

JEAN DAUTRY

Az 1848-as francia forradalom és a köztársaság

JEAN DAUTRY

AZ 1848-AS
FRANCIA
FORRADALOM
ÉS A
KÖZTÁRSASÁG

A MŰ EREDETI CÍME
JEAN DAUTRY: 1848 ET LA DEUXIÈME
RÉPUBLIQUE.
TROISIÈME EDITION.
EDITIONS SOCIALES, PARIS 1977.

FORDÍTOTTA: HEGEDŰS ÉVA

ISBN 963 09 1676 2

HUNGARIAN TRANSLATION

© HEGEDŰS EVA, 1981

(3149)

*„...tegnap volt a februári forradalom
évfordulója – »Éljen a Köztársaság!« –,
Istenem, manapság annyi más
megünnepelni való évfordulónk van,
hogy ezekről a félig polgári dátumokról
megfeledkezik az ember.”*

Engels levele Paul Lafargue-hoz, 1893. február 25.

Bevezetés

Franciaországban 1848 emléke általában a társadalmi és nemzeti összefogás derűs jeleneteit idézi föl. Természetesen lejátshódtak ilyen jelenetek. De rövid ideig tartottak csupán. Az osztályharc, amely kitermelte az önmagát az osztályharc tagadásának tekintő februári forradalmat, a maga kérlelhetetlen áramával hamarosan elsodorta a múltó pillanat illúzióit.

Illúzióról különben is csak a proletariátus esetében beszélhetünk: háromhónapnyi nyomort vállalt a köztársaságért. A polgárság semmit nem volt hajlandó áldozni gazdagságából, és csak azért támogatta – tudatosan vagy anélkül – a proletariátus nagylelkű eszméit, hogy még jobban becsaphassa a munkásságot.

A polgári republikánusok, a forradalom többé-kevésbé aktív kezdeményezói, felzárkózva a burzsoázia egyéb csoportjai mellé, már az első napon megrettentek saját művüktől, s éppúgy reszkettek a félelemtől, akár a mese bűvészinasa. Vissza akarták parancsolni a palackba az óvatlanul kibocsátott szellemet. A köztársaságpárti burzsoázia belpolitikai nézetei, amelyek a monarchia idején „demokratikusak” és „szociálisak” voltak, a köztársaság alatt antidemokratikusakká és antiszociálisakká váltak. A monarchia korában vallott „nemzeti” külpolitikájukat a köztársaság idején a nemzetellenesség váltotta fel.

A polgári republikánusok kezdettől fogva igen éleslátóan, történeti távlatból elemezték, milyen legyen magatartásuk, ha a forradalom nekik juttatja a hatalmat.

Lajos Fülöp uralmának utolsó szakaszában senki előtt sem volt kétséges, hogy a következő francia forradalom „szociális” lesz, vagyis szava lesz abban a proletariátusnak is, és követeléseinek egy részét a forradalom teljesíteni fogja.

Európában sehol másutt, még Angliában sem merült fel ilyen formában a „szociális kérdés”. A világ többi részéhez viszonyítva Anglia kapitalizmusa hallatlanul előnyös helyzetben volt, és 1848-ban már nyitva állt az út a munkásság legális szervezkedése előtt. A *trade-union*okat kb. 1825 óta megtűrte a kormányzat. A chartizmus, amely megkísérelte a szociális demokrácia programjának megvalósítását, esetenként az erőszak eszközeit is igénybe véve, elvetélt, s méghozzá pontosan 1848-ban, így az Anglia számára – szemben Közép-Európával, Itáliával és Franciaországgal – a nyugalom éve maradhatott.

Franciaországban a politikai élet alakulása 1789 óta összhangban állt a társadalomtörténeti és gazdaságtörténeti feltételek alakulásával. A polgári társadalom öntudatra ébredése viszonylag éppoly lassú és egyenetlen volt, mint amilyen lassú és zűrzavaros a kapitalizmus fejlődése. Az agrárfeudalizmus és a nagy földbirtokkal rendelkező, a nemesség módjára élő burzsoázia – e réteg a Nagy Forradalom idején, a nemzeti javakat felvásárolva jutott pozíciókhoz – erős nyomása az ipari burzsoáziát szakadatlan harcra kényszerítette. Ez a magyarázata, hogy a tudományos szocializmus megalapítói, Marx és Engels – akik oly felmérhetetlen értékű megállapításokat tettek a 19. század közepi Franciaországról¹ – joggal állíthatták: a mi országunkban a legélesebbek az osztályharcok. Ugyanis annak érdekében, hogy ellenfeleivel eredményesen tudjon megküzdeni, az ipari burzsoázia szövetségeseket keresett, s időnként annak tartotta még a proletariátust is.

¹ Ezek a megállapítások főként két műben találhatók: az „Osztályharcok Franciaországban” c. cikksorozatban (Neue Rheinische Zeitung, London–Hamburg 1850), amit Engels később, 1895-ben Berlinben kötetben is kiadott, valamint a „Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája” c., a *La Révolution* által New Yorkban (1852) közzétett tanulmányban (amit Marx 1869-ben Hamburgban adott ki újból). (Lásd *Marx–Engels* Művei. 7. köt. Budapest 1962. 7–103. old. és *Marx–Engels* Művei. 8. köt. Budapest 1962. 101–196. old.)

1848-ra a polgári forradalom csaknem befejeződött. Az ipari burzsoázia beérte volna a júliusi rezsim békés továbbfejlesztésével, ha az nem hozott volna létre új, a burzsoázia általános érdekeivel ellentétes rétegprivilegiumokat, és ha nem kapcsolta volna össze sorsát ezeknek a privilegiumoknak a megőrzésével. Teljesen világos, hogy a francia burzsoázia valóságos szándékai szerint nem akart forradalmat. Guizot és Lajos Fülöp kényszerítették a polgárságot, hogy elfogadja a forradalmat, ezzel egyben azt is, hogy saját érdeke képviselőjeként színre lép a burzsoázia sírásója, az ipari proletariátus.

Jóllehet, az ipari proletariátus képes volt már az önálló politikai fellépésre, viszonylag kis létszáma és politikai érettségének szintje még nem tette lehetővé, hogy a nemzet egésze érdekében a kapitalista burzsoázia fölé kerekedjék. A júniusi dráma nem más, mint *a proletariátus legérettebb részének megbüntetése a burzsoázia legérettebb rétege* által; a polgárság e leghaladóbb rétegét segítették a „jó szándékú” kispolgárok is, akik az ipari forradalomból született osztályok közt hánykolódtak, de korábban inkább a proletariátushoz húztak.

A hivatalos értelmezés szerint a júniusi napok a köztársaság diadalát hozták, lényegében azonban halálos ítéletét jelentették. Valamennyi vagyonos réteg szövetkezik a proletariátus ellen, mert – bizonytalanul bár, de – érzi, hogy övé a jövő. És mivel a burzsoázia leghaladóbb rétege által létrehozott köztársaság felszítja a proletárok méréségét és felmérhetővé válik a proletárfenyegetés, az osztályszövetség a köztársaság ellen fordul. A „Krapülinsky-hősöknek”² nem marad más választásuk, mint a vak köztársaságellenes gyűlölet gyakorlati megoldásként létrehozni a tíz évre szóló elnöki hatalom intézményét, s ez már a császárság előjátéka.

² A kifejezést Marx használja. Ismételten előfordul 1851-ben és a következő években az Engelsszel folytatott levelezésben. (Ez a tréfás név a francia *crapule*, vagyis kicsapongó, hitvány alak jelentésű szóból származik. Heine nevezi így „Zwei Ritter” [Két lovag] c. költeményében hőst, egy deklasszált lengyel nemest.)

A FORRADALOM ELŐZMÉNYEI

„A júliusi monarchia nem egyéb volt, mint a francia nemzeti gazdaság kiaknázására alakult részvénytársaság, melynek osztalékai a miniszterek, kamarák, 240 000 választó és függelékük között oszlottak meg.”

Marx: Osztályharcok Franciaországban 1848-tól 1850-ig.
Marx–Engels Művei 7. köt. Budapest 1962. 12. old.

„Az utókor, amely csak a kirívó bűntényeket látja és általában nem veszi észre az apró bűnöket, talán sohasem fogja megtudni azt, hogy az akkori kormány végeredményben mennyire hasonult egy ipari vállalkozáshoz, ahol minden tevékenységet az határoz meg, milyen hasznot húzhatnak belőle a vállalkozók.”

Alexis de Tocqueville:
Emlékiratok

Az 1848-as franciaországi állapotok lényegesen különböznek az 1830-asoktól. Nyilvánvalóak a gazdasági és társadalmi szerkezet különbségei. Noha Franciaország még nem igazán nagytőkés nemzet, ekkor már sokkal inkább előrehaladt a tőkés iparosítás útján, mint 1830-ban. A proletariátus (1848-ban már mindenki ezt a terminológiát használja) számban növekszik, nyomora szembeszökő. A polgárság haladó rétegei igyekeznek magukhoz édesgetni, de ugyanakkor félnek is tőle.

S noha Franciaország arculata társadalmi és gazdasági szempontból egyaránt megváltozott 1830 óta, vezetői továbbra is az 1830-as politikai intézményeket akarják ráerőszakolni. A fináncoligarchia egyedül és csak a maga hasznára akar kormányozni. A gazdagodó polgárok ugyan elérhetik a szavazati jogot (de a választhatóság jogát már nehezebben tudják megszerezni), a kispolgárok, akik a Nemzetőrségben szolgálják a rendszert, még azt sem, s még kevésbé van erre lehetőségük a munkásoknak és a szegényparasztoknak.

A júliusi rezsim alapjai ingadoznak, 1847-ben a válság bekövetkezik. Fény derül az uralkodó oligarchia erkölcsi romlottságára, valamint arra, hogy az állam bőkezűségének köszönhetően, sikerül kivonnia magát a többi társadalmi osztályt sújtó gazdasági válság hatása alól. Nyilvánvalóvá lesz az is, hogy a proletárnyomor politikai kifejeződése nem késik már soká.

A reformokat óhajtó polgárság viszont a Guizot-kormányzat részéről újabb gögös visszautasításokban részesül; megindítja tehát a „bankettkampány” néven ismert szónoklathadjáratot Guizot ellen, s ezzel olyan rést üt a rendszeren, mellyel a februári forradalomnak nyit utat.

A júliusi monarchia

Egy háromnapos – 1830. július 27-től 29-ig tartó – forradalom döntötte le a trónról a Bourbonok kétszer (1814-ben és 1815-ben) visszaültetett idősebb ágát. Ez a forradalom a párizsi nép megmozdulása volt, a harcot fiatal republikánus polgárok vezették, de sem a nép, sem a fiatal republikánus polgárok nem aknázhatták ki a maguk javára a X. Károly csapatai fölött aratott győzelmet. A „liberális” parlament kisajátította a népi forradalmat.

Arra törekedtek, hogy minden lehető módon a restauráció művét folytassák, az idősebb Bourbon-ágat az ifjabb Orléans-i ággal, a Franciaország királya címet a franciák királya címmel cserélve fel: ígéretet tettek az alkotmánylevél, a Charta felülvizsgálatára és liberális törvények megszavazására. Ezután 1831-ben felülvizsgálták az alkotmányt, majd leszállították a választói cenzust 300-ról 200 frankra, törvényt hoztak a községi tanácsokról és a Nemzetőrsegről, valamint a főrendiházról.

Lajos Fülöpnek nem minden minisztere gondolkodott egyformán az ily módon „beindított” alkotmányos monarchia további megerősítéséről. Egyesek, így Casimir Périer és Guizot túlzottnak tartották még azokat a valóban minimális engedményeket is, amelyeket a három dicsőséges nap szereplőinek juttattak. A többiek – mint pl. Odilon Barrot és La Fayette – nagyobb engedmények biztosításával akarták elkerülni a törést a forradalmárok és a hatalmát nekik köszönhető kormányzat között. Az Ellenállás és a Haladás párt hívei csaptak össze.

Az Ellenállás pártját képviselő Casimir Périer a következő paradox kijelentést tette Odilon Barrot-nak: „Ennek az országnak az a szerencsétlensége, hogy sokan azt hiszik – akárcsak Ön –, forradalom volt Franciaországban.

Nem, Uram, nem volt forradalom, egyszerű személycsere történt az állam élén.”

Az ilyenfajta állásfoglalás szükségképpen azt eredményezte, hogy a Haladás párt balszárnya szakított az új monarchiával és a „radikális” ellenzék felé közeledett.

Laffitte, aki bankár volt, akárcsak Casimir Périer, helyesebben ítélte, amikor így írt: „Mostantól a bankárok fognak kormányozni.” Valóban, számos változás történt az intézményekben: olyan társadalmi rétegek jutottak politikai hatalomhoz, amelyeket a restauráció megpróbált távol tartani.

Ahogy múltak az évek és amilyen mértékben jelentkeztek más társadalmi rétegek is a hatalomban való részesezés igényével, úgy vált konzervativizmussá, majd reakcióvá az, ami 1830-ban előrelépés volt.

Gazdasági fejlődés

Lajos Fülöp uralma végére a francia gazdaság jelentős haladást tett a tőkés iparosítás irányában.

Fontos technikai újításokat vezettek be. Az iparban megnövekedett a kémiai eljárások alkalmazása (galvanoplasztika, Chevreul zsírokra vonatkozó felfedezéseinek hasznosítása, a beton általános alkalmazása, a vulkanizált kaucsuk termelésének kezdetei, a fényképezés megjelenése 1839-ben daguerrotípiá néven). Kuhlmann-nak 1847-ben Lille és Arras környékén vannak üzemei. Ez az ipari koncentráció húsz évnyi türelmes munka eredménye. A saint-gobaini üveggyár is több konkurensét, így például a montluçoni hutát is magába olvasztotta. A textilipari gépek tovább tökéletesedtek, alkalmazásuk elterjedt, az orsók teljesítménye 1830 és 1848 közt 50 százalékkal emelkedett. A papíripar sem kézműves jellegű már, megindult a nagyüzemi termelés. (1848-ban 100 papírgyár működik az 1827-es négygel szemben.) Viszonylag általánosnak mondható a gőzgépek használata, jóllehet 1847-

ben még csak 5000-nél valamivel kevesebb működött, 60 000 lóerőt alig meghaladó teljesítménnyel.

A gépek túlnyomó részben francia gyártmányúak. Több helyen vannak kazánépítő műhelyek, Creusot-ban és Mulhouse-ban pedig lokomotívgyártás folyik. A gépgyártás ilyen mértékű elterjedése azért lehetséges, mert az öntvény, a vas és (kisebb mértékben) az acél termelése növekszik. (Az 1828-as 221 000 tonna öntvény- és vasmenyiséggel szemben 1847-ben 591 000 tonnát termelnek.) A gőzkalapácsok 1841-ben jelennek meg Creusot-ban. Az újonnan felállított nagykohók koksszal működnek.

De 1848-ban még nagyjából faszéntüzelésű, ún. katalán hámorokban folyik a vasgyártás, ennek megfelelően a vasipar nem koncentrált, kisvárosokban, az erdős vidékek környékén elszórtan vannak üzemek. Franciaország első vasipari megyéje az Haute-Marne, Wassy és Saint-Dizier központokkal. A második helyen Cher département áll, az erdőségeiben dolgozó számos kis méretű hámorral.

Ezzel szemben a pamutipar a koncentrációra mutat példát, bár az előrehaladottabb Mulhouse-ban, mint Rouen-ban, a fonalgyártásban, mint a szövésben. Mulhouse-ban¹ az üzemekben már együtt folyik a fonás, szövés, fehérítés és nyomás. Az 1841-ben alapított Pouyer-Quertier-féle fleury-sur-andelle-i gyárban, akárcsak Elzászban, már megcsodálható a gépesített szövés.² Cusset-ben a Bourbon-Busset család kezdi meg a vichyi* pamutszövet termelését.

¹ Lásd *Fohlen, C.*: L'industrie textile au temps du Second empire. Paris 1956. 218. old. – Az elzászi pamutipar már 1848 előtt „óriásokból” áll (Koechlin, Dollfuss-Mieg stb.).

² V. ö. *Vidalenc, J.*: Département de l'Eure sous la monarchie constitutionnelle (1814–1848). Paris 1952. V. ö. még *Potemkine, F. V.*: Les Industries cotonnières en France avant la révolution de 1848. Questions d'Histoire. II. Editions de la Nouvelle Critique. Paris 1954.

* Kétféle szí nű szálból szövik. – *A ford.*

Louviers 1848 előtti gyapjúszövetgyárait és gyapjúkikészítő műhelyeit még a Második Császárság alatt is példának tekintik.

De ne feledjük, e nagyvállalatok mellett a falusi mesterek egész sora dolgozik, ők a tőkés fonodáktól függnék, csak kézi szövőszékeik vannak, de így is igen nagy részük van abban, hogy a textilgyártás az első francia iparágnak számít.

A kőszénbányákban megkezdődik a koncentráció. Az 1837 és 1848 közti folyamatos fúziók a Loire mentén a 19. század közepén a világ egyik leghatalmasabb kőszénkitermelő vállalatát hozták létre. De a francia termelés 1846-ban nem haladja meg az 5 millió tonnát, ami az angol termelés egytizede.³

A kis- és a kézműipar még erős.

A szállítás „forradalma” fokozatosan bontakozik ki. Megindul az elektromos távírás (az államigazgatásnak tartják fenn). Nehézségekkel küzd a kezdődő gőzhajózás. Megkezdődik a vasútépítés is, kezdetben elég ötletszerűen, de az 1842-es törvény már a közérdekű vonalak létrehozását szorgalmazza; ezt azonban, két újabb, 1845-ben és 1847-ben hozott törvény ellenére is, akadályozza egyrészt a felelőtlen spekuláció, másrészt egyes francia tőke tulajdonosok óvatossága. 1848-ban nincs még olyan vasúthálózat Franciaországban, mint Angliában, Belgiumban, az Egyesült Államokban vagy Németországban. A 2000 km-t sem éri el a pálya hossza, és az is egyenlőtlenül oszlik el. Csak Észak-Franciaország, a La Manche-övezet, Párizs és a Loire vidéke közt áll fenn vasúti összeköttetés. Másutt csak helyi érdekeket szolgáló szárnyvonalak vannak.

Megsokszorozódtak ugyan a bankok; és a Banque de France (a francia Nemzeti Bank) üzleti forgalma is felfelé fordult, de a rendelkezésre álló hitel kevesebb volt, mint a gazdaság szükséglete. A Banque de France pénzjegy-

³ *Guillaume, P.: La compagnie des mines de la Loire (1846–1894). Paris 1966.*

forgalma alig emelkedett (1831-ben 286 millió, 1847-ben 311 millió volt), mindenesetre kisebb mértékben nőtt, mint a termelés volumene. Él a régi előítélet a papírpénzzel szemben. Franciaországban a gazdagok szívesebben fektetnek be ingatlanokba.

A francia gazdaság egy másik hátránytól is szenved: a kőszén és a vas túl magas árától. Anglia csodálói és azok, akik versenytársai kívánnának lenni az európai piacon, egyaránt erről panaszkodnak. Ez rendkívüli módon megemeli az ipar termelési költségét.

Végül pedig az elmaradott, de élénk mezőgazdaság az, ami leginkább fékezi a francia gazdaságot abban, hogy felzárkózzék az angol gazdaság mögött.

A 18. század vége óta lényegében nincsenek sem új módszerek, sem új eszközök a mezőgazdaságban. Mathieu de Dombasle (1777–1843), az eke tökéletesítője létrehozott ugyan egy mintagazdaságot, de befolyása csak a tőkés gazdaságok egy kisebb körében érvényesül. A mezőgazdasági célokra előállított mész termelése és forgalmazása – ami csak később, a vasúti hálózattal együtt fog fejlődni – gyermekcipőben jár még.⁴ Feles bérlők, gazdák, a nemzeti tulajdonból felvásárolt földek vagy családi örökségből származó birtokok tulajdonosai műtrágya, nemesített vetőmagvak, megfelelő mezőgazdasági eszközök nélkül művelik vagy műveltetik a földet. A hangafüves pusztaság kiterjedése Bretagne-ban sokkal nagyobb, mint ma. Csaknem mindenütt ismeretlen a tejre, vajra vagy húshozamra specializált rendszerű állattartás. A mezőgazdasági munkára használt szarvasmarha csak közepes minőségű húst szolgáltat.

A francia paraszt – és négy francia közül három az – döngölt padlójú házban él, amit mécses világít meg, hogy minél kisebb legyen az ajtók és ablakok után fizetendő, még a Direktórium idején bevezetett adó. Az esetek többségében nem is teljes jogú tulajdonos, jelzálogkölcsonök

⁴ Augé-Laribé, M.: La révolution agricole. Paris 1955.

terhei nyomorítják; ha csak munkaereje áruba bocsátásából kell megélnie, gyakran nyomorog.⁵

De a mezőgazdaság jelentősége olyan döntő, hogy a külföldi behozatallal szemben előnyös vámhelyzetben van. A búzatermelés mennyisége – ami 1847-ben körülbelül a mai közepes terméseredménynek felel meg – lehetővé teszi a kivitelt, és a királyi kormányzat arra alapozza kereskedelmi mérlegét. Ezért lehetett 1840 Franciaországát „nagy búzagyárnak” nevezni. Jóllehet, gyenge a termés hozam, de a vetésterület 1830 és 1848 közt egy millió hektárral nőtt. A földbirtok viseli, akárcsak az *ancien régime* alatt, az adóteher zömét. A földadó és a tulajdon-átruházási illeték együttesen az államháztartás bevételeinek felét adja 1848 előestéjén.

A társadalom és az állam

A *La Revue des Deux Mondes* így írt 1842 decemberében: „Az emberek ma mással sem foglalkoznak, mint spekulációval, üzletekkel. Manapság nincs senkinek ínyére a politika, bizalmatlanok vele szemben; félnek, hogy bajt okoz. Korábban mindig lelkesedtek valamiért az emberek: a császárság idején a hadijelentésekért, később, a restauráció idejében a chartáért, a szabadságért, s minden egyéb csak másodlagosnak tűnt a szemükben. Lelkesedésük tárgya manapság a gazdagság. Akiknek magasabb eszményeik vannak, még azoknak is bele kell ebbe törődniök.”

Guizot, e lap szerkesztőinek sugalmazója, ebben a cikkben saját gondolatainak visszhangját találhatta meg.

⁵ A paraszti parcella jelzálogadósságának kérdését, amit valamennyi történész alapkérdésnek tekint, eddig egyáltalán nem tanulmányozták. Úgy tűnik, ha a földre betáblázott hitel felvételének célja csupán egy új parcella megszerzése volt, elég lehetett egy rossz termés és lefoglalták, eladták a többi javakat is. Lásd *Mazauric* Nîmesben végzett vizsgálatait és *G. Lefebvre* közleményét: *Archives hypothécaires. Bulletin de la Société d'Histoire moderne*, 1955. november–december. Lásd még *Vidalenc, J.*: *La société française de 1815 à 1848. Le peuple des campagnes*. Paris 1969.

Az, hogy a francia polgárság egésze (s a *La Revue des Deux Mondes* őket érti publikum, az „emberek” alatt) csupán az anyagi gazdagsággal törődik, hogy a „piszkos materializmusnak” szenteli magát, foglalkoztatja Guizot-t s a társadalomnak általa képviselt csoportját.

Guizot megítélése szerint a júliusi monarchia szükséges és elegendő társadalmi bázisa az, amit ő *középosztálynak* nevez. Nem azt kell nála e fogalmon értenünk, amit mai szóhasználatunkban jelent, nem is a polgárságot általában⁶, hanem a bankárokat és az ipari nagyburzsoákat (akik természetesen földbirtokosok is); őket állítja szembe az *ancien régime* földbirtokos arisztokráciájával mint uralkodó osztállyal, valamint a polgárság többi rétegével, így a prekapitalista kispolgársággal (kiskereskedők és szabadfoglalkozásúak) és az „alsóbb” osztályokkal. Ez a fináncoligarchia a nemesi rang után törekszik, és még inkább törekednék, ha a „filippinus” monarchia tartósnak ígérkeznék. Sőt összeházasodnék az *ancien régime* azon néhány nemesi családjával, amely hűtlen lett a Bourbonok idősebb ágához, vagy az első császárság nemességével, amely szinte teljes egészében szövetségre lépett Lajos Fülöppel, „a béke Napóleonjával”.

„Lajos Fülöp idején nem a francia burzsoázia uralkodott, hanem annak egyik frakciója, bankárok, tőzsdekirályok, vasútkirályok, szén- és vasércbányák, valamint erdőségek birtokosai, a hozzájuk csatlakozó földtulajdon egy része – az úgynevezett *fináncarisztokrácia*. Ez ült a trónon, ez diktált a kamarákban törvényeket, ez osztogatta az állami állásokat a minisztériumtól egészen a dohányárudáig.”⁷

A monarchia, hivatalos megnyilatkozásaiban, nem győzi a fináncarisztokrácia vagy középosztály dicséretét zengeni: nem zárt kaszt ez, az érdem, a vállalkozó szellem,

⁶ Marx „A tőké”-ben és másutt ilyen értelemben használja a középosztály kifejezést.

⁷ Marx: Osztályharcok Franciaországban 1848-tól 1850-ig. Marx–Engels Művei. 7. köt. 10. old.

a megbízhatóság révén fel lehet kerülni ebbe az osztályba; a társadalomban és az államban megszerzett rangját jogosan érte el, presztízsének sérthetetlensége a társadalmi rend alapja.

Nos, ugyancsak távol áll a nagyburzsoázia ezektől, a propaganda által neki tulajdonított erényektől.

Olyan személyes érdemeiről, ami végső elemzésben a kitüntető társadalmi helyre jogosítaná az egyént, a legtöbb esetben szó sincs. A kor nagypolgárai valójában csaknem mind a forradalom és a császárság haszonélvezőinek, a nemzeti tulajdon kiárúsítóinak, a rugalmas lelkiismeretű hadiszállítóknak fiai, meg azoké a bankároké, akik segédkeztek Bonaparténak brumaire 18-i államcsínyénél, amit Bonaparte úgy hálált meg, hogy rájuk bízta a Banque de France igazgatását.

Beszélhetünk-e vállalkozó szellemről? A vállalkozó szellemről, amit a liberális közgazdászok akkortájt a nagypolgárság uralma erkölcsi igazolásaként hoztak fel? Nem, ha a vállalkozó szellem a kockázatvállalást is magában foglalja. A francia nagypolgárok igen keveset kockáztatnak. A vasútépítés során csak állami garancia biztosítása esetén teszik kockára tőkéjüket, hogy ha valakinek vesztenie kell, az az állam legyen. A fourier-ista és antiszemita Toussenel „*Les Juifs rois de l'époque*” (A zsidók, korunk királyai) c. könyvében elképzei, milyen kérelmet intézhetne az állam Rotschildhoz (akinek vagyona egyébként államkötvények forgatásából eredt); ebben a kérvénykarikatúrában azonban sok a valóságem.

„A kormány így szól Rotschild úrhoz: »Nagy szükségem lenne rá, hogy segítsen nekem északi vasútvonalam megépítésében. A kincstár üres. Megosztjuk hát a munkát. Átengedem Önnek az összes hasznót, megtartom az összes kiadást és a kockázatot. Íme a feltételeim: mindenekelőtt magamra vállalom minden tereprendezési munkát. Megvásárlom a területet, kártalanítom a tulajdonosokat. Az összkiadásokat 87 millióra értékelték. Ha kész az alépítmény, átengedem Önnek ingyen. Ön lefekteti a síneket, szállítja a kocsikat és az anyagot, ez mintegy 60 milliójába

kerülhet. Amit kérek, előleg. Ennek a 60 milliónak a visszafizetéseként pedig – ami évi 2,4 millió frankomba került volna, ha kölcsönveszem – átengedem Önnek 40 évre az északi vasútvonal, a földkerekség leggyümölcsözőbb vasútvonala működésének teljes hasznát, aminek évi tiszta jövedelmét Ön saját maga legkevesebb 14 millióra becsülte.«”

Kétségtelen, hogy Toussenel sok mindenki mást is célba vehetett volna, nemcsak a zsidó Rotschildot; mondjuk, a katolikus *Journal des Débats* tőkés sugalmazóit, akik 1841–1842-ben arra kényszerítették az államot, hogy nekik ajándékozza a vasúthálózat megvalósításához szükséges 1200 milliót, de ugyanígy a protestáns Guizot-t is, aki hozzájárult ehhez az ajándékozáshoz. A Franciaországban alkalmazott hibrid rendszer következménye mindenestre világos: lemaradt azokkal az országokkal szemben, ahol a magánkezdeményezés érvényesült (Anglia, Egyesült Államok), és ugyancsak lemaradt azokkal az országokkal szemben, ahol az állam volt a vállalkozó (Németország)⁸.

És a tisztesség? Azzal hogyan állunk? Sehogysem. A befolyásával való visszaélés a nagypolgárság meggazdagodásának fő forrása. Casimir Périer, a bankár arra használta fel kormányfői tisztségét 1831–1832-ben, hogy megszerezze magának a denaini bányák koncesszióját; a közeli Anzin vidéki bányák koncesszióját apja, Claude Périer már korábban (a Direktórium idején) kiügyeskedte magának. Schneider tábornok, aki képviselő és néhány hónapig hadügyminiszter is volt, arra használta fel tekintélyét, hogy a creusot-i bányákat unokaöccsei kapják meg, akiket különben a Seilliére bankház is támogatott.⁹

⁸ L. M. Jouffroy érvei, melyeket a júliusi monarchia vasútpolitikája védelmében sorakoztat fel (*L'Ere du rail*. Paris 1953. 81. és 89. old.) – Franciaország hegyekkel szabdaltsága, az egyes vasútvonalak és a jövődő vasúthálózat egyenlőtlen rentabilitása – nem meggyőzőek.

⁹ V. ö. Beau de Loménie, E.: *Les responsabilités des dynasties bourgeoises*. I. köt. Paris 1943.

Mások, akik törvényhozókként a vasúttársaságok létrehozásában illetékesek dönteni, megegyezésre lépnek e társaságok igazgatóival a vasúti sínek szállítása tárgyában, és ilyenformán biztos kézzel lendítik föl azokat a vasipari üzemeket, amelyekben érdekeltségeik vannak. Flaubert az „Érzelmek iskolája”-ban olyannak mutatja be az arisztokrata d'Ambreuse-t (aki átalakul Dambreuse-zé, a nagypolgárrá), mint akinek „minden hivatalból vannak értesülései, és benne van a keze minden vállalkozásban”.

A sokasodó igazgatótanácsokban¹⁰ a nagypolgár parlamenti képviselők jelentős befolyást szereznek. Az e tanácsokban való részvételükkel az a céljuk, hogy tartóssá tegyék uralkodó helyzetüket a gazdaságban és az államban. Lamartine tisztán ítélte, amikor 1838-ban így kiáltott fel a képviselőházban: „Ezek a testületek befolyásuk alá vonják még a szabad kormányokat is, befurakodva mindenhova: a sajtóba, a közvéleménybe, a politikai intézményekbe, ahol azután érdekszövetségesekre és segítő-társakra találhatnak.” Az igazgatótanácsok és parlamenti javadalmak sáncai védelmében megbúvó „középosztálybeliek” kivételezettakként viselkednek, szemben állnak azzal a polgársággal, amely viszont valósággal sóvárog a termelődörök szélesebb körű kifejlesztését biztosító nagyobb szabadság után.

Az oligarchiára féltékeny és feltörekvő polgárság címére adressálja Guizot híressé vált mondását: „Gazdagodjatok!”

De miért kell gazdagodni? Azért, hogy akármilyen kis mértékben is, de részesüljön az ember a hatalomból, hogy elfoglalhassa helyét a „jogi nemzetben”. Ugyanis csak az lehet választó, aki legalább 200 frank közvetlen adót fizet. (Akadémikusoknak és nyugalmazott katonatiszteknek csak 100 frank a kvótájuk.) Nos, a 200 frankos adókvóta már jelentős vagyonnak felel meg. 1831-ben 166 000 pol-

¹⁰ Az igazgatótanácsok első listáját *Jacques Bresson* jelenteti meg 1839–1940-ben. *Annuaire des sociétés par actions, anonymes, civiles et en commandite*. 2 köt.

gár választhat, 1846-ban 241 000. E növekedésben a júliusi monarchia alatti tőkés fejlődés fejeződik ki. 241 000 választó áll Franciaország 35 milliónyi összlakosságával szemben: a számarány ugyancsak kifejező.¹¹

Ha az ember választó, tovább kell gazdagodnia, hogy választható is legyen, mert senki se választható, ha nem fizet 500 frank közvetlen adót. Még tovább kell gazdagodnia az embernek, ha befolyásos képviselő akar lenni. Tocqueville szerint elterjedt szemlélet az, hogy „a képviseleti rendszer nem más, mint olyan politikai gépezet, amely segíti bizonyos magánérdekek érvényesítését, és minden fontos helyet bizonyos számú család kezére játsszik”.

Ki vannak viszont zárva a választói testületből az értelmiségiek, a kispolgárok (akiknek gyakran szinte létfeltételeit fenyegeti az ipari „forradalom”), valamint a parasztok és a munkások.

Az igazsághoz tartozik, hogy a községtanácsi választásokon a tényleges választói testületek kiegészülnek a lakosság 10, 12, 13 vagy 14 százalékával, mert itt alacsonyabb volt a cenzus. A választói testületek e kitágításának azonban csak néhány boltos és tehetős paraszt látja hasznát.

A Nemzetőrségnek, amelyet a tisztikar újjáválasztásával már a júliusi monarchia kezdetén újjászerveztek, s amelyet „azért hoztak létre, hogy megvédje az alkotmányos királyságot, az alkotmányt s az abban lefektetett törvényeket, hogy biztosítsa a törvényeknek való engedelmességet, megőrizze vagy visszaállítsa a nyugalmat és a közrendet”, elvben minden 20 és 60 év közti francia férfi a tagja. De csak azokat veszik fel „rendszeres szolgálatra”, akik személyi hozzájárulást fizetnek, és csak ők vesznek részt a vezetők kijelölésében. A többieket: a városi munkásokat, a parasztok többségét gyakorlatilag kizárják e testületből. A Nemzetőrség ennek ellenére népes

¹¹ Lásd *Tudescq, A. J.: Les Grands Notables en France, 1848–1849. 2. köt. 1964.*

szervezet. Milícia jellegű, ha nem is népi, de legalább a szerény körülmények között élő kispolgárság széles körére kiterjed. Az uniformis nincs előírva. A gazdag vagy jómódú polgár, a kereskedő és a jól kereső iparos azzal is megbecsülést kíván magának kivívni, hogy rendkívüli gonddal állítja össze egyenruháját. A legtehetősebbek a gránátosok elitcsapatában szolgálnak, fejükön az „ourson”, a hatalmas szőrmesapka, amibe Napóleon gárdájának öreg katonái valaha az itókát és a harapnivalót dugták. Ez a polgárőrség komolyan veszi szerepét, mit se törődve a karikatúristákkal és gúnydalszerzőkkel: az 1830–1834-es évek mindig fenyegető utcai harcaiban ő a rendszer fegyveres ereje. Megbízhatóbb, mint a hadsereg, amelynek egyharmadát adják a hivatásos katonák, de amelyben vannak republikánus tisztek és altisztek, valamint a júliusi monarchiáért egyáltalán nem rajongó legitimista tisztek. A Nemzetőrség megvédi a rendszert a republikánus lázítók és felkelő munkások ellen. Párizsban és Lyonban (1831-ben, ill. 1834-ben) győzelemre viszi a „rendet”. És mindezt teljesen érdek nélkül. Lajos Fülöp megtisztelő gesztusai – a párizsi Nemzetőrség¹² tisztjeinek meghívása a Tuileriákba, a gyakori szemlék, a hízeglő szónoklatok – felettébb gyenge viszonzásai az általuk nyújtott szolgálatoknak.

A Nemzetőrség tagjai néha el is kedvetlenednek. 1834, de főként 1841 óta a kormány több nagy vidéki városban felosztatásukhoz folyamodik.

A kormány és az ellenzék

1840 óta Lajos Fülöp Guizot-val egyetértésben kormányoz. Guizot a külpolitikában nagy teret hagy a királyi kezdeményezésnek. Ez megfelel Lajos Fülöpnek, aki a

¹² A párizsi Nemzetőrség kerületenként egy hadtestet számlál, vagyis 12 hadtestből meg egy lovassági és tüzérségi hadtestből áll. V. ö.: Girard, L.: La Garde nationale, 1814–1871. Paris 1960.

külpolitika irányítását királyi feladatnak tekinti. Túl ezen, az uralkodó nem érzi úgy, hogy Guizot mintegy megszabja az ő szerepét a kormányzásban, inkább azt gondolja, olyan köztük az összhang, hogy mindkettőjük teljes kibontakozását lehetővé teszi. Szívesen hallgatja, ahogy Guizot (Béranger, a költő meghatározása szerint) „színtelen, józan és szomorú stílusban” értekezik a gazdagodóban levő és a „jobb körök” parlamentarizmusát gyakorló társadalom kormányzásának elveiről. Az a benyomása, hogy ez az intelligens, de unalmas történész az ő eszméit fejezi ki. „Az én szám ő” – mondja gyakran.

Thiers-rel szemben, aki „A király uralkodik, és nem kormányoz” angol elvet vallja, Lajos Fülöp azt a Guizot-t értékeli, aki a képviselőházi emelvénnyről így replikáz (1846. május 26-án): „A trón nem olyan üres karosszék, amire lakatot [sic] tettek, hogy senki ne essen kísértésbe beleülni.”

Lajos Fülöp a körülmények kedvezése folytán sorra felhasználhatta egymás ellen az 1830 óta környezetében levő parlamenti vezetőket. Elbátortalanította Laffitte-t, a hiú bankárt, De Broglie-t, a nagyúri doktrinért, Adolphe Thiers-t, az öntelt történészt, Molét, az engedelmes funkcionáriust. Bánat nélkül temette el 1832-ben Casimir Périer-t, a nagyhatalmú bankárt. Megmaradt viszont Soult marsall, az 1840. október 29-én kinevezett minisztertanács névleges elnöke, és Guizot mint külügyminiszter és a minisztertanács valódi vezetője. A király Soult-t ügyetlen, de hasznos öreg katonának tartja. A végén megszereti a protestáns Guizot-t, a történelem professzorát.

Lajos Fülöp és Guizot jelentik 1840–1848 között a júliusi monarchia kormányzatát; ezt a rendszert mindketten érinthetetlennek szeretnék látni.

Konzervatív rendszer ez, amelynek belpolitikai elve a változatlanság, külpolitikai elve a mindenáron való béke, a hűség az angol szövetséghez, vagyis az *entente cordiale*-hoz. Ám nehéz semmit sem változtatni a belső viszonyokon, megvan az ellenértéke, amit Guizot (aki egyénileg becsületes) lelkiismeret-furdalás nélkül megvásárol. De a

külpolitikában Lajos Fülöpnek és Guizotnak a londoni kabinet irányában tanúsított minden szolgálkúsége ellenére is elérkezik a baráti egyetértés megbomlásának pillanata. Ennek két oka is van: Spanyolországban Guizotnak sikerül Lajos Fülöp egyik fiát egy házasság révén igen közel juttatnia a trónhoz, másrészt a francia-angol kereskedelmi szerződés megkötése lehetetlennek bizonyul.

1840 után a pártok ezzel a Lajos Fülöp-Guizot-féle rendszerrel szemben csoportosulnak.

A legitimisták maroknyian vannak. A nyugati département-okból a parlagi nemesek támogatják őket, és ily módon tudják megválasztatni néhány képviselőjüket. De két legjelesebb reprezentánsuk, Berryer és de la Rochejacquelein márki közt nincs egyetértés. Legérdekesebb napilapjuk, a *La Gazette de France* a legitimista gondolatot próbálja felújítani. A lap időnként követeli az általános választójogot, de úgy tűnik, nem valódi meggyőződésből.

A konzervatív katolikus közvéleményt az oktatás szabadságának eszméi izgatják. Az oktatás szabadságának örve alatt Louis Veuillot, a hírlapíró halált kiált az egyetemre, a „hibás elméletek iskolájára”. Montalembert pedig a következő dilemma elé állítja a kormányzatot: „Tegyük meg a katolikus vallást oktatásunk legfőbb alapjává, vagy ha ezt nem képesek megtenni, illetve nem tartják lehetségesnek, akkor adják meg nekünk a szabadságot...”

Guizot nem ellenzi az óvatos egyetemi reformot¹³, mert hisz a vallásos nevelés konzervatív hatásában. De a tervek egyike sem valósul meg. A gróf Montalembert és gróf Falloux által irányított *Comité pour la défense de la liberté religieuse* (Bizottság a Vallásszabadság Védelmére) 1846-ban a nyilvánosság előtt ad kifejezést csalódottságának.

¹³ Napóleon óta az egyetemé a középfokú oktatás privilégiuma. A kis szemináriumokba csak jövőendő papok járhatnak. A magánjellegű vagy intézményi bennlakásos iskolák csak kollégiumok; onnan a diákokat az állami iskolák tanfolyamaira kísérik.

A konzervatív katolikus körök lelkesedés nélküli kormányhűségét az ellenségességgel határos közömbösség váltja fel.

A Guizot minisztert támadó orleanisták két csoportot alkotnak: a balközép élén Thiers áll, a dinasztikus baloldalt Odilon Barrot vezeti. A balközép jelszava „Franciaország [értsd: „a jogi nemzet”] a balközéppel tart”, bár-hogy érvel is ez ellen Guizot. Röviden: a balközép, amit egyfajta klángyűlölet választ el Guizot-tól, elhatárolja ellenzéki vonalát a liberális és patrióta görögtűztől. A vámkérdésben Thiers protekcionista elveket vall, talán még Guizot-nál is erősebben. A dinasztikus baloldal a Haladás párt hagyományait őrzi: célja a rendszer társadalmi bázisának kiszélesítése és a nemzeti politika; ezzel a polgárság elégedetlen rétegeinek törekvéseit fejezi ki. Soraiban találunk ipari vállalkozókat, például a pamut vámtarifájával elégedetlen elzászi fonodatulajdonosokat, mert a vám még a csökkentés ellenére is magas. A dinasztikus baloldal ugyan nem követeli a szabadkereskedelmet, de legalábbis hajlik afelé.

Az 1835-ös törvények óta, amelyek „öncenzúrára kötelezték a sajtót”, hivatalosan nincs többé republikánus irányzat. Azok a politikusok, akik a dinasztikus baloldaltól balra helyezkednek el, *radikálisoknak* nevezik magukat. A kifejezés igencsak pontatlan. A radikális politikus, François Arago csillagász az, aki így szól 1844-ben választóihoz: „Kijelentem, hogy az örökletes és alkotmányos monarchia kormányzata szerintem az egyedüli, amely Franciaországban képes gyökeret verni és gyümölcsöt hozni.”

Hippolyte Carnot radikális politikus, a volt saint-simonista, Lazare Carnot-nak*, a győzelem megszervezőjének fia 1847-ben írt „Les Radicaux et la Charte” (A radi-

* Dumouriez árulása és a forradalom veszélybe kerülése után Carnot-nak jelentős szerepe volt a hadsereg újjászervezésében és a győzelmekben (az első jelentős siker a wattignies-i csata volt, 1793. október 16-án), ezért joggal nevezték a „győzelem megszervezőjének”. – *A szerk.*

kálisok és az alkotmány) című brosúrájában olvasható: „A charta egyáltalán nem akadály a demokratikus haladásnak... Azok közé tartozom, akik 1830-ban a köztársaság mellett álltak ki, de nem kívánták oly makacsul a grammatikai értelemben teljes megvalósulását, hogy forradalmat kíséreljenek meg egy pusztá szónak birtoklásáért.”

Radikális még Ledru-Rollin is, a Semmitőszék gazdag jogásza, akit Mans-ban választottak meg az 1841-ben elhunyt idősebb Garnier-Pagès helyébe képviselőnek. Ledru-Rollin igen szívesen idézi a köztársaság és a Konvent emlékét. Könnyes szemekkel beszél a proletariátusról¹⁴, és kiadja a jelszót: „Kiindulásul a választási reformot – végcélként az általános választójogot!” Radikális a két párizsi napilap, a *Le National* és a *La Réforme*. A *Le National*t 1830 elején alapították; kezdetben a Bourbonok idősebb ágának a fiatalabbal való felváltása propagálását és előkészítését szolgálta, majd Lajos Fülöp alatt ellenzéki orgánum lett, Armand Marrast vezetése idején a polgárság azon rétegének szócsövénév vált, amely még elégedetlenebb a júliusi monarchiával, mint a dinasztikus baloldal iránt bizalmat tanúsítók. A *Le National* a francia ipari vállalkozókat védi az idegen termékek konkurenciájától, a szabadkereskedelem híve, de csak abban az esetben, ha a nemzeti ipar többek közt képes előállítani pl. a vasúti felszerelések 9/10-ét. Radikális az 1843. augusztus 26. óta megjelenő *La Réforme* is. A lap szerkesztőségébe tömöríti Ledru-Rollinnal együtt a Flocon-típusú kispolgári demokratákat s az olyan szocialistákat, mint Louis Blanc; olvasói értelmiségiek, kisboltosok, kézművesek meg néhány munkás. A *La Réforme* is a szabadkereskedelem mellett nyilatkozik, de nyugtalanítja a gaz-

¹⁴ A választási hadjárat idején Ledru-Rollin többek közt kárhoztatta az alacsony béreket, és ez sok munkásban azt a gondolatot ébresztette, hogy végre megvesztegethetetlen védelmezőjük lesz a képviselőházban. (V. ö. *Mitard, S.: L'affaire Ledru-Rollin. Paris 1952.*)

dasági szabadságnak a munkabérek alakulására való kihatása.

A radikalizmus kétértelmű. Marx és Engels „A kommunista párt kiáltványa” első, bevezető mondatában együtt emlegetik „a francia radikálisokat és a német rendőröket”, mint az antikommunista Szent Szövetség fenntartóit, de ez nem akadályozza őket abban, hogy komoly figyelemmel kísérjék a *La Réforme* közleményeit, s kapcsolatokat tartsanak fenn a „radikális” Louis Blanc-nal és főként a „radikális” Floconnal.

Párizs

A „jogi nemzet” szűk burka nem képes magába foglalni a nemzet valamennyi igényét; vannak olyan eszmék, amelyek még sohasem hatoltak be a cenzusos képviselőház padsoraiba.

Ha néha felidézték az utópista szocialisták eszméit, csupán azért tették, hogy a kiválasztottak gúnyolódásához céltáblaként szolgáljanak. Egy alkalommal pl. a saint-simonizmus volt az az ürügy, aminek kapcsán a képviselőház elnöke, Dupin élcelődhetett a nők köztulajdonán.

Fourier-t bolondnak tartják, csak gúnyolódnak rajta. Nem is olvasták, de több bizarrságot tulajdonítanak neki, mint amennyit leírt.

A „középosztály” egyáltalán nem ismeri azt a könyvet, amely a júliusi monarchia éveiben a legnagyobb sikert aratta a népi osztályok körében: „La Conspiration pour l'Egalité, dite de Babeuf” (a Babeuf-féle Egyenlők Összeesküvése), Buonarroti műve. Ezt az 1828-ban Brüsszelben kiadott könyvet Heinrich Heine szerint gyakran lehetett látni párizsi munkáslakásokban. Éppígy nem ismeri a Buonarroti által képviselt kommunista ideológiát sem, noha aggasztják annak eszméi.

Lamartine-nak és Victor Hugónak a képviselőházban való jelenléte ellenére sincs sok híve a „jogi nemzet”

reprezentánsai közt az irodalmi romantikának; az idejét-múlt klasszicizmus hívei.

A képviselők és választók jó része is értetlenül áll a vallás feléledése előtt. Voltaire-iánusok, vagyis meg vannak győződve arról, hogy szükség van a „vallásra a csőcselék számára”, de a polgárság megvan nélküle. Elégedettek, hogy az 1830-ban még legitimista klérus (néhány prelátus kivételével) a rezsim támasza lett. Az a vallásosság, ami ez idő tájt a legkülönbözőbb eszmerendszereket áthatja, Lamennais „Paroles d'un croyant” (Egy hívő szavai) c. művének felvilágosult evangelizmusa, a misztikus isteni gondviselés felé fordulás, amire a legjobb gondolkodók is hajlanak – ez az egész vallásos, szociális és politikai romantika, amit 1848 fog kibontakoztatni, nagyjában-egészében közömbösen hagyja a „jogi nemzet” kiválasztottjait. Nem ismerik a Lamennais, George Sand, Pierre Leroux táplálta népi gondolat áramlatait, melyeknek közös vonása, hogy az egyház dogmáit meghaladva Krisztust mint az első szocialistát mutatják be.

Ily módon a „jogi nemzet” kívül van egy általa félreismert közvélemény, s ezt a közvéleményt több forrás táplálja.

Victor Considerant *Démocratie pacifique* c. napilapja 1843. augusztus 1. óta jelenik meg; a munkatársak többségükben Fourier tanítványai.

Az 1841-ben induló *Le Populaire* előbb havi, majd kéthetenként megjelenő folyóirat. Cabet, az erőszakot elutasító kommunista a főszerkesztője; a lap esetenként a 27 000-es példányszámot is eléri, ez több, mint az oligarchia nagy napilapjainak – a *Le Journal des Débats*-nak, a *Le Constitutionnel*-nek – példányszáma, annyi olvasót vonz, mint a *La Presse*, Emile de Girardin olcsó újságja.¹⁵ Az 1840 óta megjelenő folyóirat, a *L'Atelier* teljes szerkesztő bizottsága munkásokból áll; köztük van

¹⁵ A *La Presse* előfizetési díja 40 frank, míg a többi lapé 80; Emile de Girardin hirdetésekkel tartja egyensúlyban a költségvetését, és folytatásos regények közlésével vonz új olvasókat.

Corbon, Gilland, Peupin. Ez a lap a kis ipari műhelyek munkásai közt terjeszti spiritualista, sőt nyíltan katolikus, de szocialista elemekkel vegyített gondolatait. A *L'Atelier*-t Buchez, a filozófus gondolatai sugalmazzák.

Párizs az új gondolatok központja. Lyon, amelynek van néhány rövid életű haladó szellemű lapja, csak egy-egy szikrát lobbant föl, noha 1831-ben a lyoni munkások adtak példát a munkásfelkelésre, és a lyoni *gyakorlat* rendkívüli módon gazdagította a párizsi *elméletet*.¹⁶

Még a cenzusok Párizsa is ellenséges a kormányzattal. Az 1842. júliusi választások alkalmával, amikor Guizot egész Franciaországban 266 helyet szerez a 459-ből, a 200 frank egyenesadót fizető párizsi választók 12 képviselői helyükre 10 ellenzékit juttatnak be. Az 1846. augusztusi választásokon ugyan az ellenzék Franciaországszerte egészében 25 helyet veszít, Párizsban azonban abszolút többséget kap (9000 szavazatot 14 000-ből).

„Párizs, az értelem és a munka fővárosa a nemzet igazi képviselője, az a hatalmas és méltóságteljes fórum, ahol az egész haza legválogatottabb fiai – írók, művészek, munkások, tudósok, iparosok – gyülekeznek, s segítségükkel szüntelenül azon fáradozik, hogy megalkossa a nagyság és jólét művét.” A vincennes-i várbörtönbe zárt Auguste Blanqui határozza meg így 1848. szeptember 15-én Párizs szerepét. Blanqui azt mondja ki, amit valamennyi, az 1792–1794-es forradalom hagyományaihoz kötődő francia gondol.

Párizs lakossága az 1846. évi népszámláláskor meghaladja az egymilliót: a hivatalos adatok szerint 1 053 000. A főváros a júliusi monarchia alatt jelentősen megnőtt: 1831-ben még csak 785 000 lakost számlált. Párizs fontossága a többi francia városhoz viszonyítva lényegesen nagyobb volt, mint ma. 1846-ban Lyonnak alig több mint 150 000 lakosa van, Marseille épphogy eléri ezt a számot.

¹⁶ Lásd *Rude, F.: Le Mouvement ouvrier à Lyon de 1827 à 1832. Paris 1944.* és *Moissonnier, M.: La Révolte des Canuts. Nouvelle Edition. Editions Sociales, Paris 1975.*

Bordeaux és Rouen kb. 100 000-es nagyságrendűek. Párizs hét Lyonnak felelt meg akkor – ma hatnak; hét Marseille-t tett ki – ma csak négyet. Az összlakosság 1846-ban 35 millió, 1841-ben 34 millió, 1836-ban 33 millió, 1831-ben 32 millió, a párizsi lakosság tehát kisebb részarányú, mint jelenleg. Az 1954-es népszámlálás adatai szerint a 42 734 445 francia és állandóan Franciaországban lakó külföldi összlakosságból 2 850 189 párizsi.¹⁷ Egy évszázadnyi idő alatt általában megnőtt a városi lakosság.

Párizs még igen hasonlít ahhoz a városhoz, amely végigcsinálta 1789. július 14-ét, 1792. augusztus 10-ét és 1793. május 31-ét meg június 2-át. 1795-ben osztották fel 12 közigazgatási kerületre. Ezeken a kerületeken kívül, amelyek földrajzilag a főadóbérlők által 1789-ben befejezett városfalak maradványai és az 1840-től építeni kezdett erődítményekkel határolt terület közt fekszenek, terülnek el az *intra muros* falvak, amelyeket majd 1860-ban csatolnak Párizshoz.

Szűk utcák, a házak első emeletei kidudorodnak, mint egy pocak; durván burkolt, piszkos utak, odúk és szobák, ahol tucatszám élnek a rosszul fizetett, gyakran munkanélküli munkások: ilyen az előkelő – a nyugati és a központi – kerületek kivételével Párizs képe. Egy 1850-ből származó szocialista brosúra, a „Le Paris des rois et le Paris du peuple” (A királyok Párizsa és a nép Párizsa) kiegészíti ezt a képet:

„Ennek a csodálatos Párizsnak a legtöbb utcája nem más, mint piszkos és fertőzött víztől szüntelenül nedves futóárok. A magas házak sora közé beékelődött szűk sikátorokba sose süt be a nap, a házakból csupán az épületeket uraló kéményeket világítja meg. Itt, ha az ember látni akarja az eget, függőlegesen kell fölnéznie a feje fölé. Ezt a labirintust sápadt, beteges tömeg rója, lába a szennypatakban, orra a döglesztő, fertőzött levegőt szívja be, tekintete minden házsarkon a legundorítóbb mocskon

¹⁷ Ebbe nem számít bele Bastia 40 000 lakosa.

akad meg. Ezekben az utcákban a legjobb helyzetben levő munkások laknak. Ezenkívül vannak olyan sikátorok, ahol nem fér el egymás mellett két ember; valóságos szenny- és iszapcsatornák; vézna, csenevész lakosságuk nap mint nap a halált lélegzi be. Ezek még a régi Párizs érintetlenül maradt utcái. Amikor végigszántott rajtuk a kolera¹⁸, olyan alapos pusztítást végzett, hogy arra számított: újabb rohamakor már meg sem találja őket; ám legnagyobbreszt még ma is állnak, és világuk a régi: az istencsapása visszatérhet.”

Párizs ugyanakkor megmenekül azoknak a városoknak a szörnyű nyomorától, amelyeket túlnépesített az ipari „forradalom”, mint Saint-Etienne-t vagy Rouen és Lille prolinegyedeit.

Ahogy 1848 Párizsa hasonlít 1789 Párizsához, úgy a város 1789-es iparához hasonló Párizs 1848-as ipara is. 1848-ban Párizs 64 000 nyilvántartott mesteréből 32 000 (tehát 50 százalék) egyedül vagy egy munkással dolgozik. A városban nincs se textilipar, se nehézipar.¹⁹ Párizs ennek ellenére „Franciaország első manufaktúrák városa” (Tocqueville: Souvenirs).

A többnyire szakképzett párizsi munkás, aki néha egyenesen művésze szakmájának, többet keres, mint a vidék születő nagyiparának munkása. Igaz viszont, hogy az élet Párizsban érezhetően drágább.

1848 előestéjén a párizsi munkás és mestere között a távolság nem lett nagyobb, mint amilyen 1789-ben volt. Nem reménytelen vágyának, hogy mester legyen, megvalósulása. Ugyanazok a politikai eszmék lelkesítik a mestert, mint munkásait. A mester gyakran a *La Réforme* olvasója, és az ő újságja jár kézről kézre a műhelyben. Munkások és mesterek egyaránt hűek nagyszüleiknek, a II. Év sans-culotte-jainak emlékéhez, akik „egyek és oszt-hatatlanok” voltak.

¹⁸ 1832-ben.

¹⁹ Kivéve a külterületeket, ahol pl. vasúti javítóműhelyek vannak (pl. La Chapelle-ben).

Párizs a nemzet életének mozgatója. Heine alig túloz, amikor azt mondja, hogy a vidék véleménye olyan keveset számít, mintha egy láb gondolkodna. Nos, a párizsi nép, amely csalódott 1830-ban, felkorbácsolták az 1830–1834 közti forradalmi megrázkódtatások, azóta viszont – 1839. június 12. kivételével – látszólag nyugodt maradt, Lajos Fülöp uralmának végére a júliusi rendszer határozott ellenfele lett. Mi több, a párizsi munkásság forradalmi hagyományai, alaposabb képzettsége, a tőkés nagyipar munkásaiénál élesebb osztályöntudata folytán és mert teljességgel kiszakadt a mezőgazdaságból, illetve a falusi kisiparból, közismerten ellenséges erőt képez, és ahogy Marx írja az „Osztályharcok Franciaországban 1848-tól 1850-ig” c. művében: „Ha Párizs a politikai központosítás folytán uralkodik Franciaországon, a munkások forradalmi földrengések pillanatában uralkodnak Párizson.”

A rendszer válsága 1847-ben

Az 1847-es év megingatja a rendszert.

A „filippinus” nagypolgárságról és arisztokráciáról egy sor botrány következtében lehull az erény álarca, jóllehet annyi ékesszólással próbálták bizonygatni a francia népnek, hogy az az uralkodó osztályok igazi arca.

Gazdasági válság tépázza meg a kereskedő és iparos polgárság pozícióját.

A munkanélküliség és a nyomor mozgásba lendíti a munkásosztályt.

Az uralkodó osztályok botrányai

1847. április végén a Szajna megyei bíróságot egy pör foglalkoztatja, amit a gouhenans-i (Haute-Saône) sóbányák igazgatója indított több üzlettársa, többek közt Despans-Cubières tábornok, Franciaország *pairje*, 1840-ben a Thiers-kormány hadügyminisztere ellen.

Despans-Cubières 1842-ben azt tanácsolta a Gouhenans-i Társaság igazgatójának, hogy egy új koncesszió érdekében ne mulasszon el nagyobb összeget felajánlani Teste közmunkaügyi miniszternek. „Nincs semmi haboznivaló azon eszközök tekintetében, amiknek segítségével támogatást szerezhethünk magunknak a tanácsban... Ne feledje, hogy a kormány mohó kezekben van... és hogy sose volt a megalapozott jognak nagyobb szüksége a védelemre.”

Időközben Despans-Cubières felvette jutalékát. Az ügyben végül a felsőház hoz döntést. Teste-et, aki 1842-ben a Semmítőszék kamarai elnöke lett, majd a börtönben öngyilkosságot kísérelt meg, megfosztják állampolgári jogaitól, 94 000 frank pénzbüntetést és háromévi börtönt szab-

nak ki rá. Despans-Cubières ítélete: az állampolgári jogoktól való megfosztás és 10 000 frank pénzbüntetés.

Régi sikkasztási ügyek kerülnek napvilágra a bresti, touloni, rochefort-i laktanyákban. Toulonban egy jókor jött tűzvész eltünteti a „hűtlen kezelés” nyomait. A rochefort-i hadtápparancsnok öngyilkossága felér egy terhelő vallomással. A dolog olyan súlyos, hogy Guizot leváltja tengerészeti miniszterét.

Másfelől egy sor egyéb esemény leleplezi az előkelő társaság valódi erkölceit.

Gudint, a király hadsegédét hamiskártyázáson kapják. Eckmühl hercege, Franciaország *pair*-je – mint valami kültelki kocsmatöltelék – késsel szúrja le szeretőjét. Choiseul-Praslin herceg, a júliusi monarchia mellé csatlakozott ancien régime-kori arisztokrata 1847. augusztus 17-ről 18-ra virradó éjjel megöli feleségét, Sébastiani tábornoknak, a júliusi monarchia egyik kiemelkedő személyiségének lányát.

Mindezekből, a rendszer teljes válságát tükröző botrányokból következően a kormányzat és az uralkodó osztályok tekintélye a mélypontra zuhan a polgárság és a nép körében.

De bármily súlyos is ez a presztízsveszteség, önmagában nem elegendő magyarázata a polgárság kiábrándultságának. Az ok jóval komolyabb: veszélybe kerülnek érdekei.

A gazdasági válság

A gazdasági nehézségek élelmezési válsággal kezdődnek. 1845-ben a szemesztermények hozama közepes volt, az 1846. évi pedig a nyári szárazság miatt szűkös. A burgonya fogyasztása fokozatosan elterjed Franciaországban, de 1846-ban abból is kevés termett, egy burgonyakór miatt, ami valamennyi nyugat- és közép-európai országban megtámadta a növényeket.

Az ínség első kihatásai az 1846–1847-es tél kezdetén

jelentkeznek. Emelkednek az árak. A kormány ideiglenesen megszünteti a búzaimport tilalmát (ez normális időkb^{en} a hazai szemesztermény-kultúrák védelmét szolgálja), de olyan feltételekkel, hogy végül a spekulánsok extra-profitot zsebelnek be.

Néhány incidens után 1846 októberében Párizs vezetősége, amelyben a haladó radikális ellenzék van többségben, 40 centime-ban szabja meg a kenyér kilójának árát, és ez megmenti a fővárost a zendüléstől. Ez a városi költségvetésnek 25 millióba kerül, amit a pékek kapnak kártalanításként.

Vidéken súlyos zavargások vannak, főként a falvakban, mert a szegényparasztok – mivel sürgősen el kellett adniok termésüket, anélkül, hogy a saját szükségletükre kellő mennyiséget tartalékolhattak volna – kénytelenek árpat vagy zabot enni, és kényszerűségből lemondanak minden textilnemű vagy ipari termék vásárlásáról. De megmozdulások vannak a városokban is, ahol a munkások bérükből nem tudják megvenni az igen drága kenyeret. Akárcsak az ancien régime alatt, a nép gyakran megpróbálja feltartóztatni a búzaszállítmányokat.

A parasztfelkelések közül a legnagyobb visszhangot az indre-beli buzançais-i keltette. Erről írta 1880-ban Jules Vallès érdekesítő regényét, a „Les Blouses”-t (Munkás-zubbonyok).¹ Buzançais-ban, az adóbehajtás során, a kiéhezett falusiak megölnek egy gazdag birtokost. A hadsereg beavatkozik, helyreállítja a tulajdon elévülhetetlen jogait. A bíróság ítélete sokévi gályarabságot ró a zendülők egy részére, három felkelőt halálra ítélnék. „Kegyelmet, polgáruraimék” – kérik a parasztok az esküdtszéket, amely – a törvénynek megfelelően – gazdag burzsoákból alakult. De a király elutasítja a kegyelmi kérényeket.

¹ V. ö. A „Les Blouses” új kiadásához írt előszavunkat. Megjelent a „Jules Vallès Oeuvres” sorozatban. Szerk.: Lucien Scheler. Editeurs Français Réunis, Paris 1957.

Íme a munkásfelkelések – minden bizonnyal nem teljes – felsorolása: felkelések vannak Rennes-ben, Nantes-ban, Mans-ban, Nevers-ben, Châteauroux-ban, Lille-ben és az északi országrész ipari városaiban.

Châteauroux-ban a vasúti munkások szerszámaikkal felfegyverkezve hatolnak be a búzapiacra.

Északon még messzebbre mennek. 1847 januárjában megrohamozzák Avesnes, Cambrai, Tourcoing pékségeit.² Májusban Lille kerül sorra: 76 000 lakójából 29 000 szegényről a jótékonyági intézményeknek kell gondoskodniuk. Május 12-én a kenyér ára eléri a rendkívül magas 0,52 frankos kilónkénti árat, ugyanakkor a dolgozó munkások napi bére 1,50–2 frank. Kisebb gyűlésekre kerül sor 12-én, 13-án és 14-én. A jelszó: „5 sou-ért* a kenyeret!” és „Le Lajos Fülöppel!” Kifosztják a pékségeket. A reszkető polgárok elássák pénzüket. Itt is kegyetlenek a bíróságok: 13 éves gyermekekre egy évet is meghaladó börtönbüntetést rónak ki. Az elítéltek fellebbeznek. Az újságok leleplezik, hogy asszonyok és gyermekek haltak éhen. Sok franciát háborítanak fel a lille-i kemény ítéletek. A *Le National* elhatározza, hogy magára vállalja a fellebbezés költségeit.

A közvélemény nyomása arra kényszeríti a kormányt, hogy szokása ellenére pártatlanságot mutasson. 1847 júniusában néhány különösen szegénytelen gabonaspekulánst bíróság elé állítanak, de jóval enyhébb ítéleteket szabnak ki rájuk, mint a plebejus felkelőkre.

Az 1847-es év jó termése részben megszünteti az élelmezési problémákat, de 1848 közepéig még nehézségek vannak a kenyérellátásban.

² Roubaix polgármestere már 1846 februárjában betiltotta a karneváli álarcos felvonulást, „tekintettel arra, hogy a szükséget szenvedő osztályokat sújtó nyomor jelenleg túlságosan súlyos ahhoz, semhogy tűrni lehessen... az álöltözeteket.” (Roubaix polgármesterének falragasza. Archives Nationales, B. B. 18/1440. 1738. iratcsomó.)

* *Sou*: régi ötcentime-os pénzérme. – *A szerk.*

1847 elejétől azonban a mezőgazdasági termelési válság mellett kialakul a teljes gazdasági válság.

Először a pénzügyi válság jelentkezik.

„Kénytelenek vagyunk megállapítani, hogy az elmúlt 1846-os év nem volt kedvező sem a vasútépítés, sem az ipari vállalkozások számára, és a mérleg jóval alatta marad a megelőző, 1845-ös évinek, mind a forgalomban levő részvények összértéke, mind árfolyamuk vonatkozásában. Még nem lehet látni, mi lesz 1847-ben, ám hacsak nem következik be a manapság alkalmazott eszközök és szisztémák jelentős javulása, amit nap mint nap kérünk, igencsak félünk, hogy a helyzet tovább súlyosbodik: nem kívánunk jóslásokba bocsátkozni, csak annyit mondunk, hogy az év rosszul kezdődött, és hogy recesszió és hanyatlás jellemzi születését.”

Ilyen keserűen fejezi ki magát 1847. január 7-én az egyik párizsi pénzügyi lap, a *Mystères de la Bourse*, e regényes címe ellenére komoly orgánum szerkesztősege.

A *Journal des économistes* 1847 februárjában pedig így írt: „A jelenlegi válság legfőbb jellemzője, hogy tisztán pénzügyi. Most nem egyes ipari termékek felhalmozódásáról van szó, mint más krízisek alkalmával; az először észrevehető tünet a tőkehiány volt, ennek következtében leszámítolási nehézségek támadtak, majd bekövetkezett a készpénz jelentős részének eltűnése.”

A mezőgazdasági és a pénzügyi válság nem választható külön. A külföldi búzavásárlások aranykivittelt vontak maguk után. Ennek folytán csökkent a Banque de France aranytartaléka, s a bank kénytelen volt 1847 elején 4-ről 5 százalékra emelni a leszámítolási kamatlábat. A kamat általános emelkedése valójában a viszonylagos ipari túltermelési válság előjátékának tekinthető.

Ilyen formában ez az egész tőkés rendszer első jellegzetes válsága, és ez a válság nem kíméli sem Angliát, a kapitalizmus őshazáját, sem Belgiumot, sem a Rajna menti országokat.

A francia kereskedőket és ipari vállalkozókat valósággal magával rántja a kis magánbankok csődje. Bezárnak

a műhelyek, és ez újabb csődöket von maga után.³ A készletek nem fogynak. Terjed a munkanélküliség. Az északi iparvidéken 1847-ben munkások tízezreit fosztja meg munkájától a lenipar számára oly fontos angol megrendelések elmaradása.

A takarékpénztárak ablakainál jelentkezők pénzfelvételeinek összege meghaladja a befizetéseket: 1847-ben 156 millió frankot vettek fel, s csupán 127 milliót tettek letétbe.

A kereskedők és az ipari vállalkozók rendkívül elégedetlenek. Sokan hajlanak arra a meggyőződésre, hogy a kormányzat tudatosan támogatja az ő hátrányukra a spekulánsokat. Gyanakodva elemeznek és tesznek mérlegre minden kisebb jelentőségű tényt is. Így például a „Nápoly és Szicília Vasúttársaság” részvényeinek a párizsi tőzsdén való jegyzését, amelyre a király személyes közbelépése hatására került sor, s ami miatt sokan póruljártak. Lajos Fülöp előzékenyen kedvezni akart felesége, Mária Amália királyné hazájának, és nem kért semmiféle előzetes tájékoztatást. Mármost a részvények a jelentős áremelkedés után teljesen értéktelenedtek azon a napon, amikor kiderült, hogy egyetlen méternyi sint sem fektettek még le, és hogy a részvényesek tőkéje mégis semmivé lett.

1847 őszén úgy látszott, hogy enyhül a válság, de 1848 elején újra elmélyült⁴: az ipar gyapotfogyasztása $\frac{1}{3}$ -ával,

³ A Beaumarchais Színház igazgatója mérlegbeszámolójában kijelenti, hogy elvesztette közönségét – a színházat ugyanis csaknem kizárólag a Saint-Antoine negyed munkásai látogatták –, mivel 1847-ben és 1848 első hónapjaiban lecsökkent a városnegyed ipari termelése. (Lásd *Fleury: L'intérêt du fonds des faillites aux archives de la Seine comme source des études sur la mobilité sociale au XIXe siècle*. Bulletin de la Société d'Histoire moderne, 1955. január-február.)

⁴ Isère és Drôme département-okban (Lásd *Léon, P.: La Naissance de la grande industrie en Dauphiné*. Paris 1954. II. köt. 793. és köv. old.) az 1846-os és 1847-es élelmezési válság kihatott az iparra, de a viszonylagos túltermelési válság csak annak enyhülése után kezdődött, az 1848. májusi bankpánikkal. A Dauphiné vidéki tőkés ipar fejlettsége ad magyarázatot az ottani ipar túltermelési

kőszénfelhasználása $\frac{1}{5}$ -ével csökkent, a vasútépítési munkák beszüntetése következtében 750 000 munkás vált munkanélkülivé, de a vasútvonalak építésének leállítása a fémipari termelés csökkenését is maga után vonta.

A polgárság vállalkozói rétege viseli a válságból ráháruló részt, a kispolgárság nála is többet szenved, a kisiparosság pedig attól reszket, hogy a proletariátuséhoz hasonló sorsra jut, de az államra támaszkodó nagypolgárság tartja pozícióit. Guizot jelszava, a „Gazdagodjatok!”, csak szemfényvesztés. És a növekvő államkincstári deficitet is pótolni kellene – a függő államadósság 1846-ban már 600 millióra rúg –; a deficit jelentős részét okozták a nagypolgárságnak közvetlenül vagy közvetett módon juttatott kedvezések.

A munkásosztály ébredése

Egy párizsi munkások szerkesztette kicsiny újság, a *Fraternité de 1845, organe du communisme* 1848. januári számában így írja le a proletárok helyzetét:

„Bár 1830 óta a munkabér fokozatosan csökkent, csökkenése nem áll arányban a munkás egyre növekvő nyomorával; a bér valóban alacsonyabb, de nem ez az egyedüli oka a munkások nélkülözésének és szűkölködésének; mert nemcsak a munkaerő ára csökkent, de legtöbbször a munkaalkalmak is hiányoztak, ugyanakkor az élelmiszerek és egyéb közszükségleti cikkek ára emelkedett.”

1847–1848-ban valóban tagadhatatlanul szörnyű a munkanélküliség.

válságára, e modern jelenségre. Ezzel szemben a déli – aquitániai – département-okban, amelyek ipari vonatkozásban elmaradottak voltak, a mezőgazdasági válság a döntő, mint a 18. században. (V. ö. *Godechot, J.*; *La Crise de 1846–1847 dans le Sud-Ouest de la France. Bibliothèque de la révolution de 1848. XVI. köt. Paris 1954.*; lásd még: *Aspects de la crise et de la dépression de l'économie française au milieu du XIXe siècle [1846–1855]. Szerk.: Labrousse, E. Ugyanott, XIX. köt. Paris 1956.*)

Adolphe Blanqui, a liberális közgazdász (a forradalmár Auguste Blanqui fivére) a l'Académie des Sciences Morales et politiques (az Erkölcsi és Politikai Tudományok Akadémiája) számára készített hivatalos jelentésében 1848-ban leírja „a lille-i barlangok⁵ erejüket vesztett, nyomorult lakóit, akik egymás hegyén-hátán zsúfolódnak szennyes odúikban, melyeknek pusztta látása iszonyatot kelt”. Azután így ír: „A társadalmi válság sokkal kevésbé sújtotta Dél lakosságát, mint Északét.”⁶

Victor Hugo felháborodással szól a lille-i barlangokról a „Les Châtiments”-ban (Fenyítések):

*„Én láttam Lille sötét pincéit egy napon s a
vigasztalan pokol
mélyén az árnyakat...”*

(Lator László fordítása)

Mindemellett a törvény hátrányos helyzetben tartja a munkást. A bíróság a munkáltató pusztta állítását hitelesnek fogadja el. A munkásnak egy olyan könyvecskéje van, amit egymást követő munkáltatói lebélyegeznek, s beleírják a megállapított munkabérre adott előlegeket.

A leginkább haszonra törekvő főnökök odáig mennek, hogy holmi munkáskolostorokat képzelnek el, szigorú fegyelemmel, ahol a legkegyetlenebb tőkés kizsákmányolás dühöng. Ilyen a Lyon környéki Jujurieux-ben J. Bonnet selyemgyára; a tulajdonos a fiatal lányokból és özvegyekből verbuvált munkásnőit elzárva tartja.⁷

A munkásság saját szervezeteit részben a legényegyle-

⁵ Ezekben a lenipar otthon dolgozó munkásai éltek; a barlangok nedvességét még az emberbarátok is feltétlenül szükségesnek ítélték mint a jó munka feltételét.

⁶ Dr. Guépin és Dr. Bonamy „Nantes au XIXe siècle” c. könyvükben feltárták Nantes polgárai előtt a Rue des Fumiers alagsorának szegényletességét. V. ö.: Greveuil G.: La condition ouvrière et la crise de 1847 à Nantes. 1848, 1948. februári és júniusi szám.

⁷ V. ö. Reybaud, L.: Etudes sur le régime des manufactures. Idézi Godart, J.: Journal d'un bourgeois de Lyon en 1848.

tek, részben a segélyegyletek, illetve, más néven, ellenállási egyesületek alkotják. A legényegyletek⁸ csak a kisipari szakmákat fogják át – az ácsokat, a lakatosokat, a kőfaragókat stb. Módszereik elavultak, gyakoriak a harcok a különböző *mesterségek* legényei között. A segélyegyletek a manufaktúrák szülöttei. Saint-Etienne-ben a paszományosoké 2000 tagot számlál.

A legényegyletek hanyatlóban vannak. Néhány mesterlegény, mint pl. Agricol Perdiguier, megpróbálja felszámolni a szorosan vett korporatív gyakorlatot, valamint a klángyűlöletet; a középkori eredetű legényegylet megújítására törekszenek – eredménytelenül. Perdiguier a *Devoir de Liberté* (vagy „de Gavot”) asztaloslegénye rajzot tanít Párizsban, és egy könyvet jelentet meg „Le Livre du Compagnonnage” (A legényegylet kézikönyve) címmel. A hagyományokhoz ragaszkodók élesen támadják emiatt.

„Áruló vagyok, mondják, kiteregetem a titkaikat. Kőztársaságpárti vagyok, mondják ezen kívül, minden könyvem politikai könyv, a házam pedig nem más, mint olyan klub, ahol elméletekkel traktálom és megrontom az ifjúságot, amelynek majd egy szép napon az élére állok, hogy megdöntsem és eltiporjam a kormányt. S ezeket a híreket a legrosszabb szándékkal terjesztik, az a céljuk, hogy megölessenek vagy tönkretegyenek engem és az enyéimet.”⁹

A kormányzat megtűri a segélyegyleteket, ha vezetőiket politikailag ártalmatlanoknak tekinti; ezek a legtöbbször nem is képesek a munkásakciók hatékony vezetőiként viselkedni.

Megjegyzendő, hogy a legnehezebb körülmények között élő munkások, a lille-iek és a roueniak teljesen szervezetlenek.

⁸ Coornaert, E.: *Les Compagnonnages en France du moyen âge à nos jours*. Paris 1966.

⁹ George Sandhoz írt 1843. szeptember 20-i levél. Első ízben közli Briquet, J.: *Agricol Perdiguier, compagnon du Tour de France et représentant du peuple (1805–1875)*. Paris 1955.

A tömegek elszegényedése ellenére is nehéz sztrájkot szervezni, részben éppen az elszegényedés miatt, mert a munkások semmiféle tartalékkal nem rendelkeznek. Az utolsó nagy sztrájkmozgalom 1840-ben volt. Olyan keményen fojtották el, hogy a szabadlábon maradt munkásvezetők félnek újra belevágni. De készülnek a jövő harcaira, megsokszorozzák a munkásegyletek közti kapcsolatokot. Így 1844 táján újjászervezik a legényegylet jellegű *Union des Travailleurs du Tour de France*-ot (A Franciaországi Dolgozók Általános Szövetsége), a *Société typographique parisienne* (Párizsi Nyomdászegylet) ösztönzésére 1845-ben megalapítják a *Comité Central des Corporations*-t (a Korporációk Központi Bizottsága).¹⁰

A jelen egyetlen lehetőségének a politikai akciót látják, amitől nemcsak új kormányt várnak, hanem – és legfőként – azt, hogy lesz mit enni. „*Dolgozva élni, harcolva meghalni*” – ez volt az első franciaországi munkásfelkelők, a lyoniak jelszava 1831-ben és 1834-ben. Az 1848-ban felvett kihallgatási jegyzőkönyvekben számos proletár magyarázta a februári napok akcióiban való részvételét azal, hogy az éhségtől reméltek ezáltal megszabadulni. Még mielőtt megszületett volna a köztársaság, a kifejezés a társadalmi javak igazságosabb elosztásának szinonimája lett.

„A Kommunista Párt kiáltványa” harmadik, 1890-es német kiadása elé írt előszavának egy igen ismert részletében mondja Engels:

„És mégis, megjelenése idején nem lett volna szabad *szocialista* kiáltványnak neveznünk. Szocialistán 1847-ben két-fajta embert értettek. Egyrészt a különböző utópikus rendszerek híveit, különösen az angol owenistákat és a francia fourier-istákat – mindkét irányzat már ekkor fokozatosan kiháló pusztá szektává zsugorodott. Másrészt

¹⁰ Gossez, R.: *L'organisation ouvrière à Paris sous la Seconde République. 1848, 1950. február.* (Lásd még e szerzőtől *Les ouvriers de Paris. I. köt. L'organisation.* Paris 1967.)

a legkülönfélébb szociális kuruzslókat, akik különböző csodaszereikkel és mindenféle toldozással-foldozással akarták a társadalmi visszasságokat kiküszöbölni, anélkül, hogy a tőkének és a profitnak a legkisebb fájdalmat is okoznák. Mindkét esetben olyan embereket, akik a munkásmozgalmon kívül állottak, és inkább a »művelt« osztályoknál kerestek támogatást. Ezzel szemben a munkásoknak az a része, amely a pusztán politikai átalakulások elégtelenségéről volt meggyőződve, a társadalom alapvető átformálását követelte, ez a rész akkor *kommunistának* nevezte magát. Még csiszolatlan, csak ösztönös, néha kissé nyers kommunizmus volt ez:¹¹ de elég erős volt ahhoz, hogy az utópikus kommunizmus két rendszerét hozza létre: Franciaországban Cabet »ikáriai« kommunizmusát, Németországban Weitlingét. 1847-ben szocializmus burzsoá mozgalmat, kommunizmus munkásmozgalmat jelentett. A szocializmus, legalábbis a kontinensen, szalonképes volt, a kommunizmus épp az ellenkezője.”¹²

Franciaországban a szocializmusnak egyáltalán nincs munkásjellege. A fourier-izmus, akárcsak az 1848-ra felbomlott saint-simonizmus, az értelmiségiek, a mérnökök és a katonák között hat. A „szocializáló” iskola élén álló Victor Considérant, Fourier utóda szintén műszaki ember. Louis Blanc polgár. Az egyéb ködös szocialisztikus ábrándok a deklasszált értelmiségiek elmeszüleményei.

Ám az 1847-es nagy társadalmi rendcsinálás jóvoltából új kezdeményezések jelentkeznek annak érdekében, hogy bevigyék a szocializmust a néptömegek közé. A fourieristák napilapja, a *Démocratie pacifique* közös akciót javasol a nép körében végzendő propaganda hatásosságának növelésére. A szocialisták egységét célzó másik kezdeményezés a *L'Atelier* c. napilapot szerkesztő szocialista és katolikus munkásoktól indul ki. Marie képviselő házá-

¹¹ Az utópista szocializmus a javak elosztásán és nem a termelőeszközök tulajdonán alapuló kommunizmus.

¹² *Marx-Engels Művei*. 22. köt. Budapest 1970. 52. old.

ban a szocialisták több alkalommal összejönnek; Corbon, a *L'Atelier* képviselője és Louis Blanc, az „*Organisation du Travail*” (A munka megszervezése) szerzője személyesen nézeteiket (a könyv 1839-ben jelent meg, és 1845-re négy kiadást ért meg), de nem tudnak megegyezésre jutni. Mindennek annyi az eredménye, hogy a szocialista szóhasználatnak – a Fourier-féle az „embernek ember által való kizsákmányolása” kifejezésnek, a Raspail, majd a Louis Blanc által átvett saint-simoni „a munka szervezése” kifejezésnek – bizonyos hitele kezd lenni a kommunista munkások körében is.

De a szocialisták, Louis Blanc-t is beleértve, csak annyit javasolnak a munkásoknak, hogy várják ki türelemmel rendszerük megvalósításának percét. A munkástömegek viszont azonnali akciókat akarnak, de legalábbis türelmetlenek, mint ezt az éhségfelkelések és egyéb megmozdulások is bizonyítják.

Párizsban 1847. július 5-én délután, amikor a király fia, Montpensier herceg vendégeinek kocsisora a vincennes-i tüzérségi gyakorlótér felavatására vonultában áthalad a Saint-Antoine negyeden, a munkások és asszonyaik „Le a tolvajokkal!” kiáltásokkal fogadják őket. Az utcán valószínűleg népgyűlés bontakozik ki. Az egyik népszónok így tüzezi őket: „A népnek nincs kenyere, ezek a csibészek meg mulatoznak!” Néhány nappal rá Duvergier de Hauranne megkérdezi Recurt-t, a *Société des Droits de l'Homme* (Az Emberi jogok Társasága), a harmincas évek legális köztársasági szervezete volt elnökét, aki e körületben folytat orvosi gyakorlatot, hogy a köztársasági pártnak volt-e szerepe a tüntetésben:

„Semmi szerepe nem volt – feleli Recurt –, és bevallom önnek, hogy bennünket éppúgy megijesztett, mint önöket... veszélyes tevékenység folyik itt, amire nem lehet eléggé odafigyelni. Mindenesetre leszögezhetem, hogy az ön által említett tüntetés a legsúlyosabb, amit valaha láttam. Ha akarjuk, könnyen felkeléssé, talán forradalommal is változtathattuk volna.”

A legöntudatosabbak és a legelszántabbak a munkások között kétségtelenül a kommunisták.

Heine már 1842. június 25-én így tudósította a *Gazette d'Augsburgot* Párizsból írt levelében: „Újfent a kommunistákról szólok, az egyetlen még figyelmet érdemlő franciaországi pártról.” 1847-ben a kommunista „párt” még határozottabb figyelmet érdemel. Cabet, aki a francia utópista kommunizmusban a pacifista-reformista tendenciát képviseli, úgy érzi, elsöpörte őt a babeufi, a forradalmi irányzat. Májusban azután szervezni kezdi az „ikáriai” kommuna létrehozását, az 1840-ben a „Voyage en Icarie” (Ikáriai utazás) c. munkájában regényesen vázolt jövő társadalmának gyakorlati megvalósítását. Az ikáriánusok kivándorolnak Texasba, ahol nagy területet vásároltak, hogy megkíséreljék az eszme valóra váltását. A tapasztalatok azonban, ahogy ez várható is volt, lehangolóak. Az ikáriánusok két csoportban indulnak el: az első a februári forradalom előtt (1848. február 3-án), a második a júniusi napok előtt (június 3.). Az erőszakos módszerek alkalmazását hirdető kommunisták nagyobb befolyást szereznek, és ezt Cabet is kénytelen elismerni a „Le voile soulevé sur les procès communistes à Tours et à Blois” (A tours-i és a blois-i kommunista perek leleplezése) c. brosúrájában. A forradalmi kommunisták Dézamyt, a sok fourier-ista gondolatot tartalmazó „Code de la communauté” (A közösség törvénykönyve) c., 1842-ben megjelent mű szerzőjét követik, valamint Pillot-t, aki korának minden francia forradalmi mozgalmában részt vesz, az 1871-es Kommünnel bezárólag, és jelentős a befolyása Constant abbénak, a „Bible de la Liberté” (A szabadság bibliája, 1841) szerzőjének is.

Cabet és a nem forradalmi kommunisták deista elveket vallanak. A forradalmi kommunisták vezetői között is vannak deisták – mint például Constant abbé, aki így érvel a köztulajdon mellett: „Ezen a földön semmi sem ennek vagy annak az embernek a birtoka, minden istené, vagyis mindenkié” –, mások viszont materialisták.

A forradalmi kommunisták titkos társaságokba tömö-

rülnek. Caussidière „Mémoires”-jainak tanúsága szerint a csoportosulások vonzereje fokozódik 1846-tól, és tagjai egyre inkább a munkások közül kerülnek ki.

A *Société des Saisons*-t (Évszakok Társasága) az 1839. május 22-i kudarc és vezetői – Barbès, Martin-Bernard és Blanqui – bebörtönzése után újjászervezik, *Nouvelles Saisons* (Új Évszakok) néven. A társaság kommunistákból és köztársasági demokratákból áll, de vezetői, Caussidière és Martin, az Albert fedőnéven ismert gépész, nem kommunisták.

A *Nouvelles Saisons*-ból 1847-ben kivált és *Société dissidente* (Kilépettek Társasága) néven megalakult csoport többsége már kommunista. A kiválás oka az eredeti társaság tétlensége volt. Lucien Delahodde, a *Nouvelles Saisons*-ba beépített rendőrspicli „Histoire des Sociétés secrètes et du parti républicain de 1830 à 1848” (A titkos társaságok és a köztársasági párt története 1830-tól 1848-ig) c. könyvében¹³ valószerű részleteket közöl arról, mennyire előretört a kommunista eszme a *Nouvelles Saisons*-ban, és a *Société dissidente*-ot csaknem teljesen kommunistának nevezi.

Két formailag is kommunista társaság működik: a *Société communiste révolutionnaire* (Forradalmi Kommunista Társaság) Dézamy vezetésével és a *Société matérialiste communiste* (Materialista Kommunista Társaság) Coffineau és Javelot irányítása alatt. Mindkettő 1846-ban alakult.

A tagok és az ellenfelek hitelesnek tűnő értékelései szerint a forradalmi kommunisták kétszázan, a materialista kommunisták mintegy százan vannak, míg a *Société dissidente* és a *Nouvelles Saisons* összesen hatszáz tagot számlál. Igen alacsony számok ezek, akkor is, ha figyelembe vesszük, hogy a titkos társaságok nemigen terjesztik ki hatáskörüket Párizson túl: még az igazán nagy

¹³ A könyvet 1850-ben írta. Delahodde-ot 1848. március 15-én Caussidière – aki akkor rendőrprefektus volt – leplezte le; a könyv kiadásának célja a köztársaságellenes reakció támogatása volt.

városokban, mint Lyon, Marseille vagy Toulouse, is alig vannak szervezeteik. Viszont minden kispolgár vagy munkás, aki egy titkos társaság tagja, olyan befolyást gyakorol környezetére gondolkodásának határozottságával, esetleg politikai éleslátásával, ami jelentősen kitágítja társasága akcióinak hatókörét.

A titkos társaságok olyan forradalomra készülnek, amelynek az egyenlőségen alapuló köztársaságot kell kivívnia. Caussidière „Mémoires”-jai szerint a „csoportbeliek” (sectionnaires) összejövételein „kevesebb szó esett az elméletről, mint a puskákról”.

„A polgárság – írja Heine már 1842-ben – ...jóllehet, nem fél a köztársaságtól magától... ösztönösen irtózik a kommunizmustól, az azt kísérő komor harcosoktól, akik úgy jönnek majd a felszínre a jelenlegi kormányzat romjai alól, mint a patkányok.”

A Guizot elleni roham

A júliusi monarchia politikai vitáira az 1789-es forradalom gigászi árnya vetül. Az 1830-as forradalmat hivatalosan úgy jellemezték, mint a nagy forradalom folytatását, amiben volt is igazság. Szívesen idézgették, főként a harmincas években, hogy Lajos Fülöp harcolt Jemappesnél.* A kormányrudat tartó politikusok, még ha cselekvésüket nem 1789 elvei ihletik is, beszédeikben futólag meghajolnak ezek előtt az elvek előtt. Guizot, aki általában támadja a forradalmakat, nem tagadhatja meg 1830-at, de nem meri megtagadni 1789-et sem.

A nagy forradalom eseményeit a fiatalabb generáció néhány kiválasztott képviselője még a Konvent utolsó élő tagjainak elbeszéléseiből is megismerheti. Azután a forradalomról jakobinus szellemű történeti munkák is megjelennek. Így például Cabet műve, aki megértést tanúsít Robespierre és Babeuf iránt, bár az utóbbival szemben fenntartásai vannak. Laponneraye, Robespierre műveinek első kiadója is megjelenteti a forradalomról szóló könyvét.

De ezeket a történeti elemzéseket, amelyek bátran idézik fel 1793-at és 1794-et, csak a meggyőződéses köztársaságpártiak olvassák. A franciák nagy többsége azonban (akárcsak Thiers) az ellenforradalom és az anarchia közötti középúton akar maradni; elfogadják 1789-et, de elvetik a *Terreurt***.

* 1792. november 6-án Dumouriez (akkor még köztársasághű volt) Jemappes mellett döntő győzelmet aratott a forradalom ellen támadt osztrákok felett. – *A szerk.*

** *Terreurnek* (forradalmi terrornak) nevezték a jakobinus diktatúra időszakát, illetve *első Terreurnek* az 1792. augusztus 10-i népi forradalmat követő periódust. – *A szerk.*

Mármost abban a történelmi pillanatban, mikor Guizot eltávolodik a nagy forradalomból kifejlődött liberális burzsoázia hagyományaitól, a művelt közvéleményt olyan, a forradalmat elemző történeti munkák lelkesítik, melyekből érthetővé válik a forradalmi mozgalom fejlődése 1789. május 5-től a II. év thermidor 9-éig,* vagyis a rendi gyűlés megnyitásától Robespierre bukásáig. A művelt közvélemény mohón veti rá magát erre az intellektuális táplálékra.

Februárban nyolc napnyi eltéréssel jelenik meg Louis Blanc „Histoire de la Révolution française”-e (A francia forradalom története), ez az ékesszóló, Robespierre iránti csodálatot kifejező mű, és Michelet azonos című, epikus jellegű munkája, amely a párizsi népet viszi színre.

Márciusban indul meg Lamartine „Histoire des Girondins”-jének (A Gironde története) kiadása; érdekes, hogy a szerző, választott hősei iránti rokonszenve ellenére, mennyire vonzódik Robespierre egyéniségéhez. A nyolc kötet közzététele júniusban fejeződik be.

Az „Organisation du Travail” és az „Histoire de dix Ans” (A tíz év története) megjelenése óta Louis Blanc-t széles körben ismerik. Michelet a *Collège de France* professzora. Lamartine már megalkotta költői műve javát, a képviselőház és a Francia Akadémia tagja. Mindhármuknak nagyobb a tekintélyük, mint Cabet-nak vagy Laponneraye-nek, de Lamartine még Louis Blanc-nál és Michelet-nél is közismertebb és tiszteltebb.

A felvilágosult francia polgárság a nagy forradalom szelét érzi. 1789 elvei és alakjai, a miniszteri szónoklatok fantomjai, újra élő történelemmé válnak.

A jelen és a múlt összehasonlításakor úgy látszik, hogy minden a múlt javára üt ki. Ahogy akkoriban mondták, „a forradalom története a jelen mozgatója”. Ez a jelenség nem elhanyagolható eleme a prózai Guizot elleni romantikus offenzívának.

* 1794. július 27-e, ekkor mondják ki a Konventben Robespierre letartóztatását. – *A szerk.*

A külpolitika az a cselekvési terep Lajos Fülöp számára, ahol végre kielégítheti hatalmi éhségét, amit hosszú éveken át türelmesen álcázott a polgárkirály, a kedélyes hétköznapi ember maszkjával, és ahol XIV. Lajos szerepében tetszeleghet.

Lajos Fülöpnek el kellett tűrnie a monarchikus Európa megvetését, amivel a „barikádkirályt” sújtották. Uralma egész ideje alatt csupán egyetlen jelentős uralkodó – Viktória királynő – volt hajlandó hivatalos és családi látogatást tenni Franciaországban. 1843. szeptember 3-án úgy fogadták őt Eu kastélyában, „mint Salamon Sába királynőjét”.

1846-ban már haldoklik az angolokkal kötött szövetség, az „entente cordiale”. De Lajos Fülöp és Guizot a legjobb úton vannak afelé, hogy más szövetségest találjanak. Franciaország hivatalos politikája Metternich Ausztriája felé orientálódik. Ám ahhoz, hogy befogadják a konzervatív uralkodók körébe, Lajos Fülöpnek magas belépti díjat kell fizetnie. És a kormány csak azért bújik ki az angoloknak tett szolgálai engedmények alól, hogy még szolgálabb engedményeket tegyen Ausztriának.

Három európai kérdésben: Lengyelország, Svájc és Itália ügyében a király és külügyminisztere, Guizot Metternich mellé csatlakozik.

Az 1815-ös bécsi béke négy részre szabdalta Lengyelországot: egy orosz részre – ez megtartotta a Lengyel Királyság nevet –, egy poroszra, egy osztrákra s végül egy független részre, Krakkó szabad köztársaság lett. 1846-ban a Krakkói Köztársaság nyíltan a lengyel nemzeti mozgalom élére áll. Az osztrák csapatok, melyeknek hamarosan segítségükre sietnek az orosz és porosz alakulatok, minden jogot semmibe véve bevonulnak Krakkóba. Az Oroszországgal és Poroszországgal folytatott tárgyalások és alkudozások után Ausztria 1846. november 11-én annektálja a forradalmi szervezkedés fókuszának tekintett Krakkói Köztársaságot.

A bécsi kongresszus által Európára kényszerített státus quo fenntartásának bajnokai vidáman felrúgják ezt az állapotot, a többi európai hatalommal még csak nem is konzultálnak. Nyílt megsértése ez az eljárás Angliának és Franciaországnak. Palmerston és Guizot tiltakoznak, mindegyik a maga számlájára. Az ellenzék Guizot tiltakozását rendkívül erőtlennek ítéli.

1845-ben Svájc két részre oszlik: a katolikus kantonokra, az ún. *Sonderbund*ra és a „radikális” protestáns kantonokra. 1847 novemberében a két blokk háborút indít egymás ellen. A *Sonderbund* a Metternich és Guizot által juttatott fegyverszállítmányok ellenére vereséget szenved. Az ellenzék úgy értékeli Guizot lépését, hogy elárulja Franciaország legnyilvánvalóbb érdekét, mert a szerint bátorítania kellene a „radikális”, a francia forradalom elveit valló – és győztes – kantonokat az Ausztria zsoldjában álló retrográd kantonokkal szemben.

Az 1846-os évet Itáliában fontos esemény fémjelzi. XVI. Gergelyt, az abszolutista pápát egy liberalizmus felé hajló pápa, IX. Pius követi. Metternich kijelenti, hogy mindenre számított, „csak egy liberális pápára nem”. Bizonyos értelemben Franciaország visszavágása ez, mert már 1830 óta az a legfőbb törekvése, hogy gátat emeljen az Itáliába behatoló Ausztria elé. Ezzel egy időben több itáliai állam is igyekszik megszabadulni az osztrák gyámságtól. Károly Albert, Piemont és Szardínia királya újjászervezi királysága közigazgatását. De Guizot kijelenti: „semmiféle Alpokon túli területi vagy politikai átrendeződés nem előnyös számunkra”, és csakis azért támogatja IX. Pius kezdeményezéseit, mert feltételezi, hogy a már természeténél fogva is konzervatív pápaság fékezni fogja a változásra törő és osztrákellenes erőket. Metternichnek is azt javasolja, hogy bízzék a pápában, akárcsak ő. De miután Metternich nem követi őt ezen az úton, beleegyezik, hogy magyar csapatokkal erősítsék meg a bécsi kongresszus záróokmányának 103. szakasza értelmében Ferrarában (pápai állam) felállított osztrák garnizont; sőt ahhoz is hozzájárul, hogy ezek a magyar csapatok

kiverjék állásaikból az ott állomásozó pápai katonákat. Egy történelmi visszapillantás lehetővé teszi számunkra, hogy teljesen felfogjuk e beleegyezés reakciós voltát: 1832-ben, amikor az osztrákok katonákat küldtek Bolognába, ebbe a pápai városba, a franciák Anconába, egy másik pápai városba küldtek csapatokat. Mire végül észbe kap, Guizot már hiába ad parancsot Joinville herceg lovasainak, hogy zárják el Civita Vecchiát, Róma kikötőjét (ami arra készíti Metternichet, hogy visszavonja Ferrarából csapaterősítéseit); az 1848-as év elejének itáliai eseményeiben (milánói zavargások, felkelés Szicíliában, nyugtalanság Pármában, Modenában, Piemontban) az a Franciaország, melynek liberális nemzet módjára az olasz nemzet barátjaként kellene föllépnie, csak jelentéktelen szerepet játszik, mivel Guizot végül is nem megy el odáig, hogy felajánlja segítségét az osztrákoknak a megtorlásban.

Így alakul ki a dolgok logikája folytán az a helyzet, hogy Franciaország politikailag szinte megsemmisül a konzervatív Európa előtt.

Az egész ellenzék egy frontba tömörül.

Odilon Barrot azt veti Guizot szemére, hogy az 1815-ös szerződéseket Európa politikai törvényének tekinti, holott Franciaország úgy tartja, hogy e szerződéseket „július kövei maguk alá temették”. Mások – szónokok és újságírók – szégyenletesnek ítélik, hogy Guizot-nak egy jó szava sem volt Lengyelországhoz, s így megtagadta Franciaország Lengyelország iránti hagyományos rokonszenvét. Lamartine, aki nem tagja egyetlen csoportosulásnak sem, de aki egyre inkább a radikális szélsőbaloldalhoz közeledik, rámutat, hogy IX. Pius megválasztása óta a kormány kizárólag Ausztriát szolgálja, elárulja Itáliát, elárulja Franciaországot. Szerinte mindez abból következik, hogy a spanyol házasságok következtében megszakadt az angol szövetség:

„Azon a napon, amikor belevágtak spanyolországi politikájukba, az Önök cselekedeteiben minden az ellentétébe fordult. Ettől a naptól kezdve nemzetinek kellett mondanunk a svájci *Sonderbundot*... Ettől a naptól fogva

Franciaországnak szükségképpen természetével, évszázadok hagyományaival ellentétes módon *ghibellinné* kellett válnia Rómában, szenteskedővé Bernben, osztrákká Piemontban, oroszjá Krakkóban, sehol nem volt francia, de reakciós volt mindenütt.”

Guizot válasza: Ausztria „mérsékelt” kormányzatának apológiája és védőbeszéd az 1815-ös békeszerződések mellett. „Én azt mondom, hogy Európa és Franciaország érdeke egyaránt megkívánja e szerződések tiszteletben tartását és az e szerződéseken nyugvó béke megőrzését. Ez pedig nem gátolja semmiképpen hazánk szabadságát a jövőben... A jövő azt hozza, ami Istennek tetszik...” „Ezzel semmit se mondott” – kiáltja helyéről Emile de Girardin képviselő, aki kivált a konzervatív többségből.

Ez a többség viszont jóváhagyja Guizot és a király külpolitikáját.

Hogy is ne hagyná jóvá, amikor Guizot egész belpolitikája az engedelmes többség biztosítására irányul!

A király és Guizot belpolitikája

Guizot az 1846-os augusztusi választásokon még Duchâtel belügyminiszter reményeit is meghaladó sikereket ért el. Az ellenzék aránya jóval alatta maradt az előző parlamentének: legalább 25 helyet veszített.

Milyen eszközökkel sikerült ezt az eredményt elérni?

Először is csalárd ígérekkel: Guizot így beszélt a lisieux-i kerületben:

„A kormánynak ahhoz is hozzá kell fognia, hogy kifejlessze a társadalomban a bőség, a tökéletesedés, a nagyság csíráit. A fejlődésnek nyugodtnak és szabályosnak kell lennie, nem pedig lökésszerűnek, ábrándképeket kergetőnek, viszont annál inkább latba kell vetnie a társadalom minden egészséges erejét, s velük együtt minden nap egy lépéssel előbbre haladni a jogos remények útján. Ez kétségtelenül a konzervatív politika parancsoló, szent feladata, és legyenek bizonyosak, Uraim, hogy ezek olyan

célok, amiket csakis ez a politika valósíthat meg. *Minden párt a fejlődést ígéri majd, de csak a konzervatívok adják azt meg Önöknek.*”

Egy másik eszköz a szavazatok szégyentelen megvásárlása. Drouillard kormánypárti bankár úgy választatja meg magát Quimperlében, hogy nyíltan pénzt osztogat. Ügyetlen fráter. Miután érvénytelenítették a mandátumát, esküdszék elé kell állnia 1847 februárjában. De hányan vannak, akik hasonlóan jártak el, és mégsem görbül egy hajuk szála se?

A választóknak tett szolgálatok, íme egy újabb szín a fondorlatok palettáján. A kormánypárti képviselő az állami hiteleket és egyéb erőforrásokat saját megválasztása érdekében használja fel. Ilyesmikről szólva Guizot cinikusan ironizál egy választási beszédében:

„Azért, mert néha segítettem Önöknek, hogy kijavítsák templomaikat, hogy felépíthessék az egyházi épületeket és iskoláikat, hogy karriert biztosítsanak gyermekeiknek, attól talán már nem szavaznak szabadon és lelkiismeretük szerint? Talán megvesztegetve érzik magukat?”

De az államapparátusnak eszközként való bevonása a választási műveletekbe se rossz módszer: prefektusokat és más magas funkcionáriusokat is megválasztanak; az 1846-ban megválasztott 459 képviselő közül 200-an funkcióban vannak. Hatalmas szám ez. Az előző, az 1842-ben megválasztott képviselőházban csak 149 ilyen képviselő volt.

A „jogi nemzet” 1846-ban jóváhagyja Guizot politikáját. De mivel a hozzájárulást ily silány eszközökkel érték el, a jogi nemzet jóváhagyása nem túlságosan lelkes, bár számít rá, hogy Guizot megvalósítja a Lisieux-ben előterjesztett reformokat. De Guizot a parlamenti ülészek megkezdése után elfelejt minden reformígéretet. És a király, szemet hunyva afelett, hogy milyen feltételek közepette győzte le ellenfeleit Guizot, úgy véli – valóban vagy csak úgy tesz –, hogy a jogi nemzet miniszterét és őt magát csaknem egyhangúlag támogatja minden lépésükben.

Sem a király, sem Guizot nem veszik komolyan azt a valójában jelentős ténytet, hōgy néhány tucatot is elēr az olyan konzervatívok száma, akik a lisieux-i beszédre hivatkozva és haladó nézeteket hangoztatva hátat fordítanak a kormánynak. A legtehetségesebb köztük Alexis de Tocqueville, normandiai földbirtokos és a „Démocratie en Amérique” (Demokrácia Amerikában) szerzője (ő a 19. századi Franciaország legalaposabb politikai gondolkodója a konzervatívok közt)¹, valamint Emile de Girardin², akinek olcsó napilapja, a *La Presse* nagy politikai befolyással rendelkezik.

A haladó konzervatívok kiválásának eredménye, hogy 1847. március 22-én az országgyűlés alelnöki tisztségébe a kormányzat jelöltjével szemben állított ellenzéki képviselőt, a balközéphez tartozó Léon de Malleville-t választják meg, akit „a Thiers-légió tamburmajorjának” neveztek (ugyanis magas termete humoros ellentétben állt Thiers alacsonyságával). 1847-ben a részleges választások is az ellenzéknek kedveznek. A király által támogatott Guizot mereven ragaszkodik a változatlansághoz. Még mindig hisz 1840 óta követett módszereinek csallhatatlanságában, vagyis a legkülönfélébb kedvezmények és a nyilvánvaló vagy álcázott anyagi előnyök biztosításának hatékonyságában; úgy véli, ezekkel „jó úton” tudja tartani a többség tagjait, akikben viszont erős a kísértés, hogy letérjenek erről az útról.

¹ Tocqueville gondolatvilágáról lásd *Alpatov, M. A.*: Les idées politiques d'Alexis de Tocqueville. Questions d'Histoire. II. köt. Paris 1954. Edition de *La Nouvelle Critique*.

² Emile de Girardin az elmaradott és szegény Creuse megyében, Bourgneufben lett képviselő. Megnyerte nézeteinek képviselőtársát, Sallandrouze-Lamornais-t, a gazdag aubussoni szőnyeggyárost. A megyei közvéleményt a Boussac újságja, a *L'Éclairer de l'Indre* révén George Sand és Pierre Leroux nézetei is formálják. (V. ö. *Levron J.*: La Presse creusoise au XIXe siècle. Limoges 1931.) A demokratikus tendenciákat, amelyek ereje az 1849-es választásokon lesz majd érzékelhető, azok a „limousin”-nek vagy „limousinant”-nak nevezett építőmunkások is erősítik, akik minden évben útra kelnek Párizsba.

Az egymást követő kormányok ellen az ellenzék ismételtén felvonultatta a választójogi és parlamenti reform harci ménjeit. Ismeretes, hogy a parlamenti reformot 1831 és 1839 közt tizenegyszer, 1841 és 1847 közt hétszer tűzték napirendre.

1847 márciusában a balközép részéről Duvergier de Hauranne újra kirobbantja a választójogi reform vitáját. 1847 áprilisában a dinasztikus baloldal képviselőjében Charles de Rémusat pedig a parlamenti reform vitáját kezdeményezi újólág.

Duvergier de Hauranne azt javasolja, hogy minden 100 franknál több közvetlen adót fizető francia és ezenfelül minden olyan francia, aki bizonyos magasabb *képességet* mutathat fel (az Akadémia rendes és levelező tagjai, egyetemi tanárok stb.) választók lehessenek. Duvergier de Hauranne becslése szerint a választói privilégium ilyen kiterjesztése 200 000 új választót jelentene, vagyis összesen 450 000 lenne a választók száma.

Charles de Rémusat három javaslattal áll elő a parlamenti reform kérdésében: 1. azok a képviselők, akik nem funkcionáriusok megválasztásuk időpontjában, nem válhatnak azzá sem mandátumuk alatt, sem pedig a mandátum lejártá utáni esztendőben; 2. azok a képviselők, akik valamilyen funkciót is viselnek, csak a szabályos előléptetésben részesülhetnek; 3. tilos a képviselői mandátum és bizonyos funkciók (pl. főállamügyész vagy főügyész helyettesi tisztek) egyidejű gyakorlása. Rémusat a prefektusokról nem tesz említést.

Guizot és a belügyminiszter, Duchâtel támadják Duvergier de Hauranne-t és Rémusat-t. Guizot úgy tesz, mintha a választójogi reformterv az általános választójog harcosainak manővere lenne, jóllehet valójában az általános választójogért harcoló néhány parlamenti képviselő nem is csatlakozik a választójogi reformjavaslathoz, mert az ahelyett, hogy megszüntetné, inkább szentesíti a választói kiváltságot. Guizot tagadja, hogy az ország a reformot kívánná, és komolyan bizonygatja, hogy a 200 frankot fizető választók megfelelően képviselik a „100

frankosokat”. A parlamenti vitában gyengécske érveket hangoztató Duchâtel a kormány lemondásával fenyegeti a többséget. Reményeivel ellentétes eredményt ér el, mivel a haladó konzervatívok, akik a választójogi reform ellen szavaztak, most a parlamenti reform mellett adják le voksukat.

Az ellenzék mindazonáltal alulmarad. Az ülészak lezárulta után úgy határoznak, hogy a vitát azok elé a franciák elé viszik, akik törvény adta joggal vesznek részt a politikai életben, és alkalomadtán azok elé is, akik részt kívánnak venni.

A banketthadjárat (1847. július–december)

„Jobban szeretjük – mondja Guizot –, ha politikánkat erős többség támogatja, mintlha nagyobb számú többségünk van, de az gyengíti.”

Mivel még a korlátozott parlamenti többség is megakadályoz minden választójogi és parlamenti reformeszmét, az ellenzék banketthadjáratba fog.

Minden bankettnek egy, a képviselőházba küldendő petíció elfogadásával kell bejeződnie.

Az első bankett kezdeményezője a dinasztikus baloldal és vezetője, Odilon Barrot.

Július 9-én rendezik meg Párizsban a Château-Rouge-ban³, 1200 választó és 85 képviselő részvétele mellett – vagyis ott van csaknem a teljes parlamenti ellenzék. A vendégek részben a balközép, részben a dinasztikus baloldal, részben a radikalizmus híveiből állnak – a megjelent választók többsége ez utóbbi irányzatot képviseli –, viszont nincs ott a balközép vezére, Thiers, de a legismertebb radikális képviselők sem jöttek el: sem az ifjabb Garnier-Pagès, sem Ledru-Rollin. Odilon Barrot és Pagnerre, a radikális kiadó, a bankett egyik nem parla-

³ Híres bálterem a Clignancourt és a Custine utca sarkán.

menti képviselő szervezője szónoklata után Duvergier de Hauranne, Thiers barátja beszél; párhuzamot von Polignac és Guizot, 1830 és 1847 között, s beszédéből úgy tűnik, hogy az összehasonlítás végül X. Károly miniszterének brutális módszerei javára üt ki Lajos Fülöp miniszterének korrupt és alattomos metódusával szemben.

„Más szóval – mondja –, a célhoz, amit a restauráció fenyegetéssel, erőszakkal akart elérni, a jelenlegi hatalom fondorlattal és korrupcióval próbál eljutni. Manapság már nem semmisítik meg az intézményeket, hanem meghamisítják őket, többé nem tesznek erőszakot az emberek lelkiismeretén, hanem megvásárolják azt... A zűrzavar, a sok botrány nem véletlen, hanem szükségszerű, kikerülhetetlen következménye a bennünket irányító perverz politikának, annak a politikának, amely túl gyöngé ahhoz, hogy szolgaságba döntse Franciaországot, ezért lezüllesztésére törekszik.”

Duvergier de Hauranne e szavakkal zárja beszédét: „Nincs szó törvényteleniségről, alkotmányellenességről – csak a júliusi forradalom elveinek törvényes, alkotmányos, békés reformok útján való helyreállításáról van szó... Arról, hogy így szakítsuk ki Franciaországot abból a szisztematikus kizsákmányolásból, amelyet túlságosan is nagy türelemmel visel el. És képesek is vagyunk célunk megvalósítására, ha mindannyian állhatatosan, egyetértésben dolgozunk, a múlt felhánytorgatása és a jövő siettetése nélkül.”

Duvergier de Hauranne-t viharosan megtapsolják, mégpedig elsősorban a radikális választók. Hálásak Guizot e régi barátjának, hogy egy időre dezertált a konzervatívok táborából. Marie radikális képviselő is, aki némiképpen a *Le National* szellemében beszél, a banketten való részvétele és az Odilon Barrot-val kötött, a szélsőségesen radikális *La Réforme* által természetellenesnek és becstelennek ítélt szövetség mellett érvel – mint az előre látható volt –, tetszést arat. Mielőtt a bankettezők szétoszlanának, egy sor tószt hangzik el: éltetik a sajtót, az

ellenzéki képviselőket, még a „dolgozó osztályok sorsának javulására” is poharat emelnek.

A château-rouge-beli bankettet 1847 júliusától december végéig közel 70 vidéki bankett követi. A legtöbbször a château-rouge-i bankett szervezői játszanak vezető szerepet. Ők öröködnék afelett, hogy a bankettek előkészítésekor ne történjék, az elmondott beszédekben (amelyeket előre megírnak) ne hangozzék el valami alkotmányellenes, semmi olyan, ami meghaladná a reformkampány vezetőinek legális szándékait; semmi olyan, ami lehetővé tenné Duchâtel belügyminiszternek, hogy hatóságilag üldözni kezdje a bankettezőket.

Július 18-án Mâconban egész tömeg gyűlik össze, hogy meghallgassa Lamartine-t, az „Histoire des Girondins” új diesőségből pompázó szerzőjét, amint „a közösségi lelkiismeret forradalmáról” beszél.

Augusztus 8-án Colmarban tartanak bankettet a választók. A hónap folyamán 700 személyes bankettet rendeznek Strasbourg-ban, egy másikat Soissons-ban, ezen Odilon Barrot is részt vesz.

A szeptemberi saint-quentini banketten szintén ott van Odilon Barrot. Új jelenség: a résztvevők között már nemcsak városi emberek vannak, hanem a gazdag parasztság képviselői is, 40 falusi és kerületi előljáró, és első ízben egy szocialista is, Victor Considerant.

A meaux-i banketten is részt vesz Odilon Barrot. Orléans-ban pedig két képviselő emeli a bankett súlyát: Marie, párizsi képviselő és Crémieux Indre-et-Loire-ből, mindketten a *Le National* munkatársai. De eljött a Nemzetőrség vezérkara, és megjelentek a Semmitőszék tagjai, bírák, magisztrátusok.

November 7-én a lille-i banketten Odilon Barrot-nak és Ledru-Rollinnek is beszélnie kellene. A *La Réforme* csoportja, látván a bankettek sikerét, elhatározza: csatlakozik a hadjáratához, hogy újabb lendületet adjon neki. A *La Réforme* egy cikke szerint Ledru-Rollin azért megy Lille-be, hogy újra magasba emelje a köztársaság zászlaját, amit a *Le National* emberei hagytak porba hullani

a royalista baloldallal együttműködve; ez a cikk alkalmat ad Odilon Barrot-nak a visszalépésre, arra hivatkozik, hogy átlépik a törvényesség határait.

Ledru-Rollin, magára maradván, beszédében olyan szociális törvényeket követel, amelyeket az igazi népképviselőknek, az általános választójog alapján megválasztottaknak kell megalkotniuk. „Én talán soha nem éheztem két álló napon át? Nem láttam magam körül családomat télen nedves falak között, kenyér nélkül, s még annak reménye nélkül is, hogy lesz kenyér? A tűz sem ég, nincs pénz a lakbér kifizetésére, és állandóan ott a veszély, hogy kidobnak az utcára, ahonnan aztán hamar börtönbe kerül az ember.” Ezután pedig annak bizonyítására törekszik, hogy csakis az állam a felelős a bérek csökkenéséért. Azért beszél így, hogy el ne veszítse sem a banketten jelen levő vállalkozók, sem pedig a munkások tetszését. Beszéde végeztével poharát „a dolgozókra, elévülhetetlen jogaikra, mindeddig félreismert alapvető érdekeikre” üríti.⁴

November–decemberben immár határozott politikai színezetűek a bankettek.

Az Odilon Barrot-féle baloldalt és a *Le National* csoportját, a balközepet összefogó bankettek – Thiers macacs távollétével tüntet – lassan visszavonulót fújnak. Ezek a dinasztikus bankettek. November 21-én Compiègne-ben Crémieux ki is mondja ezt: „Én magam, mi mindannyian, és ezt fennen s szívesen hirdetem ebben a királyok jelenlétével megszentelt városban, mi mind az alkotmányos és képviseleti monarchia hívei vagyunk.”

Itt vannak aztán a *La Réforme* híveit tömörítő ban-

⁴ Engels lefordította Ledru-Rollin pohárköszöntőjét a chartista *The Northern Star* számára (1847. december 18., 530. szám). Előzőleg ugyanebben a lapban (december 4-én, 528. szám) úgy üdvözölte a lille-i bankettet, mint „a demokrácia dicsőséges győzelmét” a reformért küzdő polgárok „becstelen összeesküvése felett”. (Az újabban előkerült cikket oroszul a *Voproszi Isztorii* 1955. évi 11. száma, francia fordítását a *La Nouvelle Critique* 1956. májusi, 75. száma közölte.)

kettek Dijonban, Chalon-sur-Saône-ban (december 18-án) stb. Ezekén Ledru-Rollin és Louis Blanc támadják *Le National*-beli ellenfeleiket, „a kis reformistákat”. A „politikai forradalomról mint eszközről, a szociális forradalomról mint célról” szólnak. Poharukat a Konventre, az emberi és polgári jogokra ürítik.

Az utolsó vidéki banketten, december 25-én Rouenban a royalisták és a *La Réforme* radikálisai hosszas vita után lemondanak a közös akcióról.

Az 1847-es banketteken összesen 17 000-en vettek részt, általában polgárok, a *La Réforme* bankettjein kivételesen kisvállalkozók vagy kézművesek is. Flaubert Rouenban kilenc óra hosszat ült az asztalnál „egy hideg pulyka meg egy szopós malac előtt... egy lakatos társaságában, aki a jó bemondásoknál megveregette a vállát”. Ez az egyetlen említése egy ilyen közvetlen, plebejus „bankettozónak”.

A „jogi nemzetet” kétségtelenül zavarba ejti a bankett-hadjárat. Ugyanilyen zavarban vannak a polgárság azon csoportjai is, amelyek a „jogi nemzetbe” való integrálódásra törekszenek. A franciákat viszont a reform, ez a mágikus szó megindítja, mert a néptömegek ebben találják meg szociális követeléseik megformulázását, ahogy azt látták – Louis Blanc szerint – az „Éljen a Charta” jelszóban a korszak kezdetén. A munkanélküliek egyre növekvő tömege a reformtól munkaalkalmat remél.

De Guizot és a király megingathatatlanok. Sőt, amikor az infantilissá lett Soult marsall lemond hadügyminiszteri tárcájáról és a miniszterelnökségről, a király – szinte kihívásként a „bankettisták” ellen – 1847. szeptember 19-én Guizot-t nevezi ki miniszterelnökké. Nem lesz reform. Jakobinusnak kiáltják ki az Orléans-i hercegnőt, aki azt hiszi, csak a reform által válnék lehetővé, hogy fia a trónra kerüljön, és aki ezt meg is mondja Guizot-nak, ellenforradalminak nevezve Guizot politikáját. A rendőrséget utasítják, hogy tartsa megfigyelés alatt a hercegnőt.

Lajos Fülöp, aki éppúgy nem kételkedik abban, hogy hosszú életű lesz, mint abban, hogy a Guizot-féle rendszer szilárd, úgy reméli, unokája, Párizs grófja úgy követheti

majd a trónon, hogy semmi szükség nem lesz régensre. Sem a konzervatív és népszerűtlen nemours-i hercegre, a kijelölt régensre, sem pedig az Orléans-i hercegnőre, akit Mária Amália királyné sose szeretett, és akit az Orléans-i herceg 1843-ban váratlanul bekövetkezett halála óta esztelen ambícióval vádol.

A király és Guizot, akik könnyűszerrel eleget tehetnének több ponton is a reformista mozgalomnak, makacsul elutasító magatartásukkal az 1847. december végétől 1848. február 24-ig tartó új képviselőházi ülőszak vitáit a kikerülhetetlenül tragikus végkifejlet felé vezetik.

„Nem lesz reform – mondja Lajos Fülöp –, nem kérek belőle. Ha megszavazza a képviselőház, még itt van nekem a főrendiház, hogy elvesse. És még ha a főrendiház el is fogadná, nekem is van vétőjogom.”

Ez nem más, mint a XVI. Lajos-féle vétő történelmi leckéjének félreismerése – saját kárára.

A FORRADALOM FELFELÉ ÍVELŐ SZAKASZA (1848. FEBRUÁR 22–MÁJUS 15.)

Recurt (a Le National-tól) :

Meg akarnak bennünket buktatni?

Blanqui:

*Nem, de el akarjuk torlaszolni a meghátrálás
útját.*

1848. február 25-i beszélgetes. Blanqui feljegyzése

Gérard tábornok:

Ez a lövés aztán épp elég nagyot szól majd.

Sénard (a Le National-tól) :

*Azt kívánom, hogy még nagyobbat szóljon,
és hogy meghallja egész Európa, hogy alaposan
megértsék: a köztársasági kormány kormány
a javából.*

Parbeszed 1848. április 27-én Rouenban

A februári forradalmat lényegében az a párizsi munkásosztály viszi véghez, amelyet február 23-án és 24-én a titkos társaságok forradalmi harcosai, a forradalmi kommunisták és szocialista irányzatú republikánusok vezettek. Ugyanakkor az *Hôtel de Ville*-ben (Városházán) berendezkedett Ideiglenes Kormány csekély szerepet biztosít a munkásoknak Albert megválasztásával, a szocialistáknak Louis Blanc révén, a kommunistákat pedig kisemmi. Ily módon a köztársasági polgárság válik, többségbe kerülván az Ideiglenes Kormányban, a forradalom haszonélvezőjévé. Ám gyengének érzi magát, hisz kétfelől szorongatják: a félelmét lelkesedés mögé rejtő monarchista polgárság és a proletariátus, amely el van rá szánva, hogy megakadályoz minden visszalépést és megszilárdítja győzelmét.

Február 24. és április 16. közt a munkásosztály és a kispolgárságból verbuvált szövetségesei bizonyos engedményeket kapnak az Ideiglenes Kormánytól: a munkához való jog elismerését, az általános választójogot, a néger rabszolgák egyenjogúsítását. A párizsi nép forradalmi szervezetei, a klubok félhivatalos szerepet töltenek be. A munkásosztály joggal remélheti, hogy nem hiába „áldozott három hónapnyi nyomort a köztársaság szolgálatában”.

Április 16. már jelzi, hogy az Ideiglenes Kormány többsége szakítani akar a párizsi munkásosztállyal. De még semmi sem dőlt el a polgárság és a proletariátus között, mivel az alkotmányozó gyűlési választások még nem zajlottak le.

Május 15-ének már világosabb a jelentősége. A „vörös” köztársaságiak választási veresége és a roueni megtorlás után – amelyről Sénard, a köztársaságparti polgár azt

merte mondani, hogy „egy kormány, amely ki akarja érdemelni a kormány nevet, az utcák rendjét a nép ellen irányított fegyverekkel tartja fenn” – a párizsi munkások ügyetlen módon alkalmat nyújtanak a burzsoáziának, hogy végezzen azokkal, akik (jól vagy rosszul) három hónapon át vezették őket a politikai harcban.

A februári forradalom

Vannak forradalmak, amelyeket szervezett mozgalom, tudatos vezérkar készít elő. Ilyen volt az 1792. augusztus 10-i forradalom, amely megfosztotta trónjától XVI. Lajost, vagy az 1917. októberi, bolsevik forradalom. Más forradalmak szabad teret engedtek a néptömegek spontaneitásának. Az 1848-as februári forradalom e második típusba tartozik. A tapasztalatokból az szűrhető le, hogy az előre átgondolt forradalmak hatékonyabbak a spontán jellegűeknél.

A forradalmi előrelátás hiánya

Hogy 1848-ban Franciaországban kitörhet a forradalom, ebben sok politikai megfigyelő egyetértett. A forradalom kívánatos: így ítélték meg a helyzetet a titkos társaságok tagjai, az olyan Ledru-Rollin-féle republikánusok, akik hűek maradtak a nagy forradalom emlékéhez és a forradalmi kommunisták. Többen gondolták, hogy a forradalom a küszöbön áll, de senki sem készítette elő.

Maga Marx, aki a próféta előrelátásával jelentette ki korábban, hogy Európa „a gall kakas énekére” fog felébredni, 1847 végén úgy látta, Németország inkább megérett a forradalomra, mint Franciaország.

Igaz, a félelem a konzervatív polgárok némelyikét tisztánlátóbbá tette, mint a remény a jövő forradalmárok. Február 17-én Prosper Mérimée így ír egy levelében: „Valami történni fog. Ami engem illet, nem kétlem, hogy a kommunisták, a köztársaságiak, a hivatásos felforgatók ki fogják használni a körülményeket. Fél is mindenki, de halálosan.”

A népfölkelés három napja – február 22., 23. és 24. –,

legalábbis a látszat szerint, egy polgári kezdeményezésnek, a XII. kerületi reformista bankettnek, egy elvben békés és törvényes eseménynek folyománya.

Arról volt szó, hogy méltóképpen, egy párizsi bankettel fejezzék be az 1847. július 9-én Párizsban megkezdett banketthadjáratot. A *Comité central des électeurs de la Seine* (a Szajna megyei választók Központi Bizottsága)¹ – e szervezet az 1846-os választások óta rendszeres időközökben összeült – a gyűlés helyéül a XII. kerületet jelölte ki. Ez akkoriban a Saint-Jacques és az Observatoire negyedekkel a mai V. kerület egy részére is kiterjedt, valamint a Jardin-du-Roi és Saint-Marcel révén a jelenlegi XIII. kerület egy része. Ilyenformán a XII. kerületben ott volt a diákság és a Faubourg Saint-Marceau 1789 óta mindig forrongó proletariátusa.

A bankett szervezői csupán a diákifjúságra számítottak – s még ezzel kapcsolatban is fenntartásaik voltak, ugyanis a fiatalok erősen zúgolódtak Michelet *Collège de France*-beli előadásainak nemrég történt betiltása miatt, és mintegy védőfalat kívántak vonni a bankett résztvevői köré.

Január 19-re tűzték ki a bankettet. Január 14-én Delessert rendőrfőnök a XII. kerületi rendőrkapitányság útján betiltotta a bankettet, a gyülekezési jogról szóló 1790-es törvényre hivatkozva.

A Központi Bizottság erre mozgósította az ellenzéki képviselőket és néhány jogászt. A hosszú megfontolások után megszületett vélemények teljesen egybehangzóak voltak: a betiltás törvénytelen, mert a törvény nem írja elő, hogy egy bankett megtartásához előzetes engedély kell.

Mi hát a teendő? Nem marad más hátra, az ellenzéki képviselőket kéri fel: döntsenek ők.

A képviselők Odilon Barrot elnökletével február 13-án

¹ Ezt a bizottságot Pagnerre, a bizottság titkára tartotta össze. Pagnerre és a Központi Bizottság fontos szerepet vitt az egész banketthadjáratban; mondhatni, hogy ők „hangszerelték” azt. (V. ö. Balland, R.: Pagnerre et ses amis. 1848 c. folyóirat, 1950. évi XII. szám, valamint Balland Pagnerre-ről írt disszertációja.)

gyűltek össze a place de la Madeleine-i Durand kávéházban. Két vélemény ütközött össze. Armand Marrast és Marie, a *Le National* képviselőjében azt állították, hogy nem időszerű és kivihetetlen a direkt ellenállás. Szerintük többet érne, ha az ellenzéki képviselők valamennyien lemondának. Ez új agitációs hullám kiindulópontja lehetne. Az orleanista Duvergier de Hauranne és Rémusat, valamint Lamartine, a költő az ellenállás mellett volt – akár az erőszaktól sem visszariadva.

A bankettet végül február 22-re, keddre tűzték ki, de nem a XII., hanem az I. kerületben szervezték meg, a Champs-Elysées-n levő Chemin-de-Versailles-ban², „a fővárosnak abban a negyedében, ahol az utak és terek tágassága lehetővé teszi a lakosság gyülekezését, anélkül, hogy torlódás keletkezzék”. Csodálatra méltó ügyetlenség! – írja erről 1849-ben Louis Ménard szocialista újságíró a „Prologue d’une révolution” (Egy forradalom előjátéka) c. könyvében, sőt azt gyanítja, hogy ez a hatalom szempontjából oly kívánatos betiltás célját szolgálta.

Nagyszámú aláírás gyűlt össze. A rendezvény megfogalmazott célja – „a kormány által vitatott és megsértett gyülekezési jog megőrzése”, „annak bebizonyítása, hogy szabad országokban a törvényt tisztelő polgárok nyugodt és szilárd magatartása a legmegbízhatóbb és leghatalmasabb nemzeti erő” – a jómódú polgárok jelentős részét is vonzotta. A XII. kerületet végül húsz diák és tizenkét munkás képviselte. (A bankettet változatlanul XII. kerületinek nevezték.) Az aláírók meghívását elfogadó képviselők és *pairek* száma meghaladta a százat.

Hogy a bankett fényét és jelentőségét emeljék, felvonulással akarták kezdeni a Place de la Madeleine-től a Place de la Concorde-on át a Rue du Chemin-de-Versailles-ig. A menet rendjét szigorú protokoll szerint képzelték el, és helyet kaptak benne olyanok is, akik magának a bankettnek nem résztvevői, így a „komisszáraik”

² Ma már nincs meg. A bankettet szabad téren, a Nitot-féle telken akarták tartani.

révén beszervezett diákok és párizsi meg külvárosi nemzetőrök egyenruhában, számukat összesen 30 000-re becsülték.

Február 21-én a kormány ismét közbelép. A belügy-miniszter és a rendőrprefektus aláírásával ellátott falragaszok hirdetik: újra betiltják a bankettet, sőt a felvonulást is, egyben felszólítják a „tisztes állampolgárokat... ne csatlakozzanak semmiféle csoportosuláshoz, nehogy sajnálatos zavargásokra kerüljön sor”. Egy másik plakát, a párizsi Nemzetőrség főparancsnokáé azokra a törvény szabta büntetésekre hívta fel a nemzetőrök figyelmét, amiknek kiteszik magukat azok, akik másnap hajlandók egyenruhában felvonulni.

A hirdetmények megteszik a kellő hatást, mert visszako-
kozásra készítetik az ellenzéket, bár másfelől tartania kell a frontot a képviselőházban Guizot-val és minisztereivel szemben. A baloldali orleanisták már két-három napja azon sopánkodnak, hogy túl messzire mentek. Odilon Barrot olyan kijelentést tesz a Ház folyosóján, hogy nincs semmiféle olyan politikai kérdés, ami egy cseppnyi vérontást mérne; sőt tárgyal is a kormánnyal. A *Le National* radikálisai semmilyen áron nem akarnak felkelést. A február 19-i számban Marrast ezt írja: „Párizs népének nincs szüksége egy csatára.” Marrast azzal a váddal illeti Guizot-t, hogy valójában ő kívánja a felkelést: „Nem, nem lesz része sem zavargásokban, sem rendbontásban, sem véres összecsapásokban.”

Február 21-én este az ellenzék lemondja a bankettet és a felvonulást, nehogy „összeütközést provokáljanak a polgárok és a hatóság között”. Az utolsó pillanatban mindössze 18 képviselő – köztük Lamartine – tart ki elhatározása mellett, hogy részt vesz a banketten.

A *La Réforme* republikánusai, akiknek csak jelentéktelen szerepük volt az előkészületben, elvileg ugyan megbélyegzik az ellenzék két fő csoportjának visszavonulását, gyakorlatilag azonban csatlakoznak ehhez a magatartáshoz. A szerkesztőségben, a legismertebb radikálisokkal kibővített szerkesztő bizottság előtt Ledru-Rollin azt

hangsúlyozza, hogy nem állnak még készen a cselekvésre:

„Az első forradalomban, mikor apáink harcba indultak, a harcot jó előre, alaposan előkészítették... Vannak-e nekünk fegyvereink, tölteink, szervezett embereink? A hadsereg csak a jelre vár, hogy eltaposson bennünket. Az a véleményem, hogy jelen körülmények közt bármit kezdeményezni örültség.”

Louis Blanc vereséget jósol, határozottan állítja, hogy a Nemzetőrség, annak ellenére, hogy szerepet vállalt a reformmozgalomban, a hadsereg mellé állna a felkelőkkel szemben; ő maga semmi esetre sem csatlakozik a felkeléshez.

Kedden, február 22-én, akárcsak az ellenzék többi lapja, a *La Réforme* is nyugalmat prédikál: „Óvakodjatok – írja – minden meggondolatlan vállalkozástól.”

Február 22.

A parlamenti ellenzék visszakoása ellenére a kormányzat „rendzavarásra” számított. A miniszterek nem felejtették el a rendszer kezdetén ismételten kirobbant lázadásokat. A rendőrség jelentése szerint az előző héten a munkásnegyedekben nyugtalanság uralkodott, néhány üzlet bezárt, minden néposztály körében heves politikai viták folytak. A diagnózis nyilvánvalónak látszott.

De sem a miniszterek, sem a király nem kételkedtek a konfliktus kimenetelében: Párizsban rövid idő alatt diadalmaskodni fog a „rend”.

Ez alkalommal kevésbé számítottak a Nemzetőrségre a felkelés leverésében, noha éppúgy meg voltak róla győződve, mint Louis Blanc, hogy veszélyhelyzetben a „rend” mellett vonulna fel. De még ha úgy is döntene a Nemzetőrség, hogy semleges marad, vagy – abszurd feltevés! – lepaktálna a felkelőkkel, van a királyi kormánynak két biztos eszköze: 1. az 1841 óta kiépített fal- és erődítményrendszer; 2. a Párizsban és az erdőkben állomásozó

37 000 hivatásos, harci vágytól égő, rendszerhű katona. A rendőrfőnök ezenfelül a városi gárdával (3200 ember), sőt csendőrökkel is rendelkezik, és magasabb körökben tudják Delessert-ről, a rendőrfőkapitányról, hogy nincs híján sem a tehetségnek, sem az energiának.

Az 1840. december 25-i napiparancs pontos tervet tartalmaz a felkelés elfojtására; bizonyosak benne, hogy ez a terv lehetővé teszi a taktikai eszközök szükség szerinti megválasztását: vagy csatárláncba fejlesztik a csapatokat, vagy pedig összevonják őket Párizs bármely pontján, egyszóval úgy manőverezhetnek Párizs népes utcáin, mint a nyílt mezőn.

A király a Tuileriákban éppen a „bankettezőkön” gúnyolódik és Odilon Barrot számlájára szellemeskedik a 21-éről 22-ére virradó éjjel, amikor tudomására jut: az ellenzék-visszavonulót fűjt. Nyugodtan alszik.

Február 22-én Párizs népe ködös, nyirkos napra ébred. Ahogy felkel a nap, hét óra felé, megélénkülnek az utcák. A munkások, akik munkába indultak volna, összegyűlnek és vitatkoznak. A boltosok nem veszik le a fatáblákat, de ott állnak boltjuk küszöbén. A kormánnyal elégedetlen polgárok többsége otthon várja a híreket. Nő a sokadalom az utcákon. A tömeg elindul a Madeleine templom felé.

„Szinte most is látom, ahogy morajló oszlopokban vonul a nép a körúton. Az emberek arra számítottak, hogy a bankettre kijelölt helyen ott találják Odilon Barrot-t és barátait, arra készültek, hogy megvédjék őket. Micsoda meglepetés! Az agitációhoz csak az agitátorok hiányoztak. A nép eljött, de hol vannak a bankettezők?”³

Vajon jelszóra vonult fel a nép? Miután az ellenzéki lapok óvták a cselekvéstől⁴, a külvárosokat minden bizonnyal a titkos társaságok hozták mozgásba. A *Société*

³ *Louis Blanc*: Histoire de la Révolution de 1848.

⁴ 1848 reakciósai feltételezték, hogy az ellenzékiek nyilvános kijelentéseikkel ellentétben titkos jelszavakat adtak ki. Ez a kétkulacsosság valószínűtlen.

dissidente-nak nevezett csoport az éjszaka folyamán kétségtelenül adott ki jelszavakat. De lehetett-e olyan széles körű a befolyása, hogy meghatározónak tarthassuk a szerepét? Sokkal valószínűbb, hogy a tagokon és szűk baráti körükön kívül a nép tömegei ezekről a röplapokról semmit sem tudtak. Daniel Stern⁵, aki általában jól tájékozott volt, arról tanúskodik, hogy „a titkos társaságok... kijelentették, állandóan figyelemmel kísérik a mozgalom alakulását, de nem ők voltak a kezdeményezők”.

Albert Crémieux⁶ úgy véli, hogy a titkos társaságok vezetőinek gyűlése semmit sem határozott, sem 21-én, sem 22-én este.

Az se látszik valószínűnek, hogy a legényegyletek vagy a segélyegyletek adtak volna ki röplapokat.

Ami a kedélyeket izgatni kezdi, az az ellenzék kapitulációjának a reggeli újságok révén terjedő híre, a kapitulációé, amit alig leplez a képviselőházban ugyanaznap elhangzó bizalmatlansági indítvány. Fokozza a nyugtalanságot az is, hogy katonai alakulatok jelennek meg a Place de la Concorde-on, a Champs-Élysées-n, a Bourbon-palota körül. Valamivel 11 óra után a Szajna bal partjáról indult felvonulók egy oszlopa megérkezik a Madeleine templomhoz: a mintegy 3000 fős tömegben több száz diák van, akik a „Marseillaise”-t éneklik, és egy maguk szerkesztette petíciót is hoznak.

Ekkor a tömeg a Madeleine templomtól a Bourbon-palota felé zúdul. A Concorde-hídnál a városi gárdisták egy szakasza megpróbálja feltartóztatni őket, de sikertelenül. A Bourbon-palota oszlopcsarnokában a diákok átadják Marie és Crémieux radikális képviselőknek petíciójukat. A Quai d'Orsay-i kaszárnyákból (már nincsenek meg) kivezényelt dragonyosok szakaszát „Éljenek a dragonyosok!” kiáltással fogadja a tömeg. A dragonyosok

⁵ Vagyis Marie d'Agoult „Histoire de la Révolution de 1848” c. könyvében.

⁶ La Révolution de Février. Kritikai tanulmány. Paris 1912.

visszadugják kardjukat a hüvelybe. A parlament környéke csak délután kettőkor ürül ki.

A Ház – fittyet hányva az eseményekre – a kormány elleni bizalmatlansági indítvány vitájának kezdetét február 24-re, csütörtökre napolja el, és ülését négy óra után befejezi.

Továbbra is özönlik a tömeg a jobb partra. Késő délután nagyobb csoportok gyűltek össze a Place de la Concorde-on, a Champs-Élysées-n, a Madeleine-nél, a Boulevard des Capucines-en, a Külügyminisztérium, a tőzsde, a Palais-Royal előtt is, egészen a Bastille-ig. Sűrűn hangzanak fel az „Éljen a reform!” és a „Le Guizot-val!” kiáltások.

Még semmi súlyosabb dolog nem történt, amikor a városi gárda parancsot kap, hogy szórja szét a Place de la Concorde-on csoportosulókat. A párizsiak már igencsak régen utálják ezt a városi szuperrendőrséget; közáporral fogadják. A válasz brutális: lövések dördülnek, a golyók megölnek egy öregasszonyt és egy munkást. Öt óra van. Hamarosan leszáll az éjszaka. A tér kiürül. A vérontástól felháborodott tüntetők szétszélednek a környező utcákban. Kocsikat borítanak fel a Matignon sugárúton, a Duphot, a Saint-Florentin és a Saint-Honoré utcákban, hogy lassítsák a városi gárdisták és a katonák előrenyomulását. Így némi egérútra tesznek szert, hogy visszajuthassanak a külvárosokba. Útközben kifosztanak egy fegyverraktárt a Richelieu utcában, s kiürítik az Ambigu Színház kelléktárát: ebben a vegyes „fegyvertárban” hegyes alabárdokat, jatagánokat, elöltöltős puskákat zsákmányolnak. Kitépik a Saint-Roch templom vasrácsait, hogy lándzsákat készítsenek belőle.

Ahogy besötétedett, a központi kerületek elhagyatott utcáin őráratok cirkálnak, és kiragasztják a december 25-i napiparancs híres rendelkezéseit. Ám a népi kerületekben, a Saint-Merry-kolostortól a Batignolles-ig, a Sainte-Geneviève-hegytől az Italie-kapuig nagy nyüzsgés van az utcákon. Összehangolt barikádterveket készítenek. Megkezdődik a felkelés előkészítése, mégpedig a Saint-Martin,

a Saint-Denis és a Temple utcákban. Megtámadják a rendőrörsöket, és elveszik fegyvereiket.

A kormányzat még jelentéktelennek ítéli a napközben lezajlott incidenseket. Elégedett, mert erősen kézben tartja a kormányhivatali negyedét a Bourbon-palotától az Hôtel de Ville-ig, a Szajnától a nagykörutakig.

De a képre árnyék vetül: a Nemzetőrség főparancsnoka, aki előző este riadót rendelt el az összes párizsi hadtestben, még a 22-i reggeli tüntetés előtt kénytelen volt visszavonni ezt a parancsát, mert bizonyos volt benne: nem engedelmeskednének neki.

Nem tévedett. Az illetékes hadtesparancsnok vagy előjáró felszólítására az éjszaka beállta előtt riadóztattak néhány kerületet: az eredmény siralmas. Így pl. a II. kerületben (a mai I., II. és VIII. kerület találkozásánál fekvő városrész), e tipikusan polgári városnegyedben a 8000 nyilvántartott nemzetőr közül csak 600 jelentkezik a városházán. A XII. kerületben pedig a Place du Panthéon-on gyülekező nemzetőrök az „Éljen a reform!” jelszót kiáltozzák. Másutt átadják fegyvereiket a munkásoknak, vannak akik átállnak hozzájuk; az ellenállókat pedig lefegyverzik.

A február 22-i csetepaté azonban még csak a kezdet.

Február 23.

A február 22-éről 23-ára virradó éjszaka nem sokat alszanak sem a miniszterek, sem a katonák, sem a külvárosok munkásai. A belügyminiszter listát készít a letartóztatandókról. A listán 150 ismert demokrata neve szerepel: újságíróké, valamint azoké, akik feltételezetten vagy bizonyíthatóan titkos társaságok tagjai. A hadügyminiszter a vasúton érkező erősítéseket veszi számba, és újabb erősítések berendelését készíti elő. A katonák a Place de la Concorde-on, az Hôtel de Ville előtt és a Jardin des Tuileries környékén a szabadban táboroznak, az esőben, a fagyos sárban. A munkások a napfelkeltét várják, hogy

fegyveres támadást indíthassanak a kormánynegyed ellen.

Az első puskalövéseket reggel hétkor, az Hôtel de Ville körzetében adják le. De nem bontakozik ki igazi harc, mert a felkelőknek kevés a fegyverük és még kevesebb a lőszerük. Rajtaütéseket szerveznek, hogy az elszigetelt katonai csoportoktól fegyvereket, töltényeket szerezzenek. Több akció is sikerrel jár. A felkelők a rajtaütéseket megelőzően vagy utána barátkozni próbálnak a katonákkal. Asszonyaik is velük vannak. Inni és enni adnak a katonáknak, cserébe meg azt kérik, hogy kíméljék férjeiket és fiaikat. Így azután az Hôtel de Ville és a bulvárok közötti szűk kis utcákban, a Saint-Martin és Saint-Denis-kapuk környékén afféle jószomszédi viszony jön létre a barikádok építők meg azok között, akiknek éppen az a feladatuk, hogy a barikádokat lerombolják. Csúfondárosan kiáltozgatnak át egymáshoz: „Ugye szóltok, mielőtt belénk lőnétek?” – kiabálják a kis csibészek, Victor Hugo Gavroche-ának modelljei. „Legyetek nyugodtak, nincs még parancsunk!” – felelik a katonák.

Mikor megérkeznek a parancsok, egy-egy negyedóra igazi harc bontakozik ki. A Rue Quincampoix-n két felfordított delizsánszból és utcakövekből olyan erős mellvéd készül, hogy négy rohamot is kiáll. A Rue Saint-Denis-n szintén jó ideig tartani tudják a barikádok. De mindent egybevetve, a felkelőket vereség fenyegeti, mert amikor erős ellenállásba ütköznek, a katonák kora reggeli bizonytalanságát és közömbösségét düh váltja fel.

A felkelést a Nemzetőrség színre lépése menti meg. A párizsi vezérkar, hosszas habozás után légiónként két zászlóalj behívását rendeli el. Verik a nagydobot tíz óra és dél közt minden kerületben. Ám a parancsokat olyan fejtellenül továbbították, hogy a szokásos gyülekezőhelyükre, az előljáróságokra érkező nemzetőröket és tiszteket semmiféle utasítás nem várja. Maguknak kell dönteniök.

„A felvonuló nemzetőrök mindenütt azt kiáltják: »Éljen a reform!« Miután ily módon közvetítő szerephez ju-

tottak, megakadályozzák, hogy lőjenek a népre, mert mélységesen meg vannak róla győződve: a nép csak azt akarja, amit ők maguk is akarnak. Határozott fellépésükkel hasznos engedményekre kényszerítik a hatalmat. A helyzet uraiként megdöntik a konzervatív kormányt, megalázzák a királyt, Thiers vagy Molé vezette kormányt követelnek, majd visszaterelik otthonába a felzúdulott tömeget. Ezt a programot tűzi maga elé február 23-án, szerdán reggel a Nemzetőrség.”⁷

A katonák és a városi gárdisták, akik a dobszóból azt vélték kihallani, hogy a Nemzetőrség a segítségükre jön, elbizonytalanodnak. A Place des Victoires-on a Nemzetőrség 3. légiója védelmébe veszi a nép fiait, akiket a városi gárdisták be akarnak kísélni a helyőrségre. A Place des Petits-Pères-en (a Palais-Royal negyedben) ugyanennek a légiónak a nemzetőrei bajonettjeikkel állják útját a dragonyosoknak. A 8. légió zászlajára akarja írni: „Éljen a reform!” Az 5. légió lefegyverzi a városi gárdát.

A Nemzetőrség egyes századainál már ez a jelszó is elhangzik: „Éljen a köztársaság!”

A katonák teljesen elbátortalanodnak, és készek lemondani az önvédelemről éppúgy, akár a támadásról. A városi gárdisták, akik tudják, hogy sokat kockáztatnak egy vereséggel, egyedül folytatják a harcot az Hôtel de Ville, a Saint-Martin és Saint-Denis negyedekben.

Az a hír járja, hogy a reformmal egyetértő nemzetőrök hosszú menetet alkotva a kormány ellen tiltakozó feliratot visznek a Bourbon-palotába: azt fogják követelni, hogy „Père la Cocarde” (vagyis Lajos Fülöp) tegye ki a szűrét Guizot-jának. A 4. légió néhány csoportja fegyvertelen civilek kíséretében valóban megérkezik a Bourbon-palotához, és ott Crémieux és Marie gratulálnak a Nemzetőrségnek, mert magatartásával halálra sebezte a kormányt.

Crémieux és Marie igazat szólnak. A kormány agoniázal.

⁷ Stern, D.: Id. mű.

Délután egy óra felé a király, akit környezete elég nehezen tudott meggyőzni a helyzet súlyosságáról, hirtelen elhatározza, hogy megváltik Guizot-tól.

Guizot félreállítása vajon meghozza-e a megoldást? A tragédia utolsó felvonása zajlik? A 22-i, keddi előjáték és a 23-i felkelés vajon a konzervatív Molét emeli-e a konzervatív Guizot helyére? Molét, azt a politikust, aki 1836–1839 közötti kormányzásakor olyan benyomást keltett, hogy örömet szolgált spanyolfalul a király személyi politikájához?

Úgy tűnik, a polgárság, a Nemzetőrség nagyobb része és Párizs népének passzív része megelégszik azzal, hogy a hatalom újra Molé kezébe kerül, valamint egy valószínűleg mérsékelt választójogi reformmal. Párizs kormány-negyedéből eltűnnek a barikádok, az utcákat vidám csoportok árasztják el, örülnek Guizot menesztésének, és ahogy eljön az este, követelik, hogy lampionokkal világítsák ki a házak homlokzatait.

A felkelők azonban nem hagyják magukat félrevezetni. Még mindig harcban állnak a városi gárdával, és hála a katonaság mozdulatlanságának, valamint a Nemzetőrség többé-kevésbé jóindulatú semlegességének, valódi előnyöket szereznek.

Megostromolják a Saint-Martin kaszárnyát. A felkelők fejszével törik be a kaput: a városi gárdistákat a lemészárlástól csak a nemzetőrök beavatkozása menti meg. A Saint-Martin utcához közeli Bourge-l'Abbé utcában a városi gárdisták, akik az 1832-ben, 1834-ben és 1839-ben is kifosztott Lepage fegyvergyárat védik, megadják magukat a túlerőnek; életüket csak a III. kerület előljárójának és a 7. légió ezredesének közbenjárása menti meg.

A felkelés folytatódik. Mit tesznek a „radikális” párt elismert vezetői? A *Le National*-nál mintha zavarban lennének a felkelők makacssága miatt. A *La Réforme* és Ledru-Rollin is tétovázik. Louis Blanc a másnapi újság számára manifestumot szerkeszt:

„Megbukott a kormány: ez jó... Feladatunknak tartjuk,

hogy hangsúlyozottan figyelmeztessünk mindenkit: a Nemzetőrségbe sorozott honpolgárok összességének hazafisága az a pillér, amin – magának az alkotmánynak a szövege szerint is – a szabadság nyugszik. Többfelé is láthattuk, hogy a katonák megálltak a lefegyverzett nép előtt, szívükben nemes szomorúság, baráti érzelmek... Az alulírott polgárok azt kívánják, hogy a nép teljes egészét vonják be a Nemzetőrségbe; azt kívánják, hogy oszlassák fel a városi gárdát, a törvényhozás mondja ki, hogy a jövőben a hadsereg nem használható fel a polgári lakosság megmozdulásának elnyomására.”

E minimális program elégtelenségére az események mutatnak rá.

Február 23-án este a helyzet valójában a következő: Guizot már nem, Molé pedig még nem kormányoz. A rendőrprefektus, aki még este nyolckor is bizakodó kijelentést tett („csak hagyni kell, és ez a felkelés önmagától elhal”), már csupán a városi gárda kisszámú különítményével van kapcsolatban, és már nincsenek emberei, hogy erősítést küldhessen a rászoruló különítményeknek. Már a belügyminiszter által előző éjjel elhatározott letartóztatásokat sem tudja végrehajtani.

A demokrata újságírók számára még titokzatos helyzet a titkos társaságok vezetői, Caussidière vagy a *Nouvelles Saisons* vezetője, Sobrier, valamint a *Société matérialiste communiste* meg a *Société communiste révolutionnaire* kevéssé ismert harcosai előtt már világos.

Fáklyafénynél és egyre növekvő kísérettel járják végig a barikádok szabdalta utcákat. Mindenütt szívesen fogadják őket, ők pedig buzdítják a felkelőket. Új erőt adnak a felkelésnek. Mit sem számít már Molé vagy Guizot. A városi gárda megbüntetése, a nép jogainak elismerése, a köztársaság a fontos.

Kitűzik az első vörös zászlókat.

Este 9 és 10 között több menetoszlop vonul fel; együtt menetelnek a titkos társaságok olyan harcosai, mint például Charles Lagrange, az 1834-es lyoni kommün hőse, a Saint-Antoine negyedből jött munkások, az egyenruhás

nemzetőrök és a republikánus polgárfjak. A menetoszlopok végül a körúton egyesülnek. A katonák nem tartóztatják fel őket, s a tömeg a Rue Le Peletier közelében tömörül: ott találhatók egy magánpalotában a *Le National* irodái.

Rázendítenek a „Marseillaise”-re és a „Girondisták dalá”-ra. Armand Marrast szól a tüntetőkhöz:

„Polgártársak, szép nap végére értünk, ne rontsuk el! A népnek joga van, hogy garanciákat és jóvátételt kívásson. Követelnie kell tehát a nemzetgyűlés feloszlatását, a kormány vád alá helyezését, a városi gárda felszámolását, a parlamenti és a választójogi reformot, valamint a gyülekezési jogot.”

A tüntetők tapsolnak, az „Éljen a reform!” jelszót kiáltozzák, majd a Madeleine felé folytatják útjukat.

A Rue de la Paix sarkán egy újabb csoport csatlakozik hozzájuk; épp az imént erőszakolták ki, hogy kivilágítsák a Vendôme téren az Igazságügy-minisztériumot. De a Külügyminisztérium előtt, a Boulevard des Capucines-en a 14. sz. sorkatonaság két százada, a vezénylő alezredes és az egyik zászlóaljparancsnok utasítására, eltorlaszolja az utat. A tömeg azt kiáltja: „Éljen a sorkatonaság!” A tisztek kiadják a parancsot: „Szuronyt szegezze!” Az emberek összetorlódnak, eldőrdül egy puskalövés. A gránátosok egyik őrmestere lőtt. Erre mindkét század lövöldözni kezd, feltehetően utasítás nélkül, hisz nem hangzott el sem szóbeli parancs, sem dob. Mintegy száz ember esik össze. Negyvenre tehető a halottak száma. Kitor a pánik a katonák között, rohanvást visszavonulnak a minisztérium épületébe, de sok felvonulón is erőt vesz a félelem. Akik nem veszítették el a fejüket, a zajra odasiető nemzetőrökkel együtt összeszedik a sebesülteket. A halottak elszállítására egy gyorskocsit rekvirálnak, s annyi hullát halmoznak fel rá, amennyi csak felfér. Jól látni legfelül egy asszony holttestét.

Éjfél van, mikor megindul a halottaskocsi. Az előtte és utána haladók „Bosszút!” követelnek. „Ölik a népet!” kiáltások hallatszanak. S a tömeg válasza „Fegyverbe!”

A Rue Le Peletier-n, a *Le National*-nál Garnier-Pagès tiszteleg a halottak előtt, de a rend fenntartására inti a népet. Szavai csalódást okoznak. A Rue Montmartre-on, a *La Réforme*-nál – ahol végre megértették, hogy ez már forradalom – Flocon inkább a helyzethez alkalmazkodik. „Szörnyű elégtételt veszünk! Mutassátok meg minden családnak, milyen iszonyatos bünt követtek el. A közfelháborodás el fogja söpörni a zsarnokságot!” A halottakat a Bastille téren, a Júliusi emlékoszlopnál terítik ki.

Február 24.

Charles Seignobos, a republikánus nézeteket hangoztató történészprofesszor, egy negyvennyolcas fia mondta azt, hogy ha 23. a *Le National* napja volt, akkor 24. a *La Réforme*-é lett. Valóban: 24-én a *La Réforme* demokratái felhagynak addigi tartózkodó magatartásukkal, és igyekeznek megszerezni a nélkülük kibontakozott mozgalom irányítását. A 23-áról 24-ére virradó éjjelen azonban még a kulisszák mögött húzódnak meg. Csak a két főhős csap össze: a felkelt nép és a Tuileriákban virrasztó monarchia.

Mialatt harcra riaszt a dob, olvasztják az ólmot, kartácsot készítenek és csaknem 1500 barikádot⁸ emelnek a nép Párizsában, a királyi palotában Lajos Fülöp egy sor rossz hírt kap: értesül a Boulevard des Capucines-i sortűzről, a karhatalom megingásáról és végül arról, hogy Molé nem vállalja a kormányalakítást. Guizot ekkor két, egymást kiegészítő javaslatot tesz: bízzák meg kormányalakítással Thiers-t és a hadsereg, valamint a Nemzetőrség főparancsokságát ruházzák Bugeaud-ra.

Az 1834-es Transnonain utcai vérengzés főparancsnokaként hírhedtté vált Bugeaud marsall feltétel nélkül elfogadja a megbízatást, és kijelenti, hogy biztos a katonai sikerben. Thiers viszont feltételül szabja az ellenzék vezé-

⁸ A mindeddig viszonylag nyugodt bal part most kapcsolódik be a mozgalomba.

rének, Odilon Barrot-nak a kormányba való bevonását, a képviselőház feloszlatását és a parlamenti reform megvalósításának ígéretét. Lajos Fülöp a két utóbbi pontot elutasítja, és Thiers meghajol a királyi akarat előtt. De nem sikerül elérnie, hogy kiszemelt munkatársai hozzájáruljanak Bugeaud tervéhez, amit a párizsi munkáskerületek visszafoglalására dolgozott ki. Odilon Barrot, Duvergier de Hauranne és Rémusat békét akarnak; csak ezzel a feltétellel hajlandók együtt kormányozni a királlyal és Thiers-rel.

Ám hallani sem akarnak békéről a felkelők. Számuk szüntelen növekszik, mert a harcot elkezdő munkások mellé február 24-én reggel felsorakoznak – a Boulevard des Capucines-i gyilkosok és Bugeaud ellen – a nemzetőrök, a diákok, sőt tisztos polgárok is. A titkos társaságok tagjai erős befolyást gyakorolnak, közülük kerülnek ki a felkelés irányítói és részben a barikádparancsnokok.

Reggel nyolckor a nép már csaknem az összes előljáróság és csaknem az összes kaszánya ura.

Bugeaud emberei öt órakor kezdték meg a felmentő akciókat. Megerősítették az Hôtel de Ville-nél állomásozó csapatokat. De nyolc óra felé Bedeau tábornok meghallgatja a körúton a polgárokat, akik azt kérik tőle, hogy ne támadjon a nép ellen és eszközöljön ki újabb parancsokat. Bedeau továbbítja kérésüket. Bugeaud-t megingatja a nála megjelenő küldött, az ismert ipari vállalkozó, de átragad rá az udvar elbátortalanodása is. Parancsot ad az összes Párizsban állomásozó hadoszlopnak, hogy vonuljanak vissza a Carrouselre.

Nehéz a visszavonulás a zsúfolt utcákon, valóságos megfutamodássá alakul. A nemzetőrök és munkások tömegén át menekülő katonák futtukban elszórják holmijaikat, sőt fegyvereiket is. A tömeg ezt skandálja: „Adjátok meg magatokat! Békét! Békét!”

Bugeaud, aki lovon hagyta el a Tuileriákat, hogy személyesen adjon utasításokat a nemzetőröknek, nem képes engedelmességre bírni őket.

A Tuileriákban a Thiers-kabinet kijelölt miniszterei el-

érik, hogy Lamoricière-t nevezzék ki a Nemzetőrség főparancsnokává, és azt az ígéretet is kicsikarják, hogy hamarosan feloszlatják a képviselőházat.

Bár a *La Réforme* demokratái lapjuk aznapi számában még csak a letartóztatott polgárok szabadon bocsátását, széles körű választójogi reformot, a gyülekezési jog elismerését stb. követelték, a lap munkatársai reggel 10 óra felé határozottan közbelépnek, és leleplezik a királyi engedményeket, valamint a Thiers–Odilon Barrot-féle szövetség ravasz manővereit. Félénk plakátjaikkal világos és határozott szövegezésű falragaszokat állítanak szembe: „Lajos Fülöp legyilkoltat benneteket, akár csak X. Károly: hát kövesse X. Károlyt!” A jelmondat szerzője Flocon.

A felkelés vezérkara most a *La Réforme* szerkesztőségi irodájában van. Itt hangolják össze a barikádparancsnokok akcióit. Sikerül is gyorsan legyőzni az akadályokat.

Fél tizenegykor már csak egyetlen csapat őrzi a Tuileriákat a Place du Palais-Royalon levő Château-d'Eau közelében.⁹

A Tuileriákhoz vonuló felkelők most ez ellen a csapat ellen fordulnak. Megtehetnék, hogy nem törődnek vele, de nem akarják megkockáztatni, hogy hátba támadják őket.

Egyre többet hallani városszerte az „Éljen a köztársaság!”, „Le Lajos Fülöppel!” kiáltásokat. És egyre több a vörös zászló is.

Délben a király egy végső manővert kísérel meg: miniszterelnökké nevezi ki Odilon Barrot-t, akit még elvétve életnek a párizsiak.

Hasztalan időnyerési kísérlet. A király legbölcsebb tanácsadóinak az a véleményük, hogy a monarchia megmentésére nem elég, ha a népnek olyan sovány falatokat dobnak koncként, mint a Guizot-k, Molék, Thiers-ek – a királyt is fel kell áldozni. És a király, felettébb vona-

⁹ 1848-ban a Place du Palais-Royal sokkal kisebb volt, mint ma. A Château-d'Eau nagy épülete foglalta el a mai tér nagy részét.

kodva, végül is vállalja az áldozatot. Miközben unokája, Párizs grófja javára aláírja lemondását, a lövöldözés a Tuileriákhoz közeledik. És mialatt a Château-d'Eau-nál posztoló helyőrség ugyanazon két sorállományú százada, amelyik már belelőtt a népbe a Boulevard des Capucines-en, kétségbeesetten védekezik, a király elmenekül Saint-Cloud felé.¹⁰

Miután a felkelők fölgyújtották az őrsöt, s így sikerült az utolsó védőket kapitulációra kényszeríteniök, két óra felé behatolnak az üres Tuileriákba. Mit sem tudnak a király megfutamodásáról, s nagyon csodálkoznak, hogy nem ütköznek semmilyen ellenállásba. Bejárják a lakosztályokat, de megóvják a műtárgyakat, nem fosztogatnak. Mindössze a trónteremben zúzzák össze a királyság jelképeit és a gyűlölt személyek portréit. Elviszik a trónust, majd a Bastille téren, a Júliusi oszlop alatt elégetik e szimbólumot.

Közben ülésezik a képviselőház. Az Orléans-i hercegnő és kilencéves fia, Párizs grófja fél kettőkor érkeznek a Bourbon-palotába. A hercegnő el akarja érni a képviselőknél, hogy fiát királlyá nyilvánítsák, s hozzanak új régenstörvényt az 1842-ben megszavazott helyett, amely a konzervatív nemours-i herceget tette volna régenssé.

A képviselők éppen azt vitatják, milyen problémákat vet fel egy kiskorúnak a királyi székbe emelése, amikor a felkelők elárasztják a Bourbon-palotát. „Le a Bourbonokkal!”, „Éljen a köztársaság!” – kiáltozzák. A helyzet gyökeresen megváltozik. Crémieux¹¹ és Marie, akik az elmúlt napok során már két ízben is közvetítettek a parlamenti ellenzék és a felvonulók között, egy ideiglenes kormány létrehozásának gondolatát vetik fel.

¹⁰ Innen Normandia felé veszi útját, és március 2-án hajóval Angliába indul.

¹¹ Tegyük hozzá, hogy Crémieux alig valamivel korábban enyhén szólva szokatlan látogatást tett a Tuileriákban, a király dolgozószobájában, és a felkelés lecsillapítására azt a tanácsot adta, tegyék mindenütt közhírré Bugeaud lemondását. Crémieux kétségtelenül a régenség érdekében dolgozott.

Ledru-Rollin viszont egy, „a nép és nem a Ház által kinevezett” ideiglenes kormányról és Konventről beszél.

Elsöpörték a régensség gondolatát. A többségi képviselők menekülnek. A tömeg az Orléans-i hercegnőt és fiát is kisodorja a teremből.

Megalakul az Ideiglenes Kormány. (Még a király lemondása előtt tárgyalások folytak a kormány összetételéről a *La Réforme* és a *Le National* hívei közt.) A legitimista Berryer és La Rochejacquelein ujjonganak.

Ledru-Rollin egy listát olvas fel, és közfelkiáltással szavaztatja meg a neveket a jelenlevőkkel: a dinasztikus ellenzéki, a radikális ellenzéki és a legitimista képviselőkkel, valamint azokkal a felkelőkkel, akik a többség által elhagyott padokba vagy a tribünre telepedtek le.

Az alábbi hét képviselő nevét olvassák fel: Dupont de l'Eure, Arago, Lamartine, Ledru-Rollin, Garnier-Pagès, Crémieux, Marie. Az utóbbi három közel sem kapja meg a szavazatok többségét.

Négy órakor mindenki elhagyja a képviselőházat.

A katonaság visszatér a kaszárnyákba. A városi gárdisták összetörik fegyvereiket, eldobják egyenruháikat, menekülnek vagy megbújnak.

Közben a képviselőház által kijelölt Ideiglenes Kormány tagjai – nem minden nyugtalanság nélkül – testületileg az Hôtel de Ville-be vonulnak, mert a felkelés vezérkara ott rendezkedett be a kora délutáni órákban. Az a vezérkar van ott együtt, amely a *La Réforme*-nál ülésezett délelőtt, kiegészülve a *Le National* egyetlen megfigyelőjével, Armand Marrast-val. Meglehet, hogy ott egy másik ideiglenes kormány alakult. A képviselőházban kijelölt kormány tagjai csak útközben tudják meg, hogy a *La Réforme* szerkesztőségében olyan neveket is megszavaztak, amelyek a képviselőházi listán nem szerepeltek.

Vajon meg kell alkudniuk az Hôtel de Ville uraival, hogy megbízatásukat szentesítsék?

Utat kell törniök a teret s az egész épületet betöltő hatalmas, felfegyverzett, éberén figyelő, vörös zászlókat lengető tömeg között. Ennek a tömegnek az a legfőbb

gondja, hogy ne hagyja kiszipolyozni magát, ne engedje, hogy elrabolják győzelmét, mint ahogy apáiktól elrabolták 1830-ban. Elterjed a tömegben a gondolat, hogy *a nép által kijelölt képviselők révén* ellenőrizni kell az Ideiglenes Kormányt.

Ez a fenyegetés, ez a Damoklesz-kard megijeszti a képviselőket. Akkor már jobb a nem parlamenti képviselő kormánytag-jelöltekkel szót érteni, mint a népképviselők felügyeletét elviselni! A tárgyalások elég keservesen haladnak. A zsúfolt Saint-Jean-teremben jóváhagyják a Bourbon-palotai választást; ezen felül négy nem parlamenti képviselőt vonnak be tagként az Ideiglenes Kormányba: Flocont, a *La Réforme* főszerkesztőjét, Marrast-t, a *Le National* főszerkesztőjét, Louis Blanc-t és Albert-t. Mind a négyen az Ideiglenes Kormány titkárai lesznek, vagyis alárendelt pozíciókat kapnak. Az így kiegészített Ideiglenes Kormány minden tagját eskütételre szólítják; hol erősebb, hol gyengébb taps köszönti őket a szörnyű hangzavarban. A felkelőknek az a benyomásuk, hogy a dolgok jól haladnak. Nem makacskodnak, hogy megválasszassák a 14 önjelölt népképviselőt.

Van azonban még egy homályos pont. A felkelők köztársaságot akarnak. Az Ideiglenes Kormány is azt akar vajon? Kétségtelenül. Hát akkor kiáltsa is ki! Csakhogy a kormánynak jogi skrupulusai vannak. Csakis szabályos népszavazással lehet a köztársaságról dönteni. Vajon csupán jogi fenntartásokról van szó? Támadhatnak az embernek kételyei, hisz pl. Crémieux 24-én délelőtt még kész volt elfogadni a régensséget, most pedig a köztársaságot is.

A vita hosszan elhúzódik. Lamartine „ideiglenesen elfogadott” köztársaságról beszél. Arago, Marie, Garnier-Pagès még a köztársaság szó kiejtése ellen is tiltakozik. Louis Blanc ragaszkodik a köztársaság proklamálásához.

A nép még mindig elfoglalva tartja az Hôtel de Ville előtti teret és a környező utcákat. Egyes csoportok elmennek, de mások jönnek helyükre, főként a külvárosokból. Este tíz óra felé még a legnyugodtabbakat is elfogja

a türelmetlenség. A kormány nem nyilatkozik. Az exkirályi nyomdában szedés alatt van a *Le Moniteur* számára az Ideiglenes Kormány proklamációja a francia néphez, amely kimondja:

„Az Ideiglenes Kormány kizárólag a francia nép nevében cselekszik, s bár előnyben részesíti a köztársasági államformát, sem Párizs népe, sem az Ideiglenes Kormány nem szándékozik saját véleményét ráerőszakolni az állampolgárokra. Meg fogjuk kérdezni a népet, s ő maga, a szuverén nép dönt majd a kormányzat végleges formájáról.”

Kevéssel éjfél előtt az Ideiglenes Kormány helyzete tarthatatlanná válik. De Louis Blanc biztosítja a tömeget, hogy ő és minisztertársai a köztársaságot akarják. Kollégái megértik, hogy ellenkezésük sokba kerülhet nekik, és beleegyeznek, hogy ekképpen módosítsák a nyilatkozatot: „Az Ideiglenes Kormány köztársaságot akar, bár egyelőre nélkülözi a nép jóváhagyását, de véleményét haladéktalanul kikéri.”

Ez a kétes megfogalmazás is azonnal megnyugtatja a tömeget. De a harcos republikánusok közül többen – így Raspail – nem találják kielégítőnek.

Másnap, február 25-én, óriási, 200 000 embert mozgató tömegtüntetés követeli a köztársasági proklamáció határozottabb megfogalmazását. Raspail, ez a júliusi monarchia esküdt ellenségeként ismert személyiség, a szegények önzetlen gyógyítója, a hivatalos medicinával harcban álló orvos lelkesíti a népet. A megmozdulás sikert hoz.

Vasárnap, február 27-én ünnepséget tartanak a Bastille téren, a Júliusi oszlopnál.

Úgy tűnik, a Második Köztársaság szerencsés előjelek közt indul útjára: születése mindössze 200 életet követelt.

Az Ideiglenes Kormány

„Az Ideiglenes Kormány, amely a februári barikádokon jött létre, összetételében szükség-szerűen azokat a különböző pártokat tükrözte vissza, amelyek között a győzelem megoszlott.”

Marx: Osztályharcok Franciaországban
1848-tól 1850-ig

A kormány koalíciós jellegű volt, tagjai, bár különböző okokból és különböző mértékben, republikánusnak vallották magukat; egy részük számára a köztársasági államforma öncél volt, amit február 24-e előtt meg sem próbáltak elérni. Szerintük nem szükségszerű, hogy a köztársasági államforma tartalmában különbözzék a monarchikus államformától. A kormány másik része szerint, épp ellenkezőleg, a köztársasági állam tartozik önmagának azzal, hogy tegyen valamit a Saint-Simon óta „a legnépesebb és legszegényebb osztálynak” nevezett népréteg érdekében. Az egyik oldalon állnak a polgári radikálisok, Marie, Crémieux, Marrast, Garnier-Pagès, Arago, Dupont de l'Eure, a másikon pedig a szocialisztikus elveket valló radikális köztársaságiak: Ledru-Rollin, Flocon, Louis Blanc, Albert.

Számszerűen egyenlőtlen a két csoport. És ráadásul a gyengébbek, a szocializmussal rokonszenvezők nem olyan egységesek, mint a polgári republikánusok. Ledru-Rollin kacérkodott ugyan a szocializmussal, de nem túl komolyan, és gyűlölte a kommunizmust. A *La Réforme* emberei közül Flocon az, akit a Párizsban emigrációban élő Engels a legszimpatikusabbnak talál Marxhoz intézett leveleiben, s láttuk, hogy a február 23-áról 24-ére virradó éjjel és február 24-én délelőtt bizonyosságot is tett helyes politikai érzékéről. Louis Blanc és Albert szocia-

listák. Albert munkás volt, gépész, és most történt meg „először a világ valamely országában”,¹ hogy egy munkás bekerüljön egy kormányba.

A két csoport között áll Lamartine, aki pártatlannak vallja magát.

A kormány tagjai

Dupont de l'Eure lett az Ideiglenes Kormány elnöke. Egészen öreg ember már, 81 éves. A Direktórium idején szürke képviselő volt az Ötszázak Tanácsában, majd a császárság alatt magisztrátus, 1813-ban a Törvényhozó Testület tagja, a restauráció idején pedig liberális képviselő. Szerepe volt az 1830-as forradalomban, helyesebben annak az orleanisták által történt kisajátításában. Augusztus 9-én ő adta Lajos Fülöp kezébe a tollat, amellyel az új király az őt trónra emelő hivatalos okmányokat írta alá. A Haladás párt szélsőséges tagja, 1832-ig miniszter, és a politikai széljárás szerint alkotmányos monarchista vagy konzervatív republikánus. 1848-ban politikailag már nem jelentős személyiség, de jól megalapozott hírneve van mint becsületes és egyenes embernek. Annyira megviselte már a kor, hogy csak nagy nehezen, egy öreg szolgálóra vagy áldozatkész barátra támaszkodva tudja megtenni az utat a képviselőháztól az Hôtel de Ville-ig. Dupont-kormányról beszélnek ugyan, de Dupont csak a nevét adta hozzá.

François Arago hírneves csillagász. Már 23 éves korában a Tudományos Akadémia tagja, a párizsi Obszervatórium igazgatója. 1786-os születésű, így 1848-ban elmúlt már 60 éves. Politikai tapasztalata csekély. Beteg lévén,

¹ Engels első reagálása, a *Deutsche Brüsseler Zeitung* 1848. február 27-i 17. számában. (Az újabban előkerült cikket oroszul a *Voproszi Isztorii* 1955. évi 11. számában, francia fordítását a *La Nouvelle Critique* 1956. évi 75. [májusi] számában közzélték. Magyarul: lásd *Marx-Engels Művei*. 4. köt. Budapest 1959. 507. old.)

nem volt jelen február 24-én a képviselőházban. Kormánybeli kollégái március elején rá bízák a Hadügyi és Tengerészetügyi Minisztériumokat.

Alphonse de Lamartine 1833-ban konzervatív orleanistaként került a képviselőházba, később legitimista lett és buzgó olvasója Maistre és Bonald* műveinek; gondolkodása végül valamiféle költészettel és miszticizmussal színezett demokratizmussá fejlődik. 1843 óta „a demokrácia kormányra szervezéséről” beszél. Az „Histoire des Girondins” publikálása után lett fontos személyiség. Nagy részt vállalt a Guizot elleni harcból és a forradalomból parlamenti szinten. 58 éves, s úgy tűnik, ő a pillanat embere. A Lajos Fülöphöz hű orleanisták nagyobb fontosságot tulajdonítanak szerepének, mint ténylegesen volt, és megvetik, mert a király bukásának fő szervezőjét és a hitét eláruló arisztokratát látják benne. Lamartine a külügyi tárcát kapja.

Az ifjabb Garnier-Pagès a radikális körökben ismertebb és tiszteltebb, élete virágjában meghalt idősebb Garnier-Pagès öccse. Az idősebb Garnier-Pagès képviselői helyét, a mansi mandátumot 1841-ben Ledru-Rollin kapta meg. Az ifjabb Garnier-Pagèst február 24-én a tömeg az Hôtel de Ville előtt Párizs polgármesterévé választja, ezért nem vállal miniszterséget. Március 5-én azonban mégis tagja lesz a kabinetnek, átveszi Goudchauxtól a kormány pénzügyeit. Párizs polgármesteri székhelyében Armand Marrast követi őt. Garnier-Pagès érett korú – 45 éves –, tipikus republikánus.

Adolphe Crémieux, az új igazságügyminiszter, ügyvéd. Avignoni izraelita családból származik, nézeteiben a megalkuvásig mérsékelt, monarchista vagy köztársaságpárti, aszerint, milyen a helyzet.

Marie de Saint-Georges, röviden Marie, aki közmunka-

* *Maistre, Joseph Marie* (1753–1821) – francia író, monarchista, az arisztokrata és klerikális reakció ideológusa. *Bonald, Louis-Gabriel-Ambroise* (1754–1840) – francia politikus és publicista, monarchista. – *A szerk.*

ügyi miniszter lett, Crémieux alteregója, csak talán több benne a gyűlölet a szocializmus és a kommunizmus iránt.

A kormányban versengés alakult ki a belügyminiszteri tárca körül Crémieux és Ledru-Rollin közt. Crémieux végül azzal vonul vissza, hogy kijelenti: olyasvalakinek kell ezt a posztot adni, aki élvezi a forradalmi mozgalom bizalmát. Ledru-Rollin lett így a *La Réforme* pártjának egyedüli minisztere. George Sandnak, bár rokonszenvez vele, nincsenek illúziói képességei felől:

„Többnapos prédikációm után – írja – a gondolat végre behatolt a jó Ledru-Rollin busa fejébe. A nála megszokott lendülettel és hebehurgyasággal vetette bele magát a munkába.”²

Ledru-Rollin éppen 40 éves. A Legfelsőbb Semmítőszék jogásza, köztársaságpárti, többek között élesen tiltakozott a Transnonain utcai vérengzés ellen. Egy gazdag ír nővel kötött házassága révén elég nagy vagyonnal rendelkezik ahhoz, hogy a republikánus sajtót szubvenzionálja. Népszerű, de nincsenek sem elvei, sem kormányprogramja.

Az Ideiglenes Kormány többi, miniszteri funkcióra nem jelölt tagja csak statisztaként jelenik meg a február 24-ről 25-re virradó éjszaka tartott ülésen, a tárcák szétoztásakor. Armand Marrast (46 éves) személyének jelentősége csak attól fogva növekszik meg, hogy követi Garnier-Pagès Párizs polgármesteri székében. Ez az élvhajász polgár ettől a perctől fogva kötelességének érzi, hogy megfékezze február forradalmi Párizsát. Az 50 éves Flocon szerepe a kormányban mindössze annyi, hogy lapját, a *La Réforme*-ot képviseli, és arra jó, hogy ő legyen a reakciós gúnyolódás első céltáblája a pipája, a lomposága és a feleségének tulajdonított baklövések miatt. A 35 éves Louis Blanc, az újságíró és a 33 éves Albert csak a *Commission de Luxembourg* (Luxembourg-bizottság) létrehozása után lettek valakik; ennek körülményeiről később lesz

² 1848. március 31-i naplórészlet, a „Souvenirs et Idées” c. kötetből.

szó. Időközben Albert megkapta a *Commission des récompenses nationales* (Nemzeti Jóvátételi Bizottság) elnöke tisztét.

Maradtak azonban még betöltetlen miniszteri tárcák. Az Ideiglenes Kormány kívülállókat von be ezek irányításába. Február 25-én a pénzügyeket Goudchaux-ra, a Nancyból származó zsidó bankárra bízák, aki mint közgazdász és pénzügyi szakember a *Le National* hasábjain szerzett magának hírnevet. Goudchaux azonban nyolc nap múlva lemond, mert megoldhatatlannak látja feladatát. A hadügyek élére először Subervie tábornokot, az 1792-es önkéntest nevezték ki, de ő nem felelt meg a hadsereg vezetőinek, így átadta helyét Aragónak. Egy ellenzéki képviselő, Bethmont lett a kereskedelem- és földművelésügyi miniszter. Egy másik ellenzéki képviselőnek, Hippolyte Carnot-nak jutott a közoktatási és vallásügyi tárca. Ez elég jó választás volt. Lazare Carnot fia, a volt saint-simonista, hasonló elveket vallókkal vette magát körül, többek közt Jean Reynaud-val és Edouard Char-tonnal, akiknek nagy érdemük, hogy világosan érzékelték a klerikális veszélyt.

Voltak tehát olyan miniszterek, akik nem voltak az Ideiglenes Kormány tagjai, és voltak a kormánynak olyan tagjai, akik nem voltak miniszterek. Ez a kétértelmű helyzet nem segítette a végrehajtó hatalom hatékonyságát.³ Emellett a végrehajtó hatalmon kívül más hatalmi szervek is léteztek, melyeket február 24-én közfelkiáltással hozott létre a nép, s ezek egyáltalán nem tartoztak a kormány fennhatósága alá.

³ Ha abból ítélünk, ami a Külügyminisztériumban történt, úgy tűnik, hogy a vezetők munkája fölöttebb rendszertelen és eredménytelen volt. (V. ö. Documents diplomatiques du Gouvernement provisoire et de la Commission du Pouvoir exécutif. I. köt. [1848. február-április]. Paris, Imprimerie nationale 1953. – Pouthas az előszóban így ír: „Az embernek az a benyomása, hogy a minisztérium bizonyos passzivitással fogadta ezt a papíráradatot”, és pusztán technikai hibánál többnek tűnik az a tény, hogy az európai forradalmak e korszakában „rendkívül ritka ... a táviratváltás”).

Marc Caussidière-t Sobrier-rel együtt a *La Réforme* épülete előtt jelölték ki a rendőrprefektusi hivatalra. Felvették a *rendőrségi megbízott* címet, és még az Ideiglenes Kormány végérvényes megalakulása előtt elfoglalták tisztüket. Mindketten a *Nouvelles Saisons* titkos társaság aktív tagjai voltak, mindketten részt vettek a barikádharcosok irányításában, sőt Sobrier-nak a Bedeau-hadoszlop visszavonulása kierőszakolásában is nagy szerepe volt. Caussidière és Sobrier igen eltérő egyéniségek voltak, hamarosan szembe is kerültek egymással. Caussidière bizonyos mértékig reálpolitikus⁴, Sobrier pedig megszállott. Mindkettőben van bátorság és meggyőződés. Caussidière, a szalagszövő-tervező, akit a lyoni és párizsi felkelésekkel egyidejű 1834. áprilisi saint-étienne-i felkelés után elítéltek, 1837-ben amnesztiát kapott, de Lajos Fülöp kormányzata számára mindvégig veszélyes összeesküvő maradt. Sobrier, egy sokgyermekes lyoni fűszeres fia két komoly örökséget hozott: jól konspirált és kimeríthetetlen nagylelkűségről tett tanúbizonyságot. Caussidière a legelszántabb barikádharcosokból és volt politikai foglyokból szervezte meg rendőrségét. Ez helyettesítette egyfelől azt a városi csendőrséget, amelynek emberei a forradalom három napja alatt még annyira se merészkedtek ki az utcákra, hogy megmutassák háromszögletű kalapjukat, másrészt a városi gárdát is, amelynek azonnali feloszlatását az Ideiglenes Kormány határozta el. Ez a rendőrség, a „Montagnards” négy, egyenként hatszáznál több embert számláló századból állt. A többé-kevésbé rongyos, szinte mezítlábas, vörös flanell övet és bizarr formájú sapkát viselő, rendszertelenül fizetett Montagnard-ok abszolút rendet tartották Párizsban. Csökkent a lopások és az erőszakos cselekmények száma. Caussidière csak egyben tévedett, abban, hogy tiszteletben tartotta a monarchia

⁴ Marx, mikor a „Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája” bevezető soraiban Dantonhoz hasonlítja, ezt vaskos stílusára és atléta természetére alapozza; de Caussidière, Dantonnal ellentétben, becsületes ember volt.

rendőri intézményeit, amiért aztán a Sûreté (Közbiztonsági Osztály) exvezetője, Canler meg is dicsérte emlékirataiban.

A haladó republikánusok Etienne Aragóval – aki jóval határozottabb véleményt képvisel, mint fivére, a csillagász – megszerzik a postát. Február 24-én kora délután Etienne Arago szinte csak saját maga által felhatalmazva ment el a postára, elérte a posta igazgatójának lemondását, majd összehívta az alkalmazottakat. Egy óra múlva egy kis feljegyzést fogalmazott: „Tisztelt kormányzó polgártársak! A vidéki postaszolgálatot, mint rendesen, ma este is ellátjuk.” Levelét átküldte az Hôtel de Ville-be, mert úgy vélte, ott éppen alakulófélben van a kormány. Este hétkor minden irányban elindultak a postakocsik, vitték annak a táviratnak a szövegét, amely bejelentette a forradalom győzelmét és a monarchia bukását.

Az Ideiglenes Kormány lelkesedés nélkül vette tudomásul Caussidière és Etienne Arago *de facto* hatalmát.

A kormány, attól való félelmében, hogy ezt a posztot is betöltik tudomása nélkül egy esetleg nem kívánatos személlyel, sietve kijelöli a Nemzetőrség főparancsnokává Courtais ezredest, nemzetgyűlési képviselőt, s egyben parancsnoksága alá rendeli a párizsi garnizont is.

Az Ideiglenes Kormány az Hôtel de Ville épületében ülészik, s ezzel a forradalmi Párizs iránti hódolatának ad kifejezést.

Az Ideiglenes Kormány fogadtatása

Igencsak úgy tűnik, hogy a köztársaság kikiáltása általános meglepetést keltett. Kellemetlen a meglepetés a régi uralkodó köröknek.

„A februári forradalom óta többször is hallottam Guizot-tól, sőt még Molétól és Thiers-től is olyan kijelentést, hogy ezt az eseményt egyedül a meglepetésnek kell tulajdonítani; pusztá véletlennek kell tekinteni, szerencsés rajtaütésnek és semmi többnek. Mindig kísértést

éreztem, hogy úgy válaszoljak nekik, mint Molière Misanthrope-ja Oronte-nak: »Hogy így ítéljen, arra megvan a jó oka.«⁵

Többé-kevésbé kellemes a meglepetés a főszereplők egy részének: „A forradalom engem éppúgy meglepett, mint mindenkit” (Lamartine). Nem túlságosan kellemes a meglepetés még bizonyos republikánusként nyilvántartott személyek számára sem. Így Béranger, a költő ezt írja március 4-én egy barátjának:

„Lám csak, újra köztársaságiakká lettünk, talán kissé túl korán és túl gyorsan is. Lépcsőről lépcsőre akartunk lefelé haladni – és egyszerre egy egész emeletnyit ugrattak le velünk. Ki a hibás benne? A kimúlt kormányzat, a király és miniszterei, konzervatívok és ellenzékiek egyaránt... Kívánjuk, kedves Barátom, hogy új köztársaságkísérletünk szilárduljon meg... Enyhébb lejtő sokkal jobban megfelelt volna nekem, de nem magunk választottuk a dolgoknak se az idejét, se a rendjét, se a kimenetelét.”⁶

A polgári republikánusok jó részének – „a *tegnap* republikánusainak” – ajkbiggyesztve tett köszöntésével éles ellentétben áll a nem kevés monarchista látszólag szívből jövő öröme – őket „a *holnap* republikánusainak” keresztelik el. Mindez nem egyéb, mint hogy jó képet vágtak a szerencsétlen fordulathoz. Meg hát a jövőt is biztosítani kell.

A vendée-i származású, legitimista La Rochejacquelein, aki február 24-én a képviselőházban a Guizot-tábor ellenzékével szavazott, és aki még kocsiját is felajánlotta, hogy Dupont de l'Eure-t a képviselőházból az Hôtel de Ville-be vigye, nyílt levélben csatlakozik az Ideiglenes Kormányhoz.

Gróf Falloux, Maine-et-Loire megyei nagybirtokos

⁵ Alexis de Tocqueville: Emlékiratok.

⁶ Engels ezt írja a *Deutsche Brüsseler Zeitung*-ban (február 27., 17. szám): „Az imént érkezett az a hír, hogy a nép győzött és kikiáltotta a köztársaságot. Bevalljuk, hogy nem reméltük a párizsi proletariátus e ragyogó sikerét.” (Marx-Engels Művei. 4. köt. 507. old.)

angers-i barátai előtt Chateaubriand-t idézi február 25-én: „Elveim szerint monarchista vagyok, természetem szerint meg republikánus.” Thiers és Odilon Barrot is biztosítja az Ideiglenes Kormányt, hogy nem gördítenek akadályt az útjába.

A Bonaparte-családból Jérôme, a volt vesztfáliai király és Louis-Napoléon, a holland exkirály fia február 26-án fogadják el az Ideiglenes Kormányt; unokatestvérük, Pierre, 29-én.

A fővárosban állomásozó összes haderő kivétel nélkül „a köztársaság iránti feltétlen hűségének” ad kifejezést.

Ezután a prefektusok, a megyei főtisztviselők közlik táviratilag gratulációikat, ajánlják fel szolgálataikat. A városok nyugodtak, kivéve a „városházák forradalmát”, vagyis a census alapján választott polgármesterek leváltását és köztársasági nézeteket valló polgármesterek kinevezését (pl. Lyonban). Reimsben Butot, a szövőmunkás, az „ikáriai” kommunista, tagja lesz az új városi vezetőségnek⁷, Chartres-ban új szerv alakul, a *Comité provisoire des Délégués ouvriers* (Munkásküldöttek Ideiglenes Bizottsága), azzal a céllal, hogy segítse a helyén maradt polgári városi tanácsot⁸. Elkergetnek néhány prefektust, így Vaucluse, Aude és Allier megyefőnökét. E helyeken megyei forradalmi bizottság veszi át az igazgatást.

Az orleanista sajtó is kezd visszatáncolni. A *Le Siècle*, amely – úgy mondják – a fűszeresek és a borkereskedők lapja, azzal a büszke kijelentéssel tűnik ki, hogy „nem lesz a történelemben olyan dicsőség, ami elhalványíthatja a februári győzők fényes nevét”. Emile de Girardin,

⁷ Grandilhon, R.: Affiches politiques et économiques de la Marne (1848–1852), IV. tábla. Châlons-sur-Marne 1852. – Butot vezeti a *Club républicain des socialistes pacifiques*-ot (Békés Szocialisták Köztársasági Klubja), amely olyan munkaszervezetet kíván, hogy a gépek alkalmazása „egyaránt előnyére váljon a munkásoknak és a gyáro-soknak”.

⁸ Dessal, M.: La Révolution de 1848 et la Seconde République dans le département d'Eure-et-Loire. Chartres 1948.

az Orléans-i hercegnő célba nem ért régensségének egyik szorgalmazója – akinek ezért a szerepéért éles támadásokban volt része – a *La Presse* hasábjain azt bizonygatja, hogy ezentúl csak a köztársaság lehetséges, és hogy bizalommal kell lenni iránta.

Ami a *Journal des Débats*-t illeti, ez az újság, miután ékesszólóan és válogatott munkatársakkal védelmezte a konzervatív monarchiát, nem megy el odáig, hogy a köztársaságot dicsőítse, de a forradalomban isten és a nép haragjának s hatalmának közös megnyilvánulását látja.

Az üzleti világ jóindulatú. Rothschild 50 000 frankot kínál fel a forradalom sebesültjei számára.

A katonai vezetők felajánlják szolgálataikat az Ideiglenes Kormánynak. Hat marsall – köztük Bugeaud –, negyvennégy altábornagy (a hadosztályoktól), harminckét vezérőrnagy (a dandároktól), három hadbiztos együtt teszi közzé csatlakozását a *Le Moniteur* február 28-i számában (ez most az Ideiglenes Kormány hivatalos lapja, jöllehet előzőleg a monarchiáé volt). A következő számokban újabbak csatlakozása követi őket.

Figyelemreméltóbb a klérus buzgólkodása. Párizs érseke, Denis Affre, aki egyébként nem szerette Lajos Fülöpöt, már február 24-én este felhívja Párizs összes plébánosát, mondjanak misét az áldozatokért, és énekeljék el a „Domine Salvam fac Francorum gentem” (Uram, mentsd meg a francia nemzetet) kezdetű zsoltárt. „A mise alatt – teszi hozzá – gyűjteni kell a halottak vagy sebesültek szegény családjainak segélyezésére... Az esetben, ha szükséges vagy hasznos a templomokban segélyhely felállítása, ne habozzanak még akkor sem, ha emiatt elmarad a vasárnapi mise.”

A klérus sietve engedelmeskedik. Egyházi körökben tudják, milyen tiszteletet tanúsítottak a forradalmárok a papok és a vallás előírásai iránt. „A forradalom csodálatosan nagylelkű volt a klérussal és a katolikusokkal” – írja Lacordaire 1848. október 24-én Madame Szvecsinnék.

A plébánosok később részt vesznek a szabadságfa-ültetési ceremóniákban, énekelnek és beszédeket mondanak, sőt áldásukat is adják. Gyakran előfordul, hogy a kolostorok saját kertjükből ajánlanak fel fát erre a célra.

A Louis Veuillot főszerkesztése alatt álló katolikus napilap, a *L'Univers* ezt írja február 27-én:

„Ki gondol manapság Franciaországban a monarchia megvédésére? Ki gondolhat rá? Franciaország még monarchikusnak hitte magát, de már republikánus volt. Tegnap még csodálkozott rajta, ma már egyáltalán nincs meglepve miatta... Nem lesznek jobb, őszintébb republikánusok a francia katolikusoknál. A most győzelemre jutott és intézmények formájában megtestesülendő szociális elvek közül ugyan melyeket utasítaná el az egyház? Melyeket nem harsogta 18 évszázad óta a népek és a királyok fülébe? Mi egyetlen ilyet se látunk.”

Mindenesetre távolról sem minden katolikust áraszt el a demokratikus lelkesedés ilyen szelleme. A francia katolikusok laikus vezetője, Montalembert és barátai, a *Comité pour la défense de la liberté religieuse* tagjai nap-hosszat siránkoznak és remegnek. Montalembert, mikor végre kissé magához tér, április 10-én így ír apósának: „Sikerült kiválnom abból a szervilis és bárgyú tömegből, amely még a katolikusok, még a klérus köréből is csak úgy csődül az új rezsim köré.”

A törvényes testületek csatlakozása maga után vonja a párizsi és vidéki polgárság csatlakozását. A tábornokok csatlakozása a katonákét, köztük a vincennes-iakét és a mont-valérien-iekét (bár az Ideiglenes Kormány február 25-én még ellentámadásuktól tartott), valamint az algériaiakét, jóllehet fennállt a veszély, hogy parancsnokaik, az Orléans-i hercegek felhasználják őket egy főváros elleni akcióra. A klérus csatlakozása, amely falusi plébániákat vezető, rosszul fizetett, a püspökök részéről hitvány bánásmódban részesített papok körében (akiket talán megérintett az alsópapság követelései érde-

kében a Clavel abbé⁹ által szervezett mozgalom), őszinte érzésekből fakadt, maga után vonta a parasztok csatlakozását.

A városok munkásosztályának magatartása külön részletes vizsgálatot érdemel.

Az Ideiglenes Kormány és a munkásság

A párizsi munkások a forradalmi napokban a katonaság vagy a Nemzetőrség számlájára fegyverkeztek fel. Fegyverben akarnak maradni, sőt ki akarják egészíteni fegyverzetüket, hogy ugyanolyan feltételek közt biztosíthassák a törvényesség védelmét, mint amilyenek közt a polgárőrség biztosította a letűnt monarchiáét. A politikai foglyok azonnali szabadon bocsátása, amit még február 25-én elhatároztak és falragaszokon, valamint távirati úton elrendeltek és végrehajtottak, nemcsak számban erősíti a forradalmárokat, hanem növeli a párizsi munkások elszántságát is.

A párizsi munkások nemzeti lobogóként azt a vörös zászlót akarják megtartani, ami a forradalom zászlaja volt. Miután Lamartine február 25-én az Hôtel de Ville előtt tartott beszédében szembeállította a kettőt, az Ideiglenes Kormány dekrétumot bocsát ki a három szín megtartásáról.

Blanqui, aki február 24-én maga szabadította ki magát blois-i internálásából, február 25-ét már arra használja fel, hogy tanácskozzék a régi *Société des Saisons* szekcióinak

⁹ Az 1802-es alkotmánykiegészítés értelmében Franciaországban az elmozdíthatatlan plébános mellett a „fióklébániák” vezetői teljesen a püspökök hatáskörébe tartoztak. 1848-ban 27 609 „fiókvezető” áll 3318 plébánossal szemben. (V. ö. Duroselle, J. B.: *L'abbé Clavel et les revendications du bas-clergé. Etudes d'Histoire moderne et contemporaine*. I. köt. 1947.) Duroselle megjegyzi, hogy a Clavel abbé véleményén levő papok némelyike a fourier-izmus felé hajlik, és hogy a szocialista papok 1849. április 29-én egy, a *Démocratie pacifique* rendezte banketton vesznek részt.

vezetőivel. Találkozik Caussidière-rel is, de összekülön-
bözik vele. Senkivel sem ért egyet az általa felkeresett
közismert republikánusok közül.

Február 26-án felvonulók veszik körül az Hôtel de
Ville-t, vörös zászlókat visznek, s azt követelik, hogy ez
legyen a nemzet hivatalosan elismert szimbóluma. Köz-
tük van Blanqui is. Az Ideiglenes Kormány, amely a tes-
tület védelmére a műegyetemistákat és a saint-cyr-i kato-
nai akadémia hallgatóit kérte fel, hosszan vitatja a kér-
dést. Louis Blanc a tüntetők kívánságát akarná teljesí-
teni. Goudchaux pénzügyminiszter, aki váratlanul jelent
meg az ülésen, ellenszegül, arra hivatkozva, hogy ez a
döntés kedvezőtlen hatással lenne bankár kollégáira.
Goudchaux véleménye győz. Az Ideiglenes Kormány
megerősíti a háromszínű lobogó megtartását, de hogy
megpuhítsa a forradalmi nézetűeket, hozzáteszi:

„Mint az egyetértés jelképét és a népi forradalom döntő
tetteiért érzett hála emlékét az Ideiglenes Kormány tag-
jai és más hivatalos személyek vörös szalagot fognak
viselni, és feltűzik a nemzeti lobogó rúdjára is.”

Ez a vörös szalag is csak addig fog virítani, míg a rózsa.

A felfegyverzett munkások mindenekelőtt szociális
jellegű garanciákat kívánnak. Erről vitatkoznak szak-
mai szervezeteikben, mindenütt az utcákon és más, gyü-
lekezésre alkalmas helyeken. Február 25-én hatalmas
tömeg lepi el az Hôtel de Ville előtti teret, sőt az épület
folyosóit is, éppúgy, mint előző este, majd hirtelen fel-
pattan a még mindig ülésező Ideiglenes Kormány tanács-
termének ajtaja. Egy nyílt tekintetű, intelligens arcú
fiatal munkás lép be, puskával a kézben. Felszólítja a
kormányt, hogy ismerje el és proklamálja a *munkához
való jogot*.

„Polgártársak – mondja –, a forradalom már 24 órája
győzött, a nép pedig még mindig várja eredményeit.
Azért küldött engem, hogy megmondjam önöknek: nem
tűri tovább a halogatást. A munkához való jogot akarja,
mégpedig azonnal.”

Mikor Lamartine üres szavakkal akarja kifizetni, szel-

lemesen megválaszol neki: „Elég a beszédből, elég a szóvirágokból! A népnek elege van belőle. Ő az úr, és azt parancsolja Önöknek, hogy minden további késedelem nélkül deklarálják a munkához való jogot.” Azután meghallgatja Lamartine ellentmondásos érvelését (Lamartine nem tudja, mi a munkához való jog), aki úgy véli, hogy a munkához való jog „kapitális” kérdését csak olyan hozzáértő republikánusok részéről történt alapos megvitatás után lehet rendezni, akikre a nép ruházta át hatalmát. A munkás enged.

„Hát jó, rendben van, akkor várunk. Megbízunk a kormányunkban, mivel az is megbízik bennünk; a nép várni fog; *háromhónapnyi nyomort áldoz a köztársaságnak.*”

A munkásnak, aki kimondja ezt a párt szót, ami Párizs népének a köztársaság iránti hűségét kifejező jelszava lett, Marche a neve. A szöveget, amit szavai alátámasztására a kormány asztalára tesz, a fourier-ista *Démocratie pacifique* c. lap irodájában szerkesztették.

Louis Blanc gratulál Marche-nak, és azon nyomban megszerkeszti a saját gondolatait is tartalmazó dekretumot:

„A Francia Köztársaság Ideiglenes Kormánya kötelezi magát, hogy biztosítja a munka révén a munkás létezését; kötelezi magát, hogy minden állampolgárnak munkát biztosít; elismeri, hogy a munkásoknak szervezkedniök kell, hogy élvezhessék munkájuk jogos eredményét; az Ideiglenes Kormány visszaadja a munkásoknak a civillistából származó milliót, ami őket illeti.”

Nem annyira a civillista egymilliójáról való lemondás (amit sokan különben is alamizsnának tekintenek), mint inkább a munkához való jog leszögezése, a munkanélküliség és a nyomor elleni biztosíték az, ami az első napokban lecsillapítja a munkások nyugtalanságát. Ez a forrongó nyugtalanság néha súlyosan jelentkezik, mégpedig kétféle módon: vagy helyi sztrájkok formájában, mint pl. északon, vagy pedig a technika ellen fordul. Még Párizsban is arról beszélnek a nyomdászok, hogy össze kell törni a nyomdagépeket, ahogy az 1830-as forrada-

lom után is tették. Reimsben lerombolják a Croutelle-szövőgyár korszerű gépeit. A párizsi külvárosokban és másutt is szétszedik a vasúti pályát, felgyújtják az állomásépületeket, megrongálják a hidakat. A gépek fejlődését és nem a kapitalizmust tenni felelőssé a munkanélküliségért olyan leegyszerűsítő gondolat, amit minden ország¹⁰ munkásosztálya kitermelt osztályléte első idejében – egyetértésben a kézművesekkel és kispolgárokkal.¹¹

Ám a munkához való jog elismerése reményekre jogosít. Feledteti Lamartine lekicsinylő szavait a vörös zászlóról. Ebből táplálkozik a munkások lelkesedése, újra szabadságfákat ültetnek, mint a nagy forradalom idején, csak lényegesen többet. Táncra perdülnek a fa körül, a polgárok is küldetnek néhány üveg bort. A plébános Krisztusról mint munkásról beszél. Feledve a múlt és a jelen nyomora: a köztársaság a proletariátusért dolgozik, és számos munkás vak és mélységes bizalommal várja, hogy a köztársaság „boldoggá tegye a munkásokat”.

A munkához való jog deklarálása elhalványít egy másikat, szintén február 25-én, reggel hétkor, egy átvirrasztott éjszaka után sietve elfogadott határozatot. Az Ideiglenes Kormány ebben aláírja a nemzeti mobil gárda megszervezését a forradalmi csapatokból. A kormányzat célja az, hogy maga mellé állítsa a felkelők közül a legfiatalabbakat, a legformálhatóbbakat, a 15–18 év közti fiúkat¹². Csinos egyenruhájuk lesz, napi másfél frank zsold-

¹⁰ Az angolok a *luddizmus* nevet adták neki.

¹¹ A nanterre-i Biez-híd ügyében elítéltek közt kőművessegédek és napszámosok mellett van egy bútorkereskedő, aki egyben földbirtokos is, és egy fiatalember, akinek a szülei „egzisztenciát akarnak teremteni” gyermeküknek, egy gazdálkodó stb. (Archives de la prefecture de Police, AA/428.)

¹² Az alsó korhatár 16 év, a felső pedig 30 év volt. De bevettek 15 éves gyerekeket is (még kitüntettek is voltak köztük június után). Rendfokozatokat a felnőttek kaptak, néhányuk idősebb 30 évesnél. V. ö. P. Chalmir őrnagy írásával: „Une institution militaire de la Seconde République, la Garde Nationale mobile.” (Etudes d'Histoire moderne et contemporaine. II. köt. Paris 1948.)

juk; 24, egyenként 1058 emberből álló zászlóaljat állítanak fel belőlük. Ennek a 25 000 kölyöknek és fiatalembernek a vezetője Duvivier tábornok, tisztjei és altisztjei a sorkatonaság tisztjei és tisztesei közül kerülnek ki, illetve saját soraikból választják meg azokat (ez utóbbiak jelentékenyen nagyobb számot képviselnek).

Az Ideiglenes Kormány nem minden tagja érti világosan, mire lesz jó a mobil gárda. A *La Réforme* demokratái holmi, a munka nélküli munkásifjúság érdekeit szolgáló szociális, humanitárius intézményt látnak benne, de a *Le National* éles szemű radikálisai már egyfajta pretoriánus gárdára gondolnak.¹³

Közben pedig – több-kevesebb őszinteséggel – ezt éneklik Párizs-szerte, a padlásodúktól a magánpalotákig:

*Emelj kalapot a sapkám előtt,
térdre a munkás előtt!*

„Az összes royalisták republikánusokká és Párizs összes milliomosai munkásokká változtak.” (*Marx: Osztyárharcok Franciaországban 1848-tól 1850-ig.*)

¹³ Chalmin őrnagy, akinek épp elég kifogása van a mobil gárdának és kádereinek erkölcsi ellen, így ír: „Egy dolgot védelmeznek, 30 sou-jukat. Származásuk ellenére az ellátottak közé kell őket sorolni; igaz, csak átmenetileg, az adott pillanatban, de mégis ellátottak. Tehát nem olyan rendkívüli, hogy a társadalmi rend védelmezői közt találjuk őket” (64. old.).

A népi mozgalom

Összességében az Ideiglenes Kormány tagjai nem voltak tisztában a nép valódi szükségleteivel. Valójában nem is tudták, mi az a nép. Marche, puskájával és nyílt tekintetével, megijesztette és egyben meglepte őket. Bizonyos, hogy ő volt az első munkás, akivel egyenrangúként beszéltek (még Albert-rel, munkás kollégájukkal sem bántak így, őt egyébként 24-én óvakodtak értesíteni, és csak 25-én, tehát akkor kerestették Freycinet műegyetemista útján – később a Harmadik Köztársaság fontos személyisége lett –, amikor megijedtek a munkáskövetelésektől).

A fokról fokra igen népszerűvé váló Louis Blanc-nak sem voltak valami széles körű kapcsolatai a köznéppel.

Akár bevallották maguknak, akár nem, az Ideiglenes Kormány tagjainak többsége – a *Le National* hívei közül valamennyi – úgy vélte, hogy a nép a forradalom végrehajtásának szükséges eszköze ugyan, de ha már betöltötte feladatát, jobb mielőbb eltüntetni a színről.

Legjobbjaik is azt képzelték, igen naiv módon, hogy a kormányban való részvételükkel beéri a nép, ők a nép képviselői, személyüket a nép követelései biztosítása garanciájának tekinti.

A nép azonban tudta, hogy meg kell teremtenie saját szerveit.

A klubok

„Valamennyi holt nemzedék hagyománya lidércnyomásként nehezedik az élők agyára” – jegyzi meg Marx a „Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája” első oldalán. Az 1848-as népi mozgalom kezdeményezőinek agyára a nagy forradalom hagyománya nehezedik. A *Club des*

Jacobins (Jakobinusok Klubja), a *Club des Cordeliers* (Ferencsek Klubja), a *Club de l'Evêché* (Érsekségi Klub), az egyes városrészek népi társaságai olyan, a forradalmi polgárság vagy a sans-culotte-ok által irányított politikai szervezetek voltak, amelyeknek történetét többé-kevésbé jól ismeri még a köznép is; s leghőbb vágyuk, hogy maguk is hasonló klubokat alakítsanak, hogy újjáélesszék a több mint fél százada letűnt klubok nevét és dicsőségét.

E tekintetben Blanqui a leggyorsabb. Már 25-én este gyűlést hív össze a Prado terembe; nagy számban jelennek meg a fegyveres felkelők, akik már ismerik a nevét.

Néhány nap múlva megalakul a *Société républicaine centrale* (Központi Republikánus Társaság); székhelye a Rue Bergère-en, a Konzervatóriumban van. A társaság minden este összejövetelt tart. Elnöke Blanqui, alelnökei republikánus újságírók, Xavier Durrieu és Thoré. A fekete kesztyűt viselő Blanqui minden áldott este leckéztető hangnemben kommentálja a nap eseményeit és a kormány döntéseit.

Alfred Delvau¹, az ellenséges érzelmű kortárs, aki hallotta őt beszélni, így jellemzi:

„A kicsiny, törékeny termetű Blanqui koponyája borotvált, akár egy szerzetesé, Holbein vagy Ribera ecsetjére lenne méltó. Szeme elvész mély gödrében, és vad villámokat szór; arca betegesen sápadt, a fizikai szenvedés és az erkölcsi kínok kettős súlyától; a teste pedig angol-kóros alkata miatt is görnyedt. Blanquiban őszintén szólva nem volt semmi összeesküvőre valló jel, vagy olyasmi, ami a terek és klubok szónokáról árulkodott volna. Mégis Saint-Just típusú forradalmár, megingathatatlan forradalmár volt... olyan férfi, aki elszántan tört kitűzött élet-célja felé... Blanqui külseje nem vallott szónokra, mégis hatalmas volt szónoki ereje; éles, süvítő, fémes hangja lázba hozott mindenkit, aki hallotta. Ékesszólása... hideg

¹ Delvau, A.: Histoire de la Révolution de 1848. V. ö. Blanqui: Textes choisis. Classiques du Peuple. Editions Sociales 1956. V. P. Volgin előszavával.

volt, akár a kard pengéje, de éppoly metsző és veszélyes is.”

Blanqui csak 43 éves, de Lajos Fülöp börtönei – 1836-tól 1837-ig és 1839–1848 közt – meg azok a lázadások és összeesküvések, amelyekben 1827 óta részt vett, idő előtt megöregítették. Blanqui nem vonz nagy munkástömegeket. A *Société républicaine centrale* hallgatósága és tagsága – akik elkülönült csoportokban foglalnak helyet a Konzervatórium termében – nagyrészt az értelmiségiek és a kispolgárok közül kerül ki. Egy-két hétig Baudelaire is látogatja a társaság összejöveteleit.²

Charles Renouvier, a filozófus, Dézamy, a kommunista teoretikus, Toussenel, az antiszemita fourier-ista, szintén tagjai a társaságnak.³

A tájékozatlan polgár azért megy el a Blanqui-féle klubba, hogy – úgymond – megtekintse azt a személyiséget, akit jogosabban megilletett volna a „terror embere” jelző, mint Proudont, akit később így neveztek.

A kommunista Blanqui a 18. század materializmusát és a tudományos világnézetet vallja.

A forradalom előtti titkos társaságok utolsó csoportjainak vezetői gyorsan egyetértésre jutottak abban, hogy meg kell alapítani a *Club* (vagy) *Société des Droits de l'Homme*-ot (az Emberi Jogok Társasága [vagy] Klubja). Összejöveteleiket az Ipar- és Képzőművészeti Főiskolán tartják. Február 27-i proklamációjuk 29-én este 7 órára hívja össze az első gyűlést, tartalmazza az emberi jogok nyilatkozatát, az 1793-as, robespierre-inek nevezett dek-

² J. Mouquet és W. T. Bandy szerint (Baudelaire en 1848. La Tribune Nationale, Paris 1946. 15. old.) Baudelaire február 27-én belépett a társaságba, de többé nem jelent meg ülésein. Ugyancsak február 27-én jelent meg Baudelaire, Toubin és Champfleury irányításával a *Salut public* első száma. A *La Tribune Nationale* viszont 1848. május 26-tól június 6-ig napilapként jelent meg, abban Baudelaire a „rend” nevében támadja az Ideiglenes Kormányt és az „anarchiát”. Blanqui ezen újság szerkesztői számára „ultra-hegypárti”, aki kihívja a rendőrséget és a társadalmat (május 28-i szám).

³ Suzanne Wassermann két eltérő tagjegyzéket közöl „Les Clubs de Barbès et de Blanqui” c. könyvében (Paris 1913).

laráció korszerűsített változatát. A megújított nyilatkozat 11. cikkelye szerint: „A legszükségesebbel való megsegítése annak, aki a minimummal sem rendelkezik, a felesleget birtokló adóssága.” A *Société des Droits de l'Homme* hamarosan felhívja magára a figyelmet. A reakciósök szilárdan hiszik, hogy képes legalább 30 000 felfegyverzett embert mozgósítani. A *Société des Droits de l'Homme* távolról sem rendelkezik ilyen óriási hatalommal. Mindenesetre igazi tekintélye van a forradalmi munkások között. Fiókjai, kerületi megbízottai révén befolyása tagadhatatlanul nagy.

Barbès, aki szívében Blanqui iránti gyűlölettel lépett ki a börtön kapuján, Napoléon Lebon és Villain, a két régi összeesküvő segítségével hamarosan a *Société des Droits de l'Homme* egyik szervezője lesz. Később megalapítja a *Club de la Révolution*-t (A Forradalom Klubja).

„Akik kedvelték a hetykén kalap mellé tűzött tollat, az ékesszóló becsületességet, a lovagias attitűdöket, azok élvezetüket lelték abban, hogy Barbès hallgassák, akit a demokrácia Bayard-jának * neveztek el, és aki egyesítette szívében isten és Jeanne d'Arc kultuszát az egyenlőség imádatával.”⁴

A *Club de la Révolution* vagy Barbès-klub március 21-től kezdve működik, a Molière-bálszobában tartja összejöveteleit (Rue Saint-Martin). Barbès körül találjuk itt Martin-Bernard-t, régi *Saisons*-beli barátját, Sobrier-t, Pierre Leroux-t, Proudhont és a jövődől kommünárokat, Félix Pyat-t és Delescluze-t.

Hamarosan minden ismert forradalmárnak megvan a maga klubja.

Raspail a Rue Montesquieu-n a *Club des Amis du Peuple*-ben (A Nép Barátainak Klubja) elnököl.

Cabet a *Société fraternelle centrale*-t (Központi Testvéri Társaság) irányítja.

* Pierre Bayard (1476–1524) – francia kapitány, „a félelem- és gáncsnélküli lovag”, az itáliai háborúkban szerzett magának hírnevet és dicsőséget. – *A szerk.*

⁴ Renard, G.: Histoire de la Révolution de 1848.

A *L'Atelier* szerkesztői megalapítják a *Société républicaine et patriotique de l'Atelier*-t (A L'Atelier Köztársasági és Hazafias Társasága).

A *Club de la Montagne*-ban (Hegypártiak Klubja), a Rue Frépillonon egy forradalmi és spiritualista kommunistákból álló vezérkar tevékenykedik.

Egyébként van még vagy öt-hat másik „Hegy”, illetve „Hegypárti” klub is.

Létezik egy *Club des Jacobins* (Jakobinusok Klubja) és egy *Club Central des Jacobins* (Jakobinusok Központi Klubja).

Vannak nőklubok is, a legfontosabbak közülük a *Club de l'Emancipation des femmes* (A Nők Emancipációjának Klubja), amit márciusban alapítottak, és a Rue de Provence-on van a székhelye, valamint az áprilisban létrehozott *Société de la Voix des Femmes* (Nők Hangja Társaság), ami nevét lapjától veszi; a lapot Eugénie Niboyet és Jeanne Deroin szerkesztik. Az ekkor Boussacban, Pierre Leroux környezetében élő, szocialista és feminista Pauline Roland vidéken is népszerűsíti tevékenységét.⁵

Vannak klubjaik a külföldieknek is, mint pl. a *Société démocratique allemande* (Német Demokratikus Társaság), *Réunion ouvrière allemande* (Német Munkás Gyülekezet), *Société pour l'émancipation des peuples slaves* (A Szláv Népek Emancipációjáért Társaság), *Club de l'émigration polonaise* (Lengyel Emigránsok Klubja), *Club démocratique ibérique* (Ibériai Demokratikus Klub), *Club des émigrés italiens* (Itáliai Emigránsok Klubja) stb.

Vannak kerületi klubok.

Vannak szakmai klubok, s méghozzá a fontosabbak közé tartoznak.

A köztársaságpárti diákok a *Comité central des Ecoles* (Az Iskolák Központi Bizottsága) félig-meddig illegális szervezete köré csoportosulnak.

Az internátustulajdonosok és az egyetem által szégyen-

⁵ V. ö. *Thomas, E.*: *Pauline Roland. Socialisme et féminisme au XIXe siècle.* Paris 1956.

letesen kizsákmányolt felügyelők és nevelőtanárok egyesülete az *Association démocratiques des maîtres d'études* (A Nevelőtanárok Demokratikus Egyesülete).

Az orvosok több klub között is válogathatnak, azonban ma már nehéz lenne ezek politikai színezetét meghatározni.

Ami a munkásokat és a munkásnőket illeti, klubjaik és testvéri egyesületeik gyakran a céhvilág legényegyleteinek és a júliusi monarchia idején alakult segélyegyleteknek a nyilvánosság előtt megjelenő változatai. Szinte már szakszervezetekről is beszélhetnénk.

Sajnálatos, de a munkásklubok többségéről nem maradt semmi írott forrás, kivéve az igen aktív *Club fraternel des lingères*-t (Fehérnemű-varrónők Testvéri Klubja) és a *Réunion centrale des ateliers nationaux*-t (Nemzeti Műhelyek Központi Uniója), ami később a *Club des brigadiers des ateliers nationaux* (Nemzeti Műhelyek Brigádvezetőinek Klubja) testvérintézménye lett.

A vidék követi Párizst. Lyonban a *Croix-Rousse* munkásai a *Société des Voraces* (Falánkok Társasága) körül tömörülnek. Azért hívják így, mert 1846 óta már létezett *Voraces* néven egy megtűrt csoport, amelynek célja volt, hogy a kávéház-tulajdonosokat rákényszerítse, adják annyiért a bor literjét, mint palackját. A *Voraces* mögött valószínűleg a selyemszövők titkos republikánus szervezete rejtőzött. Marseille-ben, Toulouse-ban, Lille-ben (*Société des Montagnards*), Rouenban, Le Havre-ban is működnek népi klubok, a demokraták, a szocialisták és a kommunisták találkozóhelyei.

A demokratikus köztársasággal színleg szövetségre lépett monarchista polgárság, a konzervatívok, a megrögzött reakciók is mind hozzáfognak még márciusban, hogy megnyissák klubjukat. Bizonyos mesterségesen létrehozott vidéki klubok léte azonnal élces és reakciós komédiára ihleti Labiche-t („Champagne-i klub”).

Különben mi sem egyszerűbb, mint a klubalapítás. A februári felkelők kivívták a gyülekezés teljes szabadságát. Nincs jogi akadály, semmiféle formalításra sincs szük-

ség, s az Ideiglenes Kormány azt is kijelenti, hogy támogatja e szervezeteket – miután úgysem tudná megakadályozni alakulásukat. Kijelölnek egy irodát. A tagok között nyomtatott kartonokat és jelvényeket osztanak ki. Rendszerint hirdetménnyel hívják össze a tagságot, de néha meghívókat küldenek szét.

Nehezebb helyiséget találni, valami üres üzletet, kávéházi különtermet. Ha nagyon jól megy, az államigazgatástól kapnak termet.

Flaubert így írja le az „Érzelmek Iskolájá”-ban a Quartier Latin klubját, ahol valószínűleg megfordult:

„...egy nagy terembe értek, amely asztalosműhely lehetett, s amelynek új falaiból friss vakolat szaga áradt. Négy lámpa, párhuzamos rendben, a falon, kellemetlen fényt árasztott. Egy emelvényen, a terem mélyén, íróasztal volt csengővel, előtte, lejjebb, még egy asztal, szószék gyanánt, s kétfelől két alacsonyabb, a titkárok számára. A közönség, a padokban...” (Gyergyai Albert fordítása.)

Mi volt a népi klubok alapításának célja? Az, hogy a nép politikai nevelésének eszközei legyenek. S jóllehet, a klubokban folyó szócsaták esetenként szócsépléssé fajultak, mégis hasznos szerepet tölthettek be.

De ebben még nem merült ki a klubok munkája. Fontosabbá teszi a klubokat, hogy egyben a párizsi nép politikai akcióinak is eszközei. Március 2-án a *Société républicaine centrale*-ban Blanqui tetteket követel: „A nép győzelme elsöpörte a szabad szólást és a sajtót megbénító törvényeket. Ezt az eredményt jogérvényes formában törvénnyé kell emelni.”

Március 7-én és 14-én kifejti, miért elengedhetetlen a választások elhalasztása, és követőit előkészíti a március 17-i felvonulásra. Március 22-én ezt írja a párizsi demokratikus klubok proklamációjában:

„A köztársaság hazugság lenne, ha csupán az egyik kormánynak a másikkal való felváltását jelentené. Nem elég a szavakat megváltoztatni, a dolgokat kell megváltoztatni. *A köztársaság a munkások egyenjogúsítását jelenti.*”

Sikerülni fog-e Blanquinak a demokratikus klubok

szövetségbe tömörítése, az egységes fellépés lendületének biztosítása? Ledru-Rollin éberrel figyel, és inkább Barbès-ban bíz. A *Club de la Révolution*tól új kezdeményezés indul.

Ez március 26-án egy szövetség létrejöttét eredményezi: megalakul a *Club des Clubs* (Klubok Klubja). Ez délutánonként tartja összejöveteleit, hogy a tagságát képező küldöttek estéje szabad maradjon saját klubjuk látogatására. Állandó végrehajtó bizottság irányítja a munkát. A *Club des Clubs* magáénak vallja az 1793-as „Emberi Jogok Nyilatkozatát”-t; elhatározza, hogy választási jelöltlistákat készít és propagandát folytat vidéken. A gondolat jó, noha csak a vidéki városokban, jobban mondva a járási székhelyeken végzendő propagandát terveznek, viszont nem gondolnak a reakciós jegyzők befolyása alatt álló falvakra. Nincs pénz? Ledru-Rollin, az Ideiglenes Kormányral egyetértésben, félhivatalosan közel 130 000 frankot juttat e célra; négyszáz – általában rosszul megválasztott – küldött indul el Párizsból, hogy propagálja a köztársasági gondolatot és előmozdítsa az általános választójog alkalmazásának sikerét.

A köztársaság sajtója

Sokak számára az tűnt valószínűnek, hogy a győztes forradalmárok egyik első ténykedése a monarchista sajtó megjelenésének megakadályozása lesz. Nem így történt. A *Journal des Débats*, a *Le Constitutionnel* és a *Le Siècle*, e három párizsi orleanista napilap egy napra se szüntette be megjelenését. Változatlanul megjelent a franktirőr Emile de Girardin lapja, a *La Presse* is. Thiers továbbra is tevékenykedik a kulisszák mögött a *Le Constitutionnel*-nél. A legitimista újságoknak, a *La Gazette de France*-nak és a *L'Union*nak sem esik bántódásuk. Megmarad a *L'Univers*, a konzervatív katolikusok napilapja is. Magától értetődik, hogy a *Le National* és a *La Réforme* diadalmaskodnak és növelik példányszámukat.

A főbb szocialista és kommunista lapok, a *Démocratie Pacifique* és a *Le Populaire* régi olvasótáborukon kívül a kíváncsiak körét is vonzzák.

Új lapok látnak napvilágot, mert a sajtó létfeltételei alapvetően megváltoznak a forradalom pusztta ténye révén. A júliusi monarchia törvényei egy lap alapítójától kauciót követeltek, és minden példány után illetéket kellett fizetni. A lapok drágák voltak, és nem lehetett példányonként vásárolni őket. A kávéházakban vagy az olvasóköroökben olvasták többnyire az újságokat. A néptömegeket távol tartották ezektől. A forradalom megmozgatta plebejus tömegek azt kívánták, hogy a kaució és az illeték szűnjön meg. Az Ideiglenes Kormány költségvetési meggondolásokból szívesen fenntartaná, az azok eltörléséért indult mozgalom azonban erősebb nála. Egyébként érdeke is, hogy megsokszorozzák a létét védő újságokat. A kormány március 4-én hivatalosan is lemond a kaucióról, valamint az illetékről, és hatályon kívül helyezi az 1835. szeptemberi, sajtószabadság elleni törvényeket.

Február 26-án már rikkancsok árulják az utcán az Ideiglenes Kormányt támogató lapot, a *La République*-et és a *La République française*-t, amely Bastiat és Molinari liberális közgazdászok közreműködésével készül és a forradalommal elégedett polgári közönséghez szól; e polgárok ugyanis úgy értékelik, hogy a forradalom eltávolította az útból azokat az akadályokat, amelyeket a Lajos Fülöp-i korszak pénzarisztokráciája állított a gazdaság szabadságának útjába.

Két napilap van rögtön 26-án, nem is szólva a demokratikus gondolatokat közvetítő, alig olvasható alkalmi irományokról.

Február 27-én Lamennais indítja meg a *Le peuple constituant*-t. Ebbe az újságba öli öregségének minden, őszinte demokratikus szenvedélytől fűtött erejét. Lapja Cavaignac idején szűnik meg. Ugyancsak 27-én jelenik meg Raspail *L'ami du peuple en 1848*. c. lapja, de csak május 14-ig marad fenn. Február 27. a születésnapja a

Le Représentant du peuple-nek is, Proudhon lapjának (későbbi neve *Le Peuple*), amely Proudhon cikkeinek köszönhetően igen olvasottá válik.

Március 1-én indul egy nagy konzervatív napilap, a *L'Assemblée nationale*, és 2-án egy filléres újság, a mérsékelt polgári nézeteket képviselő, az Ideiglenes Kormány iránt alig valami bizalmat mutató *La Liberté*. A teljes sajtószabadság a szabadság ellenségeinek is hasznára van.

A legfontosabb demokratikus lapok közül még megemlítjük a *La Commune de Paris*-t (március 9-től jelenik meg, Sobrier, George Sand, Eugène Sue közreműködésével), a *La Vraie République*-et, amely március 26-tól lát napvilágot, munkatársai pedig Thoré, Barbès, George Sand, Pierre Leroux, az április 10-től hetente kétszer 60 000–80 000 példányban megjelenő *Le Père Duchêne*-t, amit Thuillier szerkeszt.

A kormány leggondosabban szerkesztett sajtóorgánuma a *Bulletin de la République*, a Belügyminisztérium lapja, amelynek George Sand is munkatársa.

De az 1848-as sajtóban a leglényegesebbek az anyagi háttérrel nélkülről, rossz nyomású, gyakran sebtében szerkesztett, lírai stílusú demokratikus lapok. Akkor fogja majd érezni a nép, milyen jelentősége volt számára ennek a sajtónak, és akkor fogja csak igazán sajnálni, amikor majd megfosztják tőle.

A népi mozgalom közös eszméi

A népi mozgalom az új forradalom szociális jegyeit akarja kidomborítani. Míg a republikánus polgár „Éljen a demokratikus köztársaság!”-ot kiált, a plebejus a „Demokratikus és szociális köztársaság!”-ot élteti.

A nép mozgalmának leggyakrabban felhangzó, leginkább előtérben levő kívánalmai a *munkához való jog és a munka megszervezése*; ezek révén akarják a demokratikus és szociális köztársaságot megvalósítani.

A munkához való jogot a február 25-i dekrétum már elismerte. De ezek csak szavak.

A munkához való jog alatt mindenki azt érti, ami véletlenszerű olvasmányai alapján leginkább szívügyévé lett. Olykor dohos saint-simonizmus vagy fourier-izmus érződik rajta, máskor Louis Blanc „Organisation du travail”, Pecqueur „Traité des améliorations matérielles” (Értekezés a gazdaság megjavításáról) vagy Vidal „Traité de la répartition des richesses” (Értekezés a gazdagság elosztásáról) c. tanulmányainak emlékei, néha pedig még kommunista elméletek töredékei is.

A klubokban és az újságokban tűzijátékszerűen villódzik a szocialista és kommunista társadalmi rendszer képe. Az utópiák apoteózisa és hattyúdala ez; mind illuzórikusak voltak, mert alig vagy rosszul kapcsolták össze a szociális követeléseket a politikai cselekvéssel.

Louis Blanc, Pecqueur és Vidal, bár a részletekben nem értenek egyet, lényegében ugyanazt akarják. Az államnak, a nemzetnek kell rendelkeznie a bankok, a bányák, a vasutak, a biztosító társaságok és bizonyos áruraktárak felett. Fennmarad az ipari magántulajdon. De létrehozzák a társadalmi tulajdont, a társadalmi műhelyeket is. Ennek érdekében a munkások rendelkezésre bocsátják munkaerejüket és a rendelkezésükre álló összegeket. Az állam ezt szubvencióval toldja meg. A jövő perspektívája: az állam által támogatott társadalmi műhelyek elérik, hogy a magánvállalatok kapituláljanak, a bér munka megszűnik és a termelés majd egy közös akaratnak engedelmeskedik. A Louis Blanc-féle vázlatosan ismertetett munkaszervezetet fő vonalaiban ismeri és támogatja a népi mozgalom sok harcosa (beleértve a kommunistákat is).

De Louis Blanc államosítási tervzetén kívül⁶ a népi mozgalomnak valójában nincs akcióprogramja.

Milyen javaslata van a gazdasági válság leküzdésére? Semmilyen. S ennek legfőbb oka, hogy nem ismeri a vál-

⁶ A terv eléggé hasonlatos „A kommunista párt kiáltványa” „Proletárok és kommunisták” szakaszában foglalt tervvezethez.

ságok természetét. A munkások ugyanott tartanak e tekintetben, mint a polgárok, akik maguk is tanácstalanul állnak a gazdasági prosperitás és a katasztrófa „rejtélyei” előtt.

Noha a népi mozgalom párizsi harcosai között számos csőd miatt tönkrement vagy a nyomortól joggal féltő törpeboltos is van, a vezető személyek nem látszanak túlságosan törődni azzal, hogy megtalálják elszegényedésük azonnali ellenszerét.

Ami a vidéket és a paraszttömegeket illeti, nincs semmiféle átfogó elképzelés, de még kellő érdeklődés sem a mezőgazdaság problémái iránt (a kisbirtokra nehezedő jelzálogok, sok mezőgazdasági termék hasznának csökkenése, hosszú lejáratú bérleti követelések, a kommunális javak egyenlő elosztásának követelése szemben az 1836-os törvényben előírt eladással stb.). Igaza van Flaubert-nek, aki az „Érzelmek iskolája”-ban megjegyzi, hogy a párizsi munkások szerint a mezei munka alatta marad a városinak. Szakadék van a város és a vidék között, és meg kell állapítani, hogy ezt a szakadékot nemcsak a parasztok hozták létre, hanem a munkások is. Hogyan is érthették volna meg a parasztok a munkásokat, mikor a munkásoknak nem volt gondjuk rá, hogy megértessék magukat a parasztokkal, és szabad teret engedtek a falusi jegyzőknek s a járási vezetőknek a párizsi és nagyvárosi munkáosztály rágalmazásában. A munkások munka nélkül akarnak jól élni, veszélyeztetik a paraszti tulajdont, a földosztást hirdetik! És az a kisparaszt, akinek oly bizonytalan a helyzete, akinek oly csöppnyi a földje, hogy kénytelen a sajátján kívül bérbe venni más földeket s azzal egészíteni ki gazdaságát, akinek gazdasági erőtlensége már abból a tényből is élesen kiviláglik, hogy a lehető leghamarabb el kell adnia termését adósságai és kötelezettségei megfizetésére, ez a kisparaszt ugyanazt a jelszót kiáltja, mint ellenségei, a nagybirtokosok, akik az ancien régime idejéből való igényeiket új – vidékenként különbözően megnyilvánuló és erejű – kapitalista gyakorlattal toldják meg: „Le a földosztókkal!” Ahol, mint Allier-

ben és a délnyugati département-okban megmozdulnak a bérlők, akcióik elszigeteltek maradnak. Bármilyen gyakori jelenség is márciusban, áprilisban, májusban, sőt még később is az 1848-as év folyamán, hogy engedély nélkül fát vágnak az uradalmi erdőkben, ami együtt jár az erdő-örök megtámadásával, e cselekedetek a falusi szegénységnek a régi jogokhoz való ragaszkodását jelzik. A nagygazdák mezőit elkerítő nemrég felállított sorompók erőszakos lerombolása a fennmaradásukért küzdőknek a kapitalizmus fejlődésével szembeni ellenállást fejezi ki.⁷

De ki magyarázza meg a mezőgazdasági proletariátusnak és a parasztságnak, hogy követeléseit „vad” akciókkal kell kiharcolnia?

A népi mozgalmat nem fogják össze, az akcióknak nincs közös irányvonaluk.

Blanqui, a párizsi népi mozgalom sok tekintetben legvilágosabban látó elméje, aki leginkább képes a társadalmi akciót a politikai cselekvéssel összehangolni, túlságosan is lenézi az akcióprogramokat. Úgy gondolja, hogy rajtaütéssel, „a kormány és a rendőrség tettenéréseivel” (hogyan saját szavait idézzük) kell megszerezni a hatalmat. Azután – majd meglátjuk.

⁷ V. ö.: *Soboul, A.: Les troubles agraires de 1848. Documents.* Paris 1948. Lásd még Soboul cikkeit a *La Pensée* 1948-as évfolyamában.

Az Ideiglenes Kormány tevékenysége

1848. február 25-én fel sem merülhet, hogy az Ideiglenes Kormány elhagyja az Hôtel de Ville-t, miután egész nap állnia kell a vörös zászlót és a munkához való jogot követelő tüntetők rohamát. Még kevésbé teheti meg ezt 26-án: ekkor zajlik a második tüntetés a vörös zászlóért. Február 25. és 26. bizonyos értelemben a forradalom „kiegészítő” napjai.

Az Ideiglenes Kormány csak 26. után stabilizálódik: Louis Blanc és a három másik titkár ezen a napon érik el, hogy ne legyen megkülönböztetés köztük és az Ideiglenes Kormány többi tagja között.

„Az Ideiglenes Kormány – írja Pouthas¹ – minisztertanácsnak tekinti magát, és akként is ténykedik forradalmi eredete és tagjai megválasztásának kettőssége ellenére: egyeseket ugyanis február 24-én a nép állított a kormányhoz és e döntését február 26-án az Hôtel de Ville terén megerősítette, a többiek azonban csak kollégáiktól kapták hatalmukat.”

Február 29-én Pagnerre, a radikális kiadó személyében főtitkárt választanak. Noha az Hôtel de Ville marad a kormánytevékenység központja, ettől fogva nem ez a tárgyalások egyedüli színhelye. Az egyes minisztériumok visszanyerik fontosságukat. A tanácskozások, akár csupán az Ideiglenes Kormány tagjai tartják, akár a miniszterekkel együtt üléseznek, a különböző minisztériumokban folynak.²

¹ Procès-verbaux du Gouvernement provisoire et de la Commission du Pouvoir exécutif. Pouthas és Soboul kiadása. Paris, Imprimerie Nationale 1950. VIII. old.

² Legfőként a Pénzügyminisztériumban (33 ülés) és a Petit Luxembourg-ban (33 ülés). Az Ideiglenes Kormány összesen 77 ülést tart.

Lamartine egy párizsi diákküldöttségnek ezt mondja: „A legmagasabb fokú költészetet műveljük!”

Valójában az Ideiglenes Kormány napi ténykedése minden egyéb, csak nem lírai.

Hogy ezt beláthassuk, el kell fogadnunk azt a nyilvánvaló tényt, hogy az Ideiglenes Kormány csak addig a határig cselekedett, ameddig a népi mozgalom lendülete hajtotta, támogatta vagy sarkallta.

Hogy ezt beláthassuk, meg kell értenünk, hogy az Ideiglenes Kormányon belüli személyi ellentétek osztály-ellentéteket fejeznek ki, hogy az Ideiglenes Kormány tevékenysége azoknak a társadalmi csoportoknak a szándékait tükrözi, amelyek különböző mértékben, de hozzájárultak a filippinus monarchia megdöntéséhez.

„Ez a kormány nem lehetett egyéb – írja Marx³ –, mint *kompromisszum azok között a különböző osztályok között*, amelyek közösen döntötték meg a júliusi trónt, érdekeik azonban ellenségesen szemben állottak egymással. A kormány *nagy többsége* a burzsoázia képviselőiből állott. A republikánus kispolgárságot Ledru-Rollin és Flocon, a republikánus burzsoáziát a »National« emberei, a dinasztikus ellenzéket⁴ Crémieux, Dupont de l'Eure stb. képviselték. A munkásosztálynak csak két képviselője volt, Louis Blanc és Albert. Végül ott volt az Ideiglenes Kormányban Lamartine, akinek személye eleinte nem valószínűs érdeket, meghatározott osztályt jelentett, hanem magát a februári forradalmat, a közös felkelést a maga illúzióival, költészetével, képzelt tartalmával és a maga frázisaival. A februári forradalom szócsöve egyébként, helyzeténél és nézeteinél fogva, a *burzsoáziához* tartozott.”

Az Ideiglenes Kormány tevékenysége nem elég előremutató, bizonytalan – s ennek folytán nem mindig

³ Marx: Osztályharcok Franciaországban 1848-tól 1850-ig. Marx–Engels Művei. 7. köt. 14–15. old.

⁴ Valójában Crémieux és Dupont de l'Eure alig-alig különböznek a *Le National* embereitől: Marrast-tól, Garnier-Pagèstől stb. Kezdetben mindannyiuk republikanizmusa eléggé óvatoskodó.

tudja visszaverni a reakció támadásait –, ami az Ideiglenes Kormányon belüli osztályellentétekben leli magyarázatát. A *Le National* emberei úgy vélik, hogy a köztársaság kikiáltása az a végső engedmény, ameddig önként elmenthettek. Ennél többre legfeljebb csak kényszeríthetik őket. A hatalom új urai az őszintétlen és korlátolt, XVI. Lajos-féle politikát folytatják, amivel szemben – legalábbis, ha hinni lehet korábbi írásaiknak – szívük mélyén csak megvetés él. Az az igazság, hogy a republikánus polgárság tökéletesen elégedett, mert Guizot megbukott. A polgárság e rétege beérné a régensséggel. Marie már a felkelés alatt kijelentette: túlságosan szereti ahhoz a köztársaságot, „hogy idő előtt lássa megszületni”. Ami a republikánus kispolgárságot illeti, az csak olyan gazdasági reformokig hajlandó elmenni, amelyek nem veszélyeztetik a termelőeszközök magántulajdonát. A proletariátus viszont – természetszerűleg még kevésbé világos megfogalmazásban – a termelés szocialista átalakításának igényével áll elő.

Teljességgel természetes, hogy az Ideiglenes Kormányon belül ellentét volt Ledru-Rollin és Lamartine között, illetve Louis Blanc és Lamartine, valamint Ledru-Rollin között.

A megoldásra váró problémák

Becsületesen meg kell vallani, hogy Franciaországban a köztársaság létrehozása sokkal bajosabb volt, mint amilyennek az első pillanatban látszott. A burzsoázia nehezen tudott olyan köztársaságot elképzelni, ami megfelelne igényeinek. A köztársaság még a leghaladóbb polgár gondolatában is felidézte a *Terreur* veszélyét, jóllehet akadt példa olyan köztársaságra – Amerikai Egyesült Államok –, amit nem a közakarat kormányoz. 1835, Alexis de Tocqueville terjedelmes „*Démocratie en Amérique*”-jének (Demokrácia Amerikában) megjelenése óta elég jól ismerik berendezkedését a franciák, és 1848-ban a kato-

likusok gyakran hivatkoznak az egyesült államokbeli vallásszabadságra, mikor őszinte, hátsó gondolatok nélküli szövetséget javasolnak. Mindennek ellenére a polgárok általában nyugtalanok. 1848 történetének fontos eleme a burzsoá félelme. Párizs a munkások kezén van, s noha nem volt fosztogatás és a szegény néposztályok hajlandónak látszottak az együttműködésre, maga a pusztta tény is ijesztő.

„Ezt a félelmet – írja Tocqueville – nem lehet máshoz hasonlítani, mint ahhoz, amit a római világ civilizált városai éltek át, amikor váratlanul a vandálok vagy a gótok hatalmába kerültek.”

A forradalom szükségképpen zavarokat idéz elő a közéletben. A polgárok megszokták a parlamentarizmust, ahol a vita akadémikus formákban és olyan képviselők között folyik, akik mind azonos klasszikus neveltetésben részesültek. Most az elképzelhető legenyhébb intézkedés a censzus leszállítása. De szó van-e még egyáltalában a censzusról? Vagy talán inkább általános választójogról? Gondolni sem mernek rá. Micsoda ugrás az ismeretlenbe! Milyen bosszantó, hogy Guizot és Lajos Fülöp olyan buták voltak, s hagyták magukat elzavarni. Ilyenformán okoskodik az átlagpolgár Párizsban is, de még inkább vidéken.

Aztán meg az állam pénzügyi helyzete fölöttébb sanyarú. A forradalmat követő napokban a párizsi tőzsde zárva tart. A tőzsdei tevékenység csak március 6-án indul meg. A kapitalisták elégedetlenek a járadékkal. Nyilvánvaló, hogy a fináncoligarchia, Guizot támasza és cinkosa, szokott módján áll bosszút Guizot-ért, vagyis aláássa az államhitelt, mihelyt fenyegetve érzi az államhatalom feletti ellenőrzését. A járadékosok nem hajlandók megújítani lejárt államkincstári kötvényeiket, és ez komoly zavarokkal fenyeget. Annál inkább, mert nem futnak be az adók, különösen a közvetett adókkal van baj. Röviden, a Guizot idején megindult pénzügyi összeomlás felgyorsult ütemben folytatódik az Ideiglenes Kormány alatt.

A tőzsdei helyzet nem kedvezőbb az ipari részvények

(különösen a legfontosabbak, a vasúti részvények) tekintetében sem.

A gazdasági válság lassan szűnni kezdő lendülete új erőre kap. Több párizsi és vidéki magánbank felfüggeszti a kifizetést. A vasúttársaságok előlegeket kérnek az államtól. A pénz elrejtőzik. A polgárok összehúzzák magukat, kocsijaikat az istállókban hagyják, elküldik cselédeiket. Az arisztokraták sem hajtatnak ki, jöllehet leszedették kocsijaikról a címereket, engedelmeskedve az Ideiglenes Kormány nemesi rangot eltörlő rendeletének. Elzárják a családi ezüstkészleteket. A kokottok nem találnak „pártfogókat” – ezért nem szereti az „Érzelmek iskolája” Rosanette-je a köztársaságot.

Az ipar kezdi visszatartani az árut. Az iparcikkellátás összeomlik. Munkanélküliség üti fel a fejét az eddig ettől megkímélt szakmákban is. A kereskedők újból elrakják a mérleget, vagy hiába várják a vevőt.

Veszélybe kerül a háztulajdon. Csökkennek a lakbérek, és a háztulajdonosok fizetőképes lakókat keresnek.

Végül pedig a mezőgazdasági termékek (különösképpen a búza és bor) árcsökkenése is ijesztő.

*Az általános választójog (március 5.)
és a gyarmati rabszolgaság eltörlése (április 27.)*

Az Ideiglenes Kormány tagjainak csak kisebb része foglalt állást a februári forradalom előtt az általános választójog mellett: Ledru-Rollin, Flocon, Louis Blanc, Albert, valamint Lamartine, már 1831-ben, a „La politique rationnelle” (Az ésszerű politika) c. brosrájában. A többiek fel sem vetették a kérdést, főként nem a közeljövővel kapcsolatban, mert a valóságosnál erősebbnek, támadásaikkal szemben ellenállóbbnak hitték a cenzuson alapuló monarchiát, és úgy vélték, hogy az majd fokozatosan átér az általuk követelt irányvonalra.

Ennek ellenére a február 25-i proklamáció óta az Ideiglenes Kormány egésze implicite elismeri az általános

szavazati jogot. A február 25-i proklamáció ezeket mondja:

„Az egységes nemzet magában foglalja immár az államot alkotó polgárok minden osztályát; ennek a nemzetnek maga választotta kormánya van; alapelvei: a szabadság, egyenlőség, testvériség, jelszava a nép és vezérgondolata: ezt a demokratikus kormányzatot Franciaország önmaga harcolta ki, és mi képesek leszünk erőfeszítésünkkel a hazának megőrizni.”

A népi forradalom az általános választójogot követeli. Az erről intézkedő március 5-i dekrétum csak a népakarat megvalósítása.

A Marrast szerkesztette március 5-i kiáltvány április 9-re hirdeti meg az alkotmányozó nemzetgyűlési választásokat lajstromos rendszerrel és titkos szavazással. A Nemzetgyűlésnek április 20-án kell összeülnie. A dekrétum megadja a szavazati jogot minden 21 éven felüli francia férfinak, és választható minden 25 éven felüli férfi. Újítás, hogy napi 25 frank tiszteletdíjat ítél meg a képviselőknek.

Az Ideiglenes Kormány kiegészítő rendelete intézkedik a katonák helyőrségenkénti és a polgárok járasonkénti szavazásáról. A vidék választóit falvanként hívják be. Ez arra készíti majd őket, hogy testületileg, jegyzőjük vezetése alatt jelenjenek meg a szavazáson.

Ebben a szervezeti formában folyik le Franciaországban az általános választás, ami ugyan nem az első a maga nemében, mert a Konventet 1792 szeptemberében már ugyancsak általános szavazással választották meg, de most válik e forma véglegessé.

Az 1848. február 24-i győzelem lendületében így sikerült kivívni az alapvető demokratikus jogok egyikét, azt, amelyért Európa többi népei a 20. század elejéig kénytelenek harcolni.

Ettől fogva a francia politikai életben hivatalosan is képviselőket nyernek a népi demokratikus irányzatok, és ez az uralkodó osztályokat arra készíti, hogy – ha meg

akarják tartani befolyásukat – engedményeket tegyenek, vagy pedig ravasz és demagóg taktikát alkalmazzanak.

Az általános szavazás elrendelésén kívül határozottan haladó politikai intézkedésként megszületik a gyarmati rabszolgaságot megszüntető proklamáció.

A rabszolgaság eltörlését Arago támogatásával Ledru-Rollin javasolja az Ideiglenes Kormánynak. A kormány elhatározza, hogy bizottságot hív életre azzal a feladattal, hogy a lehető leggyorsabban készítse elő a feketék emancipációját.

E bizottság elnöki tiszte azé a fourier-ista Victor Schoelcher-é lesz, aki tengerészeti és gyarmatügyi államtitkár Arago mellett, és aki a *La Réforme* hasábjain korábban is szenvedélyes hadjáratot folytatott azért, hogy a néger fajt ismét részesítsék azokban az emberi jogokban, amiket a Konvent megadott neki, de amiktől Napóleon megfosztotta. Aki „fekete fajt” mond, „cukornádtermelést” is mond. És itt a politikai faktorok közé be kell kapcsolnunk az anyaországi cukorrépa-termelést mint a jövőendő emancipáció döntő tényezőjét. A cukorrépa-termelés 1830 óta folyamatosan növekszik, amit a napszámosok alkalmazása biztosít. Már a júliusi monarchia idején folyt a „kétféle cukor” csatája, teljes nyilvánosság előtt, de közelharccá mégsem fajult. Viszont a „répacukorpartiak” szüntelenül erősítik hadállásaikat, és folyamatosan készítik elő a gyarmati és a hazai termelés összhangba hozatalát. 1848-ban ők állnak a háttérben.⁵

Aragónak kétségei vannak az azonnali felszabadítás lehetőségeit illetően, annak ellenére hogy a rabszolgaságot 1833-ban eltörlő Angliát már példának lehet tekinteni. Schoelcher viszont a bizottság első, március 6-i ülésén az azonnali emancipációt kimondó dekrétumot terjesztett elő. „Jelen dekrétum kihirdetése után hat héttel a rabszolgaság Franciaország valamennyi gyarmatán és birtok-

⁵ Lásd Tersen, E.: *Réflexions sur l'abolition de l'esclavage*. – 1848, 1949. júliusi szám. Lásd még V. Schoelcher-nek Tersen által a *Presses Universitaires de France* kiadásában 1948-ban közzétett írásait.

kán eltöröltetik. Minden felszabadított rabszolga elnyeri a francia állampolgárságot.” A bizottság ezután a feketék egyenjogúsítása következtében előálló helyzet elemzésének szenteli tevékenységét. A bizottság, Schoelcher indítványát követve, egy sor rendelkezést fogad el, ezek arra irányulnak, hogy az Antillák és az afrikai francia települések megkapják az anyaország alkotmányos rendjét. A francia telepesek természetesen tiltakoznak. Azt állítják, hogy tönkreteszik őket, és tiltakozásuk az Ideiglenes Kormányon belül Armand Marrast személyében támogatóra is talál. A bizottság kártalanítási tervezeteket tanulmányoz. Akárhogyan is dől el a kártalanítás kérdése – amit különben csak az Alkotmányozó Nemzetgyűlés határozata tehet érvényessé –, az április 27-i *Le Moniteur*-ben megjelent szöveg eléggé világos ahhoz, hogy Schoelcher neve még ma is népszerű legyen az Antillákon.

A politikai munka hiányosságai

Az Ideiglenes Kormány politikai téren sok mindent nem tett meg, amit megtehetett volna és amit meg kellett volna tennie.

Az Ideiglenes Kormányban többségben levő burzsoá republikánusok úgy viselkedtek, mintha mindenekelőtt a nem republikánus polgársággal akarnák magukat elfogadtatni, szinte bocsánatot kértek létükért, s annak elnyerése érdekében a lehető legkevesbé változtatták meg a cenzusos Franciaországnak oly kedves intézményeket és szokásokat.

Az Ideiglenes Kormánynak azonban ennek ellenére sürgősen fel kellett számolnia a júliusi rezsimet és le kellett váltania annak embereit, el kellett végeznie a tisztogatást.

Csak a júliusi monarchia példáját kellett követnie, visszaemlékezve rá, hogyan söpörte az el 1830-ban a restauráció képviselőit.

Az Ideiglenes Kormány bűnvádi eljárást indít Guizot és belügyminisztere, Duchâtel, majd a Guizot-val együtt-

működők ellen, de oly módon intézkedik, hogy a vádlottak egyikét se sikerüljön a detektíveknek letartóztatniok. Guizot baj nélkül eljut Angliába. Duchâtel és Delessert, a rendőrfőnök szintén. Az ellenük indított eljárás csak külszín, egyáltalán nem téveszti meg a forradalmárokat; november 20-án be is szüntetik ezeket az eljárásokat.

Leváltanak ugyan néhány államügyészt, akik a köztársasági mozgalom kíméletlen elnyomásával tűntek ki, és nyugdíjba küldenek 27 tábornokot, a republikánusok nyilvánvaló ellenségeit – a legtöbb ügyész és tábornok 1850-ben majd ismét visszakapja funkcióját –, viszont helyükön maradnak Guizot főemberei, például D'Argout, a restauráció Franciaországának volt főrendje, Lajos Fülöp minisztere megmarad a Banque de France igazgatói székében.

Az Ideiglenes Kormány mindjárt a forradalom másnapján, február 25-én megfosztja magát a gazemberek féken tartásának egy értékes eszközétől, ugyanis politikai bűncselekmények esetében eltörli a halálbüntetést. Sőt, az Ideiglenes Kormány minden visszamenő hatályú eljárástól is tartózkodik Guizot csatlósaival szemben, ugyanakkor pedig felmenti őket (március 1-én) a monarchiának tett hűségesküjük alól, anélkül, hogy bevezetné a köztársaságnak teendő esküt.

Mindent elkövetnek, hogy az 1848-as köztársaság ne hasonlítson az 1793-ashoz.

Az Ideiglenes Kormány magatartásának legjóindulatúbb magyarázata, hogy az államapparátussal, a főtisztviselőkkel, a hadsereggel szemben félnék újoncként viselkedik. Talán nem voltak meg az embereik ezek helyettesítésére? Anélkül, hogy eltúloznánk a republikánus polgárság súlyát – ami néhány kisvárosban valóban csak néhány főt tett ki –, megállapíthatjuk, lettek volna embereik.

Ledru-Rollin, a belügyminiszter, aki kezében tartja a francia államapparátus gerincét, arra szorítkozik, hogy a konszolidált monarchista intézményeket az ideiglenes republikánus intézmények mázával vonja be.

A minisztériumban republikánusokkal veszi magát kö-

rül. Kabinetfőnöke a republikánus újságíró, Elias Regnault, titkárságának vezetője Jules Favre, az üldözött demokraták védőjeként ismertté vált ügyvéd, de helyükön maradnak az orleanista irodafőnökök, akik oly lelkes odaadást mutatnak a köztársaság iránt, hogy joggal lehet őszinteségükben kételkedni.

Ledru-Rollin tudja, hogy milyen szerepet játszottak az 1792. augusztus 10. utáni időkben a párizsi megbízottak, a megyékbe kiküldött végrehajtó bizottsági kormánybiztosok és a Konvent képviselői, ezért azt tanácsolja az Ideiglenes Kormánynak, váltsák le az összes prefektust és csaknem az összes alprefektust, és a kormány küldjön vidékre kormánybiztosokat és helyetteseket.

Ledru-Rollin számol a kis helyi forradalmakkal. Általában a megyei bizottság forradalmi úton kijelölt elnöke kapja meg az Ideiglenes Kormány biztosa címét és funkcióját.

Kevésbé szerencsés, hogy egyes megyékbe olyan biztosokat neveznek ki, akik osztják a régi prefektus nézeteit, illetve, hogy esetenként egy biztost jelölnek ki két département vezetésére.

Ledru-Rollin csak két barátja kinevezését viszi keresztül kollégáinál: Delescluze-ét Nord és Pas-de-Calais, Deschamps-ét Seine-Inférieure département élére; mindketten értékes emberek. A többiek kinevezését az Ideiglenes Kormány ülésén vitatják meg. Azt mutatja a statisztika, hogy nyolcvan kinevezett komisszár között (ennyinek a politikai nézeteit ismerjük pontosan) kisebbségben voltak a Ledru-Rollin pártjához tartozók: tizennégyen a dinasztikus ellenzék hívei – a „holnap republikánusai” –, huszonketten Lamartine követői, huszonketten a *Le National*-féle republikánus polgárok és csak huszonketten állnak kapcsolatban a Ledru-Rollin-féle lappal, a *La Réforme*-mal.

A kormánybiztosok és helyetteseik működési területe igen széles, mivel „a közrend és a közjó érdekében meghozhatnak bármely általuk szükségesnek tartott intézkedést”. (Ez az a formula, amit Ledru-Rollin minden kinevezési okmányon megismétel.)

„Az Önök hatásköre – írja ezenkívül Ledru-Rollin egy körlevelében – korlátlan. A forradalmi hatalom gyakorlóiként Önök forradalmárok. A nép győzelme Önökre ruházta azt a kötelességet, hogy kinyilvánítsák és megerősítsék a győzelem művét. Ennek a feladatnak betöltésére teljhatalmat kapnak; csak a lelkiismeretüknek tartoznak számadással, azt kell tenniök, amit a körülmények megkövetelnek a közjó érdekében.”

De meglehet, hogy ezt a jakobinus beszédet nem kellett szó szerint érteni.

A biztosok közül sokan valóban köztársasági rezsim működésének érvényesítésére törekszenek. Marseille-ben Emile Ollivier – III. Napóleon jövődő miniszterelnöke –, Lyonban Emmanuel Arago, az Ideiglenes Kormány tagjának, a csillagásznak fia, Lille-ben Delescluze, Rouenban Deschamps – e két utóbbi az első naptól kezdve nyílt harcban áll a helyi burzsoáziával – megkísérlik, hogy döntőbírák legyenek a tulajdonosok és a munkások közti osztálykonfliktusokban, nemegyszer a munkások javára hozva meg döntéseiket. Mások egyszerűen a júliusi monarchia prefektusainak tevékenységét folytatják.

Ha Ledru-Rollin reformja nem is olyan mélyreható, mint amilyen látványos, mégis ez az egyetlen, amit az Ideiglenes Kormány megkísérel.

Carnot senkit se mozdít el a közoktatás területéről. Nem sajnálja a tanítóktól a jó szót. Számos terve van: az ingyenes és kötelező elemi oktatás bevezetése, államigazgatási iskola felállítása⁶, aminek az a célja, hogy képzett funkcionáriusokat neveljen, és így a megfelelően bizonyított képesség válthassa fel az önkényes választást és a protekciót stb. Carnot-ból nem a jó szándék hiányzik; nincsenek meg az anyagi eszközei. Ez a republikánus pol-

⁶ Ezt az intézményt egy március 8-i rendelet hívja életre. Megnyitása július 8-án történik meg. Az 1849. augusztus 9-i törvényig áll fenn, és két évfolyamot nevel. (V. ö. *Louvel, A.*: *L'école d'administration de 1848. Etudes d'Histoire moderne et contemporaine*. II. köt. Paris 1948.)

gár, ez az erényes és hajlíthatatlan férfi az összes olyan burzsoá frakció szemében gyűlöletessé válik, melynek tagjai ódzkodnak az elemi oktatás kiterjesztésétől és ragaszkodnak az állami szolgálatnak a kapcsolatokon és nem a szakértelmen alapuló privilégiumához.

Crémieux az igazságügynél a túlságosan kompromittált államügyészek kivételével megtartja a monarchikus hagyományokat érintetlenül őrző személyzetet. Viszont ki mondja a pellengérre állítás eltörlését – ezzel súlyosbítottak eddig bizonyos büntetéseket –, csökkenti a jogszolgáltatás költségeit, javítja az esküdtszékek működését.

Arago feláldoz néhány kevésbé ismert tábornokot, de arra törekszik, hogy megnyerje az összes többi bizalmát, viszont nem nyúl a katonai szervezethez, amit pedig joggal kifogásolnak a katonák és altisztek. Az időpont nem megfelelő – mondják. A köztársaságnak hadikészültségben kell tartania hadseregét. És Arago munkához lát, a polgári republikánus Charras alezredes, volt műegyetemista, hadügyi államtitkár (mint Schoelcher a tengerészetnél) segít neki. Két hónap alatt három hadtestet állít fel: egyet a Pireneusok, egyet az Alpok és egyet a rajnai határ védelmére.

A retrográd szellemű haditengerészetnél Arago elrendeli a testi fenytetés eltörlését és véget kíván vetni annak az *ancien régime*-beli gyakorlatnak, hogy a tisztek elszikkasztják a matrózoknak szánt élelmiszereket.

Sem Crémieux, sem Arago nem akar hallani a bírói vagy a tiszti funkció választás útján való betöltéséről, amit a klubok azért követelnek, mert jól tudják, hogy a nagy forradalom alatt milyen közmegeledést váltott az ki a bíróság elé kerülők, illetve az önkéntes zászlóaljak katonái körében.

Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés összeülése után a kormánybiztosi és helyettesi funkciókat vidéken felszámolják, s az államapparátus épp olyan marad, mint a februári forradalom előtt volt: nyoma sem látszik rajta az Ideiglenes Kormány létének.

Elkerülhetetlen volt, hogy az Ideiglenes Kormány levonja a február 25-i, a munkához való jogot biztosító dekrétum konzekvenciáit. Ezen a ponton az Ideiglenes Kormány szakított a cenzusos monarchia doktrínájával, amit Dupin, a képviselőház elnöke brutálisan így fogalmazott meg: „Nem azért vagyunk itt, hogy munkát adjunk a munkásoknak!” Ez tehát most már az Ideiglenes Kormány feladata.

A kormány polgári tagjai jó néven vennék, ha a február 25-i ígéretnek nem lennének következményei. De a legényegyletek, a segélyegyletek, mindazok a munkásszervezetek, melyeket a tág értelmű *korporáció* névvel illetnek, másként vélekednek.

Így azután február 27-én az Ideiglenes Kormány arra kényszerül, hogy sürgősen földmunkák szervezését rendelje el: „1. tereprendezés Clamart-ban, a kitermelt föld Párizsba szállítása a külső alagút és a nagykörút közt létesítendő nyugati pályaudvar alapozásához; 2. a Párizs–Chartres vasútvonal pályaudvarának befejezése; 3. az Oise hajózásának megjavítása; 4. a vasúti pályának Sceaux-tól Orsay-ig való meghosszabbítása.”

Ezzel megszületik az az intézmény, amit „nemzeti műhelyeknek” neveznek. Látnivalóan olyan állami beavatkozás ez, amely a folyamatban levő közmunkák befejezésére, elsősorban a Montparnasse pályaudvar környékének rendezésére korlátozódik. A vasúttársaságok kórusban követelnek állami segítséget kötelezettségeik teljesítéséhez. És ha az állam nem ad nekik pénzt, ahogy szeretnék, legalább munkaerőt adjon. Ezt implicite úgy kell érteni, hogy a munkások bérét az állam fedezze. Marie közmunkaügyi miniszter – aki a gazdasági liberalizmus híve – felelős hivatalból a földmunkákat végző „műhelyek” igazgatásáért. Ő viszont ellensége annak, hogy az állam bármely módon beavatkozzék a munkaerőpiac alakulásába, illetve a vasúttársaságok magánvállalkozásaiba. Kétségtelen, hogy ha az államkincstár helyzete megenged-

te volna, inkább a társaságoknak nyújtandó újabb hitelekre szavaz és megtagadja ezt a pénzpocsékoló beavatkozást.

Marie már másnap, február 28-án kénytelen közzétenni, hogy fontos közúti munkálatokat kezdenek Párizsban. A munkakérelmekkel Párizs tizenkét kerületének előljáróinál kell jelentkezni, ők irányítják majd az útépitést.

De február 28-án a szakmai testületek felvonulnak az Hôtel de Ville elé. Céhászlók lengenek, de a transzparenseken megjelennek már a korszak proletárjelszavai is. A kőművesek (akiknek e kor Párizsának munkásnépére nagy a befolyásuk, s ezt a befolyásukat egészen az 1914-es háborúig megőrzik⁷) felirata követeli: „Le az alkuszokkal!” (vagyis a közvetítőkkel). Az alku az egy-egy vállalkozás feltételeiről tárgyaló „bandagazda” előjoga volt. Ez a menedzserféle főként a munkásoktól szedte be a közvetítői díjat. Az építőszakmából a közvetítők csak a 20. század elején tűnnek el végleg, a hetven éven át folytatott sztrájkok eredményeként; már 1840-ben is sztrájkoltak az „alku” megszüntetéseért. Számos csoport tábláján olvasható a „Tízórás munkanapot!” követelés. A munkanap általában 11 órás volt Párizsban és 12 órás vidéken. Mások általánosabb követeléseket írtak zászlajukra: „Haladásügyi minisztériumot!”, „Munkaügyi minisztériumot!”, „Le az embernek ember által való kiszákmányolásával!” A felvonulókból küldöttség alakul, tagjai behatolnak az Hôtel de Ville-be, az Ideiglenes Kormány elé bocsátásukat kérik.

Az Ideiglenes Kormány tagjainak többsége felzúdul. Lamartine természetellenesnek nevezi a „szervezés” és „munka” fogalmának összekapcsolását. Elutasítja – és többé-kevésbé határozottan ezt teszi valamennyi polgári republikánus társa, még Ledru-Rollin és Flocon is –,

⁷ Az építőmunkások szervezete mellett nagy befolyása van a nyomdászegyletnek is, de ez utóbbi az 1848-as események során háttérbe szorul az Északi Vasutak munkásai és vasutasai mögött.

hogy egy lépéssel is túlhaladják a február 25-i dekrétumot. Egyedül Louis Blanc és Albert elhatározása szilárd a tekintetben, hogy új dekrétumot kell kibocsátani a békésen felvonuló munkások érdekében, akiknek csupán az volt a céljuk, hogy felvilágosítsák a kormányt helyzetükről. Louis Blanc és Albert felajánlják lemondásukat. A többiek ezt nem fogadják el, mert félnek, hogy a munkások bizalmát élvező személyek lemondásának pusztá bejelentése is barikádok építésére ösztökélné a munkásokat. Egyezséget ajánlanak, és pedig Arago, aki tudja, hogy befolyása van Louis Blanc-ra. Nem lesz munka- és nem lesz haladásügyi minisztérium, de létrehoznak egy munkaügyi bizottságot azzal a feladattal, hogy tanulmányozza a munkások helyzete megjavításának lehetőségeit. A bizottságot Albert segítségével Louis Blanc vezeti.

Miután hűvös-ridegen fogadta a küldöttséget, az Ideiglenes Kormány megbízza Louis Blanc-t, hogy szerkessze meg a dekrétumot a *Kormánybizottság a munkásokért létesítéséről*. A bizottság székhelyévé a Luxembourg-palotát jelölték ki.

Louis Blanc lemegy a térre, felolvassa a dekrétumot. A munkások boldogan, a „Marseillaise”-t énekelve oszlanak szét. Fellépésük azonban csak gyenge sikert hozott.

„Bizottság minisztérium helyett; vitatestület cselekvő szerv helyett! Se pénz, se hatalom a megálmodott reformok megvalósítására. Előadás az éhségről a kiéhezetteknek – fecsegés »az üres lábas körül«. Száz ok is lett volna a visszautasításra. De erősebbek voltak azok az okok, amelyek rábírták Louis Blanc-t a javaslat elfogadására. Talán félt, hogy újból megkezdődik a lázadások kora? Egy munkásparlament elnökségének dicsfénye vonzotta? Vagy a remény, hogy a szocialista agitáció hivatalos központját lehet így megteremteni? A szegény sarkallta, hogy meghátrálni látszik egy olyan probléma megoldása előtt, amelynek megfogalmazását tőle kölcsönözték?”⁸

Louis Blanc a Luxembourg-bizottság vezetésének válla-

⁸ Renard, G.: Histoire socialiste de la Révolution de 1848.

lásával főleg azt érte el, hogy a reakciósök és sok félrevezetett republikánus szemében ő lett az Ideiglenes Kormány összes szociális intézkedésének igazinak hitt apja, de főként a nemzeti műhelyeké, holott azonnal tiltakozott ellenük, „korszakos marhaságnak” nevezve a dolgot. Kollégáinak ellenvetései mit sem változtattak ezen. Lamartine álláspontja félreérthetetlen.

„A kormány titkos szocialistaellenes pártjának vezetői által irányított, vezetett és támogatott műhelyek egészen a Nemzetgyűlés összeüléséig ellensúlyozni tudták a Luxembourg-palota szektás munkásait. Egyáltalán nem Louis Blanc-nak voltak a járszalagján – ahogy ezt felőlük tartották –, inkább ellenfeleinek szelleme inspirálta őket.”⁹

A nemzeti műhelyek hamarosan csalódást okoznak. A republikánus polgárok politikai ténykedése arra irányul, hogy zűrzavart keltsenek, Marie nemzeti műhelyeit a Louis Blanc által javasolt szociális műhelyekkel azonosítva.

A nemzeti műhelyek azért okoznak csalódást, mert a republikánus polgárok szándékai szerint is csalódást kell okozniok. A párizsi kerületi elöljáróságokhoz több alkalmaztatási kérés fut be, mint amennyit teljesíteni képesek. A jelentkezőket olyan munkaterületekre irányítják, ahol teljes a létszám, onnan továbbirányítják őket, de az új helyen is „telt ház” van. A munkanélküliek kimerülten, kiéhezve és feldühödve térnek haza. A kormány úgy határoz, segélyben részesíti azokat, akik nem kaptak munkát, de ez sem ér semmit, mert a vidékről Párizsba áradó munkanélküliek tömege miatt néhány nap alatt lehetetlenné válik a költségek előre tervezése.

Ekkor egy fiatal, az *Ecole centrale des Arts et Manufactures*-ről (a Központi Ipariskolából) kikerült mérnök, Emile Thomas tervet nyújt be a közmunkaügyi miniszternek a műhelyek szervezetének kialakítására. Március 6-án Emile Thomast kinevezik a köztársaság kormánybiztosává és a Szajna megyei nemzeti műhelyek igazgató-

⁹ *Lamartine: Histoire de la Révolution de 1848.*

jává. Tervének lényege a nemzeti műhelyek katonai jellegű megszervezése. Az Ecole centrale volt növendékeiből alakított vezérkarával a Monceaux-pavilonból irányítja a munkát. Thomas csak a közmunkaügyi minisztertől függ, de közvetlenül is levelezésben áll a párizsi Hôtel de Ville apparátusával és a tizenkét előjárósággal. Azt tervezi, hogy az elbocsátott városi gárda mintegy ezer tagjából (akik még folyamatosan kapják a zsoldjukat) gárdát szervez személyes védelmére, de ehhez nem járul hozzá a kormány; tartva attól, hogy a műhelyek munkásaival konfliktusaik támadnának, az ezer gárdistát tisztjeikkel, altisztjeikkel egyetemben mint munkacsapatot a beaumont-sur-oise-i kőbányákba irányítja. Sok az igazgató és adjutánsai alatt szolgáló irodista: 800-ra rúg a bérfizetők száma, akik 4 frankos napibért kapnak. Állástalan színészekből, művészekből, énekesekből, rajzolókból, festőkből vagy kereskedelmi alkalmazottakból verbuválódnak. Fellelgesen nagy számukat az Ideiglenes Kormány dekrétuma következményének tüntetik fel, mivel az minden állampolgárnak biztosítja a munkát. Így lehet többé-kevésbé elmés módon csúfot úzni a február 25-i dekrétumból. Valójában ez katasztrófapolitika.

A munkásokat, akik napi két frankot keresnek, városnegyedenként osztják be tizenegy főből álló rajokba, ezek maguk közül választják vezetőjüket, aki ötven centime-mal többet kap. Öt raj képez egy brigádot, a választott brigádvezető bére három frank. Négy brigádból áll a szakasz, és négy szakaszból a század. Végül három század képez egy komplett szolgálati egységet, amelybe 2700 ember tartozik.

A vezérkar választja ki a szakaszok, századok és szolgálati egységek vezetőit.

A Bugeaud-féle algériai katonai gyarmatosítási terv jut erről az ember eszébe.

A tereprendezés nem köti le a nemzeti műhelyek összes munkását. Vannak olyanok, akiknek még fiktív munkakörük sincs, az ő napidíjukat egy frank ötven centime-ra csökkentették.

A Szajna megyei nemzeti műhelyek költséges hadserege és Louis Blanc társadalmi műhelyei között nem lehet párhuzamot vonni. Ez utóbbiak egyfajta munkás termelőszövetkezetek, amelyeknek megindulását segíti az állam.

Ilyen értelemben támogatja Louis Blanc a kétezer tagot számláló *Société fraternelle des tailleurs de Paris*-t (a Párizsi Szabók Testvéri Társasága). Helyiségül kiutaltatja nekik a clichyi adósok börtönét, ami pillanatnyilag üres, mivel március 9-én eltörölték a testi kényszerítést, és hivatalos megrendelést kapnak: 100 000 zubbonyt kell gyártaniok a párizsi Nemzetőrségnek. Hasonlóképpen jár el a nyergesek társasága ügyében; ezek a hadsereg lószerszámaikat készítik majd, egy sujtáskészítő társaság a vállbojtokat, a lyoni selyemszövők társasága a kendőket és a zászlókat szállítja, de támogatja a *Société générale politique et philanthropique des mécaniciens et serruriers de Paris*-t (Párizsi Gépészek és Lakatosok Általános Politikai és Emberbaráti Társasága) is.

A Louis Blanc által kezdeményezett vagy patronált 1848-as munkás termelőszövetkezetekben egyenlő bért fizetnek, a szakképzett és jó erkölcsű munkások szabadon csatlakozhatnak, és a munkásszolidaritás jegyében pénzt gyűjtenek.

Amíg a forradalom előrehalad, a szövetkezetek is virágzanak. Amikor diadalmaskodik a reakció, tönkremennek. Mikor térdre hull a proletariátus, az osztályharc erősebbnek bizonyul a „munkásintézményeknél”. A munkás-egyesületek hanyatlásának ha más nem, annyi haszna van, hogy kigyógyítja a francia proletariátust a részleges szocialista megoldások iránti vonzalmából, és bebizonyítja, mennyi utópista vonás van a Louis Blanc-féle rendszerben.

Közben Louis Blanc életre hívja a Luxembourg-bizottságot is. Március 1. és május 16. között gyűléseket szervez a bizottság a munkások és a gyárosok képviselői részvételével; az első megbeszéléseken 200 gyártulajdonos és 200 munkás, az utolsó alkalmakkor 400 munkás, de csak alig több, mint 200 tulajdonos van jelen.

Elvben minden foglalkozásnak három munkásküldöttje

van. A túlnyomó többséget képviselő Szajna megyei küldöttek vezető szervet alakítanak maguknak, a *Comité central des ouvriers du département de la Seine délégués au Luxembourg*-t (a Luxembourg-ba Delegált Szajna megyei Munkások Központi Bizottsága). Elképzelhető, hogy a központi bizottság március 27-én kelt szervezeti szabályzatát Blanqui szerkesztette. A központi bizottság „egységes szervezkedésre” hívja fel a korporációkat. Ez az új központi bizottság, a korporációk 1845-ös központi bizottságának örököse, Lagarde órás elnöklete alatt működik, s valójában a párizsi munkások első összekötő szerve. Jelentősége a főváros proletariátusa osztályöntudatának fejlődése szempontjából cseppet sem elhanyagolható.¹⁰

A bizottság sokoldalú tájékozódása érdekében Louis Blanc meghívja a szociális kérdések problémakörének több specialistáját; Wołowskit, a liberális közgazdászt, Le Play-t, a paternalizmus ideológusát, a saint-simonisták közül Charles Duvergier-t, a „Dieu du Père Enfantin” (Enfantin atya istene) költőjét, Jean Reynaud-t, Hippolyte Carnot munkatársát, illetve a Fourier-követő Victor Considerant-t és Toussenelt; a szocialista teoretikusok közül Vidalt, Pecqueurt és Dupont-White-ot (az ő írásai azt mutatják, hogy jó úton járt a profit mechanizmusának és a kapitalizmus válsága eredetének felderítésében). Tíz munkásból és tíz munkaadóból álló állandó és sors húzással választott bizottság alkotja a titkárságot. Ennek elnöke Louis Blanc, alelnöke Albert és titkára Vidal.

A bizottság vitáiról és munkájáról szóló beszámolók

¹⁰ A különböző legényegyletek is közelednek egymáshoz, és Rue Saint-Germain-l’Auxerrois-i összejöveleteiken szövetségi alapszabályokat dolgoznak ki. A március 20-i közös felvonulás Párizson át és az Hôtel de Ville előtt 8000–10 000 embert mozgósít. (Lásd Gossez, R.: *Le compagnonnage de 1848*. *Compagnonnage*, 1950. április.) Gossez leírásából (amit Agricol Perdiguier-ről szóló könyvében Jean Briquet idéz) arra kell következtetnünk, hogy a kormány-többségnek az volt a hátsó gondolata, hogy az egyletbelieket szembeállítsák a többi munkással.

a *Le Moniteur*ben jelennek meg. Mivel még nem folynak a politikai gyűlés tanácskozásai, ezek az egyedüli parlamenti jellegű vitabeszámolók a *Le Moniteur*ben. Louis Blanc és barátai ebben az új idők, a reakciók az iszonyatos idők jelét látják.

A bizottságban megérlelődött a munka megszervezésének terve, amit Louis Blanc, Vidal és Pecqueur öntenek formába, s amit az Alkotmányozó Gyűlés elé kívánnak terjeszteni. De Louis Blanc és Albert május 8-án politikai okokból megválnak a bizottság vezetésétől. Még ebben a hónapban, vagyis május 16-án meg is szűnik a bizottság. Fennmarad azonban 1849 márciusáig a hasonló céllal alakult lyoni bizottság, amit Emmanuel Arago kormány megbízott szervezett meg.

A Luxembourg-bizottság fennállása alatt naponta ítélt főnökök és munkások, francia és külföldi munkások közti munkakonfliktusokban. De ezzel sem akadályozta meg néhány sztrájk kitörését. És noha még csak nem is tett semmiféle törvényjavaslatot a sztrájkjog elismertetésére, az Ideiglenes Kormány idején a sztrájkokat a hatóságok eltűrték.

A Luxembourg-bizottság ezenkívül dekrétumokat készített elő, amiket az Ideiglenes Kormány hozott nyilvánosságra és emelt törvényerőre.

A legfontosabb ezek közül a március 2-i dekrétum, amelyet a luxembourg-i megnyitó ülésen ovációval fogadtak el. Ez két kérdést rendezett: megtiltotta a darabbér alapján folytatott megállapodást, és megszabta a törvényes napi munkaidőt, Párizsban 10 órában, vidéken 11 órában. A munkáltatók élesen támadták a március 2-i dekrétumot. Ezt bizonyítja a kocsigyártók, műasztalosok és építők luxembourg-i küldötteinek egy plakátja:

„Önök, az ipar vezetői, akiknek épp olyan fontos, hogy a munka újra meginduljon, bizonyítsák be az Ideiglenes Kormány dekrétumának végrehajtásával, hogy szükség esetén Önök is képesek áldozatot hozni a nép ügyéért.”

Ugyanakkor a Luxembourg-palotában kísérletet sem tettek a munkások jogilag alárendelt helyzetének meg-

szüntetésére, a polgári törvénykönyv 1781. sz. cikkelyének hatálytalanítására, amely kimondta: „A mester pusztai állításának hitelt kell adni a munkabérrészletek, a lezárt év bérkifizetései és a folyó évre adott előlegek kérdésében.” A munkakönyv főleg a munkásnak volt hátrányos, mert ha mesterénél eladósodott, a munkakönyvbe bejegyzett adósságok megakadályozták, hogy más mesterénél vállalhasson munkát. (Végeredményben az eladósodott munkás éppúgy oda volt láncolva főnökéhez, mint a jobbágy a röghöz a középkorban.)

Vidéken – és nem csak Lyonban – néhány kormány megbízott megszervezte a munka képviselői szerveit. Így például a vaucluse-i *Commission du Travail* (Munkabizottság) március 15. és április 30. között szabályozott néhány másodrendű kérdést, de elbukott azon a próbálkozáson, hogy az Avignon fő iparát képező pamutszövetgyártásban fixálja a béreket.¹¹

Az Ideiglenes Kormány intézkedéseket tett a gazdasági válság áldozatául esett kiskereskedők helyzetének enyhítésére. Felszámolták az adósok börtönét, s így adhatták Clichyt a *Société fraternelle des tailleurs de Paris* számára műhelyül. Március 8-án fontos, a kiskereskedelmet érintő dekrétum jelent meg. A kiskereskedelem támogatása érdekében Párizsban és minden nagyvárosban leszámítoló fiókokat hoztak létre. Ezek valóságos bankok voltak, amelyek tőkéjük egyharmad részét az aláíróktól, egyharmad részét az egyes érdekelt városoktól és egyharmad részét bonok formájában az államkincstártól kapták. A fiókok leszámítolási műveletei egyszerűbbek és kényelmesebbek voltak, mint ahogy a Banque de France és fiókjai dolgoztak. A fiókok – és a március 24-i dekrétum szerint létesíteni szándékolt alfiókok – valódi feladatokat láttak el, jó szolgálatokat tettek. 1848 májusában 44 ilyen fiók működött, 1849 elején pedig 67. Átkozták is a bankárok, s pusztulásukat kívánták, mert lecsökkentették a

¹¹ Chobaut, H.: La Commission du Travail de Vaucluse. 1848, 1949. márciusi szám.

leszámítolási kamatlábat, és ezáltal általában a pénzkölcsönzésből húzható hasznot.

Az Ideiglenes Kormány meghosszabbította a tartozások lejáratí idejét. Végül pedig a raktári és gyári készletekre épülő előlegrendszer léptetett életbe. Ezeket az ún. *általános készleteket*, angol mintára, egy március 21-i dekrétum határozta körül; e rendszer bevezetése minden kereskedő és iparvállalkozó hasznára volt, fenn is maradt.

De mindez nem volt elégséges ahhoz, hogy felélénkítse a magánhitelt. Egyébként maga a tény, hogy a rendelkezések – akárcsak az azokat kimondó kormány – ideiglenes jellegűek voltak, nem járult hozzá a bizalom megszilárdulásához.

Az Ideiglenes Kormány egyáltalán nem foglalkozott a parasztságot érintő kérdésekkel. „Semmit nem ad a falusi szegények hatalmas tömegének.”¹² Még csak általában sem érdekli a kormányt a mezőgazdaság, csak e kormány megszűnése után születik meg az első mezőgazdasági felsőoktatási intézmény: 1848. október 30-án alakul az *Institut national agronomique*, valamint a középfokú oktatást végző *Ecole régionale d'agriculture de Grand-Jouan*, Loire-Inférieure département-ban 1849. január 1-én.¹³

Az Ideiglenes Kormány pénzügyi rendelkezései

Február 29-én ismerteti a kormányzat azt a tervét, hogy könnyíteni akar a dolgozó lakosság terhein „az adók egyenlőbb elosztásával”, pontosabban a városi vám és a sóadó eltörlésével, de addig is behajtja az összes létező adót.

Március 4-én Goudchaux bankár, az Ideiglenes Kormány pénzügyminisztere elhatározza, hogy március 6-tól megkezdí a 22-én esedékessé váló félévi járadékok kifizet-

¹² *Saint-Jacob, P.*: Situation des paysans de la Côte d'Or en 1848. Etudes d'Histoire moderne et contemporaine. II. köt. 1948.

¹³ *Augé-Laribé, M.*: La Révolution agricole. Paris 1955.

tését. Célja az, hogy cáfolja a pénzoligarchia által terjesztett hírt, ami szerint küszöbön áll a csőd. A járadékosok így néhány nappal a lejárat előtt megkapják a 70 millió frankot kitevő félévi járadékot, de az ahelyett, hogy visszatérne a pénzforgalomba, a titkos fiókokba és rekeszekbe vándorol.

Az Ideiglenes Kormány valamennyi tagja által aláírt rendelet március 10-i hatállyal 4 százalékról 5 százalékra emeli a takarékpénztári betétek kamatát. Így akarják megállítani a pénzfelvételeket s az abból fakadó vérvesztést.

Garnier-Pagès, miután pénzügyminiszterré nevezték ki, március 9-én dokumentumban rögzíti a monarchia kétségbeejtő pénzügyi mérlegét, s ezt plakátok formájában az állampolgárok tudomására hozza. Csak dicséret illeti érte.

Egyidejűleg egy sor sürgős ellenintézkedést javasol: 100 frankban szabják meg a takarékpénztárakból a készpénz kivételét, 100 frank felett a felvevő köteles legyen a kincstár bonjait elfogadni. Sajátítsák ki a korona javait (ékszereket és erdőket) 100 millió értékben, és bocsássanak ki 5 százalékos nemzeti kölcsönt, a bankok megkerülésével.

Bejelenti az állami tisztviselők számának csökkentését és a megmaradók célszerűbb elosztását. Ez csak előjátéka az április 4-én elhatározandó fizetéskorlátozásnak.

Garnier-Pagès programja nem szól az új adókról, de a régiekről sem. A minisztériumi kiadások leszállításától Garnier-Pagès Franciaország pénzügyi helyzetének gyors javulását várja. Azt állítja, hogy a monarchia csődbe vitte az országot, és hogy a köztársaság megmenti a csődtől ... a monarchia pénzügyi rendszerének folytatásával!

Mindez nem volt alkalmas a népi mozgalom megnyerésére, ami egyhangúlag a közvetett adókkal szemben foglalt állást, mert azok leginkább a nagy családokat és a szegényebbeket sújtják, ugyanis, hogy kellő összeget hozzanak, a legnélkülözhetetlenebb fogyasztási cikkekre vetik ki őket. A népi mozgalom szinte egyhangúan a gazdagokra kivetett, közvetlen és progresszív adó mellett foglalt állást.

Garnier-Pagès adórendszere már messziről árasztotta a polgárszagot.

Ennek ellenére a nép páratlan nagylelkűséget mutatott az államkincstár iránt. Az Elysée-palotában felállított, Lamennais elnöklete alatt álló *Commission des offrandes datriotiques*-hoz (Hazafias Adományok Bizottságához) – Lamennais-t esetenként Béranger helyettesítette – a műhelyekben gyűjtött szerény összegeket testületileg hozzák el. Különösen megható a nyomdászok magatartása, akiknek a számos plakát, újság, hivatalos nyomtatvány elkészítése már amúgy is rendszeresen többletmunkát adott, mégis egy napi keresetüket ajánlják az állam pénzügyi helyzete javítására, és még egy hirdetményt is nyomtatnak, amelyen felhívják a más szakmabelieket, járjanak el ők is hasonlóképpen.

De a vagyonok urai nem nyitották ki a bukszájukat, és a nemzeti kölcsön jegyzésében sem vettek részt.

Garnier-Pagès kénytelen volt leszállítani az igényeit, sőt szembenézni a legrosszabbal.

Azzal kezdte, hogy néhány luxusadót vezetett be – a kutyákra és a cselédekre. Persze ez nem volt elegendő.

Hogy megmentse a Banque de France nemesfémtartalékait, amik gyorsan apadtak, mert a pénztárak a papírpénzt látra fémpénzre váltották át, Garnier-Pagès március 15-én – túl későn – elhatározza a kényszerárfolyam kimondását és a 100 frankos papírpénz kibocsátását (addig csak 1000, 500 és 200 frankos címletű bankjegyek voltak).

A főpénztáros minden reggel megjelenik Garnier-Pagèsnél, hogy jelentse: „Miniszter úr, a pénzünk még ennyi napra elegendő.”

Garnier-Pagès, a városi burzsoázia érdekeinek védelmezője, mikor végképp kifogy az ötletekből, egy olyan adót talál ki, amely főként a földtulajdont sújtja, a 45 centime-os pótagót.

A négy közvetlen adó (tehát a kincstárnak legtöbbet jövedelmező ingatlanadó, valamint az ingóvagyon, az

ablak-ajtó meg az iparendély után járó adó) minden frankjára 45 centime-os pótagót vetettek ki.

A március 15-i, a 45 centime-os pótagót elrendelő dekretummal ez a burzsoá súlyos csapást mért a parasztságra, jóllehet kétségtelenül úgy igazolta önmaga előtt döntését, hogy azt a földbirtokos arisztokráciának, a burzsoázia ősellenségének terhére hozta. De a földbirtokos arisztokráciát a pótagó éppen csak érintette, viszont a válságos helyzetben levő parasztság tömegeit elevenen megnyúzta.

Louis Blanc és Ledru-Rollin már a dekretum vitája alatt felszólaltak a szegény kisbirtokos parasztok érdekében. Ledru-Rollin azt javasolta az Ideiglenes Kormánynak, hogy mentesítse őket a pótagó alól, és a nagybirtokokra vessen ki magasabb, 150 centime-os adót. Garnier-Pagès válaszában elmondta, hogy ő is gondolt a szegényebbek adómentesítésére, és ilyen értelmű utasítások megtételét tervezte. Dupont de l'Eure ez egyszer aktívan közbelépett, aggodalmát fejezte ki: nem esnek-e vajon majd kísértésbe az adószedők, a polgármesterek, az adótisztviselők, hogy ne a szegényeket mentesítsék az adó alól, akik nem tudják megvédelmezni magukat, hanem a jómódúakat? És mindez nem jár-e azzal a veszéllyel, hogy a parasztokat elidegeníti a köztársaságtól? Lamartine Garnier-Pagès oldalára állt, és a 45 centime-os pótagó jogosultságát azzal az érveléssel támasztotta alá, hogy áldozatra van szükség a köztársaság pénzügyeinek megmentése érdekében. Lamartine szemrebbenés nélkül jelentette ki, hogy ennek az áldozatnak a meghozatalát a leginkább sújtott és a legnépesebb adófizető rétegtől kell kérni. Maga is földbirtokos lévén, lelke mélyén feltehetően hősnek tekintette magát. Röviden, Ledru-Rollin javaslatát nem fogadták el, és megelégedtek Garnier-Pagès bizonytalan adómentesítési ígéretével, amiből aztán az április 5-i dekretum lett.

A párizsi klubok megpróbálták, hogy felemeljék a hangjukat a jelzálogkölcsonőktől amúgy is sínylődő falusiak érdekében, akik már addig is épp elég nehezen tudták az adót előteremteni. A *Club de la Révolution* nevében

Barbès szerkesztett petíciót. Az Ideiglenes Kormány azonban nem változtatott elhatározásán.

Módosították a lajstromokat, 45 százalékkal felemelték az adótételeket. Ahogyan Dupont de l'Eure megjósolta, a szegényeket, akik nem tudtak ügyeskedni, sújtotta a leg-erősebben a törvény.

Franciaország-szerre nagy volt az elégedetlenség vidéken. Zavargások törtek ki. Miramont-ban (Gers département) júniusban fekete zászlót lengető akasztófát állítottak fel az adószedő hivatala előtt. Az akasztófára egy írást szögeztek: „Az elsőt, aki megfizeti a 45 centime-ot, felakasztjuk.”¹⁴ Garnier-Pagès felszólította a fő-adófelügyelőket, hogy kíméletlenül járjanak el a fizetésektele-ekkel szemben, és ne vizsgálják felül az adómentesítési kérelmeket. A konzervatív, legitimista vagy katolikus be-állítottságú vidéki sajtó által felizgatott parasztok a köz-társaság ellen fordultak, s ezzel igaznak bizonyult az öreg Dupont de l'Eure jóvendülésének mindkét pontja. A nyugati országrész nagybirtokosai a mozgalom élére álltak, és annak ezáltal olyan reakciós színezete lett, amilyen koráb-ban egyáltalán nem volt.¹⁵ Ezzel szemben a burzsoázia és a fináncoligarchia a tőzsdei élet fellendítésével, a járadé-
kok emelésével fejezte ki háláját az Ideiglenes Kormánynak.

A Banque de France részvényei április végén szintén emelkedtek, miután egy dekrétum az addig éppúgy privi-

¹⁴ Soboul, A.: Les troubles agraires de 1848. Documents, 35. old.

¹⁵ Gossez, R.: Les Quarante-cinq centimes. Bibliothèque de la Révolution de 1848. XV. köt. Paris 1953. – A szerző összeállította a zavargások térképét (helyenként beavatkozott a hadsereg is). A legviharosabb megyék: Charente-Inférieure és Charente, majd az észak–dél irányában összefüggő zónát alkotó Creuse, Corrèze, Dordogne, Lot, Lot-et-Garonne, Tarn-et-Garonne, Gers, Haute-Garonne, Hautes-Pyrénées. Igen kiterjedt népi ellenállás volt ez. 1848. július 13-ig a rájuk kirótt különadóból a legkevesebbet Lot (4 százalék) és Dordogne (6 százalék) fizette, mindkettő igen szegény département volt. – Lásd még Coquerelle, S.: L'armée et la répression dans les campagnes (1848). Bibliothèque de la Révolution de 1848. XVIII. köt. 1955.

legizált megyei pénzüzeteket a Banque de France fiókjaivá szervezte át. A vagyon, a pénzvilág újból bízni kezdett az Ideiglenes Kormányban.

De a nép előtt valamennyire meg kellett óvni a látszatot, illetve meg kellett próbálni legalább részben visszanyerni a vidéken elvesztett befolyást. Április 19-én új dekrétum jelent meg, ez kimondta a jelzáloghitelek 1 százalékos adóját. Az eladósodott parasztság ellensége elleni föllépés helyes dolog lett volna, ha egyúttal biztosítják a végrehajtásához szükséges eszközöket is, azaz, ha utasítják a jelzálog-nyilvántartást a jelzáloghitelek nyilvánossá tételére. A valóságban csupán a jó szándékú hitelezők fizettek, akik tisztességes nyilatkozatot írtak alá, így az 1 százalékos adóból befolyt jövedelem jelentéktelen volt.

Az Ideiglenes Kormány a közvetett adók területén néhány, elvben a tömegnek kedvező módosítást vezetett be. Szabályozta az italok adóját: ez azonban azt eredményezte, hogy nagyobb teher esett a szőlőtermelőkre, ezek haragja csak erősítette a falusi lakosság szembenállását. A február 29-i, a városi vám megreformálását kilátásba helyező ígéretet egy sor dekrétum követte (április 18., 24., május 3.). Eltörölték a Párizsba behozott hús városi vámját, de a nép által fogyasztott másodosztályú hús ennek ellenére sem lett olcsóbb.

A húsvámok eltörléséről szóló harmadik rendelkezés az utolsók egyike, amit még az Ideiglenes Kormány írt alá, mert másnap, május 4-én összeült az Alkotmányozó Nemzetgyűlés. Ilyenformán egy tehetetlen nekibuzdulással végződött az Ideiglenes Kormány tevékenysége.

Igen, tehetetlen volt, amikor a nép ügyéről kellett döntenie – túlságosan is gyakran volt tehetetlen.

Kevésbé volt az, ha a polgárság alapvető érdekeinek védelme forgott kockán – természetesen a helyzet megkívánta elővigyázattal. Az Ideiglenes Kormány többségét alkotó személyek, köztük Marie, igen tudatosan készítették elő a proletariátussal való szakítást.

Miután elhatározták, hogy helyüket mihamarabb átadják az Alkotmányozó Gyűlésnek, az Ideiglenes Kor-

mány tagjai meglehetősen kelletlenül tartották a kapcsolatot a néppel, s ezt hovatovább már nem is sikerült leplezni. Nézeteik a demokráciáról a polgár, még hozzá a jogász polgár elképzelései voltak. Ha el is fogadták, hogy a nép meghallgatása vált a demokratikus hatalom forrásává, azt akarták, hogy a hatalom és a nép kapcsolatai ne legyenek túl szorosak. A hatalom ugyan lényegében a népből ered – mégis elkülönül a néptől. A demokratikus kormányzat olyan formájában, amelynek ereje a néppel való szoros egységből fakad, nem lelték meg az állami jogakadémián tanított ismérveit.

„Mit lehetett tenni? – vetette fel a kérdést Georges Lefebvre 1946. február 24-i szép emlékbeszédében. – Előbb megteremteni a munkanélküli-segélyt azzal a feltétellel, hogy a munkanélküli elfogadja a neki felajánlott munkát. Aztán munkát teremteni, ennek céljából hitelt nyújtani a vállalatoknak, hogy újból működhessenek, és az állam számlájára olyan közmunkákat rendelni el, amelyek elengedhetetlenek a nemzet modernizálásához. Erre a legalkalmasabbak a vasútvonalak voltak... A gazdasági válság megbénította a társaságokra bízott építkezéseket; államosítani kellett ... Felajánlani ... a feles bérlőknek ... a bérleti feltételek rendezését.”¹⁶

De Garnier-Pagès nem bízott a nagyszabású munkálatokban, és Lamartine, aki valaha Thiers-rel és jelenlegi ideiglenes kormánybeli kollégájával, François Aragóval szemben a vasutak jövőjére fogadott, most csak azzal lát-szott törődni, hogy egy szép romantikus drámát él át.

Georges Lefebvre 1848-at 1793-mal összevetve ezeket mondta:

„Mivel is hozzuk kapcsolatba az Ideiglenes Kormány kudarcát? ... Az az igazság, hogy az első francia forradalom vezetői kísérletező racionalisták voltak, akiket a 18. század nagy filozófiai mozgalma nevelt; ők megértették, hogy a forradalmat csak a nép segítsége mentheti meg; kiválasztották az eszközöket, amelyekkel maguk mellé

¹⁶ Közli az *1848* 1946. augusztusi száma.

állíthatják a népet, és nagy határozottsággal alkalmazták azokat. De a 19. század első felében a racionalizmussal szemben állt az a reakció, amit romantikának neveznek, ami az első helyre az érzelmet és az intuíciót, a lelkesedést és ékesszólást helyezte. A katolicizmus újjászületése ennek a szellemi átalakulásnak egyik formája volt... A Második Köztársaságnak el kellett buknia, mert nem talált a maga szolgálatára olyan férfiakat, akik az intelligencia tisztasága és a racionális akarat tekintetében összemérhetők lettek volna azokkal, akik az Első Köztársaságot vezették.”

A nép felfegyverzése és a demokratikus választások

Az Ideiglenes Kormány február 25-én ígéretet tett, hogy fegyvert ad minden állampolgár kezébe, ettől fogva cenzuskorlátozás nélkül valamennyien tagjai az aktív Nemzetőrségnek. A kormány még annak sem látta szükségét, hogy azonnal új rendelkezést fogalmazzon a Nemzetőr-ségről; elegendőnek találta, hogy a korlátozásokat megszüntetve, átértelmezi az 1831-es alaptörvényt. Csak március 8-án jelent meg dekrétuma, ami az összes állampolgár-nak a Nemzetőrségbe való belépésével együtt a legrövi-debb időn belüli beöltöztetésüket írta elő, annak érdeké-ben, hogy „az uniformis eltüntessen minden egyenlőtlen-séget”.

Március 5. meghozta az általános választójogot.

Két kérdés merült fel: 1. hogyan fegyverezzék fel a Nemzetőrséget, milyen szerepet biztosítsanak neki; 2. mi-kor legyenek a választások?

Szélesebb értelemben a két kérdés összefüggött egy-mással.

A nép felfegyverzése

Az Ideiglenes Kormány a meglevő Nemzetőrség felhasz-nálásával igyekezett a szűkölködő harcosok segítségére sietni. „Jogszerűen újjászervezettnek” nyilvánította a mo-narchia által felosztatott Nemzetőrséget, és kiadta a pa-rancsot, hogy tagjai azonnal kezdjék meg szolgálatukat.

A párizsi nemzetőrök ellenőrzése alatt vágnak réseket a barikádokon február 26-án és 27-én, hogy át tudjanak haladni az élelmiszer-szállító kocsik.

A Nemzetőrség felügyel a barikádok lebontásánál is, Párizs munkásai az ő ellenőrzése mellett rakják le újból

a kövezetet, állítják fel a padokat, hordják el a fatörzseket és mindazt az anyagot, amiből a barikádokat építették, amikor megszűnt a monarchia támadásának veszélye, s amikor az egész hadsereg kijelentette, hogy elfogadja a köztársaságot.

A február 27-i, vasárnapi ceremónián, amikor ünnepélyesen proklamálják a köztársaságot, az Hôtel de Ville-ből a nagykörúton át a Place de la Bastille-ig vonuló tömeg a Nemzetőrséget ünnepli.

Milyen Nemzetőrség áll fenn február 27-én? Van fegyverzete, felszerelése, egyenruhája, vagyis ez még a Lajos Fülöp-i Nemzetőrség. Másnap Courtais tábornok, főparancsnok köszönetét fejezi ki: „Köszönet neked, dolgozó nép, köszönet nektek, nemzetőrök, kivívtátok a halhatatlanságot az emberiség történetében.” (Február 28-i napiparancs.)

Párizsban folyamatban van a nép felruházása, felszerelése, felfegyverzése.

És ezután a párizsi munkások valamiféle nemtörődömsége azt eredményezi, hogy néhány napnyi igazi lelkesedés után – akár felfegyverzetek, akár nem – egy kissé elveszítik érdeklődésüket a Nemzetőrség iránt. Pedig a klubok szónokai minden este kéri hallgatóságukat, hogy akik még nem töltötték ki a jelentkezési lapot, tegyék meg a lehető leggyorsabban.

Vidéken még lassabban folyik a nép bekapcsolódása a Nemzetőrségbe, Lyon, e forradalmi hagyományokban gazdag város kivételével, ahol az ideiglenes városi tanács már február 26-án nyilvánosan tiltakozik a kiosztott pusák száma miatt, mert „az nyugtalanítja a lakosságot”.

Amikor március 18-án az Ideiglenes Kormány bejelenti, hogy Párizsban a február 24-i 56 751-gyel szemben 190 299 nemzetőr van, ezt úgy kell érteni, hogy a február 24-i 56 751 nemzetőrön felül majdnem 140 000 fegyveres (vagy fegyver nélküli) olyan polgár van, aki jelentkezett a Nemzetőrségbe. A *Société fraternelle des tailleurs de Paris*-nak Louis Blanc közvetítésével adott óriási megrendelés ellenére az egyenruhák mennyisége messze a szükséges alatt

van. Puska sincs elég. De a legfájóbb pont nem az egyenruha s még csak nem is a fegyverzet hiánya, hanem az új nemzetőrök egységbe való beosztása. A régi keretek nem képesek befogadni a népi áradatot. A kerületi légiókból, zászlóaljkból, századokból, elit utász-, gránátos és lovas-egységekből – az elitszázadok a gazdagoknak fenntartott egységek voltak – álló szervezet, ami jó volt a monarchia idejében, már nem felel meg az új Nemzetőrségnek.

Elhatározzák tehát az egységek átalakítását és ezzel egyidejűleg demokratizálását, mégpedig oly módon, hogy felosztatják az elittörzset, a tiszteket pedig a nemzetőrök választják (a tábornokok kivételével).

A tisztek megválasztását március 18-ra tűzik ki.

A polgárság – osztályszelleménél fogva – irtózik ettől az újjászervezéstől.

Az Ideiglenes Kormány március 13-i ülésén Louis Blanc kifejti, hogy a tisztválasztás időpontja korai, mert a frissen belépett gárdisták még nem ismerhetik egymást, és ily módon a régi nemzetőröknek könnyű lesz győzelemhez juttatniuk az általuk jelölt tiszteket az új gárdisták elszigetelt és ismeretlen jelöltjeivel szemben. De ezek az érvek nem rendítik meg az Ideiglenes Kormány többségét. A *Le National* emberei pontosan azt akarják, hogy a funkcióban levő tiszteket válasszák újra, és csak azért áldozzák fel az elitcsapatokat, hogy látszatra egyensúly-állapotot hozzanak létre a nép és a polgárság közt.

Március 14-én a konzervatív sajtó, a *Le Constitutionnel*, a *Le Siècle*, a *L'Assemblée Nationale* közli a nemzetőrök tiltakozását az Ideiglenes Kormány átszervezési intézkedései miatt. A régi Nemzetőrség tüntetést tervez az Hôtel de Ville előtt. Nem ez a polgári elégedetlenség első megnyilvánulása; március 9-én a tőzsde számos tagja tiltakozott az Ideiglenes Kormánytól a gazdaságpolitika ellen.

Március 15-én Párizs polgármestere, Armand Marrast tájékoztatja az Ideiglenes Kormányt, hogy az elitcsapatok és a nemzetőrök fúziójának műveletei még nem haladtak eléggé előre ahhoz, hogy március 18-án meg lehessen tartani a tervezett választásokat. Javaslatára az Ideiglenes

Kormány elfogadja a március 25-i dátumot. A klubok ünneplik az új nemzetőrök e félgőzelmét: készülnek, hogy megszilárdítsák azt. Louis Blanc, aki 13-a óta küzd a választások elhalasztásáért, triumfál. Népszerűsége a munkásosztály körében már csaknem eléri a tetőpontját. A régi Nemzetőrség meggyorsítja a tüntetés előkészületeit. A demokratikus klubok népi ellentüntetést szerveznek.

A tüntetést 16-ára, az ellentüntetést 17-ére tűzik ki.

Pillanatnyilag korlátozzuk figyelmünket a március 16-i tüntetés elemzésére.

A polgári nemzetőrök központja a II. kerületi előljáróságon, a Rue Pinonon (ma: Rue Rossini) van. Ez nem véletlen: a II. kerületben laknak a Chaussée-d'Antin, a Palais-Royal, a Feydau és a Faubourg-Montmartre negyedek gazdag kereskedői, tőzsdései és gyárosai. A többi légió vezetői is érintkezésbe lépnek a 2. légió vezérkarával. Elhatározott szándékuk, hogy olyan fegyelmezett benyomást keltsenek a tüntetésen, amelyet a forradalmat követő napok népi felvonulásai nem kelthettek. Persze az erejüket is fitogtatni akarják. Az elitcsapatok tagjai katonai vagy rendőrsapkát viselnek. Mindenki egyenruhában van, kardot kötnek az oldalukra, egyébként fegyvertelenek. „A sorok a legnagyobb csendben meneteljenek.”

A kor hírlapjai 30 000-re teszik azoknak a nemzetőröknek a számát, akik mintegy díszszemlére érkeznek az Hôtel de Ville elé. De ott vannak már a nép fiai is, és egy kissé megbontják az 1. légió kifogástalan díszmenetét. Courtais tábornok, aki lóhátról figyeli a csapatokat, a nemzetőrök szemére veti fegyelmezetlenségüket. Lehurrogják.

Diákok, elsősorban a Műegyetem hallgatói állnak őrséget az Hôtel de Ville előtt. Azért siettek oda, hogy megvédjék az Ideiglenes Kormányt minden veszélytől. A kormány tagjai közbük vegyülnek. Záporoznak Ledru-Rollinre a nemzetőrök ellenséges kiáltásai. Küldöttségük belép az Hôtel de Ville épületébe. Armand Marrast hűvösen fogadja őket mint holmi nagy gyerekeket, akik nem tudják, mit csinálnak. Az Ideiglenes Kormány elítéli az ilyen tüntetéseket, mert „kellemetlen velejárójuk – mondja Mar-

rást –, hogy újabb, de ellentétes jellegűeket váltanak ki”. Arago ugyanilyen értelemben szól. A kormány megerősíti elhatározását, hogy az elitcsapatokat beolvasztja a tömegbe. *A szőrmesapkások tüntetése* – mert az elithadtestek gárdistái a parancs ellenére feltették a medvebőr kucsmát – elbukott.

A kormány elhatározza, hogy proklamációt intéz Szajna megye lakóihoz, amiben kifejezi: sajnálatosnak tartja a szőrmesapkások tüntetését. A tüntetést követő, késő délutáni ülésen a kormány egyes tagjai még arra is hajlandónak mutatkoznak, hogy fokozottabban támaszkodjanak a népre. Lamartine reformterveket vázol: a vasutak, a biztosítótársaságok, a tönkrement üzemek megvásárlását, munkaügyi költségvetés létesítését, a monarchista köztisztviselőknek köztársasági funkcionáriusokkal való helyettesítését. Vita bontakozik ki az alkotmányozó nemzetgyűlési választások körül. Louis Blanc álláspontja szerint a választásokat el kell halasztani, mert előbb nevelni kell a népet. De Lamartine és Dupont de l’Eure lemondással fenyegetőznek, ha nem hoznak döntést a választások dátumáról.

Az azonnali nemzetgyűlési választások problémája (A munkások március 17-i ellentüntetése)

A *Société républicaine centrale*-ban Blanqui már egy nappal az általános választójogot kimondó dekrétum után, tehát március 6-án a nemzetgyűlési választások elhalasztásának követelésével lép fel.

„Polgártársak, az azonnali nemzetgyűlési választások veszélyeztetnék a köztársaságot. Hat évtizede csak az ellenforradalom hallatja hangját Franciaországban. A sajtó, amelyre az adótörvények szájkosarat raktak, csak a társadalom felszínéig jutott el; a tömegek nevelése szóbeli oktatásra korlátozódott, és ezt mindenkor a köztársaság ellenségei irányították és irányítják ma is... Következésképpen kérjük, hogy *napolják el a választásokat meghatározatlan*

időre, és küldjenek a département-okba polgártársakat, akiknek feladata a demokratikus felvilágosítás lesz.”¹

Március 14-én Blanqui új rohamra indul.

A többi klubban hasonlóképpen vetődik fel a kérdés, de kevésbé élesen. Úgy tűnt, hogy megelégednének néhány hetes haladékkal is.

A nemzetőrségi tisztválasztások elhalasztását gyakran úgy tekintik a klubokban, mint a nemzetgyűlési választások elhalasztása általánosabb problémájának speciális esetét.

Míg a polgárok többnyire a népakarat megnyilvánulásának forradalmi eredményétől féltek, a klubok vezetői, akik kapcsolatban álltak a néppel, tudták, hogy ha a választások a közeljövőben zajlanak le, nagymértékben a fél évszázada folytatott népellenes politika, a rendőri, klerikális és burzsoá uralom hozza meg gyümölcsét.

Mindazok, akik csak azzal a feltétellel hívei az általános választójognak, ha az a polgárságnak biztosítja a hatalmat, megjegyzik, hogy íme, az általános választójog legfőbb hívei az elsők, akik kételkedni kezdenek benne. Valójában dicséret illeti őket tisztánlátásukért. Nem ők, hanem az antidemokratikus polgárok hízelegtek a népnek. Mennyire igaza volt Louis Blanc-nak, mikor egy márciusi napon azt mondta: „Szeretem a népet, nem annyira azért, ami már ma, inkább azért, ami lehetne, ha nem akadályoznák benne!”

Elérni a nemzetgyűlési választások elhalasztását, elérni az újjászervezett Nemzetőrség tisztválasztásának elhalasztását, elérni, hogy kis létszámú egységekben észrevétlenül ne csempésszék vissza Párizsba a forradalom után csaknem teljesen kivont sorkatonaságot – ez a népi mozgalom egymással összefüggő három célja március közepén.

¹ Első petíció a választások elnapolása végett (1848. március 6.). V. ö. *Blanqui: Textes choisis. Classiques du Peuple. Editions Sociales* 1946. 112. old. Magyarul lásd *Blanqui Válogatott művei*. Budapest 1968. 124–125. old.

Március 13-án a *Club de l'Avenir* (A Jövő Klubja), amely összejöveteleit a Cour des Miracles-ban tartja, felemeli szavát a hadsereg Párizsba való visszatérése ellen, mivel egyedül a demokratizált Nemzetőrség hivatott a rend fenntartására.

Ugyancsak március 13-án határozza el egyhangúlag a Cabet elnökletével ülésező *Société fraternelle centrale*: nagy népi, békés felvonulást rendez, hogy ennek útján követelje az Ideiglenes Kormánytól: 1. a nemzetőrségi tisztválasztások elhalasztását, 2. a hadsereg Párizstól való távol tartását.

Március 14-én és 15-én a klubok kapcsolatba lépnek egymással.

Március 16-án zajlik le a szőrmesapkások tüntetése. Este a klubok küldöttei (Cabet, Blanqui, Dézamy stb.) és a Luxembourg-bizottság azonos számú munkásküldöttei elhatározzák a másnapi munkástüntetést.

„Holnap – mondta Arago a szőrmesapkások szóvivőjének –, válaszul a Nemzetőrségére, meglesz a munkásosztály tüntetése. Remélem, sikerül megfékeznünk; de nem gondolják, hogy sajnálatos lenne, ha kibékíthetetlen ellentét támadna a munkások és a Nemzetőrség közt, amikor mi – éppen ellenkezőleg – a legnagyobb egyetértést kívánjuk?”

Egység vagy osztályharc – ez volt a kérdés, de megoldása nem állt Arago hatalmában.

Március 16-áról 17-ére virradó éjjel folynak a munkástüntetés előkészületei. A riadókészültségben levő demokratikus klubok kapcsolatban állnak a külvárosi klubokkal. A tüntetésnek üdvözölnie kell az Ideiglenes Kormánynak a royalistákkal szemben tanúsított határozott magatartását.

Hajnalban rengeteg plakát hívja a népet reggel 10 órára a Place de la Révolutionra (ma: Place de la Concorde). A legtöbb abból a plakátból olvasható, amelynek első aláírója Sobrier:

„A nép hősiezen harcolt, nagyvonalú volt a győzelem után, s elég nagylelkű ahhoz, hogy tartózkodjék a meg-

torlástól. Nyugodt, mert tudatában van erejének és igazságának. Ám óvakodjon minden sötét erő és sértett érdek attól, hogy kihívja a népet! Ma a nép hivatott az erkölcsi és szociális irányításra...”

Igen kevésbé valószínű, hogy ezek mögött a lojális szavak mögött az Ideiglenes Kormány elleni összeesküvés rejtelt volna. A klubok vezetői és általában a párizsi munkásmozgalom harcosai ugyan túl gyengének, túl félénknek, túlságosan is a royalisták befolyása alatt állónak tekintették Lamartine-t, de valójában senki se gondolt rá, hogy ki kell őt buktatni az Ideiglenes Kormányból. Cabet 16-án este és 17-én délelőtt is tárgyal vele.

Egyébként a klubok közti egyetértés gyenge lábakon áll. Cabet nem ért egyet Blanqui szándékaival. Sobrier élénken figyeli Blanquit, de Barbès is szemmel tartja. Mindketten Lamartine-hoz és Ledru-Rollinhez húznak. Caussidière rendőreivel figyelteti Blanquit. Valójában mit akar ez az ember? Minden alap nélkül azt a szándékot tulajdonítják neki, hogy meg akarja dönteni az Ideiglenes Kormányt, vagy legalábbis tisztogatást akar végezni a kormány soraiban, holott csupán azt kívánja, amit a többiek – noha határozottabban –: a haladó kisebbség megerősítését a konzervatív többséggel szemben. Voltak viszont bizonyára egymást keresztező manőverek is. Egy kívülálló által előkészített Blanqui–Louis Blanc-találkozó állítólag azért nem jöhetett létre, mert Louis Blanc kijelentette: „A kormány egy tagja nem találkozhat egy összeesküvővel.”

Bármilyen is az oka, tény, hogy 17-én reggelig még nem egyeztek meg a tüntetés szervezői az Ideiglenes Kormány elé terjesztendő petíció szövegében. 9 óra felé jöttek össze a Palais-Nationallá átkeresztelt Palais-Royalnál. Blanqui így válaszol azoknak, akik a nemzetgyűlési választások május–júniusig való elhalasztását kívánják: „Két hónap annyi, mint a semmi. Ellenségeink nevelték az országot, s az rájuk fog szavazni, ha hagyjuk, hogy mielőbb megtegye.” Mégis Cabet tervét fogadják el, aki a katonaság

eltávolítását és a nemzetgyűlési választások május 31-re halasztását követeli.

A polgári nemzetőrök tüntetése rendben zajlott, alig zavarta meg néhány közbekiáltás. A munkások ellentüntetése is rendezett menetként indul. A klubok zászlaikkal, a munkásszervezetek lobogóik alatt haladnak sűrű sorokban. A 16-án felvonuló 30 000 nemzetőrrel szemben legalább 150 000 plebejus tüntet 17-én. Akárcsak februárban, a „Marseillaise”-t és a „Girondisták dalá”-t éneklik az Hôtel de Ville terére érve, és „Éljen Ledru-Rollin!”, „Éljen Louis Blanc!” kiáltások hangzanak. Megjegyzendő, hogy hiányoznak a nemzeti műhelyek munkásai. Emile Thomas eltépette a munkahelyeken a tüntetésre szólító felhívásokat.

Cabet-t és a szervezőket, oldalukon a klubok legfőbb szónokaival, bevezetik az Ideiglenes Kormány elé. A petíció felolvasása után udvarias hangú vita kezdődik. Egy munkás kommentálja a petíciót, és főként azt a gondolatot emeli ki, hogy a katonaság jelenléte Párizsban akadályozná a választások szabadságát. Louis Blanc válaszol kollégái nevében.

„Az Önök kívánságait nagy figyelemmel fogjuk tanulmányozni ... mert felettébb mérsékelt módon nyertek kifejezést... Most pedig vonuljanak vissza, hogy ne legyen semmi kétség az iránt: a kormány nem fenyegetés hatására hozza döntéseit.”

Cabet ígéreteket kíván. Ledru-Rollin azt válaszolja neki, hogy a nemzetgyűlési választások dátumának elhalasztása az egész nemzetet érintő probléma, ezért a köztársaság valamennyi kormánybiztosát utasította, tudassák vele, hogy figyelembe véve a megyei közhangulatot, a választások elhalasztása ott előnyös-e vagy sem a köztársaságnak.

De az egyik népi küldött visszavág. „Van két olyan kérdés, amire azonnali válasz adható. Ezek csak Párizst illetik, s a következők: a zsoldos katonaság eltávolítása és a nemzetőrségi választások elhalasztása.” Lamartine körmonfontan megfogalmazott ígéretet tesz a nemzetőrségi választások elhalasztására, tagadja, hogy Párizsban 1500–

2000-nél több katona lenne, és hogy a kormány újabb csapatok berendelésére gondolt volna. Állításai mind a Párizsban állomásozó katonák számát, mind a kormány-többség szándékait illetően kétségtelenül hamisak voltak.

A küldöttség az Ideiglenes Kormány tagjai kíséretében tér vissza a tüntetőkhez. Louis Blanc felszólítja a tömeget, hogy oszoljon szét. „Éljen a Köztársaság!”, „Éljen Louis Blanc!”, „Éljen Ledru-Rollin!” – kiáltják. Ezután a tömeg, akárcsak február 27-én, nagy kerülővel, a körutat érintve, a Júliusi oszlophoz indul. Courtais tábornok, aki előző napon a polgári nemzetőröket korholta, most üdvözli a népet hazafiassága miatt, s szavát adja, hogy siettetni és a jövőben is minden hatalmával siettetni fogja a nép felfegyverzését, aztán felkiált, hogy nem vágyik más rangra, mint a *nép tábornoka* címre. A menet kissé letér a már eleve is hosszú útvonalról, hogy útba ejtse a tőzsdét. A tőzsdések sietve éltetni kezdik a köztársaságot. A tömeg válasza ércesen zeng: „Le a tolvajokkal!”

Este kivilágítják a népi negyedeket. Mintha e napon másodszor alapították volna meg a köztársaságot.

Ezalatt az Ideiglenes Kormány ülésén a burzsoázia képviselői a következőképpen reagálnak. Hét szavazattal három – Ledru-Rolliné, Louis Blanc-é és Albert-é – ellenében elutasítják a nemzetőrségi választások elhalasztását. Louis Blanc és Albert ismét be akarják nyújtani lemondásukat. Ledru-Rollin rábeszéli őket a maradásra. Másnapra a többség véleményt változtat. Április 5-re halasztják a nemzetőrségi választásokat. Az általános választásokat pedig március 26-án április 9-ről, a passió vasárnapjáról április 23-ra, húsvét vasárnapjára halasztják.

Március második felében Párizst a nemzetőrtisztek választásával kapcsolatos gyűlések foglalják el. A proletárok nemegyszer azért haboznak, hogy jelöltessék magukat, mert nem tudnák kifizetni a tiszti váll-lapot. A régi polgári Nemzetőrség tisztjei ócsárolják és rágalmazzák az ismert demokrata jelölteket. Barbèsszal együtt, akit a 12. légió ezredesévé választanak, néhányuknak mégis sikerül legyőzni az akadályokat, de az összességet tekintve a régi

tiszteket választják újra. Minden jel arra mutat, hogy az előkészítő gyűlések igen szenvedélyesek voltak. Sok helyütt kérdéseket tettek fel a munkások a magasabb rendfokozatra aspirálóknak, ami arról tanúskodik, igyekeztek meggátolni, hogy az osztályellenség kijátssza őket. Egy kérdés például: „Ha a Nemzetgyűlés elárulná a népet, harcolna ellene?” Ám az ígélet semmibe se kerül. Aki éppen teljes hűséget fogadott a népnek, már azt forgatta a fejében, mikor veheti kezébe századát, hogy kiképezze a „kommunisták”, más szóval a jogai tudatában levő nép ellen.

Ledru-Rollin politikája
március 17. és április 16. között

Március 16-án a polgári nemzetőrök egyike-másika „Le Ledru-Rollinnel!, Le a kommunisták vezérével!” követelést hangoztatott. Ledru-Rollin ugyan antikommunista volt, de olyan politikát folytatott, ami nem volt ínyére a *Le National* kormányon belüli embereinek, sőt a párizsi burzsoáziának általában, főként jakobinus frazeológiája miatt.

A március 17-i munkástüntetés sokkal inkább az ő javát szolgálta, mint Louis Blanc-ét. Megerősödött a helyzete az Ideiglenes Kormányban. Mivel szinte mindig maga mellett tudhatta Louis Blanc-t és Albert-t, kívülről pedig Párizs népe támogatta, egy hónapon át próbálkozhatott egyéni politikája kibontakoztatásával.

Első lépésként újjáalakította a köztársaság kormánybiztosainak szervezetét. 60 megyében főkomisszárokat nevezett ki, ezek felügyeletet gyakorolnak a helyi komisszárok és helyetteseik felett, szükség esetén el is mozdíthatják őket. Ezeket a főkomisszárokat természetesen a *La Réforme* republikánusai közül választotta. A dinasztikus ellenzékhez tartozó komisszárokat a *La Réforme* híveivel váltotta fel. Még azoknak a radikális kormánybiztosoknak a pozíciói is meggyengültek, akik a *Le National* köréhez

tartoztak. Ledru-Rollin a *La Réforme* híveit adta melléjük helyettesi minőségben. A legtöbb département-ban testületi jellegű hatalom kialakítására törekszenek.

A miniszter tevékenységén felbátorodva a komisszárók olyan helyi intézkedéseket engednek meg maguknak, amelyek meghaladják a kormány bevallott szándékait és általános politikáját is. A készpénzválság enyhítése érdekében Lyonban Emmanuel Arago elrendelte, hogy senki nem hagyhatja el a várost 500 franknál nagyobb összeggel a tárcájában. Saját jogkörében kétszeresére emelte a közvetlen adókat. A kormány közbelép, a nemzeti egységre hivatkozva törli Emmanuel Arago pénzügyi és gazdasági intézkedéseit.

Ledru-Rollin a *Club des Clubs* és annak megyei aktivistái segítségével (akiknek – kollégái egyetértésével – rendelkezésükre bocsátotta a szükséges pénzalapokat) valóságos pártot szervez magának.

A *Club des Clubs*-ön kívül csak egy fontos vezető embere van a népi mozgalomnak: Auguste Blanqui. Ő helyesen értékelte Ledru-Rollint, vagyis következetlen fecsegőnek tartotta. Ledru-Rollin, illetve környezetének tagjai elhatározzák, hogy lehetetlenné teszik Blanquit a párizsi forradalmárok közvéleménye előtt. A Belügyminisztérium (elképzelhető, hogy Caussidière-rel folytatott konzultáció után) egy február 24-én Guizot irodájában talált dokumentumot bocsát a „holnap republikánusa” Taschereau, a *Revue rétrospective* főszerkesztője rendelkezésére, aki azt lapja március 31-i számában közzé is teszi.

„Az alább olvasható dokumentum címe – írja Taschereau –: *X. Y. bejelentése a belügyminiszternek*. Mivel ezt a dokumentumot nem írták alá, nem érezzük magunkat feljogosítva, hogy X. Y. helyére beírjunk egy nevet. Ez a hely azonban nem marad kitöltetlenül azok számára, akik elolvassák a dokumentumot. Azok az állampolgárok, akik az ügyben szerepeltek és akik az itt fölfedett titkok birtokában voltak, majd eldöntik, hogy alá kell-e vetniök magukat a szükséges kihallgatásoknak és vizsgálatnak, hogy meg lehessen tudni, kit terhel a felelősség ezekért

az információért. Ez nem a mi dolgunk. Számunkra és olvasóink számára ez csak a jelenkori történelem egy érdekes lapja, bárki legyen is az, akinek nevét a dokumentum alá kell írni.”

A „Taschereau-dokumentum” három, 1839. október 22-én, 23-án és 24-én kelt iratból állt. Részleteket tartalmazott a *Familles* (Családok) és *Saisons* titkos társaságok szervezetéről, az 1839. május 12-i megmozdulás előkészületeiről és információkat a *Saisons* tagjairól.

Barbès, aki már korábban azzal vádolta meg Blanquit, hogy 1839. május 12-én meghátrált, most így nyilatkozott: „Olyan dolgok vannak benne, amiket csak Blanqui és én tudhattunk.”

Blanquinak két hétre volt szüksége, hogy megszerkessze válaszát, hogy felsorolja az őt célba vevő hamis dokumentum ellentmondásait:

„Ha bármit is joggal vethetnének a szememre – mondja –, akkor azt a teljes nyilvánosság előtt, ünnepélyesen kellett volna megtenni, a dokumentum hitelességének bizonyítékait is feltárva. De Önök maguk mondták, hogy csupán a megtorlást gyakorolják. Az Önök indítéka a gyűlölet, a félelem, az érdek. Önöknek minden eszköz jó, hogy eltiporjanak egy veszélyes ellenfelet; az Önök doktrínája a mindenáron való siker, akárcsak elődeiké. Szükségük volt erre a Taschereau-féle dokumentumra – hát megtalálták... Gyalázatos eredetét elárulja a közzétételével kapcsolatos szégyenteljes kertelés. Reakciósok, gyávák vagyatok!”²

Mialatt Blanqui megalkotta a megsemmisítő választ, a Taschereau-dokumentum meghozta ártalmas gyümölcseit. A *Société république centrale*-ban valóságos pártszakadás következik be, ami a *Club de la Révolution*nak hasznos. Ismert klubtagokból becsületbíróság alakul. Blanqui nem hajlandó e, mint mondja, ellenségeiből álló bíróság előtt megjelenni.

² V. ö. *Blanqui: Textes choisis. Note biographique.* 54. old.

Blanqui tekintélye egyelőre meggyengült a párizsi nép körében. Ledru-Rollin barátai éppen ezt akarták.

Ledru-Rollin változásokat tervezett az Ideiglenes Kormányban. A kormány ülésein valóban napról napra elkeseredettebb lett a harc. Caussidière rendőrprefektus nyílt konfliktusban áll Marrast-val, Párizs polgármesterével, aki egyre inkább az Ideiglenes Kormány burzsoá frakciója vezetőjeként kezd viselkedni.

A *Club de la Révolution* (a Barbès-klub) azt követeli, hogy az állam vegye kezébe a Banque de France-ot, a vasutakat, a biztosítótársaságokat, és a pénzügyi válságot inflációval küzdje le. Louis Blanc is az inflációt javasolja a kormánynak, de az nem hajlandó erre a lépésre.

Vajon elhatározza-e magát Ledru-Rollin a cselekvésre? Nem, az utolsó pillanatban visszariad a kalandorpolitikától, miután tanácsadói meggyőzik, hogy az végső soron Blanquinak használna; Blanquit a Taschereau-dokumentum sárral fröcskölte be és megtépázta, de nem tudta tönkretenni.

A nép veresége április 16-án

Április 15-én Ledru-Rollin egy másnapra tervezett népi tüntetés előkészületeiről tájékoztatja a kormányt. Információja szerint a tüntetés célja, hogy követelje „az embernek ember által történő kizsákmányolása megszüntetését és a munka társulás útján való megszervezését”. A tüntetést a *Club des Clubs* és Louis Blanc készítették elő. Az alkalmat pedig az szolgáltatja, hogy a párizsi Nemzetőrség vezérkarának 14 tisztjére aznap szavaznak a munkások.

Louis Blanc, a luxembourg-bizottsági küldöttek, Barbès és a *Club des Clubs* arra törekedett, hogy miután a légiókban a tisztválasztás a proletariátusra nézve kedvezőtlenül alakult, legalább a vezérkari tisztek választása hozzon sikert.

A Champ-de-Marson folyt a választás. A Luxembourg-bizottság küldöttei aktív propagandát fejtettek ki a párizsi

munkások körében annak érdekében, hogy mozgósítsák mindazokat, akik jelentkeztek a Nemzetőrségbe.

Április 16-án délelőtt valóban hatalmas munkástömeg gyűlt össze a Champ-de-Marson. De most is távol maradtak a nemzeti műhelyek munkásai éppúgy, mint március 17-én. A kielégítő eredménnyel zárult választások után gyűjtést indítottak, s elhatározták, hogy az összegyűlt pénzt elviszik az Hôtel de Ville-be, egy előre megszövegezett petícióval; „Polgártársak, a reakció felemeli fejét...”

„Egy pillanat alatt, mintegy jelszóra elterjed a hír, hogy »a kommunisták« mintegy két-háromszázezren összegyűltek a Champ-de-Marson Cabet, Blanqui, Raspail és Louis Blanc vezetésével, és felfegyverkezve megindultak az Hôtel de Ville felé azzal a céllal, hogy megdöntsék az Ideiglenes Kormányt. Egyidejűleg riadót fújnak egész Párizsban. A mobil gárda, Párizs és a külvárosok nemzetőrsége gyülekezik, és mindenütt ezt hallani: »Le a kommunistákkal!, Vesszen Cabet!, Vesszen Blanqui!, Vesszen Raspail! Vesszen Louis Blanc!« sőt: »Vesszen Ledru-Rollin!«”³

A polgári városnegyedek jól felszerelt és felfegyverzett nemzetőrei a munkásnemzetőrök ellen fordulnak, akik fegyvertelenül jöttek a champ-de-marsi gyűlésre. Más volt a helyzet, mint a szőrmesapkások pontosan egy hónappal ezelőtt lezajlott tüntetésekor. Március 16-án a polgári gárdisták nem engedelmeskedtek a párizsi Nemzetőrség vezérkara parancsának. Április 16-án Courtais főparancsnok szavát követték. Ő viszont Ledru-Rollin szavaira hajlott, aki előbb akcióba hajszolta a népi mozgalmat, majd ellene fordult.

Semmit nem változtatott a polgári és kispolgári nemzetőrök zendülésének reakciós jellegén, hogy Barbès is köztük volt, a 12. légió élén. Ez csak a politikai zűrzavart tetézte.

Louis Blanc és Albert hiába tiltakoznak a légiók Ledru-Rollin és a vele egyetértő Lamartine, Marrast, valamint az Ideiglenes Kormány többi tagjai által elrendelt mozgósí-

³ *Ménard, L.*: Prologue d'une révolution.

tása ellen. Dél már elmúlt, amikor megjelennek az első nemzetőrök az Hôtel de Ville előtt. Lamartine szól hozzájuk. Hangoztatja, hogy összeesküvés készül az Ideiglenes Kormány megdöntésére és egy közjóléti bizottsággal való helyettesítésére. Megéljenezik, a haza megmentőjének kiáltják ki.

Ezalatt az Hôtel de Ville védelmére felvonultatják a Duvivier tábornok által már kiképzett és megszervezett mobil gárda zászlóaljait; segédkezett Changarnier tábornok, de a műegyetemisták szintén ott voltak. Ágyúkat is felállítottak.

Amikor a Champ-de-Marsról indult tüntetők délután 2 óra felé az Hôtel de Ville közelébe érnek, látják, hogy a teret és a környező utcákat a nemzetőrök tízezrei foglalták el és a kommunistákat gyalázva elzárják előttük az utat.

Louis Blanc fogadja a munkások küldöttségét. A fegyveresek felvonulását az Hôtel de Ville elé félreértésnek tulajdonítja. „Forrófejű, esztelen emberek keveredtek ebbe a mozgalomba – mondja –, hogy zűrzavart keltsenek... A riadót ellenük rendelték el és nem ellenetek.”

Vajon Blanquira gondolt Louis Blanc, akit nem állhatott? Blanquira, aki csak azért jelent meg a Champ-de-Marson, hogy a Taschereau-dokumentum elleni védekezését osztogassa? Kétségtelenül, de talán a titkos társaságok kommunistáira is, akik a klubokon kívül, új, titkos társaságokban kezdtek csoportosulni.

A munkásoknak el kell viselniük a megaláztatást, hogy a fegyveres nemzetőrök két sorfala közt vonulnak el, akik annak ürügyén, hogy a kommunistákat szidják, valójában az egész proletariátust becsmérlik.

A Cabet és Blanqui fejét követelő Nemzetőrség az úr továbbra is az utcákon. És este – akárcsak valaha thermidor után, amikor a jakobinusokkal fordultak szembe – a felfegyverzett burzsoák megpróbálják megzavarni a népgyűléseket. A *Société républicaine centrale* gyűlésén találnak maguknak hallgatóságot is.

Ettől az első reakciós megmozdulástól kezdve a kormány, amelynek többsége meg akarta torolni a nép már-

cus 17-i győzelmét, nem volt többé a helyzet ura. Néhány olyan nap következett Párizsban, amikor a szocializmus és a munka megszervezése kifejezések pusztá kiejtésére vagy Louis Blanc munkásságának védelmezésére a nemzetőrök erőszakoskodása volt a válasz, persze csak ha túl-erőben voltak.

Ezért a zűrzavarért nyilvánvalóan legfőként Ledru-Rollint terheli felelősség. Nem maradt más lehetősége, mint hogy szövetségre lépjen az Ideiglenes Kormány polgári blokkjával. Louis Blanc és Albert ismét magukra maradtak. De maga Louis Blanc sem került ki sértetlenül az ügyből. Nem volt hűséges ahhoz a népi mozgalomhoz, amit meggondolatlanul maga vitt zsákutcába. És mit mondjunk Barbèsről, aki a *Club des Clubs*-ben előkészítette a munkástüntetést, azután pedig a 12. légió ezredesként lóra szállt, hogy megakadályozza azt? Intelligencia és elvi következetesség híján Barbès diszkvalifikálta magát mint népvezért.

Az „Osztályharcok Franciaországban 1848-tól 1850-ig” lapjain Marx így ír:

„Április 16. félreértés volt, amelyet az Ideiglenes Kormány együtt rendezett a burzsoáziával... Az április 16-i rettenetes merénylet szolgáltatta az ürügyet a *hadseregnek Párizsba való visszahívására* – ez volt az otrombán megrendezett komédia tulajdonképpeni célja.”⁴

Engels 1851-ben a *New-York Daily Tribune* számára írt, Marx nevével jegyzett, „Forradalom és ellenforradalom Németországban” című tanulmányában az április 16-i mozgalmat (és vele együtt a május 15-it) „rosszkor jött és rosszul előkészített” megmozdulásként jellemzi.

A „félreértés” kifejezést előszeretettel alkalmazták az Ideiglenes Kormány hivatalos helyzetértékelései. Valójában miben is állt a félreértés? Milyen mértékben szervezte azt az Ideiglenes Kormány? George Sand április 17-én ezt írja márciusban Nohant polgármesterévé kinevezett fiának:

⁴ Marx– Engels Művei. 7. köt. 26. old.

„Meg kell hogy írjam neked, hogyan is történt ez az egész, mert az újságokból nem fogsz kiokosodni. De tartsd meg magadnak a titkot. Egy hete már három, vagyis inkább négy konspiráció indult meg. Először Ledru-Rollin, Louis Blanc, Flocon, Caussidière és Albert akarták kényszeríteni Marrast-t, Garnier-Pagèst, Carnot-t és Bethmont-t – tehát a köztársasági centrumot –, hogy lépjenek ki az Ideiglenes Kormányból. Megtartották volna Lamartine-t és Aragót, akik »vegyesek«, s akik – lévén, hogy jobban szeretik a hatalmat a meggyőződésnél (amijük nincs!) – csatlakoztak volna hozzájuk és a néphez...”

Ha George Sand jól értelmezte azoknak a hatalmasoknak a bizalmas kijelentéseit, akikkel naponta találkozott, szálnalmas bűvészinasoknak bizonyultak ezek a nagyságok! Louis Ménard (akinek 1849-ben megjelent „Prologue d'une révolution” [Egy forradalom előjátéka] c. művét Marx láthatóan felhasználta az „Osztályharcok” megírásához) azzal vádolja az „összeesküvőket” – a kormány polgári republikánus tagjait nevezi így –, „csak az alkalmat keresték, hogy végezhesse nek a szocialista köztársasági párttal”, és felhívja a figyelmet a burzsoá nemzetörök feltűnően gyors reagálására.

Egyébként a burzsoá nemzetörök és a kormánytöbbség cinkossága kiderül Lamartine hozzájuk intézett beszédéből:

„Franciaországnak, amit pillanatnyilag kormánya képvisel – mondta Lamartine –, nincs szüksége más hadsereg-re, más őrségre, mint ez az önkéntes, spontán polgárörtség, amely magától talpra áll, bár nem az első dobszóra, *hiszen Önök már a riadó előtt fel voltak fegyverezve*, de talpra áll az első hírre, hogy veszélyben a haza és a közrend.”

Ami a hadsereg Párizsba való visszahozását illeti, a kormány ugyanis ismételten tagadta ezt a szándékát, de nem volt kétséges, hogy a polgárság többsége szerint előbb-utóbb szükség lesz rá. A kormány e lépés megtételére az április 20-i ünnepeket találta a legjobb alkalomnak, ami hivatalosan az egység, a nemzeti egyetértés és a testvériség megünneplésére szolgált. A kormány

a Champs Elysées-n a mobil gárdával és a Nemzetőrséggel együtt a Párizs környékén állomásozó lovas- és gyalogos-ezredek különítményeit is felvonultatta, majd elhatározta, hogy Párizsban tart három gyalogos- és két lovasezredet. Albert ellene szavazott. Nem ő volt az egyedüli, aki megértette, hogy az április 20-i bajonett szemle célja a munkásosztály megfélemlítése volt, miután kudarcot vallott „az elővédcsatája annak a nagy osztályharcnak, ami a polgári köztársaság szárnya alatt rejtőzött” (Marx), és hogy egy számban jelentős párizsi garnizon létesítése fenyegető veszélyt jelent.

Ugyanakkor az sem kétséges, hogy az április 16-i tüntetés időpontját helytelenül választották meg és rosszul készítették elő az akciót. Ha a munkások meg akarták dönteni a kormányt, úgy miért jöttek fegyvertelenül? Ha csak március 17-ét akarták újrakezdeni, vajon jól választották-e meg az időpontot? Azt akarták-e, hogy ismét halasszák el a nemzetgyűlési választásokat s ráadásul újabb szociális ígéreteket kívántak? Okos volt-e, hogy tüntetésüket összekapcsolták a Champ-de-Marson rendezett gyűléssel?

Április 16-án este a *Société républicaine centrale*-ban, miközben a Konzervatórium kapujában a társaság rendezőgárdája a fejére koppintott néhány rendbontónak, Blanqui azt a következtetést vonta le, hogy „a népnek soha nem szabad fegyvertelenül vonulnia az utcára”.

Az Ideiglenes Kormány, miután már korábban, tehát az április 16-i tüntetés előtt tervbe vette Blanqui letartóztatását, előállítási parancsot adott ki ellene, és utasított egy vizsgálóbíró, derítse ki, mi volt a szerepe abban az akcióban, amit arcátlanul „kommunista összeesküvésnek” neveznek.

Az április 23–24-i választások

Az Ideiglenes Kormányon belül Ledru-Rollin az alkotmányozó nemzetgyűlési választások ura. Az eredmények befolyásolására több eszköze is van: a kormány körlevelei a komisszárokhoz, egy majdnem hivatalosnak nevezhető lap, a *Bulletin de la République* és a *Club des Clubs* aktivistáinak propagandája. De sem az egyik, sem a másik eszközt nem használja kellő rátermettséggel.

Ledru-Rollin szüntelenül azt ismételgeti a komisszároknak, hogy a választások nagy feladatokat rónak rájuk. „Az ország átnevelése még nem történt meg. Önöknek kell vezetniök az országot...” (március 12-i körlevél). „Az anarchia felé tartunk, ha a Nemzetgyűlés kapui megnyílnak az olyan személyek előtt, akiknek az erkölcsisége és republikánus meggyőződése nem makulátlan” (április 7-i körlevél).

A *Bulletin de la République* is sok választási instrukciót tartalmaz. George Sand, aki részt vesz a szerkesztésben, néhanapján nagyon elővigyázatlan. Így például a 16. számban, ahol többek közt ezt írja:

„A választások, ha nem a társadalmi igazságot viszik győzelemre, ha egy, a nép bizalommal teli lojalitásától elszakadt kaszt érdekeit fejezik ki, akkor ahelyett, hogy a köztársaság üdvét szolgálnák, annak vesztét okozzák: efelől nem lehet kétségünk. S akkor a népnek, amely barikádokat emelt, csak egy útja marad az üdvösséghez: éspedig az, hogy újra kinyilvánítja akaratát és nem gondol a hamis nemzeti szuverenitás nevében hozott döntéssel.”

Ez a hang az olyan vezető nem politikus hangja, aki már az ütközet előtt legyőzöttnek érzi magát, és előre azal fenyegetőzik, hogy majd más harcmezőn visszavág.

A *Club des Clubs* kiküldötteinek tevékenysége kétségtelenül nem túl hatásos, ha ugyan éppenséggel nem ártal-

mas. A küldöttek csupán fensőbbes és felületes kapcsolatban állnak a vidéki népi mozgalommal, de ez nem csökkenti a „rend” híveinek gyűlöletét, akik üldözik őket, s mindez visszahat Ledru-Rollinre is.

Carnot közoktatási miniszter a *Le Moniteur* március 10-i számában azt javasolja, hogy állítsanak paraszti, „képzetlen” jelölteket.

„A köztársaság őszinte barátainak nem attól a veszélytől kell félniök, hogy a Nemzetgyűlésben túl kevés lesz a tanult fő, hanem inkább attól, hogy túl kevés lesz a gyakorlati ember, az olyan, aki becsületesen és őszinte odaadással képviseli a legnépesebb és legszegényebb osztály érdekeit.”

Mindenki azt várja, hogy mindenütt új emberek lesznek a jelöltek. A monarchista lapok botrányról harsognak, mert – szerintük – Carnot „a tehetségek” kizárását hirdeti.

A választási hadjárat

A választást előkészítő nyüzsgés igazán óriási. Alig néhány nappal a március 5-i dekrétum után máris megjelennek az első plakátok, elhangzanak az első fogadkozások.

A jelöltek mind azt állítják magukról, hogy tiszta plebejus származásúak. Egy oise-beli képviselőjelölt – bírósági végrehajtó – proklamációi alján pici betűkkel nyomatja ki, hogy „végrehajtó”, és óriási betűkkel, hogy „munkás fia”. Nem is túloz sokat Labiche, amikor komédiájában, a *Club champenois*-ban (Mezei Klub) egy közjegyző „munkást” állít szónoknak.

A jelöltek mind azt hirdetik magukról, hogy meggyőződéses republikánusok. A legitimista Henri de la Rochejacquelein és Falloux republikánusok. Egy csomó orleanista is köztársaságpártinak vallja magát. Morny, Louis-Napoléon Bonaparte féltestvére, aki Guizot idején kormánypárti képviselő volt, most szintén republikánus. Thiers is felajánlja szolgálatait a polgári köztársaságnak:

„Nem azért, hogy a jövőendő Nemzetgyűlésben holmi álcázott restauráció érdekében dolgozzék, hanem azért, hogy őszintén munkálkodjék az új köztársaság szilárd és tartós alapjainak megépítésén, s hogy védelmezze minden társadalom alapfeltételeit: a családot, a tulajdont, az üzleti szabadságot.”

Duvergier de Hauranne és Odilon Barrot szintén felajánlják szolgálataikat egy, a lehető legkevésbé demokratikus és egyáltalán nem szociális köztársaságnak. Republikánusok a bonapartisták is. Louis-Napoléon bizalmasa, Persigny – republikánus.

A nagyszámú jelölt valójában azonban öt politikai árnyalatot képvisel.

A jobboldalon a *konzervatív katolikusok és a legitimisták* választási szövetségét találni. Több irányító szervük tevékenykedik: 1. egy klub, amelyet az új legitimista lap, a *L'Assemblée nationale* szerkesztői vezetnek, de vannak bizottságaik a megyeszékhelyeken és az alprefektusi városokban is; 2. a *Comité électoral de la liberté religieuse* (a Vallásszabadság Választási bizottsága), Montalembert elnöklete alatt; segítik őt a volt *Comité pour la défense de la liberté religieuse* munkatársai. Montalembert lapja, a nagy példányszámú, hetente kétszer megjelenő *L'Election populaire* a legeldugottabb kis településekre is eljut, éppúgy, mint a kiadásában megjelenő olcsó brosúrák, így az egy souért kapható és áttekinthetően szerkesztett „Guide pratique de l'élection” (Gyakorlati útmutató a választásokhoz). Louis Veuillot és napilapja, a *L'Univers* is Montalembert akcióját támogatja. Veuillot a lap március 19-i számában így magyarázza a választást:

„A kérdés ma nem így vetődik fel: »monarchiát vagy köztársaságot«. Az igazi kérdés ez: pogány köztársaságot, spártai, elnyomó, zsarnoki köztársaságot vagy keresztény köztársaságot, modern, toleráns és liberális köztársaságot?”

A komisszárok és alkomisszárok egyöntetűen arról panaszkodnak Ledru-Rollinnek, hogy a klérus köztársaságellenesen avatkozik be a választási kampányba. A *La Ré-*

forme április 2-i cikke joggal teszi szavá: „Igen, a klérus általában megveti a köztársaságot, és minden eszközzel harcolni fog ellene”, beleértve a köztársaságiság maszkját is. Ugyanakkor a papjelöltek között (számuk mintegy hatvan, négy közülük püspök) akad egy olyan, akinek őszinte republikánus magatartása élesen elválnak a többiek őszintétlen megalkuvásától. Ez a pap Lacordaire, a domnikánusok rendjének franciaországi újjáélesztője, akit a pápai nuncius és a konzervatív katolikusok fognak megbuktatni Párizsban, ha nem sikerül bouches-du-rhône-i beválasztását megakadályozniok.

A *jobbközépen* az egymással kapcsolatban nem álló orleanisták magukra öltenek minden lehetséges álarcot.

A *centrumban* a *Le National* polgári radikálisai létrehozzák a *Comité central des élections générales*-t (Általános Választások Központi Bizottsága); titkári tisztét Philippe Lebas, Robespierre barátjának fia vállalja el. Ez a bizottság egyfelől megpróbál olyan jelölteket állítani a département-okban, akik „tegnapi köztársaságiak”-ként ismeretek, de szemben állnak Ledru-Rollinnel és Louis Blancnal, másfelől pedig olyanokat, akiket a „holnap republikánusainak” tud, de nem vállaltak részt a júliusi monarchia kormánypolitikájából. Ennek a feladatnak a megoldását könnyíti a banketthadjárat még friss emléke: a bizottság Párizsban támogatja az Ideiglenes Kormány minden tagját, a minisztereket, a *Le National* szerkesztőit, a polgári republikánusokat és három, Louis Blanc ellenzékét képező munkást. Ám a bizottság tekintélyét korántsem ismerik el mindenütt. A megyei választási klubok csak nagyjában engedelmeskednek direktíváinak; gyakorta inkább a helyi notabilitásokat részesítik előnyben azokkal a párizsi újságírókkal és ügyvédekkel szemben, akiknek a listára való felvételét fentről javasolják nekik.

A *La Réforme* kispolgár republikánusainak elég szilárd vidéki kapcsolataik vannak ahhoz, hogy meglegyenek egy speciálisan a választásokra létrehozott szervezet nélkül is. A *La Réforme* a legtöbbet szereplő jelölteknek nyújtja támogatását.

Ráadásul a *La Réforme* jelöltjei a maguk módján helyi propagandát is folytatnak. Loiret-ban van az egyik legkitűnőbb emberük, Eugène Sue, a regényíró. *Républicain des campagnes* c. lapjában éppoly egyszerű módon magyarázza el a parasztoknak, ahogyan a Montalembert-féle „L'Election populaire” teszi, hogyan történik majd a választás és mi a Nemzetgyűlés. Úgy beszél a köztársaságról, hogy megszerettesse azt a paraszttal. Olyan reformprogramot mutat be, amit a köztársaság késedelem nélkül megvalósíthat: a só- és minden közvetett adó eltörlését, a progresszív közvetlen adó bevezetését, aggok menhelyének létesítését a járásokban, mindenkre kiterjedő ingyenes oktatást, a tulajdon biztosítását az állam részéről, a földek megjavítását „minden olyan vidéken, ami hasonlít a mi Sologne-unkhoz, ahol annyi a lázzal fertőző, a növénytermesztésnek ártó láp és mocsár”, mintagazdaságok és mezőgazdasági iskolák létesítését. Ha Eugène Sue követőkre talált volna, akkor Marianne nem holmi városi rüfkének tűnik a parasztok szemében – a legtudatlanabb falusiak szajháknak képzelték a *Martine*-t és a *Marie*-t, akik *Rollin herceg* ágyasai –, hanem olyan könnyű erkölcsű lánynak, akinek azért helyén van az esze.*

Lesznek-e vajon igazi munkásjelöltek? Jó néhány párizsi klub határozza el munkások jelölését, de nincs köztük egyetértés. A szóba jöhető jelöltek neve szakmájukon túl már nem ismert. Ezt az akadályt nehéz leküzdeni. Corbon és *L'Atelier*-beli barátai „számos munkásjelöltet” követelnek, de hajlandók a *Le National* radikális listájára vétetni őket. A *L'Atelier* csoportja ténylegesen a polgári köztársaság irányába fejlődik, akárcsak inspirátora, Buchez, a filozófus, aki Marrast polgármester jobb keze. A Luxembourg-palotában a *Comité central des ouvriers du*

* A szójáték Lamartine, Marie és Ledru-Rollin nevének félrehallásából adódik, így lesz a *Ledru*-ból *le duc*, azaz herceg stb. Marianne: a szabadságot megszemélyesítő nőalak. – Eugène Sue (1804–1857) francia romantikus író, legismertebb regénye, a „*Les mystères de Paris*” (Párizs rejtelmei) az alvilágot mutatja be. – *A szerk.*

département de la Seine Louis Blanc segítségével keres munkásjelölteket Seine megyének. Egész sor kérdést tesznek föl a jelölteknek:

„Mit tart a jelenlegi intézmények felől? Milyenek a választási nézetei? Mi a véleménye a munka megszervezéséről? Ön szerint milyen reformokat kell bevezetni a közigazgatásban? Hogyan képzei a hadsereg szervezetét? Mi legyen a hadsereg szerepe most és később? Ön szerint az adórendszernek milyen alapon kell nyugodnia? Mi a véleménye a válásról? Ön szerint milyen kapcsolatokat kell Franciaországnak a különféle európai népekkel, különösképpen Németországgal és Itáliával létesítenie?”

Kissé összefüggéstelen kérdések, de kiviláglik belőlük az elengedhetetlen politikai elhatárolódás szándéka. Végül 20 jelöltet fogadnak el, amennyire lehet, azt is figyelembe veszik, hogy különböző szakmákat képviseljenek. Mint-hogy 34 jelöltre van szükség, a „Luxembourg-lista” hiányzó 14 jelöltjét „a népérdek ismert védelmezői” közül választják: Pierre Leroux, Barbès, Raspail, Vidal, Sobrier, Caussidière, Flocon, Ledru-Rollin, Albert és Louis Blanc szerepelnek többek között a listán. Vidéken – Lyont, Limoges-t és Rouent kivéve – csak elszigetelten fellépő és esélytelen munkásjelöltek vannak. A szocialista munkásszavazatokat a *La Réforme* republikánus listái kapják, vagy (noha ritkábban) ha a „tegnapi republikánusok” közötti helyi harcok nem voltak túl hevesek, a *Le National* radikálisai által vezetett republikánus unió listái; ezeken a munkások a legutolsó helyeket kapják: amolyan statisztaszerepet szánnak nekik.

Teljesen zavarossá teszi az április 23-i választási harcot a listák összeállításának módja. A listák végén az elszigetelt jelöltek külön csoportot alkotnak, anélkül, hogy megkérdeznék azoknak a véleményét, akik sorsukat az övékhez kötötték. Több listán is lehet szerepelni. Így az Ideiglenes Kormány négy demokrata tagját két párizsi listára is felveszik: a *Comité central des élections générales*-éra és a Luxembourg-bizottság listájára (a *La Réforme*-nak nincs listája). Az sem tilos, hogy több nevet vegyenek fel egy

listára, mint ahány a megválasztandó képviselő. A szavazatszedők azt az intsrukciót kapták, hogy töröljék az utolsó neveket. Több megyében is jelölhetnek valakit.

A szavazólapok nyomtatva, litografálva vagy kézírással készülhetnek. Az utolsó órák manővere abban áll, hogy hamisított szavazólapokat nyomnak. Fel is kéri több département választóit, hogy ellenőrizzék a szavazólapokon szereplő nyomdászok nevét.

A lista szerinti szavazás körüli bizonytalanság nyilvánvalóan a pártok bizonytalan körvonalalaival függ össze.¹ Ha *pártról* beszélünk, ez alatt, egészen a Harmadik Köztársaság időszakáig, szellemi áramlatot értünk, ami mögött nem áll semmiféle szervezet.

Kivétel erősíti a szabályt. Párizsban a *Comité central des élections générales* szervezett propagandistái a nemzeti műhelyek brigádvezetői, akiket Thomas igazgató kölcsönad a *Le National* embereinek.

Az április 23–24-i szavazás

Vasárnap, április 23-a, húsvét napja. Vidéken a választók – miután előbb részt vettek a misén – körmenetben, egyházi dalokat énekelve, a plébános és a notabilitások irányításával vonulnak a járási székhelyekre.

Párizs nyugodt, ünnepi a hangulata.

Lyonban zavargásoktól tartottak, de nem történik semmi, noha a munkások felettébb elégedetlenek Emmanuel Arago komisszár hivatalos ténykedése miatt, mert szerintük az hátrányos listájuk szempontjából.

Ezzel szemben Limoges-ban összeütközések vannak,

¹ Több mint nyilvánvaló a monarchisták abbeli szándéka, hogy listáikat álcázzák. Lyonban a monarchista listán ott szerepel Greppo kommunista munkás neve (aki nem tiltakozik nevének szerepeltetése ellen). Gers-ben Subervie tábornok neve olvasható a monarchisták listáján (ő sem protestál). Greppo és Subervie ily módon több lista jelöltjei, és könnyűszerrel megválasztják őket.

A *Société populaire*-ben (Népi Társaság) csoportosuló munkások és a polgári nemzetőrök között immár egy hónapja tartanak az ellenségeskedések, s csupán az utóbbiak vannak felfegyverezve. A munkások is elkészítették listájukat, de vereséget szenvednek. A szavazatok 26-i és 27-i összeszámlálásakor a városi ipartelepen (egyfajta nemzeti műhely) foglalkoztatott munkanélküliek és a Vienne faúsztatói (akiknek az a munkájuk, hogy a porcelángyárak kemencéinek fűtésére szolgáló rönköket hosszú csáklyákkal vagy lándzsákkal irányítsák a folyóvízben) lefegyverzik a megijedt polgárokat. Ezután a kormány komisszára két hétig egy munkásokból és kispolgári demokratákból álló bizottsággal igazgatja a várost. Ezt követően érkezik meg a katonaság, hogy ismét felfegyverezze a polgári nemzetőröket és feloszlassa a demokratikus bizottságot. Vérontásra nem kerül sor.

Rouenban súlyosabb a dolog. A munkások erősen kötődtek Deschamps komisszárhoz. A *La Réforme* republikánusaival együtt „vörös” listát állítottak össze. Ezen Deschamps és unokaöccse is szerepelt, és a 19 jelölt közül 10 munkás volt. A vörös lista lemaradt a *Le National* radikálisainak listája mögött, aminek szervezője az ügyvédből márciusban államügyésszé emelt Sénard volt (ezzel akarták jutalmazni a banketthadjáratban vitt szerepét). Sénard Deschamps személyes ellenfele volt. A polgári nemzetőrség az ő oldalán állt, és már április 16. óta számos munkásellenes provokációra ragadtatta magát. Alighogy közzétették az eredményeket, újrakezdik a provokációkat. A munkások, akik vereségüket a Sénard mögött felsorakozó iparvállalkozók mesterkedéseinek tulajdonítják, felfegyverkeznek ahogy lehet, és két napon át (április 27–28.) védelmezik a polgári nemzetőrség és a katonaság ellen a Martinville és Saint-Vivien nyomornegyedekben emelt barikádokat. Ordener és Gérard tábornokok elemükben érzik magukat. A „rend” oldalán nincsenek veszteségek. A harcokban a munkások közül tizenegyen esnek el, huszonhárman pedig a kórházban halnak meg. Ötvenhárman súlyosan megsebesülnek. Ez volt az első megnyil-

vánulása annak, amit a polgárok „bölcs és mérsékelt köztársaságnak” neveztek.²

Az eseményeket megtorlás követte. A párizsi klubok fájdalommal fogadták a hírt. Barbès magyarázatot követelt a kormánytól, Blanqui plakáton vádolta a felelősöket.

„Polgártársak, az ellenforradalom a nép vérében fürdik. Igazságot!... Két hónapja készül titkon a roueni royalista burzsoázia egy Szent Bertalan-éjszakára a munkások ellen... Miért van az, hogy csakis az arisztokrácia volt szervezett és rendelkezett fegyverekkel?... Valamennyi régi republikánust börtönbe vetettek.”

Blanqui nem túloz. Rouen új főügyésze, Franck-Carré, aki az 1839. május 12-i felkelők perében a vádat képviselte, még azokkal szemben is könyörtelen, akik egyáltalán nem vettek részt a zavargásokban. Így például Mathieu d'Epinal, az ismert kommunista is börtönbe kerül egy időre, egyszerűen azért, mert Deschamps barátja.

A választási eredmények

A szavazatszámlálás egyes megyékben április 27-ig, másutt 28-ig tartott. Párizsban az eredményeket 28-án este 10 óra felé tették közzé az Hôtel de Ville-ben.

A szavazók száma jelentős volt. Száz szavazásra jogosult közül kb. nyolcvannégy szavazott, vagyis 7 835 327 a 9 395 035-ből.

² Dubuc, A.: Les Emeutes de Rouen et d'Elbeuf. Etudes d'Histoire moderne et contemporaine. II. köt. 1948. – A szerző joggal hangsúlyozza a roueni textilipari munkások munkanélküliségét s a munkanélkülieknek a kommunális ipartelepek révén nyújtott segítséget mint a roueni események előzményeit, de érvelése ezután arra hajlik, hogy bebizonyítsa: a nép „zavaros elemei” viselik a felelősséget mindenért; a republikánus vagy orleanista burzsoázia nem akart megtorlást, szemben azzal, amit a párizsi forradalmárok gondoltak. Valójában Dubuc a helyi sajtó *a priori* kétes helyzetelemzését veszi át.

A megválasztottak száma 880 volt; politikai tendenciájukat gyakran nehéz meghatározni. Nagyjából mintegy százan legitimisták és konzervatív katolikusok, kétszáznál valamivel kevesebben orleanisták, azaz „a holnap republikánusai”, ötszázan a *Le National* „mérsékelt republikánusai”; száznál kevesebb a megválasztott demokraták száma, néhány szocialista és kommunista van csupán közöttük.

Vereség ez a népi mozgalom, Louis Blanc és Ledru-Rollin számára.

Párizsban Lamartine jókora előnnyel, 259 800 szavazattal lett első. Kilenc másik megyében is megválasztották, összesen 1 500 000 szavazatot kapott. Párizsban Lamartine után a sorrend a következő: Dupont de l'Eure, Arago, Garnier-Pagès, Marrast, Marie és Crémieux. Dupont de l'Eure, Marrast és Crémieux Eure, Haute-Garonne, illetve Indre-et-Loire képviselőtét tartották meg, ahol szintén megválasztották őket.

A választás az Ideiglenes Kormány többségének győzelme volt. A kormánykisebbséghez tartozó tagok közül a legtöbb szavazatot (134 041-et) Albert kapta, de ezzel is csak a 21. helyet szerezte meg a 34 képviselő közt. Utána Caussidière következett 133 775 szavazattal, Ledru-Rollin 131 587 szavazattal, Flocon 121 865 szavazattal és Louis Blanc 120 140 szavazattal.

A Luxembourg-lista munkásai közül csak Agricol Perdiguier-t választották meg (117 290 szavazattal). Perdiguier, a legényegyletek reformjának kezdeményezője és 1845 vége óta szabadkőműves, ennek ellenére nem került sor szakításra közte és a *L'Atelier* katolikusai között. Szülőföldjén, Vaucluse-ban is megválasztották.³ A *L'Atelier* két munkása, Corbon (135 043 szavazat) és Peupin (131 969 szavazat) klerikális támogatással győztek, akárcsak vezetőjük, Buchez (135 674 szavazat).

Vesztettek Párizsban: Barbès, Sobrier, Vidal, Raspail,

³ *Briquet J.*: Id. mű.

Pierre Leroux, jóllehet ott volt a legnagyobb esélyük. Barbès-t Aude-ban választották meg, ahol nagy vagyon ura volt. A párizsi kommunista munkás, Savary, a luxembourg-beli küldött, akit a fővárosi munkásság megbecsülése övezett, 61 000 szavazattal Barbès mögé (64 000), de Raspail (52 000) és Leroux (47 000) elé kerül.

Vidéken hasonlóképpen súlyos a demokraták veresége.

Bretagne-ban és a Vendée-ban, valamint a Massif Central szegény département-jaiban a legitimisták és a konzervatív katolikusok szereztek erős pozíciókat. Három püspököt választottak meg: Morbihanban Mgr. Parisis-t, Langres püspökét. Finistère-ben Mgr. Graverant, Quimper püspökét és Lozère-ben Mgr. Faye-t, Orléans püspökét. Nyugatot Falloux és La Rochejacquelein, Bouches-du-Rhône-t Berryer képviselte.

A régi balközép és a dinasztikus baloldal orleanistái, valamint a Guizot-rendszer néhány kevésbé kompromittált kormánypárti politikusa főként az északi országrész ipari vállalkozóit és a normandiai gazdálkodókat képviselték. E csoportok vezetői a Lajos-Fülöp-féle parlamentben Dufaure, Odilon Barrot, de Rémusat stb. voltak. Most bekerültek az Alkotmányozó Nemzetgyűlésbe, Molé és Thiers kivételével. Thiers-t a kormány óhaja szerint kibuktatták Bouches-du-Rhône-ban.

A *Le National* republikánus polgáraié volt az ország keleti területe és központja.

A demokraták és a szocialisták néhány nagyvárosban és a languedoci département-okban jöttek be. Néhány kommunistát is megválasztottak, koalíciós listán.

Ahogy Ledru-Rollin is tervezte, sok az új ember: kétszáznál kevesebb azok száma, akik korábban már részt vettek a képviselőház munkájában. De Carnot óhajával szemben kevesen vannak a nép képviselői. Van ugyan mintegy harminc munkás és művezető, ezzel szemben szinte egyetlen paraszt sincs. A parasztok szinte mindenütt a megyei főtisztviselőkre szavaztak. Ezek meg szívesen vették kölcsön a gazdálkodó titulust. De Heeckeren báró

Elzászban például így jelöltette magát: Heeckeren szőlősgazda.⁴

A burzsoák, jogászok, orvosok stb., valamint a kisbirtokosok lettek a szóvivők. Legtöbbjük a monarchia cenzusos választásain is képviselővé lehetett volna.

Az Ideiglenes Kormány többségének támogatásával – amelyet bizonyos értelemben az általános választójog újra funkcióba emelt – formát öltött a polgári köztársaság.

⁴ A saint-cyr-i katonai akadémia elvégzése után Georges Dantès, Heeckeren bárója orosz szolgálatba lépett. 1837-ben ő ölte meg párbajban Puskit. Ez a hazát nem ismerő őszreakciós, feudális úr 1837 után tért vissza elzászi birtokaira.

Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés és a Végrehajtó Bizottság

Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés május 4-én ült össze első ízben.

Minthogy a Bourbon-palota terme nem volt elég tágas a résztvevők befogadására, sietve egy nagy, jellegtelen barakkot emeltek ideiglenesen az udvaron.

A kormány tagjainak belépésekor az Invalidusok ágyúi huszonegy üdvölvést adtak le.

Dupont de l'Eure az Ideiglenes Kormány nevében tartott rövid szónoklatában, miután halványan és kétértelműen célzott a munkához való jogra, a köztársaság kikiáltásának és az Ideiglenes Kormány főbb rendelkezéseinek megerősítését kérte.

A Nemzetgyűlés kimondta, hogy a köztársasági államforma „lett és marad Franciaország kormányzati formája”.

Négy óra volt, amikor Courtais tábornok felkérte a gyűlés és az Ideiglenes Kormány tagjait, lépjenek az oszlopcsarnokba, hogy ott, a nép jelenlétében proklamálják a köztársaságot.

A szalonkabátos képviselők sötét tömegéből élesen kivált Lacordaire atya alakja a dominikánusok fehér reverendájában. Feléje irányult minden figyelem, külön megéltézték. Az egyszerű emberek, akik némi nyugtalansággal léptek be a Bourbon-palotába, nem tudván, hogy a gyűlés megerősíti-e vagy sem a köztársaságot, s azok, akik még most nyomakodtak be, versengtek, hogy megszoríthassák a kezét. Falloux „szemmel láthatóan gyanús-nak” nevezi a Lacordaire-t körülvevő tömeget. Montalembert feljegyzi naplójában, hogy fehér ruhája nem váltotta ki „a legcsekélyebb gyűlöletet sem”.

Mikor visszatértek az ülésterembe, a képviselők meghallgatták a mérsékelt republikánus Trélat-t, amint a köz-

társasági közhangulatért lelkesedik: „Még azok közt sincs senki, aki visszautasítaná a köztársaságot, akik két hónapja még protestáltak ellene... A köztársaság olyan, mint a nap – vak, aki nem látja!”

Támadás az Ideiglenes Kormány kisebbsége ellen

Az első politikai ütközet a Nemzetgyűlés Irodájának megválasztása körül bontakozik ki. A *Le National* radikálisai által támogatott jelöltek nagy többséggel győznek. Elnök: Buchez, aki előbb Garnier-Pagès, majd Marrast mellett Párizs helyettes polgármestere. Alelnökök: Recurt, a Saint-Antoine negyedbeli orvos, aki február óta a párizsi polgármester másik helyettese; Cavaignac tábornok; a munkás Corbon, a *L'Atelier* embere; Guinard, a párizsi nemzetőrök vezérkari főnöke, akit Courtais-nél mérsékeltebbnek tartanak; Cormenin; Sénard volt roueni főügyész, az 1847. decemberi bankett és az 1848. áprilisi vérengzés irányítója. Az ő bevételezése egyértelmű kihívás a párizsi népi mozgalommal szemben.

Az előzetes feltevésekkel szemben az Ideiglenes Kormány tevékenységéről szóló részletes beszámoló nem vált ki semmiféle bonyodalmat. Louis Blanc-t előbb tettetett közömbösség fogadja, ragyogó rögtönzött szónoklata azonban ellenséges mormolást vált ki azokból, aki biztosan ülnek a képviselői székben. Az a Ledru-Rollin azonban, akit a folyosókon nem egy képviselő szidalmazott, aki ellen a *Le National* emberei valóságos összeesküvést szőttek, sikert arat. Nála csak Lamartine-t tapsolják meg jobban, aki Dupont de l'Eure nevében terjeszti elő az Ideiglenes Kormány politikájáról szóló összefoglaló jelentést. Egy beszédéből vett idézet pontos képet adhat Lamartine stílusáról.

„Bárcsak megértően jegyeznél fel drága hazánk története lapjaira, mélyen a Franciaország által véghezvitt nagy cselekedetek története alá, annak a három hónapnak az eseménysorozatát, ami a megdőlt monarchia és az alakuló

köztársaság közötti űrt kitöltötte; csupán két nevet véssen fel lapjaira a magukat a közjóért áldozó férfiak homályba vesző és elfelejtett neve helyett: a mindent megmentő Népet és Istenét, aki áldását adta a köztársaságra.”

Természetesen nem hagyjuk magunkat félrevezetni a költő színlelt alázatától. Bízva a gondviselésben és jó csillagzatában, Lamartine meg van győződve arról, hogy neve istené és a népe mellett vonul be a történelembe. Bizalmasai – Falloux szerint – ezt súgják a jövő miatt aggódó reakciósök fülébe: „Mitől félnek? Szervezzék meg gyorsan a végrehajtó hatalmat, és adják meg neki a lehető legnagyobb hatáskört. A végrehajtó hatalom Lamartine lesz; adjanak neki szabad kezet, és minden rendbe jön.”

Lamartine-nak megvan az ideiglenes végrehajtó hatalommal kapcsolatos terve az Alkotmány kidolgozásának idejére. Eszerint feláldozná az Ideiglenes Kormány szocialistáit, Louis Blanc-t és Albert-t, akik kibuktak a választásokon és lemondtak a Luxembourg-bizottságban viselt elnöki, illetve alelnöki posztjukról, de megtartaná Ledru-Rollint. Ezzel azt a tartozást akarja leróni, amit az Ideiglenes Kormány akkor vett magára, amikor Ledru-Rollin április 16-án megfűvatta a Nemzetőrségnek a riadót. De Lamartine egy másik tervbe ütközik. A *Le National* emberei mindenáron el akarják távolítani Ledru-Rollint.

A Nemzetgyűlés május 9-én elfogadja Jean Reynaud, Trélat és Dornès, más szóval a *Le National* javaslatát, amely szerint egy öttagú *Végrehajtó Hatalmi Bizottságot* fognak kinevezni.

A képviselők közül sorshúzással szervezett „írodák” vizsgálni kezdik a jelöléseket. Lamartine, Arago, Marie, Garnier-Pagès mindenütt győznek, Ledru-Rollin mindenütt megbukik. Lamartine minden tekintélyét latba veti Ledru-Rollin érdekében. Tudatja, hogy csak akkor fogadja el a végrehajtó bizottsági tagságot – első perctől családdiasan így nevezik e szervet –, ha Ledru-Rollint is beválasztják. A május 10-i titkos szavazás eredményei jellemzőek: Arago 725, Ganier-Pagès 715, Marie 702, Lamartine 643, Ledru-Rollin 458 szavazat. Ledru-Rollin átjut, de

hátral kullog a sorban, és Lamartine is erősen lemarad, pedig a *Le National* radikálisai attól féltek, hogy ha a Nemzetgyűlés esetleg egyszemélyi elnöki hatalmat akar testületi helyett, Lamartine győzelme elsőprő lehet. „Lamartine óriási polgári népszerűsége egyetlen napon semmivé lett” – mondja Louis Ménard.¹ „Ez volt a csalódott konzervatívok első figyelmeztetése” – mondja Falloux, a Ledru-Rollinre leadott 458 szavazatot pedig ekként kommentálja: „Így fejezték ki állhatatos rosszallásukat azok, akiket ravaszul mérsékelt beszéde egyáltalán nem tévesztett meg.”²

Egy második szavazást tartottak arról, hogy az Ideiglenes Kormány jól szolgálta-e a hazát. Barbès kifejti a párizsi klubok nézeteit. A nép nevében tiltakozik „a kormány számos intézkedése ellen”; felveti, hogy külpolitikája túlságosan aggályoskodó volt, magukra hagyta a lengyeleket, a belgákat, az olaszokat és a németeket, és követeli „a Rouenban elkövetett vérengzés” elítélését. Sénard túlzással vádolja, Crémieux azt válaszolja, hogy kijelöltek egy vizsgáló bizottságot. A Nemzetgyűlés többsége ellenségesen támad Barbèsre, és keresztülviszi, hogy kézfelemeléssel szavazzanak a kérdésben. Barbèsszel együtt csak három demokrata utasítja el a „köszönetnyilvánítást” az Ideiglenes Kormánynak.

A Nemzetgyűlés a Végrehajtó Bizottságra bízza a miniszterek kinevezésének ügyét. Előírja, hogy nem választathatók miniszterek a Végrehajtó Bizottságból. Ez a rendszer pontosan az Első Köztársaság III. Évének alkotmányát, az öt személyből álló Végrehajtó Bizottság az öttagú Direktóriumot idézi.

A Végrehajtó Bizottságnak jogában áll, hogy meghagyja az Ideiglenes Kormány azon volt tagjainak tárcáját, akik nem kerültek be a bizottságba. Ilyenformán Crémieux megtartja az igazságügyet és Carnot a közoktatást.

Ledru-Rollint a Belügyminisztérium élén az orvos

¹ Ménard, L.: Id. mű.

² Falloux: Mémoires d'un royaliste.

Recurt (a *Le National* embere) váltja fel; Bastide (a *Le National*tól) követi Lamartine-t a külügyminiszteri székben; a közmunkaügyi miniszter Marie helyett Trélat orvos lesz (ő is a *Le National* embere); a pénzügyek élére Garnier-Pagès helyett Duclerc kerül (egyébként szintén a *Le National* embere), aki márciusban a jobb keze volt mint államtitkár. Aragótól a hadügyeket a *Le National*hoz közel álló Cavaignac tábornok, Algéria főkormányzója veszi át – ideiglenesen Charras alezredes helyettesíti –, a tengerészetet pedig Cazy tengernagy (politikai nézeteit nem ismerjük). Flocon, aki áprilisban alig-alig támogatta Ledru-Rollint, Louis Blanc-t és Albert-t, jutalmul a kereskedelmi tárcát kapja meg Bethmont-tól, akinek kárpótlásul a most kreált vallásügyi minisztériumot adják. Két Ledru-Rollinhez közel álló személyt állítanak funkcióba: Carteret belügyi államtitkárként, Jules Favre külügyi államtitkárként kezd munkához. Ledru-Rollinnek sikerül megtartania Caussidière-t a rendőrkapitányságnál, de megbukik az a próbálkozása, hogy eltávolítsa Marrast-t a párizsi polgármesteri székből és kibuktassa Pagnerre könyvkereskedőt a Végrehajtó Bizottság titkári posztjából.

Louis Blanc a szónoki emelvényről jelenti be, hogy a Luxembourg-bizottság jog szerint feloszlott a Nemzetgyűlés összeülése óta, de kéri, hogy hozzanak létre egy munkaügyi minisztériumot és az foglalkozzék a nép szükségleteivel. Arra is van gondja, hogy hozzátegye: ő maga távol marad a kormánytól az alkotmány megszavazásáig. A Nemzetgyűlés, amely a legkevésbé sem ismeri a szociális problémákat és amely burzsoá módon ellenségesen áll szemben egy olyan munkaügyi minisztériummal, ami csak a proletármunka minisztériuma lehetne – hiszen a pénzügyek, a kereskedelem, a közmunkák minisztériuma, vajon ezek nem a *polgári* munka minisztériumai?”³ –, úgy tekinti a javaslatot, mint Louis Blanc személyes ambíciójának bizonyítékát, és elhatározza, hogy csak egy

³ Marx: Osztályharcok Franciaországban 1848-tól 1850-ig. Marx-Engels Művei. 7. köt. 17. old.

bizottságot nevez ki a munkások sorsának kivizsgálására. „A gyűlés tudni akarta, hogy a szegények valóban szegények-e” – gúnyolódik Louis Ménard.

Teljes a burzsoá republikánusok politikai győzelme. Vajon mit kezdenek vele?

Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés politikája

A Végrehajtó Bizottság az Ideiglenes Kormány ellenképe. Az Ideiglenes Kormány aktív volt, bizonyos értelemben hatékony. A Végrehajtó Bizottság tagjai ezzel szemben bóbiskolnak középszerű hatalmuk karosszékében. Csak a nemzeti műhelyek és az általuk okozott politikai problémák érdeklik őket igazán.⁴

Ledru-Rollin többé-kevésbé Lamartine foglyának érzi magát. Lamartine meg hagyja, hogy menjenek a dolgok a maguk útján. Ha a képviselők a véleményét kérik a politikai helyzet fejlődéséről, olyanfajta optimizmust tanúsít, ami sok mindent a gondviselésre bíz. Ha megpróbálják rávenni, hogy fejtse ki az alkotmánnyal kapcsolatos nézeteit, Béranger-hoz vagy Lamennais-hoz utasítja őket. Lamennais-hoz, aki a Nemzetgyűlésbe és lapjába, a *Peuple constituant*-ba öli egész erejét és Béranger-hoz, akit akarata ellenére választottak meg, és aki lemond.

Arago elnököl a Végrehajtó Bizottságban.

Sem Lamartine, sem a *Le National* képviselői (Arago, Garnier-Pagès, Marie) nem gondolnak nemzetgyűlésbeli híveik megszervezésére, pedig a nézetek bizonytalansága a kormányt ügyesen kezelő politikusok számára lehetővé tenné, hogy megerősítsék helyzetüket. Arra sem gondolnak, hogy megismertessék magukat a vidéki képviselőkkel, akik pedig ebben a híreket lassan terjesztő és Párizssal szemben előítéllettel teli korban szívesen vennék, ha az Ideiglenes Kormány volt tagjai tájékoztatnák őket.

⁴ V. ö.: Procès-verbaux du Gouvernement provisoire et de la Commission du Pouvoir exécutif. Paris, Imprimerie nationale 1950. – A bizottság első ülését május 11-én, az utolsót június 22-én tartotta.

Azt mondhatjuk, hogy a Végrehajtó Bizottság nem veszi komolyan kormányzói feladatát.

A Nemzetgyűlés tehát politikailag a Végrehajtó Bizottság befolyásától függetlenül fejlődik.

Bár a konzervatív katolikusok és a legitimisták nem szeretik Lamartine teátrális pózait, magukénak érzik őt, mert arisztokrata származású. Lamartine ugyan jóindulatúan fogadja vezetőiket a Külügyminisztériumban, a Boulevard des Capucines-en május 4-én délután, de kiábrándultan távoznak tőle, mert ki akar térni a vita elől. A legitimista párt tehát a monarchia idejéből való parlamenti vezetők, Berryer, La Rochejacquelein, Falloux körül szerveződik, a konzervatív katolikusok pedig Montalembert és Fayet meg Graveran püspökök körül – Mgr. Parisis, legalább eleinte, tőlük balra helyezkedik el.

Az orleanisták, akiket „a holnap republikánusai” címmel ruháztak fel, kétségtelenül hajlamosak volnának a konzervatív republikánus polgárok szerepére. Magukra hagyatva, Odilon Barrot tanácsait követik, aki ugyanolyan joggal számíthat a monarchia egyik sírásójának, mint egyik végsőkéig kitartó hívének.

A monarchista jobboldal, a legitimisták és az orleanisták már ekkor szívesen nevezik magukat *a rend pártjának*, a rend emberei pártjának. Rendszeresen összejönnek a Rue de Poitiers-n található központjukban, de eleinte csak olyan képviselők léphetnek be oda, akik még soha, egyetlen képviselőház munkájában nem vettek részt.

A *Le National* táborának képviselői általában „új fiúk”, s ennek megfelelően elég félénkek, elég tájékozatlannak, nem akarják magukat semmiféle irányzat mellett elkötelezni, nehogy elveszítsék a véleményváltoztatás szabadságát, bár véleményük különben sem elveken alapul általában, s csupán annyiban egyezik meg az Ideiglenes Kormány többségének álláspontjával, amilyen mértékben az elkerülte, hogy megzavarják a „rendet”. Körükben Marrast élvez bizonyos tekintélyt, ő igyekszik egybefogni őket a (volt Palais-Royal-beli) *Réunion du Palais-National*-ban (Palais-National-beli Tömörülés).

A demokraták sem egységesebbek ellenfeleiknél. Közülük harmincan kezdetben a gyűlésterem felső padsoraiban foglalnak helyet, ezek a *Montagne* (Hegypárt) dicső nevét veszik fel. Köztük találjuk Barbès-t és Lammenais-t, Grep-pót, a lyoni szövőmunkást, és ott van Félix Pyat drámaszerző újságíró is. Közélükben foglal helyet az Ideiglenes Kormány hajótörött kisebbsége: Louis Blanc és Albert, s néhány napig Lacordaire atya is, aki azonban hamarosan lemond mandátumáról. De az 1848-as hegy pártiak és szomszédaik, úgy tűnik, nem sok gondot fordítanak arra, hogy egyek legyenek a néppel, pedig ez adott erőt azoknak, akiknek örökségére pályáznak. Barbès kivételével még a párizsi klubokban sem mutatkoznak. Zavarja őket Ledru-Rollin jelenléte a Végrehajtó Bizottságban, jöllehet később Ledru-Rollin lesz a vezérük. A jelen pillanatban azonban még nem tudják se teljesen helyeselni, se teljesen elvetni cselekedeteit. A bizonytalankodó hegy pártiak először a *Réunion de la rue Castiglione*-ban (Castiglione utcai Gyűlés), később a *Réunion de la rue Taitbout*-ban (Taitbout utcai Gyűlés) jönnek össze.

Látva a Végrehajtó Bizottság nemtörődömségét, a képviselők hamarosan magukhoz ragadják a kezdeményezést. Mivel a mérsékelt republikánusoknak Marrast kivételével nincsenek más jeles szónokaik, mint azok, akik a Végrehajtó Bizottságban, a minisztériumokban és a Nemzetgyűlés Irodájában tevékenykednek, szívesen hallgatják az orleanista és legitimista öreg parlamenti rókákat, akik ennek következtében nagyobb jelentőségre tesznek szert, mint ami elismert híveik száma szerint megilletné őket. Feltételezhető, hogy több kezdeményezéssel, összetartással és politikai hajlékonysággal a hegy pártiaknak is lett volna esélyük, hogy legalább meghallgatásra találjanak a hatalmas *Marais*-ban*.

Tény mindenestre, hogy a Nemzetgyűlés többsége félreérthetetlenül kinyilvánítja bizalmatlanságát a néppel szem-

* *Marais* (mocsár) – az 1792 szeptemberében összeült nemzeti Konvent centruma, a forradalom védelmére kész, őszinte köztársaságiak határozott fellépésre nem képes laza tömege. – *A szerk.*

ben. Mikor elnökének rendelkezésére bocsátja Franciaország teljes haderejét, úgy viselkedik, mintha biztonságát állandó veszély fenyegetné a párizsi nép részéről. Korábban hasonló nézetek miatt bukott meg a Gironde. A Nemzetgyűlés megtiltja a petíciót benyújtóknak⁵ ügyük személyes előadását, előírja, hogy a petíciókat a Nemzetgyűlés valamelyik tagjának kell felolvasnia, annak, aki hajlandó azt átvenni. E rendelkezésben valójában az az elhatározás fejeződik ki, hogy a Nemzetgyűlés csak a nép jelenlétének kizárásával hajlandó tanácskozni. A Nemzetgyűlés elrendeli, hogy a Végrehajtó Bizottság tagjainak részt kell venniük a Nemzetgyűlés minden ülésén, vagyis kinyilvánítja, hogy minden politikai akció központjának önmagát tekinti. Abban a döntésben, hogy a Nemzetgyűlés 15 nagy állandó bizottságra oszlik – pénzügyi, külügyi, közoktatási, munkaügyi stb. bizottságokra –, szintén az az óhaja fejeződik ki, hogy minden államügyet saját hatáskörébe vonjon. A Nemzetgyűlés minden tagja feliratkozik egy választása szerinti bizottságba, ami így amolyan kis parlamentté válik; mindegyiknek 50 képviselő tagja van.

Drouyn de Lhuys, Louis-Napoléon jövőendő minisztere a külügyi bizottság elnöke. Montalembert a közoktatási bizottságba jelentkezik, mert meg akarja buktatni Carnot minisztert. Szeretné több barátját is bevonni, különösen Falloux-t. De Falloux-nak jobban tetszik, hogy a szocializmust támadja a munkaügyi bizottságban. Berryer-t a pénzügyi bizottságban találjuk. Minden bizottságban, vagy csaknem mindegyikben, legitimisták, orleanisták és katolikusok vezetik a vitát s a bizottsági termek homályában próbálják ki azokat az érveket, amiket később a Nemzetgyűlés szónoki emelvényén fognak megismételni. Így készülődik a reakció.

⁵ Az Ideiglenes Kormány idején sok volt a petíció. Ezek gyakorta hasonlítottak a nagy forradalom petícióihoz, és néha még abban részt vett emberek nyújtották be őket. De új tartalom is megjelenik bennük. Április 16. után a petíciót benyújtó munkások tiltakoznak a rájuk erőszakolni próbált gyámkodás ellen. (V. ö. *Belin-Milleron: Les Pétitions de 1848*. 1848, 1950. júliusi szám.)

Párizs népe előzönlí a Nemzetgyűlést

Április 23. óta a párizsi klubok úgy érzik, veszélyben vannak. Velük együtt Louis Blanc is, akinek a képviselők többek közt szemére vetik, hogy a Luxembourg-bizottságban gyermekora szegénységéről szólva ezt mondta: „Hannibáli esküt tettem ez ellen a társadalmi rend ellen, amely annyi testvérünket teszi szerencsétlenné.”¹

A klubok az Ideiglenes Kormány további fenntartását javasolták. A *Club de la Révolution* például május 5-én felhívta az Ideiglenes Kormány tagjait, hogy „*diktatórikus rendelkezésekkel* tartsák meg a végrehajtó hatalom gyakorlásának jogát mindaddig, amíg meg nem bizonyosodtak róla, hogy a Nemzetgyűlés munkához lát ... és amíg nem látják, hogy valóban kiérdemli az igazi republikánusok bizalmát”.

Már az április 16-i kudarcot követően felmerült, hogy tüntetést kell rendezni a Nemzetgyűlés előtt.

A *Société des Droits de l'Homme* a „régí társadalom kivételezettjeinek” adresszált, Barbès aláírásával szignált plakáton fenyegette meg a Nemzetgyűlést:

„Ha továbbra is ragaszkodnak a régi társadalmi rend védelmezéséhez, a harc napján szervezett csoportjainkat találják majd az élen, és akkor már nem *bocsánatról*, hanem *igazságosztásról* fognak Önökkel tárgyalni testvéreik.”

Miközben a royalista sajtó az „ötöket” támadta, mert a Végrehajtó Bizottság – hogy jobban hangsúlyozza az öttagú Direktóriummal való hasonlatosságát – a munkásbizottság feloszlása után szabaddá vált Luxembourg-palotába tette át székhelyét, a demokratikus lapok meg-

¹ Utalás Hannibálnak a Róma elleni engesztelhetetlen gyűlölettől fűtött esküjére, amit apja, Hamilcar Barcas előtt tett.

bélyegezték az általános választójog „választási manőverekkel történt meghamisítását”.

Már csak az a kérdés volt nyitott, mi lesz a Nemzetgyűlés elleni népi fellépés jelszava.

Május közepén a Nemzetgyűlés napirendjén az Ideiglenes Kormány külpolitikájának megvitatása szerepelt. Pontosan ez volt az egyik fő vitakérdés a népi mozgalom és a február óta hatalmon levők s még inkább a népi mozgalom és a Nemzetgyűlés között.

Az 1848-as forradalom külpolitikája (február–április)

Lamartine március 4-én a Francia Köztársaság diplomáciai képviselőihez intézett körlevelében olyan külpolitikai vonalat próbált felvázolni, ami a reakciós Európának nem szolgáltathat ürügyet a februári forradalom elleni agresszióra, és ami határozottságával – vagy látszólagos határozottságával – egyben kielégítheti a júliusi monarchia összes, dinasztikus és republikánus ellenfelének azt az egyöntetű óhaját is, hogy Franciaország álljon ismét a haladó nemzetek élére.

„Önöknek feltétlenül képviselniök kell a következő álláspontot – írta Lamartine a francia diplomatáknak –: *a Francia Köztársaság szemében az 1815-ös szerződések nincsenek többé érvényben*; viszont ezeknek a szerződéseknek területi döntései olyan *tények*, amelyeket elfogad a többi nemzettel való kapcsolata alapjául és kiindulópontjául.”

Palmerston kedvezően értékeli ezt a mérsékelt hangot, de ez nem tartja vissza az Ideiglenes Kormányt s a nevében intézkedő Aragón a védelmi háborúra való felkészüléstől. (Ettől a lépéstől számos burzsoá félt.) Lamartine viszont erős, a forradalmi Franciaországgal szemben összefogni képes monarchikus Európával számolt. De márciusban forradalom mozgatja meg a már január óta felkelések rázkódtatta Itáliát, valamint Ausztriát és a Habsburgok

által elnyomott országokat (Horvátország, Erdély, Csehország, Lengyelország), Poroszországot és a legtöbb német államot. Ez az új helyzet vajon milyen új feladatokat szab Franciaországnak? Ezen a ponton tért el az Ideiglenes Kormány tagjai és a népi mozgalom véleménye.

A kormány hivatalosan szimpátiáját fejezi ki az európai forradalmi mozgalmakkal. De Lamartine megígéri az angol nagykövetnek, Normanbynek s még inkább az orosz ügyvivőnek, Kiszeljovnak – aki csak azért maradt Párizsban, mert február 26-án nem indultak vonatok, a mozdonyvezetők ugyanis a népi győzelem megünneplésével voltak elfoglalva –, hogy Franciaország csak akkor avatkozik be valamely állam ügyeibe, „ha erre annak uralkodója vagy kormánya kéri fel, és csak külső támadás esetén”. Ausztria nagykövetének, Apponyinak kijelenti, hogy Franciaország nem avatkozik bele Itália ügyeibe, csak ha megelőzően Ausztria teszi ezt. Lamartine nem hajlandó négyszemközti találkozásra a párizsi lengyel demokraták vezetőjével, Worcell-lel, s bár beleegyezik egy lengyel deputáció fogadásába, csupán ürességtől kongó beszédet intéz hozzájuk. Egy kicsit később, április 6-án beszédének ürességével henceg is Kiszeljov előtt, amikor az felkeresi, hogy elkésve ugyan, de biztosítsa I. Miklós cár Franciaország iránti békés szándékairól.

„Diplomáciai pályafutásom² alatt sokat töprengtem, és arra a következtetésre jutottam, hogy a legtermészetesebb szövetség Franciaország számára az Oroszországgal való szövetség. Ha a lengyel kérdés nem tett volna szert nálunk, némileg mesterségesen, oly nagy szimpátiára, amit a kormányzataink közötti rossz kapcsolatok³ csak fokoztak, ez a szövetség már régen megvalósult volna, annak a két népnek hasznára, amelyek szellemben közelebb állnak egymáshoz, mint a világ bármelyik más népei. Mindez

² Lamartine diplomáciai pályára lépett, de hamarosan visszavonult földbirtokára, hogy költészetének és a szőlőtermelésnek éljen.

³ Utalás I. Miklós Lajos Fülöppel szembeni megvető magatartására.

csak idő és kedvező körülmények kérdése.” (Kiszeljovnak egy Nesselrodéhoz, a cár külügyminiszteréhez intézett táviratából.)

Lamartine már *tíz nappal* az április 16-i tüntetés előtt azt is megvallja az orosz diplomatának, mik lelki nyugalmanak okai:

„*Nyolc-tíz napon belül* szervezett, 200 000 főből álló Nemzetőrségünk lesz, ezenfelül kitűnő szellemű, 15 000-es mobil egységünk, 20 000 emberből álló reguláris csapatunk veszi körül Párizst, és be is visszük Párizsba... Ez az erő könnyűszerrel féken tudja tartani a klubok fanatikusait, akik csak néhány ezernyi háborodottra és börtöntöltelékre támaszkodnak, és meg tudja akadályozni, hogy túlzásokra ragadtassák magukat, ha arra támadna kedvük.”⁴ (Ugyanabból a sürgönyből.)

Ilyen megnyilatkozások mellett hogy is ne lenne nyugodt a reakciós Oroszország?

Viszont a párizsi, sőt a vidéki népi mozgalom szenvedélyesen érdeklődik az európai forradalmak fejlődése és megszilárdulása iránt. A népi mozgalomban küzdők még nem felejtették el Bastide-nak, az új külügyminiszternek alig négy-öt hónapja a *Le National*ban megjelent cikkeit, a Franciaország emancipációs küldetéséről szóló fejtegetéseket.

A népi mozgalom felajánlja erkölcsi és anyagi segítségét az európai forradalmaknak. A mozgalom embereinek kitűnőek a kapcsolataik a Franciaországba emigrált külföldi – olasz, német, lengyel stb. – demokratákkal. Hálásak, hogy Franciaországról vesznek példát. Fontos törekvésük, hogy békésen megoldják az emigráns demokratákat megosztó konfliktusokat, pl. a német demokraták és a porosz fennhatóság alatti Lengyelországból való lengyelek közt felerült ellentétet, aminek visszhangja Párizsig is eljut. Elérik, hogy tartózkodási engedélyt kapjanak a veszélyben levő idegen demokraták. Így válik lehetővé, hogy Marx Károly, akit február végén a királyi kormány

⁴ V. ö. *Pokrovski, M. N.*: Pages d'Histoire. Paris 1929.

kiutasított Belgiumból, menedéket találjon Párizsban, ahonnan 1845-ben utasították ki.⁵

A Comité central des Ecoles üzenettel fordul Németor-

⁵ Marx és Engels Brüsszelben, ahol a Kommunista Kiáltványt írták, az *Association démocratique*-ban (Demokrata Szövetség) és a *Comité de correspondance internationale*-ban (Nemzetközi Levelező Bizottság) tevékenykedtek. Az *Association démocratique* 1848. február 28-i üzenetében üdvözölte az Ideiglenes Kormányt; az üzenet megszerkesztésében Marx is részt vett. Párizsban Marx a következőkre készül: 1. hogy felújítsa kapcsolatait Floconnal, Louis Blancnal, s hogy találkozzék Cabet-val; 2. a párizsi emigrációban élő német kommunista szabók körében kívánja megerősíteni befolyását, hogy eltávolítsa őket Weitling utópizmusától. Látogatja a *Société des Droits de l'Homme*-ot – a központi klub jegyzőkönyvei megemlítik a nevét –, és részt vesz március 17. előkészületeiben. (V. ö. *Bernstein, S.: Marx in Paris. Science and Society. III. évf. 3. sz. New York 1939 nyara.*) Engels a német forradalom kitöréséig Brüsszelben marad. Ekkor jön Párizsba, hogy Marxszal találkozzék. (V. ö. *Karl Marx, Chronik seines Lebens. Marx-Engels Verlag. Moszkva 1934.*) A párizsi szász követ már március 21-én tájékoztatja kormányát, hogy a párizsi német kommunisták „egy bizonyos Marx irányítása alatt” állnak (*Kretschmar, H. és Schlechte, H.: Französische und Sächsische Gesandtschaftsberichte aus Dresden und Paris. Berlin 1956. 62. old.*) A párizsi rendőrfőnök, Caussidière március 30-án egy évig érvényes útlevelet állít ki Marx számára. Április 5. és 9. közt a két barát elhagyja Párizst, Mainzba, majd Kölnbe mennek. Kölnben Marx megalapítja a *Neue Rheinische Zeitung*ot és a *Kommunisták Szövetsége* újjászervezésén munkálkodik.

Marx a *Neue Rheinische Zeitung* 301 számát adja közre. Az utolsó, az 1849. május 10-i számban az áll, hogy „a júniusi párizsi felkelés lelke a *Neue Rheinische Zeitung* lelke is”.

1849. június elsején Marx ismét Párizsban van mint a pfalzi demokraták központi bizottságának képviselője (ez a bizottság egyfajta köztársasági kormány kezdetleges formája volt). Engels a pfalzbadeni csapatokkal harcol, és a vereség után Svájcba emigrál. Miután Marxot kényszertartózkodási hely fenyegeti (Bretagne-ban), útlevele lejártával Londonba megy (1849. szeptember 1.). Engels 1849 végén csatlakozik hozzá.

Londonban együtt adják ki, immár folyóirat formában 1850. januártól novemberig a *Neue Rheinische Zeitung*ot. Ezután Engels Manchesterben telepedik le, Marx pedig Londonban marad.

Floconnak egy hozzá intézett 1848. március 1-i levelét Marx a „Vogt úr” (*Marx-Engels Művei. 14. köt. Budapest 1966. 616. old.*) mellékletében adja közre.

Lásd *Cornu, A.: Karl Marx en 1848. Paris 1948.*

szág és Itália diákjaihoz: „Megkondítottátok a szabad népek szövetségének szent harangját.”

A párizsi forradalom hívei nem tartják nevetségesnek, hogy egy orosz politikai elítélt, Ivan Golovin, jelöltetni akarja magát az Alkotmányozó Nemzetgyűlésbe, mégpedig a következő indoklással:

„A Konvent kebelébe fogadott több külföldit is. Ez a tény a népek testvérisége elévülhetetlen elvének egyik kiemelkedő példája volt. Párizs demokratáinak feladata, hogy felelevenítsék ezt a precedenst. Franciaország ügye az egész világé, ahogy az egész világ ügye Franciaországé.”

Azt sem tartják nevetségesnek, hogy Georg Herwegh költő a német republikánusok számára naiv módon elkéri „a mobil gárda derék polgáraitól” fegyvereiket.

Francia területen valóban szerveződnek harci csapatok azzal a céllal, hogy segítségükre siessenek a már kibontakozott európai forradalmaknak, illetve, hogy újabb forradalmakat robbantsanak ki. Mindez Ledru-Rollin hallgatólagos vagy formális támogatásával történik március végén és április elején, abban a pár röpke hétben, amikor Ledru-Rollinnek sikerül az Ideiglenes Kormány többségével szemben saját politikáját érvényesítenie.

Herweghnek sikerül egy 2000 emberből álló német légiót alakítania, s ez március 24. és 30. között három csoportban útnak is indul, de fegyverek nélkül. Semmiféle valóságos segítséget nem jelent Baden republikánus felkelőinek ez az alakulat, és április végén fogságba is kerül, fekete-vörös-arany lobogójával együtt. Marx nem vesz részt ennek a sikertelenül végződött kalandos vállalkozásnak az előkészítésében. Lamartine nem áll ki Herwegh mellett, kijelenti, hogy nem adott neki sem pénzügyi, sem fegyveres segítséget.⁶

A Párizsban élő republikánus, illetve szocialista nézeteket valló belgák azt kéri Ledru-Rollintól, könnyítse meg hazatérésüket Belgiumba, hogy ott létrehozhassák a köz-

⁶ A *Le Moniteur* április 2-i száma. V. ö. *Fleury, V.: Le poète Georg Herwegh. Paris 1911.*

társaságot. Ledru-Rollin engedélyével ingyen utazhatnak vonaton a határig, sőt műegyetemistákat is ad melléjük, de ezt írja a lille-i kormányfőbiztosnak, Charles Delescluze-nek:⁷ „Mint ember helyeslem ezt az expedíciót, mint miniszter nem vehetek részt benne.” Ez kétszínűség. A következők: a zászlóaljakra oszlott Belga Légiónak egy részét a belga királyi csapatok fogságba ejtik, mielőtt egyetlen puskát is elsütöttek volna, más részük vereséget szenved a március 30-i, mindent kockára tevő ütközetben; számos halottjuk marad a csatatéren.

A Párizsban és Lyonban élő republikánus érzelmű szavojaiak az 1814–1815-ben a Szárd Királysághoz csatolt Savoie (Szavoja) Franciaországhoz való visszatéréséről beszélnek. Lamartine-t csábítja a kilátás, hogy újra az Alpoknál húzódják a határvonal, mint az 1792-es év forradalmi győzelmei eredményeként, de nem akarja a békét veszélyeztetni azzal, hogy bármilyen határozott kijelentést tesz a március 19-én nála megjelenő szavojai küldöttségnek. Az egyesülést Szavojával a terület népének spontán mozgalmától, nem pedig az oda való politikai emigránsok akcióitól reméli. Az emigránsok türelmetlenül várják, hogy célhoz érjenek; megszorodva a lyoni republikánusokkal, Lyonból vágnak neki szülőföldjük elfoglalásának. Fegyverzetük nevetséges. A hivatalnokok és az uralkodó rétegek demoralizáltsága mégis lehetővé teszi, hogy elfoglalják Chambéryt. Itt április 3-án kikiáltják a köztársaságot. De a papjaik által vezetett parasztfelkelők hamarosan szétszórják, és megadásra vagy a Franciaország felé való visszavonulásra kényszerítik őket.

A lengyel ügyben Ledru-Rollin egy barátja, Didier azt a titkos megbízatást kapja, hogy hozza létre Lengyelország három része – az orosz, a porosz és az osztrák Lengyelország – vezetőinek egységét. Didier teljesen alkalmatlan erre a feladatra, és bele is bukik. A forradalmi

⁷ Erről a részletről és Delescluze 1848-as szerepéről lásd *Dessal, M.: Un Révolutionnaire jacobin, Charles Delescluze (1809–1871)*. Paris 1952.

Poroszország kormánya – amely a március 18-i berlini forradalom után ígéretet tett a Poznańi Nagyhercegség nemzeti újjászervezésére, hivatalosan is elismerte a berlini Lengyel Bizottságot, s azt is megengedte, hogy Poznańban önkéntesekből csapatokat szervezzenek az orosz fennhatóság alatti lengyel terület megtámadására – megváltoztatja magatartását, mert a párizsi Ideiglenes Kormány nem foglal világosan állást: nem hozza nyilvánosságra Poroszországgal való szolidaritását Lengyelország egyesítése ügyében, és nem vállalja, hogy egy hajórajt küldjön a Baltikumra. Április 12-én a porosz csapatok szétszórják a poznańi önkéntesek táborait. Az akciót a lengyelek és a porosz demokraták közötti egyetértés hiánya is elősegíti. Ez az akció csak a porosz reakciósnak használ, akik újra reménykedni kezdenek. Miután az alig két éve annektált osztrák lengyelek krakkói felkelését szintén leverik, a francia népi mozgalom harcosai felháborodnak kormányuk tehetetlenségén. Lengyelország iránti rokonszenvüket csak még inkább fokozza, hogy megfosztva látják a lengyeleket a már közelinek ítélt függetlenségtől.

Május 15.

1848 forradalmárai ismerik a Franciaországba menekült lengyel hazafi, Adam Mickiewicz mondását: „Mindenütt, ahol csak veszélyben forog a szabadság, ott az én hazám.” Így Franciaországgal együtt hazájuk Lengyelország is, ahol éppúgy elnyomják a szabadságot, mint a nemzeti függetlenséget. A 48-as szóhasználatban, amit át- meg átszönek a vallásos érzületek, Lengyelország a nemzetek Krisztusa lett. Mit tesznek majd a nemzetek Krisztusáért, aki már 75 éve szenved mártíromságot a maga Golgotáján?

Az április 12-ét követő poznańi események híre felkavarja Párizsban az érzelmeket. Tudják, hogy bevezették a rendkívüli állapotot, hogy a bátran ellenálló lengyel szabadcsapatokat lemészárolták a poroszok, s hogy Osztrák-Galíciában a Habsburg-csapatok irgalom nélkül

öldökölnek. Azt is tudják, hogy a három részre szakított Lengyelország hű fiainak minden reménye egy francia beavatkozásban van.

Indítványokkal fordulnak hát a Nemzetgyűléshez a lengyelek érdekében.

A Párizsban élő külföldi, német, itáliai, ír demokraták csatlakoznak a lengyel demokratákhoz, hogy akcióra serkentsék a párizsi klubokat. A párizsi munkások, azzal a nagylelkűséggel, amiben sose csalódik, aki a szívükre és az eszükre appellál, tenni akarnak valamit.

A *Comité de centralisation des clubs* (a Klubok Centralizációs Bizottsága) – a választások után átvette a *Club des Clubs* szerepét, miután az vidéki kiküldötteinek sikerelensége miatt nem tudott fennmaradni – áll a mozgalom élére. A *Comité de centralisation des clubs* élén egy elég kétes hírű személyiség, Huber áll. Annyi bizonyos, hogy kiegyensúlyozatlan ember, s egyes demokraták azt gyanítják róla, hogy a Végrehajtó Bizottság rendőrségével éppúgy kapcsolatban áll, mint valaha Lajos Fülöpével – mindenestre fölöttébb rejtélyes egyén.⁸

Huber plakátok útján május 12-re, a Place de l'Etoile-ra gyűlésre hívja a legaktívabb párizsi demokratákat. Május 15-re tüntetésre szólítja fel a párizsiakat, valamint arra, hogy vigyenek petíciót a Nemzetgyűlésnek.

Huber komoly ellenállásba ütközik. Május 13-án, a *Société républicaine centrale* ülésén Blanqui megpróbálja barátait nyugalomra inteni. Május 14-én a *Club de la Révolution* összejövetelén Barbèsnak – aki elhinti a gyanút, hogy a tüntetést Blanqui esetleg kihasználhatja – sikerül híveit távolmaradásra bírnia.

A militánsok azonban rákényszerítik akarukat veze-

⁸ Huber, miután III. Napóleon megkegyelmezett neki, állásért folyamodik, amit ugyan nem kap meg, de nagy lábon él, és senki sem tudja kideríteni jövedelmei forrását. 1848-ban annak köszönhetette hírnevét, hogy a júliusi monarchia idején több ízben meghurcolták. (III. Napóleon császársága alatt azután jelentős közmunkákra kap koncessziót, pl. a Boulevard Richard-Lenoir építésére.)

tőikre. Blanqui 1849-ben így magyarázza el ezt a Legfelsőbb Bíróság előtt: „Azt mondtam: el akartok menni a tüntetésre, hát menjünk. De óvakodjunk a bolondságoktól.” És a hitetlen bírák számára – akik (akárcsak az akkori burzsoák óriási többsége) mélyen meg voltak győződve róla, hogy „felbujtók” nélkül a nép tömege engedelmes, alázatos lenne s rajongana láncaiért – hozzáteszi, hogy a nép „nem automata”.

Huber az 1789. július 14-én valóságosan, 1830 júliusában és 1848 februárjában jelképesen megrohamozott Bastille helyét jelöli ki a gyülekezésre. Május 15-én, hétfőn délelőtt békés munkástömeg özönlik a Bastille felé – éppúgy, mint február 22-én a Madeleine felé. A közeli és távoli külvárosokból gyűltek össze, sőt a népi mozgulásoktól eddig távol tartott nemzeti műhelyekből is⁹. Lagarde órás, a *Comité central des ouvriers du département de la Seine* elnöke, olyan fontos szerepet játszik, hogy elvtársai a tüntetés kudarca után jobbnak látják mást állítani a helyére: Pierre Vincard-t, az ékszervésnököt¹⁰. A klubok vezetői inkább azért vannak jelen, hogy fékezzék a tömeget, mint hogy irányítsák.

Tizenegy órakor megindul a mintegy 150 000 emberből álló menet. Az első sorokban a klubok és a munkás-egyesületek zászlói lengenek; a départemant-ok lobogóit a hivatalos Egyetértés ünnepségre érkezett küldötteik viszik – az ünnepséget a Végrehajtó Bizottság hirdette meg, de nem lehetett megtartani, mert a Luxembourg-bizottság képviselői elutasították a részvételt –; végül Lengyelország, Itália és Írország zászlai következnek, amiket ezen országok demokratái és a párizsiak közösen visznek.

A menet nyugati irányban indul el a Boulevard Beaumarchais-n, majd rátér a körutakra. Merre is tartsanak? Egyesek azt követelik: a Madeleine-hez, mások: a

⁹ Emile Thomas szerint a nemzeti műhelyek 14 000 munkása vett részt a tüntetésen; ez az összlétszámnak több mint egytizede.

¹⁰ Pierre Vincard a *La Fraternité de 1845, organe du communisme* szerkesztője volt, unokaöccse a saint-simonista idősebb Vincard-nak, a hosszmercekészítőnek és sanzonszerzőnek.

Bourbon-palotához. Freycinet arról számol be emlékirataiban, hogy sorra kérdezgette a munkásokat a bulváron, és az volt a benyomása, legfeljebb a március 17-i napéhoz hasonló akciót akarnak véghezvinni. Csak két jelszó hangzik fel: „Éljen Lengyelország!” és „Éljen a köztársaság!” A nép fegyelmezettsége meglepi azokat, akik ablakukból nézik a menetet.

Huber terve szerint a felvonulóknak a Concorde-hídnál kell megállniuk. Ott aztán öt előre kiválasztott küldött lép majd ki közülük, hogy elvigye a Nemzetgyűlésbe a petíciót, amit Raspail bevonásával két napja szerkesztettek.

A Végrehajtó Bizottság, tartva a munkáskerületek légióitól, egyelőre nem riadóztatja a Nemzetőrséget. A bizottság előtt világos, hogy ez egyet jelentene a tüntetők felfegyverzésével. Úgy dönt, hogy a Nemzetgyűlés védelmére a polgári kerületek légióit és a mobil gárda fizetett embereit vonultatja fel. Akárcsak Guizot februárban, erőit a Champs-Élysées-n, a Place de la Révolution-on (korábban: Place de la Concorde) és a Concorde-hídon vonja össze.

Mikor tehát a Place de la Révolution-ra érnek a zászlók, az 1. légió századai ott állnak, hogy elzárják az utat. Megismétlődött az április 16-i Hôtel de Ville előtti helyzet. De ez alkalommal a munkástömeg nem olyan gyámoltalan, mint április 16-án volt. Egyetlen lökés, és a tömeg már el is távolította a burzsoá gárdát, továbbhalad a Concorde-híd felé, amit viszont a mobil gárda szállt meg. Ez, nem tudván bizonyosan, mi is a feladata, kétoldalt sorakozik fel, így a tüntetők, élükön az öttagú delegációval, szabadon haladhatnak az úttesten.

A tömeg tehát minden akadály nélkül jut el a Rue de Bourgogne-hoz. Courtais, a párizsi Nemzetőrség főparancsnoka több zászlóaljat helyezett el a Bourbon-palota mögött. Ezek feltartóztatják a delegációt a Place Bellechasse (ma: Place du Palais-Bourbon) kerítésénél. Az embertömeg egyetlen hullámmal legyőzi az akadályt. Az emberek a Nemzetgyűlés termébe lépő delegációjuk

védelmére készen felmásznak a kerítésre. Lövés dördül a Nemzetőrség soraiból. Erre egy második hullám zúdul neki, és a tüntetők első sorait zászlóstul belöki a Nemzetgyűlés barakkjába. A lépcsőkön feljutnak a közönség tribünjére.

Courtais, aki bizonyos volt utasításának végrehajtásában és személyesen még nem lépett fel, e percben előáll. Tiltakozik a Nemzetgyűlés méltóságának megsértése ellen, és kéri a népet, vonuljon vissza. De nem ad parancsot, hogy lőjenek a népre.

A Nemzetgyűlésben – mint ahogy ez több napja ismert volt – a napirendnek megfelelően éppen zavaros vita folyik a külpolitikáról. Interpelláció interpellációt követ, előbb Itália, majd Lengyelország ügyében. Az emelvényen Wołowski, a lengyel származású mérsékelt republikánus. Kívül erősödik a zaj. Visszhangzik a teremben a tüntetők kiáltása: „Éljen Lengyelország!”

A legitimista, orleanista és mérsékelt republikánus képviselők később többé-kevésbé mind bevallották, mennyire féltek, éppúgy, mint a kormánypárti képviselők február 24-én. Egyszóval, úgy tűnt, az események február 24. forгатókönyvét követve zajlanak. Viszont a Nemzetgyűlést előzőnlőkben messze nem élt olyan gyűlölet a Nemzetgyűlés és a Végrehajtó Bizottság iránt, mint amilyen a február 24-i forradalmárokat fűtötte Guizot korrupt béréncsei ellen. Falloux-nak az a feltevése a „Mémoires d'un royaliste”-ban (Egy royalista emlékiratai), hogy „a [Nemzetgyűlést] előzőnlők jó része egyszerűen kíváncsiságból jött be, mások azért, hogy fegyveres erővel segítség a rendet, a többiek viszont csupán csak azért, hogy ne maradjanak le egy tüntetésről, teljessé tegyék emlékgűjteményüket”.

A terem különböző pontjain a katolikus munkások arról biztosítják a Nemzetgyűlés pap és prelátus képviselőit, hogy Lengyelország, a katolikus hit mártírja érdekében jöttek peticionálni, és áldásukat kérik a párizsi proletariátusra éppúgy, mint Lengyelországra.

Buchez, a Nemzetgyűlés elnöke tehetetlen.

A Végrehajtó Bizottság és a kormány jelen levő tagjai – különösen Crémieux –, nem tudván már, kihez forduljanak, Louis Blanc-nak könyörögnek, hogy bírja mérsekletre a népet.

Louis Blanc megkérdezi Buchez-t, felhatalmazzák-e, hogy a Nemzetgyűlés nevében lépjen fel. Buchez igenlő válasza után felkéri a tömeget, hogy tisztelje a Nemzetgyűlést, a népszuverenitás megtestesülését, és felajánlja, hogy a nép képviselője jogán felolvassa a petíciót.

A kívül rekedt tüntetők nem tudják, mi zajlik a teremben. Jóhiszeműen azt gondolják, hogy a Nemzetgyűlés tagjai társaik „jelenlétét az ülésen megtiszteltetésként fogadják” – ahogy azt a Konvent idején szokták volt mondani. A Nemzetőrség tüzérei is hasonlóan vélekednek, ezért nem akadályozzák meg, hogy újabb hullám hatoljon be a terembe. Nő a hangzavar. A klubok vezetőit – Hubert, Sobrier-t, Raspailt, Blanquit – közfelkiáltással a Nemzetgyűlés Irodájába küldik. Barbès felmegy a tribünre, hogy megakadályozza Blanqui fellépését.

Raspailnak, Buchez segítségével, sikerül felolvasnia a petíció szövegét. „Fontos volt, hogy ez a szöveg felolvassék; ez mutatkozott az egyetlen eshetőségnek arra, hogy kiüríttessék a terem, mert ezzel megszűnt a bennmaradás indoka” – írja Louis Blanc az „Histoire de la révolution de 1848”-ban.

Végezetül Raspail azt kéri a Nemzetgyűléstől, hogy azonnal deklarálja:

„1. Lengyelország ügye egyben Franciaország ügye is; 2. békésen vagy fegyverrel, de el kell érni a lengyel nemzet újraegyesítését; 3. készenlétben tartjuk hős hadseregünknek egy hadosztályát, hogy azonnal megindulhasson, ha visszautasítják Franciaország ultimátumát. Ez igazságos cselekedet lesz, és Isten meg fogja áldani fegyvereinket.”

A nép örömujjongással fogadja e petíciót. „Éljen Lengyelország! Határozzanak rögtön!” Buchez hasztalan próbálja szabályos mederbe terelni a vitát. A válasz: „Nem akarunk várni! Dekrétumot! Dekrétumot!”

Barbès kér szót. Megtapsolják.

„Polgártársak – mondja –, azért jöttetek, hogy petíciós jogotokat gyakoroljátok; ez immár szerzett jogotok, és azt töletek soha többé nem vitathatják el. Kérem, hogy a Nemzetgyűlés vegye figyelembe a nép petícióját, és mondja ki: egyetért vele, és Párizs népe nagy szolgálatot tett a hazának! De elkerülendő azt a látszatot, hogy erőszakot alkalmaztatok a Nemzetgyűlés ellen, most el kell távoznunk!”

Március 17-én Louis Blanc-nak sikerült egy Barbès mostani befejező szavaihoz hasonló mondattal elérni, hogy a nép képviselői kivonuljanak az Hôtel de Ville-ből. Május 15-én a nép nem követi Barbèst. „Határozzanak, várjuk a választ!”

A *Société républicaine centrale* egy munkása felkiált: „A nép többsége nevében csendet kérek, hallgassátok meg Blanqui polgártársat!” Barátai vállukra veszik, s Blanqui, akit a nép fiai és a képviselők is figyelmesen hallgatnak, mintegy tíz percig beszél anélkül, hogy felemelné a hangját. Beszédét politikushoz méltóan a lengyel kérdés taglalásával kezdi; okfejtése szerencsés ellentéte az eredeti petíció szószátyárkodásának. Blanqui hangsúlyozza: a szilárd magatartásnak esélye van rá, hogy magával ragadja Európát:

„A nép tisztában van a francia fegyverek elé tornyosuló akadályokkal, de arra számít, hogy a Nemzetgyűlés visszaemlékszik majd elődje dicsőségére. Ne féljen a Nemzetgyűlés kivívni Európa haragját; tudhatja, ha szilárd az akarata és ha egy francia hadseregre támaszkodhat a Rajnánál, önmagától omlik össze minden akadály, amit csak a diplomácia felhozni képes, és így a régi, az 1772-es Lengyelország – a nép emlékszik erre a dátumra! – visszaállítatik régi határai, a Visztula, a Dnyeper, a Balti-tenger és a Fekete-tenger között.”

Blanqui háború esetére a nép lelkes részvételét ígéri. Beszédének talán kevésbé szerencsés része, amikor a roueni népellenes eseményekről és a tömeg nyomoráról

ejt szót. Az egyik, láthatóan érdekelt képviselő kéri, térjen inkább vissza Lengyelország kérdésére.

Fél négyre jár, már több mint két órája tart a tumultus. Ledru-Rollin, aki a Luxembourg-palotából szaladt át, „Párizs népének józan eszére” hivatkozik, a népére, „aki nem akarja, hogy becsapják, biztosítékot kíván, de van jogérzéke, és tudja, mi a helyes viselkedés”. Így próbálja rávenni a tüntetőket, hogy hagyják el a Nemzetgyűlés termét. Válaszul azt kiabálják neki: „Szavazzanak közfelkiáltással!” Louis Blanc kint próbálja megnyugtatni a tömeget. Megtapsolják, bár nem értik a szavát. Barbès visszatér a szónoki emelvényre; azt javasolja, irányítsák Párizson kívülre az április 20. óta a fővárosban maradt csapatokat, és küldjenek hadsereget Lengyelország felé. A *gazdagokra* kivetett különleges adó fedezheti a hadjárat költségeit.

„A royalista újságok szerint Barbès e felszólalása után a nép köréből dühösnél dühösebb felkiáltások hangzottak volna: »Nem! Nem ez kell! Két óra fosztogatás! A guillotine!« Sajnálatos, hogy hozzá kell tennünk: a kormány a *Le Montieurben*¹¹ közzétette ezeket az alaptalan rágalmakat a nép ellen, holott éppen ez a nép törölte el a bitót és állította rongyokba öltözött őreit a gazdagok palotái elé.”¹²

Közben a Végrehajtó Bizottság mérsékelt republikánusai – köztük van Garnier-Pagès is – a Luxembourg-palotából elrendelik a Nemzetőrség riadóját.

A Nemzetgyűlésben is hallani a dobpergést. Időnként megtorpan az embertömeg. Néhány képviselő felhasználja az alkalmat, hogy szabaduljon a párás atmoszférából

¹¹ A *Le Moniteur* (és csak harmadik kiadásában!) ezt a közbekiáltást jegyzi fel: „Nem, tévedsz, Barbès, egy óra fosztogatás kell nekünk.” – „Ez az utólag betoldott mondat, amit a jelenlevők egyike se hallott, hangulatot keltett Franciaországban: tükrözte azt ahogyan a burzsoázia a szocialista forradalmat elképzelte” – írja *Charles Seignobos*, egy 1848-as képviselő fia a Lavisse-féle „*Histoire de France contemporaine*” VI. kötetében.

¹² *Ménard, L.*: Id. mű.

meg a politikai csapdából. Raspail is elmegy, e szavakat mondva: „Nem tekintem republikánusoknak azokat, akik ragaszkodnak a Nemzetgyűlés termében maradáshoz.”

Negyed ötkor Huber ünnepélyesen a szónoki emelvényre lép, s mintegy égi sugallatra, lassan beszélni kezd: „Polgártársak! A Nemzetgyűlés nem akar választ adni a népnek! Most én a nép nevében, a képviselői által becsapott nép nevében kinyilvánítom a Nemzetgyűlés felosztatását!”

Blanqui egy híve, Deflotte sorhajóhadnagy félretolja Hubert és elordítja magát: „Nem! A Nemzetgyűlés nincs felosztatva! Polgártársak! Kiáltsuk együtt: Éljen a Nemzetgyűlés! – és távozzunk!”

A tömeg zajongása elnyomja Deflotte szavait. Egyetlen viharos roham mindent elsöpör. Louis Blanc-t is magával ragadja ez a vihar, a vivátok, a kitörő lelkesedés közepette – a munka megszervezésének, a fejlesztési minisztérium létesítésének éltetése hangzik körös-körül – ki-sodródik a teremből, egészen az Invalidusok sétányáig.

Barbès diadalmenetben viszik.

A terem lassacskán kiürül, elhagyják a képviselők és a tüntetők is, de közben nevek hangzanak fel. Világosan kitűnik, hogy egy új Ideiglenes Kormány tagjainak kijelöléséről van szó. Barbès, Louis Blanc, Albert, Ledru-Rollin, Flocon, Caussidière nevét ismételtetik ütemesen.

Éppúgy, mint február 24-én, és csaknem ugyanabban az órában, a tömeg megindul az Hôtel de Ville felé. Barbès hagyja, hogy magukkal sodorják. Albert is követi a tömeget.

A nép menete, ugyanúgy, ahogy február 24-én, akadálytalanul halad a rakpartokon. A nemzetőrök felsorakoznak, de bizonytalanok. Az Hôtel de Ville-t őrző nemzetőrök zárva tartják a kerítés kapuját, de a munkások átmásznak rajta. Marrast polgármester benn tartózkodik az épületben, ám ugyancsak óvakodik attól, hogy mutatkozzék. Barbès és Albert letelepszene a Saint-Jean-teremben, ahol február 24-én a nép elfogadta az Ideiglenes Kormányt.

Marrast a burzsoá kerületek nemzetőreitől kér segítséget. Lamartine és Ledru-Rollin az április 20. óta Párizsban állomásozó dragonyosezredek lovasszáadaival sietnek a tetthelyre. A csapatok hamarosan körülveszik az Hôtel de Ville-t. Azt kiáltozzák: „Éljen a Nemzetgyűlés!”, „Le a kommunistákkal!” Letartóztatják Barbès és Albert-t, s noha ők semmi ellenállást nem tanúsítanak, szüntelenül fenyegetik őket kardjaikkal és bajonettjeikkel.

A képviselők a burzsoá nemzetőrök és a mobil gárda védelme alatt visszatérnek Bourbon-palotai barakkjukba, hogy folytassák ülésüket. Courtais tábornok lép a szónoki emelvényre, hogy a Nemzetgyűlés elleni támadás körülményeinek magyarázatát adja. A képviselők úgy vélik, hogy Courtais azért nem lövetett a nemzetőrökkel, mert a március 17-re emlékező tüntetők „Éljen a nép tábornoka!” kiáltással üdvözlötték. Tudni vélik azt is, hogy a Place Bellechasse kerítését védőknek Courtais nem azt a parancsot adta, hogy „szuronyt szegezzen!”, hanem épp az ellenkezőjét. Ezért lehurrogják. „Vesszen Courtais! Vesszen az áruló!” Rárohannak, kettétörik a kardját, letépik a váll-lapját, megütik. A néptől való félelmük dühöngésbe csap át, és ez a vad düh egy védtelen ember, egy magas rangú tiszt, egy tábornok ellen fordul, aki éppúgy képviselő, akárcsak ők maguk, és akinek tisztasága is. Flocon testével fedezi és így megmenti Courtais-t.

Louis Blanc, aki az Invalidusok sétányáról hazament lakására, majd mihelyt tudomást szerzett róla, hogy a Nemzetgyűlés ülésezik, visszatért a gyűlésre. A nemzetőrök szitkokkal fogadják, halállal fenyegetik, végül bántalmazzák, ütlegelik.

A Nemzetgyűlés, Lamartine javaslatára, köszönetnyilvánítást szavaz meg a hadseregnek, a mobil gárdának és a Nemzetőrségnek. Helybenhagyja Barbès és Albert letartóztatását, valamint határozatot hoz Courtais letartóztatásáról. A gyűlés nem határozza el magát Louis Blanc letartóztatására. Elítéli a rendőrprefektúra, valamint Caussidière rendőrfőnök és képviselő passzivitását. Roszszallását fejezi ki Floconnal szemben.

Kilenc órakor a Nemzetgyűlés berekeszti ülését. A felfegyverzett polgári nemzetőrök az urak Párizsban. Elfogják Sobrier-t. Feldúlják lapja, a *La Commune de Paris* Rue de Rivoli-beli szerkesztőségét, elrabolják személyes tárgyait. Néhány napra rá azt állítják, hogy egész fegyverraktárat és terhelő iratokat találtak nála, amikben például a Nemzetgyűlés feloszlatásának és egy közjóléti bizottság alakításának terve is szerepelt volna. Nem merült feledésbe, hogy Sobrier egy teátrális forradalmi rendőrség élén állt, amit valószínűleg Lamartine is támogatott, mégpedig Caussidière „hegypárti” embereivel szemben. Raspailt a lakásán fogják el. Kifosztják Cabet otthonát, holott neki semmi szerepe nem volt a nap eseményeiben. Blanqui nővérének házáat, ahol éppen e napon nincs otthon senki, a nemzetőrök egyenruhájába öltözött rablók tisztelik meg látogatásukkal. Három kerületi klubot bezárnak. A charonne-i nemzetőrök, akik azt hiszik, hogy veszélyes klubtagokat tartanak fogva egy helyiségben, amit előző este a *Société des Droits de l'Homme* bérelt ki, a sötétben egymásra lövöldöznek.

Hajnali kettő felé a Végrehajtó Bizottság a Luxembourg-palotába rendeli Caussidière-t. 16-án hajnalban Caussidière egy kiáltványt ragasztat ki Párizsban (a kortársak úgy vélik, szövegét Lamartine ihlette), és ebben hízelgően szól a képviselőkről, a nemzetőrökről, sőt önmagát is megdicséri mint „a rendőrség felett örködni rendelt magisztrátust”, akinek „tevékenysége, bár észrevétlen maradt, nem szünetelt”. Délután a Nemzetgyűlés előtt bizonygatja ártatlanságát, a zavargásokért minden felelősséget Sobrier-re és Blanqui-ra hárít, rendőrségét „józan és békülékeny” testületnek nyilvánítja. Mialatt a Bourbon-palotában tartózkodik, a Végrehajtó Bizottság körülvéteti a rendőrkapitányságot. Egyenesen Recurt belügyminiszter intézkedik. Három tábornok, köztük Bedeau és Clément Thomas, vezényli a sorkatonaság négy zászlóalját, ágyúkkal és a burzsoá nemzetőrök ezreinek kíséretében

vonulnak fel, akik nem akarnak lemaradni a nagy jelenetről, amikor nyakon csípi Caussidière-t. Caussidière, aki hírért vette a dolognak, panaszt tesz a Nemzetgyűlésnél az eljárás miatt. Lamartine megpróbálja megbékíteni, és eléri, hogy megígéri lemondását. A rendőrkapitányság helyőrsége ellenállás nélkül adja meg magát. Caussidière benyújtja főkapitányi és képviselői tisztéről való lemondását. Marrast egy barátja, Trouvé-Chauvel bankár veszi át a rendőrprefektúra irányítását.

Hubernek először sikerül eltűnnie. Elfogatása után röviddel szabadon engedik, és Angliába emigrál, de visszatér, hogy bíróság elé álljon, s elítéltetésével elhallgattassa azokat, akik gyáva számításnak tekintik menekülését.

Blanqui¹³ a Rue Montholon 14-ben, egy barátjánál rejtőzik el, de a rendőrbiztos május 26-án felfedezi rejtekhelyét, és elfogja.

Követi a vincennes-i várbörtönbe ellenségét, Barbést. A megtorlás kb. 400 embert érint, sok köztük a meggyőződéses kommunista. A május 15-i események vádlottai ügyében a Bourges-ban 1849 márciusában összeülő Legfelsőbb Bíróság hoz ítéletet, hosszú vizsgálat után.

Május 15. gyászos napja volt a párizsi népi mozgalomnak, mert e napon elveszítette vezetőit.

Ráadásul a népi mozgalom lefejezése akkor következett be, mikor a nemzeti műhelyek munkásai, áttörve a Thomas igazgató által ravaszul kigondolt korlátozásokat – amikkel távol akarta tőlük tartani a szocialista és kommunista „fertőzést” –, csatlakozni kezdtek a magániparban dolgozó elvtársaikhoz, akiket a Luxembourg-bizottság munkásai képviseltek, tehát akkor, amikor lehetségessé vált volna a munkásosztály egységének megvalósítása.

Marx „Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája”

¹³ Blanqui 1848-as szerepéről lásd *Dommanget, M.*: Auguste Blanqui et la Révolution de 1848. Paris 1972. Ezt érdemes összevetni *S. Bernstein* „Blanqui” c. művével (franciául Paris 1970).

c. művében különösen Blanqui eltűnését fájlalja¹⁴: „Május 15-ének tudvalevőleg nem volt más eredménye, mint az, hogy Blanquit és társait, azaz a proletárpárt valódi vezetőit ennek az általunk vizsgált ciklusnak egész tartamára eltávolították a nyilvános színtérről.”

¹⁴ *Marx–Engels Művei*. 8. köt. Budapest 1962. 111. old.

A JÚNIUSI NAPOKTÓL AZ 1848. NOVEMBER 4-I ALKOTMÁNYIG: A KÖZTÁRSASÁGI REAKCIÓ FELÜLKEREKEDÉSÉIG

*„Mindig úgy gondoltam, hogy nem kellett volna
bízni a februári forradalmi mozgalom fokozatos
és békés felszámolásában, úgy véltem, hogy
csupán egy Párizsban kirobbantott komoly
harcra érhető az el. Már február 24-ét követően
ez volt a véleményem, s amit akkor láttam,
nem csak arról győződtem meg, hogy ez a harc
elkerülhetetlen, hanem arról is, hogy már nincs
messze és kívánatos, hogy kirobbantásához az első
adandó alkalmat felhasználják.”*

Alexis de Tocqueville

*„Szigorú lecke volt ez a külvárosok munkásainak,
az elkövetkezendő néhány hónapban
egészen nyugodtak lehetünk.”*

Prosper Mérimée levele Madame de Boigne-nak
1848. június 27-én

A polgári köztársaság a párizsi munkásosztállyal történt szakítás után bontakozik ki. A „kiváló ember”, Tocqueville, a normandiai kisnemes előre látja ezt a szakítást: előbb-utóbb harcra kerül sor, s minél előbb, annál jobb. A Nemzetgyűlés burzsoá és köztársaságellenes földbirtokos tagjai kényszerítik ki a szakítást, a maguk választotta órában, kedvezőtlen helyzetbe hozva a köztársaságot. De a burzsoá republikánusok, akik Tocqueville-hoz hasonlóan elkerülhetetlennek és véresnek látják a szakítást, vállalják a felelősséget.

A párizsi munkásosztály, amelynek már nincs más veszítenivalója, mint nyomorúságának láncai, négy napon át (június 23-tól 26-ig) elkeseredetten harcol, de legyőzik a megbuktatott monarchia katonái, nemzetőrei és a köztársaság mobil gárdájának harcosai, akik Cavaignac főparancsnok vezénylete alatt indulnak a küzdelembe.

De a polgári köztársaság is elszenvedi ezzel első vereségét. Fölébe kerekedik Cavaignac tábornok hatalma. Cavaignac egyik szövetségese pedig a monarchista tábornok, Lamoricière. Az országban és a Nemzetgyűlésben is megtalálható monarchisták erősen hallatják hangjukat a júniusi felkelőkkel szemben.

Egyre nagyobb részt vállalnak az alkotmány kidolgozásából és nyilvános vitájából. Ha még nem is jött el az ideje annak, hogy nyíltan kifejezzék a nép iránti gyűlöletüket, legalább azt igyekeznek előmozdítani, hogy az általuk is szavatolt köztársaság életképtelenné váljék.

Támadás a februári forradalom és eredményei ellen

A köztársasági és munkás Párizs erősen a május 15-i kudarc hatása alatt áll. Mégsem hagyja magát teljesen legyőzni. Viszont nem tanúsít tiszteletet a Végrehajtó Bizottság iránt, azt a párizsi demokratikus lapok éppúgy, mint a royalista újságok, Tehetetlen (végre nem hajtó) Bizottságnak (*Commission inexecutive*) nevezik.

Szinte nevetséges, hogy a május 15-ét követő napokban az „ötök” csupán egyetlen dologgal foglalkoznak, az Egyetértés ünnepségének előkészítésével, amit egyszer már elhalasztottak a luxembourg-bizottsági munkások távolmaradási szándéka miatt.

Május 21-én kerül sor az ünnepre, amit a megyei nemzeti gárdisták tiszteletére rendeznek. Gyenge utánzata ez az 1790. július 14-i Szövetség és a II. év prairial 20-i* Legfelsőbb Lény ünnepségnek. Éppúgy, mint 1790. július 14-én, most is a Champs-de-Mars a szertartás színhelye. Éppúgy, mint prairial 20-án, katonai szemlét szerveznek. A Végrehajtó Bizottság és a Nemzetgyűlés előtt fegyverben vonulnak el a vidéki küldöttek – közülük néhányan a május 15-i eseményekben is részt vettek.

Az ünnepre nem ez a legkedvezőbb időpont – ez a legkevesebb, amit mondani lehet róla. Lamennais, akit szíven üt a közönség közömbössége, sőt rosszindulata, így szól Madame d'Agoult-hoz (Daniel Stern): „Nem mi csináljuk az ünnepeket, azok maguktól születnek.”

A párizsi tavasz ragyogó kék ege bizonyos fényt ad az eseménynek, de az emberek sokkal gondterheltebbek, mint hogy átadják magukat a kollektív ünneplésnek. A polgárok elégedetlenek, úgy érzik, nem védték meg

* 1794. június 8. – a Legfelsőbb Lény és a természet ünnepe a forradalmi vallás szerint. – *A szerk.*

őket kellően a népi lázadástól, a munkások elkeseredettek, mert Barbès börtönben van és Blanquit a rendőrség keresi – ilyen a két szemben álló, egymásnak ugrani kész osztály hangulata. A munkászubzony és a zsakett indulatosan méregeti egymást. „A le a kalapot a sapkám előtt, átok reá, aki a zubzonyomat érinti ideje elmúlt” – mondatja George Sand egy munkással a *La Vraie République* május 28-i számában, s úgy tűnik, egyetért ezzel a megállapítással.

A jelenlevők az egész ünnep alatt türelmetlenek. Köztük vannak a Végrehajtó Bizottsághoz hű emberek is.

Támadás a Végrehajtó Bizottság ellen

A Nemzetgyűlésben ekkor a Végrehajtó Bizottság legveszedelmesebb ellensége Armand Marrast, aki még mindig Párizs polgármestere és a *Palais-National*-ban gyülekező mérsékelt republikánusok vezére. Sénard a jobb keze. Marrast és Sénard közös elképzelése az, hogy a túlgyenge Végrehajtó Bizottságot erős kezű emberrel, egy tábornokkal kell felváltani. A kiszemelt tábornok Eugène Cavaignac. A *Palais National*beli gyülekezet Sénard-t akarja a Nemzetgyűlés elnökévé tenni. Ugyanis Buchez megbízatása – akit május 15. óta általában tehetetlennek tartanak – nemsokára lejár. Az elnököt, a nagy forradalom nemzetgyűlései mintájára, rövid időtartamra választották. Sénard-t június 5-én valóban elnökké választják.

Marrast nem lép nyíltan a porondra. Május 25-én Lamartine, amikor újra megvonta az Ideiglenes Kormány külpolitikájának mérlegét, még egyhangú tetszést aratott.¹

¹ Lamartine ennek ellenére sem ringatja magát illúziókban. „A lehető legnépszerűtlenebb vagyok most Párizsban és vidéken, mert azt akarták, hogy én legyek megszemélyesítője és eszköze az ideiglenes kormánybeli kollégáim ellen irányuló nem politikus, túlgyors és túl kemény reakciónak, s hogy három hónappal a köztársaság megszületése után én üldözzem a republikánusokat. (1848. június 1-i levél unokahúgához, Valentine de Cessiat-hoz. Megjelent az 1848 1951. május 1-i számában.)

A Végrehajtó Bizottság javaslatára a Nemzetgyűlés még május 26-án dekrétumot szavaz meg arról – 632 szavazattal 63 ellenében –, hogy Franciaország és gyarmatai területéről éppúgy kitiltja Lajos Fülöpöt és családját, ahogyan az 1832. április 10-i törvény örökre kitiltotta onnan a Bourbonok idősebb ágát. A holnap republikánusai, azaz a tegnap orleanistái nagy számban találhatók a 632 főnyi többségben.

Marrast, hogy csapást mérhessen a Végrehajtó Bizottságra, először Louis Blanc-t próbálja félreállítani. Hatására a Nemzetgyűlés többsége eléri, hogy a Végrehajtó Bizottság utasítást ad Portalis főügyésznek és Landrin köztársasági államügyésznek: kérelmezzék a Nemzetgyűlés Irodájától a bűnvádi eljárás engedélyezését. A dolgot május 31-re nyélbe is ütik. Marrast és a *Palais-National*-ban tömörülő képviselők, félig-meddig Crémieux igazságügy-miniszter támogatásával, magukat jelöltetik a bűnvádi eljárás engedélyezési kérelmével foglalkozó bizottság tagjaivá.

Louis Blanc egy olyan memorandumot terjeszt, amelyben igazolja május 15-i magatartását, tagadja felelősségét a nemzeti műhelyek megalakításában, ezenfelül megmagyarázza, mi volt a Luxembourg-bizottság munkája. Barbès egy Vincennes-ből írt levelében tisztázza Louis Blanc-t a legtöbb suttozva terjesztett, illetve esetenként még kinyomtatni is merészelt vádpont alól. Ennek ellenére magánbeszélgetéseiben Marrast továbbra is állítja, hogy Louis Blanc május 15-én csatlakozott Barbèshez és Albert-hoz az *Hôtel de Ville*-ben.

A vizsgáló bizottság 15 szavazattal 3 ellenében a bűnvádi eljárás engedélyezése mellett foglal állást. A bizottság megbízza egyik tagját, Jules Favre-t, Ledru-Rollin régi belügyminisztériumi munkatársát, az új kabinet külügyi államtitkárát, hogy a bizottság nevében jelentést készítsen.

Jules Favre június 2-án tartott beszéde valójában a dicséret álarcába öltöztetett tömény ellenségeskedés megnyilvánulása. Úgy tesz, mintha védené áldozatát. Azt állítja, a bizottság csupán azért kívánja engedélyezni a bűn-

vádi eljárást, hogy alkalmat és lehetőséget nyújtson Louis Blanc-nak a vádlók elhallgattatására. Louis Blanc-nak nincs szüksége rá, hogy „eltűrje a mentelmi jog szomorú kedvezményét, ami csak elhomályosítaná az igazság fényét”.

Louis Blanc felháborodva védekezik; kényszeríti Marast, hogy ismerje el: május 15-én be sem tette a lábát az *Hôtel de Ville*-be. Jules Favre indítványát elvetik. A Nemzetgyűlés 369 szavazattal 337 ellenében, tehát 32 szavazatnyi többséggel elutasítja a bűnvádi eljárás engedélyezését. Jules Favre lemond államtitkári tisztéről, Portalis a főügyészi, Landrin az államügyészi megbízatásáról. Miután elbukott a Louis Blanc ellen szőtt összeesküvés, a június 5-i ülésen Jules Favre Crémieux igazságügy-miniszterre támad. Crémieux volt az, aki Portalist és Landrint rábírta a vádemelésre, és most nem vállal velük közösséget. Crémieux azt állítja, nem foglalt állást. Portalis és Landrin, akik szintén képviselők – miután a választási törvényben elfelejtették leszögezni az összeférhetlenségi okokat, amiket Lajos Fülöp alatt kifogásoltak –, az ellenkezőjét állítják. Az ellentmondásokba bonyolódó Crémieux lemond tárcájáról.

Megkezdődött a játszma, ahol a Végrehajtó Bizottsággal együttműködők politikai megsemmisítése a tét. De az ellenfelek kétszínű manőverezését még vissza kell fogni addig, amíg a június 4–5-i nemzetgyűlési pótválasztások eredményei nem válnak ismeretessé.

Sok küldött két-három választókerületben történt bevélasztása – Lamartine például tíz helyen is bejött! –, mások, pl. Béranger vagy Lacordaire lemondása azt eredményezték, hogy elég nagyszámú képviselői helyet kell betölteni. Egyedül Szajna megye 11 új képviselőre vár.

A június 4-i pótválasztások minden jól tájékozott ember szemében nagy jelentőségűek. Április 23., de főként május 15. óta megváltozott a politikai helyzet. A burzsoázia körében május 15. óta csökkent még a mérsékelt köztársaság iránti szimpátia is. De a köztársaság, éppen

mérsékeltisége következtében, a nép körében is sok hívét elveszti. Feltűnnek a dinasztikus propagátorok. Az orleanisták Joinville herceget tolják előtérbe. A legitimizmus ügynökei úgy festik le V. Henriket, mint demokratikus monarchát, amikor a néphez fordulnak, és mint az ésszerű hagyományok és a rend szellemét őrző királyt, amikor a burzsoáziához szólnak. A bonapartista ügynökök mindenekelőtt azt bizonygatják, hogy Louis-Napoléon nem lép fel trónkövetelőként. A bonapartisták „tegnapi” és nem „holnapi” republikánusok, őszintén ragaszkodnak a köztársasági államformához, és a Bonaparte családot csak a köztársaság mindenkire érvényes jogaival akarják felruházni. Ennek a lázító agitációnak láttán a május 15. óta lassan kirajzolódó munkásegység szimptomái határozottabbakká válnak. A volt Luxembourg-bizottsági képviselők és a nemzeti műhelyek munkásai megegyeznek a Párizsban megtartandó június 4-i választások ügyében.

Az új párizsi képviselők sorrendben a következők: Caussidière, Moreau, Goudchaux, Changarnier, Thiers, Pierre Leroux, Victor Hugo, Louis-Napoléon Bonaparte, Charles Lagrange, Boissel, Proudhon.² Caussidière 146 000 szavazatot kap, így 20 000-rel megelőzi a VII. kerület előljáróját, Moreau-t; beválasztását a munkásoknak meg a hálás polgároknak köszönheti, akármit tartottak is később afelől, hogy átment a rendőrfelügyelő-ségre. A *Le National* emberei közül Goudchaux az egyetlen, aki sikert arat. Moreau, Changarnier, Thiers, Victor Hugo, Boissel a „rend” emberei, s többé-kevésbé nyíltan orleanisták. Changarnier (aki 105 539 szavazatot kapott)

² V. E. Zastenker „Proudhon et le proudhonisme de 1846 à 1848” c. cikkében (oroszból fordítva megjelent a *Recherches soviétiques* 1956. május-júniusi 5. számában, a *La Nouvelle Critique* kiadásában) bebizonyítja, hogy Proudhon, ellentétben azzal, amit biográfusai állítanak, 1846-ban lép a politikai élet színterére, és hogy Marxnak igaza van, amikor szocializmusát „kispolgárinak” (A filozófia nyomora, 1846) és „polgárinak” (Kommunista Kiáltvány, 1848) minősíti.

már április 16-án is játszott bizonyos szerepet, s most arra pályázik, hogy a reakció pallosa legyen. A 97 294 szavazatot elért Thiers, akit június 4-én három másik département-ban is megválasztottak – jóllehet április 23-án megbukott Bouches-du-Rhône-ban, s másutt is csak elhanyagolható számú szavazatot szerzett –, most a parlamenti reakció reménységének mutatkozik. Visszatérése a Nemzetgyűlésbe a reakció előretörésének és a *Le National* republikánusai visszaszorulásának mutatója. Pierre Leroux (91 294 szavazat), Charles Lagrange (78 682 szavazat) és Proudhon (77 094 szavazat) beválasztása a munkásfegyelemnek köszönhető. Louis-Napoléon Bonaparte (84 420 szavazat) szintén győz három másik département-ban is (Charente-Inférieure, Yonne, Korzika). Megválasztása, akárcsak Thiers-é³, a Végrehajtó Bizottság elleni tiltakozással egyértelmű.

Marrast a csoportosulásra vonatkozó törvény megvitatásakor, június 7-én végleg leleplezi magát. A kormány olyan tervezetet nyújt be, ami 12 évi börtönbüntetést és a polgári jogoktól való megfosztást helyez kilátásba minden állampolgárnak, ha olyan fegyveres csoportosulásban vesz részt, ami nem oszlik fel az első felszólításra. A tervezet szerint egyetlen fegyveres jelenléte elegendő ahhoz, hogy az egész csoportot fegyveresnek tekintsék! Marrast utasítja a Caussidière eltávolítása óta újjászervezett párizsi rendőrséget, hogy már megszavazása előtt is alkalmazzák a törvényt. De még ezt sem tartja elégségesnek a nép kordában tartására. Még egy sajtóellenes törvény

³ Lássuk, mit írnak a *Mémorial bordelais* május 29-i számában Thiers-ről, Gironde département képviselőjelöltjéről: „Hiába keresi szemünk a képviselők tömegében a mérsékelt párt színeinek képviselőit... Thiers az, aki kell. Politikai múltja, szónoki tehetsége, jellemének ereje félelmet kelt a mai republikánusokban.” És június 4-én a bordeaux-i kereskedők, hajóépítők, a szabadkereskedelem hívei megválasztják Thiers-t, a protekcionizmus képviselőjét. (Lásd *Charles, A.: La Révolution de 1848 et la Seconde République à Bordeaux et dans le département de la Gironde. Bordeaux 1945.*)

is kell neki, s nem nyugszik, amíg megalkotására ígéretet nem kap a Végrehajtó Bizottságtól.

De a Végrehajtó Bizottságot semmiféle visszakozás nem mentheti meg a reakció dühétől.

A kollégái által támogatott Lamartine azt kívánja, hogy a Bourbon-ház trónfosztását kimondó 1832-es és az Orléans-házra már kiterjesztett törvényt a Bonaparte-famíliára is érvényesítsék. A június 4–5-i választások óta e család három tagja nemzetgyűlési képviselő: Pierre-Napoléont⁴, Lucien fiát április 23-án választották meg Korzika képviselőjének; Napoléon⁵, Jérôme vesztfáliai exkirály második fia szintén április 23-án lett, ugyan-csak Korzika képviselője, és a még mindig Angliában levő Louis-Napoléont június 4-én választották meg.

Lamartine egyébként pillanatnyilag csak azt kéri, hogy a semmítés egyedül Louis-Napoléont érintse, mert csak ő lépett fel a júliusi monarchia idején trónkövetelőként, de azt is kéri, hogy a Végrehajtó Bizottságnak legyen joga Louis-Napoléon letartóztatására, ha a száműzetéséről szóló ítélet ellenére megjelennek a Nemzetgyűlésben. A Nemzetgyűlés június 12-én és 13-án hozza meg döntését. Sokkal kevésbé éri vád Louis-Napoléont, mint Lamartine-t. Az utóbbi, mikor 12-én védekezésre kényszerül, dicsőíti az Ideiglenes Kormányt és saját magát. Tevékenysége úgymond csakis „a rend fenntartását és a szabadság megalapozását” szolgálta. „Igen – kiáltja –, összefogtam Sobrier-val, összefogtam Blanquival, ahogy a villámhárító fog össze a villámot hozó felhővel.” Csak nagy nehezen éri el, hogy a Ház bizalmát nyilvánítsa iránta. 13-án Jules Favre, aki eltökélte magát az átállásra, döntésre viszi Louis-Napoléon felmentését. Annak ellenére, hogy Ledru-Rollin intő szóval figyelmezteti a kép-

⁴ Victor Noir gyilkosa 1870-ben. – V. Noir a *La Marseillaise* c. nagyhatású munkáslap újságírója. Halála a bonapartisták ellen zúgolódó nép körében óriási felzúdulást vált ki. Január 12-i temetésén mintegy százezren vesznek részt, a temetés tüntetésbe csap át. – *A szerk.*

⁵ A Második Császárság alatt csak Plon-Plonnak csúfolják.

viselőket a köztársaságot Louis-Napoléon részéről fenyegető veszélyre, nagy többséggel kimondják a száműzetés eltörlését. Louis-Napoléon azonban okosabbnak véli, ha visszautasítja ítélete ilyenformán csak második vita után megszavazott megsemmisítését. Június 4-én ezt írja Londonból a Nemzetgyűlés elnökének:

„Útnak indulóban voltam állomáshelyemre, mikor megtudtam, hogy képviselővé választásom sajnálatos zavarokra, gyászos tévedésekre szolgál ürügyül. Nem én akartam a megtiszteltetést, hogy a nép képviselője legyek; még kevésbé fogom akarni a hatalmat. De ha a nép feladatok elé állít, meg tudok felelni azoknak. És meg fogom hazudtolni mindazokat, akik olyan ambíciózus szándékokat teteleznek fel rólam, amikkel nem rendelkezem. Nevem a rend, a nemzet és a dicsőség egyik szimbóluma, és nem volna számomra nagyobb fájdalom, mint ha azt kellene látnom, hogy ez a név a haza gondjait és megosztottságát növeli. Egy ilyen szerencsétlenség elkerülése érdekében inkább maradok a számkivetésben: minden áldozatra kész vagyok Franciaország üdvéért...”

A levelet június 15-én felolvassák a képviselőházban; komoly vihart kavar. A republikánusok főként ezt a nyugtalanító mondatot jegyzik meg belőle: „De ha a nép feladatok elé állít, meg tudok felelni azoknak.” Cavaignac tábornok felháborodik. Ha lehetőség kínálkoznék rá, az emberek a Végrehajtó Bizottság köré csoportosulnának. De most már nem egyes személyek ügye, hanem a forradalom műve forog kockán.

Támadás a nemzeti műhelyek ellen

Az Ideiglenes Kormány művének legsebezhetőbb pontját a nemzeti műhelyek jelentik.

A műhelyek egyre kevésbé szolgálnak gazdasági célokat. Bonapartista nézeteket valló igazgatójuk, Emile Thomas megkísérelte, hogy politikai célokra használja fel azokat az április 23-i és főként a június 4-i választásokon.

Az ipari munkások mindinkább Párizs és a nagyvárosok felé törekcszenek. Párizsban szüntelenül szaporodik a munkások serege. Marie a soraik ilyen mértékű megnövekedése miatt aggóóó Emile Thomas-nak már március 23-án ezt mondja: „Ne nyugtalankodják a számuk miatt, ha kézben tartja őket, ez a szám sose lesz túl nagy.”

Március végén Emile Thomas 40 000 embert irányít. Április 15-én ezt mondja: „Nemsokára 100 000-en lesztek.” És valóban, a nemzeti műhelyek létszáma május elején eléri a 100 000-et. Többségük csupán segélyezett munkanélküli, négy napból egyet foglalkoztatják őket. Ahhoz, hogy megvalósulhassanak a hasznos tervek – munkás-városnegyedek építése, csatornázás, vasútépítés –, a Közmunkaügyi Minisztérium sem az eszközöket, sem az anyagokat nem biztosítja, és elutasítja az építési vállalkozók előlegkéreseit is. A tartós gazdasági válság megakadályozza, hogy szerencsés kibontakozást lehessen jósolni az elképzeléseknek.

Közben pedig sokba kerülnek a nemzeti műhelyek. Március végén napi 70 000 frankba, májusban már 150 000-be, sőt többbe. A május 22-én megszavazott 1 milliónyi hitelt egy hét felemészti.

Vajon a munkások megfelelnek-e Marie és Thomas várakozásainak, vagyis annak, hogy alkalomadtán felhasználhatják őket a szocialista munkásmegmozdúások ellen? Május 15. óta nyilvánvaló, hogy nem. Ráadásul Emile Thomas és Marie utóda, Trélat iparügyi miniszter közt sincs egyetértés. Míg Trélat arról igyekszik önmagát is meggyőzni, hogy a legjobb az egészszel minél hamarabb végezni, Thomas szerint még sokáig szükség lesz a nemzeti műhelyekre, s azt javasolja, hogy szocialista irányban fejlesszék azokat tovább. De ezt a nézetet egymaga képviseli. Egyéni ambíciókkal gyanúsítják, minden bizonynyal nem alaptalanul. „Új Louis Blanc-nak” csúfolják.

Trélat egy parlamenten kívüli bizottságot hoz létre állami szolgálatban levő és magánmérnökökből; ennek feladata kidolgozni, hogy mi legyen a nemzeti műhelyek sorsa. A bizottság megszüntetésüket javasolja. A minisz-

ter által jóváhagyott jelentést kinyomtatják, de titkos marad.

Május 24-én Emile Thomas valami ultimátumfélét kap Trélat-tól, s azt közölnie kell a munkásokkal. A 18–25 éves munkásoknak önként jelentkezniök kell a hadseregbe, amint törölték őket a műhelyek brigádjegyzékeiből. Akik nem tudnak hat hónapnál hosszabb Seine département-beli illetőséget felmutatni, azokat kártalanítás nélkül elbocsátják. Kizárják a műhelyekből azokat is, akik nem hajlandók egy vállalkozónál munkába állni. Akik a fent említett három kategória egyikébe se esnek, azokat visszairányítják a département-okba, ahol a híd- és útügyi hivatal foglalkoztatja őket a jövőben, de nem napidíjjal, hanem teljesítménybérben.

Emile Thomas ellenszegül. Trélat-val és a Végrehajtó Bizottsággal szemben felhozza, hogy a kormány kötelezettséget vállalt: munkát biztosít minden munkanélkülinek. Thomas-t május 26-án este berendelik a Közmunkaügyi Minisztériumba. A miniszter felszólítja, nyújtsa be lemondását. Minthogy nem hajlandó erre, technikai kiküldetés ürügyén, két rendőr kíséretében, Bordeaux-ba küldik. A műhelyek munkásai előtt is szakmai kiküldetését emlegetik. Vajon Trélat, miután erőszakot alkalmazott az igazgató ellen, ugyanezt kívánja megismételni a munkásokkal is? De semmi ilyesmi nem történik, Thomas helyére kinevezi sógorát, a híd- és útügyi hivatal mérnökét, Lalanne-t, és felhatalmazza őt: bocsássa el Thomas vezérkarának „központi alakjait”, hogy műegyetemet végzetteket toborozhassanak a helyükre.

Úgy tűnik, hogy a Végrehajtó Bizottság, jóllehet Trélat-val együtt a műhelyek gyors felszámolását kívánta, megváltoztatja véleményét és a fokozatos leépítés útját választja. Könnyen érthető a dolog. A nemzetgyűlési ellenzék számban és fellépésében is erősödik. Támadja a Végrehajtó Bizottság tagjait és a minisztereket, mert azok még a februári forradalom emberei. Marrast-t is elsodorja az áradat, aminek maga nyitott utat. A Végrehajtó Bi-

zottságnak szilárdan kell állnia, és ehhez keresi a nép támogatását.

A Végrehajtó Bizottság olyan törvénytervezeteket terjeszt elő, amiket az Ideiglenes Kormány baloldali kisebbsége sem tagadott volna meg: a törvénytervezet a progresszív adókról eléggé szerény, de ahhoz elegendő, hogy nyugtalanítsa a Tulajdont; a jelzálogkölcson reformjának tervezete egy bank közvetítésével az államot tenné meg a parasztság jelzálog-hitelezőjének; egy Flocontól származó terv a munkások számára kedvezően alakítaná át a szakmai egyeztető bizottságokat; egy tervezet az ingyenes szakoktatásról, egy másik a biztosító társaságok állami megvásárlásáról és végül egy a vasutak visszavásárlásáról szól.

Főként ez az utolsó tűnik az iparbárók és nemzetgyűlésbeli képviselőik előtt veszélyesnek.

Duclerc pénzügyminiszter fő érve a vasútmegváltás mellett az, hogy lehetővé tenné a munkanélküliek foglalkoztatását, tehát megoldja azt a kérdést, amit a nemzeti műhelyek révén nem sikerült megoldani.

A Nemzetgyűlés reakciói érzik, hogy a lehető leg hamarabb el kell érniük a nemzeti műhelyek felosztatását a Végrehajtó Bizottságra gyakorolt nyomással, hogy így könnyebb legyen megmenteni a vasutak magántulajdonát. A két probléma összefügg.

Falloux azt javasolja a Munkaügyi Bizottság nevében, hogy a műhelyekben váltsa fel a napidíjat a teljesítménybér, hogy a hiteket a département-ok kommunális és speciális munkálatai újbóli megindítására fordítsák, és hogy irányítsák vissza otthonaikba kártalanítás mellett azokat a munkásokat, akik három hónapnál rövidebb illetőséggel rendelkeznek Seine département-ban. Csupa elfogadható ötlet a képviselők szempontjából. Amikor május 30-án Falloux gróf a szónoki emelvényre lép, javaslatát sajátos indokokkal megtűzdelve adja elő. A bajokért a felelősség csakis a munkásokat terheli. A műhelyeket, amiket a jótékony alapítók a proletárnyomor enyhítésére szántak, a permanens sztrájk és az újonnan érkezők kor-

rumpálása eszközévé változtatták. Aki csak egyszer is beteszi a lábát ezekbe a műhelyekbe, másra se jó többé, csak hogy visszautasítsa a neki felajánlott munkát. A reakciós földbirtokos osztály gyűlölete nem ismer határokat. A vita is ezt bizonyítja. Falloux közli, hogy *a munkások semmittevése* oly mértékű lett, hogy egy, a gyarmatokról érkező megrendelést át kellett irányítani külföldre. Bizonyára vannak a Nemzetgyűlésben olyan ipari vállalkozók, akik megerősítik, hogy munka van, csak a rossz pásztorok – a szocialisták és a kommunisták – által vezetett munkások visszautasítják. De akadnak olyan demokráta – a mérsékeltek között is –, akik emlékeztetnek rá, hogy a gazdasági válság realitás, és hogy a munkalehetőség visszautasítása csak felettébb rendkívüli esetekben történhetett meg, és ezzel a jelenséggel sokkal általánosabb, tipikusabb eseteket lehet szembeállítani, ahol a munkát keresők száma jóval meghaladta a munkaalkalmakét. Így volt például a gépiparban, ahol 1500 kiírt munkahelyre 3000 munkás jelentkezett. Trélat alig vesz részt a vitában. A munkásosztályt ugyan fontosnak, problémáit figyelemre méltónak tartja, de elutasítja az olyan „társadalmi rendezést, ami csak nyomorra és lealacsonyodásra vezet”.

Megszavazzák a Falloux-rendeletet, de mivel a Végrehajtó Bizottság nem kíván azonnali megoldást, nemigen alkalmazzák.

Falloux tehát várja, hogy előterjesszék a kormány következő hitelkérelmét a nemzeti műhelyek számára. Trélat, a Végrehajtó Bizottsággal egyetértésben, a lehető legtovább halasztja ezt. Június 7-én különböző közmunkák – csatornák, utak, kikötők, vasutak – tervét mutatja be. Tízmilliót szavaznak meg neki. Nem beszél a műhelyekről. Trélat 14-én elhatározza, hogy hárommilliót igényel a május 30-i dekrétumban előírt kiadások fedezésére. Falloux rögtön Trélat-t követően kap szót. Kérésére a Nemzetgyűlés elhatározza egy *különbizottság* kijelölését a nemzeti műhelyek felosztatásának előkészítésére és a miniszter tevékenységének ellenőrzésére felszámolásukig.

Falloux érve az, hogy a Végrehajtó Bizottság a nemzeti műhelyek 117 000 emberének szorult helyzetével akar nyomást gyakorolni a Nemzetgyűlésre a vasutak megvásárlása ügyében. Május 30-án még kímélte a kormányt, most elárasztja szemrehányásaival. Másnap, június 15-én kijelölik a kizárólag royalistákból, illetve igen mérsékelt burzsoá republikánusokból álló különbizottságot. Elnöke Goudchaux, az Ideiglenes Kormány lemondott pénzügyminisztere, aki a *Le National* radikálisainak azon frakciójához tartozik, amely Marrast-val együtt a Végrehajtó Bizottság ellen foglal állást. A szóvivő, vagyis az inspirátor szerepét Falloux kapja.

Falloux-t teljesen áthatja az a jelmondat, amit a Nemzetgyűlésben a reakciók, legyenek bár royalisták vagy republikánusok, nap mint nap ismételtetnek, hogy erőt merítsenek belőle: „Végét kell vetni!” Végét kell vetni a nemzeti műhelyeknek, a februári forradalom által az élre állított vezetőknek, a demokratikus és szociális köztársaság lidércnyomásának.

Ami a munkásokat illeti, ők mindenre készek, hogy véget vessenek nyomoruknak. Falloux a „Mémoires d'un royaliste”-ban igen ügyetlenül védekezik az ellen a vád ellen, hogy szinte felkelésbe taszította a nemzeti műhelyeket, mert tudta, hogy az maga után vonja a párizsi munkások megmozdulását; kívánta ezt a felkelést, hogy leverésével megszabadítsák a polgárságot és a földbirtokos arisztokráciát „a kommunizmus kísértetétől”.

Goudchaux már a különbizottság elnökévé választása napján a nemzeti műhelyek azonnali megszüntetését követeli a Végrehajtó Bizottságtól.

A Végrehajtó Bizottságot különféle irányokba rángatják. Tagjai a legrosszabbtól tartanak. Már a május 30-i rendelet után azt mondta Recurt belügyminiszter: „Ez a mai eltévelyedés a holnap felkelése.” A hadügyminiszter készülődik, hogy hadserege helyt tudjon állni egy párizsi ütközetben. Szinte nap mint nap új gyalogos- és lovaszázadokat vezényel a fővárosba, olyan ütemben, hogy a kaszárnyákban már nincs sem elég vaságy, sem szalma-

zsák. A miniszter vidékről hozat fel élelmiszer-tartalékokat, táborikonyha-felszereléseket, lábasokat, tányérokat. Előírja, hogy egészsítsék ki a mobil gárda létszámát, mert úgy véli, május 15-i tartózkodó magatartása ellenére bízhatnak benne. (Duvivier tábornok helyesli azt a gondolatot, hogy „a nemzeti műhelyek jobb megszervezése essék egybe a mobil gárda új önkéntestoborzásával”).

Június 19-én Falloux előterjeszti jelentését, amelyben javasolja a Trélat által kért hárommillió megszavazását, „de egy külön, a felügyeletre vonatkozó záradékkal együtt”, hogy emlékiratai kifejezését idézzük. A következő napon, június 20-án a Nemzetgyűlés – miután képtelen bármi másra gondolni – egész ülését a nemzeti műhelyek kérdése megvitatásának szenteli. Victor Hugo nyitja meg a vitát, aki ekkor még a jobboldal képviselője – csak 1850-től kezd baloldallivá válni. Különösen az Ideiglenes Kormányt és a Végrehajtó Bizottságot támadja, bár ez utóbbit felmenti a vád alól, hogy tudatosan igyekezett „a párizsi munkásokból zsoldosokat csinálni”, és hogy tudatosan hozott létre „a világ legcivilizáltabb városában, olyan csodálatra méltó elemekből, mint amilyenekből a munkásnépesség áll, a diktatúrát szolgáló testőrgárdát”.⁶ Victor Hugo után Léon Faucher szólal fel, a vámokról és az iparosodott Angliáról írott munkák szerzője, a liberális közgazdász, aki 1846–1848 között a dinasztikus ellenzék parlamenti képviselője volt. Azt a javaslatot teszi, hogy a nemzeti műhelyek munkásait irányítsák az új vasútvonalak építéséhez; e munkálatok megindítását már több mint egy hónapja követeli. Caussidière nagyarányú mezőgazdasági vállalkozások tervét terjeszti elő, és a pártok közti egyetértést szorgalmazza. Goudchaux a *különbizottság* nevében a hárommillió hitelt mellett nyilatkozik azzal a feltétellel, hogy meghosszabbítják a *különbizottság* megbízatását. Az ennek megfelelő, a bi-

⁶ Lehetséges, hogy Victor Hugo is a bonapartisták mobil gárda-beli manővereire gondol. Egyikük, Aladenize, Louis-Napoléon egyik főbizalmasa, a 6. zászlóaljnál tevékenykedett.

zottság által kidolgozott rendeletet a Nemzetgyűlés csaknem egyhangúlag, felállással szavazza meg.

A június 20-i ülés még nem határozza el a műhelyek feloszlását, de mutatja, hogy a Nemzetgyűlés már véglegesen a feloszlítás mellett döntött. A június 21-i ülésen pedig világosan és végérvényesen határoz a munkások elküldése kérdésében; vagy a hadseregbe, vagy a vidéki híd- és útügyi hivatalok munkahelyeire irányítják át őket.

A Nemzetgyűlés cinikusan nyilatkozik: „Maguk a munkások is örömmel látják majd, hogy ezzel az intézkedéssel megkezdődik a nemzeti műhelyek kérdésének megoldása... Fontos, hogy megtörténjék ezeknek a műhelyeknek a feloszlítása, és meg vagyunk győződve róla, hogy a munkások ezt józanságuk és hazafias érzelmeik hatására minden nehézség nélkül megértik.”

A júniusi napok

A nemzeti műhelyeket május 15. óta a polgári közvélemény teljességgel elítéli, mert világossá vált: nem tudták segítségükkel megakadályozni a párizsi munkásságot abban, hogy megkeresse az egység útját, s nem váltak a műhelyek a burzsoázia szolgálatára rendelt munkás tartalékhadsereggé. Május vége óta a párizsi munkások esténként a körutakon gyülekeznek, különösen a Saint-Martin és Saint-Denis kapu között. A kerületi klubok mellé – amelyektől megvonták a nyilvános termek használatát, s amelyekben csendesen zajlik az élet, amióta bezárták Blanqui és Raspail klubjait, s amióta szigorúan ellenőrzik Barbès klubját – ilyenformán egyfajta este 6-tól 8-ig, sőt néha tovább tartó „meeting” csatlakozik. Ott vannak a magánipar munkásai, a segély nélkül tengődő munkanélküliek és a nemzeti műhelyek munkásai, akiknek mostanában jobbára nincs tennivalójuk, mert a felosztatás híre után senki sem gondol új vállalkozásra, de még a megkezdett munkák befejezésére sem.

Miután május 15-én bebörtönözték a vezetőket, a munkások irányítás nélkül maradtak, s most ki vannak téve mindenféle demagóg propagandának. A legjobban összehangolt propaganda a bonapartistáké. Olyan népszerű lapokat terjesztenek, mint a polgár- és parlamentellenes *Napoléon républicain*, ami még a népszerű szanzonból is profitál:

*Napoléon, térj vissza palotádba,
Napoléon, légy jó republikánus.*

A *Napoléon républicain* nyilvánvalóan felkelésre tüzel. A lap szerkesztői ismeretlen személyiségek, akik gyorsan le is tűnnek a történelem színpadáról, magukkal víve titkaikat is. A munkások bíznak a parlamenten kívüli meg-

váltóban. Egy, a Nemzetgyűléshez benyújtott munkáspetíció a konzuli címet követeli Louis-Napoléon számára.

A június 4-i választások óta változatlanul folyó orleanista propaganda valószínűleg még mindig Joinville érdekét szolgálja.

A legitimista propaganda, bár nem olyan széles körű, mint a bonapartista, szintén megpróbál érzelmi húrokat pengetni az osztrák száműzetésben levő trónkövetelő herceg érdekében, és nem ártallja V. Henriket mint második reichstadti herceget és mint a szegény nép jövőendő királyát emlegetni.

A demokraták, a szocialisták és a kommunisták szintén megpróbálják befolyásolni a bulvárok proletár gyűlésezőit, akiknek száma az utolsó napokban meghaladja az ötvenezret. Az új lapok virágkora ez. Emile Barrault saint-simonista napilapot ad ki (június 1. és 24. közt 24 száma jelenik meg), a *Le Tocsin des Travailleurs*-t. A Luxembourg-bizottság volt küldöttei – akiket most a *Comité central des ouvriers du département de la Seine* tagjai képviselnek – június 4. és 23. közt a *Journal des Travailleurs*¹ hat számát jelentetik meg; a különféle iskolához tartozó kommunisták, köztük a régi *Société républicaine centrale* hívei adják ki a *L'Accusateur public* c. lapot (június 11. és 25. között négy száma jelenik meg). A *L'Accusateur public* 1. számában azon sajnálkozik, hogy „az általános választójog még inkább szentesíti a kisebbség zsarnokságát: az erősebb zsarnokságát a gyenge fölött, a gazdagét a szegény fölött, a tulajdonosét a munkás fölött”.

A *Comité central des ouvriers du département de la Seine*, amely május 15. óta rendszeresen, hetenként ülésezik az Invalidusok közelében található helyiségében², fog-

¹ A *Journal des Travailleurs*-ről Rémi Gossez joggal írja („L'organisation ouvrière à Paris sous la seconde République. 1848, 1950. február), hogy ez az első hivatalos orgánuma egy párizsi munkásszervezetnek.

² A Rue de Constantine 11. alatti házban; a házat a Külügyminisztérium Quai d'Orsay-i palotájának építésekor bontották le.

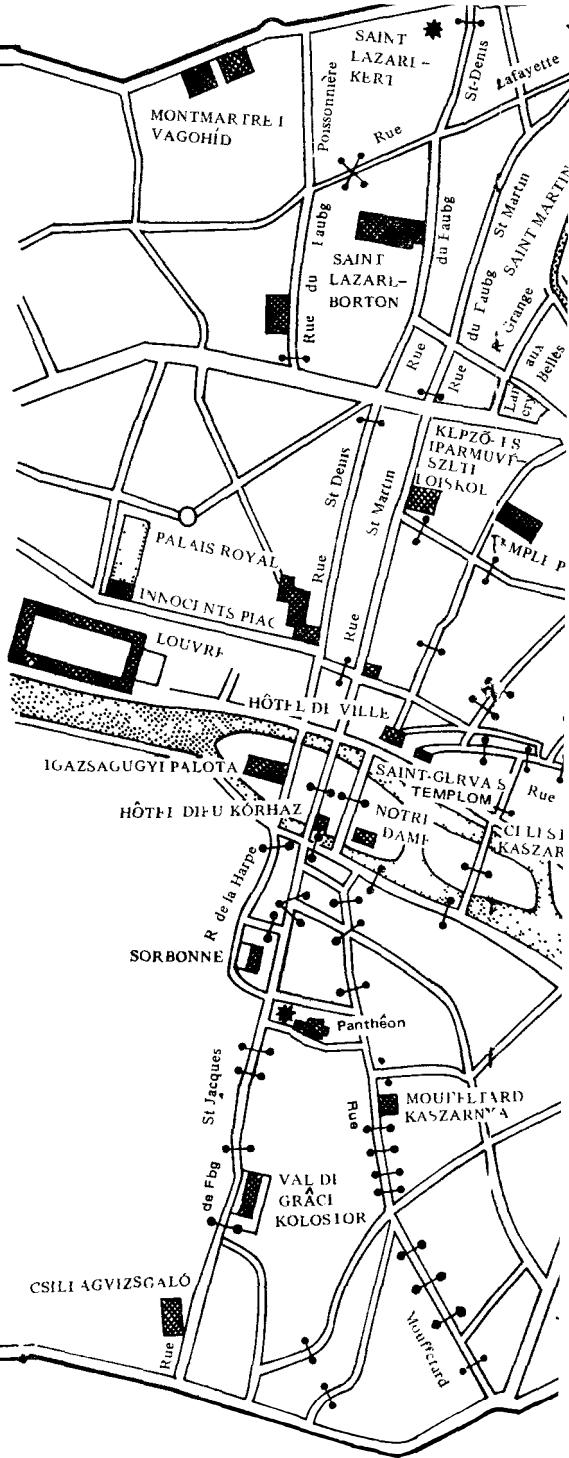
A JÚNIUSI BARIKÁDOK

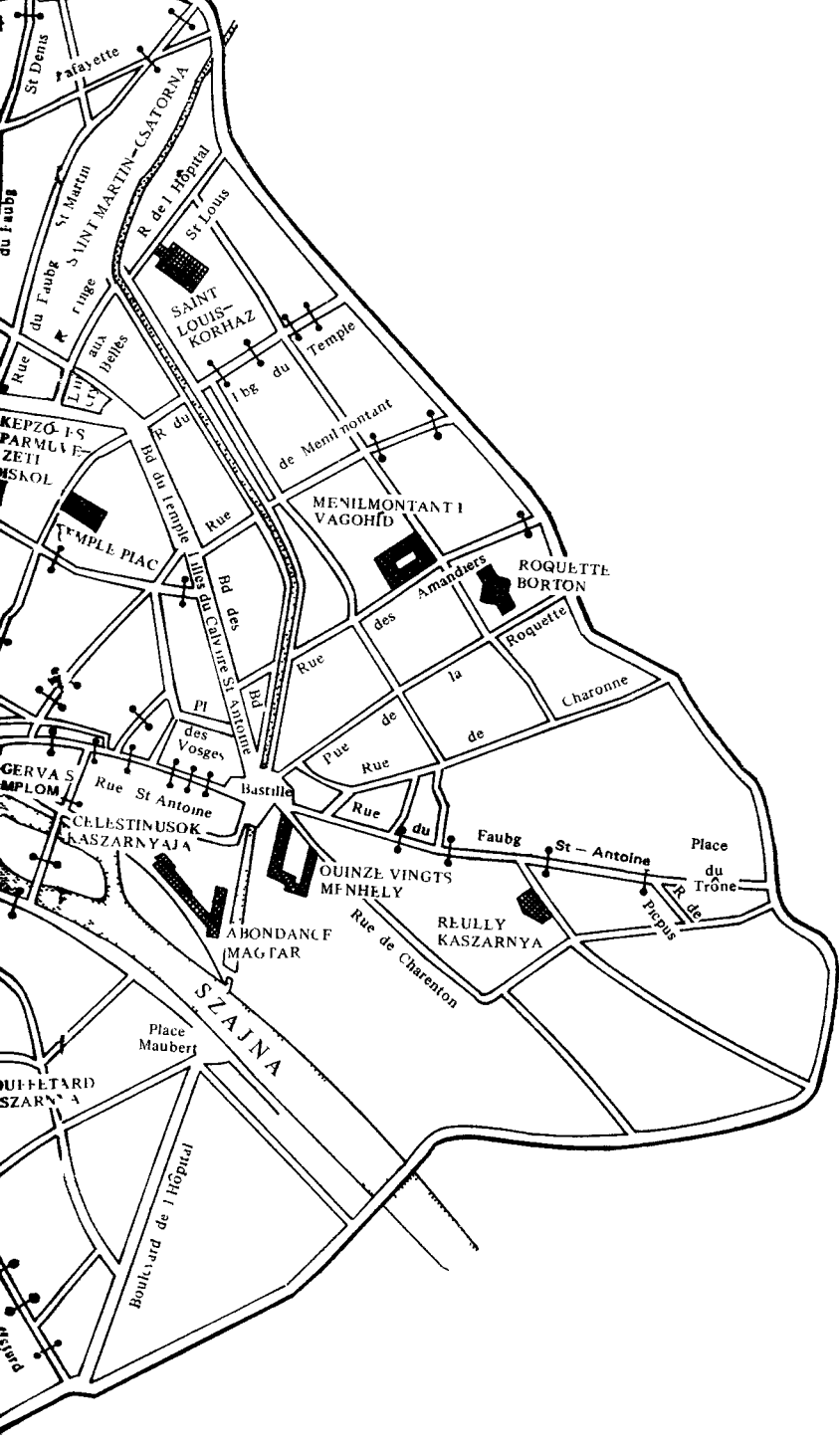

a vezérkar torzsszállás

barikád

lalkozik a folyamatban levő sztrájkokkal; június 18-ára összehívja a nemzeti műhelyek és a magánipar küldötteit, június 21-ére pedig a Rue de la Harpe-ba a korporációk közgyűlését. A bizottságot nyilvánvalóan egyaránt aggasztja a munkások általános helyzete és a bérharc kérdése.

A bulvárokon mind gyakrabban hangzik fel az ütemes kiáltás a „lampionok” dallamára: „Meglesz hát, meglesz hát ... a demokratikus és szociális köztársaság!” és „Meglesz hát, meglesz hát... Poléon!” És nem lehet világosan megkülönböztetni azokat, akik a demokratikus és szociális köztársaságot kiáltják azoktól, akik Louis-Napoléont éltetik.³

A június 22-i összetűzések

A *Le Moniteur* június 22-i száma közli a Nemzetgyűlés előző nap jóváhagyott rendelkezésének szövegét, amely szerint a 18–25 éves ifjak választhatnak a hadseregbe való bevonulás és a munkavállalói jegyzékből való törlés, a többiek pedig a vidékre költözés és a törlés közt.

A kormány pontos utasításokat ad arra, hogy élénkebb ütemben irányítsák a munkaerőt a sologne-i talajjavító, alagsövező munkálatokhoz.

A demokratikus sajtó hevesen tiltakozik a Nemzetgyűlés és a Végrehajtó Bizottság önkénye ellen. A Lacollonge⁴ szerkesztette szerény lapocska, a *L'Organisation du Travail* az egyike a leghatározottabban fogalmazóknak:

³ V. ö. a jelen fejezet egészére vonatkozóan *Schmidt, Ch.*: Les journées de Juin 1848. Paris 1926. és *Molok, A. L.*: Problèmes de l'insurrection de Juin 1848. Az orosz eredeti francia fordítását lásd a *Questions d'Histoire* II. kötetében. Editions de *La Nouvelle Critique*, Paris 1954. – A hivatalos dokumentumokat lásd a *Rapport de la Commission d'enquête sur l'insurrection qui a éclaté dans la journée du 23 Juin et sur les événements du 15 mai*. 3. köt. in-4°, 1849.

⁴ Nézetünk szerint tévesen vádolták meg Lacollonge-t azzal, hogy bonapartista ügynök volt.

„Önök az egyik főmuftijuk szájával húszezer proletárt érintő száműzetési rendeletet mondtak ki. Trélat az, akit megbíztak embertelen rendelkezésük végrehajtásával. E percekben is, míg e sorokat írjuk, halljuk a nép hangját, amely mindent összezúz haragjában, hogy protestáljon az Önök barbarizmusa ellen...”

Reggel nyolc órára a nemzeti műhelyek 300–400 munkása gyűlik össze a Luxembourg-palota előtt. Azt akarják, hogy a Végrehajtó Bizottság hallgassa meg álláspontjukat. Elutasítják a választást az uniformis és a deportálás között. Egyiket is, másikat is állampolgári és emberi méltóságuk elleni merényletnek, törvényen kívül helyezésnek tekintik. Csak azért bánnak így velük, mert proletárok. Hol vannak hát az ígéreték a munkához való jogról meg a munka megszervezéséről? Csak Marie van jelen a Végrehajtó Bizottság tárgyalótermében; hajlandó fogadni a munkások öttagú delegációját. A nemzeti műhelyek egy hadnagya, Pujol vezeti a küldöttséget. Amikor meg akar szólalni, Marie elébevág: „Megismerem: Ön egyike volt azoknak, akik május 15-én behatoltak a Nemzetgyűlésbe; megtiltom, hogy itt beszéljen. Önök szóljanak, valódi munkások! Talán Pujol engedélyére van szükségük? Talán a rabszolgái ennek az embernek?”

Louis Pujol valóban kitűnt május 15-én. Egyébként különös egyéniség. Miután kidobták a papi szeminárium-ból, beállt az Afrikai Vadászokhoz, ahol keményfejű, jósvádájú, ám akcióképtelen embernek tartották. 26 éves. Tagja volt a *Société républicaine centrale*-nak, de nem volt Blanqui odaadó híve. Garnier-Pagès állítása szerint június 22-én a bonapartizmust szolgálta. Ez a feltételezés kétségekívül önkényes.

Mivel társai hallgatnak, Marie mégis vele kezdi a párbeszédet:

„Ha a munkások nem akarnak elmenni vidékre, erővel kényszerítjük őket, értik? – Erővel, tehát most már tudjuk, amit tudni akartunk. – És mit akartak tudni? – Hogy a Végrehajtó Bizottság soha nem akarta őszintén a munka megszervezését. Ég Önnel, polgártárs.”

Pujol elhagyja a Luxembourg-palotát és a Saint-Sulpice felé indul. Felkapaszkodik a középső díszkútra, elmondja, hogyan fogadta Marie, és azután általános gyülekezőt hirdet este hatra a Place du Panthéonra a nemzeti műhelyek munkásainak. Barbèst és Pujolt éljenezve oszlanak szét az emberek. Néhány „Éljen Napóleon!” kiáltás is elhangzik.

Párizs-szerte nagy az izgalom. Pujol csoportjának a Luxembourg-palotában tett látogatásával egyidejűleg tüntetés zajlik a Bastille körül. 1200 munkás vonul fel a nemzeti műhelyek zászlai alatt. Ahogy múlnak az órák, szaporodnak a csoportosulások. A rendőrség a Rue Saint-Honoré, a Vásárcsarnok, az Hôtel de Ville körül és a bal partról jelent csoportokat. A találkozókát előző este külön-külön határozták el.

A legfelháborodottabbak a fém-, könyv- és építőipari szakmunkások, akik irtóznak attól, hogy talajegyengítést, planírozást végezzenek az egészségtelen klímájáról joggal hírhedt Sologne-ban.

A Végrehajtó Bizottság elhatározza, hogy letartóztatja a nemzeti műhelyek 56 küldöttjét, a „felbujtókat”. Köztük Pujolt is. De a rendőrség nem tudja pontos címüket. Hiábavaló a vesződség.

Este hatkor 4000–5000 munkás van a Place du Panthéonon. Pujol újabb beszédet mond. Nagy tapsot arat. A kiáltásokból új jelszó vehető ki: „Munkát vagy kenyeret!” A Panthéontól a Rue Saint-Jacques felé zúdul a nép, továbbra is munkát vagy kenyeret követelve, és ütemesen kiáltozva: „Nem utazunk el! Itt maradunk! Itt maradunk!”

A Rue Saint-Jacques-on eljutnak a Citébe, azután az Hôtel de Ville kerületébe, a Bastille-hoz, a Faubourg Saint-Antoine-ra. A Bastille-nál jelképes manifesztáció: a „Marseillaise”-t énekelve többször megkerülik a Júliusi oszlopot. A Faubourg Saint-Antoine-on újabb csoportok csatlakoznak a menethez. Kilenc óra felé a menet visszafordul a bal partra. Tíz órakor újból a Panthéonnál van. A fáklyák fényénél Pujol arról beszél, hogy újra meg kell

vívni a forradalmat, új barikádokra van szükség. A tömeg felesküszik, hogy újra fegyvert fog, és másnap napkeltekor ugyanitt, a Place du Panthéonon gyülekezik.

Lejárt a köztársaságnak felajánlott három hónapnyi nyomor egy hónappal megtoldott türelmi ideje.

A felkelés négy napja (június 23–26.)

„A munkásoknak nem volt más választásuk, mint éhenhalni vagy harcot kezdeni – írja Marx az „Osztályharcok Franciaországban” c. művében. – A harc a *polgári* rend megtartásáért vagy elpusztításáért folyt. A köztársaságot burkoló fátyol szétszakadt.”⁵

A munkások a harcot ténylegesen június 23. reggelén indítják meg, napra pontosan négy hónappal az idillikus februári forradalom után. De most szinte teljesen egyedül vannak. A februárban szövetséges kispolgárok, még ha lelkük mélyén szimpatizálnak is velük, óvatosan otthon maradnak. Sokan a Nemzetgyűlés mellé állnak. Az *École normale supérieure* haladó köztársasági szellemű diákjai igazgatójuk vezetésével jönnek, hogy felajánlják szolgálataikat Aragónak. Flaubert „Érzelmek iskolája” c. regényének egyik hőse, Dussardier, aki meggyőződéses köztársasági, megsebesülván a La Fayette utcai barikád ostrománál, azt kérdi önmagától: jól tette-e, hogy a rend pártjára állt:

„Talán mégis a másik párthoz, a zubbonyos felkelőkhöz kellett volna csatlakoznia – írja Flaubert –, mert hisz annyit ígértek nekik és semmit se tartottak meg. A győzők gyűlölik a Respublikát; és aztán oly kegyetlenek a legyőzöttekkel szemben! Talán ezek a hibásak, ámbár mégsem egészen; s a jó fiút legfőképpen az az eszme kínozza, hogy tán az igazság ellen küzdött.” (Gyergyai Albert fordítása, id. kiadás.)

⁵ Marx: Osztályharcok Franciaországban 1848-tól 1850-ig. Marx–Engels Művei. 7. köt. 28. old.

Ám ezek a lelkiismereti skrupulusai a valóságban nem akadályozták meg abban, hogy a barikádokon küzdők ellen harcoljon.

A proletariátus egymaga van az utcán. Mindössze a klubok néhány polgári származású tagja áll közējük, mint például Deflotte sorhajóhadnagy, Blanqui barátja, Frédéric Cournet sorhajóhadnagy, Benjamin Laroque újságíró vagy Legénissel, a Nemzetőrség kapitánya: ők – Lenin szavával – „a munkásosztállyal mélyen azonosult jakobinusok” módjára viselkednek.

De ha a proletariátus egyedül van is, Párizs keleti részében mindenki, aki csak él, a nemzeti műhelyek munkásai mellett sorakozik fel. Marche ott van a Faubourg Saint-Antoine-on. Ez a férfi, aki a munkások három hónapnyi nyomorúságát ajánlotta fel a köztársaság szolgálatára, nem bújik ki a felelősség alól. Marche oldalán ott áll a Faubourg Saint-Antoine-on Lacollonge, a *L'Organisation du Travail* kiadója is. Öreg munkások, akik 1830 óta a nép szabadságáért folyó minden ütközetben fegyvert fogtak, most is ott harcolnak a barikádokon; így például a jó hatvanas Voisembert, a varga. De eljöttek a legfiatalabb munkások is, akik épp hogy belekóstoltak a politikai életbe, mint például Barthélemy gépész. És ugyanúgy az asszonyok, a fiatalok, de az öregek is – mint például Henri özvegye, ez a 76 éves belleville-i asszony. A kommunista titkos társaságok névtelen harcosai éppúgy kivonulnak az utcára, mint Caussidière régi montagnard-jai.

„Ismeretes – írja Marx –, hogy a munkások példátlan bátorsággal és zsenialitással, vezetők, közös terv, segélyforrások nélkül, nagy részük a fegyvert is nélkülözve öt napon át sakkban tartották a hadsereget, a garde mobilt, a párizsi nemzetőrséget, valamint a vidékről odaözönlő Nemzetőrséget.”⁶

⁶ Marx: Osztályharcok Franciaországban 1848-tól 1850-ig. Marx-Engels Művei. 7. köt. 29. old.

Pénteken, 23-án reggel a Végrehajtó Bizottság még nem látja nyugtalanítónak a helyzetet, így csak a Luxembourg-palota védelmére szorítkozik.

Pedig reggel hat és nyolc óra között 3000 emberből álló sűrű tömeg gyülekezik már a Place du Panthéonon és a Rue Saint-Jacques-on. Néhány elavult puskából és pisztolyból áll a munkások fegyverze: nyilvánvalóan nincsenek felkészülve a felkelésre.⁷ Akárcsak előző este, most is megindul egy menet a Faubourg Saint-Antoine-ra, hogy elsőként annak népét riassza.

Reggel kilenctől, mialatt Pujol – akinek szerepe ezzel be is fejeződik – a Bastille környékén tartózkodik, épülni kezdenek az első barikádok. A rendőrség (amit a tömeg mindenhol elsöpör) jelenti, hogy a Saint-Genève-hegy Szajnához vezető sikátorai kövezetét felszedik, hogy a Boulevard Saint-Denis-n és a Boulevard Saint-Martinen felborítják a kocsikat, hogy a Faubourg Poissonnière-en, Ménilmontant-ban, a Marais negyedben, a Bastille-nál mindenütt gomba mód emelkednek az úttesten a közlekedési akadályok, hogy a munkások bemennek az olyanok lakásába, akiknél fegyvert és muníciót remélnek találni. A külvárosi asszonyok által sebtében varrt trikolórok alatt⁸ állnak fel a nemzeti műhelyek munkásainak harci alakulatai, élükön brigádvezetőik, esetleg hadnagyaik. A párizsi Nemzetőrség főparancsnoka, Clément Thomas tábornok kiadja a parancsot, hogy verjenek riadót az összes párizsi és elővárosi légióknak.

A Nemzetőrség mozgósítása azonban nem megy simán a népi negyedekben, mert a munkásokban volt annyi előre látás, hogy számosan jelentkeztek közülük a Nemzetőrségbe, és hogy a tiszteket a maguk soraiból választották meg.

⁷ Az előkészület hiánya – kivéve a már félig titkos csoportokat – például a rendőrprefektúrának a klubokra vonatkozó június 22-i jelentéséből is kitűnik. (Archives Nationales, C/933. II. dosszié, 2520.)

⁸ A vörös és fekete zászlók száma elenyészően csekély.

Az egész 8. légió (ami a Quinze-Vingts, a Faubourg Saint-Antoine, Popincourt, Marais területéről verbuválódott) a munkások ügye mellett áll. A februári napok emlékéhez hű 12. légiót (a Jardin des Plantes, Saint-Jacques, Observatoire, Saint-Marcel negyedek) is csaknem egészében maguk mellé állították. A 9. légió (Cité, Ile Saint-Louis, Arsenal, Hôtel de Ville) többsége a munkásokhoz húz. A barikádokon ott látni a nemzetőröket, többé-kevésbé szabályos uniformisban, mivel számos új század még csak a sapkát és a nadrágot – vagy csupán a sapkát – kapta meg, és ehhez a munkások zubbonyát viseli a katonazubbony helyett.

Dél felé már körülhatárolódott a felkelés területe. Magában foglalja egész Kelet-Párizst. A kormányzati és a felkelt Párizs közötti demarkációs vonal a Faubourg Saint-Jacques és a Rue Saint-Martin irányában a Boulevard Saint-Denis-ig húzódik, majd egy kissé nyugat felé hajlik a Boulevard Saint-Denis mellett, egészen a Faubourg Poissonnière-ig és a Rue La Fayette-ig.

A Végrehajtó Bizottság utasítást ad a harc megkezdésére. Létének utolsó megnyilvánulása ez. Arago és Garnier-Pagès hetvenkedve csatlakoznak hozzájuk, amikor az utcára mennek, de a bal part megtépázott nemzetőrei és maguk a felkelők is a Luxembourg-ban maradnak. Marie, Lamartine és Ledru-Rollin a Nemzetgyűlésbe mennek, ez lesz most a kormányzat centruma, ahogy az utóbbi hetekben már ez volt a centruma, a kezdeményezője a kormányzat politikájának. Cavaignac hadügyminiszter átveszi az összes fegyveres erők parancsnokságát. Ő irányítja a kormányhű nemzetőröket, a jól kiképzett, 12 000 főnyi mobil gárdát és a versailles-i, saint-germain-en-laye-i, valamint a párizsi kaszárnyákban állomásozó, 29 000-es létszámú gyalogos-, lovas- és tüzéralakulatot.

Cavaignac X. Károly 1830. júliusi és Lajos Fülöp 1848. februári veresége tanulságaiból kiindulva olyan tervet dolgoz ki, hogy majd csak akkor avatkozik be csapataival, amikor már világos képe lesz a felkelés kiterjedéséről, tehát engedi, hadd bontakozzék ki teljesen a nép frontja.

Ennek a Lamoricière által is jóváhagyott tervnek (Lamoricière-nek ugyanis személyes tapasztalatai is vannak a februári napokból) lényeges része az is, hogy a fedezetlenül maradt útszakaszokon nagy tömegben és sok ágyúval támadnak a felkelők kerületeire, nehogy lefegyverezzék a reguláris hadsereget, mint ahogy az 1830 júliusában és 1848 februárjában a hadoszlopok csatarendjének szétvázása miatt bekövetkezett. Röviden: Cavaignac úgy dönt, hogy *valódi hadműveletet, nem pedig rendőri beavatkozást foganatosít*.

Dél felé váratlanul megkezdődnek az összecsapások a Rue Mazargan és Rue de Cléry mentén, a Saint-Denis-kapu közelében. Hamarosan hevevé válik a harc a régi Hôtel de Ville-t körülvevő szűk utcácskákban (ezeket később kiszélesítették, új, szélesebb utcák vannak a helyükön), valamint az Ile de la Cité és a két partot összekötő hidaknál, mivel stratégiai megfontolásból a Pont-Neuföt Cavaignac emberei tartják. Harcolnak a Panthéon környékén is. De ezek csak parancs nélküli előcsatározások; a Nemzetőrség polgári tagjai élik ki a nép elleni gyűlöletüket. Cavaignac nem avatkozik be.

Kevéssel múlt el dél, amikor Arago megpróbálja rávenni a Panthéon negyed munkásait, hogy csillapodjanak. Szemükre veti, hogy a köztársaság ellen keltek föl. Ezt válaszolják neki: „Ön még sose volt éhes, Ön nem tudja, mi a nyomor!” Az egyik oldalon a nyomor jó ismerős, a másikon sose tapasztalt tény – a probléma úgy vetődik fel, hogy Arago, a tudós csillagász, de burzsoá politikus szinte fel sem foghatja. Úgy tűnik, könny tolul a szemébe. Igen, könnyezni kezd.

Cavaignac valamivel később kezd akcióba. Három hadosztályt állított fel. Az elsőnek Lamoricière a parancsnoka, a Saint-Denis negyednél kell szembeszállnia a felkelőkkel, meg kell akadályoznia, hogy Párizs észak-keleti részének felkelői az Hôtel de Ville felé nyomulhassanak. A második, a Bedeau irányítása alatt álló hadosztály feladata, hogy megerősítse az Hôtel de Ville védelmét, ami azokból a katonákból áll, akik a délelőtt folyamán, a meg

nem szállt utcákon keresztül, kis csoportokban szivárogtak be a városba Courtille, Reuilly és Popincourt kaszárnyaiból. A harmadiknak Damesme vezetésével fel kell szabadítania a bal partot és megakadályozni a délkeleti városrészek felkelőinek az Hôtel de Ville ellen nyomulását. A cél tehát mindenekelőtt az, hogy az Hôtel de Ville ne válhasson a felkelés központjává. Mert mi is történnék, ha az Hôtel de Ville-ben egy új Ideiglenes Kormány alakulna, ahogy februárban történt?

A csapatoknak négynapig élelmük van. Lamoricière, Bedeau és tábornokaik, valamint tisztjeik készek keményen bosszút állni februári vereségükért.

Lamoricière-nek fél négy előtt sikerül a Saint-Denis és Saint-Martin negyedeket felszabadítania. A legtöbb nehézséget a Place La Fayette-i hatalmas barikád okozza neki, amit az Északi Vasutak La Chapelle-i gépházából jött gépészek emeltek. Négy óra felé azonban a tábornok a Temple negyed megerősített barikádjaiba ütközik, és segítséget kér.

Bedeau is erősítést vár. Az egyik barikádparancsnok, a Nemzetőrség egy kapitánya felszólítja, hogy engedelmeskedjék a népnek, amely „az Hôtel de Ville-t akarja és a Nemzetgyűlés feloszlását”. Bedeau megsebesül, ezért átadja a parancsnokságot Duvivier-nek.

Damesme szintén erősítést kér.

Fogytán a lőszer. Cavaignac Vincennes-be küldet 600 000 töltényért. A délután folyamán és éjszaka ellenőrzi az állásokat és a fő kerületeket, vidékről katonákat és nemzetőröket kér. A Nemzetgyűlés ülésezik, ahogy a képviselőház is ülésezett februárban. Éjjel-nappal folynak a tanácskozások. Falloux adja meg az alaphangot, a nép iránti megvetését fölényes nyugalommal fejezi ki. Javasolja a nemzeti műhelyek azonnali feloszlását. Amikor Victor Considerant félreértést emleget, lehurrogják: „Rendet! Ezek ellenségek!” Lázasan, anélkül hogy meghallgatnák a szónokokat, elkezdik a vasútmegváltás vitáját.

A Végrehajtó Bizottság tagjai aggódnak, kevésbé hisznek Cavaignac módszerének hatékonyságában.

A június 23-áról 24-ére virradó éjjel a felkelők számára a remények éjszakája. Megtudták, hogy Marseille-ben 22-e reggele óta harcok folynak. Azt viszont már nem tudják, hogy Marseille-ben a *rend* 23-án reggel 10 órára diadalt aratott. Sőt azt hiszik, hogy valamennyi francia nagyváros követni fogja Marseille és Párizs példáját. Az a hír is járja, hogy Caussidière fog a mozgalom élére állni.

Mialatt egész éjjel ropognak a fegyverek az épülőfélben levő Lariboisière-kórháztól, a Saint-Lazare-kerttől (Gare du Nord kerület) az Italie-sorompóig (ma: Place d'Italie), a Temple környékén, a Citében, a Montagne Sainte-Geneviève-en, a Faubourg Saint-Jacques-on, a mögöttes részekén a nép tartalékokat szervez, akárcsak Cavaignac. Mindenekelőtt barikádokat építenek, százszor szilárdabbakat az eddigieknél. Nagy kockakövekből állítják, és gondosan megerősítik, hogy ellenálljanak az ágyútűznek is. Érdekes megállapítást tehetünk: minden barikádot egy vagy két munkáskorporáció véd. A Rondpoint de la Villette-it a szekeresek, a szénrakodók és a Saint-Martin-csatorna rakodómunkásai. A Boulevard du Temple-nál a bronzöntőket és a díszműáru-készítőket találni (ők alkotják húsz évvel később a *Nemzetközi Munkásszövetség* párizsi szervezetének magvát), a Faubourg Saint-Antoine-on álló barikádot pedig a famunkások és az asztalosok védik, a Rue Mouffetard-it az Arcueil-ből és Gentilly-ből jött kövezőkkel megerősített rongyszedők. Ennek a ténynek egyfelől az a magyarázata, hogy a hosszú munkanap miatt a munkások a műhely közvetlen közelében laknak, másfelől az, hogy a korporatív szervezetek valószínűleg igen jelentős szerepet vittek a felkelés kirobbantásában. A barikádok építése mellett a munkások a másnapi harchoz szükséges lőpor és a golyók előkészítésével foglalkoznak. A reakciós újságok később fakszimiléken mutatják be a felkelők által használt lövedékeket, felháborodva azok szokatlan formáján. Csodálatra méltó képmutatás! Arról kellett volna inkább beszélni, hogy melyik volt a

gyilkosabb eszköz: a katonaság szabályos lövedéke vagy a felkelők szabálytalan golyói. Könnyű a válasz. A munkások rosszul kalibrált, a mozdonykazánok javítására használt rézből, a borkereskedők pultjának cinkborításából, a nyomdai betűkhöz való ólomból és antimonból készült golyói csak közeli célpontnál hatékonyak. A patikus-mozsarakban kevert lőpor minősége elmarad az állami manufaktúrák lőpora mögött. Az ágyú, amit a Faubourg du Temple-ban sikerül elkészíteni, alig képes leadni egyetlen lövést is.

Szombaton, 24-én reggel nyolckor a Nemzetgyűlés újra összeül. Hogy megnyugtassa a rémült honatyákat, Sénard bejelenti a külvárosi és vidéki nemzetőrök érkezését, és azt kéri: szavazzanak meg egy dekrétumot, amelyben a köztársaság vállalja, hogy gondját viseli „a kormány és a társadalom” védelmében elesettek özvegyeinek és árváinak. Miután néhány percnyi szünetet tartottak, a mérsékelt köztársasági Pascal Duprat felszólítja a Nemzetgyűlést, mondja ki az ostromállapotot és adjon teljhatalmat Cavaignac tábornoknak. Jules Favre buzgólkodik, hogy megadja a kegyelemdöfést. A következő szűkszavú szöveg megszavazását javasolja: „A Végrehajtó Bizottság azonnal beszünteti működését.” Duclerc pénzügyminiszter ragyogó beavatkozása hatására azonban a Nemzetgyűlés még határozatlan többsége leveszi a kérdést a napirendről. A Végrehajtó Bizottság maga mondja ki lemondását egy kollektív levélben, amit Sénard a szónoki emelvényről kb. fél 11-kor olvas fel a képviselőknek. Buzgón éltetik Cavaignac-ot. Cavaignac megtartja maga mellett a kormányt. A Nemzetgyűlés kimondja a készenléti állapotot.

És ezzel egyszeriben diktátorrá, az ostromállapot hadurává tették Cavaignac tábornokot. Cavaignac első dolga a politikai plakátok azonnali betiltása és egy proklamáció kiadása; ezzel kíséri meg leválasztani „megtévedt testvéreit” a felkelés „bűnös felbújtói” oldaláról.

Lényeges annak ismerete, milyen ember volt Cavaignac tábornok.

A tábornok egy ismert republikánusnak, Godefroy

Cavaignac-nak, a *La Réforme* első főszerkesztőjének fivére. Godefroy tuberkulózisban halt meg 1845-ben; haláláig a köztársaság ügyét szolgálta. A közvélemény mint megvesztegethetetlen harcosra emlékszik rá. Godefroy és Eugène apja a Konventben a Síkság tagja volt.

Eugène maga enyhén köztársasági érzelmű, liberális tiszt hírében áll. 1829-ben, a restauráció idején a neki tulajdonított elvek miatt egy évre szolgálaton kívüli állományba helyezik. A júliusi monarchia alatt többször is kegyvesztett lett, végül Algériába került, ahol nekilendült katonai pályája: alezredes, ezredes, majd brigádtábornok lett.

Többek között egy gyalogos vadászzászlóalj, az ún. „*zefírek*” parancsnoka volt – ezt a „nehéz fiúkból” álló alakulatot a hírhedt *Bat' d'Af** elődjének tekinthetjük. Ebben a környezetben vette föl a durva beszédet, rászokott a parancsoló önkényre, ami egyaránt ellenszenvessé tette a tisztek és a legénység szemében.

1848 februárjában Eugène Cavaignac Oran tartományban a tlemceni hadosztálycsoport élén állt. Érzelmileg kétségtelenül republikánus ugyan és közel áll a *Le National*hoz, de nem tartja Franciaország számára járható útnak a köztársaságot, mert úgy véli, számbelileg nem elég erős a republikánus tábor. E véleménye egyébként nem különbözik sok más, a *Le National* köréhez tartozó személy nézetétől. Az Ideiglenes Kormány hivatalba lépése után azonnal kinevezi őt hadosztálytábornokká és Algéria főkormányzójává. Ez a gesztus nem annyira a katonai tehetségnek szólt (ebbéli képességei erősen középszerűek), inkább a dicső fivér – ahogy előszeretettel nevezték –, „a szabadság mártírja” emléke előtti tiszteletadás volt.

A képviselőség, a Nemzetgyűlés alelnöki tiszte, a hadügyminiszteri tárca után Cavaignac június 24-én elérkezett a csúcsra.

„A februári forradalom utolsó maradéka, a Végrehajtó

* *Bataillons d'Afrique* – büntetett előéletűekből toborzott észak-afrikai büntetőalakulat. – *A szerk.*

Bizottság úgy eltűnt az események súlya alatt, mint valami ködkép. Lamartine világító rakétái átadták helyüket Cavaignac gyújtórakétáinak” – írja Marx a *Neue Rheinische Zeitung*-ban 1850-ben.

A képviselők, miközben lefejezik a köztársaságot, azon törik a fejüket, hogyan utánozhatnak leginkább a Konvent módszereit, és elhatározzák, hogy küldetést teljesítő képviselők módjára felkeresik és bátorítják a katonákat, felolvassák nekik a Nemzetgyűlés dekrétumait, Cavaignac parancsait és proklamációit.

A Párizshoz közel eső településekből, ahol már a fővárosi megmozdulások első híreire mozgolódás támadt, megindul az áradat a főváros nyugati részébe. Amiens, Pontoise, Senlis, Rambouillet, Versailles, Melun, Meaux nemzetőrségeinek zászlai lobognak a táborhelyeken, Cavaignac Párizsának terein.⁹

De nem könnyű az összeköttetés Párizssal. Vasúton közvetlenül csak Orléans-ból, Lille-ből, Le Havre-ból s egyszeri átszállással Montereaux-ból lehet Párizst megközelíteni, a vasutasok viszont a lehető legtovább késleltetik a katonai vonatokat. Példaként csak a coutances-i önkéntesek viszontagságait idézzük.¹⁰ Coutances-ból gyalog vágnak neki Saint-Lônak, Saint-Lôból kocsin mennek Caenig, ott tengerre szállnak, hajón jutnak el Le Havre-ba. Le Havre-ban a párizsi felkelőkkel szemmel láthatóan szolidáris dokkmunkások ujjal mutogatnak rájuk. A Le Havre-tól Párizsig tartó hosszú vonatúton fenyegető népi csoportosulások szitkai kísérik a coutances-iakat, akik Párizsba végül is csak a csata után, 27-én este érkeznek meg. Ez is mutatja, hogy alaptalan az a még komoly szakmunkákban is olvasható vélemény, miszerint a vidék a reakciós Párizs segítségére sietett. Csak a vidék reakciós rétegeiről van jogunk így beszélni; a legitimista parlagi

⁹ J. Vidalenc „La province et les journées de Juin” c. tanulmányában (*Etudes d'Histoire moderne et contemporaine*, II. köt. Paris 1948.) közli a vidéken alakult egységek listáját.

¹⁰ *Revue de l'Avranchain*, 1942.

nemesek és a Lajos Fülöpöt sirató polgárok reakciós vidéki csoportjairól, melyek valóban nagyobb erőt jelentettek a reakciós párizsiaknál. A párizsi demokratáknál gyengébb demokratikus érzelmű vidéki erők viszont szimpatizálnak a demokratikus Párizzsal.¹¹ Egész Franciaországban folyik az osztályharc, de csak Párizsban szólnak bele puskák és ágyúk.

A harc június 24-én hajnalban újra fellángolt, és most a felkelők jutottak előnyhöz, mert a front közepén megszerezték a VII. kerületi (Place des Vosges) és a IX. kerületi (Rue Geoffroy-l'Asnier) előljáróságokat. Veszélyben az Hôtel de Ville. Dél felé tárgyalások indulnak a felkelők és Duvivier tábornok között. Úgy tűnik, a felkelők nem voltak elég merészek, el kellett volna foglalniuk az Hôtel de Ville-t. Igaz viszont, hogy ez a siker talán nem lett volna tartós. Akárhogy is van, Duvivier leköti erőiket, az Hôtel de Ville mögötti sötét árkokban tartja őket, és megpróbálja átkarolni a szárnyakat. Duvivier-nek mégis csak Charras alezredes frissen érkezett csapataival és csak estére sikerül felszabadítania a Saint-Gervais-templomot, a Rue Saint-Merit és a Rue Saint-Avoie-t. A felkelők e nem túl jelentős visszavonulásuk ellenére este még szilárdan tartják a Rue Saint-Antoine-on felállított, a Bastille-ig húzódó 68 barikádjukat.

Az északi frontvonalon két hadosztály támad: a legészakibb ponton Lebreton tábornok veti be kizárólag nemzetőrökből alakított hadosztályát a Saint-Lazare-kert barikádjai ellen, de nem jár sikerrel, a Lariboisière-kórház építéséhez odaszállított, faragott kövek, amelyekből a mellvéd épült, ellenállnak a becsapódó lövedékeknek (ezek a barikádok a Gare du Nord-ra támaszkodnak). A Temple

¹¹ Az arbois-beli demokraták nagy számban állnak fegyverbe, hogy Párizsba menjenek teljes nemzetőri felszereléssel, de nem kapnak menetlevelet a helyi hatóságoktól, „mert látható volt, hogy ezek a polgártársak nem annyira a rend, mint inkább a fosztogatás hívei voltak, és erejüket nem a felkelés elfojtására, hanem inkább támogatására szándékoztak felhasználni...” (Id. *Perreux, G.*: Arbois première cité républicaine de France. Paris 1932.)

negyedben Lamoricière sűrű dühkitörései és buzdító kiáltásai ellenére sem ér el eredményt az este folyamán.

A front déli szakaszán Damesme először elfoglalja a Place Maubert-t, hogy kapcsolatot teremthessen Duvivier vezérkarával. Ezután a Panthéon felé indul. A munkások a Panthéonból és a közeli épületekből valóságos erődítményt alakítottak ki. Elfoglalva tartják a Jogakadémiát egy akkortájt épülőfélben levő középületet, a mai V. kerületi előljáróságot. Lövéseik ott vannak a tetőkön és és a Panthéon kupoláján. Damesme kiszorítja őket a Jogakadémia épületéből. A Panthéon ellen ágyúval támad. Két óra felé a munkások kiürítik a Panthéont, egy részüknek sikerül a Place de la Contrescarpe környéki kis utcákat elérni. Damesme üldözőbe veszi őket. A Rue de la Vieille-Estrapade-on comblövés éri.¹² A tartalékban levő Bréa tábornok veszi át a parancsnokságot. Bréa az est beálltaig folytatja a munkások visszaszorítását. Előörsei ekkor az Enfer-sorompónál (ma: Place Denfert-Rochereau) vannak. A felkelők gyakorlatilag elveszítették bal parti pozícióikat, amik fedezték Saint-Antoine utcai és Saint-Antoine negyedbeli központi védelmi rendszerüket.

Damesme és Bréa győzelmei azonban csak enyhe gyógyírt jelentenek a párizsi polgárok és különböző árnyalatú képviselőik sebeire. Igaz ugyan, hogy területileg visszaszorult a felkelés, viszont nőtt összetartó ereje. A Palais-Bourbonban megtudják, hogy kormánylisták keringenek, s ezeken ott szerepelnek a vincennes-i bebörtönözöttek, Barbès, Blanqui, Raspail, valamint a képviselők közül Louis Blanc, Caussidière, Pierre Leroux, Proudhon. Listára vették a kommunista teoretikus, Cabet nevét is, akár csak Louis-Napoléon Bonapartéét, a gyűlölt Nemzetgyűlés áldozatáét.

Annyi mindenesetre bizonyos, hogy a felkelők tudják és ki is mondják, miért harcolnak. A VIII. kerületi előljáróságról, politikai főhadiszállásukról deklarálják követeléseiket.

¹² A Val-de-Grâce Kórházban amputálják a lábát, néhány nap múlva belehal.

seiket: a februárban megígért demokratikus és szociális köztársaságot, mindazok felelősségre vonását, akik megszegték ígéreteiket, a katonaság eltávolítását Párizsból és „a munka szabad egyesülését az állam segítségével”.

Cavaignac bizakodik. De a Nemzetgyűlés orleanista és legitimista frakciója, amely Thiers szervező munkájának eredményeként a Palais-Bourbon egyik termében, a volt képviselőházi ülésteremben gyűlésezik, kritizálja a hadműveleteket. Thiers viszi a szót, aki éppen most írja a „konzulátus és a császárság történetét”, és ennek következtében katonai zseninek képzei magát. Ez a mintegy 300 főből álló titkos tanácskozás úgy határoz, hogy a Nemzetgyűlésnek el kell hagynia Párizst, a felkelőkkel harcoló katonaságot és vissza kell vonulnia Bourges-ba. Mikor Cavaignac tudomást szerez erről, feldühödik: „A Nemzetgyűlés eltávozása biztos vereség lenne. Ha Thiers úr továbbra is hasonló kijelentéseket tesz, főbe lövtem.”

Június 25.

Június 25., vasárnap a felkelés harmadik napja. A babonások emlékeztetnek rá, hogy a júliusi és a februári forradalomnak is a harmadik nap hozta meg a győzelmet. Most azonban az ég bizonyosan a rend ügyének fogja majd pártját, mert az angeluszra hívó harangszó óta a templomok imádkozó mobil gárdistákkal és nemzetőrökkel vannak tele. Ostromállapot lévén, a civilek nem vehetnek részt az ájtatosságokon.

Ami Cavaignacot illeti, ő a harcoló egységeket erősíti meg. Minden harci tényezőt bevet a küzdelembe. Így a február előtti idők városi gárdáját is, amelyet eddig a beaumont-sur-oise-i kőfejtőknél foglalkoztattak. Már előző este visszahozatta a fővárosba. Mivel a júniusban fölkelt Párizs lényegileg azonos a februárral, miért ne lehetne bevetni ellene azokat az erőket, amelyeket Lajos Fülöp vetett be februárban?

Az északi front legtávolabbi pontján Lebreton tábornok több, vidékről érkezett nemzetőr-zászlóaljjal rendelkezik. Lebreton beveszi a Saint-Lazare-kertet és La Chapelle falut¹³, amit főleg az Északi Vasút munkásai laknak.

Lamoricière a Temple negyedben és a vele határos északkeleti negyedekben rekedt. Katonái egész délelőtt nem képesek áttörni a Saint-Martin-csatorna partján, a Rue de la Grange-aux-Belles-en és a Rue d'Angoulême-en húzódó vonalon. Lamoricière annál dühösebb, mert azt remélte, elsőnek jut be a Saint-Antoine negyedbe, és ezzel kiérdemli azt a kétes dicsőséget, hogy ő rombolta le a felkelés legveszedelmesebb fészket. Az általa ostromolt barikádok a délután folyamán elesnek, mert elfogy a muni-ciójuk.

Perrot tábornok a Rue Saint-Antoine-on nyomul előre, felettese, Duvivier tábornok pedig a jobb oldali rakpartokon. Duvivier lábsebet kap,¹⁴ helyét Négrier veszi át, s neki sikerül a Place de la Bastille-nál egyesülnie Perrot generális csapatával.

A Júliusi emlékoszlopot vörös zászlódíszben találják. A Boulevard Beaumarchais-tól a Faubourg Saint-Antoine-ig félkörben erődítmények. Délután két óra van, túl késő ahhoz, hogy nekivágjanak a városrész ostromának. Négrier, nem várva be, hogy a Boulevard Beaumarchais felől megérkezzen Lamoricière, megpróbálja a felkelők erődítményeinek szétrombolását. Halálos lövés éri Perrot tábornok csapatai oldaláról. Halála megállítja a manővert. Mire Lamoricière megérkezik, vége a délutánnak. Nem marad más hátra, mint letáborozni.

De Monseigneur Affre, Párizs érseke még ezt megelőzően kísérletet tesz a békés megoldásra, a kiegyezésre.

Miután Cavaignackal értekezett, a Place de la Bastille-ra megy. Megverik a dobot: „Tüzet szüntess!” Elhallgatnak

¹³ Úgynevezett intra muros falu, mert Párizs 12 kerületből álló közigazgatási területe és az 1841-es erődítménysáv között fekszik.

¹⁴ Duvivier július 8-án belehal sérüléseibe. Egy másik tábornok, Regnault, néhány perccel Duvivier sebesülése után esik el.

a fegyverek. Felolvasnak egy Cavaignac és Sénard szerkesztette proklamációt. „Munkások, és ti, akik fegyvert fogtatok a köztársaság ellen, ez alkalommal utoljára szólítunk fel benneteket, mindannak nevében, ami csak tiszteletreméltó és szent az emberek előtt, tegyétek le a fegyvert.”

Az érsek a felkelők közé megy, fellép a Rue de Charentont a Faubourg-tól elzáró alacsony barikádra. Ezen a jól látható torlaszon áll, háttal a Place de la Bastille-nak. Beszédét áhítatosan hallgatják. A Faubourg-t elzáró barikádról (ez kb. egy emeletnyi magas) lejönnek a felkelők, és fraternizálni kezdenek a térre egyesével érkező katonákkal. Erre odafutnak a mobil gárda emberei, hogy lefegyverezzék a felkelőket. Kisebb összetűzések keletkeznek. Charles Beslay képviselő, a jövődő kommunár újabb dobszót rendel el, hogy biztosíthassák a csendet, de ezt általában úgy értelmezik, hogy megszakadtak a tárgyalások. Lövöldözés kezdődik.

Az ágyékánál megsebesült érsek elesik. A hátulról és magasból érkezett golyót minden bizonnyal a katonák és a mobil gárda által megszállva tartott tér egyik házából lőtték ki. Az érseket egy munkás tartja a karjában. Nagy tisztelettel viszik a menhely közelében levő Quinze-Vingts plébánia parókiájára. „Ezek a gazember mobil gárdisták lőtték le” – mondják a felkelők. Az érsek később (27-én délután négy órakor) hal meg az érsekségi palotában, a Rue Saint-Louis-en-l’Île-en.

A bal parton, úgy tűnik, Bréának könnyen sikerül megszilárdítania az előző nap Damesme és ő maga által elért sikereket. Az az elgondolása, hogy megtisztítja az Enfer-sorompó és Italie-sorompó közti utcákat. Nem is kell sok kartácsot pazarolnia; sikerül tárgyalásokkal elérnie, hogy a felkelők bontsák le a torlaszokat. Ahhoz, hogy az Enfer-sorompótól az Italie-sorompóhoz jusson, a külső körutat választja, tehát azt az útvonalat, ahol ma a metró Denfert-Italie magasvasúti szakasza halad. Volna rövidebb út is: a Rue Mouffetard – ez az út akkoriban nem a Saint-Médard-templomnál végződött, hanem az Italie-sorompó-

nál –, ám a Rue Mouffetard-on végig elszánt felkelők védőállásai húzódnak, akiket 23-án ugyan viasztörítotak, de 24-én talpra álltak. Bréa tehát a maga választotta úton megy az Italie-sorompóig, alárendeltjeinek hagyva meg, hogy tisztítsák meg a Rue Mouffetard-t. A fontainebleau-i utat (az Avenue d'Italie eleje) hatalmas erődítmény zárja el. Bréa lövészbe helyezi a rendelkezésére álló két ágyút, majd megadásra szólítja fel a felkelőket. „Jöj-jön közénk – kiáltják neki –, jöjjön, állapotdjék meg a vezetőinkkel, esküszünk, nem esik bántódása. Jöjjön, tábornok, ne féljen.” Bréa, vezérkarának négy tisztje kíséretében, belép az erődítménybe. Fél három van. Az erődítmény mögött egy nagy csapat felkelő, akiket a Rue Mouffetard-ból szorítottak ki: a rongyos rongyszedők, a gentilly kőfejtők. Valamennyien izgatottak, mert a békéltetésről álmódzó Bréa tudtán kívül beosztottjai lelövettek mindenkit, akit fogságba ejtettek az elfoglalt barikádokon. A barikád felkelői között ott van Dordelin, Gentilly polgármestere is¹⁵, aki próbálja az embereket megnyugtatni. Ő volt az, aki beinvitálta Bréát, azzal a szándékkal, hogy kompromisszummal fejezzék be a csatát. De Dordelint kétes elemek harsogják túl. Köztük van Lahr, a kőműves, egyike a kevés teljes bizonyossággal ismert bonapartista ügynököknek. Bréát és társait inzultálják, kényszerrel indítják el őket a fontainebleau-i úton, s beviszik a rendőr-őrsre. Ott arra kényszerítik Bréát, hogy írjon alá több deklarációt. „A fontainebleau-i sorompónál csak derék embereket‘ republikánusokat, demokratákat, szocialistákat stb. találtam.” Kierőszakolnak tőle egy, a csapatai visszavonását elrendelő parancsot. Ez az egész két óránál tovább is tart.

A tömeg bosszúvágya azonban nem általános. Bréa és társai védelmezőkre találhatnak. De minden hitelüket elvesztik a védelmezők, amikor az asszonyok látni vélik, hogy

¹⁵ Gentilly területén vagyunk. Mint ismeretes, csak 1860-ban csatolták Párizshoz a főadóbérlők védőfala és az 1841-es védőfalak között levő községeket (vagy azok egyes részeit).

közeledik a mobil gárda, amitől két nap óta reszket a párizsi nép, pedig korábban szimpatizáltak vele. A „Jön a mobil!” kiáltásra az örök elsütik puskájukat. Megölik Bréat és egyik társát. A többiek el tudnak menekülni a munkásoktól kapott ruhákban.

A visszavonulási parancs és Bréa halálának híre szinte egyidőben ér el a katonákhoz, akik az Italie-sorompónál maradtak a gúlába rakott fegyverek őrzésére. Két ágyújuk rést vág a barikádon. A katonák és a mobil gárdisták előretörnek, és felszámolják a bal part utolsó felkelői bázisát.

Június 26.

Bréa megöletésének kisebb a történelmi jelentősége, mint Monseigneur Affre halálos sebesülésének. Ez a meg nem érdemelt csapás lesújtja a Faubourg Saint-Antoine munkásait, akik közül sokan hatása alatt állnak – vagy legalábbis tisztelettel adóznak – az olyan demokratikus papok tevékenységének, mint amilyen Roux abbéé, a Saint-Antoine des Quinze-Vingts vikáriusáé. Tőle tudják, hogy az érsek február óta sokkal szívélyesebben viszonyult a néphez, mint korábban Lajos Fülöphöz. A keresztény érzelmű nép szívét fájdalmasan sújtja sebesülése. Égi jeladás lenne? Egy bizonyos: a közhit nem tévóázik, hogy minden valószínűség ellenére a munkások számlájára írja azt, ami a támadó hadsereg bűne.¹⁶

¹⁶ Az 1848 c. folyóirat 1949. márciusi számában Emile Tersen közzétette a Rendőrprefektúra Archívuma addig kiadatlan dokumentumainak egy részét. Ezek is azt bizonyítják, hogy a júniusi felkelőknek semmi szerepük sem volt Mgr. Affre halálában. A reakciók már 1848 júliusa óta vádolták őket ezzel. A vádat a nációkkal való kollaborálás idején felmelegítette egy bizonyos Jean Collort „Le complot communiste de juin 1848” (Az 1848. júniusi kommunista összeesküvés) c. írásában (Paris 1941.) Ez a gondolat egészen az 1848 centenáriumi történelmi kongresszusig tovább él. (V. ö. Zastenker, N.: Critique des Actes du Congrès du Centenaire... Az orosz eredeti fordítását lásd Questions d'Histoire. I. köt. Edition de La Nouvelle Critique. Paris 1952). Limousin-Lamothe és J.

A Faubourg Saint-Antoine munkásai, akik a 10 000 asztalos alkotta magkörülcsoporthoz tartoznak – s akiknek többsége segély nélkül tengődő munkanélküli –, igen büszkék szervezetükre. Áttörték a házak közti falakat, löport és golyókat gyártanak, kötözőhelyet létesítettek a presbitériumokban, élelmiszereket rekviráltak, kiállhatnak akár egy ostromot is. Így volt legalábbis Mgr. Affre sebesülése előtt. Ez az esemény döbbszerűen rá öket, hogy alaptalanok a 23. óra terjedő hírek a főváros más pontjain elért győzelmekről, az általános vidéki felkelésről, arról, hogy Párizs felé vonulnak a felkelők segélycsapatai. Se Isten, se Caussidière, se Louis Blanc: a munkások egyedül vannak. És egy olyan ostromot kiállni, ami csak egy reménytelen küzdelmet hosszabbít meg, abszurd dolog.

Hajlani kezdenek a tárgyalások felé. A Faubourg Saint-Antoine vezetői – Lacollonge, aki visszavonult a Place des Vosges-i előljárásáról, Racary, a gépész, Desteract, a kisvállalkozó ácsmester – elfogadják, hogy tárgyalnak, de mivel a Faubourg-t nem győzték le, szabad elvonulást kívánnak. Az első parlamenterek, akik néhány órával a Mgr. Affre-t érő végzetes lövés után elhagyják a Faubourg-t, ezt a követelést hangsúlyozzák Lamoricière és Perrot (Négrier utóda) előtt. Lamoricière, aki másnap reggelre győzelemre számít, elutasítja őket. Perrot hosszasan tárgyal velük. A parlamenterek a Faubourg harcosainak életét és szabadságát, a politikai foglyok szabadon bocsátását, más szóval az ostromállapot megszüntetését kérik. Perrot válasza: le kell bontani a barikádokat, a katonaság bevonul a Faubourg-ba, a fegyvereket be kell szolgáltatni a hatóságoknak. A tárgyalások megszakadnak. Éjfél után közvetlenül Cavaignackal indulnak meg

Leflon újra elővették a kérdést Mgr. Affre-ről 1971-ben írt életrajzukban. Szerintük a barikádharcosok ugyan tisztelettel fogadták a hercegérseket, mégis egy elszigetelt felkelő lőtt rá. A vita folyik. Eredménye csupán azért fontos, mert Mgr. Affre halálát a reakció széles körben kihasználja.

újra. Az a három képviselő viszi keresztül a tárgyalások újrafelvételét, aki Mgr. Affre kíséretében ment a munkások közé. Sikerül nekik a Faubourg egyik legszélső, főhadiszállásul szolgáló házában a Nemzetgyűlés elnökéhez feliratot szerkeszteni:

„Nem kívántuk testvéreink vérént ontani, mindig a demokratikus köztársaságért harcoltunk. Ha amellet foglalunk is állást, hogy ne folytatódjék a még mindig dúló véres forradalom, azért még ragaszkodunk polgártársi rangunkhoz.” A szöveg aláírása: „A Faubourg Saint-Antoine küldöttei.”

Négy küldött és Larabit, Yonne képviselője, a volt mérnökkari tiszt, aki I. Napóleont elkísérte Elba szigetére (a másik két képviselő túszként a Faubourg-ban maradt) hajnali kettőkor érnek a Bourbon-palotához. Sénard fogadja őket. Larabit és a küldöttek felidézik a Faubourg nyomorát, sorozatos csalódásait február óta. Sénard, majd Cavaignac válasza: teljes és feltétel nélküli megadás. Az éjszaka folyamán küldött távirataiban Lamoricière arra biztatja Cavaignacot, hogy ne hosszabbítsa meg a fegyverszünetet. Lamoricière nem akarja elszalasztani az anyyira várt alkalmat, hogy leszámoljon a Faubourg-ral. A Popincourt negyeden át akarja lerohanni a felkelőket. A fegyverszünet meghosszabbítása ellen az az érve, hogy a többi zóna még szabadon mozgó felkelői a Faubourg-ba fognak szivárogni, és emiatt még hevesebb lesz az ütközet. Végül is Cavaignac kimondja, hogy a fegyverszünetnek június 26-án reggel 10 órakor könyörtelenül vége.

A delegátusok reggel hétre érnek vissza a Faubourg-ba. A munkások haditanácsában két álláspont ütközik össze: harc vagy megadás? A vita reggel tízig nem hoz eredményt.

Perrot tábornok a Place de la Bastille-on csatarendbe állítja csapatait. Neki jut a fő feladat, és nem a feltehetően csalódott, de mással – vagyis a Rue Saint-Sébastien felszabadításával – elfoglalt Lamoricière-nek. Perrot tábornok hallja, amint az óra elüti a tízet, de még negyedóra kegyelmet ad. Perrot mellett ott van Recurt belügyminiszter, a

párizsi városháza egy tagja, Adam és több képviselő, köztük Proudhon is. Jelenléte mindenkit megdöbbsent. Itt van tehát Proudhon, aki a vizsgálóbíró előtt később azt vallja, azért jött, hogy „része legyen az ágyútűz fenséges és rettenetes látványában”.

A negyedóra leteltével Perrot tábornok egy ágyúlövésre ad parancsot. Ez az utolsó figyelmeztetés és egyben a harci jeladás is. A három képviselő még megpróbálja a végsőt: „Ne lőjete!” – de a kocka már el van vetve. Lamoricière, aki közben végzett a Rue Saint-Sébastiennel, kész felsorakozni Perrot tábornok mellett. A Faubourg minden oldalról körül van véve. Már Lebreton tábornok is megérkezett a Trône-sorompóhoz a nemzetőrökkel. Tegnap este óta megtette az utat La Chapelle-től a Trône-sorompóig, és a Père-Lachaise-ben agyonlövete a felkelőket.¹⁷

Perrot tábornok ágyúi lerombolnak egy házat a Rue de la Roquette-en. Ezen a Faubourg-t megnyitó barikáddal határos hatalmas résen át nyomulnak be csapatai a kerületbe. Agyonlövik a védőket. A Trône-sorompóig több mint hatvan barikád húzódik a tereken a Faubourg-ban. Vajon egyenként kell-e elfoglalniok mindet? A katonának Adam, a városházi tanácsos propagandája is segít: ráveszi a barikádok védőit, hogy saját maguk vágjanak nyílásokat a torlaszokon. A katonák szétszélednek a házakban. A munkások elmenekülhetnek Bercy falu felé (túl a mostani Rue de Rambouillet-n). Ellenállást csak a Trône-sorompó közelében tanúsítanak a felkelők.

Június 26-án délelőtt 11-kor a Faubourg teljesen kaptulál.¹⁸ Valójában ez még nem a felkelés záróaktusa, mert a délután folyamán a Villette negyedben, a Rue des

¹⁷ Így 23 évvel a Kommün előtt a Père-Lachaise temető már tanúja volt a leszámolás szörnyűségeinek.

¹⁸ Cavaignac délután két órai távirata így adja hírül a helyi hatóságoknak az eseményt: „A Faubourg Saint-Antoine-t, az ellenállás utolsó góciát bevettük. A felkelőket levertek. A rend győzött az anarchia fölött.” (Rapport de la Commission d’Enquête. III. köt. 199. old.)

Amandiers-n még harcolnak egymással az amiens-i nemzetőrök és az utolsó felkelők, ez azonban valóban az utolsó jelentős epizód.

A polgárság és a júniusi felkelés

Ami a vidékről érkezett és a június 26-át követő napokban Párizsban táborozó nemzetőröket leginkább megdöbbeníti, az azoknak a munkásoknak vad ellenségessége, akik elkerülték a börtönt. Akárcsak az 1871-es Kommünről, a júniusi felkelésről is jogosan mondható, hogy nem vallja magát legyőzöttnek, s hogy él a visszavágás reménye.

Vonjuk meg a felkelés mérlegét! A felkelt városrészekből 100 000 puskát szedtek össze. Mintegy 25 000 azoknak a száma, akiket a felkelés alatt vagy rögtön utána tartóztattak le; közülük meglehetősen önkényes válogatás után 11 057-et tartottak börtönben. A súlyos ítélettel sújtottak közt van Lagarde órás¹⁹, a *Comité central des ouvriers du département de la Seine* volt elnöke, Racary, a gépész, a 8. nemzetőrségi légió 2. zászlóalja 2. századának hadnagya, aki a júliusi monarchia idején egy titkos kommunista társaság tagja, 1848 júniusában, fején a gárdisták sapkájával, a felkelők egyik irányítójaként tevékenykedett az Hôtel de Ville körüli, a Place des Vosges-i és a Faubourg Saint-Antoine-i összecsapásoknál. Életfogytiglani kényszermunkára ítélik.²⁰ Az ítélet nélkül kivégzettek száma meghaladja az 1500-at.²¹ A harc közben elesettek és a sebesül-

¹⁹ Jean Baptiste Lagarde-t a Kommünt követően is elítélik.

²⁰ A Mont Saint-Michelen bebörtönzött Racaryt 1853-ban, szökési kísérlet közben ölik meg. (V. ö. *Molok, A. I.*: Id. mű, 87. old.)

²¹ Louis Ménard néhány hónappal később így búcsúzik tőlük „Tisztelet a felkelőknek” c. költeményében:

„Előttünk hagyátok el az átok földjét,
Hol Isten is mindig az erős pártján áll,
Hol a szegény rab csak, és hordja bélyegét,
S ahol az éhségre orvosság: a halál.”

tek számát ma már lehetetlen felbecsülni. Sok súlyos sebesültet, akiket elvtársaik elrejtettek és akik az orvosi segítség hiánya miatt haltak meg, nem jelentettek be a felkelés harcosaként.

A romos Párizs is súlyos harcok bizonyítéka. Június 27-én és a következő napokban a burzsoák hírek után járnak. Miután megnyugszanak barátaik sorsa felől, számba veszik az ingatlanokban és az üzletekben bekövetkezett károkat. De a külváros asszonyainak sötét arckifejezése gyors távozásra készteti őket. Visszatérnek a szép, elegáns negyedekbe.

Ha az Italie-sorompó felkelőit bűnösökké nyilvánítják is Bréa tábornok halála miatt²² a konzervatív publicisták, még ma is úgy tárgyalva az ügyet, mint egy hideg fővel kiagyalt csapdát, 1848-as elődeiktől eltérően, nem próbálkoznak valamennyi párizsi munkás beszennyezésével.

A felkelés idején még az őszintén köztársasági érzelmű polgárok is teljesen valószerűtlen híreket terjesztettek a felkelők kegyetlenkedéseiről. Vad erőszakról és kínzásokról szólt a fáma: a rend oldalán harcoló nemzetőröket, mobil gárdistákat, valamint sorkatonákat állítólag deszkák közt, élve kettéfűrészelték vagy lassú tűzön sütogették őket.

A royalista lapok, Thiers *Le Constitutionnel*-je vezetésével úgy festik le az eseményeket, hogy a felkelés élén 22 000 kényszermunkára ítélt, szökött fegyenc állt. „A tűz, a mérreg, a tör és a vitriol – a *La Patrie* szerint – a Néróhoz méltó sátáni éleselméjűséggel kigondolt kínzások eszközei voltak.” Az úgynevezett szemtanúk kijelentései még ezeket az elmeszüleményeket is felülmúlták: felbérelt kantinosnék mérgezett pálinkát szolgáltak fel a rend katonáinak, dohányárusok mérgezett szivart árultak, tudni véltek fazéknak használt katonakoponyákról, élő fáklyákról stb.

Ebből semmi sem állja ki a valóság próbáját. Semmi ilyesmi nem bizonyosodott be a rendőri kihallgatásoknál

²² 1849-ben többeket lefejeznek Bréa tábornok kivégzéséért, amit közbűnténynek minősítenek.

és a bírósági tárgyalásokon. Ernest Renan tanúságtétele alátámasztja a valóságot. Renan így ír húgának, Henriette-nek.

„Közlelről láttam a felkelőket; egy nap és egy éjjel a kezükben voltunk, és mondhatom, hogy nem kívánhat az ember több figyelmességet, becsületességet, egyenességet, s hogy mérsékletben jóval felette álltak azoknak, akik ellen harcoltak. *Minden túlzás szinte kizárólag a rend védelmezőinek műve volt.*”

1848 végén Louis Ménard újságíró Proudhon lapjában igyekszik felderíteni, hol és kik követtek el túlzásokat. Ménard állításait senki sem tudta megcáfolni. Íme néhány kivonat a nép mérsékletét és a rend embereinek vadságát bizonyító cikkeiből:

„Mikor a nép elfoglalta a Place des Vosges-t, a katonák átadták fegyvereiket: a katonákat sokkal inkább testvérként, mint fogolyként kezelték; akik szabadon bocsátásukat kérték, azokat azonnal elengedték. Mikor aztán a hadsereg visszafoglalta a teret, azokat a katonákat, akik megadták magukat a népnek, vagy agyonlőtték, vagy lefokozták és haditanács elé állították, azért a cselekedetért, ami a sorkatonaság egy ezredének februárban »a köztársaság első ezrede« címet szerezte meg...

A Rue d'Angoulême-i barikádnál a harc több napig folyt; gyakran cserélték a századokat, és pedig attól való féltükben, hogy a katonák elvesztik bátorságukat. A barikádra és a környező házakra 39 ágyúlövést adtak le, dragonyosokat vezényeltek arra a zsiliphídra, ami itt emelkedik a Saint-Martin-csatorna felett; két felkelő mozgásba hozta a szerkezetet, és a dragonyosok beleestek a vízbe; a munkások azonnal utánuk vetették magukat, hogy kimentsék őket. A legnagyobb gonddal kezelték, tiszta borral kínálták – amitől a barikádparancsnok saját embereit eltiltotta –, azután szabadon bocsátották a dragonyosokat. Ez az eredete annak a kitalált történetnek, amit már másnap terjesztettek a royalista újságok a megcsonkított dragonyosokról. Ellentétül idézzük fel a mobil gárdisták viselkedését: ők a Temple-kanálisba dobták összekötözött

lábú és kezű foglyaikat. A sorkatonaság vetett véget a vízbe fojtásnak...

A kivégzések fő színhelye az Hôtel de Ville volt. Mikor a Nemzetőrség vagy a mobil gárda a Rue Lobau végén levő lépcsőn át behozta a foglyokat, azt kiáltozták feléjük: »Nincs már hely, vigyétek őket a levegőre!« A foglyokat letaszígták a lépcsőn, vértócsába zuhantak, és már záporoztak is a golyók; időről időre összeszedték őket, és bevitték a Saint-Jean-terembe: a vér széles patakokban ömlött a rakpartra..."

A rend csapatai rémtetteinek többségét habozás nélkül a mobil gárda számlájára lehet írni. Még a reakciós író, Pierre de la Gorce is nyíltan bevallja:

„A hadsereg mellett felsorakozott, korábban gyanakvással kezelt mobil gárda túlcitált minden belé vetett reményt. Ha a polgárháború nem lenne olyan szomorú dolog, gyönyörűség lett volna nézni ezeket a fiatalokat, ahogy megrohamozzák a házakat, felkúsznak a tetőkre, hogy felülkerekedjenek az ellenségen vagy eltapossák a tűzfészeket; ahogy a barikádokra rohannak s a felindulástól vagy a vérveszteségtől sápadtan hozzák bajtársaiknak a bátorságukkal megszerzett zászlót. Ezt a fiatal csapatot csak egyetlen szemrehányás érheti, és pedig az, hogy szinte kegyetlen hévvel harcolt.”²³

A mobil gárdisták lényegében vagy hajléktalan és munka nélküli, serdülőkorú fiatalok voltak, akik a katonaszkodásban találták meg létalapjukat, vagy pedig olyan munkásgyerekek, akik egyházi befolyás alá kerültek, jóllehet apáik, megszabadulva a katolicizmus, sőt mi több, talán még a kereszténység befolyásától is, inkább a felkelők oldalán küzdöttek.²⁴

Marx és Engels nem tévednek, amikor a szakmanélküli, a tétlen és lerongyolódott proletariátus, a lumpenprole-

²³ Histoire de la Seconde République Française. 1914.

²⁴ A mobil gárda és tagjai toborzásának kérdését P. Gaspard egy cikke tette újra elemzés tárgyává: „Aspects de la lutte des classes en 1848: le recrutement de la Garde mobile.” Revue historique, 1974. július-szeptember.

tariátus politikai kifejeződésének tekintik a mobil gárdát. „A megszervezett lumpenproletariátus – írta Engels már 1848. június 29-én a *Neue Rheinische Zeitung*ban – megvívta csatáját a megszervezetlen dolgozó proletariátussal. A lumpenproletariátus, miként várható volt, a burzsoázia rendelkezésére bocsátotta magát, éppúgy, mint a lazzaronék Nápolyban Ferdinánd rendelkezésére.”²⁵

A munkások harcának elszántságát nem holmi „trónkövetelői” igények támogatása vagy idegenek által beléjük vert eszmék váltották ki, ahogy azt (esetleg őszinte meggyőződéssel) a Flocon-féle kispolgári republikánusok képzelték, hanem az, hogy kenyeret szerezzenek feleségüknek és gyermekeiknek. Az egész párizsi proletariátust sújtó, egyre általánosabbá váló és kilátástalan nyomor taszította őket, de asszonyaikat és gyermekeiket is a halálos harcba. A teljes tudatlanság és felelőtlenség mondatja de la Gorce-szal, hogy a munkásfelkelés „a túlhajtott és ki nem elégitett bírvágy erőszakos kitörése volt”. De la Gorce semmivel se ismerte jobban az éhséget, mint Arago. A győzelmet kétszeres túlerővel elérő polgárság elszánt dühét viszont az váltja ki, hogy az általa „anarchiának”, „a társadalom alapjai felforgatásának” nevezett megmozdulásban megérzi osztályuralma végét. A polgárok a felkelők zászlajáról „két nap szabad rablást” véltek leolvasni, holott a felkelők e szavakat írták rájuk: „A munka megszervezését”, „Szűnjön meg az embernek ember által való kizsákmányolása”; azt képzelték, hogy a foglyok zsebében nagy bankjegyekötegeket fognak találni, de csak néhány sout találtak, azt se gyakran; kitalálták, hogy ki akarták sorolni a Faubourg Saint-Germain-i nőket – mintha a nép leányai nem érnének annyit, mint a gazdag örökösnők.

Ez a hazugságáradat csak ahhoz hasonlítható, ami a Párizsi Kommün alatt és után bontakozott ki. Maga a pusztító tény, hogy a burzsoáziának a megtorlás igazolására szüksége volt ezekre a hazugságokra, egyfajta bizonyítvány.

²⁵ *Marx–Engels Művei*. 5. köt. Budapest 1961. 121. old.

Spullert, a burzsoá republikánust, Gambetta barátját a felkeléssel és a felkelőkkel kapcsolatos ellenséges érzelmei sem akadályozhatták meg, hogy „Histoire parlementaire de la Seconde République” (A Második Köztársaság parlamenti története) c. munkájában ne jusson erre a végkövetkeztetésre: a polgárság gyáva.

És ez igaz is: a gazdagabb negyedek nemzetőrei szívesen átengedték rohamkor az első vonalat a mobil gárdának. A háttérben oltották szomszédjukat, és sűrűn kellett őket szólítani – „Uraim, rajta, eljött az idő!” –, hogy odamenjenek, ahol a golyók süvítettek. Flaubert az „Érzelmek iskolájá”-ban feledhetetlen képet rajzol a polgár félelméről és gyávaságáról, amit egyfelől a rend védelmezői sorában megsebesült barátjának, Maxime du Camp-nak emlékeiből merít, másrészt a legjobb forrásra, a burzsoázia félelmének és gyávaságának megnyilatkozásaira épít; 26-án, midőn már az igazi csatának vége, Roque papa mint a rend segítségére siető nemzetőr megérkezik vidékről és kivívja magának a privilégiumot, hogy ő felügyelhesen a Tuileriákban a vízparti terasz alatt, a lehető legrosszabb körülmények közt összezsúfolt foglyokra. És eközben megöli egyiküket, aki siralmasan könyörög hozzá kenyérért:

„Roque úr mindezek után hazament a lakására, mert a Rue Saint-Martinban volt egy háza, külön kis szállással; s a felkelés okozta károk elől, a ház homlokzatán, alaposan növelték politikai ingerültségét. Most, hogy megint szemügyre vette, mintha túlozta volna a bajt. Az iménti cselekedet mintegy kártalanította: lecsillapult.” (Gyergyai Albert fordítása.)

A lehetetlen polgári köztársaság (1848. június–szeptember)

A polgárság szorongása nem oszlik el egyhamar. A kor újságjai egész július végéig a munkásnegyedek felkelése ébresztette reszkető félelemmel vannak tele.

Pedig Párizst 80 000 fegyveres tartja megszállva; lefegyverezték a Nemzetőrség azon egységeit, amelyek szövetségre léptek a felkelőkkel, sőt azokat is, amelyeknek a rend oldalán való részvételét elégtelennek tartják, amelyek meghátráltak a harcban. A lefegyverzés minden incidens nélkül megy végbe, oly teljes pillanatnyilag a munkások bénultsága. Bezárják a veszélyesnek ítélt klubokat: ez ellen sincs tiltakozás. Tele vannak a börtönök. Június 27-én Sénard törvénytervezetet terjeszt elő: „Mindenki, aki fegyvert fogott, azonnal deportáltatik a francia fennhatóság alatt álló tengerentúli területekre; kivételt képez Algéria. Cavaignac az „elszállítást” (transportation) teszi a „deportálás” helyére (vagyis olyan megjelölést alkalmaz, ami nem vonja maga után a börtönbüntetést a száműzetésben, ahelyett, ami azt feltétlen maga után vonja).¹ Cavaignac azonban az ostromállapot adta jogai birtokában kimondja, hogy egyéni esetekben századosi szintű vizsgálat folytatható és azokban a hadbíróság ítélt. Caussidière és Pierre Leroux a Nemzetgyűlés szónoki emelvényszeről tiltakoznak a transzportálás kimondása ellen, mert az a harcok résztvevőivel együtt megkülönböztetés nélkül olyanokat is fog sújtani, akik nem harcoltak, de letartóztatták őket; követelik, hogy bocsássák őket egyenként szabadon, s ne kell-

¹ Mégis lesznek olyan Algériába szállítottak, akiket két évre bezárnak a bône-i (ma: Annaba) fellegrvárba, majd a lambèse-i (Batna) fegyházba; ott csatlakoznak hozzájuk december 2. áldozatai. (*Emerit, M.: Les déportés de 1848. Az 1848 1948. novemberi számában.*)

jen több hónapig, pontonokba zárva a hajó érkezésére várniok. Az összes eredmény, amit Pierre Leroux-nak sikerül elérnie az, hogy az asszonyok és a gyermekek elkísérhetik az apát a száműzetésbe. S az elemi józan ésszel szemben a Nemzetgyűlés reakciói ráadásul még azt követelik, hogy ezek a mindenükből kifosztott asszonyok a tengeren való átkelés költségét fizessék meg. A burzsoázia éljenzi ugyan Cavaignacot, de a lelkesedésbe nyugtalanság is vegyül. Hátha mégse volt elég erős a kardcsapás?

A felkelők leszerelése érdekében a Nemzetgyűlés június 25-én hárommilliót szavazott meg a nélkülöző munkások javára. Ebből – ha akarták volna – három héttel meg lehetett volna hosszabbítani a nemzeti műhelyek fennállását, ez alatt pedig a vasutak megváltásával és új vonalak munkálatainak megindításával munkaalkalmakat lehetett volna teremteni. Mi értelmű volt Falloux fukarságának a proletariátussal szemben, mikor számolatlanul költötték a milliókat a megtorlásra? A nemzeti műhelyek összesen nem kerültek többbe, mint 15 millióba. A harc és a megtorlás pedig legkevesebb 60-ba.

Az ostromállapot és a hadsereg teljhatalma Franciaországot történelme legsötétebb napjaiba vetette vissza. Feléledt 1815 fehérterrorja, annak bigott bíróságaival és a szabadságjogok eltiprásával.

Azokat az újságokat, amelyek nem tetszettek Cavaignacnak, megszüntették. Thoré, Pierre Leroux és George Sand lapja, a *La Vraie République* nem jelenhetett meg sem június 25-én, sem 26-án. 27-én rendeletileg betiltották. Megszűnt Emile Barrault *Le Tocsin des Travailleurs*-je, a felkelők közé állt Lacollonge újságja, a *L'Organisation du Travail* és a *Journal des Travailleurs*. Az utóbbival együtt megszűnt létezni a *Comité Central des ouvriers du département de la Seine* is. Kis idő múlva Vincard *Chambre du Travail* (Munkakamara) néven újjáalakítja, de megbetegedvén, kénytelen másokra bízni. A *Chambre du Travail* Proudhonnal tart fenn kapcsolatot, s egy ideig még ezen a néven, majd mint *Mutualité des Travailleurs* (Munkás

Segélyegylet) tengődik.² A *Le Représentant du Peuple* július 10-től augusztus 9-ig önként szünetelteti megjelenését. A demokratikus sajtó tehát megsemmisült.

Cavaignac keményen lép fel a *La Liberté*-vel, Emile de Girardin *La Presse* c. lapjával, sőt magával Emile de Girardinnal szemben is, akit titokban 11 napig fogva is tartanak. A *La Liberté* ellen az a vád, hogy különböző alkalmakkor hangot adott Louis-Napoléon iránti szimpátiájának, Emile de Girardinnal szemben az, hogy nem hajlandó csupán a felkelőket felelősöknek tekinteni a felkelésért.

Thiers *Le Constitutionnel*-je és a *Le National* a hangadók a sajtóban. A *La Réforme* nehezen tart velük lépést. Azt kockáztatja, hogy elveszíti egész olvasótáborát.

Párizsban, ahol a lapocskák véres verejtékkel dicsőítik Cavaignacot, a demokraták döbbenten állnak. „Van még Isten, aki számon kéri Önökön a töméntelen kiontott vért” – mondja Lamennais az őt körülvevő képviselőknek a Bourbon-palota előcsarnokában.

„Meg vagyok rendülve – írja George Sand egy barátjának –, nem hiszek többé egy olyan köztársaság léteiben, amely azzal kezdi, hogy megöli proletárjait.”

Az ostromállapot és február politikai garnitúrájának felszámolása (július–augusztus)

„Miután Cavaignac tábornokot a végrehajtó hatalom félévé tették, ki küzdött ellene, ki védte?” Falloux teszi fel ezeket a kérdéseket a „Mémoires d'un royaliste”-ban. Az a Falloux, akinek volt mersze, hogy a Nemzetgyűlés június 23-i ülésén újólág követelje a nemzeti műhelyek felszámolását, aki az Hôtel-Dieu-ben július 25-én meglátogatta a sebesülteket, és aki szüntelenül védekezik a történelem színe előtt, amiért – saját szavai szerint – „megadta a többé-kevésbé szándékos, többé-kevésbé szószegő jelet a polgárháborúra”.

² Gossez, R.: Id. mű.

A végrehajtó hatalom feje – ez Cavaignac hivatalos címe. Június 24. óta elhatározott dolog, hogy a kormány csak ideiglenes jelleggel marad funkciójában Cavaignac mellett.

A Rue de Poitiers-i csoport, amihez Falloux is, Thiers is tartozik, ugyancsak igyekszik, hogy tanács vagy követelés formájában befolyásolja az új miniszterek kiválasztását.

Július 28-án délelőtt a Rue de Poitiers-i csoport hat főből álló delegációja keresi fel Cavaignacot. Köztük van Falloux is. A legtöbb jelölt nevét örömmel veszik tudomásul, s csak azt kifogásolják, hogy Carnot a közoktatás élén maradjon, mivel tettei és szavai arról tanúskodnak, hogy a vallásmentes oktatás híve.

Cavaignac viszont nem sokba veszi óhajaikat. A miniszteri lista június 29-én jelenik meg. A listán szereplők: az orleanista Lamoricière (hadügy), Sénard (belügy), Goudchaux (pénzügy), Thouret (földművelésügy) – ők a *Le National*-nak a Végrehajtó Bizottsággal szembeszállt emberei –, Bastide (külügy), Bethmont (igazságügy), Recurt (közmunkaügy), Carnot (közoktatásügy) – ők a *Le National* azon emberei, akiknek már volt miniszteri tárcájuk a Végrehajtó Bizottság megbízásából és a mostani, Cavaignac-féle posztjuk részben megegyezik a régivel.

Lamoricière azért szimpatikus a jobboldalnak, mert makacsul le akarta verni a felkelést, Sénard pedig a Cavaignac oldalán kifejtett tevékenységéért (Marrast, akit szintén kedvelnek a jobboldaliak, július 19-én felváltja Sénard-t a Nemzetgyűlés elnöki tisztében). Carnot-tól megszabadulni a jobboldalnak semmiség. Július 2-án, az elemi iskolai tanítók helyzetének javítására vonatkozó törvénytervezet vitája során lemondásra kényszeríti egy alapos támadás.

Az ismert monarchista tábornok, Changarnier kinevezése a Nemzetőrség élére biztos politikai garancia azok számára, akik hivatalosan „becsületes és mérsékelt köztársaságiaknak” címezik magukat.

Az őszinte polgári republikánusoknak viszont az a benyomásuk, hogy csúfot űznek belőlük. Spuller sokuk né-

zeteinek ad kifejezést, mikor visszapillantva így ír „Histoire parlementaire de la Seconde République” c. munkájában:

„Mindenfajta diktatúra, de főként egy hadvezéré, még ha republikánus is, mint Eugène Cavaignac, a köztársaság végét jelenti, mert a diktatúra nem más, mint a törvény semmivé foszlása egyetlen ember előtt... Nem szabad, hogy a franciák élén egy katona álljon, mert a katonák egy jól irányított államban arra valók, hogy engedelmeskedjenek, és nem pedig arra, hogy parancsoljanak, bármilyen is legyen e tekintetben szüntelenül újraéledő igényük.”

A burzsoá republikánusok azt hajtogatják, hogy a köztársaságnak nincs létalapja, régensséget kellene létrehozni.

Azok, akik a legvilágosabban láttak, megértették, hogy a haladó polgári köztársaság minden fronton hátrányba jut, ha természetellenes szövetségre hajlandó lépni a monarchistákkal, és ha Cavaignac bajonettjeit állítja szembe a proletariátus demokratikus és szociális köztársaságával. Carnot barátja, a volt saint-simonista Jean Raymond írja: „Elvesztünk, ha győzünk, de akkor is, ha minket győznek le.”

Az első intézkedések, amelyeket Cavaignac a Nemzetgyűlésnek javasol, illetve amelyeket miniszterei kinevezése után a Nemzetgyűlés megkérdezése nélkül foganatosít, jól mutatják a visszalépést az Ideiglenes Kormány érájával szemben, és hozzájárulnak ahhoz, hogy a republikánusok – utólag – idealizálják az Ideiglenes Kormányt.

Július 3-án Cavaignac rendeletileg kimondja a párizsi és megyei nemzeti műhelyek és hasonló intézmények felszólítását. A következő napokban a Nemzetgyűlés a kormány kérésére gazdasági intézkedéseket fogad el. Ezek a tőkét bátorító intézkedések a vállalkozások újbóli megindítását célozzák, de a mesterek vagy tulajdonosok javára. Így például az építőipar területén. A Nemzetgyűlés elhatározza, hogy a február 24. óta elkezdett építkezések *ötéves adómentességet* élveznek.

A vasutak visszaváltását hallgatólagosan elejtik. Vissza-

állítják az adósok börtönét. A szeptemberi törvény értelmében a munkanap törvényes időtartamát a március 2-án meghatározott 10 (Párizs), illetve 11 (vidék) óráról 11, illetve 12 órára emelik. A polgárság bizalma hamarosan újjáéleszti a hitelt, a gazdasági válság visszavonulóban van. A gazdasági élet megindulásának első jelei július második felétől már megmutatkoznak.

A politikai jellegű rendeletek is a tulajdonosok megnyugtátását szolgálják. Cavaignac nemcsak a felkelésben részes párizsi kerületek nemzetőreit fegyverzi le, hanem a nagyvárosok munkáskerületeiből regrutálódottakat is, mindenekelőtt a lyoni Croix-Rousse *Voraces*-ait – a szellyemgyárosok legnagyobb meglegedésére.

A júniusi napok emlékére érmet alapítanak. Nagyvonalúan osztogatják a nemzetőröknek és a mobil gárdistáknak. A hadsereg zúgolódik. Erre aztán nekik meg a Becsületrendet osztogatják. Néhány tiszt visszautasítja a nép vérén elnyert rendjelet. Kötelezik őket, a fegyelem nevében, a rendjel viselésére.

A tulajdonosok úgy gondolják, a bajok egy részét az újságok okozzák, amelyek teljes szabadságot élveznek, miután felszabadították őket az állami illeték alól, s felszabadították magukat a pénzügyi alapjukat biztosító tőkések gyámsága alól is. A bajok másik részét szerintük a klubok okozzák. Itt az ideje, hogy mindkét kérdésről határozottan intézkedjék a törvény. Cavaignac július 9-én két törvénytervezetet terjeszt elő a Nemzetgyűlésben: az egyik a sajtóra, a másik a klubokra vonatkozik.

Az első sajtótörvény 1849. május 1-ig visszaállítja az újságokra kötelező s márciusban eltörölt biztosítékot. Párizsban egy napilapnak vagy kétnaponként megjelenő lapnak a megjelenés előtt 24 000 frankot kell befizetni az államkasszába. Vidéken, akárcsak a júliusi monarchia idején, az összeg kisebb. Lamennais július 11-én fekete kerettel jelenteti meg lapjának, a *Le Peuple constituant*-nak utolsó számát. A régi spiritualista demokrata tolla még sosem volt szenvedélyesebb.

„A *Le Peuple constituant* a köztársasággal indult, s a

köztársasággal együtt végzi be létét. Mert az, amit magunk előtt látunk, bizonyosan nem a köztársaság, hanem a reakció szaturnáliája a köztársaság vérző sírja körül. Azok az emberek, akik önként lettek a reakció miniszterei, hű szolgálói, hamarosan megkapják a szolgálatukért járó jutalmukat, amit túlságosan is kiérdemeltek. Megvetéstől űzve, szegénytől roskadozva, megátkozva a jelenben, átoksújtottan a jövőben csatlakoznak majd ők minden korok árulóihoz abban a dögtemetőben, ahol a hullalelkek, a halott lelkiismeretek rohadnak.” És cikkét a híressé vált mondattal fejezi be: „Ma ahhoz, hogy élvezzük a szólásjogot, arany kell, sok arany. Mi pedig nem vagyunk elég gazdagok. – Szegény, hallgass!”

Cavaignac elítéli a *Le Peuple constituant* szellemi irányítóját, de nem mer odáig menni, hogy Lamennais-t bebörtönözzön.

A második sajtótörvény lényegében visszaállítja az 1815-ben és 1848-ban elrendelt korlátozásokat.

A klubokra vonatkozó törvény kimondja, hogy egy klub megnyitását egy, a városházán vagy rendőrkapitány-nál benyújtott deklarációnak kell megelőznie; hogy az üléseknek nyilvánosaknak kell lenniük; hogy nem lehet titkos vezetőséget választani, s mindennek betartását a hatóság úgy biztosítja, hogy az összejövetelekre rendőrségi vagy igazságügyi funkcionáriust delegál; hogy tilosak a közrendbe vagy a jó erkölcsbe ütköző beszédek; hogy igen súlyos büntetés terhe alatt tilos a nyílt vagy titkos fegyverviselés; hogy nem engedélyezhetők a klubok fiók-szervezetei. Ez a klubok halálos ítélete, amely hosszabb-rövidebb idő múlva beteljesedik.

Továbbra is fennáll az ostromállapot, aminek Cavaignac július 7-én korlátlan időre való meghosszabbítását kérte. Cavaignac úgy véli, hogy a munkások Párizsának sakkban tartásához – amit már megszálltak katonái – biztonságból még 50 000 főnyi katonaságot kell állomásoztatni a környéken. A republikánusok zúgolódni kezdenek. De mások is tiltakoznak, köztük Victor Hugo, aki kimondja a szót: diktatúra. Cavaignac augusztus 1-én

így torkolja le őket: „Hatalommal való visszaélésről, a szabadság megsértéséről beszéltek ... nem akarok védekezni ... a Nemzetgyűlés dönt majd, hogy vádoljon vagy megvédjen engem.” A Nemzetgyűlés pillanatnyilag nem fukarkodik a bizalmi szavazatokkal.

A monarchisták várják a felkelés okait vizsgáló bizottság tevékenységének eredményeit, hogy ha szükségesnek látszik, módosítsák politikai irányvonalukat. A június 26-án kinevezett bizottság vizsgálatának egészen május 15-ig kell visszanyúlnia. Az elnök az orleanista Odilon Barrot. A valódi republikánusok elenyésző kisebbséget tesznek ki. Odilon Barrot, a júliusi monarchia utolsó minisztere, úgy tekinti feladatát, hogy ő a köztársaság államférfiainak inkvizitora és döntőbírája. A vizsgálóbizottság vádiratot szerkeszt a februári forradalom ellen, s május 15-től április 16-ig, majd április 16-tól március 17-ig, végül pedig március 17-től február 24-ig nyúl vissza vizsgálódásában.

A jelentés vitája szenvedélyes szócsatát vált ki: augusztus 25-én déltől 26-án reggel hatig tart. A Nemzetgyűlés a vádlottak padjára ülteti mind Ledru-Rollint, mind Caus-sidière-t, mind Louis Blanc-t.

Ledru-Rollinnek sikerül ügyét ügyvédi fogásokkal megnyernie. Hol támad, hol védekezik, de nem habozik, hogy vádlott-társaira hárítsa át a felelősséget.

Ledru-Rollint Louis Blanc követi. Az ülés első felében, a fél hatkor elrendelt szünetig, a Nemzetgyűlés rosszálló mormogása közepette, a szocialista nézeteit illető általánosságokra szorítkozik: „A szocializmus nem egyéb, mint ennek a hármas és halhatatlan jelszónak, »Szabadság! Egyenlőség! Testvériség!« a természetes és logikus továbbfejlesztése.” A szünet után önigazolásba kezd: a május 15-i tüntetés lesújtotta; ha beszélt is ezen a napon, csak kollégái sürgető felkérésére tette; elítélte a júliusi felkelést.

Caussidière-t csak a forma kedvéért, érdektelen unalommal hallgatják meg.

Hajnali kettőkor váratlan fordulat következik be. Felolvassák Corne államügyésznek az elnökhöz intézett sorait. „Tisztelettel átnyújtom Önnek a szükséges felhatal-

mazás iránti kérelmem a Nemzetgyűlés két tagja elleni büntetőeljárás lefolytatására.” Louis Blanc ellen, mert bűntárs a május 15-i eseményekben, Caussidière ellen, mert részt vett a május 15-i megmozdulásban és a júniusi napokban.

A Nemzetgyűlés feléled. Laurent de l’Ardèche, ez a saint-simonista demokrata protestál „egy politikai eljárás és egy jogi eljárás monstruózus összekapcsolása ellen”. Cavaignac azzal vág vissza, hogy jogi vizsgálat is folyt a politikaival párhuzamosan, és csak a többszörös vita elkerülése végett nyújtották be a vádemelési indítványt a politikai vizsgálat idején. Gyanús, kétes érvelés.

Flocon és Jules Grévy hiába támadják a Cavaignac által követelt sürgősségi indítványt. Hajnali ötkor 785 szavazó közül 493 a sürgősség mellett szavaz. A Louis Blanc elleni eljárásra való felhatalmazás a május 15-i bűnrészesség miatt 504 szavazattal megy át, 252-en vannak ellene. Caussidière-rel szemben ugyanezért 477 a szavazatok száma, 278-an vannak ellene. Felmentik viszont a júniusi felkelésben való mindennemű részvétel vádja alól (458 és 281 a szavazatok megoszlása).

Louis Blanc és Caussidière Angliába menekülnek, s ott telepednek le.

A februári forradalom meghalt.

*A monarchisták elégedetlenek Cavaignackal
(augusztus–szeptember)*

Lamennais jóslata szóról szóra beteljesedik. A reakció sietve megtagadja bűntársait. Augusztus közepétől fogva Cavaignac kezd túlságosan is republikánusnak tűnni.

A Nemzetgyűlés politikai arculata az események során lassacskán átalakult. A tapasztalatlan, épp hogy csak köztársaságinak nevezhető képviselőket nem vonzza a Palais-National gyülekezete. Nagy emberük, Marrast, aki július 19. óta a Nemzetgyűlés elnöke, egyébként a legrosszabb fajta dinasztikus reakcióval kacérkodik. A Rue Poitiers-

beli csoportnak van a legnagyobb befolyása – ez a rend olyan híveinek a csoportosulása, akik nyíltan nem akarnak határozott politikai állásfoglalást mutatni, de valójában orleanisták vagy legitimisták. És a Rue Poitiers-beli gyülekezetben, ami korábban elzárkózott a régi képviselők befogadása elől, eleinte Berryer, később pedig Thiers lesz a hangadó.

Thiers utálja a *Le National* embereit, még a legkonzervatívabbakat is. Thiers, a polgári tulajdonnak ez a védelmezője (szeptemberben meg is jelentet e tárgyban egy rendkívül banális könyvet), közvetlenül a június 4-i pótválasztások után feliratkozott a pénzügyi bizottságba. Ott aztán ismét együtt van a ravasz parlamenti játéokban ugyancsak járatos orleanista politikusokkal, akik – akár csak ő – a különböző igazgatótanácsok tagjai³, és akik hozzá hasonlóan tapasztaltak abban, hogyan álcázzák idealista formulákkal a legszennyesebb osztályérdekeket.

Thiers csak az alkalomra vár, hogy megindítsa a hajsztát minden ellen, ami még legalább névlegesen fennmaradt a forradalmi vívmányokból, a forradalomból; a forradalom idején mindenkinél jobban féltette a bőrért.

A *Le Représentant du Peuple* egy cikket közöl „Július 15.” címmel. Proudhon cikkének hangjában ott reszket a párizsi nép aggodalma. Így kiált fel: „A házbér! Itt a negyedévi házbér! Miből fogunk fizetni?” A cikk után néhány nappal tervezetet terjeszt a Nemzetgyűlés elé a bérlők érdekében. A tervezetet a pénzügyi bizottság hatáskörébe utalják. Július 31-én Thiers bizalmatlansági indítványt provokál ki a Proudhon-tervezet ellen, akit a tulajdon megsértésében találnak bűnösnek.

Augusztusban Cavaignac pénzügyminisztere, Goudchaux bankár lesz a céltáblája Thiers-nek, ennek a vérszegény stratégiának, aki a Nemzetgyűlés pénzügyi bizottságában épített ki erős állásokat. Goudchaux az Ideiglenes

³ *Schnerb, M. R.: Le XIXe siècle. Paris 1955. 51. old. – A szerző számba veszi Thiers vagyonát. „Nyomon követhetjük, ahogy kocsikat, lovakat vásárol, műkincseket és könyveket gyűjt, földekkel, vasutakkal spekulál.”*

Kormány rendelete alapján 1848-ra az esedékes kamat egyötödét kitevő adóval akarja illetni a jelzálogkölcsoñt. Ezzel az eszközzel, vagyis a vidék parlagi nemeseinek és uzsorás polgárainak megadóztatásával részben talán vissza lehetne nyerni a köztársaság számára a parasztok támogatását, amit a gyászos 45 centime-os adó miatt elveszített. Thiers megfújja a riadót! Azt az álláspontot képviseli a pénzügyi bizottságban, hogy Goudchaux javaslata végül a jövedelem megadóztatásához vezet. Goudchauxnak vissza kell vonnia tervezetét.

Thiers ezzel szemben támogatja a postai díjszabás reformját. A reform progresszivitásának hatása csak később mutatkozik; az adott pillanatban leginkább a kereskedő és ipari nagyburzsoáziának hasznos, mert egyedül nekik jelentős a postaforgalmuk. Addig a posta a távolsággal arányosan és leggyakrabban a címmel fizettette meg a viteldíjat. Az új rendelet szerint – angol mintára – 20 centime-os bélyeggel Franciaország bármely helységébe a feladó bérmentesítheti levelét.⁴ A postai díjreform semmit nem változtat a kisboltosok helyzetén, mert ők levelezés nélkül bonyolítják üzletvitelüket.

Szeptember 2-án Cavaignac a rendkívüli állapot meghosszabbítását kéri a Nemzetgyűléstől. Beszél apjáról, a Konvent tagjáról, és kijelenti: „boldog és büszke, hogy ilyen férfinak a fia”. Egy Konvent-tag dicsőítése – még ha mérsékelt volt is! – már önmagában elviselhetetlen provokációnak tűnik a monarchisták számára. A beszéd további része még nyílabb kihívás:

„Engesztelhetetlen ellenségei vagyunk azoknak, akik kijelentik, hogy a köztársaság rossz dolog és nem hatékony, és akiknek minden eszköz megfelel, csak megdönhessék... Akárki legyen is, aki nem kér a Respublikából, ellenségünk – ellenségünk visszavonhatatlanul.”

Cavaignac megpróbál visszakapaszkodni a lejtőn, hogy egy kissé kiszabaduljon a reakció szorításából.

Szeptember folyamán még egyszer leszögezi republiká-

⁴ A 20 centime-os bélyeget 1849. január 1-én vezetik be. 1850. július 1-től a bérmentesítés 25 centime-ra emelkedik.

nus voltát. Changarnier, a Nemzetőrség parancsnoka, a párizsi gárdaszemlének nyíltan monarchista színezetet adott. Cavaignac levélben fejezi ki politikai helytelenítését.

„A nemzet komolyan, megváltoztathatatlanul elkötelezte magát a köztársaság mellett: aki mást akar, a nemzet érdekeit és akaratát tagadja meg.”

Ennek a levélnek a nyilvánosságra hozatala nagy felzúdulást kelt a Nemzetgyűlés monarchistáinak soraiban.

Már nem rejtik véka alá azt a nézetüket, hogy a júniusi represszióval élre került tábornokok – vagyis Changarnier, Lamoricière, Cavaignac – közül választásuk inkább Changarnier-ra vagy Lamoricière-re esik.

Szeptember 15-én este a Rue de Poitiers-i gyülekezetben megtudják, hogy aznap reggel a minisztertanács elhatározta: küldöttet irányít a département-okba, a közhangulat ellenőrzésére. Ez az intézkedés tetszik Eugène Cavaignacnak, a Konvent-tag fiának. Másnap, 16-án, Baze, a Rue de Poitiers-beli csoporthoz tartozó képviselő interpellációt intéz Sénard belügyminiszterhez, aki elismeri a kormány e szándékát. Falloux felháborodottan tiltakozik a gyanú ellen, amivel ez az intézkedés a vidék bizonyos rétegét illeti. Vajon nem tettek-e már eléggé hitet az exmonarchisták a köztársaság mellett május 4-én, május 15-én, június 23-án? Egyes republikánusoknak az a benyomásuk, hogy a jobboldal megkísérli Cavaignac megbuktatását. Jules Favre Falloux füléhez hajol: „Azt mondják, hogy a gyűlésben én vagyok a legálnokabb, de ez a babér Önt illeti.” De ez még csak figyelmeztetés. A jobboldal, még ha akarna se volna képes egyelőre megszabadulni Cavaignactól. Kit is állítana a helyébe?

A jobboldal most még csak a gyülekezés és tömörülés fázisában van.

„A tervünk a következő – írja október 6-án a fiatal de Broglie herceg egy genfi polgárnak.⁵ – Tekintélyes párizsi

⁵ Albert de Broglie, az *Ordre Moral* (Erkölcsei Rend) tanácsa jövődő elnökének levele Gabriel Eynard-hoz, az ismert genfi személyiséghez, aki szoros kapcsolatban áll a főbb orleanista családokkal. (Közli P. Guichonnet az 1848 1950. februári számában.)

sajtóorgánumot kell magunknak teremtenünk, amelynek most még csak a társadalom általános, örök elveinek védelmével kell foglalkoznia... Ennek az orgánumnak a segítségével rendszeres levelezést kell kiépíteni a megyei lapokkal, hogy jól tájékozottak legyünk, s hogy az egész Franciaország számára annyira jogszerű követelések közvetítőivé lehessünk, s hogy ezáltal elkészíthessük a jelöléseket a következő Nemzetgyűlésre – akármilyen legyen is az a Nemzetgyűlés –: íme ez az a foglalatosság, amit célul tűzünk magunk elé.”

A Thiers-féle antiklerikális reakciók szokokból és nem hitbeli meggyőződésből fordulnak a klérus felé. A vallás biztos támasznak látszik a népi követelések ellen. „Itt az ideje, hogy a püspökök nyakába boruljunk” – mondta állítólag Thiers, ha ugyan nem barátjától, Victor Cousintól ered a mondás. A *Le Constitutionnel* (Thiers lapja) szerkesztői, akik hozzászórtak, hogy polemizáljanak a jezsuitákkal, ellentmondának ugyan, de engedelmeskednek a főnök manőverének. Minthogy közeledett a Falloux-féle klerikálisokhoz, Thiers végül maga irányítja a Rue de Poitiers egész propagandájának szellemét. Ez a propaganda névtelen brosúrákkal, pamfletekkel, giccses képekkel, röplapokkal folyik. A burzsoák és parlagi nemesek nyíltan gyűjtöttek össze erre a célra 200 000 frankot – mert így remélik megvédeni magukat a februárhoz hasonló új demokratikus robbanás ellen. És vannak be nem vallott pénzforrások is. A Rue de Poitiers propagandája elvben csak a szocialista elmélet ellen irányul. Valójában a köztársaságot is támadja, a köztársaságot éppúgy, mint a szocializmust.

Esti kikapcsolódásként a párizsi reakciók a Vaudeville-termet keresik fel, hogy megtapsolják a „La propriété, c’est le vol, folie socialiste en 3 actes et 7 tableaux”-t (A tulajdon lopás, szocialista bohózat 3 felvonásban és 7 képben), ahol a köztársaság kikiáltását az első jelenetben a kórus gyászéneke kíséri, és ahol az 1852-ben játszódó 2. felvonás során abban nyilvánul meg a munkához való jog, hogy az üvegesek betörik egy lakás ablakait, mert így új

üvegeket vághatnak be, és abban, hogy egy fogorvos azoknak is kihúzza a fogait, akik tiltakoznak ellene. A többi felvonás hasonló tartalmát hagyjuk most figyelmen kívül. Az egész darabban folyton a színen van egy szemüveget és jellegzetes kis pofaszakállt viselő, Proudhonnak maszkírozott színész, aki oly alaposan, olyan mértékben figurázza ki Proudhont, hogy a kormány és a Nemzetgyűlés elnöke, Armand Marrast kis híján közbelépnek „a nemzet képviselte sérthetetlenségének megtámadása” miatt.

Azok a republikánusok, akiket leginkább kompromittált a reakció, kezdenek rájönni, hogy csupán felhasználta őket, s most megsemmisítésükre tör.

Az 1848. november 4-i alkotmány

Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés csak léte ötödik hónapjában fog neki az alkotmány nyilvános megvitatásának. Emlékeznek még a Konventre, amely szintén egy alkotmány létrehozására ült össze, de a politikai körülmények rákényszerítették, hogy előbb egy sor más kérdést szabályozzon.

Mindenekelőtt azonban nem szabad feledni, hogy minden alkotmány osztályviszonyok kifejeződése,¹ és hogy forradalmi időszakban az osztályegyensúly bizonytalan, s ilyenformán az alkotmányozó munka késedelmének jelentése, társadalmi és politikai értéke van. Ha az alkotmányt 1848 május–júniusában szerkesztik meg, más lett volna a tartalma, mint a szeptember–októberben kidolgozottak.

Szeptemberben a republikánus polgárság kormányoz ugyan, de Cavaignac kardjának védelme alatt. Kormányoz, de nap mint nap engedményeket tesz a monarchista érzelmű burzsoáknak és földbirtokosoknak, és uralma visszatükrözi a Nemzetgyűlés megkezdése óta tett engedmények következményeit is.

Kétségtelen, hogy a republikánus polgárság és Cavaignac megpróbálja keményen fogadni a monarchista burzsoázia és parlagi nemesség fokozódó követeléseit. Ez azonban nem változtat azon, hogy az alkotmányozó munkára ne nehezedjék teljes súllyal az emlék: a köztársaság nevében velük együtt mentették a polgári rendet, közösen védelmezték a „társadalmat” a proletariátus meggondolatlan, „bűnös” merényletétől.

Hogyan szerezzék meg a leghatékonyabb biztosítékokat

¹ „Ennek a korszaknak egyik tanulsága éppen az volt, hogy az alkotmányos forma csak a külső burka az adott korszak gazdasági erői közti viszonylatoknak” – írja Paul Bastid „Doctrines et Institutions de la Seconde République” c. művében (Paris 1945.).

a proletárok újabb támadása ellen? Az erőszak és a felfurfang, a keménység és az engedmények milyen jól kiszámított aránya segít kijutni a nehéz helyzetből?²

*Az alkotmánybizottság előkészítő munkálatai
(május 19–augusztus 30.)*

A május 19-én első ízben összeült alkotmánybizottságban a *Le National* embereinek többsége mellett (ide tartozik Armand Marrast) erős kisebbségben vannak a régi parlament orleanistái (Tocqueville, Odilon Barrot, Dupin, Dufaure).

Hogyan is hozhattak volna létre a régi parlament orleanistái egy republikánus alkotmányt?

„Sose tapasztaltak, tanulmányoztak, sose fogtak fel mást, mint a monarchiát – írja Tocqueville „Emlékei”-ben. Ráadásul legtöbbjük inkább csak alkalmazta, mint tanulmányozta annak elveit. Egyáltalán nem emelkedtek a gyakorlati ügymenet színvonala fölé. Mikor aztán azzal bízták meg őket, hogy olyan elméleteket valósítsanak meg, amiket mindig is félreismertek vagy támadtak, és amik legyőzték, de nem győzték meg őket – ugyancsak nehéz volt számukra, hogy a monarchikus eszmétől eltérő teóriát építsenek be munkájukba.”

A *Le National* emberei pedig a maguk részéről (a május 15-i események következtében) csak erősen „lehiggadt” republikánus eszméket hoztak magukkal.

A segélyhez és a munkához való jog alátámasztására Armand Marrast csak alkalom szülte, felületes érvekkel élt: május 15. után veszélyes lett volna visszautasítani a párizsi nép jelszóvá lett követeléseit és kíméletlenül megtagadni az Ideiglenes Kormány kötelezettségvállalásait.

² Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés „szociális” intézkedéseket is jóváhagy. Hárommillió hitelt szavaz meg a „szabad” – vagyis nem szocialista – „munkásegyletek” javára. A május 6-án elhatározott öncélú munkaügyi vizsgálat augusztusban indul meg a Nemzetgyűlés irányítása alatt.

A bizottság munkája első ciklusát június 17-én fejezte be. Marrast kapta a megbízatást, hogy a tervezet 139 cikkelyéről jelentést készítsen a Nemzetgyűlésnek. Marrast lusta, elbizakodott és felületes volt. Jelentését be kellett volna mutatnia a bizottságnak, előzetes jóváhagyásra. De az utolsó pillanatra halasztotta a letisztázást. Mivel június 19-én kellett megtartania a referátumot, nem feküdt le 18-áról 19-ére virradóra, és csak futólag közölte beszéde tartalmát barátaival 19-én délelőtt.

Marrast 19-én délután olvasta fel jelentését. A nemzeti műhelyek kérdésével elfoglalt Nemzetgyűlés úgy döntött, hogy visszautalja a tervet a bizottsághoz és a cikkelyek részletes vizsgálata céljából a bizottságot kiegészíti mintegy húsz személlyel, akik közt a legmarkánsabbak az orleanista Thiers és a legitimista Berryer voltak.

A júniusi napok következménye: a munkához való jogot, amit korábban úgy határoztak meg, mint „minden ember jogát arra, hogy munkájából megéljen”, most elhagyják, csupán a segélyhez való jogot tartják meg.

Augusztus 30-án, miután befejeződik az egész procedúra, Marrast leteszi a Nemzetgyűlés asztalára a végső tervet, amelynek bevezetőjében az indokokra vonatkozó hosszas fejtegetéseken kívül az általános választást dicsőítette, mert az azt vonja maga után, hogy a jövőben „a felkelés a leg súlyosabb bűnné válik”.

A nyilvános vita

(szeptember 5–október 28.)

Szeptember 3-án a Hegypárthoz csatlakozott Ledru-Rollin tiltakozik a Nemzetgyűlésnél az ellen, hogy fenntartásák a rendkívüli állapotot a nyilvános vita ideje alatt is. Ilyen helyzetben nincs biztosítva a szabad véleménynyilvánítás.

„Az 1814-es Chartát »külföldi Chartának« nevezték, az 1830-ast összeeszkábált Chartának – mondja. – Nem félnek, hogy az Önök alkotmánya is magán fogja viselni

eredete bélyegét, és hogy a rendkívüli állapot Chartája nevezetét ragasztják majd rá?”

Szavainak alig van visszhangja. Még a névleg republikánus képviselők közül is sokan vannak, akik nem veszik zokon, hogy a demokratikus sajtó némasága kíséri a parlamenti vitát.

A Nemzetgyűlés elhatározza, hogy hetente négy ülést szentel az alkotmánynak. Az ülésorozat hét hétig tart.

A vitatott kérdések közül négy ma is jelentősnek tekinthető: a munkához való jog megvitatása (szeptember 11-től 15-ig); az egykamarás rendszer vitája szeptember 25-én; a köztársasági elnökválasztás módjáról folytatott vita (október 6-tól 9-ig); végül a köztársasági elnök megválasztásának időpontja körüli vita október 28-án.

Szeptember 11-én Mathieu (Drôme-ból) és Pelletier (Rhône képviselője), mindketten hegy pártiak, követelik a munkához való jog visszaállítását, amit „a februári győzelem jutalmául ígérték meg a népnek”. Az Ideiglenes Kormány volt tagjai – Lamartine, Ledru-Rollin és Crémieux – lanyhán védik csupán a munkához való jogot.

A munkához való jog kimondása ellen Tocqueville, majd Thiers szólal fel szeptember 13-án. Tocqueville kertetés nélkül kijelenti: nem kell, hogy a forradalom „szociális” legyen. Thiers meghatározása szerint a munkához való jog „csodálatos találmány arra, hogy napi 40 sout adjanak a munka nélküli munkásoknak”, és a következő dilemma elé állítja a Nemzetgyűlést: a munkához való jog üres formula marad – méghozzá csakis társadalmi konfliktusokat szülő formula –, vagy pedig tényleg megvalósítja a munkához való jogot, és akkor az államkincstár ürül ki. Thiers beszéde meggyőzi a Nemzetgyűlést, s még a segélyhez való jog cikkelyét is úgy alakítja át, hogy teljesen hatástalanná váljék.

A Nemzetgyűlésnek nevezett egyetlen kamara vitája Marrast elvi megállapításával kezdődik augusztus 30-án: „Minthogy a népfenség egy, e szuverenitás képviselőének is egyetlennek kell lennie.” A jobboldal azzal bízta meg Odilon Barrot-t, követeljen egy második kamarát, hogy az

fékezője legyen „a törvényhozás heveességének és megfontolatlanságának”. Marrast és Dupin válaszolnak Odilon Barrot-nak. Marrast elengedhetetlennek tartja, hogy a végrehajtó hatalommal szemben egy oszthatatlan és központosított törvényhozó hatalom álljon. A végrehajtó hatalom számára a törvényhozó hatalom megosztása a manőverezés túlságosan is kényelmes eszköze lenne. „Ha az ember mellett a Vének Tanácsa áll, akkor képes és kihajítja az Ötszázak Tanácsát” – mondja Marrast, Bonaparténak a VIII. Év brumaire 18-án végrehajtott államcsínyére utalva. Dupin a „kommunizmus” ellensúlyaként kívánja a hatalom maximális koncentrációját. „Mi történt volna – mondja –, ha a júniusi felkelés alatt az egyik kamarából a másikba kellett volna futkosni szavazatokért a kormányzás módja és eszközeinek eldöntése érdekében?” Miután a második kamara kérdésében 289 szavazattal 530 ellenében alulmaradtak, a jobboldal képviselői az Államtanács előjogainak jóváhagyásával vigasztalódnak, aminek tekintélye – Marrast augusztus 30-i szavai szerint – „méréséklni fogja a Nemzetgyűlés esetleges önkényességeit”.

A 13 megyében lefolyt szeptember 17-i pótválasztások – amelyek az újabb lemondások, az elhalálozások és még inkább a június 4-i többszörös megválasztások miatt váltak szükségessé – égetővé teszik a köztársasági elnök megválasztási módjának eldöntését.

A szeptember 17-i választások valójában nemcsak a monarchistáknak és a Vincennes-ban bebörtönzött Raspailnak (aki csaknem minden département szocialista jelöltje, s akit Párizsban választanak meg) kedveztek, hanem Louis-Napoléonnak is győzelmet hoztak. Öt département-ban választották meg, és 300 000 szavazatot mondhat magáénak. Louis-Napoléon ez alkalommal elfogadja a megbízatást. Szerényen, a köztársaság iránti odaadását hangoztatva foglalja el szeptember 26-án helyét a Nemzetgyűlésben. De akárcsak annak idején Lamar-tine-t április 23-i kétszeres megválasztása, ötszörös képviselősége előtérbe állította személyét mint olyan valakiét,

aki az állam vezetésére hivatott. Senki sem kétli, hogy Lamartine április 23-i sikere nem ismétlődhet meg, viszont Louis-Napoléon, aki szeptember 17-én nagyobb diadalt ért el, mint június 4-én, számíthat újabb előrelépésre a politikai sakktáblán.

Míg korábban csaknem teljes egyetértés volt a tekintetben, hogy a köztársasági elnök megválasztása az általános szavazati jog alapján történjék, a Nemzetgyűlés most megoszlik a kérdésben. Vannak, akik ragaszkodnak az általános választáshoz. Egyesek azért, mert nem fogják fel Odilon Barrot figyelmeztetését: „Ha csak egy kamara van, nincs független és ennek folytán ellensúlyozó elnök”, a többi pedig azért, mert király híján olyan elnököt akar, aki a lehetőség határáig olyan, mint egy király. Vannak, akik azt akarják, hogy a Nemzetgyűlés válassza meg a köztársaság elnökét. Végül a hegypártiak és bizonyos mérsékelt republikánusok közt többen azt a nézetet képviselik, hogy a Nemzetgyűlés jelöljön ki miniszterelnököt, de ne legyen köztársasági elnök.

A Hegypárthoz tartozó Felix Pyat – a *Le National*tól pártolt a Hegypárthoz, 1871-ben pedig a Kommün tagja lesz – festi le elsőként az Alkotmányozó Gyűlés előtt, mennyire veszélyezteti a szabadságot, ha olyan személyi hatalmat teremtenek, aminek az egy kamara kollektív hatalmával azonos az eredete. De a mérsékelt polgári demokrata, Jules Grévy, a Harmadik Köztársaság jövőendő elnöke, előterjeszti módosító javaslatát, az ún. Grévy-tervezetet: „A Nemzetgyűlés ruházza át a végrehajtó hatalmat egy bármikor visszahívható miniszterelnökre.”

„Annyira bizonyosak benne – kérdi kollégáitól –, hogy azoknak a személyiségeknek sorában, akik négyévenként követik majd egymást az elnöki trónszékben, csakis makulátlan republikánusok lesznek, akik majd sietnek, hogy leszálljanak magas posztjukról? Bizonyosak benne, hogy sosem találta meg majd egy törtető, aki kísértésbe esik, hogy örökre ott ragadjon? És ha ez a törtető a volt uralkodó családok egy ivadéka, ha kifejezetten sose mondott le arról, amit jogainak nevez, ha pang a kereskedelem,

ha szenved a nép, s ha válsága egy olyan történelmi pillanatát éli, amikor nyomora és csalódása folytán ki van szolgáltatva azoknak, akik ígéretekkel álcázzák szabadságellenes terveiket – felelnek-e azért, hogy ennek a törtetőnek nem sikerül a köztársaságot megdöntenie?”

Thiers afelé hajlana, hogy a Nemzetgyűlés válasszon nagy hatalommal felruházott köztársasági elnököt, feltéve, ha ő maga lehet ez az elnök. Amíg ezt lehetségesnek tartja, szövi a szálakat, és az alelnöki helyet Armand Marrastnak ígéri, akit július 19-e óta rendszeresen újjaválasztanak az Alkotmányozó Gyűlés elnökévé, és aki megszakítás nélkül tölti be ezt a tiszte, amíg csak az Alkotmányozó Gyűlés be nem fejezi működését.

„Bízzunk valamit a Gondviselésre is!” – kiált fel Lamartine, aki ostobán átadja magát a fatalizmusnak.

A Nemzetgyűlés október 9-én 627 igennel 130 nem ellenében úgy dönt, hogy a köztársasági elnök megválasztásának az általános szavazati jog alapján kell megtörténnie.

Az utolsó fontos vitát (ami a köztársasági elnök megválasztásának időpontjáról folyik) a többségi képviselők és a Cavaignac-kormány közti tárgyalások előzik meg. A republikánus képviselők többsége úgy véli, az elnök-választás előtt szavazni kellene az alkotmányt kiegészítő alaptörvényekről. Határozatot nyújtanak be, de Cavaignacnak sikerül lebeszélnie őket.

Az elnökválasztásra előterjesztett dátumok közül a legközelebbit fogadják el: 1848. december 10-ét.

Az alkotmány megszavazása (november 4.)

A szavazás alá bocsátott teljes alkotmányt 769 képviselő fogadja el, 30-an vannak ellene. E harminc szembenállását szinte kivétel nélkül az okozza, hogy az alkotmányt törvénytelennek tartják, mert csaknem teljes egészében a rendkívüli állapot korlátai közt született, a rendkívüli

állapotot ugyanis csak október 12-én oldották fel. Többek közt így érez Victor Hugo és Montalembert, Berryer és La Rochejacquelein, Pierre Leroux és Proudhon is. Sőt, ezen túlmenően, Berryer megtagadja a köztársaság törvényesnek tekintését, Montalembert pedig az egy kamara jóváhagyását. Pierre Leroux és Proudhon a munkához való jog eltörlése ellen emelnek óvást.

A november 4-i alkotmány „Isten színe előtt és a francia nép nevében” határozza meg az állampolgárok jogait és kötelességeit, az Államtanács, a köztársasági elnök, a Nemzetgyűlés jogkörét, és a revíziós eljárás felől is intézkedik.

Az állampolgárok jogai között szerepel „az oktatás szabadsága... az állam felügyelete alatt” (9. cikkely).

A Nemzetgyűlésnek, amit az általános választójog alapján és a département-okban folyó lajstromos szavazással három évre választanak, 750 tagot kell számlálnia. A Nemzetgyűlés „meghatározhatja a biztonsága érdekében szükséges haderő mértékét, és rendelkezik felette” (32. cikkely). Törvényjavaslatot vagy a képviselők, vagy a köztársasági elnök nevében cselekvő miniszterek terjeszthetnek elő.

Az Államtanács – élén egy köztársasági alelnökkel, aki-nek nincs egyéb funkciója, s akit a Nemzetgyűlés jelöl ki – a Nemzetgyűlés által választott tagokból áll. Feladata bizonyos kormányzati és parlamenti tervezetek felülvizsgálata.

A köztársasági elnököt négy évre választják, s nem választható újra (45. cikkely). Megválasztásakor a következő esküt teszi le: „Isten színe előtt, valamint a Nemzetgyűlés által képviselt francia nép előtt esküszöm, hogy hű maradok az egy és oszthatatlan demokratikus köztársasághoz, és hogy eleget teszek az alkotmány által rám bízott feladatoknak.” (47. cikkely.) Az elnök „rendelkezik a haderő felett, de a maga személyében sosem lehet annak főparancsnoka” (50. cikkely). Kiváltságai azonosak egy alkotmányos uralkodóéval, de ha szembehelyezkedik a Nemzetgyűléssel (68. cikkely), azonnal felmentik tisztsége

alól, és egy, a Semmítőszék tagjaiból alakított legfelső bíróság ítél fölötte.

Az alkotmányrevízió bonyolult eljárás. Többszöri megvitatása után a Nemzetgyűlésnek háromnegyedes többséggel kell döntenie a revíziós gyűlés összehívásáról (111. cikkely).

A republikánus képviselők megszavazzák ezt az alkotmányt, ami két egymással szemben álló hatalmat – a köztársasági elnökét és a Nemzetgyűlését – hoz létre, bár nem teszi lehetővé, hogy a köztársasági elnök törvényes eszközökkel megszabaduljon a Nemzetgyűléstől.

A republikánus képviselők a választásokra, a hadseregre stb. vonatkozó alkotmányjogi alaptörvényekkel remélik javítani az alkotmány művét.

A Nemzetgyűlésen kívül álló republikánusok, nem szólva a szocialistákról és kommunistákról, nem sok illúziót táplálnak az alkotmány demokratikus természetéről. „Láthatta, hogyan restaurálja a Nemzetgyűlés a királyságot a négyéves elnöki hatalom formájában” – írja Michelet vejének, Alfred Dumesnilnek október 10-én. „A köztársasági elnökség intézménye rossz, egyfajta félmonarchikus restauráció” – ezt George Sand írja egy barátjának október 14-én.

A Cavaignac-kormány elhatározza, hogy ünnepélyessé teszi az alkotmány proklamációját. November 12-én, vasárnap, a képviselők a Place de la Concorde-on gyülekeznek. Párizs érseke, Mgr. Sibour, Mgr. Affre utóda, négy püspök segédletével, kíséretében a párizsi papsággal és a seminaristákkal, a borús és hideg, már havasra fordult idő ellenére szabad ég alatt celebrál misét.

Marrast olvassa fel az Alkotmányt. Csapatszemle, allegorikus díszítmények az Obeliszks körül, díszlövés az Invalidusok sétányán. Csupán a júniusi napokra emlékező nép hiányzik – a plakátokon közzétett meghívás ellenére.

LOUIS-NAPOLÉON BONAPARTE ÉS A MONARCHISTA REAKCIÓ (1848. DECEMBER 10–1850. NYÁR)

*„Szép újszülöttünk érkezését,
Szabadság keresztelőjét
Február úgy ünnepelte:
Boldog napunkká emelte.
Ó, remény s derű jelképét
Mért hogy sorsunk összetépte!”*

Pierre Dupont:
A nyárfa románca 1850.

Tőke polgártárs:

*„Félek, mert rám néztek mostan.
Tolvaj! kiáltják – s én félek.
Valaki szól: „Őrség, gyorsan!”
S én, kitör a frász, úgy félek.
Dalol a nép, rajtam a félsz.
Biz’ ettől jól sose élsz!
Legjobb volna válni léggé.
Félek: nem félek eléggé.”*

Eszmék vására
Nagy sikerű revű 1850-ben

Választási győzelme folytán Louis-Napoléonból, I. Napóleon unokaöccséből, e jelentéktelen egyéniségből a Második Köztársaság elnöke lesz.

A társadalom minden osztályától kapott szavazatokat. A földbirtokos arisztokrácia és a burzsoázia többsége rá szavazott, mert mint a császári trón vélelmezett örököse, azt a monarchikus rendszert testesíti meg szemükben, amit eredményesebbnek ítélnék a nép ellen a köztársaságnál. A kispolgárság és parasztság azért szavazott rá, mert a gazdag polgárok köztársasága újabb adókat és csődöket jelentett nekik, s mert a Bonaparte-dinasztia nemcsak a nemzeti dicsőséget idézte fel, hanem – okkal vagy ok nélkül – a nagy forradalom emlékét is. A proletariátus egy része azért szavazott rá, mert a proletariátus fő ellenségének Cavaignac a neve.

Ha valaki olyan helyet foglal el, ahol ellentétes erők találkoznak, igen meggondoltan kell cselekednie. Noha az elnök – elég ügyetlenül – néha kifejezésre juttatja vagy megbízatás nélküli és kétes szervezetek útján kifejezésre hagyja jutni, hogy egészen mást óhajt, mint az alkotmány szerint sérthetetlen Nemzetgyűlés által korlátozott elnöki tiszte, Louis-Napoléon 1849. október 31-ig mégis azokkal a royalista miniszterekkel kormányoz, akiket a Nemzetgyűlés elfogad, és akiket maga a Törvényhozó Gyűlés is megválaszthatott volna. Amikor 1849. október 31-én egyes barátainak miniszterséget juttat, a Törvényhozó Gyűlés nem érzi sértve magát. A gyűlésnek van ideje 1850 tavaszáig, hogy bevégezze köztársaságellenes törvényhozó munkáját.

Csak a reakciós törvények megszavazása után ébrednek rá a Nemzetgyűlés legvilágosabban látó royalistái, hogy a köztársasági elnök lassan, de teljes biztonsággal halad előre a személyes hatalom felé vivő úton.

Az alkotmányviták utolsó heteiben a politikai helyzet még módosult. Míg a monarchikus jobboldal igyekezett Cavaignac tábornokkal éreztetni, hogy ezután nem kormányozhat nélküle, míg Thiers Cavaignac miniszterének ajánlkozott, a republikánusok nyílt bizalmatlanságról tettek tanúságot irányában. A Ledru-Rollin-féle „elszánt” republikánusok az Első Köztársaság kikiáltásának évfordulóját (szeptember 21.) használták fel arra, hogy banketteken üljenek össze és „forradalmi” beszédekert tartssanak. Emiatt Cavaignacnak, aki nem tévedhetett az „elszánt” republikánusok iránta tanúsított érzelmei felől, még nem kellett nyugtalankodnia. De a „mérésékelt” republikánusok, akik folyosói intrikáik ellenére a gyűlés-teremben mindedig szilárdan támogatták, szintén kezdenek tőle elpártolni. Bár még élvezi a Palais-National-beli gyűlekezetet bizalmát, a *Le National* embereinek egy része – azok, akik korábban az Ideiglenes Kormányt és a Végrehajtó Bizottságot támogatták – is ellenzékbe vonul. Garnier-Pagès vezetésével otthagyják a Palais-National-beli csoportot, hogy megalkossák az új, az akadémiabeli gyűlekezetet. Maga Marrast is hamarosan csatlakozik hozzájuk.

A rendkívüli állapot megszüntetése után (október 12.) Cavaignac azonnal átalakítja a kormányt. Lajos Fülöp régi minisztere, Dufaure váltja fel Sénard-t a belügyminiszteri székben. Freslon, Maine-et-Loire képviselője,angers-i ügyvéd, akit az Ideiglenes Kormány nevezett ki államügyésznek, s aki rendkívül mérsékelt polgári republikánus, kapja a közoktatási tárcát. Vivien, Aisne képviselője, aki Guizot idején az Államtanács alelnöke volt, kerül Recurt helyébe a közmunkáknál.

A republikánusok megengedhetetlennek tartják Dufaure

és Vivien előléptetését. Nehogy fellázítsák őket, Recurt Szajna megye prefektusa lesz, Gervais de Caen – aki a júliusi monarchia kezdetén a republikánus politikai társaságokhoz tartozott – rendőrprefektus, és Etienne Aragót, a csillagász leghaladóbb gondolkodású fivérét megerősítik a posta igazgatói tisztében, ahova február 24-én a *La Réforme* iktatta be.

Ezek az engedmények nem elégítik ki Goudchaux pénzügyminisztert, aki Dufaure-t reakciónak bélyegezve lemond. Minthogy Dufaure 570:155-ös szavazatarány mellett október 16-án jóváhagyatta a Nemzetgyűléssel a kormánymódosítást, Cavaignac egyszerűen új pénzügyminisztert nevez ki Goudchaux helyébe október 25-én. Miután ilyenformán másodszor is átalakították, a miniszteri gárdában csupán három-négy elismert köztársasági maradt.

Leginkább Garnier-Pagès háborítja fel a republikánus miniszterek kiiktatása és monarchista kollégáik visszatérése s az, hogy mindezt helyesli a Nemzetgyűlés, amelynek többsége még republikánusnak számít. Nem tudja elfogadni, hogy a köztársasági miniszterek csak átmeneti szerepet játszottak két royalista kabinet között. Egy írásában – ami közkézen forog a parlamentben – azzal vádolja Cavaignacot, hogy bizonyos képviselőkkel egyetértésben, elárulta a Végrehajtó Bizottságot, s hogy elősegítette a júniusi felkelés kibontakozását azzal a céllal, hogy előtérbe hozza önmagát.

Garnier-Pagès vádjaira Cavaignac november 25-én válaszol a Nemzetgyűlésben. 503 szavazatot kap, 34-en vannak ellene. Ám a Rue de Poitiers számottevő vezetői tartózkodtak a szavazástól.

A november 25-i csetepaté már az elnökválasztási hadjárat része.

*Cavaignac, a köztársasági elnöki tiszt
hivatalos jelöltje*

A kormány Cavaignac tábornok jelöltségét támogatja, szervezi. Dufaure, aki egyre fontosabb szerepet visz Cavaignac politikájának kidolgozásában, a prefektusoknak diszkrétan a végrehajtó hatalom vezetőjét ajánlja jelöltként.

November folyamán a belügyminiszter egy magánlevele forog közkézen Párizsban. Dufaure, miután hitet tesz konzervatív köztársasági meggyőződéséről, így jellemzi Cavaignacot: „Ő napjaink igazi republikánusa, határozott, bölcs, meggyőződéses, a béke híve, aki aláveti magát a nemzet képviselőinek.”

Freslon közoktatási miniszter felszólítja a tanári gárdát, hogy Cavaignac jelöltségét támogassák.

Vivien közmunkaügyi miniszter azt kéri az állami alkalmazásban álló mérnököktől, terjesszék az irányításuk alatt levő munkások között, hogy a kormány gondját viseli a proletariátusnak!

Maga Cavaignac is körlevelet intéz november 10-én az állami hivatalnokokhoz. Anélkül, hogy nyíltan érintené az elnökválasztást, a körlevél valójában nem más, mint egy konzervatív kormányprogram. Lényege: a Nemzetgyűlés felsőbbbségének elismerése; tisztelet a család, a tulajdon, a vallás iránt; a köztársaság mindazok támasza, akik „őszinte szívről és hűséges gondolkodásról” tesznek tanúságot.

Cavaignac megsokszorozza azokat a kijelentéseket és tetteket, amelyekről feltehető, hogy az egész polgárságot kibékítik személyével. Üldözni kezdi a még megmaradt demokratikus klubokat, például a makacsul tovább működő *Club de la Révolutiont*. Egy nap ironikusan felteszi a kérdést: mi is az a szocializmus?

A kormányzati akciókon kívül természetesen felhasználja a brosúrák, rajzok és a sajtó eszközeit.

A lapok közül legnagyobb mértékben a *Le National* támogatja jelöltségét, bár a szerkesztőség szeretné hatá-

rozottabban republikánus irányba terelni. A *Le National* műhelyéből kikerült röplapok, brosrák, szöveggel kísért litográfiák nem mindig nyerik el a tábornok tetszését. Feltételezhető, hogy a túlzásba vitt dicséret mögött néha ellenséges érzület rejlett s titkos szimpátia a megbuktatott Végrehajtó Bizottság iránt. A tábornok pedig nem hagyta magát becsapni a dicséretektől.

A *Le National* mellett a nemrég még orleanista *Le Siècle* és a *Journal des Débats* vesz részt Cavaignac oldalán a választási hadjáratban. Befolyásuk azonban nem tűnik túl nagyoknak.

Lacordaire *Ere nouvelle* c. lapja a katolikusoknak csak egy töredékéhez jut el, de számos vidéki konzervatív, kormányhű újság is a tábornok mellett prédikál.

A tábornok erősen számít egy új napilapra, a volt saint-simonista Charles Duveyrier igazgatása alatt november 1. óta megjelenő *Le Crédit*-re. Az üzleti életben meggazdagodott saint-simonisták adták ehhez a tőkét, de a tábornok is hozzájárult a pénz megszerzéséhez. A *Le Crédit*-t láthatólag a tábornok patronálja. Cavaignac magáévá teszi a lap jelszavát: „Olyan köztársaságot, amit a proletárok megvédenek és amit a bankárok ellátnak hitellel.”

Ki áll vajon egy ilyen jelszó és Cavaignac mellé? Azok a republikánus polgárok, akik a tábornokhoz hasonlóan olyan konzervatív köztársaságról álmodnak, amely mindent követel a munkásoktól, anélkül hogy valamit is nyújtana nekik, és ha szükségesnek tartja, ágyúval lövi szét őket. Ezek az emberek nem eléggé meggyőződéses republikánus barátaikkal folytatott beszélgetéseikben azt húzzák alá, milyen hálára kötelezte a tábornok június óta az egész polgárságot. A városi plebejusok előtt viszont úgy festik le a tábornokot, mint a köztársaság bátyját. A parasztokkal folytatott beszélgetéseikben azonban tehetetlenek: Cavaignacnak nincs nagy neve vidéken.

A republikánus polgárság, drámai módon, most kezd gyengesége tudatára ébredni.

A Rue de Poitiers-beliek, a „rend emberei” körében sincs hiány elnökaspiránsokban.

De a monarchisták összes lehetséges jelöltjei – Molé, Thiers, Changarnier, Bugeaud – elhalványulnak Louis Bonaparte, Hollandia volt királya és Hortense de Beauharnais királyné fia, Louis-Napoléon Bonaparte előtt.

Charles-Louis-Napoléon Bonaparte, Louis és Hortense harmadik gyermeke, 1808. április 20-án született Párizsban. A száz nap után anyja a svájci Arenenberg kastélyban nevelte. 1831-ben részt vesz Romagnában a pápai állam elleni felkelésben. Svájcba visszatérve, úgy tűnik, svájci állampolgár módjára él: a berni tüzérezred kapitányaként szolgál. A reichstadti herceg halála után (1832) azonban Hortense királyné folyton azt duruzsolja a fülébe, hogy immár egyedül ő nagybátyja, I. Napóleon örököse. 1834 egy napján egy Fialin nevű volt huszártiszt (aki de Persigny grófnak tituláltatja magát) átutazik Arenenbergben, és arról tájékoztatja a királynét és fiát, hogy a Bonaparték neve még mindig népszerű Franciaországban.

Az első, a strassbourg-i összeesküvés (1836. október 30.) sikertelenül végződik. A herceg és barátai, akik megpróbálták a négyes tüzéreket fellázítani, fogságba kerülnek. De a bíróság 1837 januárjában felmenti őket. A herceg Londonba menekül, s Persigny, akinek sikerült a letartóztatást elkerülnie, csatlakozik hozzá. Második összeesküvése – 1840. augusztus 6-án, Boulogne-sur-Merben – szintén sikertelen maradt. Az volt a terv, hogy fellázítják a Boulogne-ban állomásozó két századot és Lille ellen vonulnak. A kalandos vállalkozás letartóztatással végződött, de ez alkalommal az Hamban bebörtönzött vádlottak felett a Palais du Luxembourg-ban a felsőház mint Legfelsőbb Bíróság mond ítéletet: a hercegre életfogytiglani várbörtönt, Persignyre pedig 20 év börtönbüntetést szab ki. A *Le Constitutionnel* így írt akkor: „A trónörökös monomániában szenvedő strasbourg-i eszeveszett mára

gyűlöletessé vált... hősiessnek képzelet magát, pedig csak szánsalmasan nevetségés.” A *La Presse*-ben ez állt: „Franciaországban egyetlen becsületes ember sem érezheti a legcsékélyebb szimpátiát sem ez íránt a fiatalember íránt, akinek se esze, se szíve.” A párizsi napilapok közül csak a *Le National* tanúsított némi rokonszenvet íránta, és felidézte „mágikus nevét”. A legitimista Berryer, az esküdt-széki ügyész vállalta a Legfelsőbb Bíróság előtt a herceg védelmét. Marie, az Ideiglenes Kormány jövendő tagja egy másik vádlott, gróf Montholon tábornok védelmét látta el.

Ham börtönében a herceg azzal üzte el a kényszerű szabad időt, hogy tudományos feljegyzéseken és olyan történelmi-politikai brosrákon dolgozott, mint a „L’Extinction du paupérisme” (A pauperizmus megszüntetése); ebben a francia utópista szocializmus gondolatait visszhangozza. Börtöne ezenkívül sem volt valami rettenetes, mert szép lányok is látogatták. 1846. május 25-én megszökött Ham börtönéből, és visszatért Londonba.

1848 februárja Londonban érte. 26-án este érkezett meg Párisba.

„Nem lehetett nagyobb öröme, mint az, hogy megtudta, hazájában kikiáltották a köztársaságot – írja egy propagandabrosúra 1848 októberében.¹ – Azonnal Párisba sietett, hogy felajánlja szolgálatait az Ideiglenes Kormánynak... Értésére adták a hercegnek, hogy jelenléte francia földön az adott pillanatban csak növelné a nehézségeket s ártana a születőben levő köztársaságnak... Nagylelkűen mindent feláldozott hazája boldogságáért. Visszatért Londonba.”

De hívei már agitációba kezdtek. Napóleon hamvainak Szent Ilona szigetéről való hazaszállítása (1840) óta féltitkosan működött a *Société des débris de l’armée impériale* (a Császári Hadsereg Volt Katonáinak Társasága). Ennek

¹ Histoire du Prince Louis-Charles-Napoléon Bonaparte, neveu de l’Empereur ... par un vétéran de la Grande Armée.

keretében indult meg először a Louis-Napoléon érdekében kifejtett, türelmes akció.

Tudjuk, hogy június 4-én megválasztották, és szeptember 17-én újból. Szeptember 26. óta vett részt az üléseken; elégedetlen arccal ült, nem szólt hozzá, de értett ahhoz, hogy szólásra bírja a többieket. A monarchisták és a katolikusok társaságát kereste. Montalembert megpróbálta felkelteni érdeklődését az oktatás szabadsága iránt. Nagy tisztelettel tekintett Moléra és Thiers-re.

Úgy tetszett, hogy monarchista hallgatóságának minden óhaját kielégíti, ugyanakkor Cavaignac nem volt hajlandó bármit is ígérni nekik.

Ha hihetünk Tolsztoj párizsi titkos orosz ügynök jelentéseinek,² Louis-Napoléon külföldi támogatást és pénzt is igyekezett szerezni. Forbes Campbell bankigazgató, a *Times* támogatója állítólag egymillió hitelt akart felhajtani Londonban jelöltsége finanszírozására. Nem járt sikerrel, de miután annyira szíven viselte Louis-Napoléon sorsát, Tolsztojhoz fordult. Tolsztoj így ír a szentpétervári titkosrendőrségnek:

„Miután tájékoztatott megbeszéléseiről, Forbes Campbell megkérdezte tőlem, vajon az orosz kormány nem volna-e hajlandó 40 000 fontsterlinget bocsátani a rendelkezésére... Megkérdeztem tőle, mit ajánlana fel Louis Bonaparte Oroszországnak ennek fejében. – Minden elképzelhető engedményt – válaszolt Campbell úr lelkesen. – Oroszország tehát megvásárolhatná a köztársasági elnököt? – kérdeztem. – És mindössze egyetlen millióért, ami ha elosztjuk négyvel, évi 250 000 frankot tesz ki; valljuk be, nem is sok! – Kötelezi-e vajon magát legalább arra, hogy minden tekintélyét felhasználja és kipenderítik Franciaországból az orosz és lengyel emigránsokat? – Személyemben garantálom az erre vonatkozó kötelezettségvállalást; az elképzelhető legkínosabb helyzetben van;

² La Révolution de 1848 en France (rapports de Tolstoi). Állami Kiadó, Leningrád 1926. 117–118. old. (Oroszul.)

ha pénze lesz, győz, ha nincs, elveszett; egyszerűen ez számára a *lenni vagy nem lenni* kérdése.”

Ezzel egyidejűleg Louis-Napoléon megbízottai a vidéket járták, szidták a 45 centime-os adót, gúnyt űztek Cavaignacból, álhíreket és olyanfajta demagóg röplapokat terjesztettek, mint a „Le petit Caporal” (A kis káplár [Napóleon]) és a „La Redingote grise” (Napóleon szürke császárkabátja).

Az öreg politikai rókák úgy vélték, a herceg nem túl veszélyes. Minthogy október második felében szükségét érezte, hogy cáfolja, miszerint népi megmozdulás készül az ő beleegyezésével, sőt személyesen kereste fel e célból a Belügyminisztériumban Dufaure-t, a miniszter a Nemzetgyűlésben október 25-én sértő hangnemben így nyilatkozik: „Megnyugtattam a herceget, hogy a köztársaságnak nincs mitől tartania.” A Nemzetgyűlés tapsol.

November közepe felé azonban a herceg jelöltsége egyre komolyabb formát kezd öltetni. A Rue de Poitiers-ban mindinkább a herceggel való szövetség felé hajlanak. „Ezt az idiótát mi fogjuk irányítani” – vélte Thiers, aki gyűlölte a *Le Nationalt*, mert felelősnek tekintette a februári forradalomért, és gyűlölete Cavaignacra ütött vissza. Visszaállítani a monarchiát, akár V. Henrikkel, X. Károly unokájával, akár Párizs grófjával, Lajos Fülöp unokájával Louis-Napoléon elnöksége alatt – a monarchisták ebbe a vállalkozásba készültek belevágni.

November végén az újságok közül az orleanista *Le Constitutionnel*, a legitimista *La Gazette de France* és a *L'Assemblée nationale* úgy döntöttek, hogy nyíltan színt vallanak Louis-Napoléon mellett. Ha a Berryer-féle legitimisták – Berryer 1840 óta ismeri a herceget – tartózkodók is, a párt egésze mint olyan mégis elfogadja, segíti Cavaignac ellenében. Louis Veuillot a *L'Univers* hasábjain nem támogatja ugyan közvetlenül Louis-Napoléont, de megjósolja Cavaignac kudarcát, és feltehetően már ezzel is erős befolyást gyakorolt a katolikus körökre.

Az augusztus 1. óta megjelenő *L'Événement* című lap – e lapnál futja be politikai újságírói karrierje javát Victor

Hugo – szintén Louis-Napoléon felé hajlik, amennyiben Cavaignacot, valamint a *Le Nationalt* és „klikkjét” támadja.

Louis-Napoléon teljesen megnyerte Emile de Girardin lapját, a *La Presse*-t és a *La Liberté*-t. Mindkét újság le akar számolni Cavaignackal. A *La Presse* a Cavaignac elleni személyes támadásokra specializálja magát.

Végül pedig Louis-Napoléon olyan név viselője, ami ismerősen cseng a kevésbé tájékozott franciák fülében is. Napóleon, a császár, Bonaparte tábornok, a kis káplár a kunyhók esti homályában felhangzó katonatörténetek és hazafias elbeszélések hőse, olyanoké, mint például Balzac „A falusi orvos” c. művében az öreg katona elbeszélése is.

A republikánusok olyan „mágikus névbe”, olyan irracionális lelkesedésbe ütköznek, amiről lepattannak érveik. „Hegyeink, völgyeink mindenfelől zúgva visszhangozzák az »Éljen Napóleon!«-t. Mi más ez, mint *mámor, esztelen szenvedély*... Azt mondják, ő az, akinek meg kell mentenie Franciaországot.” – írja egy lyoni republikánus, akit a dolog elszomorít.

Míg Cavaignacot a hivatalos tisztségviselők tartózkodóan képviselik, Louis-Napoléon ügye valóban jóindulatú és meleg népi támogatásra lel. Azokban a demokratikus klubokban, amelyek túléltek a reakció zaklatásait, felszólalások hangzanak el Louis-Napoléon jelöltsége mellett. Születtek új, teljesen napóleonista klubok is. Párizsban ezek közül a legtekintélyesebb a Boulevard Montparnasse-on nyílt meg. Ahhoz a tömegében Napóleon pártjára hódított paraszti néphez, amely vagy azért állt mellé, mert egy könnyen érthető *mítoszt* képviselt, vagy azért, mert a monarchista tekintélyek az ő érdekében vetették latba befolyásukat, most csatlakozott a városi plebejusok jelentős frakciója, főként a politikai tapasztalattal még nem rendelkező fiatalok köréből.

November 20-tól már nem kétséges, hogy Cavaignac jelöltsége napról napra jobban ingadozik, s hogy Louis-Napoléon jelöltsége nap mint nap szilárdul. Lyonban eleinte úgy látszott, Cavaignac kerekedik felül. A mérsé-

kelt republikánusok nagy erőfeszítéseket tettek a herceg ellen.

„Polgártársak – mondja egyik plakátjuk –, nézzétek meg közelebbről azokat, akik arra buzdítanak, hogy Louis Bonapartét válasszátok köztársasági elnökké. Ugyanazokat az embereket látjátok, akik így kiáltoztak sorainkban Waterloonál: *Fusson aki tud*, és akik később a poroszok és kozákok mögé bújva jöttek vissza, fenyegetőzve és kirabolva városainkat és falvainkat. Ugyanazok ők, akik halálba vitték Szent Ilonán a nagy embert, Franciaország büszkeségét. Egész nyíltan kimondják, hogy Louis-Napoléont azért akarják, mert polgárháború révén remélik visszanyerni kiváltságait.”

De a legügyesebb érvelés ellenére, amivel leleplezték az unokaöccs erkölcstelen szövetezését a nagybácsi ellenségeivel, a lyoni mérsékelt republikánusok hiába védtek igazukat. November végén egy aktív bonapartista ügynök jött Lyonba, és azonmód megváltozott a helyzet. Leszaggatták a falakról Cavaignac proklamációit és arcképeit, röplapjait megvetően eldobálták. Másról se beszéltek a városban, csak Louis-Napoléonról.

Louis-Napoléon tanácskozásra hívta össze a Rue de Poitiers-beli legfontosabb képviselőket választói nyilatkozata megszerkesztése előtt. Így elégedettek voltak a november 29-i manifesztum bevezetőjében felsorakoztatott elvekkel. Louis-Napoléon lett „a rend és a biztonság szimbóluma”. Így beszélt: „Ha elnökké választanának, semmi áldozattól se riadnék vissza, hogy megvédjem a társadalmat, amit olyan gátlástalanul fenyegetnek.” A manifesztum gerincét a legitimista elvek elfogadása jelentette (az adminisztráció decentralizálása); az oktatás szabadságát „a vallás védelméből folyó következménynek” nevezte, ami mellett implicite elkötelezte magát. Ezután a nép sorsáról való gondoskodásra, helyzetének megjavítására hivatott intézmények dolgában tett bizonytalan ígérek következtek. A nyilatkozat végül békülésre szólította fel a franciákat, s ez a felhívás egészen úgy hangzott, mint a februári forradalom elítélése.

„Ha engem szólítanak a köztársasági elnök tisztére, tudom, milyen nehéz feladat vár rám, de nem veszítem el a reményt, hogy képes leszek tisztemet betölteni, munkára fogom ösztönözni mindazokat, akiknek ajánlólevele a közvélemény előtt csupán intelligenciájuk és feddhetetlenségük.”

A monarchisták nem zárkóznak el, hogy megadják a hercegnek a propagandájához szükséges anyagi segítséget. Személyes vagyona közepes, hitelekől vagy angol barátnőjének támogatásából él.³ Miután az említett Forbes Campbell nem tudja rászánni magát, hogy kölcsönadjon egymilliót, Fould francia bankár, akit szoros szálak fűznek a Rue de Poitiers-hez, a jövő reményében kockáztat egy félmillió előleget.

Lamartine, Ledru-Rollin, Raspail

Vajon Lamartine jelölteti-e magát? Politikusabbnak látja, hogy nem lép fel, de nem is utasítja vissza a jelöltséget. A *Journal des Débats* hasábjain közzétett levelében azt írja, hogy „az elnökségre vágyani merészség lenne, visszautasítani pedig gyávaság”. Vannak még talán illúziói? Mindenesetre mi sem kevésbé alkalmas a választók megnyerésére, mint egy ilyen kijelentés. Csak saját lapja, a *Le Bien public* tartja őt a lehető legjobb elnöknek.

Ledru-Rollin a maga részéről igyekszik a demokratikus és szociális köztársaság nagy pártjának, vagy ahogy újabban hívni kezdték, a demszocoknak, a kispolgároknak, sőt a munkásoknak élére állni. Már az Első Köztársaság megalapításának évfordulóján kezét nyújtotta a szocialistáknak, rosszalva, hogy visszavonták vagy nem hajtották végre a gazdasági és szociális reformokat. A *Le Réforme* és a Delescluze irányította új lap, a *La Révolution démocra-*

³ Miss Howard, a meggazdagodott színésznő és félvilági hölgy az Elysée-palota környékén fog berendezkedni. (V. ö. *André-Maurois, S.*: Miss Howard. Paris 1956.)

tique et sociale, a hegy párti képviselők szekciójával egyetértésben, Ledru-Rollin kandidatúráját támogatják. Jelöltségét ezenkívül helyesli a „Párizst, a külvárosokat, a munkásszervezeteket, a korporációkat, a hadsereget és a département-okat képviselő”, 300 küldöttből álló nemzeti választói kongresszus; s végül – mindössze néhány nappal a szavazás előtt – csatlakozik hozzá egy országos egyesület, a *Solidarité républicaine*. E szervezet titkára az a Jean Macé, aki később a *Ligue de l'enseignement* (Oktatási Liga) alapításával tűnik ki. Helyi szervezeteket kívánnak létrehozni annak érdekében, hogy előmozdítsák „a szociális reformok békés és rendszeres kifejlesztését; ezeknek kell a demokratikus intézmények céljainak és eredményeinek lenniük”. A tervek jó része papíron maradt. A *Solidarité républicaine* egy olyan demokratikus szocialista párt csíráját rejtette magában, ami nagy szolgálatot tehetett volna február után a demokráciának, ha határozott programmal és jó vezetéssel rendelkezett volna.

A szocialisták, akik Ledru-Rollint „az utolsó óra” szocialistájának nevezik, magukat viszont „forradalmi szocialistáknak”, Raspailt választják. Leginkább három pont emelkedik ki abból a programból, amit Raspail számára szerkesztettek – őt egyébként még a politikai fogolynak kijáró külön megbecsülés is övezte. „A királyok ligája elleni azonnali harcot” kívánják – ez megfelel Raspailnak a Nemzetgyűlés előtt május 15-én kifejtett elgondolásainak –, valamint „a tőkének a munkával való helyettesítését”, és végül „az állam és az egyház tőkéletes szétválasztását”. Raspail jelölésének értéke abban áll, hogy kifejezte a proletárok tiltakozását mindazzal szemben, ami június óta történt, főként az alkotmány kapcsán.

Az elnökválasztás eredményei

A *Le National* egészen a legutolsó percig igen bizakodó cikkeket közölt. Ezek szerint Cavaignacot több újság támogatta, mint Louis-Napoléont. Még a Cavaignac vere-

ségével számoló republikánusok is úgy gondolták, hogy a szavazatkülönbség nem lesz számottevő.

A szavazás két napon zajlott, december 10-én és 11-én.

Kevesebben adták le voksukat, mint április 23-án: a szavazásra jogosultak 75 százaléka, szemben a korábbi 84 százalékkal.

Louis-Napoléon – akit minden újság cikk, minden propaganda- és agitációs írás, a november 29-i választási manifesztum is szándékosan így, családnevét elhagyva nevez – a szavazatok mintegy háromnegyedét kapta meg, tehát 5 434 226-ot.

Cavaignac 1 448 107, Ledru-Rollin 370 119, Raspail 36 920, Lamartine 17 910, Changarnier 4790 szavazatot szerzett.

Az eredmények az április 23-iakkal összehasonlítva lehangolóak. Cavaignac, akinek meg kellett volna kapnia az április 23-án a mérsékelt republikánusokra szavazó megyék támogatását, mindegyik département-ban vereséget szenvedett.⁴ Abszolút vagy relatív többséget ért el az olyan monarchista département-okban, mint Morbihan, Finistère és Maine-et-Loire. Louis-Napoléon az április 23-án még mérsékelt republikánus, orleanista vagy legitimista département-okban győzött, például Szajna megyében, amely április 23-án, majd a június 4-i és a szeptember 17-i pótválasztásokon a demokratikus és szociális köztársaságot támogatta. Ledru-Rollin 370 000 szavazatát a Dél nagyvárosainak és egyes közép-franciaországi vidékeknek köszönhette.

Vajon annak jele volt-e ez, hogy számos munkás, aki a törvényhozó testületi választásokon a demszoc pártra szavazott volna, az elnökválasztáson Cavaignac iránti gyűlöletében Napóleonra szavazott?

Vajon annak jele volt ez, hogy a parasztság teljes egé-

⁴ A keleti département-okban – a besançoni *L'Impartial* felmérése szerint – 1848. november 25-én 115 képviselő közül 105 még Cavaignacot támogatta, december 10–11-én mégis mindenütt kisebbségbe került.

szében a polgári köztársaság, a 45 centime-os adó köztársasága ellen foglalt állást?

Vajon annak jele volt ez, hogy a polgárság többségében megtagadta republikánus küldötteit?

A mérsékelt republikánus képviselők gyakran így értelmezték a szavazás eredményeit, és elbátortalanodva azt várták, hogy a közeljövőben feloszlatják a parlamentet. A monarchisták ujjongtak. Montalembert örömét bizalmas naplójának vallotta meg: „A demokratikus racionalizmust egy név győzte le” – írta.

A szavazatok összeszámlálása egy hétig tartott. Waldeck-Rousseau, az 1899-es miniszterelnök apja jelentette be az eredményeket a Nemzetgyűlés december 20-i ülésén. Cavaignac azonnal visszaadta összes megbízatását, és közölte, hogy miniszterei már beadták nála lemondásukat.

Louis-Napoléon, aki azalatt lépett be, mialatt Waldeck-Rousseau a szavazatszedő bizottság jelentését olvasta, Cavaignac után állt fel a szónoki emelvényre, felesküdt, hogy „hű marad az egy és oszthatatlan demokratikus köztársasághoz”, és többek között kijelentette:

„... A haza ellenségének fogok tekinteni mindenkit, aki törvénytelen úton próbálná megváltoztatni azt [a rendszert], amit Franciaország létrehozott... Én, akárcsak Önök, meg akarom újra erősíteni a társadalom alapjait... Becsületes, tehetséges, hazaszerető embereket gyűjtöttem magam köré, és bizonyos vagyok benne, hogy az eltérő politikai kiindulópontok ellenére Önökkel egyetértésben fognak dolgozni az alkotmány érvényesítésén, a törvények tökéletesítésén, a köztársaság dicsősége érdekében... Ne egy párt tagjai legyünk, hanem a haza fiai, és akkor Isten segítségével, ha nem is vihetünk végbe nagy dolgokat, legalább jót fogunk cselekedni.”

A Nemzetgyűlés tapsol önmaga tönkretételéhez. Az, hogy Louis-Napoléon a hazát állította szembe a pártokkal, az hogy már megalakította a minisztertanácsot, leplezetlen bevallása annak, hogy az új köztársasági elnök

a népbizalom megnyilvánulása alapján fokozott hatalmat kíván magának, mégis nyugtalanítóan hat a képviselőkre.

A Nemzetgyűlés az Elysée-palotát jelöli ki az elnök számára, ott lakott I. Napóleon is Waterloo után. Louis-Napoléon sajnálkozás nélkül hagyja ott december 20-án azt az egyébként kényelmes bérelt szállást, ahol szeptember óta lakott, és a Nemzetgyűlésből egyenesen az Elysée-palotába megy, hogy „rejtelmes homályban tevékenységük nevének tündöklésén és titkos reményei valóra váltásán” – az október 26-i *Le National* megfogalmazása szerint.

Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés agóniája (1848. december 20–1849. május 26.)

December 28-án Rateau, egy, az ismeretlenségbe visszacsüllyedt, bizonytalan politikai színezetű charente-i képviselő, a feloszlást javasolja a Nemzetgyűlésnek. Indítványát nem fogadják el, mert a gyűlés befejezetlennek tekintí alkotmányteremtő munkáját, mivel még nem vitatták meg a kiegészítő alaptörvényeket és nem szavaztak róluk. Rateau indítványa ennek ellenére azt a mindenkiben ott lappangó érzést fejezi ki, hogy a gyűlés immár véget ért.

A mérsékelt republikánusok tábora már korábban megoszlott. Egy részük Cavaignac bajnoka volt, mások meg a Végrehajtó Bizottságot támogatták. Most, hogy más szelek fújtak, a májusban szövetségesként hozzájuk csatlakozott bizonytalan elemek is elfordultak tőlük, így már nem volt erejük ahhoz, hogy visszafordíthassák a szerencse kerekét. A Rue de Poitiers-i monarchisták már csaknem többségi helyzetbe kerültek.

A május 15-ét és a júniusi napokat követő „tisztogatás”, majd a december 10-i megcsúfoltatás után a Nemzetgyűlés egyre inkább egy parlamentcsonkhoz hasonlított.

A köztársasági elnök első lépése, a minisztertanács ki nevezése felért egy kihívással. Hála Thiers gondos adagolásának – aki visszautasította a neki felajánlott hatalmat, nehogy kompromittálja magát –, a miniszteri gárda főként a dinasztikus baloldalhoz tartozó orleanistákból állt össze, olyan emberekből, akik már februárban kormányt alakíthattak volna, ha sikerül elkerülni a forradalmat.

Odilon Barrot lett a miniszterelnök és egyben igazságügy-miniszter is. A Guizot által elmozdított hivatásos diplomata, Drouyn de Lhuys kapta a külügyi tárcát, Guizot egy másik ellenfele, Léon de Malleville a belügyit. De Tracy tengerészeti miniszter, Hippolyte Passy pénz-

ügyminiszter és Léon Faucher közmunkaügyi miniszter szintén baloldali orleanisták voltak, e két utóbbi ráadásul neves liberális közgazdász. Egy másik orleanista, Rulhière tábornok kapta a hadügyi tárcát. Az orleanista miniszterek e szorosan összetartó csoportja mellett a legitimista Falloux és a mérsékelt republikánus Bixio tartoztak még a kormányba. Falloux-nál régi barátja, Persigny puhatolózott, elfogadja-e a miniszterséget; Montalembert és a klérus ösztönzésére elvállalta a közoktatásügyet. Az olasz születésű Bixio kereskedelemügyi miniszter lett, korábban Lamartine megbízásából az Ideiglenes Kormány ügyvivője volt Torinóban, a piemont-szardíniai királyi udvarban.

A születőben levő új minisztertanácsba beválasztottak magukon viselték a testület reakciós szellemének jegyét. Az a Changarnier, aki már nem is vette a fáradságot, hogy véka alá rejtse a köztársaság elleni gyűlöletét, a Nemzetőrség főparancsnoki tiszte mellé megkapta a párizsi katonai körzet parancsnokságát; ezt a tisztséghalmozást tiltotta az 1831-es, Nemzetőrsegről hozott törvény érvényben levő 67. §-a. Changarnier-vel bizonyosak lehettek, hogy ha lenne is újabb felkelés, azt alaposan megtorolnák. Etienne Aragót, a februári garnitúra utolsó még funkcióban levő tagját eltávolították a posta éléről. Gervais de Caen helyére a rendőrprefektúrán egy csendőr ezredet állítottak. Bugeaud kapta az alpesi hadsereget, azzal a feladattal, hogy tartsa szemmel Lyon népét.

A republikánus polgárság hatalomból való kiszorulását részben politikai hibáinak, részben a burzsoázia átalakulásának köszönhette.

A francia polgárság 1848 decemberében

1848 végén újra megélénkült az üzleti élet.¹

Lyonban július folyamán feloszlatták az Emmanuel Arago által megszervezett nemzeti műhelyeket, így a Guil-

¹ *Molok, A. I.*: Id. mű, 62. old., Edition de *La Nouvelle Critique* 1954. – A szerző kimutatja, hogy a válság a nyár eleje óta enyhült.

lotière és a Croix-Rousse munkásai „munka és kenyér nélkül” maradtak. A republikánus városi tanács hazafias gyűjtést indított, és hivatalos megrendeléseket sürgetett a kormánynál a lyoni selyemszövőgyárak részére. Októberben már úgy nyilatkoztak a selyemkészítők, hogy ragyogóan megy az üzlet, hogy a lyoni selyemgyártás nem látott ilyen virágzást 25 éve. És nemcsak a selyemszövés kapott új lendületet Lyonban, ismét megindult a vasútépítés is.

Október 23-án Dussard, Seine-Inférieure prefektusa, az ismert közgazdász, aki a Párizs–Rouen vasútvonal igazgatója volt, így írt Rouenből a kereskedelmi miniszternek: „1 500 000 frankot gyűjtöttünk... »Union des intérêts municipaux et industriels« (Városi és Ipari Érdek-képviseleti Egyesülés) néven részvénytársaságot alakítottunk, és újból megindítottunk mintegy húsz kisebb-nagyobb gyárat. Egyeseknek fazonmunkákat adtunk, és a terméket vagy elraktároztuk, vagy eladtuk, másoknak – és ezek voltak többen – pamutszövetet biztosítottunk.”

A Le Havre-i helyzetet az jellemzi, hogy míg augusztusban legalább az ipari üzemek egyharmada zárva tartotta még kapuját, három hónap múlva már csaknem mindegyik közel ugyanannyi munkást foglalkoztatott, mint februárban.

Az ipari tevékenység fellendülésének hasonló adataira bukkanunk az északi iparvidéken, Elzászban és Párizsban. A Massif Central, észak és Pas-de-Calais kőszénbányái ugyan csak lassan indultak meg – 1847-ben 34 800 bányászt foglalkoztattak, és 1850-ben sincs még több mint 32 900 bányászuk² –, de északon és Pas-de-Calais-ban legalább az 1847 óta lelassult ipari fejlődés 1848 végére határozott élénkülést mutat. A maubeuge-i nagykohót és a Denain–Anzin-féle kovácsolóművet 1849 elején alapítják. Az elzászi fonodák, amelyek 1847-et megelőzően az élen voltak, kezdik visszanyerni lendületüket. Charles-

² A százas számértékre kerekített adatokat lásd *Simiand, F.: Le Salaire des ouvriers des mines de charbon en France. Paris 1907. A táblázat.*

Emile Dollfuss, Odilon Barrot barátja – akivel együtt ült a dinasztikus párt padjainak balszárnyán – most, hogy a politika jó úton halad, bízik a gazdasági fejlődésben. Az elzászi pamutipar új fellendülésére számít az 1850-es években.³ A párizsi kis és közepes méretű ipari üzemek szintén felélénkültek. A modernségéről nevezetes Davin-féle gyapjúszővőde 1849-ben indul. Egyesek bukása másoknak hasznára volt. És a burzsoázia arra a megállapításra jut, hogy a nem elég jól megalapozott vállalkozások és kereskedések csődje, akárcsak a munkanélküliség, az ég egyfajta jogos büntetése. A Nemzetgyűlés elutasította a hitelezők és adósok közötti békés megegyezésre vonatkozó tervezetet augusztus 22-én.

Visszavonulóban a gazdasági válság. A pénzvilág szaklapjai olyan kedvező jelekről adnak számot, mint az ipari értékpapírok, a járadék szilárdsága, a rendelések számának növekedése és hasonlók.

A burzsoázia ebben a gazdasági és politikai válságban megkeményedett, és felvérteződött az olyanfajta érzelmi nekihevések ellen, mint amilyeneknek korábban engedett, amikor pl. a júliusi monarchia idején harcba kellett szállnia az uralkodó fináncoligarchiával.

„Valami durva, kegyetlen, embertelen vonást vesz fel az erkölcs és a nyelv – írja nővérének Renan. – A *rend* emberei, az ún. *tisztességes emberek* egyebet se követelnek, mint golyót és kivégzést.”

A július 1-ről kelt levél tele van azokkal a szörnyűségekkel, amiknek Renan a júniusi napok megtorlásai során tanúja volt, de a júniusban megmutatkozó polgári mentalitás hosszú életű lett. „És azt gondolják – folytatja Renan –, hogy örök győzelmet arattak.”

Véget értek február álmai, véget értek a félelem diktálta

³ Az 1850–1860 közti évtizedben az Haut-Rhin megyei pamutfeldolgozás gőzgépi kapacitása közel megháromszorozódik. 1857-ben a gőz több energiát szolgáltat a szektornak, mint a duzzasztóművek. (Fohlen, C.: *L'Industrie textile au temps du Second Empire*. 208. old.)

engedmények. Február az eltemetett múlt. Csak mosolyognak rajta, hogy akkoriban milyen „keblemre testvér” szólamokat tudtak hangoztatni.

És vajon kik ismételtették e szólamokat nap mint nap ugyanolyan lelkesen, mint a csakhamar hidegre tett vörös republikánusok, ha nem a „kék”, vagyis a polgári republikánusok? Tűnjenek el hát a vörösök után a kékek is a történelem süllyesztőjében.

A polgári republikánusok ravaszsága, amit oly ügyesen alkalmaztak korábban a valóban négyhavi nyomorúságukat a köztársaságért áldozó munkások követeléseivel szemben, ostobasággá fajul. Most már a kard sem elég. Egy „nagy ember” kell, egy gondviselészerű név.

Ettől a nagy embertől azt várják, hogy teljesítse ki a júniusi győzelmet a júniusban oly odaadó kispolgárság és a parasztság feletti győzelemmé is – jöllehet a parasztság erkölcsi cinkosa volt a Párizst sújtó megtorlásoknak. Jaj minden legyőzöttek!

„De az újból megerősödött hitel éppen azzal mutatta meg, hogy eleven és féltőn szerető isten, hogy a fizetésképtelen adóst asszonyostól és gyerekestől kiűzte négy fala közül, látszólagos javait a tőkének dobta oda, őt magát pedig az adósok börtönébe vetette, amely a júniusi felkelők hullái felett fenyegetően ismét felmagaslott.”⁴

Nesze neked, kispolgár! A Barrot-kormány december 27-én a sóadó felemelését javasolja, pedig Louis-Napoléon Bonaparte mint elnökjelölt adókönnyítést ígért, és kortesei odáig mentek a nagyhangú ígéretekben, hogy egy második Bonaparte alatt úgy lesz, mint az első idején, hogy Európa és nem Franciaország fogja az adót fizetni. Nesze neked, paraszt!

A kék republikánusok osztályuk hálátlansága folytán csalódni kényszerültek. Csalódásuk a kormánnyal folytatott harcukban fejeződik ki.

⁴ Marx: Osztályharcok Franciaországban 1848-tól 1850-ig. Marx-Engels Művei 7. köt. 35. old.

Kissé felbátorítja a Nemzetgyűlés „kékjeit” az, hogy közismertté vált az elnök és az orleanista miniszterek közti nézetkülönbség. Louis-Napoléon kérte a belügyminisztertől a strasbourg-i és boulogne-i összeesküvéséről szóló iratokat. Léon de Malleville azt válaszolta, hogy az anyagot csak a helyszínen, az archívumban lehet tanulmányozni. Az elnök megbokrosodott, és levelében Malleville szemére hányta sérelmeit ezzel az üggyel és egyébekkel kapcsolatban is. „Ilyesmi nem fordult elő Lajos Fülöp alatt, és nem is szabadna előfordulnia.” Az incidens azzal végződött, hogy az elnök bocsánatot kért, viszont az is igaz, hogy ezt Malleville és Bixio lemondása követte.

A Hegypárt december 26-án kezdett offenzívába: Ledru-Rollin Changarnier kettős parancsnoki megbízása miatt interpellált. December 27-én és 28-án a Hegypárt eléri a sóadó mérséklését, ami kedvező a parasztságnak: 0,10 frankban szabják meg kilónként, a kormány által kívánt 30 centime-mal szemben. December 30-án a Hegypárt emlékeztet a Cavaignac által megígért amnesztiára. 1849. január 4-én Falloux harcba keveredik Hippolyte Carnot volt közoktatásügyi miniszter barátaival.

Időközben a mobil gárda is nyugtalankodni kezd. A monarchisták azzal vádolják, hogy az egyre erősödő *Solidarité républicaine* által kifejtett propaganda hatása alá került. A belügyminiszter 1849. január 24-i rendeletével 25-ről 12-re csökkenti a mobil gárda zászlóaljainak számát, hazaküldi a katonai szolgálat alól felmentetteket, a többieket reguláris egységekhez irányítja. A Barrot-kormány ugyanolyan módszereket használ a mobil gárda ellen, mint amilyeneket júniusban a nemzeti műhelyekkel szemben alkalmazott. A mobil gárda fenyegetőzni kezd. A briche-i erődben állomásozó zászlóalj fellázad.

A kormányzat január 29-én az egész párizsi helyőrséget felvonultatja Changarnier parancsnoksága alatt, azzal a céllal, hogy megfélemlítse a Nemzetgyűlés „kékjeit”, a *Solidarité républicaine*-t, a párizsi klubokat – a június után

ellenük hozott intézkedéseket elégtelennek tartván –, a diákokat – akik a szélsőségesen reakciós Lermnier *Collège de France*-beli előadásai ellen tiltakoztak –, valamint a mobil gárdát. Január 29-én reggel Armand Marrast bosszúsan látja Palais-Bourbon-beli lakása ablakából, hogy mindent elárasztott a katonaság. Ott sorakoznak az Invalidusok eszplanádjától a Rue de Bourgogne-ig, valamint a Quai d'Orsay-n. A jobb parton megszállják a Champs-Élysée-t, a Madeleine-t, a Concorde-ot. Ezen a napon igen könnyű megvédeni a rendet, hisz senki sem fenyegeti. Este lefegyverzik a mobil gárda mindazon zászlóaljait, amelyeket a felosztatás érint. A nap folyamán felváltva hallani Napóleon és a köztársaság éltetését. S bár Changarnier késznek mutatkozik, hogy segédkezzék a puccsban, az elnök elhárítja ajánlatát.

Elegendő pusztán a katonai apparátus felvonultatása, hogy a Nemzetgyűlés komolyan fontolóra vegye önnön felosztatását. Loire-Inférieure képviselője, Lanjuinais, a girondista Konvent egyik tagjának fia, aki Guizot idején a dinasztikus ellenzékhez tartozott, a Rateau-féle szöveg módosítását javasolja: a Nemzetgyűlés felosztatását, mihelyt megszavazta az Államtanácsra, a köztársasági elnök és a kormány hatáskörére, a választójogra és költségvetésre vonatkozó törvényeket. A Nemzetgyűlés elfogadja a Rateau-Lanjuinais-javaslatot.

Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés halála

A Nemzetgyűlés azonban mégsem alkalmazkodik pontosan a Rateau és Lanjuinais által felvázolt programhoz. Arra szorítkozik, hogy megszervezze az Államtanácsot és megválassza annak tagjait, miután megválasztotta köztársaságielnök-helyettesnek a baloldali orleanista Boulay de la Meurthe-öt; megszavazza még a költségvetést, az 1849. március 15-i választási törvényt, ami többé-kevésbé a március 5-i dekrétum ismételése, azzal a különbséggel, hogy megtiltja közfunkció és törvényhozói mandátum

együtttes betöltését. Ilyen kicsivé zsugorodik a Guizot idején követelt parlamenti reform.

A Nemzetgyűlés, amit kemény kézzel irányít az Odilon Barrot-kormány, félbeszakítja bizottságai törvényelőkészítő munkáját, a miniszterek hatáskörére, felelősségére vonatkozó tervezetek kidolgozását, sőt felfüggeszti egy sor régóta tanulmányozott, csaknem befejezett törvénytervezet kimunkálását is, így a jogügy szervezetére, a hadügy felépítésére, az oktatásra, illetve a sajtóra vonatkozóakat.

A kormány január 29. óta támadást folytat a Nemzetgyűlés ellen.

Február 24. évfordulóját a köztársaságiak valóságos ünneppé teszik. Az ország középső és déli départementjaiban abcugolják a monarchistákat, támadják az elnököt, Ledru-Rollint és a Hegypárt fő képviselőit éltetik. A *Le Moniteur* kiagyalt beszámolót közöl az általa „rendbontásnak” nevezett eseményekről. A *Journal des Débats* március 3-i számában végre kimondja, mit is gondol valójában a forradalomról és a köztársaságról.

„A köztársaság egy évvel ezelőtt váratlanul röppent ki a tudatlanok és ártatlanok keze közül, s ezek most azzal dicsekednek, hogy ők a Reszpublika alapítói... Február évfordulója lehet családi ünnep, de sose lesz belőle nemzeti ünnep.”

Így fogalmaz az a *Journal des Débats*, amely még három hónappal korábban Cavaignac tábornok, a mérsékelt republikánusok embere elnökjelöltségét támogatta.

A kormány, miután kikérte a Nemzetgyűlés véleményét, úgy dönt, hogy a Legfelsőbb Bíróság előtt feleljenek május 15. vádlottjai: Barbès, Albert, Blanqui, Raspail, Sobrier, Flotte, Quentin, Courtais tábornok és még öt más személyiség, valamint *in contumaciam* Louis Blanc és Caussidière. 1849. március 7-től 25 napon át tartanak a Bourges-ban folyó tárgyalások. Természetesen szó sincs valódi igazságszolgáltatásról a Legfelsőbb Bíróság részéről. A monarchista lapok megszerzik Barbèsnek Blanqui állítólagos besúgó voltáról szóló vallomását, de nem több ez annál, mint ami a Taschereau-féle dokumen-

tum nyilvánosságra hozásakor kiderült. Akik nyilatkozhattak volna a dokumentum kétes hitelességéről, hallgatnak a bíróság előtt. Flotte, a szakács⁵, Blanqui barátja megfenyegeti Barbès. Az április 1-én meghozott ítélet szerint deportálás Albert és Barbès büntetése, Blanqui, Raspail, Sobrier, Flotte és Quentin különböző idejű börtönbüntetésre ítéltetnek (Blanqui tíz évet kap), Courtais-t és a többi vádlottat felmentik. Április 3-án a Legfelsőbb Bíróság Louis Blanc-ra és Caussidière-re is deportálást szab ki, de ők megtagadják a Londonból való visszatérést. Blanqui, Raspail, Sobrier és Barbès Doullens börtönébe kerülnek, Blanquit az itt töltött 18 hónap után a belle-île-i fegyházba szállítják majd át.

A megtorlás és a Nemzetgyűlés iránti ellenséges politika irányítója Léon Faucher, a lemondott belügyminiszter, Malleville utóda. Leváltja az utolsó, 1848. augusztusban megválasztott és nem eléggé engedelmes republikánus prefektusokat, polgármestereket és városi tanácsokat, a köz-társasághoz túlságosan hűséges tanítókat is,⁶ újjászervezi azokat a nemzetőri alakulatokat, ahol még némi forradalmi szellemet őriznek. Léon Faucher-nak pompás segítő-társa egyfelől Changarnier, aki szinte semmibe vette a Nemzetgyűlést, másfelől Bugeaud, aki nem fogy ki a had-seregnek mint a társadalom fenntartó elvének dicséretéből, és aki valóságos konzervatív propagandamissziókat szervez lyoni hadiszállása körül, különösen a gyanúsnek tartott département-okban, így például Loire-ban.

Léon Faucher olyan messzire megy, hogy a Nemzetgyűlés egy szép napon tiltakozást jelent be. Külpolitikáról, a római kérdésről van szó; az ügy eredetét a későbbiekben fejtjük ki. Jules Favre megkísérelte elérni, hogy a Nemzetgyűlés vegye ismét fontolóra elhatározását, de kisebbségben maradt, 292 szavazattal 329-cel szemben.

⁵ Nem tévesztendő össze a szintén blanquista Deflotte sorhajóhadnaggyal.

⁶ Flaubert a *Bouvard et Pécuchet* lapjain kiváló rajzát adja a reakció célpontjául szolgáló falusi tanító szomorú helyzetének.

Léon Faucher azonnal táviratokat küld szét az országba ezzel a szöveggel: „Az agitátoroknak elég, hogy csak egyszer kerüljön szavazattöbbségbe az ellenzék, máris bariádokat fognak építeni és megismétlik a júniusi eseményeket.” A távirat végén département-onként felsorolja a kormányellenes képviselőket mint bajkeverőket. A Nemzetgyűlés 509 szavazattal 5 ellenében elítéli a miniszter manőverét. Léon Faucher-nak május 14-én le kell mondania.

A léte utolsó napjaiban Léon Faucher ellen lázadó, illetve tőle már megszabadult Nemzetgyűlés némi erőre kap, hogy megnyirbálja a kormány kiadásait. A köztársasági elnök reprezentációs költségeit alig 77 szavazatos többséggel fogadják el. Ledru-Rollinnek sikerül töröltetnie a Nemzetőrség főparancsnokának, Changarnier-nak szánt hitelt, 361 szavazattal 304 ellenében. A funkciók törvénytelen halmozása kérdésében a polgári republikánusok elfogadják a Hegypárt álláspontját. Changarnier állítólag azt mondta barátainak: „Sebaj, *gratis* is megverem őket.”

Miután 1849. május 13-án megválasztották az új gyűlést, az Alkotmányozó Gyűlés május 26-án megtartja utolsó ülését. A testületet nem siratták meg. A monarchisták december 20. óta nehezteltek rá pusztá fennmaradásáért. A proletariátus nem láthatott benne egyebet, mint a júniusi felkelés kérlelhetetlen megtorlóját, a bármiféle amnesztiagondolatot elutasító ellenséget. De a mérsekelt republikánusoknak, akik nagy számban váltak a választások áldozataivá, van okuk panaszsra.

A Törvényhozó Nemzetgyűlés

Az 1849. május 13-án megválasztott testületnek a történelem a Törvényhozó Nemzetgyűlés nevet adta.

Mélységesen különbözik az Alkotmányozó Nemzetgyűléstől.

Az osztályviszonyok és a politikai erők megváltoztak egy év alatt.

Míg 1848 áprilisában az Ideiglenes Kormány *Le National* színezetű többsége rendelkezett – Ledru-Rollin és a *Club des Clubs* komisszárai és ágensei ellenére is – a leg-erősebb választási szervezettel, mostanra a polgári republikánusok választási szervezete megsemmisült. Két erő áll szemben egymással: a Rue de Poitiers monarchistái és a Hegypárt.

A választások

A választási periódus valójában már 1849 elején kezdetét veszi, annyira elkerülhetetlennek és közelinek tűnik az Alkotmányozó Nemzetgyűlés kimúlása. Brosúrák tömegével árasztják el a közvéleményt. A bonapartista brosúrákat általában ismeretlen nevek jegyzik, ahogy a június előtti bonapartista bulvárlapokon ugyancsak ismeretlen szerzők nevei szerepeltek. De akárcsak június előtt, most is csak mételyezésről van szó. Ha az olyan követeléseket, mint pl. „választott és tízéves uralmat” hangoztató brosúrák szerzői mögött az elnök barátai rejlenek is, van bennük annyi bölcsesség, hogy nyíltan ne kompromittálják magukat. A többfelé is alakuló vagy újraalakuló, Napóleont pártoló bizottságok sem rendelkeznek hivatalos hatalommal. Hivatalosan az elnök környezete (féltestvére,

Morny¹ és barátja, Persigny) a Rue de Poitiers-ból kerül ki.

A Rue de Poitiers-ban gyülekező parlamenti csoport valóságos konzervatív párttá szélesedik. Az *Union libérale* (Liberális Unió) cégjelzést biggyeszti rá.

Az *Union libérale* kizárással sújtja még a szélsőségesen konzervatív republikánusokat is, elfogadja a legitimistákat, a konzervatív katolikusokat, az orleanistákat és a bonapartistákat, kivéve ha Jérôme-Napoléonnal tartanak kapcsolatot, akit mint „baloldali” napoleonistát elutasítanak.

Az *Union libérale* nem beszél sem köztársaságról, sem monarchiáról, hanem csak rendről, családról, vallásról, tulajdonról. A „rend pártjának” tünteti fel magát.

Az *Union libérale* propagandistáit a konzervatív hírességek közül toborozza. Neki dolgozik Veuillot. „Veilléés d'une chaumière de Vendée” (Esték egy vendée-i kunyhóban) c. könyvében Bugeaud marsall az isten rendelkezésével ellenkező társadalmi haladás és a társadalmi reformátorokat kinevelő nevezetes iskolák ellen mennydörög.

A Rue de Poitiers körének tagjai által összehordott írások a földhözragadt áltudományosság hangján szólnak meg. Ha dialógusokról van szó – és ez gyakori forma –, a hagyománytisztelő öreg paraszt mindig felülkerekedik a merész fiatal parasztemberen vagy a városin, aki azért jött, hogy megzavarja a vidék megszokott nyugalalmát. A falusi munka szokásos, visszatérő rendjére való hivatkozás az egyik legjobb fogása az *Union libérale* propagandájának. Ami a haladás híveit illeti, azok nem emberek, hanem állatok. A „vörösnek” disznószeme van, arcának alsó fele a számáréhoz hasonlít. Szó szerint ez áll a szövegekben. Az alantasság ül diadalt ebben a propagandában.

¹ Morny herceg Hortense királyné és Flahaut gróf viszonyából született. (Flahaut maga egyébként Talleyrand törvénytelen fia.) Morny február 23-ig Guizot-hoz hű kormánypárti képviselő, és csak ez idő tájt közeledett féltestvéréhez.

Miután az *Union libérale* jelentős összegek felett rendelkezik, széles körben terjeszti brosúráit. Propagandájával a munkásosztályt is befolyásolni akarja; azokat, akik iszonyúan megszenvedték a munkanélküliséget, arról próbálja meggyőzni, hogy „minden állam eltartja az urait”, és hogy csak a lusták szegények. Ez a propaganda azonban csiszoltabb, mint a parasztok felé irányuló, szerzői jobban ügyelnek a formára.

A városok népe az *Union libérale* jelöltjeit spontán módon „arisztóknak” és „reakoknak” nevezi el.

A republikánus polgárok letesznek arról, hogy szembe szálljanak az *Union libérale*-al. Nincs a jövőre nézve semmi programjuk. Azzal dicsekszenek, amit állításuk szerint egymaguk hoztak tető alá: az általános választójoggal és az alkotmánnyal. Legszívesebben Zeusz villámai idéznék azokra, akik meg akarnák sérteni az alkotmányt. Mentegetőznek, amiért nem tudtak bizonyos reformokat véghezvinni. De alig figyel rájuk valaki is.

A köztársaság zászlaját a Hegypárt emeli magasra. Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés léte utolsó szakaszában a Hegypártnak sikerült a royalista miniszterek elleni harca folytán részben visszaszereznie a júniusi napokban elvesztett népszerűségét. A pártot irányító kispolgárok megpróbálják összekapcsolni a munkások követeléseit a kispolgárokéival. Fel akarják élesztetni azt a februárban még szoros sans-culotte testvériséget, ami megbomlott, miután a júniusi napok a barikád két szemközti oldalára vetették a kispolgárt és a proletárt. A kispolgárok arra hivatkoznak, hogy a demokrácia egyaránt szükséges a munkásoknak s nekik. „A köztársaságnak csak egy ellenségtől van félnivalója: a nagyburzsoáziától.”² Január 29. a mártírok dicsfényével övezte őket. A *Solidarité républicaine* 27 tagját tartóztatták le, és az üldözött szervezet feloszlott. A Hegypárt politikai szervezete illegalitásba vonult.

² La Révolution démocratique et sociale, 1849. február 9. Idézi Zastenker, N.: La Montagne en 1849. Questions d'Histoire, II. köt. Editions de La Nouvelle Critique, Paris 1954.

A választásokra való tekintettel azonban ismét nyíltan megalakulnak a bizottságok.

A párizsi *Comité démocratique socialiste* (Demokratikus Szocialista Bizottság) kidolgoz egy programot, amit fenntartás nélkül alá kell írnia mindenkinek, aki csatlakozni kíván hozzá Párizsban vagy vidéken. Fő pontjai a következők:

1. A köztársaság felette áll a többség jogainak.
2. Ha megsértik az alkotmányt, a nép képviselőinek becsületbeli kötelességük, hogy a népnek példát mutassanak az ellenállásra.

3. A népek éppoly szolidárisak egymással, mint az egyes emberek; Franciaország haderejének bevetése a népek szabadsága ellen bűn, az alkotmány megsértése; Franciaországnak segítséget kell nyújtani a zsarnokság ellen küzdő népeknek, és Franciaország képes ezt haladék nélkül meg is adni.

4. A munkához való jog minden más jognál fontosabb; ez az élethez való jog. A zsarnokság minden formája közül a tőke zsarnoksága a legsúlyosabb; a nemzet képviselte képes és köteles is ennek a zsarnokságnak eltörlését keresztülvinni.

5. Egy szabad nemzet mindenkinek ingyenes, általános, egyenlő és kötelező oktatást kell hogy nyújtson.

„Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája” c. munkájában Marx élesen bírálja ezt a programot:

„A szociáldemokrácia sajátos jellege abban foglалható össze, hogy demokratikus-republikánus intézményeket követel eszközként, nem ahhoz, hogy a két végletet, a tőkét és a bér munkát megszüntesse, hanem ahhoz, hogy ellentétüket letompítsa és összhanggá változtassa.”³

Annak az 58 képviselőnek a nevében, akik végül is csatlakoznak a Hegypárt csoportjához, Félix Pyat ezenkívül egy kiáltványt is szerkeszt, amelyben a munkához való jogot összekeveri a „tőkéhez, vagyis a munka eszközéhez való joggal”, amit a kölcsön nyújtására szolgáló szervezet

³ *Marx-Engels Művei*. 8. köt. 131. old.

ad; ez a kiáltvány egyben a *Comité* programjának a kifejtése. Pyat követeli: a köztársasági elnöki tiszt megszüntetését, a végrehajtó hatalomnak a törvényhozó hatalom alá rendelését, a sajtóóvadék eltörlését és a sajtó szabadságát, az állami tisztviselők választás vagy pályázat útján történő kiválasztását, a magas fizetések csökkentését és az alacsony bérek, főként a tanítók bérének emelését, a katonai szolgálat és a jogi intézmények reformját, a só- és az italadó eltörlését, a 45 centime-os adó visszatérítését, a földadó és az iparendelékek adójának felülvizsgálatát, progresszív adó bevezetését a nettó jövedelemre.⁴

A munkásság, amelynek kisebb jelentőségű bérmozgalmairól ugyan hírt ad a sajtó, hagyja, hogy próbálják meggyőzni, de nem mutat különösebb lelkesedést.

A prefektusok jelentik a Belügyminisztériumnak, hogy a *Comité* és Félix Pyat elveit tükröző gondolatokat terjesztenek röplapokon a falvakban és a kaszárnyákban.

A falvakban a tanítók a *Comité démocratique socialiste* önzetlen propagátorai. Kimutatják, hogy az elmúlt fél évszázad párizsi forradalmi mozgalmai nélkül a parasztok életkörülményei megmaradtak volna olyanok, mint amilyenek XVI. Lajos alatt voltak, hogy a szegényparaszt érdekei ellentétesek a kurtanemesekéivel, hogy az Ideiglenes Kormány burzsoái csak a parasztot nyúzták, aki mást se tesz, csak a 45 centime-os adó behajtása ellen lázad. A *Comité démocratique socialiste* egy kiáltványt terjeszt, a Babeuf-követő burgundiai Joigneaux-nak 1849. április 22-én Le Mans-ben egy demokratikus banketten elhangzott beszédét, az „A mes frères des campagnes”-t (Falusi testvéreimhez). Joigneaux a parasztoknak az összefogást, a kölcsönös segítséget és a szövetkezést ajánlja.

A kaszárnyákban a demszoc gondolatok terjesztői azok az altisztek, akik február után a hadsereg demokratikus átalakításában reménykedtek, abban, hogy lehetővé váljék

⁴ Zastenker utóbb idézett művében részletes vizsgálatnak veti alá a Hegypárt programját, és elemzi azokat az ellentétes társadalmi erőket, amik a program terjesztésére voltak hivatottak.

az altiszti fokozatból a tisztí rangra emelkedés, és akik csalatkoztak reményeikben. Nem egy tábornok „fertőzöttnek” tartja a hadsereget, legfőként a tüzérséget. Megbüntetik, más helyőrségbe rendelik a gyanús altiszteket. Áthelyezik a „veszélyes” ezredeket. Az agitáció talán látványosabb, mint amilyen mélyreható. Akárcsak a restauráció és a júliusi monarchia idején, a hadseregbeli ellenzék valószínűleg csak gyenge kisebbséget képvisel.

Léon Faucher miniszter, aki az egész választási időszak hatósági felügyeletét gyakorolja – lemondása csak a választások után lép érvénybe –, saját szavai szerint pártatlanságot színlel mind a *reak*, mind pedig a *demszoc* csoportokkal szemben, de gyakorlatilag az *Union libérale* jelöltjei élvezik az államapparátus támogatását.

A választások eredményei

A szavazás során nem történnek említésre méltó összetűzések. Mindössze Lyonban van némi hangoskodás.

Egyes képviselők több helyen való beválasztása folytán a 750 parlamenti helyből csak 713-at lehet betölteni. A köztársaságiakat, akik csaknem mindenütt széthúztak, megelőzték a rend csaknem mindenütt egységesen fellépő emberei.

A polgári republikánusok közül a legismertebbeket, akikre a sajtó a „kékek”, a „tiszták” vagy a „nemzeti színűek” címkét ragasztotta, alig néhány kivétellel lesöpörték a pályáról; így vereséget szenvedtek az egykori Ideiglenes Kormány tagjai, Lamartine, Marrast, Garnier-Pagès, Marie, Dupont de l'Eure, de a Végrehajtó Bizottság és Cavaignac volt miniszterei is, mint Bastide, Carnot, Trélat, Jules Favre⁵, Sénard⁶, Goudchaux, Flocon. A pol-

⁵ Lamartine és Favre az 1849 végén tartott pótválasztások során kerülnek a Törvényhozó Nemzetgyűlésbe.

⁶ Sénard felhagy a politikával, és ragyogó karriert fut be mint az üzleti világ ügyvédje.

gári republikánusok csoportja körülbelül 75 tagra redukálódik. Vezetői: Arago, Crémieux és Grévy. Az újra megválasztott Cavaignac a maga útján jár.

Bár általában számítottak a polgári republikánusok vereségére, ilyen totálisnak nem képzelte azt sem a kétség, sem a remény. Az alulmaradtak közül nem egy nevetségesen csekély szavazatot kapott.

Másfelől a Rue de Poitiers-csoport győzelmében is van valami túlhajtott. Mintegy 500 képviselő alkotja a kifelé egységes irányzatú konzervatív többséget. De közelebb-ről megvizsgálva, a konzervatív blokkban tendenciák koalícióját kell látnunk: 200 legitimista, mintegy 30 katolikus, több mint 200 orleanista és körülbelül 50-en vannak az Elysée-palota barátai. A legitimisták vezérei még mindig Berryer és Falloux. A konzervatív katolikusokat továbbra is Montalembert irányítja; az orleanista vezérek vagy az Alkotmányozó Nemzetgyűlés orleanista főkolomposai – vagyis Duvergier de Hauranne, Rémusat, Thiers, Molé –, vagy új fiúk a Második Köztársaság politikai világában, mint Victor de Broglie. Az Elysée barátainak köre olyan emberekből tevődik össze, akik eddig nemigen hallattak magukról, még ha benn ültek is az Alkotmányozó Nemzetgyűlésben. Ilyen Lucien Murat, Louis-Napoléon unokatestvére, aki otthagyva lot-i kerületét, elsőként futott be Párizsban; ilyen a tegnap még ismeretlen Fialin de Persigny, akit két helyen is megválasztottak, ilyen d'Hautpoul tábornok, aki Aude-ban győzött.

A reakciós mélyáramlat ellenére sem az *Union libérale* vezetői, sem az elnök környezete nem elégedettek, mert a jobboldali győzelmet a Hegypárt 180 képviselői helyet biztosító félgyőzelme ellensúlyozza.

Ledru-Rollin másodiknak jött be Párizsban, és még négy département-ban is jelölték. Félix Pyat-t három, Michel de Bouges-t és Mathieu de la Drôme-ot két helyen választották meg. Tanárok, mint Malardier és altisztek, mint Commissaire, Boichot és Rattier kerekedtek felül ellenjelöltjeiken.

A „rend emberei” szörnyülködve emlegetik a nièvre-i választásokat, ahol a Hegypárt jelöltjei közül nem csak Malardier, hanem még hárman: Gambon, Rouet és Miot, a gyógyszerész⁷ lettek képviselők; a côte-d’or-i választásokat, ahol az urnák többségéből Joigneaux neve került ki; a saône-et-loire-i választásokat, ahol a kommunista Esquiros győz, és a szintén „vörös” lyoni választásokat.

Ezen eredmények hírére – s nem ismervén még az *Union libérale* számára kedvező végeredményeket – Bugeaud a lyoni „csőcselék megleckéztetésére” és a vörös vidék eltiprására készül. Már nem türtőzteti magát, így ír Thiers-nek:

„Milyen vad, kegyetlen állatok! Isten hogyan engedheti meg, hogy az anyák ilyeneket szüljenek! Ó, ezek ám az igazi ellenségek, nem pedig az oroszok vagy az osztrákok!”⁸

Összességében gyenge volt a választási részvétel (60 százalékos a december 10-i 75 és az április 23-i 84 százalékosal szemben). A városokban sokan maradnak távol a forradalmi munkásság közül, mert hajlanak az általános választójognak mint csalásnak az elutasítására, de távol marad sok paraszt is.

1849. május 13. kialakítja Franciaország választási térképét. A Hegypárt emberei, akik néhol koalícióra lépnek a viszonylag haladó polgári republikánusokkal, 16 département-ban szerzik meg az abszolút többséget (Pyrénées-Orientales, Ariège, Var, Basses-Alpes, Hautes-Alpes, Drôme, Isère, Rhône, Saône-et-Loire, Allier, Nièvre, Cher, Loire-et-Cher, Haute-Vienne, Corrèze, Haut-Rhin). A szavazatok 40–50 százalékát érik el 23 département-ban (Basses-Pyrénées, Hautes-Pyrénées, Gers, Lot-et-Garonne, Dordogne, Lot, Aveyron, Tarn, Aude, Hérault, Bouches-du-Rhône, Vaucluse, Ardèche, Puy-de-Dôme, Creuse, Indre, Loire, Jura, Haute-Saône, Bas-Rhin, Seine, Pas-de-Calais, Nord). Együttesen ez hegy-

⁷ Gambot és Miot is a Párizsi Kommün tagjai lesznek 1871-ben.

⁸ Idézi *Schnerb, R.*: Le XIXe siècle. 78. old.

párti tömböt eredményez Franciaország középső, délkeleti és délnyugati területein, még hozzá egy csaknem töretlenül egységes tömböt.⁹

A konzervatívok ugyancsak egységes, hézagatlan tömbje Franciaország nyugati, keleti és északi területeit foglalja magában.

Az *Union libérale* vezetői még hosszas megfontolás után is súlyosnak ítélik a helyzetet.

Az elnök és a Törvényhozó Nemzetgyűlés

A május 28-án összeült Törvényhozó Nemzetgyűlés elnökévé a vén kéjenc orleanista Dupint választotta meg, aki Lajos Fülöp alatt 1832-től 1839-ig már a Parlament elnöke volt.

*Királyok faragatlan kizsákmányolója, dunai
udvaronc, undok
durva hizelgő!...
Vaskos élcei mint ormóttan bakancsok
tiporták a szárnyas ékesszólást.*

Így szól róla Victor Hugo a „Les Châtiments”-ban.

A 180 hegypárti jelenléte felfordítja annak a konzervatív többségnek a gyomrát, amelyet Georges Renard „Histoire socialiste de la Deuxième République” (A Második Köztársaság szocialista története) című munkájában találó módon „a burzsoá többség láthatatlan kamarája” névvel illetett.

Úgy látszik, a burzsoá többség attól retteg, hogy a republikánusok – kihasználva a monarchisták közti hatásköri nézeteltéréseket – manővereket kísérelnek meg ellene.

Changarnier, aki január 29-én gorombán lehordta az

⁹ Néhány kiegészítő pontosítást tartalmaz J. Bouillon cikke, a „Les Démocrates-socialistes aux élections de 1849”. (Revue française de Science politique, 1956. 1. szám.)

elnököt, amiért nem állt rá az államcsínyre, ismét csak államcsínyről beszél. Dr. Véron, a *Le Constitutionnel* szerkesztője a „Mémoires d'un bourgeois de Paris”-ban (Egy párizsi polgár emlékirata) azt írja, hogy az előkészületek állítólag egészen komolyak voltak.

Az elnök, aki jóval körmönfontabb, inkább az intrikákat kedveli, ezek eddig is nagy hasznára voltak.

Léon Faucher lemondása és a beosztottak személyében történt változások miatt szembe kell néznie a minisztertanács átalakításának problémájával. De hogyan csinálja? Vajon Louis-Napoléon továbbra is a dinasztikus orleanista ellenzékől toborozza majd minisztereit? Számot vetve a legitimista csoport befolyásával a Törvényhozó Nemzetgyűlésben, vajon helyet biztosít-e Falloux mellett más legitimistáknak is? Még nem bizonyos benne. Egyetlen megoldás már az első percben kizártnak látszik, mégpedig barátainak a hatalomra juttatása. Még túlságosan kevesen vannak, és még nem jött el az ideje, hogy kiemelje őket a homályból.

Minthogy Odilon Barrot a belügyet Dufaure-ra, Cavaignac legodaadóbb választási kortesére akarná bízni, az elnök írásban közli vele, hogy saját személye iránt odaadó emberekre van szüksége, hogy azokat a rendőröket, akiket Cavaignac idejében Dufaure nevezett ki, le kell váltani, és ezt a szinte már nem is csak szibillai mondatot fűzi hozzá: „Végre fel kell éleszteni mindenütt, *nem a császárság, hanem a császár emlékét.*”

Egy Falloux–Bugeaud-kombináció is megbukik.

Thiers, Molé sorra illetéktelennek jelentik ki magukat. „A hatalmat ugyancsak kívánták, de a felelősséget egyáltalán nem óhajtották.”¹⁰

Louis-Napoléon tehát nem tehet mást, visszatér a Barrot–Dufaure-kombinációhoz.

A miniszterségre aspirálóknak ugyanakkor az volt a benyomásuk, hogy, szemben az elnökkel, ők nem játszota tak elég óvatosan. Vajon tévedett Thiers, amikor egészen

¹⁰ *Tocqueville*: Id. mű.

hülyének ítélte az elnököt? Tocqueville már úgy látja, az elnök nem minisztereket, hanem „cinkosokat” keres.

A közvélemény be nem vallott kompromisszumokat gyanít, amikor a *Le Moniteur* június 3-i számában nyilvánosságra hozzák az új miniszterek kinevezését.

Odilon Barrot barátai elfoglalják azokat a helyeket, amelyeket Odilon Barrot kívánt elérni számukra. Dufaure a belügyi, Tocqueville a külügyi, Lanjuinais a mezőgazdasági tárcát kapja. Dufaure erősen számít arra, hogy belügyminiszterként eltorlaszolhatja az elnök által jártat kívánt, az Odilon Barrot-hoz intézett jegyzékben felvázolt utat: „Végre fel kell éleszteni mindenütt, nem a császárság, hanem a császár emlékét.” Falloux, aki megtartotta a vallás- és közoktatásügyet, fél, hogy saját és a legitimista párt sorsát is túlságosan hozzákötötte ehhez a tákolmányhoz, ami éppolyan baloldali dinasztikus árnyalatú, mint az előző Barrot-kabinet.

Engedve Barrot és Dufaure követelésének, az elnök azt a hitet kelti, hogy óvatlanul felfedett trónigénye nem komoly, s hogy mindenképpen feláldozza ambícióit annak a félelemnek, ami a 180 hegypárti képviselő előtt a rend valamennyi emberét elfogja.

Újabb republikánus vereség (1849. június 23.)

A párizsi klubok, miután komolyan vették a Lajos Fülöp-rezsim ellenzéki lapjai hirdette szolidaritást Lengyelországgal, a nemzeti politika alapelvének tekintették azt, és 1848. május 15-én előzőnlötték a Nemzetgyűlést.

1849. június 13-án, miután úgy vélik, hogy a Francia Köztársaság, ha hűséges a november 4-i alkotmányhoz, tartozik önmagának azzal, hogy ne kezdeményezzen semmit egy testvéri nép – adott esetben a római nép – ellen, a Hegypárt vezetői Párizsban egy reménytelen felkelést kísérelnek meg.

De hogy június 13-át megérthessük, május 15-ig kell visszanyúlni.

A köztársaság külpolitikája 1848. május 15-től az Alkotmányozó Nemzetgyűlés feloszlásáig

„Ügynökeink nagy része, akik a monarchia kreatúrái voltak, szívük mélyéből és szenvedélyesen gyűlölték azt a kormányt, amelyet szolgáltak; s a demokratikus és köztársasági Franciaország nevében a régi arisztokrácia restaurációját hirdették, titokban pedig az európai abszolút monarchiák visszaállításán munkálkodtak.”

Ha Tocqueville „Emlékezései”-nek ez a megállapítása megfelel az igazságnak az Ideiglenes Kormány idejére, még inkább igaz a Végrehajtó Bizottság, majd Cavaignac diktatúrájának periódusára.

1848 júniusáig úgy tűnt, a Habsburgok abszolút monarchiája közel van ahhoz, hogy összeomoljék az általa elnyomott népek csapásai alatt. 1848 júniusa óta azonban a Habsburg-generálisok lassan és türelmesen visszaszerzik mindazt, ami már szinte kicsúszott uraik kezéből (vagyis

Csehországot, Észak-Itáliát, Ausztriát stb.). Őket a párizsi felkelés leverése épp annyira bátorítja, amennyire a forradalmárokat elcsüggeszti.

Cavaignac komoly érdemeket szerzett az európai reakciónál, és a cár üdvözli szép sikere alkalmából:

„Bárminő különbség legyen is azoknak az elveknek tekintetében, amelyeken a francia és az orosz társadalom és kormány nyugszik, a tiszta és köznapi politika síkján semmi komoly érdek nem választja el egymástól a két kormányzatot” – jelenti ki Nesselrode miniszter augusztus végén a cár előtt.

A Victor Hugo inspirálta mérsékelt, de patrióta lap, a *L'Événement* szeptember 12-i számában megállapítja:

„Külföldön Franciaországot becsapják... Franciaország külföldön kezét nyújtja Ausztriának, az pedig kezét nyújtja Oroszországnak.”

Közben pedig – bár egyre meddőbb – nem szűnik a forradalmárok egyre tehetetlenebb rokonszenve az olasz forradalmárok iránt. De ettől a rokonszenvtől teljesen függetlenül igen határozott formában merül fel a Cavaignac tábornok-féle kormányzat számára az itáliai kérdés.

Az 1848 januárjáig liberális IX. Pius pápa, amióta Itáliában forradalmi események zajlanak, napról napra kevésbé liberálisnak bizonyul. A IX. Pius és a római nép közt egyre fokozódó rossz viszony a pápai kormány július 19-i bukásához vezet, és utána sem képesek olyan kormányt alakítani, ami bírná a római nép bizalmát. Miután június óta már nem aggasztja a francia állam köztársasági mivolta – a felkelés előtt nem nagyon sietett a köztársaság elismerésével –, IX. Pius felhívást intéz Franciaországhoz, az egyház idősebb leányához, hogy szabadítsa ki őt a római nép okozta szorongatott helyzetéből.

Bastide (a *Le National* embere) túlságosan is fél attól az előre látható reakciótól, amit egy ilyen rendőri misszió a köztársasági polgárság, sőt a monarchista polgárság egy része körében is kiváltana, ezért nem vállalja, kibúvót talál.

Ezután – szeptember 16-án – IX. Pius kormánya élére

egy hibrid egyéniséget választ: a tudós és diplomata Rossit. Rossi Párizsban, a *Collège de France*-ban tanított, és Guizot, miután francia állampolgárságot adott neki, szentszéki nagykövetévé nevezte ki. Rossi a februári forradalom után nem tért vissza Franciaországba.

Rossi miniszterelnököt gyűlöli a római nép, mert ellenforradalmár. November 15-én megölik. November 16-án a római forradalmárok arra kérik fel a pápát, hogy fogadjon el az általa januárban elismerteknél jelentősebb reformokat. IX. Pius inkább a Rómából való menekülést választja. Az a hír járja, hogy Franciaország felé indult. Ez alkalommal Cavaignac hajlandó lenne beavatkozni. Nincs ugyan rá alkalma, mert IX. Pius pápa a nápolyi királyságba, Gaetába menekült, de szárazföldi és tengeri csapatösszevonást rendel el a földközi-tengeri partokon, készülve az intervencióra. Végül Louis-Napoléon minisztereinek kell Cavaignac elvetélt intervenciójának következményeivel szembenézniük.

A minisztertanácsban Falloux azokat a konzervatív katolikusokat képviseli, akiknek számára a pápa világi hatalmát érintő római események kérdése s a fegyveres beavatkozás egyáltalán nem vitatható. Falloux ostrom alá veszi Louis-Napoléont, aki november végén nemcsak hogy csúfot űzött Cavaignac kezdeményezéséből, de ráadásul tartózkodott is a szavazástól november 30-án, amikor az Alkotmányozó Nemzetgyűlés jóváhagyta ezt a kezdeményezést. Louis-Napoléon, a volt karbonári, aki 1831-ben maga is részt vett a pápai kormány elleni romagnai felkelésben, és akinek fivére e felkelés következtében halt meg, személyes hajlandóságból a pápa ellenfeleihez húzna. De végtére is kötik a katolikusoknak tett választási ígéretei, vagyis az, hogy segíti a pápa veszélybe került világi hatalmát támogató erőfeszítéseket. Manin velencei forradalmár hagyatékának közzététele erősíteni látszik a nézetet, hogy, akárcsak számos más esetben, Louis-Napoléon itt is kettős játékot űzött: Manin előtt annak a szerepét alakította, aki a pápa világi hatalmának visszaszorítását kívánja, Falloux előtt pedig azét, aki he-

lyesli e hatalom állhatatos védelmét. Odilon Barrot és Drouyn de Lhuys külügyminiszter elvben ugyan nem utasítják el a fegyveres beavatkozást, de nem bánnák a halogatást.

1849. február 9-én, kéthónapnyi politikai bizonytalankodás után, a római forradalmárok proklamálják a pápa világi hatalmának megszüntetését, kikiáltják a köztársaságot; a francia Alkotmányozó Nemzetgyűlés Hegypártja testvéri üdvözlét küldi a római Alkotmányozó Gyűlésnek.

1849. március 23-án Ausztria végső győzelmet arat Novaránál a Piemont-Szardíniai Királyság felett, amely 1848. június 25-i custozai veresége után is ellenállt az osztrákoknak.

Az azonnali beavatkozás hívei, Falloux-val és Thiers-rel az élen, elfogadtatják a habozó elnökkel azt a nézetüket, hogy Ausztria immár képes egymaga is helyreállítani a pápa világi hatalmát. A kormány elhatározza az intervenciót.

Már csak a hitelek kell az Alkotmányozó Nemzetgyűléssel megszavaztatni.

Április 16-án Odilon Barrot, a kormányterveket ködösítve, a gyűlés jóváhagyását kéri. Kijelentései szerint nincs szó egyébről, mint „honfitársaink védelméről”, arról hogy „gondoskodjunk jogos itáliai érdekeink fenntartásáról”, illetve „arról az óhajunkról, hogy hozzájáruljunk: sikerüljön a római népnek jó, liberális intézményekre alapozott kormányzatot kapnia”. A *Corps expéditionnaire de la Méditerranée* (Földközi-tengeri Expedíciós Hadtest) katonáinak egyetlen lövést sem kell majd leadniok. Ám a hitelkérelem elbírálására létrehozott bizottság hegyparti tagjai nem elégszenek meg a miniszterelnök és Drouyn de Lhuys ködös kijelentéseivel. Vajon, ha a Római Köztársaság nem óhajtja beengedni a Francia Köztársaság csapatait, a Barrot-kormány visszaülteti-e a pápát a világi hatalom trónjára a római nép akarata ellenére is? A miniszterek válaszai olyan homályosak, hogy a jelenlevők közül egyesek úgy érzik, „igen”, mások meg „nem”. Jules

Favre, a bizottság előadója így foglalja össze a hitelkérelem elfogadása melletti érveket:

„A miniszterelnök úr és a külügyminiszter úr indoklásából az következik: a kormány nem gondol arra, hogy Franciaország részt vegyen a jelenleg Rómában fennálló köztársaság felszámolásában. Meg kell akadályozni Ausztriát abban, hogy a hadijogot alkalmazza és hogy kihasználja a győzelem adta kiváltságokat.”

Április 22-én Oudinot tábornok, Reggio hercege – apja a császárság marsallja volt – főparancsnoksága alatt két dandárt hajóznak be Toulonban. Tehát ugyancsak gyorsan cselekszenek.

A Római Köztársaság elhatározza, hogy erővel válaszol az erőre. Civitavecchiai partraszállása után Oudinot április 30-án Róma erődítményei előtt vereséget szenved. 80 halottat és 250 sebesültet számlálnak a franciák.

Jules Favre így kiált fel május 7-én az Alkotmányozó Nemzetgyűlésben:

„Fájdalommal és pirulva kell kijelentenem, hogy a franciák vére a pápáért, az abszolutizmus érdekében hullott. Ennek felelőssége üssön vissza azokra a meggondolatlanokra, akik kijátszottak minket; mert így történt.”

A 328 szavazattal 241 ellenében elfogadott határozat felhívja a kormányt, „késedelem nélkül tegye meg intézkedéseit, hogy az itáliai expedíciót ezután ne térítsék el kijelölt céljától”.

Ezután a kormány kerüli a nyílt állásfoglalást, és Rómába küldi Ferdinand de Lesseps, a konzervatív republikánus elveket valló hivatásos diplomatát, a Szezei-csatorna jövődjé kezdemenyezőjét. A Lessepsnek adott instrukciók az elképzelhető legkétértelműbbek. Lesseps, alighogy megérkezik Rómába, kifejti Drouyn de Lhuysnek, hogy a fegyveres harc súlyosnak ígérkezik, s hogy inkább tárgyalni kellene. Tárgyalásokba is kezd, de a kormány nem sok figyelmet szentel azoknak, Oudinot és a többi katona pedig egyenesen ellenségesen viszonyul akciójához. Abban a táviratában, amit épp az Alkotmányozó Nemzetgyűlés feloszlásának napján, május 26-án intéz

Drouyn de Lhuyshez, Lesseps arra kéri a minisztert, hogy ne hagyja őt továbbra is „az üllő és kalapács között”.

*A Törvényhozó Nemzetgyűlés és a római kérdés
(június 11–12.)*

Drouyn de Lhuys azért nem válaszol, mert a május 13-i választások módot adnak a kormánynak arra, hogy leveesse az álarcot. Május 29-én Lesseps már azon a ponton van, hogy az Alkotmányozó Nemzetgyűlés április 16-i és május 7-i kívánalmainak megfelelő egyezményt kössön. Június 1-én azonban megkapja Drouyn de Lhuys utódjától, Tocqueville-től a visszarendelési utasítást. Mikor Párizsba érkezik, hivatalosan megrovásban részesítik. Lesseps, akit ez undorral tölt el, beadja lemondását.

Május 29-én Oudinot olyan parancsot kap, hogy indítson hadműveleteket. Hadserege kezdeti létszámát folyamatosan növelték, úgyhogy most 20 000 ember felett parancsnokol. Lesseps megítélése szerint a rómaiak ugyanennyi emberrel rendelkeznek, de fegyverzetük elégtelen.

Június 3-án Oudinot csapatai rést ütnek Róma védőfalain.

Mindenki, aki még republikánusnak vallja magát Franciaországban, felháborodik ezen a fél győzelmen, amivel a „rend” pártja dicsekszik. Az utolsó párizsi klubok demokratái megbélyegzik a Római Köztársaság elleni merényletet. Az Haut-Rhin département-i szociáldemokraták június 10-i bankettjükön Louis-Napoléont és minisztereit a nemzet árulóinak nevezik.

Párizs demokratikus napilapjai, a *Démocratie pacifique*, a *Le Peuple* (szerkesztőjét, Proudhont június 5-én tartóztatták le), a *La Réforme*, a *La Vraie République*, a *La Révolution démocratique et sociale* a maguk módján tiltakoznak.

Június 11-én Ledru-Rollin így interpellál:

„Az alkotmányban kimondatik, hogy sosem támadunk

egyetlen nép szuverenitása, szabadsága, nemzeti léte ellen... A kormány megszegte legszentebb kötelességét; megsértette az alkotmányt... A kormánnyal szemben az egyetlen lehetséges cselekedet a vádemelés.”

Odilon Barrot válasza zavart tükröz. Ledru-Rollin második interpellációjában így beszél:

„Megsértették az alkotmányt, meg fogjuk védeni minden lehetséges eszközzel, ha kell fegyverrel is.”

A jobboldal nagy hangon követeli a szónok rendreutasítását. Dupin jóváhagyja ezt a követelést. Ledru-Rollin ekkor a helyéről kiáltja mennydörgő hangon: „Az alkotmány valamennyi francia hazafiságára van bízva; ezt mondtam, és most megismétlem: a megsértett alkotmányt megvédjük, akár fegyvert fogva is.”

Tumultus. A hangzavart Thiers csillapítja le azzal a kijelentésével, hogy egy parlament önmagát szégyeníti meg, ha tovább tárgyal, miután elhangzott körében a „Fegyverbe!” felszólítás.

A vita június 12-én folytatódik, főként Thiers és Ledru-Rollin közt. Ledru-Rollin ügyesen arra kényszeríti Thiers-t, hogy feltárja valódi gondolatait. Thiers-t nem a pápa világi hatalma izgatja elsősorban, hanem inkább a római forradalmárok eltiprása, hogy ily módon fokról fokra megvalósíthassa a francia forradalmárok eltiprását. Thiers a római kérdésben annak a harcnak egy epizódját látja, ami júniusban kezdődött az „anarchia” és a „rend” között. S amikor Ledru-Rollin ismét az előző nap elhangzott érveit hangoztatja, Thiers azt kiáltja oda neki: „Lázadó beszéd!” Erre Ledru-Rollin válasza: „Kozák beszéd!”

Tocqueville, az új külügyminiszter azzal vádolja Ledru-Rollint, hogy csak zűrzavarra vágyik, és ennek érdekében hazugságokat terjeszt. Újra Thiers veszi át a szót, de csak hogy kimutassa az összetartozást Ledru-Rollin, a római háború ellenzője és a júniusi felkelők között.

A kormány elleni vádemelési indítványt 361 szavazattal 202 ellenében elvetik. A „kék” republikánusok egy része a Hegypárttal szavazott.

Még mielőtt Párizsban megtudták volna Oudinot első hadisikerét Róma falainál, a választások óta folyamatosan ülésező *Comité démocratique socialiste* plakátjai útján emlékeztette a támogatásával megválasztott képviselőket, hogy „példát kell mutatniuk a népnek az ellenállásra, ha bárki megsérti az alkotmányt”.

De kire lehetett valójában számítani az ellenállásban? A párizsi proletariátusra? Felettébb kétségesen. Miután Cavaignac megtizedelte, miután legjobbjait elveszítette s elárulták azok, akik most cselekvésre buzdították, meggyengült, és semmi oka sem volt, hogy bizalmával tüntesse ki a Hegypártot. Vagy talán a kispolgárság jöhetne számításba? Ez is kétséges.

A demszoc beállítottságúak számbavétele a haderő körében, érett megfontolás után indokolta azt, hogy Ledru-Rollin helyzetét pozitívan lehessen megítélni a Nemzetőrségben – főként annak 5. és 6. légiójában – és a tüzerlégióban, valamint a hadseregben is, amelynek két hegyparti altisztjét, Rattier-t és Brichot-t Párizsban választották képviselővé.

A parlament június 11-i ülése után a *Comité démocratique socialiste*-nak a legfontosabb párizsi demokratikus újságok munkatársaival és a Hegypárt legjelentősebb képviselőivel megtartott tanácskozásán egy proklamáció megszövegezését határozzák el.

A június 12-i ülés után az előző naphoz hasonló összetételű tanácskozáson elkészült a proklamáció szövege.

Június 13-án reggel a párizsi demokratikus lapok hasábjain ez a proklamáció jelent meg:

„A köztársasági elnök és a miniszterek az alkotmányon kívül állnak. A Nemzetgyűlés azon része, amely tegnapi szavazatával cinkosukká vált, az alkotmányon kívül helyezte magát. A Nemzetőrség felkel... A hadseregben szolgáló testvéreink emlékezzenek rá, hogy állampolgárok és hogy legfontosabb feladatuk az alkotmány védelme.”

A sajtó felhívást is közöl a Nemzetőrség vezető és be-

osztott tisztjei aláírásával: gyülekezzenek a nemzetőrök egyenruhában, *de fegyvertelenül*.

A gyűlés helye az V. kerületi Elöljáróság közelében, a Rue de Bondyn van. A gyülekezés időpontja: 11 óra. De mi a teendő? Menetben a Nemzetgyűlés elé kell vonulni, és figyelmeztetni az alkotmány iránti kötelező tiszteletre.

Dél felé a menet megindul a körút felé. Élén hegypárti képviselők és a februári forradalom személyiségei, köztük Etienne Arago, a 3. légió századosi egyenruhájában. Az indulásnál mintegy 10 000-en vannak a tüntetők, leginkább polgári ruhában. Útközben pár ezer munkás és gyerkőc csatlakozik hozzájuk.

„Éljen a Hegypárt!”, „Éljen az Alkotmány!” „Éljen a Római Köztársaság!” kiáltások hangzanak.

A Boulevard Bonne Nouvelle-en megpróbálják a maguk oldalára vonni a katonákat, de ez nem sikerül. A Boulevard Montmartre-on néhány bravó hallatszik a *Cercle des Amis de la Constitution* (az Alkotmány Barátainak Köre) helyiségéből, ahol a *Le National* polgári republikánusainak van a választási ügyelete.

A kormány és Changarnier csapatokkal rakták tele a Carrousel udvarát és a Tuileriák kertjét. A Nemzetőrség egészével szemben bizalmatlanok, ezért az csak másodlagos pozíciókat foglal el. Elhatározott dolog, hogy lefegyverzik az engedetlenség legkisebb jelére.

Changarnier dragonyosokkal és gyalogos vadászokkal a Place Vendôme-on és a Rue de la Paix-n nyomul előre. Sikerül behatolnia a tömeg közé a lovassággal. A tüntetők egy része beszorul a Boulevard des Capucines-re, a Madeleine felé, a többiek kénytelenek visszafordulni keleti irányban. Azt a kisebb embercsoportot, amely a Boulevard des Capucines-en halad, könnyű szétverni. Azok, akik keleti irányban vonulnak vissza, úgy fedezik magukat, hogy felfordítanak néhány kocsit.

A hegypárti képviselők csoportja, miután fél kettő felé tájékoztatták a helyzetről, a VI. kerületben, a Képző- és Iparművészeti Főiskola táján megpróbál a körutakon

visszaözoñlő tüntetőkhöz csatlakozni. De a képviselők közül sokan hamarosan elfelejtik elhatározásukat.

A Palais-Royalnál¹ Ledru-Rollin és barátai átállásra bírják Guinard tüzelégió-parancsnokot, Courtais volt adjutánsát, valamint néhány tüzért.

Fél háromkor behatolnak a főiskola épületébe. De mihez kezdenek? Legalább a VI. kerületben ki kellene törnie a felkelésnek, hogy gondolkodási időt nyerhessenek. Ám a VI. kerületi boltosoknál süket fülekre talál a fegyverbe szólítás. Haboznak a Nemzetőrség tagjai és ezredesük is. A tüntetők rendetlen csoportokban érkeznek a körutakról. Mialatt Guinard tüzei és a február előtti idők titkos társaságainak néhány harcosa, mint Napoléon Lebon és Villain védelemre rendezkednek be a főiskolán, Ledru-Rollin és a Hegypárt 25 képviselője – köztük Victor Considerant, Rattier és Boichot altisztek megpróbálnak egy új Konventet alakítani.

Közelednek a katonák. Eldördül néhány lövés. A katonák bemennek a főiskolára, Ledru-Rollinnek és még néhány védőnek sikerül elmenekülnie. Csak hét képviselő és Guinard kerülnek a katonák kezére. A felkelésnek vége. Még négy óra sincs.

A fél három óta ülésező Nemzetgyűlés Cavaignac támogatásával már meg is szavazta az ostromállapotot. A tábornok azzal vádolja a Hegypártot, hogy tönkreteszi a köztársaságot, és ezzel a monarchistáknál arat tapsot. A gyűlés elhatározza, hogy vádat emel a főiskolán le-tartóztatott képviselők ellen, és felfüggeszti a demokratikus újságok megjelenését. Erre a sorsra jut a *La Vraie République*, a *La démocratie pacifique*, a *La Révolution démocratique et sociale* és a *La Réforme*. A *La Vraie République* és a *La Révolution démocratique et sociale* számára ez a vég.

¹ A Palais National megnevezés csaknem teljesen eltűnt a közhasználatból, ahogy eltűnt a polgártárs megszólítás és a hivatalos köszöntésként ismert *salut et fraternité* is.

A polgári negyedek nemzetőrei, akik nem vettek részt a harcokban, az este folyamán betörnek a betiltott újságok szerkesztőségeibe, szétrombolják nyomdáikat. Félix Pyat, Martin Bernard, Ledru-Rollin és Victor Considerant el tudnak menekülni, először Belgiumba, azután – Considerant kivételével – Angliába.

A köztársaságpárti vidékiek egészen máshogyan képzelték el a forradalmi Párizs visszavágását. Csak a jelet várták, hogy ők is mozgásba lendüljenek.

Allier-ben, a *Marianne des Champs* nevű titkos társaság 14-éről 15-ére virradóra harci riadóval gyűjtötte össze tagjait. Szegényparasztok, gazdálkodók vagy még gyakrabban bérlők ezek, akik a montluçoni kerület nyugati, gránit szabdalta rossz földjein – a nagybirtokosokkal örökös harcban állva – gazdálkodtak. Magukat „vörösöknek” nevezték, és a „fehér” nevet a nemesekre és szolgálókra ragasztották. Gyűlésük 15-én oszlott szét, amikor már nem volt kétséges hiábavalósága.

Június 14-én Lyonban a következő táviratszöveggel jelent meg a *Le Républicain* című lap:

„Párizs, június 14. – A Hegypárt Nemzeti Konventté alakult. Párizs népe válaszol a képviselők felhívására. Elhatározták az elnök és a miniszterek letartóztatását.”

Ez az álhír féktelen örömmel töltötte el a lyoni munkásokat. Mivel féllegális, féltitkos szervezeteik az elnyomás ellenére is stabilak maradtak – a represszió nem volt olyan kemény, mint Párizsban –, a munkások megpróbálták megszabadítani Lyont a reakciós hatóságoktól. 15-én tört ki a felkelés. Miután Magnan tábornok visszaszorította őket a Croix-Rousse magaslatára, a felkelők egész délután ellenálltak. Mikor megadták magukat, a katonák oldalán 80, a munkásokén 150 halott vagy sebesült a veszteség. A lyoni munkásság leverése után 1500 személyt tartóztattak le.

Montbéliard-ban egy munkásszónok, Darenberg június 16-án egy, a magasabb bérekért és a kenyérárak leszállításaért tartott gyűlésen, vörös zászlóval a kezében azt kiáltja: „Éljenek a vörösök!” Június 13-án, 14-én és 15-

én² zavargások vannak Grenoble-ban, Vienne-ben és Valence-ban.

Lehetséges, hogy a Párizsban dúló kolerajárvány is összetevője volt a nép passzivitásának, de gyermeteg dolog lenne ebben látni a passzivitás egyetlen magyarázatát. A Hegypárt és Ledru-Rollin meggondolatlan politikája sokkal inkább hozzájárult ehhez.

„A Hegypárt fő tévedése – írja Marx – az a bizonyossága volt, hogy győzni fog. Annyira bizonyos volt a dolgában, hogy azt képzelte, mindent elérhet egy békés tüntetéssel. Ezáltal alkalmat szolgáltatott a kormánynak, hogy harc nélkül legyőzhesse... A nép pártja nem a Hegypárt volt.”³

A kormány kihasználta az alkalmat, hogy még inkább elnémítsa a népi mozgalmat. A Nemzetgyűléssel olyan törvényt fogadtatott el, amely egyéves felhatalmazást adott a belügyminiszternek, hogy rendeletileg tilthassa be a veszélyesnek tartott klubokat. Teljhatalmat kapott a Nemzetőrség egységeinek újjászervezésére. Törvényesítették Changarnier parancsnoki megbízatásainak halmozását, hatálytalanítva az 1831-es törvény 67. §-át. Törvénytelennek bélyegezték az „Éljen a szociális köztársaság!” jelszót, és elrendelték a demokratikus brosúrák terjesztőinek felügyeletét. Azt a sajtótörvényt, amelyet maga a többség is „elnyomónak” nevezett, július 27-én szavazták meg. Dufaure ostromállapotot elrendelő törvénye politikai cselekmények egész sorát a katonai törvényszékek hatáskörébe utalta.

Parlamenti vonatkozásban a Hegypárt meggyöngyölve és szétzilálva került ki a június 13-i összezsepülésből. A Nemzetgyűlés természetesen hozzájárult a kormány ál-

² V. ö. *Préclin, E.*: La Révolution de 1848 en Franche-Comté. Etudes d'Histoire moderne et contemporaine. II. köt. 1948. és *Léon, P.*: La Naissance de la grande industrie en Dauphiné. II. köt. 1954. 765. old.

³ Marx cikke a *Der Volksfreund* 1849. június 29-i számában. Közli a Voproszi Isztorii 1955. évi 11. száma. Franciául lásd a *La Nouvelle Critique* 1856. májusi (75.) számában.

tal követelt letartóztatásokhoz. Még azok a hegypártiak is, akik nem vettek részt a tüntetésen, vagy akik idejében elhatárolták magukat, a monarchisták céltáblái lettek. Ökölharcokra került sor, úgyhogy új ponttal kellett kibővíteni a Nemzetgyűlés házszabályait.

Időközben – június 30-án – Oudinot kezére jutott Róma. A védők közt francia demokratákat fedeztek fel, akik május 15. után vagy a júniusi napokat követően hagyták el Franciaországot; ez azután lehetővé tette a reakciósoknak, hogy betetőzzék érvelésüket az itáliai és francia „kártékony” erők azonosságáról. A fellelkesült I. Miklós cár elismerte a Francia Köztársaságot, ami most már kedves lett abszolutista szívének.⁴

Augusztus végén valódi diplomáciai botrány tört ki. A köztársasági elnök, avégből, hogy tudassa nézeteit a római kardinálisok terveiről, akik el akarták törölni a IX. Pius által 1848 januárjában megadott szabadságjogokat, levelet írt a földközi-tengeri expedíciós hadtest egy egyszerű hadsegédjének, Edgar Neynek, a moszkvai herceg fiának:

„Elysée National, 1849. augusztus 18. – Kedves Edgárom, a Francia Köztársaság nem azért küldött hadsereget Rómába, hogy elnyomja az itáliai szabadságot, hanem ellenkezőleg, azért, hogy szabályozza, megvédvén saját túlzásaitól, és azért, hogy szilárdan megalapozza, visszahelyezvén a pápai trónra azt az első egyházfejedelmet, aki merészen élére állt a hasznos reformoknak... A pápa világi hatalmának visszaállítását így foglalnám össze: *általános amnesztia, polgári közigazgatás, code Napoléon és liberális kormány...*”

Edgar Ney azt a feladatot kapta, hogy hozza nyilvánosságra a levelet Itáliában.⁵

⁴ *Vicomte de Guichen*: Les Grandes Questions européennes et la diplomatie des puissances sous la Seconde République française. Paris 1925. I. köt. 412. old.

⁵ Franciaországban a *Le Moniteur* publikálja szeptember 7-i számában.

Nagy mozgolódás támadt az európai kancelláriákon.

Viszont a Törvényhozó Nemzetgyűlést október 1-ig elnapolták, tehát nem lehetett a dolognak azonnal parlamenti reakciója. A hír lesújtotta a katolikusokat és sok monarchistát is, a kész tények elé állított miniszteri kar pedig felháborodott, így a Hegypárt ismét reménykedni kezdett, hogy hasznot húzhat az elnök és a rend pártja közötti esetleges szakításból. De az elnök kimagyarázkodott Falloux-nál, akárcsak elnöksége kezdetén Léon Malleville előtt.

A pápa kénye-kedvére állíthatta helyre világi hatalmát, de amnesztiát hirdetett. Ausztria mindenütt győzött, az erejétől megfosztott Itália pedig a reakció csendjébe merült, és ebben a reakcióban cinkos volt az a Franciaország, amely a pápa biztonsága érdekében helyőrséget hagyott hátra Rómában. Thiers, aki úgy érezte, hogy magára kell vonatkoztatnia IX. Pius Oudinot tábornokhoz intézett, a kegyelmi aktusról szóló levelének egy mondatát, így beszélt a Nemzetgyűlés emelvényén: „A francia fegyveresek az emberiség ellenségei felett győzedelmeskedtek.”⁶

⁶ *Le Moniteur*, 1849. október 29. – Montalembert még 1859-ben, Magenta és Solferino után is úgy ítéli meg, hogy Thiers beszéde a csodálatra méltó jelzõt érdemli ki. (V. ö. Pie IX et la France en 1849 et en 1859. *Le Correspondant*, 1859. október 25.)

Az elnök és az 1850. évi reakciós törvények

Az Edgar Neyhez intézett levél körül kirobbant botrány nem az egyetlen, amit az elnök okoz az 1849-es évben. De a megelőzőek még nem sértették a rendszer híveit.

Az elnök szemléket tart, hadgyakorlatokon vesz részt, új vasúti szakaszokat avat fel. Folyton utazgat, a legkisebb ürügy is elég neki hozzá. És mindenütt szónoklatokat tart.

Egy júliusi napon Chartres-ban a második keresztes háborút meghirdető Szent Bernátot és IV. Henrik felszentelését idézi fel. A vallásra és az egyetértésre mond pohárköszöntőt. Még július van, amikor Amiens-ben, ahol virágokkal szórják tele az utcákat, arra emlékezteti hallgatóságát, hogy 1802-ben ott írták alá az egyetlen olyan szerződést, amely megszakította a Franciaország és Anglia közt 1793-tól 1815-ig tartó ellenségeskedéseket, és a béke dicséretét zengi. Amiens-ből Hamba megy. Akik egy második brumaire 18-át jósolnak, meglepve hallják a polgármesternek és a plébánosnak adott válaszát:

„Nem fonhatok magamnak dicsfényt egy olyan rabságból, aminek az volt az oka, hogy egy törvényes kormányzat ellen lázadtam. Ha az ember már látta, hogy a legjogosabb forradalmak is mennyi rosszat vonnak maguk után, alig érti meg azt a merészséget, amivel valaki magára akarja vállalni egy változás előidézésének iszonyú felelősségét. Nem panaszlom fel tehát, hogy ezen a helyen bűnhődtem hat esztendő fogságot a hazám törvényei ellen való vakmerő lázadásomért, és éppen szenvedéseim e helyén boldogsággal tölt el, ha azt indítványozhatom Önöknek, ürítsük poharunkat azokra a férfiakra, akik meggyőződésük ellenére rábírtak hazájuk intézményeinek tiszteletére.”

Lám, milyen alaptalanok azok a minduntalan újjászü-
lető hírek, amelyek szerint az elnök államcsínyről álmo-
dozik! A hercegnek bizonyára semmi köze ahhoz a *Comité de Pétitionnement pour l'appel à la nation*hoz (a Nem-
zet Riasztásáért Petícionáló Bizottság), amelyről pontosan
1849 júliusa óta kezdenek beszélni. Nyelvbotlásai bizo-
nyára vele született ügyetlenségéből, határozatlanságából
fakadnak, makacs ragaszkodásából az ódon „forradalmi”
és császári ábrándokhoz, amelyekből kellő ügyességgel
egy napon majd csak ki lehet gyógyítani.

A monarchisták hát jó szemmel nézik a rend nevében
meghirdetett keresztes hadjáratot, amit a herceg, ez az új
Szent Bernát folytat Franciaországban. Blois, Tours, An-
gers, Nantes, Rennes polgári és egyházi hatóságai sorra
üdvözlík a gondviselés ezen eszközét. Poissyban, Lou-
viers-ben, Rouenban, Le Havre-ban Changarnier kísére-
tében jelenik meg, akinek június 13-i szerepét a monar-
chista sajtó minden módon felfűjja; az elnököt lelkes
ováció köszönti. Rouen polgármestere poharat emel
„Napóleonra!, Napóleon unokaöccsére!” Elbeufben az
apácák az út porába térdelve imádkoznak az unoka-
öcsért.

Szeptemberben a párizs-épernay-i vasútvonal felava-
tása ad alkalmat a châlons-i püspök áldására, a sens-i
pályaudvar elkészülte pedig az elnök kegyes beszédére.

Ettől fogva aztán az a legkényelmesebb, ha úgy tekintik
a *Le Pays* – az Elysée bizonyos bennfentesei inspirálta
napilap – vagy a *Dix-Décembre, journal de l'ordre* – Gra-
nier de Cassagnac 1849. április 15-én alapított új lapja –
cikkeit, mint amelyek egyáltalán nem kötelezik az elnö-
köt. Egyébként pedig, amikor szeptember végén a *Dix-
Décembre* azt követeli, hogy tartsák meg továbbra is a
hatalomban „azt a gondviselés küldte férfit, aki megmen-
tette Franciaországot december 10-én a zűrzavartól és
akinek határozottsága június 13-án a kommunizmus fe-
lett győzedelmeskedett”, nem egy monarchista akad, aki
nemigen tudván, kivel lehetne felcserélni 1852-ben a her-
ceget, hajlana arra, hogy bízzák meg az elnökséggel Louis-

Napoléont újabb négy évre. Maga Tocqueville is azt kívánja, hogy „találjanak ambíciója számára olyan távlatot, ami ha nem is lelkesíti, legalább fékezi azt”.

Az Elysée-párt és az 1849. október 31-i kormány

Az Edgar Neyhez intézett levél ügye eközben előkészítette a kormány bukását. Falloux sietett, hogy jóváhagyassa barátai kinevezését a megüresedett püspöki székekbe; a legfontosabb volt neki Dupanloup abbé orléans-i püspökké történő kinevezése.

Louis-Napoléon már nem is fáradt azzal, hogy kegyes jóindulatot színleljen.

Csak az járt az eszében, hogy bevigye a kormányba saját barátait, akiket a Nemzetgyűlésben Elysée pártnak kezdenek nevezni; ezek, miközben látszólag a minisztereket támogatják, azon mesterkednek, hogy kimutassák: valójában inkább az elnököt segítik.

Október 28-án este az elnök hadsegéde útján sürgősen magához hivatja d'Hautpoul tábornokot. D'Hautpoul új kabinet alakítására kap megbízást.

Az elnök által kiszemelt személy durva hadfi, aki 1848. március 3-án beadta lemondását, hogy ne kelljen a köztársaságot szolgálnia. A tábornok saint-papouli (Aude) kastélya 1848 óta egy – Cavaignac prefektusa által ellenőrzött – bonapartista propagandacentrum, ő maga a Törvényhozó Nemzetgyűlésbe való beválasztása óta az Elysée-párthoz tartozik.

D'Hautpoul lecseréli az egész miniszteri gárdát, és az élére áll, *anélkül, hogy miniszterelnöki címe lenne*. A minisztertanács elnöke Louis-Napoléon. D'Hautpoul ezt a „csapatot” az Elysée párt tagjai és a gátlástalan törtetők közül válogatja össze: Achille Fould kapja a pénzügyeket (az elnök elkötelezte magát, hogy rábízta ezt a tárcát, miután a december 10-i választásokat ő finanszírozta, és Fould, ki-kinyitva időnként a tárcáját, türelemmel várt), Parieu a közoktatási és vallásügyet, Rouher az igazság-

ügyet, Bineau a közmunkaügyet, Ferdinand Barrot a belügyet (Ferdinand¹, Odilon fivére sokkal közepesebbnek számított Odilonnál, pedig ő sem tűnik igazán kimagasló politikusnak). A kémikus J.-B. Dumas földművelésügyi és Romain Desfossés ellentengernagy tengerészeti miniszter lesz. D'Hautpoul magának tartja meg a hadügyet és ideiglenesen a külügyet is, arra várván, hogy de la Hitte tábornok méltóztassék vállalni az elnök diplomáciai piszkos munkájának végrehajtását.

Október 31. kellemetlen meglepetést tartogat a funkcióban levő minisztereknek. Délben Louis-Napoléon kifejti előttük, milyen nézeteltérések merültek fel a saját és a miniszteri kar politikája kapcsán, és felkéri őket, mondjanak le. Igen szívélyesnek mutatkozik. Délután a Törvényhozó Nemzetgyűlés Irodája elnöki üzenetet kap, amely meg akarja magyarázni a dolgok miértjét.

„...Hazafias odaadástól fűtött férfiakra van szükség, olyanokra, akik megértik az egységes és szilárd vezetés és a határozottan körvonalazott politika szükségességét, akik nem veszélyeztetik a hatalmat semmiféle tétovázással, *akiknek éppolyan fontos az én felelősségem, mint a sajátjuk, akiknek éppolyan gondjuk van a tettekre, mint a szavakra... A különböző árnyalatok összebékítése helyett csak az erők semlegesítését értem el... December 10-én egy rendszer győzött ... mert a Napóleon név már önmagában program.*”

Egyedül a Hegypárt képviselőinek moraja zavarja a felolvasást. A monarchisták belekapaszkodnak a leggyengébb szalmaszálba is, meg lévén győződve róla, hogy az elnök sokáig nem lehet meg nélkük.

Bizonyosan elégedetlenek, de a legnagyobb fájdalmuk az, hogy az Elysée-párt autonómiájának megerősödése az „anarchiával” szemben alakult rend pártjának meggyengülésébe csap át. Október 31. antiparlamentáris voltának jelentősége, úgy tűnik, nemigen nyugtalanítja őket. A *La Revue des Deux-Mondes* 1850. január 15-i száma szerint „engedték beteljesedni az október 31-i kormányfordulatot

¹ Kain-Barrot volt a csúfneve.

anélkül, hogy akár egyetlen ünnepélyes indoklást is követeltek volna, ami az alkotmányos monarchia alatt szokásos volt”.

A *Dix-Décembre* és a *Le Constitutionnel* – amit Dr. Véron, Thiers-t cserbenhagyva, az elnöknek ajándékozott – ugyan lelkesednek, de a többi újság vitathatatlan lehetőségként tárgyalja az államcsínyt.

Erős többség sorakozott fel a kormány mögött. Ennek egyébként olyan természetűek az első ténykedései, hogy megszerzi a monarchisták támogatását. Mindazokat a magisztrátusokat vagy az államigazgatásban dolgozókat, akik bármilyen halványan is, de emlékeztetnek a februári forradalomra, leváltják. Cavaignac miniszterének, Dufaure-nak kreatúrái, akiket Dufaure az elnök minisztereként is megtartott, eltűnnek. Utódaik olyan konzervatívok, akiknek bizalmas kapcsolatait az Elysée-párttal nem ismerik, sőt még nem is gyanítják.

Egy november végén, az Hôtel de Ville-ben tartott banketten Louis-Napoléon a hatalom egységére mond pohárköszöntőt, és ismét hízeleg a katolikusoknak.

Ami a monarchistákat a leginkább érdekli, vagyis a reakciós törvények megszavazása, lehetséges marad, s ez vigaszul szolgál nekik az október 31-i pofon után.

A reakciós törvények megszavazása

A Nemzetgyűlés többsége erősen konzervatív vagy formálisan is reakciós törvényekkel kívánja elérni, hogy megóvja azt, amit ő társadalomnak nevez, a forradalomba való visszaeséstől.

Mivel a klérus egész Franciaországban szilárd alapja a reakciónak, olyan előjogokat kívánnak neki biztosítani az oktatásban, amiket még a restauráció is megtagadott tőle akkor, amikor pedig Frayssinous abbé volt az egyetlen nagymestere.

Mínthogy az általános választójog, noha kétségtelenül kedvezett a monarchista elemeknek a Törvényhozó Nem-

zetgyűlésbe jutásban, kedvezett a Hegypártnak is, tervbe veszik – az alkotmány által előírt általános választójog nyílt visszavonása nélkül – a cenzusos választáshoz való visszatérést.

S minthogy a republikánus ellenzéki sajtó a június óta mind keményebb intézkedések ellenére is megőrizte a reakciósok szemében gyűlöletes vitalitását, el akarják sorvasztani, amennyire csak lehet.

A Falloux-törvény (1850. március 15–27.)

Hippolyte Carnot a francia közoktatás megújítását tervezte.² Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés ugyan nem osztotta teljes egészében Carnot szilárdan világi álláspontját, egyes gondolatait elfogadta. De az Alkotmányozó Nemzetgyűlés tervezetei 1849. május 26-án elsüllyedtek az irattartókban.

A Törvényhozó Nemzetgyűlés hamarosan nekilátott, hogy határozottan klerikális szellemű oktatási törvényeket hozzon. Falloux december 10. óta tartó közoktatási és vallásügyi miniszterségének nem volt más célja, mint hogy a klérusnak kedvező oktatási törvényeket készítsen elő.

Az 1848. november 4-i alkotmány az oktatás szabadságát ígérte. Ha ezt a szópárt jelentéssel akarjuk felruházni, úgy kell azt értenünk, hogy bárki, aki tanítani akar és bizonyos garanciákat képes nyújtani, szabadon megteheti azt. A republikánusok – akik eléggé óvatlanul magukra vonatkoztatták ezt a formulát, amelyet főként Montalembert vitt be a politikai szóhasználatba a júliusi monarchia vége felé – így is értelmezték ezt. De nem így a klerikálisok! Az oktatás szabadsága címén két egymást kiegészítő előnyhöz akarták juttatni a klérust: 1. hogy szétzúzhassa az I. Napóleon által létrehozott egyetemi mono-

² *Cogniot, G.*: La question scolaire en 1848 et la loi Falloux. Paris, Edition Hier et Aujourd'hui 1948.

póliumot, amelyet bizonyos módosításokkal a restauráció és a júliusi monarchia is megtartott, 2. hogy egyházi alap- és középfokú iskolai oktatást hozzanak létre. Hallani sem akartak arról, hogy minden állampolgárnak azonos jogokat adjanak, mert elviselhetetlennek tartották volna, hogy a kommunisták, a szocialisták, illetve a republikánusok egy szintre kerüljenek a klérussal.

A Falloux-féle tervezetet először egy 1849. január 4-én létrehozott vegyes, parlamenti és parlamenten kívüli személyekből álló bizottságban vitatják meg. A bizottság többsége papokból (Dupanloup abbé, Monseigneur Sibour) és harcos katolikusokból (Montalembert-től a *L'Atelier*-beli munkásig, Peupinig) áll. A többiek – mint Thiers és Victor Cousin, a júliusi monarchia hivatalos, jobbára antiklerikális, eklektikus filozófiájának szülőatyja – most azt vallják, hogy csak a klérus befolyása mentheti meg a társadalmat és hogy „az egyetemet a szocialisták kaparintották a kezükbe” (Thiers).

Thiers, aki nagy befolyással van a bizottságra, határtalanul gyűlöli a tanítókat, „a falvak valóságos ellenplébánosait” – „a szörnyű kis rétorokat”, ahogy Montalembert nevezi őket –, és meg akarja szüntetni a Guizot által 1833-ban alapított tanárképző iskolákat. A katolikusok elragadtatással, sőt zavartan hallgatják szavait: „Negyven éve folyton csak azt kívánták a paptól, hogy maradjon a sekrestyében; most íme, felhívják, hogy lépjen ki onnan... Készek vagyunk arra, hogy felügyeletet gyakoroljunk az iskola felett: többet nem tehetünk.” Néhányan a katolikusok közül felvetik: nincs elég emberük ahhoz, hogy az egész elemi oktatást magukra vállalják, de Thiers leinti őket, mondván: a plébános egymaga is vezetheti az iskolát. Egyesek azt a következtetést vonják le Thiers fáradhatatlan ténykedéséből, hogy a plébános vezette iskolánál is fontosabb számára a nép teljes tudatlansága.

Ami azonban a középiskolát illeti, Thiers, Napóleon történetírója, e téren Napóleon követője maradt. Az államnak kötelessége – mondta –, hogy „a maga képére formálja az ifjúságot”, hogy kiképezze „a jó és derék pol-

gárság” tartalékait. Thiers továbbra sem bíz a jezsuitákban. Dupanloup abbé próbál ellenvetéseket tenni.

Végül is (1849 nyarán) megszületik a négyponos meg egyezés az elemi oktatás, a középiskola, az egyetem szervezete és a közoktatás irányításával megbízott tanácsok szervezése dolgában.

A szöveg kétféle elemi és középiskolát különböztet meg: a nyilvános (köz) és a magán (szabad) iskolát.

A nyilvános vagy magán elemi iskolai tanítói munkakör betöltéséhez végzettséggel kell rendelkezni, *kivételt képeznek az állam által elismert felekezetek papjai*. A községi tanítók, akiket a községi tanács nevez ki, papnővendékek is lehetnek. A magániskolákkal szemben, amelyeket csak erkölcsi és higiéniai szempontból ellenőriznek, a községi iskola a polgármester és a plébános, illetve a 2000-nél több lakosú községek esetében a tankerületi tanács által megbízott lakosok felügyelete alatt áll.

Megmaradnak a líceumok és a kollégiumok, sőt számukat növelni kívánják, de emellett engedélyeznek „különleges középfokú oktatási intézményeket”. Ilyet bármely 25 évnél idősebb francia férfi alapíthat, ha érettségije, vagy speciális képzettsége, vagy ötéves nyilvános vagy magán középiskolai tanári, *illetve felügyelői* munkát igazoló bizonyítványa van.

Az egyetem szervezetét úgy tervezik meg, hogy alkalmas legyen a professzorok és a tanítók elnyomására.

A szöveg leglényegesebb része az „Oktatás fölé rendelt felügyelő hatóságokról” szóló I. cikkely, amely az egyetemet a rendszerhű, megbízható „társaság” ellenőrzése alá helyezi. A Legfelsőbb Közoktatási Tanácsban – elnöke a miniszter – és az Egyetemi Tanácsban – elnöke a rektor – az egyetem *felülről kinevezett* képviselői is kisebbségben lesznek. Ez azt jelenti, hogy tömegével viszik be az egyetemre annak ellenségeit.

Az egyetemi kart természetesen vérig sérti a „papi párt” visszavágása. Ugyanakkor Veuillot az *Univers* hasábjain elégtelennek találja a Falloux-tervet, s maga mögött tudhat néhány püspököt is, akik elengedhetetlenek tartják

– ahogy ők nevezik – a „kiegyezést az egyetemmel”. Azt szeretnék, ha a törvény visszahívná az 1764-ben XV. Lajos által elűzött Jezsuita Társaságot.

A republikánusok, hogy időt nyerjenek, egy tisztán parlamenti bizottság véleménye alapján a Falloux-tervet újabb megvizsgálásra az Államtanácshoz utalják³, és a nyilvános vita csak 1850. január 14-én kezdődik meg.

Montalembert a Falloux-tervet politikai okokkal igazolja:

„A közoktatás monopóliuma – mondja – a restauráció idején liberálisokat és forradalmárokat termelt ki, a júliusi rezsim idején republikánusokat, a köztársaság alatt pedig szocialistákat.”

A republikánus ellentámadás legjelentékenyebb beszédét a rendpárttól frissiben elfordult Victor Hugo tartja 1850. január 15-én. A költő ingyenes világi és kötelező oktatást követel, bár nem utasítja el az oktatás szabadságát.

„Az Önök törvénye álarcot visel – mondja –, figyelmeztető gondolatok sejlenek a szabadság álarca mögött... Önöknél már csak ez a szokás. *Ha láncot kovácsolnak, szabadságnak nevezik! Ha letartóztatási parancsot írnak, amnesztiát kiáltanak! Ó, jól ismerjük Önöket! Ismerjük a klerikális pártot!*... Minden egyes lépést, amit az európai szellem előrehaladt, e párt gáncsoskodása ellenére tette. Története bele van írva az emberi haladás történetébe, de *a hátoldalra*... És Önök akarnak az oktatás urai lenni! És nincs egy költő, egy író, egy filozófus, egy gondolkodó, akit Önök elfogadnának. És mindazt, amit a génuszok írtak, feltaláltak, megálmodtak, levezettek, megvilágítottak, elképzelték, kiötlöttek, a civilizáció minden kincsét, a nemzedékek százados örökségét, az emberi értelem közös hagyatékát Önök elutasítják!... S ha az emberiség agya ott heverne Önök előtt, s Önök úgy bánhatnának vele,

³ Boulay de la Meurthe köztársasági alelnök, az Államtanács elnöke közismert arról, hogy ellenséges érzülettel viseltetik az egyházi iskolákkal szemben.

mint egy nyitott könyv lapjaival, Önök képesek lennének törölni belőle... Elutasítom a törvényt, mert egyike vagyok azoknak, akiknek elszorul a szívük és belepirulnak, valahányszor Franciaországot bármely okból megcsonkítják, legyen az területi csonkítás, mint az 1815-ös szerződésekkel, vagy az intellektuális nagyság megcsonkítása, amit az Önök törvénye okozna.”

E csodálatra méltó ékesszólást minden republikánus megtapsolja.

A Falloux-törvényt ennek ellenére harmadik olvasásban 399 szavazattal 237 ellenében elfogadják. E 237-ben ott van az összes hegypárti és körülbelül az összes polgári republikánus, köztük Cavaignac és Lamartine is. Három miniszter – Rouher, Bineau és Ferdinand Barrot – tartózkodott. Az elnök március 27-én törvényerőre emeli.

Louis-Napoléonnak nincs ellenére, hogy a katolikus egyház és esetleg a többi is szerepet játsszék az iskolákban, csak az a fontos, hogy meghunyászkodó emberfőket neveljenek ki.

Rögtön a Falloux-törvény megszavazása után a bordeaux-i rektor megengedheti magának azt, hogy a gironde-i tanárképző hallgatóit pedagógiai gyakorlatra egyházi intézményekbe – a keresztény doktrína testvéreire és a marianistákhoz – irányítsa. Albert Charles megjegyzi, hogy a város republikánus köreiből azonnal fel is lép az antiklerikalizmus.⁴

Az 1850. május 31-i választási törvény

Versailles-ban 1849. október 10-én összeült a Legfelsőbb Bíróság, hogy ítélezzék június 13. szereplői felett. Félix Pyat, Martin Bernard, Ledru-Rollin és Considerant felett *in contumaciam* mondták ki a deportálásról szóló ítéletet. A többieket részben deportálásra, részben börtönbüntetésre ítélték. Néhány résztvevőt felmentettek. A bírósági

⁴ Charles, A.: Id. mű.

komédia végül 30 üres helyet eredményezett a Törvényhozó Nemzetgyűlésben. A pótválasztásokat március 10-ére tűzték ki.

Párizsban három képviselői helyet kellett újra betölteni. Az *Union libérale* három jelöltjével szemben a hegypártiakból és a mérsékelték republikánusokból alakult párizsi bizottság a következő személyeket jelölte: a júniusban transzportált és nemrég kegyelemben részesített Paul Deflotte-ot, Vidalt, Louis Blanc egy luxembourg-bizottsági munkatársát és Hippolyte Carnot-t, aki amolyan anti-Falloux. Carnot-t, Vidalt és Deflotte-ot megválasztották.

Vidéken az *Union libérale* tíz képviselőt tudott behozni 17 republikánussal szemben. Mivel Vidal Haut-Rhin képviseletét tartotta meg, ahol szintén beválasztották, április 28-ra újabb választást írtak ki Szajna megyében. Eugène Sue, a republikánusok egyetlen jelöltje győzött a jobb-oldal egyedüli jelöltje, Leclerc kereskedő, a „júniusi hős”, „a rend egyszerű katonája” ellen, aki a rendért küzdött, miután fiát megölték a felkelők.

A március 10-i és április 28-i választásoknak óriási a visszahatásuk. Mit számít a rend pártjának, hogy abból a 30 képviselői helyből, amit korábban a republikánusok foglaltak el, tízet most elnyertek? Döntőbb számukra, hogy egy júniusi felkelő jutott el a Törvényhozó Nemzetgyűlésbe, a rend egy katonája helyett. A tőzsdén zuhannak az árak.

Hogy kedvezzen az *Union libérale*-nak, Louis-Napoléon Baroche-sal váltja fel a március 10-i katasztrófáért felelősnek tartott Ferdinand Barrot-t.

Április 28. után a cenzusos választójog hívei támadásba indulnak az általános választójog ellen.

Május 8-án Baroche ismerteti az új törvényt.

Semmi egyébéről nincs itt szó, mint bosszúállásról a kispolgárok és a nép ellen. A választási listán nem jelölhetők azok, akiket a Törvényhozó Nemzetgyűlés antidemokratikus törvényei értelmében egy hónapnál hosszabb börtönbüntetésre ítélték, vagyis számos demokrata, szocialista és kommunista, de kizárják a *csődbe ment vállalkozókat*,

még ha az egyetértés hívei is, vagyis számos kiskereskedőt, a gazdasági válság áldozatait.

De ami ennél is fontosabb, az 1849. március 15-i törvénnyel szemben, ami hathónapos egy helyben lakást írt elő, három évet követelnek a községi névjegyzékbe való felvételhez; ez azt jelenti, hogy az *ipari proletariátus* többségét megfosztják a választójogtól. A válság éveiben, 1847-ben és 1848-ban, sőt 1849-ben ugyanis igen sok munkát kereső proletár nem lakhatott sokáig ugyanabban a községben vagy városban.⁵

Végül pedig, mivel a választási hely illetékessége megállapításának legáltalánosabb módszere az adóívek bemutatása, a falusi és városi szegényeket egyaránt a jegyzékből való törlés fenyegeti.

A vita során Montalembert így kiált fel: „*Én mondom, hogy a római expedíciót itthon kell újrakezdeni...*” Berryer azzal vádolja a republikánusokat, hogy mindannyian hatalmat bitorló királygyilkosok. Thiers a közödv javát szolgáló cselekedetnek tekinti a „hitvány tömeg” kizárását.

Cavaignac, Lamartine, Jules Favre, Grévy interpellálnak a törvény ellen, de annak antidemokratizmusát leginkább Victor Hugo bélyegzi meg:

„Önök azt mondják, hogy az általános választójog anarchiát teremt. A válaszom erre az, hogy a hatalmat hozza létre... Igen, az általános választójog segélyével Önök *olyan hatalmat* hoznak létre és indítanak útjára, amely magába sűríti a nemzet egész erejét... Rajta! csak töröljenek hárommillió választót, töröljenek akár négyet, vagy töröljenek akár kilencet... Amit nem képesek eltörölni, azok a saját hibáik, elnyomó politikájuk értelmetlensége, fatális tehetetlenségük, tudatlanságuk az ország

⁵ Ezen túlmenően, a 19. század francia munkásai még a válságperiódusokon kívül is szívesen települtek át egyik ipari centrumból a másikba. Ennek az életmódnak az 1848-as forradalmi eseményekre gyakorolt jelentős hatását elemzi: *Chatelain, A.: Les migrants temporaires et la propagation des idées révolutionnaires en France au XIXe siècle. 1848, 1951. május.*

mai állapotát illetően, az ellenszenv, amelyet az ország Önökben kelt, és amelyet Önök keltenek az országban.”

A többség ordítva zúdítja Victor Hugóra gyűlöletét. Thiers felhasználja az alkalmat, hogy kikeljen a romantika ellen, „e hiú, szónokias irodalom ellen, amely a szellem zülléséből született, és amely felettébb alkalmas a demagógia kifejezésére”.

A párizsi demokratikus lapok, a *Démocratie pacifique* és a *La voix du peuple* (a korábbi *Peuple*) az összes demokratát petíciók benyújtására szólítja fel. A Törvényhozó Nemzetgyűlés Irodájába özönlenek a petíciók. Az egyiket a hegypártiak aláírása mellett Dupont de l'Eure, Marrast, Goudchaux és Bastide is nevükkel jegyzik.

Május 31-én szavaz a parlament. A törvény mellett 433-an, ellene 241-en adják le voksukat, mind a többség, mind a kisebbség nagyobb számú, mint a Falloux-törvény megszavazásakor, március 15-én volt. A monarchisták ennek ellenére távolról sem olyan elégedettek választási törvényükkel, mint oktatási törvényükkel. Odilon Barrot azt állítja posztumusz emlékirataiban, hogy csak fegyelemből szavazott a törvény mellett. Egyes legitimisták megpróbálták elérni, hogy a falu szegényeit ne fosszák meg szavazati joguktól. Az Elysée-palota azonban hallgatott. Az 1850-es 9 618 057 választóból 1851-re 6 809 281 maradt. Ez a második szám csaknem pontosan megegyezik a személyi jövedelem és ingatlan címén adókötelesek számával.⁶

⁶ 1848-ban és 1852-ben a személyi jövedelem és ingatlan címén adókötelesek száma szilárdan, 6,7 millió körül alakul. A konzervatív sajtó 1850-ben és 1851-ben más számítást közöl. Azt a megállapítást teszi, hogy a május 31-i törvény alapján szavazatra jogosultak száma kb. azonos az 1849-ben szavazókéval, vagyis 6 765 000-rel. Ebből azt a következtetést vonja le, hogy a törvény csak azokat fosztotta meg a szavazati jogtól, akik egyébként sem éltek vele. Felesleges e gondolatmenet jezsuitizmusát bizonygatni.

Mivel a Törvényhozó Nemzetgyűlés többsége sürgősnek ítélte a választójogi törvényt, a klubokról és a sajtóról szóló törvények tárgyalását el kellett halasztani, bár tervezeteiket már korábban benyújtották.

A klubokra vonatkozó törvény (1850. június 6.) csak az 1849-es megerősítése. A kormány még egy évig betilthatja a veszélyesnek tartott klubokat. Egy újítás mindenesetre van benne: az olyan választási gyűlések, amelyek zavarhatják a közbiztonságot, klubnak tekinthetők. Ezzel megnyílt a kapu a republikánusok elleni bármilyen önkényes rendszabály előtt.

A július 16-i sajtótörvény feladata, hogy kiegészítse a Cavaignac, az Alkotmányozó Nemzetgyűlés, valamint a Törvényhozó Nemzetgyűlés által hozott elnyomó törvényeket. Minden ponton túllicitálja a korábbiakat. Végleg visszaállítja a kauciót, s ez lehetetlenné teszi, hogy a „szegények” megtörjék a régóta tartó csendet. Az 1848-ban eltörölt illetékbélyeget is újra bevezetik, sőt kiterjesztik a „közgazdasági és szociális” brosrákra, valamint a füzetes regényekre is. (Eugène Sue szocialista füzetes regényeire gondoltak elsősorban.)

Victor Hugo a július 9-i ülésen is ékesszólóan ostromozza a reakciókat.

„Sokat beszélnek Önöknek a szakadékról – mondja –, a rettentő szakadékról, amely megnyílt, s elnyeléssel, eltűnéssel fenyegeti a társadalmat. Uraim, valóban van szakadék, csak nem Önök előtt, hanem a hátuk mögött. Nem afelé haladnak, hanem afelé hátrálnak... Ki művelte ezt a pusztítást? Ki akarta az összes rosszat? Kit kell megbüntetni? Kit kell ütni? A félelem pártja Európa-szerte azt mondja: Franciaországot. Franciaországban viszont azt mondják: Párizst. Párizsban pedig azt hajtogatják: a sajtót... A félelem nagy pártjának fel kell mérnie annak a feladatnak mérhetetlenségét, amelyet hősiezen magára akar vállalni. Megsemmisítheti a sajtót az utolsó újságig, Párizst a legutolsó utcakőig, Franciaországot az utolsó

kunyhóig, mégse tett semmit, mert valami olyat kellene lerombolnia ... ami szüntelenül visszaszerzi a forradalommal azt, amit progresszió formájában megvontak tőle, azt a valamit, ami éppoly megfoghatatlan, akár a fény, ami éppoly utolérhetetlen, mint a Nap, s amit úgy hívnak: emberi szellem.”

Az elnök és kormányának magatartása

A Törvényhozó Nemzetgyűlés és az Elysée-palota között amolyan barátságos munkamegosztás van a reakció igényeinek kielégítésében. A látványos tennivalókat a Törvényhozó Nemzetgyűlés vállalja. Az elnök a hasznos feladatok ellátását intézi. Az elnök és kormánya zsebeli be tehát a reakció és elnyomás napi politikájának apró profitját.

A Falloux-törvényt a Törvényhozó Nemzetgyűlés készíti elő és szavazza meg, de az elnök nevezi ki a püspököket, ő elégíti ki az apróbb kérelmeket. A monarchista klérus nemigen válik szét legitimista és orleanista szárnyra. Rászokik, hogy egyenest az elnökhöz forduljon.

A Törvényhozó Nemzetgyűlés többsége sérti meg nap mint nap a februári forradalmat. De a kormány cselekszik hatékonyan a februári forradalom maradványai ellen. Carlier rendőrfőnök kivágatja Párizsban a szabadságfák zömét, azzal az ürüggyel, hogy zavarják a közlekedést. A prefektusok hivatalos utasítást kapnak, hogy „hassanak a közszellemre”. Akárcsak Guizot idején, a fellebbviteli bíróságok ügyészei kötelesek 1849. november 24. óta részletes jelentéseket írni a köztisztviselők és a népesség politikai megnyilvánulásairól, és mindennek tetejébe az örökös magisztrátusoktól egészen a békebírákig mindenkinek tájékoztatnia kell a hatóságokat. A francia föld olyan országgá válik, ahol a kormányzat által legnagyobbra értékelt tehetség a spiclihajlam. Franciaország négy nagy katonai körzetre osztása – amit a republikánusok a török abszolutizmusra gondolva *pasalikoknak* neveznek

el – mérhetetlen hatalmat ad d'Hautpoul hadügyminiszter kezébe; taktikája a Törvényhozó Nemzetgyűlésben egyébként az, hogy szüntelenül provokálja a Hegypártot.

Thiers, Montalembert és társaik versengve gyalázzák a tanítókat és de Parieu miniszter az 1850 januárját követő néhány hónap alatt megrovás címén 20 000 tanítót (az összlétszám egyharmadát) függeszt fel, illetve bocsát el. A terror rendszere sújtja mindazokat, akik – bármily félenken is – komolyan vették a szuverén nép oktatásával kapcsolatos feladatukat.

Dufaure június 13. után törvényt hozatott a rendkívüli állapotról; az elnök hívei és d'Hautpoul szolgálékú katonai bírói sietve alkalmazzák is.

Thiers-nek van bátorsága – *post festa* – kijelenteni, hogy a februári forradalom „gyászos” esemény volt, de a kormány az, amely óvakodik február második évfordulójának megünneplésétől, és amely feljegyezteti fogdmegeivel a vidéki republikánusok tisztán magánjellegű összejöveteleinek, valamint a Párizsban, a Júliusi emlékoszlop körül lezajló nyilvános manifesztáció résztvevőinek nevét.

A Törvényhozó Nemzetgyűlés kovácsolja a fegyvereket a republikánus sajtó ellen, de a kormányzat záporozza a szerkesztőkre a pereket, a bírságokat, a börtönbüntetéseket, s ugyancsak a kormányzat tünteti el a demokratikus sajtót. Így végez a kormány 1850. január 11-én a *La Réforme*-mal és május 4-én a *La Voix du Peuple*-lel (ennek ugyan június 15-én helyére lép a *Le Peuple de 1850*).

A Törvényhozó Nemzetgyűlés végzi el a május 31-i választási törvény kidolgozásának dandárját. Louis-Napoléon nem árulja el minisztereinek, mit gondol erről a törvényről. Vajon elmondta-e Baroche-nak és barátainak? Beszélt-e róla republikánus bizalmasával, Madame Cornuvel? Későbbi állítások szerint az alábbi beszélgetés zajlott le az elnök és Madame Cornu között a törvény vitája idején; ez leleplezi az elnök taktikáját. „Nem tudom elhinni, hogy Ön, aki az általános választójog szülötte, a korlátozott választójogot védje.” – Akkor Ön semmit sem ért; a Nemzetgyűlés veszét okozom. – Vele pusztul

Őn is. – Egyáltalán nem. Ha a Nemzetgyűlés a szakadékhoz ér, elvágom a kötelet.” A párbeszéd valószínű – ha az ember ismeri a folytatást.

A Törvényhozó Nemzetgyűlés a francia nép elleni gyűlöletében odáig jutott, hogy az elnökkel folytatott versengésben eleinte észre sem veszi, milyen előnyt szerez magának Louis-Napoléon a gyűléssel szemben.

Louis-Napoléon ezt az előnyt részben demagógiájának köszönheti. Egy Saint-Quentinban, 1850 júniusában tartott banketten asztalához ülteti I. Napóleon egy öreg katonáját, a parasztruhás mezei cselédet, akinek előtte a Becsületrendet adományozta. Egy más alkalommal meghívja magát egy falusi esküvőre, és fizeti a költségeket. Az is demagógia, hogy elhalmozza gondoskodása jeleivel az aktív és nyugalmazott katonákat, különösen az altiszteket, akiknek felemeli a zsoldját.

Az elnöki kiadások fedezéséhez sok pénz kell. 1850 júniusában Fould miniszter 2,4 millió frankos emelést kér „reprezentációs költségekre”. A hegyparti Mathieu de la Drôme energikusan lép fel ellene: „Nincs rá szükség – mondja –, hogy a herceg a nép alamizsnaosztója legyen... Ha megszavazzák a hitelt, muníciót adnak az ellenségnek.” A többség meginog, és már hajlik arra, hogy megnyirbálja a 2,4 milliót, de Changarnier visszavezeti őket az Elysée kebelére.

„Megértem a pártok bizalmatlanságát. De minekutána a kormány mindent megtett megnyugtatójukra, nem fogom fel ezeket az egyszerű formai problémákat... Ha adni akarnak, ne alkudozzanak. Esedezem a gyűléshez, zárja le a vitát és csatlakozzék a kormány által elfogadott módosításhoz.”

A végül 2 160 000 frankra leszállított miniszteri előterjesztést 354 szavazattal 308 ellenében elfogadják. A monarchisták közül néhányan a republikánusokkal szavaztak. Az ostoba Changarnier, aki rettentő büszke, hogy szolgálatot tett az elnöknek, protektorként viselkedik.

Akármilyen vakok is a vezetői, a Törvényhozó Nemzetgyűlés végül is kezd az elnökséget rejtő misztikus burok

mögé látni. Mit tartogat még számára a hátralevő két esztendő? A reakciós törvények, mindenekelőtt a május 31-i választási törvény ódiumát és semmi többet. És mit tartogat Louis-Napoléon számára? A reakciós törvénytár összes előnyét a kisnemesek és a polgárok körében, az alacsonyabb néposztályok körében pedig gyümölcsöztetheti demagógiáját. Amikor a gyűlés 1850. augusztus 11-től november 11-ig elnapolja ülésszakát, kinevezi 25 tagú állandó bizottságát, mégpedig azok közül, akik kötelességüknek érzik, hogy a gyűlést a Elysée-vel szembeni éberségre intsék. Tagjai között van a legitimista Berryer és Saint-Priest, az orleanista Odilon Barrot, Molé és Lamoricière. Bizalmatlanságból az Elysée-párt egyetlen képviselőjét sem jelölték a bizottságba. Valóban abszurd dolog lenne az elnök tetteinek felügyelete, ha a „rendőri” testületbe az ő kémeit építenék be.

AZ 1851. DECEMBER 2-I ÁLLAMCSÍNY

„Tocqueville: A fogyasztás csökkent, de nem a kenyéré, hanem a húsé... Bármi is az oka, az elszegényedés tény.”

Nassau Senior: Beszélgetés Tocqueville-lel a normandiai parasztok helyzetéről, 1850. augusztus 18.

„A parlamenti rendszer... állandósult zűrzavart okoz... Franciaország azt kívánja, hogy vezetőinek valóságos, komoly és hatékony hatalmuk legyen...”

Az alkotmány felülvizsgálatáról.

Az Elysée brosúrája 1851-ből, feltételezett szerzői Granier de Cassagnac és Louis-Napoléon

1850 közepére a francia gazdaság végleg kilábal az 1847-ben kezdődött válságból. Viszont míg az uralkodó osztályok gazdagon részesülnek az ismét beköszöntő virágzás áldásaiból, a munkások és szegényparasztok elnyomottabbak és kizsákmányoltabbak, mint valaha.

A republikánusok és a szocialisták feladata, hogy összefogják az alapjaiban megerősödött kapitalizmus valamennyi áldozatát. Ám e feladathoz nyilvánvalóan gyengék. De a legitimistáknak és orleanistáknak is kevés az erejük, hogy egymagukban a demokrácia gátját képezzék. A konzervatív és demagóg Louis-Napoléon merészen ráuszíthatja híu embereit a republikánusokra, újságíróit és minisztereit a royalista képviselőkre, a hadsereg vezetésében pedig sikerül szembeállítania a júliusi monarchiától örökölt tiszteket a személye iránt odaadó parancsnokokkal.

A gyakori kormányválságok (1851 januárjában kettő, áprilisban egy és októberben még egy), akárcsak a Törvényhozó Nemzetgyűlés royalista többségével kötött kompromisszumok és ellenségeskedések periodikus változásai, annak tünetei, hogy nehéz kiválogatni az államcsínyhez szükséges cinkosok csapatát. De Louis-Napoléon eltökélte, hogy törésre viszi a dolgot, s elhatározása napról napra szilárdabb.

Miután elveszítették hitelüket a néptömegeknél, akiket megfosztottak szavazati joguktól, a royalista képviselők saját megbízóik szemében is diszkreditálódnak, mert a rendre nézve tétozásukat veszélyesnek, a demokrácia szempontjából pedig végső soron előnyösnek tartják. A „vörös kísértettel” szemben Bonaparte egymaga erősebb, mint a széthúzó és fecsegő royalisták.

Ily módon a royalisták már eleve fegyvertelenek az ál-

lamcsínnyel szemben. Ellenállásuk nevetséges és kérész-életű. A június után lefegyverzett proletárok elszigetelt megmozdulásai és azoknak a szegényparasztoknak az ellenállása menti meg Franciaország becsületét, akikhez elért a republikánus és szocialista propaganda.

A francia nemzet 1850 derekán

Könyvében, a „Mémoires de Léonard”-ban Martin Nadaud hegy párti képviselő, volt kőműves munkás azt állapítja meg, hogy 1850 végén, 1851 elején (nem ad pontos dátumot) „mind több munkás kezdte mondogatni és ismételtetni, hogy többet érne az ő szempontjukból az elnök, mint a Changarnier-k, Montalembert-ek, Falloux-k...”

Ha az elnök a munkások közt egyre népszerűbb, ez azért van, mert sokkal jobban ismeri „az aktuális országot” – hogy átvegyük Victor Hugo kifejezését –, mint a Törvényhozó Nemzetgyűlés, beleértve a Hegypártot is. Az elnököt pontosan tájékoztatják kémei, és tájékoztatásait gyümölcösztetni is tudja.

Franciaország a gazdasági válság után

A válság, amely már 1848 második felétől fokozatosan és 1849 folyamán egyre határozottabban enyhült, 1850-ben véget ér. Befejeződése egész Európában – s nemcsak Franciaországban – egybeesik annak a hatalmas arany mennyiségnek a beözönlésével, amelyet a kaliforniai bányák műveléséből nyernek.

Marx így ír erről a *Neue Rheinische Zeitung* május-októberi (5–6.) számában:

„A párizsi iparok teljesen el vannak látva munkával, és a roueni és a mülhauseni pamutgyárak is meglehetősen jól mennek, noha itt a magas nyersanyagárak, miként Angliában, gátlólag hatottak. A franciaországi virágzás kifejlődését ezenkívül különösen elősegítette a széles körű spanyolországi vámreform és a különböző luxuscikkek

vámjának leszállítása Mexikóban; a francia áruk kivitele mindkét piac irányában jelentősen növekedett.”¹

1848. március 15-én az Ideiglenes Kormány utasította a Banque de France-ot, hogy függessze fel a fém pénzben (aranyban) való kifizetéseket és bocsásson ki 100 frankos címletű papírpénzt. Az 1000, 500, 200 és 100 frankos bankjegyek forgalma 1849. november 2-ára elérte a 482 milliót, és 1850. szeptember 2-ára a 496 milliót. De 1850 nyarára a bank aranytartáléka 350 millióra emelkedett. Egy 1850. szeptember 6-i törvény újra lehetővé teszi a soha nem látott virágzását élő Banque de France-nak a fém pénzben való kifizetést.

A vasútvonalak kezdenek vasúthálózattá kiépülni. 1847-ben 1880 km volt a vasúti sínek hossza, 1848-ban 2222, 1849-ben 2861, 1850-ben 3013 és 1851-ben már 3558 km.

A kőszénbányászat is fejlődik, 1850-ben megkezdődik az Escarpelle-tárna kiaknázásával az 1845 és 1847 között felderített pas-de-calais-i medence művelése.

1850-ben alakul meg egy társaság az epinac-les-mines-i kőszénbánya (Saône-et-Loire) és egy vasútvonal együttes finanszírozására; ez lehetővé teszi a bourgogne-i csatorna elérését s az elzászi pamuttextilgyárak energiával történő ellátását vasúton, illetve hajóval.

1850-ben megkezdődik a vas árának csökkenése, az ásványi fűtőanyaggal történő vasgyártás túlszárnyalja a faszenes technológiát. Általánossá válik a kavartacél használata.

A gyapjú- és pamutiparban új gépek jelennek meg: a Heilmann-féle mechanikus fésűsfonógép és a Harrison-szövőszék.² Az olcsó pamutszövet közhasználatúvá válik.

A selyemipar időleges megtorpanása a selyemhernyók betegségének (szemcsekór, egy parazita okozta megbete-

¹ A cikk Londonban jelent meg, 1850 novemberében. – Lásd *Marx-Engels Művei*, 7. köt. 425. old.

² A Heilmann-féle fésűsfonógép és a Harrison-szövőszék Angliából származott, Blackburnben (Lancashire) gyártották. (V. ö. *Fohlen*, C.: Id. mű.)

gedés) következménye, amit 1849-től észlelnek. Az 1848 őszen fellendült lyoni iparban pangás áll be 1850-ben, s a helyzet nem változik a Második Császárság ideje alatt.

A bőrtárgyak, az óra- és papíripari termékek nagyipari gyártása csökkenti az árakat és növeli a fogyasztók számát.

Fejlődik az építőanyagok termelése, a téglá- és cserépgyártás, valamint minden építőanyag kereskedelme.

Az élelmiszeripar egyes ágazatai – a cukor, a csokoládé és főként a növényi olaj előállítása –, amelyek 1848 előtt nem fedezték a szükségletet, hatalmas tőkés vállalkozásokká alakultak.

A francia gazdaság vidáman halad a kapitalizmus következő válsága felé, ami 1857-ben következik majd be.

Az 1848-ban erősen visszaszorult külkereskedelem 1849-től újjáéled. Ismét megindul a luxuscikkek kivitele. Íme Bordeaux borkivitelének alakulása:

1848-ban 548 400 hektoliter

1849-ben 672 200 hektoliter

1850-ben 676 300 hektoliter

1851-ben 800 000 hektoliter

Mivel a bordeaux-i borexport igen jelentős része – 1850-ben és 1851-ben a fele – az Egyesült Államokba irányul, s az kaliforniai arannyal fizet, ez lesz Franciaország számára a sárga fém megszerzésének egyik fontos eszköze.

Feledve a gazdasági válság, illetve azt teljes egészében a forradalom politikai agitációjának számlájára írják. Azért volt válság, állítják fel a dogmát a liberális közgazdászok, mert az állam beavatkozása megtörte a „gazdasági harmóniát”. Mikor az Ideiglenes Kormány és nemzeti műhelyei, a munkához való jog és a Luxembourg-bizottság után liberális eszméktől áthatott kormány következett, a válság úgy eltűnt, mint egy rossz álom. Ez az olcsó érvelés a realitásokból csinál magának üzletet.

De ki fogja a válság költségeit megfizetni?

Lajos Fülöp uralmának fináncoligarchiája ismét megtalálta hajdani eszközeit, praktikáit és bizalmi embereit. Thiers, akiből hamarosan az anzini bányák igazgatótaná-

csának elnöke lesz, annak a februári forradalom által megingatott burzsoáziának a reprezentánsa, amely a Lajos Fülöp bukása óta történetekkel kapcsolatosan mossa kezeit.

A nemesek hozzálátnak az ésszerű állattartáshoz, és tőkefeleslegeikkel a tőzsdén manipulálnak.

A középpolgárság valóban meggazdagszik. Kedvet kap az új üzletágakhoz, a könnyű pénzszerzéshez, gúnyolódik a legyőzötteken, és nyalja a talpát annak a fináncoligarchiának, amely ellen nemrég még küzdött.

A kispolgárságot kiküszöbölték. Csak néhány kereskedő és mesterember részesül a prosperitásból. A többi végleg eltűnt, tönkretették vagy beolvasztották a nagy cégek. Ez történt a falusi textiliparral, különösen a lenfeldolgozással,³ a párizsi bútortasztalos cégekkel, amelyek nemrég alakultak meg saját erejükből.⁴ Drámai véget érnek a szállítási kisvállalkozók, munkájukat a vasút feleslegessé tette.

Az értelmiségieket viszont gyakran keserítik el annak a társadalomnak az erkölcei, amely éppen akkora megvetést tanúsít a gondolkodás iránt, amekkora imádattal csügg a pénzügyi spekulációkon. A szabad foglalkozásúak közül az ügyvéd, aki a kapitalista vállalatok ügyeit viszi, magas honoráriumokat követel és kap, de az orvost már burzsoá kliensei is csak késedelmesen és vonakodva fizetik meg. A népes városi kerületek orvosai és a vidék körorvosai szegényesen élnek a nép körében, és mélyen átérzik szenvedéseit. A rövidített tanulmányokat végzett, kisvárosokban működő közegészségügyi dolgozók életkörülményei még szerényebbek. A demokratikus elveket valló orvosok és egészségügyiek nem tartoznak a kivételek közé.

A válság számláját két osztály fizeti meg: az ipari proletariátus és a földtelen vagy törpebirtokos parasztság.

³ Lásd *Pouthas, Ch.-H.*: La population française pendant la première moitié du XIXe siècle. Paris 1956. 224. old.

⁴ Lásd *Chevalier, L.*: La Formation de la population parisienne au XIXe siècle. Paris 1950. 223. old.

Az ipari proletariátus a forradalmi és a forradalom utáni korszakból megőrzött egyes vívmányokat, mint például a munkanap hosszának szabályozását. Az 1848. szeptember 9-i dekrétum szerint a munkaidő maximuma 12 óra lehet. De 1849 után ezt a maximumot csak akkor tartják tiszteletben, ha nincs elég megrendelés. Ellenkező esetben mindig megsértik, és az egyeztető bizottságok szinte mindig a tulajdonosoknak adnak igazat, ha a munkások a szeptember 9-i dekrétumra hivatkozva lépnek fel ellene. 1849 skrupulusok nélküli minisztere, Léon Faucher, aki 1850 végén újból miniszter lett, dekrétumokkal és kivételes rendelkezésekkel szentesíti a szeptember 9-i dekrétum csődjét, amit jó liberális közgazdász módjára „szocialista fattyúnak” nevez. A tulajdonosok közül sokan a gépjavítást, tisztítást és karbantartást *kiegészítő és fizetetlen munkaként végeztetik el*, amit egyikük sem mert volna megtenni 1848 előtt. Mint állítják, a munkásokat pusztán emberbaráti érzelmekből tartják minél tovább a gyárakban vagy a műhelyekben: távol akarják tudni őket a kocsmáktól meg a rossz társaságtól. Természetesen szó sincs arról, hogy holmi értéktöbbletet csikarjanak ki belőlük!

A munkásszervezetek elvesztik akcióképességüket: a legényegyleteket mindjobban gyengíti belső megosztottságuk és egy letűnt korhoz kötődő gyakorlatuk, a segélyegyleteket pedig egyre inkább ellenőrzi a rendőrség. Északon fontos sztrájkok zajlanak 1848 közepe óta a textiliparban. A lille-i *Société républicaine des fileurs de coton* (Pamutfonók Republikánus Társasága) a roubaix-i *Société fraternelle des fileurs*-t (Fonómunkások Testvéri Társasága) és a tourcoing-i *Société des fileurs*-t (Fonómunkások Társasága), e három, 1848 áprilisában született textilipari munkásszervezetet 1849 decemberében felosztatják.⁵ 1850-ben (kb. másfél éve) létezik Párizsban az *Union des Associations ouvrières* (Munkásszervezetek Uniója), amely összejöveteleit az Hôtel de Ville negyedben, a Rue Michel-le-

⁵ *Lecompt, C.*: Trois fraternelles de la région lilloise en 1848. 1848 1951. májusi és decemberi szám.

Comte-ban tartja. Vezetői Gustave Lefrançais tanító és a feminista harcosok, Jeanne Deroin és Pauline Roland. (Pauline Roland-t 1851-ben deportálják, Victor Hugo a „Les Châtiments”-ban tisztelettel emlékezik meg róla.) Az *Union des Associations ouvrières* a *Mutualité des Travailleurs* örökébe lépett, az viszont a *Chambre du Travail* közvetítésével a *Comité Central des ouvriers du département de la Seine*⁶ helyét vette át. Május 29-én rendőrök özönlik el a michelle-comte-beli helyiséget. Ürügy: „az állítólagos egyesületi szerződést, amelyre hivatkoznak, csak azért találták ki, hogy a törvényt kijátsszák és elrejtsek politikai céljaikat”.⁷ Perbe fogják őket, és súlyos büntetéseket szabnak ki. Az *Union*nal nemcsak az egyfajta interszindikális bizottság szűnik meg, hanem a rögtön 1848. február másnapján, Louis Blanc ösztönzésére a munkásegyesületek között létrejött szerves kapcsolat maga. A munkásegyesületek ennek következtében elsorvadnak, vagy kapitalista típusú társaságokká alakulnak át.

Mindebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy noha növekedtek a névleges bérek, a létfenntartási költségek emelkedése következtében fokozódott a proletariátus kizsákmányolása és elnyomása.

A földdel rendelkező szegényparaszt és a feles bérlő helyzete is romlik. A jelzálogkölcson-problémáról, amit az Alkotmányozó Nemzetgyűlés még a júniusi napok előtt tűzött napirendre, később nem esett többé szó. A felesbérletek s általában a földhaszonbérletek problémaköre, amiről a februári forradalom vezetői sem vettek tudomást, az utánuk következő politikusokat nyilvánvalóan még kevésbé foglalkoztatta.

A mezőgazdasági termékek ára zuhan. A legalacsonyabb a búza és a bor felvásárlási ára volt 1849-ben és 1850-ben.

1849-ben 1 hektoliter búzáért 15 frank 39 centime-ot

⁶ Gossez, R. Id. mű.

⁷ Gazette des tribunaux, 1850. november 13.

fizetnek (1848-ban 16 frank 27 centime-ot, 1847-ben 29 frank 46 centime-ot), 1850-ben 14 frank 33 centime-ot, 1851-ben enyhén emelkedik az ár, 14 frank 63 centime-ra.

1849-ben 1 hektoliter bor ára 25 frank 78 centime (1848-ban 28 frank 45 centime, 1847-ben 40 frank 85 centime volt), de 1850-ben már 28 frank 8 centime-ra emelkedik, és 1851-ben meghaladja az 1848-as árat.

1849 és 1850 rossz évek a parasztok szempontjából; annál inkább, mert a bérleti díj aránylag kevésbé csökken, mint a mezőgazdasági termények árszintje (az átlagos bérleti díj 1847-ben 15 frank 90 centime hektáronként, 1848-ban 15 frank 70 centime, 1849-ben 15 frank 56 centime és 1850-ben 14 frank 96 centime). Másrészt a hektáronkénti átlagföldár (1847-ben 481 frank, 1848-ban 451 frank, 1849-ben 443 frank, 1850-ben 422 frank) aránylag kisebb mértékben csökken, mint a hektáronkénti bérleti díj. Ennek következtében a földjáradék az 1847-es 3,30 százalékról 1848-ban 3,48 százalékra, 1849-ben 3,51 százalékra és 1850-ben 3,56 százalékra emelkedik, súlyos terhet jelentve a mezőgazdasági dolgozóknak.

Az 1851-es hivatalos statisztikák 7 845 724 tulajdonos mellett *hárommillió ínségest* vallanak be. Az uzsora egész falvakat dönt szolgaságba, sőt egész kerületeket, pl. Haut-Rhinben, ahol a hitelezők, vagyis a bázeli uzsorások csak magas kamatra adnak kölcsönt.

Az olyan falvakban, amelyekben még vannak kiterjedt közföldek, mint Franche-Comtéban vagy Burgundia több járásában, a nyomorgó szegényparasztok arról álmodoznak, hogy a közös földből növelhetnék saját talpalatnyi birtokukat, ezért erősebben követelik, mint valaha, a közföldek egyenlő felosztását.

A Törvényhozó Nemzetgyűlés „szociális” törvényalkotása csak felületesen érinti a problémákat. Az 1850. március 4-i tanonctörvény siralmas: 14 éves koráig a tanonc napi 10 órát köteles dolgozni, 16 éves koráig napi 12 órát (ez azt mutatja, hogy az 1850-es törvényhozók gondolkodása szerint a felnőttek munkanapját 12 órára korlátozó 1848. szeptember 9-i törvény már semmit sem számít).

Az 1850. június 18-i törvény kimondja a *Caisse nationale des retraites* (Nemzeti Nyugdíjpénztár) szervezését, különösebb következmények nélkül. Az 1850. július 15-i törvény engedélyezi a kölcsönös segélyegyleteket, azzal a hátsó gondolattal, hogy így politikailag ellenőrizheti azokat. A vasárnapi munkaszünetről folytatott 1850. decemberi viták nem vezetnek eredményre.

A reakciós orleanista és legitimista politikusok koalíciója által irányított Franciaország felett 1850-ben valójában a fináncoligarchia és a középburzsoázia (immár felhagyott a politikai és szociális haladásért tett bátortalan lépéseivel), valamint a nagy földbirtokosok (az ipari és bankérdekek riválisai voltak a restauráció és a júliusi monarchia alatt) összefonódott érdekei uralkodnak.

E koalíció ingatagságát a jövő bizonyítja be.

A szocialisták és a republikánusok 1850-ben

Auguste Blanqui bebörtönzése és a június óta hozott elnyomó intézkedések jelentékenyen meggyengítették a forradalmi kommunistákat.

A legális út járhatóságát valló kommunisták, Cabet hívei, visszavonulnak. 1848 decemberében Cabet maga is elhagyja Franciaországot, hogy a Texasba települt ikáriaiakhoz csatlakozzék.

Vannak még kommunisták, de csupán szétszórta a demokratikus és szocialista tömegben. Az 1849 decemberében megindított blanquista folyóiratot, a *Les Veillées du Peuple*-öt tájékoztató füzete szerint „a demokratikus szocialista párt legmagasabb személyiségei az egység szempontjai szerint szerkesztik”. A szocialista Pierre Dupont, Toussenel, Eugène Sue és Proudhon, valamint a kommunista Blanqui és Esquiros azonos jogcímmel patronálják a *Les Veillées du Peuple*-öt.⁸

⁸ Dommanget, M.: Auguste Blanqui à la citadelle de Douvens. Bibliothèque de la Révolution de 1848. XVI. köt. 1954.

A szocializmus a kommunizmus fölé kerekedik. Ezt a bizonytalanul körvonalazott szocializmust színezi bizonyos romantika is. Lényegét a munkához való jog jelszava fejezi ki, amire a két legnagyobb befolyással bíró teoretikus, Considerant és Proudhon hivatkozik; mindketten meg vannak fosztva cselekvési szabadságuktól. Proudhon azért, mert börtönben van, Considerant pedig azért, mert 1849. június 13-a óta Belgiumban él.

Considerant cikketek írt a *Démocratie pacifique*-ba, és ezekben azt a nézetét fejtegeti, hogy az egyedüli megoldás a közvetlen kormányzás megszervezése, a falvak és a kerületek gyűléseinek felállításával.

Proudhon, aki fenntartja kapcsolatait a *Le Peuple de 1850* szerkesztőségével, tanulmányokat készít, ezekből születik majd 1851-ben könyve, az „Idée générale de la révolution au XIXe siècle” (A XIX. század forradalmának vezéreszméje). Ennek egyik fejezetét pontosan a Victor Considerant hirdette közvetlen demokrácia elleni polémiajának szenteli. Proudhon a közvetlen kormányzással „a kormányzatnak a gazdasági szervezetben való feloldását” és „a kormányzati funkciók kiküszöbölését” állítja szembe; az egészet áthatják az 1793–1794-es jakobinus diktatúra és Robespierre elleni támadások.

Az 1850-es év szocializmusa szükségleteinek és lehetőségeinek sem a közvetlen kormányzás, sem a proudhoni *panácea* nem felel meg. Londoni megfigyelőállásából Louis Blanc meg is állapítja ezt *Le Nouveau Monde* című lapja hasábjain, amit 1849 júliusától 1851 márciusáig havonta jelentet meg. De ő sem talál hatékonyabb politikai utat. Az angliai demokratikus emigráció egyébként idejét vitákkal és Franciaországban használhatatlan jelszavak kibocsátásával fecsérli el. Mindennek tetejébe nem is egséges.

Annak ellenére, hogy nem képes összefüggő elméletet és akcióprogramot kidolgozni, a szocializmus nagy haladást tesz Franciaországban. A szocialista gondolat behatol a Hegypártba, és megnyeri a republikánus párt maradékát is. A monarchisták szemében minden republikánus szo-

cialistagyanús. A nép fiainak nézete szerint „minden jó republikánusnak szocialistának kell lennie”.

És különben is, ki nem szocialista? Jules Favre, aki végül is a Hegypárttal lép szövetségre, szocialistának mondja magát, és a Törvényhozó Nemzetgyűlésben így határozza meg 1850. május 24-én a szocializmust:

„A szocializmus nem más, mint az aktív emberi szellem; a racionalizmus; a szabad és független emberi elme; a gondolat örök szembenállása a ténnyel; a jog erőszakos, szenvedélyes tiltakozása, vagy neveznék ahogy akarják, de ami csak azzal a feltétellel válhat veszélyessé a társadalomra, ha megakadályozzák megnyilvánulását.”

Sok republikánus hajlamos arra, hogy az 1848-as csatlódások felelősségét az „egyenlősítő és elnyomó” kommunizmusra hárítsa, hogy ezáltal tisztára lehessen mosni az „ésszerű és humánus” szocializmust.

Az értelmiség körében divatos a szocializmus.

A szocialista propagandát olyan párizsi napilapok terjesztik, mint a *La Démocratie pacifique*, amely még mindig elég olvasott és jól szerkesztett lap, vagy a *Le Peuple de 1850*, amelyet viszont sokkal gyengébben szerkesztenek. De más napilapok is biztosítanak helyet hasábjaikon a szocialista gondolatoknak: a saint-simonista Laurent de l'Ardèche *La République*-je, Victor Hugo *L'Événement*-ja – 1851. szeptember 18-án éppen szocializmusa miatt függesztik fel –, sőt még annak az Emile de Girardinnek *La Presse* c. lapja is, aki miután a december 10-i győzelem egyik szervezője volt, most a republikánus párttal és a szocializmussal kacérkodik.

Vidéken egyes republikánus napilapok nyújtanak némi nyilvánosságot a szocializmusnak. Ezenkívül vannak szocialista hetilapok és hetente kétszer megjelenő lapok is: *Le Républicain de Seine-et-Marne* (Melun), *Le Républicain démocrate de l'Allier* (Moulins), *Le Prolétaire* (Clermont-Ferrand), *Le Socialiste des Alpes* (Digne).

Vannak még speciálisan szocialista hetilapok vagy folyóiratok is. A burgundiai babeufista Joigneau alapította *La Feuille du village* 1849. október 25. óta csütörtö-

könként jelenik meg, kifejezetten a parasztoknak írják. A lap 1850 végén, két sajtóper után megszűnik. 1851 elején Eugène Sue újra életre kelti *Républicain des campagnes* c. lapját. A republikánus és szocialista tanítóknak 1850 nyaráig sikerült fenntartaniuk 1845-ben alapított *L'Echo des instituteurs* c. újságjukat – a főszerkesztőt, Arsène Meunier-t ekkor tiltják el egész életére az oktatástól.⁹ A *L'Education républicaine* a líceumi tanárok orgánuma, akik – ha hihetünk Chenu detektív „Révélation sur les montagnards”-ja (A hegy pártiak leleplezése) állításainak – mind a kommunizmus ügyét vallják magukénak.

Szorosan vett munkáslapok nincsenek, a júniusban levert proletariátus még nem ocsúdott fel az elszenvedett kudarc óta.

1849-ben és 1850-ben számos almanach is napvilágot lát: *Almanach de Mathieu de la Drôme*, *Almanach des communes* (Pierre Leroux-tól), *Almanach du paysan* (Joi-gneaux-tól) *Almanach démocratique et social* stb.¹⁰

1851 a megjelenési éve Párizsban az *Almanach de la Vile Multitude*, *par un de ses membres, suivi de la liste complète des associations ouvrières de Paris et de la banlieue*-nek (A hitvány sokaság almanachja, melyet annak egy tagja írt, a párizsi és elővárosi munkásszervezetek teljes listájával kiegészítve). Borítóján Thiers mint bohóc szerepel, az alkotmány merev kötelén próbálja megtartani az egyensúlyt. A *Vile Multitude* – a „hitvány sokaság” – válasza annak, aki ilyen megjelöléssel illette, nem kevés erőt mutat.

⁹ Arsène Meunier-ről lásd Henri Dubief cikkét a „Bibliothèque de la Révolution de 1848” XVI. kötetében. (1954.) – A. Meunier-t először felmentették, de Lefrançais-ra, a jövődő kommünárra 1850. április 22-én súlyos ítéletet – a tanítástól való örökös eltiltást – szabtak. Meunier arra használja felmentését, hogy perükről az *Echo des instituteurs* utolsó, május 10-i számában tájékoztassa olvasóit. A fellebbviteli eljárás során Meunier-t ugyanarra ítélték, mint Lefrançais-t.

¹⁰ Az *Almanach démocratique et social*-ról tudjuk, hogy 100 000 példányt nyomtak belőle. V. ö. Gaillard, J.: *La question du crédit et les almanachs autour de 1850*. Bibliothèque de la Révolution de 1848. XVI. köt. Paris 1954.

Végül a sanzonnak van óriási érdeme a propagandában.¹¹ A szocialistáknak szerencsájukra van egy nagy sanzonszerzőjük, Pierre Dupont, aki miután 1846-ban megírta a „Munkások dalá”-t, 1849-ben a „Parasztok dalá”-t írja meg.

*Respublikánk hogy megjelent,
– Február villáma beragyogja –
Kezében a lándzsa élesre fent.
Tüzes parázs a frankok honja.
Szabadság fája mint büszke láng
A völgybe lenn s bércezen lobog.
De jaj, adóprés tört le ránk,
S már gyilkos fegyver is ropog.
Jőjj el, többé nem engedünk,
Miénk lesz csak, gyönyörünk,
Hisz ezredéve hiába várja:
Paraszté legyen Respublikája.*

A szocialisták soraiban nincs ugyan egység a program tekintetében, de legalább a taktika fő vonalaiban egyetértenek, sőt nemcsak egymás közt, hanem a többi demokratával is. Legális eszközökkel akarják megnyerni a nemzetet a szocializmusnak úgy, hogy leleplezik, miként sérítik meg a *monarchisták* szüntelenül a törvényességet.

Az 1850. május 31-i törvény után a republikánusok egyöntetűen arra szólítják fel a részleges választások alkalmával a franciákat, hogy tartózkodjanak a szavazástól azok is, akiket nem fosztottak meg a szavazati joguktól, hogy ezáltal fejezzék ki szolidaritásukat a szavazásból kizárt hárommillió ipari proletárral és falusi szegénnyel. Ha ennek ellenére is vannak 1850 végén és 1851-ben republikánus jelöltek, ezek csupán a mérsékelt köztársaságias jelöltjei. Mindenesetre tény, hogy mindenütt nő a választástól tartózkodók száma. De a szocialisták és de-

¹¹ A szonon és a kocsmai ének feldolgozását lásd *Brochon, P.*: *La chanson française*. Paris, Editions Sociales.

mokraták igazi nagy reménysége az 1852. tavaszi elnök- és parlamenti választás. Pierre Dupont 1850 júliusa óta erről a reménységről énekel:

*Két év még, két rövidke év,
és dalba kezd a gall kakas...
Jöjj, áraszd ránk fényed sugarát
Ezernyolcszázötvenkettő.*

A szocialista csoport az állampolgárok négy kategóriájához kíván közel jutni: az értelmiségiekhez – de ezek közül is leginkább a diákokhoz –, a katonákhoz, a munkásokhoz és a parasztokhoz.

Jules Vallès „Le Bachelier” (Az érettségiző) című könyvében, valamint a „Souvenirs d'un étudiant pauvre” (Egy szegény diák emlékei) című posztumusz kötetében élénken jeleníti meg a Quartier Latint, ahova 1850 tavaszán érkezik. (Itt júniusról folyik a szó, és az új júniusról, amelynek 1852-ben békés győzelmet kell hoznia.) A legérdekesebb, hogy Vallès sok elvtársa időszerűtlennek ítéli az 1848-as szocialisták spiritualizmusát. Vallès sikert arathat az ilyen verssorokkal:

*Régmúltak ostyáját ne keverjük
lázasunk új kenyeréhez,
Sekrestyék borát ne vegyítsük
forradalmárok hős véréhez.*

Mindent összevetve, az 1850-es szocialista diákok szocializmusa nem alkot szilárd, összefüggő egészet. Nem több az, mint az 1793-as ősök iránti csodálat, kiegészítve néhány republikánus vagy szocialista újságból eredő frázissal.

Gyakori, hogy a „vörös”, republikánus vagy szocialista hírében álló katonákat, altiszteket és tiszteket 1850-ben vagy még inkább 1851-ben Afrikába küldik. Ezek az államcsíny után már a kormánytöbbség véleményét képviselik a constantine-i ezredekben.

Az államüggyészi jelentések és a periratok képet adnak arról, hogy a szocializmus mennyire hatolt be a munkások és a parasztok körébe.

A párizsi munkások visszatalálnak a titkos társaságok útjára. Az 1850. decemberi *Nemesis*-ügy 22 vádlottja közül 20 munkás. Egy másik titkos csoport, a *Tribunal révolutionnaire* (Forradalmi Törvényszék) szintén munkásokból áll. De Párizst túlságosan is megszelídítették és ellenőrzik, semhogy vérmes reményekre jogosíthatna. A szocialisták többet várnak a vidéktől.

A munkások körében kifejtett szocialista propaganda különben csak az általánosságok szintjén mozog. Helyesebb a gondolatmenete a parasztok felé irányuló agitációs munka érvrendszerének. Joigneaux *Feuille du Village*-ában pl. olyan konkrétumokat követel, mint egyeztető bizottságokat a falusiak közti viták rendezésére, a katonai szolgálat megváltásának eltörlését és a szolgálati idő csökkentését, vagy éppenséggel a mezőgazdasági termékek olcsó szállítási tarifáját a vasútépítés állami megváltása útján.

A szocialista propaganda talajra talál az elszegényedett parasztok és azok között a kisbirtokosok között, akik rettegnek a földesúri rendszer erőszakos visszatérésétől¹² – e fogalomba beleértik a fenyegető agrárkapitalizmust is –, de talán még inkább hat a feles bérlőkre, akiknek részesedéséből a gazdag földbirtokosok egyre többet farnagnak le.

A titkos társaságok 1848 előtt a legnagyobb városokban működtek, most a falvakban szaporodnak, még hozzá a városokénál sokkal élénkebb ütemben: Bresse vidékén az *Hommes libres* (Szabad Emberek), Franche-Comté erdei falvaiban a *Bons cousins* (Jó Cimborák), Yonne-tól Allier-ig a *Marianne des Champs* (Mezők Marianne-ja), délkeleten a *Nouvelle Montagne* (Új Hegypárt) stb.

¹² A földesúri rendszer visszatérésétől való félelem egészében csak 1880 felé szűnik meg.

A szocialista tevékenységnek vidéken több körzete is van. Az alábbi kettő tűnik a legfontosabbnak: 1. Yonne, Nièvre, Cher, Allier és Saône-et-Loire területe; ezekben a département-okban igen elterjedt a feles bérlet; 2. Gers (itt szintén gyakori a feles bérleti rendszer), valamint Ariège, Pyrénées-Orientales, Aude, Hérault, Gard és Vaucluse területe.

A betiltott klubok vezetői sok kisvárosban a „vörös” kávéházban jönnek össze. A munkások segélyegyleteit is megnyerik a szocialista eszméknek. Az oktatástól eltiltott tanítókat az államügyészek a „vörös” köztársaság jövőendő vezéreinek tekintik.

A hatóság egyébként könnyedén szocialistának, sőt kommunistának és anarchistának tart minden republikánust. Célja az, hogy elriassza mindazokat, akiket a társadalom legkisebb változására való utalás is nyugtalanít. Azt a tényt, hogy a republikánusok egységesen léptek fel az 1850. tavaszi pótválasztásokon mint az összes, a polgári demokratáktól a forradalmi kommunistákig terjedő köztársasági irányzat alapján való azonosságát tüntetik fel és aknázzák ki propagandájukban.

Ha hihetünk legjobb harcosainak, már közel a szocializmus győzelme. Vagy nem ezt írta tán Blanqui?

„Most, hogy mellettünk állnak mindezek a derék parasztok, csak nevethetünk nagybátyámuram unokaöccse császári vágyálmain, sőt szinte azt kívánjuk, legyen elég bátorsága kísérletet tenni vállalkozása végrehajtására, mert hiszen ez a próbálkozás csak meggyorsíthatja az igazi köztársaság uralomra kerülését.”

Barátja és tudósítója, Deflotte pedig így látja a helyzetet:

„Csak semmi titkos társaságot. Most nem kellenek titkos tanácskozások. Mi kormányzunk majd. El kell hagynunk a harc szokásait, nyugalmat és erőt kell mutatnunk.”¹³

¹³ *Dommanget, M.*: Id. mű.

A valóságban azonban a szocialisták és a republikánusok nem képesek felhasználni a reakció nyújtotta lehetőségeket, nem képesek létrehozni a felvirágzó kapitalizmus áldozatainak egységfrontját. Agitációjuk olyan, a helyzetnek nem megfelelő jelszavakat alkalmaz, hogy az Elyséepártnak semmi nehézséget nem okoz, hogy sikeresen szálljon szembe velük.

A bonapartista párt megalakulása

Nem a szocialisták és a republikánusok az egyedüliek, akik reménykednek, anélkül, hogy pontosan tudnák, mit csináljanak, ha véletlenül kezükbe kerül a hatalom.

Ugyanígy vannak a legitimisták és az orleanisták is.

A legitimisták és az orleanisták

A legitimista restauráció tervei pontosan 1850-ben öltének testet. Chambord grófját – a legitimisták számára V. Henriket – hívei mint fiatal (a gróf 30 éves) és progresszív, Franciaországnak megfelelő uralkodót mutatják be. Nyilatkozataiból viszont világosan kiderül, hogy csak X. Károlyhoz viszonyítva haladó, s hogy csupán egyszerűen tudomásul veszi: a nagy forradalom eredményei eltörölhetetlenek. Egy Berryer-hez intézett, 1851. január 22-i levelében olyan hangnemet használ, amelyet akár nagyapja, X. Károly is használhatott volna, ha intelligensebb, vagy dédnagybátyja, XVI. Lajos, ha nem próbálja meg, hogy kijátssza az 1791-es alkotmányt.

„Hazámat éppúgy tisztetem, mint ahogy szeretem; mai civilizációját és dicsőségét éppoly nagyra tartom, mint történelmének emlékeit. *A szívének oly fontos rendszabályok: a törvény előtti egyenlőség, a lelkiismeret szabadsága, az, hogy mindenki csak érdeme alapján tölthessen be akármilyen tisztet, érjen el megbecsülést, társadalmi előnyt, a felvilágosult és keresztény társadalomnak ezek a nagyszerű elvei számomra drágák és szentek.*”

Hívei érzik, hogy 1850 francia társadalmának némileg másra van szüksége. „A nép közé vegyülnek.” Az 1849. május 13-i választásokon Berryer marseille-i listáján egy teherhordó – Mérentié – is szerepelt, a gazdag és hagyo-

mányokkal rendelkező kikötői rakodómunkás-korporáció tagja, és Mérentiét megválasztották.

A legitimisták a Törvényhozó Nemzetgyűlésben szívesen kelnek a paraszti rétegek, köztük a nincstelenek védelmére. A jótékony katolikus intézményekben „szociális” jelszavakat hangoztatnak. Falloux „*Mémoires d'un royaliste*”-ja több helyen is hanceg a legitimisták „szociális” programjával, és abban tetszeleg, hogy Armand de Melin és az ő gondolatait forradalminak tarthatták volna a bankár Goudchaux-féle polgári republikánusok. A pauperizmus legyőzésére Falloux és a legitimisták az iparban divatos gazdasági liberalizmussal szemben általában egy modernizált korporatív rendszer létrehozásáról beszélnek, és ezt annál könnyebben tehetik, mert csak a legritkább esetben érdekeltek személyesen az ipar fejlődésében.

Az orleanisták Párizs grófjának trónigényét támogatják; azért a gyermekét, akit az Orléans-i hercegnő próbált a trónra ültetni február 24-én. Kétségtelenül jobban örülnének Lajos Fülöp visszatértének, de ő 1850. augusztus 26-án meghal. Ez tanácsstalanná teszi őket. Elképzelhetetlennek tartják, hogy az orleanista restauráció régensséggel kezdődjék. Ezért hajlanak egy monarchista „fúzióra”. Joinville és d'Aumale hercegek, a számbajöhető régensek is szívesen vennék a fúziót, ha a trón V. Henrik uralkodása után (aki minden valószínűség szerint utód nélkül fog meghalni), fiatal unokaöccsükre, Párizs grófjára szállna. D'Aumale herceg, Guizot és más orleanisták levélváltásba kezdenek V. Henrik tanácsadóival.

De a fúzió részletkérdéseken és személyes vitákon elbukik.

Az orleanisták arról panaszkodnak, hogy a legitimisták nem fúziót akarnak, hanem az ő alávetésüket. A legitimisták nem hajlandók elismerni, hogy az 1830-as forradalom „nemzeti és törvényes” volt.

Ez a mondat egy Chambord grófjához intézett hosszú levélben olvasható, ahol Guizot felsorolja a legitimista párt elleni kifogásait. Ez a párt, írja, „ellenzéki sége hosszú ideje alatt az anarchikus lázadó csoportokkal való szoros kapcsolatokra és gyászosan könnyelmű szövetkezési haj-

lamra tett szert”. (Guizot nyilvánvalóan La Rochejacqueleint február 24-i magatartására gondol.) Guizot bírálata végén elárulja a legitimisták és az orleanisták közti ellentét igazi okát, ez pedig a nemesek és a bankvilág, illetve az ipari burzsoázia közti osztályellentétben lelhető fel.

„A középosztályok – mondja – nem voltak rá képesek, hogy fenntartsák és szilárd alapot adjanak az általuk emelt trónnak. Ugyancsak szükség lenne rá, hogy beletörődjének: nem ők az egyedüli vagy csaknem egyedüli támaszai és környezete a magas trónnak. Meg kell könnyíteni számukra ezt a lemondást, mert a kormányzatban az övék a lényeges, a döntő befolyás.”

Guizot szerint tehát legitimista monarchia kell, de ugyanazzal a társadalmi tartalommal, mint a júliusi monarchiáé volt: az irányítás a fináncoligarchiáé, amit újabb polgári rétegek erősítenek, s csupán néhány másodlagos engedményt kell adni a „felsőbb osztályoknak”.

Guizot levele 1850 végén íródott. A viták végigkísérik az egész 1851-es esztendőt. A veszély: egy új Bonaparte trónra kerülése, amit mind a legitimisták, mind az orleanisták jól érzékelnek, ugyan ok lenne a sietségre, a fúzió ennek ellenére bukásra van ítélve. Egyes orleanisták megértik ezt, és már 1852-re gondolva, Joinville herceg elnöklétségének előkészítésével foglalkoznak. Az Orléans-i hercegnő barátai, pl. Rémusat, Joinville herceg köztársasági elnökségében Párizs grófja trónra kerülésének egy lépcsőfokát látják. Ám Victor de Broglie herceg már kész lenne megelégedni egy „hercegek köztársaságával” is. Hasonlót próbált létrehozni Albert fia a második dinasztiafúzió fiaskója után, MacMahon marsall hétéves köztársasági elnöksége (1873–1879) idején.

A közönség csak nagyon halvány információkkal rendelkezik a royalisták közti baráti egyezkedésről. Annyit tud, hogy 36 képviselő – köztük Berryer és La Rochejacquelein – 1850 augusztusában tisztelgő látogatást tett az akkor Wiesbadenben üdülő Chambord grófnál. Azt is tudja, hogy számos orleanista ment Londonba Párizs grófja első áldozására 1850. július 20-án és Lajos Fülöp

temetésére 1850. szeptember 2-án. Tudja továbbá, hogy a legitimisták egyáltalán nincsenek mind egy véleményen a követendő politika tekintetében, mégpedig egy, a párizsi legitimista bizottság titkára tollából származó és széles körben terjesztett vitairatból, amely Chambord grófja nevében elítéli La Rochejacquelein azon javaslatát, hogy a francia választókat a legitizmus vagy a köztársaság dilemmája elé állítsák. A közvélemény tudja, hogy 1851 márciusában a legitimista és orleanista képviselők közti ellentét az orleanista Creton indítványa körül pattant ki; Creton javasolta, hogy a Bourbon családból származó hercegek előtt nyíljanak meg a francia határok, de a legitimisták az indítvány ellen szavaztak. Berryer valóban úgy nyilatkozott január 16-án, hogy Chambord grófja „csakis akkor teheti a lábát annak a Franciaországnak a földjére, amelyet ősei hódítottak meg, növeltek nagyra és tettek azzá, ami, ha ő az első a franciák közt, ha ő a király”, és azóta a legitimistáknak az a legfontosabb, hogy a száműzetésükben türelmetlenkedő, intrikáló orleans-i hercegek ne jöhessenek Franciaországba, mert esetleg népszerűsége tehetnének szert!

A közvélemény ennek ellenére meg van győződve arról, hogy a fúzió egy napon mégis megvalósul. A köztársasági érzelműek tartanak attól, hogy ezt egy reakciós áradat hulláma követné. Ennek következtében lebecsülik a bonapartista veszélyt.

A francia közvélemény egésze nem lelkesedik a fúzióért. A téma mindenekelőtt a szalonokban van napirenden. Engels, aki 1851. február 5-én Manchesterből ír Marxnak, igen éles szeműen ítéli meg a franciaországi helyzetet:

„...Épületes az a csodálatos helyzet is, amelyben a belle France most tetszeleg. Egyébként tagadhatatlan, hogy a várgróf urak egyre kevésbé képviselik a burzsoá frakciót, vagy jobban mondva a burzsoák egyre inkább elszakadnak régi legitimista és orleanista vezetőiktől. Először a Baroche melletti jelentékeny kisebbség azon az ülésen, amelyen a

koalíció Baroche-t megbuktatta¹, és amelyben nagyon sok **nem** bonapartista, hajdani orleanista stb. is volt; azután a konzervatív burzsoázia zömének nyilvánvaló hangulata, amely jóval kedvezőbb Napóleon iránt, mint azelőtt. Ezeknek az embereknek a zöme most hallani sem akar sem orleanista, sem legitimista restaurációs intrikákról; a megoldásoktól viszolyognak, és amit akarnak, az éppen az elnöki jelen megszokott kerékvágása. Sem nem royalisták, sem nem republikánusok, nem is császárpártiak, hanem elnökpártiak; de a legszebb a dologban az, hogy ez az édes határozatlanság csakis a tömeg számára lehetséges; mindenkit, aki ennek az iránynak a hivatalos képviselőjeként akarna fellépni, hat hónapon belül úgysis megint kikényszerítenék a semlegességből, belekergetnék egy határozott royalista vagy császárpárti frakcióba...”²

A bonapartizmus és a nemzet

Nehéz dolog a bonapartista párt történetét megírni, mert III. Napóleon császár a feledés fátylát borította Louis-Napoléon császárjelölt vállalkozásaira. Jóllehet, szinte kibogozhatatlanok a párt június előtti, első időszakának ténykedései és homály fűdi a december 10-i elnökválasztásért folytatott akcióját, s noha az elnök sose vallja be, milyen propagandát fejtett ki a törvényhozó nemzetgyűlési választásokért, eljött az a perc, amikor nyíltan színre léptek a bonapartista erők.

1849 végén az Elysée-pártnak négy napilapja van Párizsban. Közülük csak egyet alapítottak újonnan, Granier de Cassagnac *Le Dix Décembre*-ját, amelynek címe 1850. június 18-án *Le Pouvoir*ra változik. A többi három olyan régebbi újság, amit sikerült megnyerni az Elysée-palota érdekeinek: a *La Patrie* és a *Le Moniteur du soir* régi

¹ Lásd a 399. oldalon.

² *Marx-Engels Művei*. 27. köt. Budapest 1971. 168. old.

opportunista lapocskák, amelyek titokzatos pénzekből élnek, a *Le Constitutionnel* pedig szintén az elnököt támogatja, mióta dr. Véron összetűzött Thiers-rel.

1850 elején ez a sajtó még csak az olvasók kis számához jut el. Dr. Véron, meg akarván őrizni lapja olvasótáborát politikai pálfordulása után is, éberren vigyáz arra, hogy színházi és irodalmi cikkeinek tónusa ne változzék.

1850 folyamán javul a bonapartista sajtóorgánumok helyzete. Január 6-án jelenik meg a *Le Napoléon* c. agresszív hetilap első száma; úgy tudják, hogy az elnök az egyik főszerkesztője. Ennél fontosabb azonban, hogy merészbekké válnak az újságírók közül az Elysée hívei, és hogy mind ugyanazt a nótát fújja. Céltáblájuk a Törvényhozó Nemzetgyűlés. Hogy mit hánynak a szemére? Állhatatlanságát, féktelenségét, a gazdasági problémák iránti közömbösségét.

1850. július 15-i számában így ír a *Le Pouvoir*: „A Nemzetgyűlés nemhogy megvédené, inkább veszélyezteti a rendet: a politikai érzéknek éppúgy híjával van, mint az üzleti érzéknek... Az ember már óhatatlanul azon töpreng, vajon nincs-e Franciaország sorsszerűen forradalomra ítélve mindaddig, amíg a parlamentektől függ?... Azt hittük, az Alkotmányozó Nemzetgyűlés bukásában eljutott a diszkreditálódás legmélyebb fokára. A jelenlegi gyűlés azonban, úgy látszik, még mélyebbre süllyedt. Minden jel közeli kimúlására mutat, mert minden tette csupa meghátrálás.” Granier de Cassagnac túllőtt a célon. Heves antiparlamentarizmusa kiváltja a gyűlés monarchistáinak és republikánusainak lázadását. A mérsékelt republikánus Charas ezredes nyilvánosan leplezi le, hogy a zugújságíró mögött az elnök bújik meg, az ő manővere ez a nemzet képviselői ellen. Baroche belügyminiszter és Rouher igazságügy-miniszter is elítéli a cikket. A *Le Pouvoir* főszerkesztőjét július 25-én 5000 frank bírságra ítélik. Granier de Cassagnac „Souvenirs du Second Empire”-jében (Emlékek a Második Császárság korából) kijelenti, hogy a büntetést, valamint a híres védőügyvéd, Chaix-d’Est-Ange honoráriumát az elnök fizette ki.

A Törvényhozó Nemzetgyűlés július 25-én nevezte ki állandó bizottságát. A *Le Moniteur du soir* még aznap reagál, az elnök elleni támadásnak nevezi azt. „Ki kárhoztathatná, ha sértve érezvén magát, botrányt csapna?” És ugyanez az újság július 26-án így fordul a képviselőkhöz: „Ha azt hiszik, hogy az egész ország Önökkel tart, tévednek. Vajon mit tennének a választók, ha holnap azt mondanák nekik: válasszatok a Nemzetgyűlés és az elnök között?”

Louis-Napoléon rohamosztagosait úgynevezett jótékonysági társaságokba tömöríti. Az egyik a *Société du Dix-Décembre*, a másik (Szent Napóleon tiszteletére) a *Société du Quinze-Août* (Augusztus Tizenötödike Társaság)* nevet veszi fel. E társaságok olyan felbérelt emberek gyűjtőhelyei, akiket főként a társadalom söpredékéből toboroztak; a jótékonyságot az ő hasznukra gyakorolják, mert fizetséget kapnak.

Ezek a bérgyilkosok arra használják fel az idejüket, hogy furkósbottal agyba-főbe verjék, aki még megkockáztatja, hogy éltesse a köztársaságot. Ők tapsolják meg esetenként az elnököt, akinek kíséretét szolgáltatják, ha valahol nyilvánosan megjelenik. Daumier egy híres karikatúrája a *Société du Dix-Décembre* egyik tagját, Rata-poilt ábrázolja, fején behorpadt kürtőkalappal, hetyke bajusszal, állig gombolt redingote-jában, mint egy civilbe öltözött katonát, amint éppen hosszú furkósbotokat árul a Champs-Élysée-n. A *Société du Dix-Décembre* 50 000 vagy 100 000 tagjával végül a monarchistákat is nyugtalanítani kezdi.

De ezeknél is veszélyesebbnek érzik az Elysée-ből irányított lapokat, amelyek merészsége példányszámukkal együtt nőttön nő. A parlamenti szünet – 1850. augusztus 11–november 11. – idején nap mint nap gyalázzák az alkotmányt, és anélkül, hogy kimondanák a császárság szót, az elnöki megbízatás meghosszabbítását követelik.

* I. Napóleon 1769. augusztus 15-én született. – *A szerk.*

Arra buzdítják a monarchistákat, hagyjanak fel a kéréssel és csatlakozzanak az elnökhöz, hogy megmenték Franciaországot „a kommunizmus szörnyűségeitől”. „Louis-Napoléon – írja az egyik ilyen lap –, miután hasznos volt 1849-ben, szükséges 1850-ben, 1851-ben egyenesen nélkülözhetetlen lesz.”

Louis-Napoléon pedig a maga részéről mindent megtesz, hogy a nélkülözhetetlen embert lássák benne. Akárcsak 1849 nyarán, 1850 nyarán is sokat utazgat. Ám beszédei most nemigen alkalmasak a Nemzetgyűlés monarchista szárnyának megnyugtatóására, pedig nem árulnak el túl sokat hátsó gondolataiból. Augusztusban Lyonban, ahol a Croix-Rousse munkásai lehurrogták, egész Franciaország reprezentánsa szerepében tetszeleg – amilyen valaha I. Napóleon volt –, szemben a honatyákkal, akik csak a franciák bizonyos kategóriáit képviselik.

„Talán Önökhöz is eljutottak, Uraim, egy készülő államcsíny hírei. Önök azonban nem adtak ezeknek hitelt, s ezt köszönöm. A rajtaütés és a tisztségek bitorlása talán jelen van azoknak a pártoknak álmaiban, amelyeket nem támogat a nemzet; de az, akit hatmilliónyi szavazattal választottak meg, a nép akaratát hajtja végre és nem árulja el azt... Másfelől pedig, ha újraélednének holmi bűnös szándékok és azzal fenyegetnének, hogy megrendítik a nyugalmat Franciaországban, a nép felségjogához folyamodva képes leszek megsemmisíteni azokat, *mert nem ismerem el, hogy bárkinek több joga van önmagát a nép képviselőjének nevezni, mint nekem.*”

Szeptemberben Cherbourg-ban az egész nép számára hasznos közmunkák megindításának kérdését már összeköti a hatalom stabilitásának kérdésével:

„A császár vajon miért hozta létre Franciaországban azokat az időtálló műveket a háború ellenére is, amelyekkel lépten-nyomon találkozunk, de amelyek itt a legjelentősebbek? Azért, mert túl azon, hogy lángelme volt, egy olyan korszakban lépett fel, amikor a forradalmakba belefáradt nemzet megadta neki *a szükséges hatalmat* az anarchia leküzdésére, a frakciók leverésére és arra, hogy

kifelé a hadi dicsőséggel, belföldön pedig az ösztönzés lendületével vigye győzelemre az ország általános érdekeit.”

Az útvonal első részét – Melun, Montbard, Dijon, Chalon, Mâcon, Lyon, Besançon, Strasbourg – nem sikerül incidensek nélkül lebonyolítani. A *Société du Dix-Décembre* embereinek dupla fizetséget kell adni, hogy éltezésük túlharsogja a tömeg hurrogását, és Lyonban még ez sem használt. Azért esett így, mert a felkeresett vidékek, Elzászt is beleértve, „vörös” érzelműek. Normandiában, ahol Louis-Napoléon ezt követően még két beszédet tart – Caenban és Cherbourg-ban –, feladata könnyebb, mert a helyi politikát a konzervatívok uralják.

Egyszer sem, sehol sem ejtette ki a köztársaság és az alkotmány szavakat.

Augusztusban 52 tanács fejtette ki, hogy az alkotmány revíziójára van szükség, mégpedig a 45. § felülvizsgálatára, ami tiltja az elnök újraválasztását. A Caenban elmondott beszéd egy mondatában igennel válaszol a tanácsoknak:

„Ugyanígy, ha újra viharos napok következnének és *ha a nép új terhet akarna a kormányzat vezetőjének vállára rakni, ez a vezető igencsak bűnös lenne, ha kibújna e magas küldetés alól.*”

Az elnököt szeptember 12-én, amikor a cherbourg-i vonatról leszáll, párizsi fő- meg segédcsatlósai jelentőségteljes kiáltásokkal üdvözlik: „Le a vörösökkel! Le a fehérekkel! Le a köztársasággal! Éljen Napóleon! Éljen a császár!”

Vajon elfogadja-e Franciaország ezt a császársághoz vezető kanyargós utat, amelyet a monarchisták hol rosszszállással, hol tartózkodással, hol udvariassággal figyelnek? A burzsoáziának és a földbirtokosságnak legfőbb gondja, hogy nyugalomban meggazdagodjék; az elnök nekik rendet, békét és jó üzleteket ígér. A népi osztályoknak a reakciós elnyomás enyhülését helyezi kilátásba, no meg némi részesedést a gazdasági fellendülésből. A polgári államvezetés lagymatag hozzá nem értésével saját végtelen és gondviselő odaadását állítja szembe. A polgári republikánusok és monarchisták kormányzati tehetetlenségével

az erős hatalmat szegezi szembe. De demagógiája nem zavarja a gazdagokat. „Ugyan! – kiált fel Rothschild – jól tudom, hol lehet őt megfogni.”

A bonapartisták a hadseregben

A francia politika axiómája volt, hogy a Bonaparték intim viszonyt tartanak fenn a katonai körökkel.

Összeesküvései idején Louis-Napoléon mindenekelőtt a hadsereget kívánta magához édesgetni. Az Ideiglenes Kormány és a Végrehajtó Bizottság korában első híveit I. Napóleon háborús veteránjai között sikerült megtalálnia: közülük a fiatalabbak, akik csak az utolsó napóleoni hadjáratokban vettek részt, ekkor mindössze 55 év körüliek.

Mint köztársasági elnök „rendelkezik a fegyveres erővel anélkül, hogy valaha is személyesen gyakorolhatná a főparancsnokságot”. Ez áll az alkotmány 50. cikkelyében. Gyakorlatilag csupán mindaddig nincs a kezében a hadsereg, amíg d’Hautpoul tábornok nem ül a hadügyminiszteri székbe (1849. november).

A köztes időben Changarnier a hadsereg első embere, kettős parancsnoki tiszte folytán.

Changarnier nem zavartatja magát abban, hogy a Tui-leriákban levő főhadiszálláson bárki előtt sértően nyilatkozzék az elnökről, legyen az akár Canrobert brigádtábornok, akit Fleury, az elnök hadsegéde közbenjárására neveztek ki Párizsba.

Changarnier és vele együtt még sokan mások úgy hiszik, hogy egy republikánus kisebbségtől eltekintve, a tisztek monarchisták és a „fúzió” hívei.

D’Hautpoul és Changarnier élesen szembekerülnek. Changarnier függetlenül kíván cselekedni. 1850 májusában d’Hautpoul Changarnier leváltását sürgeti. Az elnök habozik, majd elutasítja a javaslatot „a nemzet súlyos helyzetére” hivatkozva.

D’Hautpoul merevségével szemben Louis-Napoléon a

katonák, altisztek, tisztek, sőt, ha lehet, a tábornokok személyes megnyerésének taktikáját részesíti előnyben. Csak amikor Changarnier tekintélye már alaposan alá van aknázva, akkor állít mást a helyébe.

Canrobert elmondja, hogyan mentek a dolgok 1850 tavaszán: „Parancsom volt rá, hogy brigádommal legalább kéthetenként gyakorlatozzak a Champs-de-Mars-on. Az elnök csaknem minden alkalommal eljött, hogy megnézzze csapataimat. A legszívélyesebb módon beszélt velem, a katonák hogyléte miatt nyugtalankodott, foglalkozott a tisztek kívánságaival, és arra törekedett, hogy mindenki jóindulatát megnyerje.”³

Miután Changarnier megszavaztatta a törvényhozással a kétmilliót meghaladó reprezentációt, Louis-Napoléon 1850 nyarán, a több pénz birtokában – augusztus 7-én és 11-én – bankettet ad a párizsi ezredek tisztjeinek és altisztjeinek az Elysée-palotában. A bortól felhevült gyalogosok, tüzérek, csendőrök azt ordítózzák: „Éljen a császár! A Tuileriákhoz!”

A tisztek közt elterjedt egy „L'Ere des Césars” (A césárkora) című, a katonai diktatúrát dicsőítő pamflet. A kaszárnyákban az Elysée-párt lapjait terjesztik, azok pedig a lehető leggyakrabban előráncigálják és ecsetelik a katonaság szégyenét, azt, hogy február 24-én lefegyverezték a forradalmárokat.

Ősszel az elnök elhatározza, hogy még több párizsi ezredet láncol magához bőkezűségével. A szeptember 25. és október 10. közt Saint-Maurban és Satoryban tartott díszszemlék után bőven osztogatnak kolbászt, hideg szárnyast, dohányt és 10 sout a közkatonáknak, szivart és pezsgőt a tiszteknek.

Az utolsó díszszemlén, október 10-én Satoryban botrány tör ki. 50 lovasszáhad és 3 gyalogosezred van jelen. A díszszemle Changarnier főparancsnoksága alatt folyik. Az előző szemléken a csapatok azt kiáltozták: „Éljen az elnök! Éljen Napóleon!”, itt-ott még azt is: „Éljen a császár!”

³ Idézi *Bapst*: Le Maréchal Canrobert.

Changarnier felhívja Neumayer figyelmét, milyen csend uralkodik ezen a napon. A gyalogság elvonul – nincs egy kiáltása sem. De most az első lovasszázad ér az elnöki emelvény elé. Parancsnoka, Montalembert százados, a katolikus képviselő fivére, kardjával tiszteleg, és azt ordítja: „Éljen a császár!” Valamennyi lovas visszhangozza kiáltását: „Éljen a császár!” Az elnök és d’Hautpoul, akik az imént még savanyú képet vágtak, most elégedett arcot öltenek. Az imént még mosolygó Changarnier-n az elkomorulás sora.

D’Hautpoul a végsőkéig ki akarja használni az incidenst. Changarnier azonnali leváltását követeli. Az elnök azonban csak Neumayer tábornok áthelyezését hagyja jóvá: a nantes-i és rennes-i katonai hadosztályok élére, erre a kiemelt posztra állítják (amiért Neumayer nem győz elég hálás lenni). D’Hautpoul október 22-én lemond, helyét Schramm tábornok veszi át. D’Hautpoul-t még aznap algériai főkörmányzóvá nevezik ki.

Az elnök szerint többet ér tovább köntörfalazni, hagyni, hogy előrehaladjon a Changarnier-csoport további bomlása, mielőtt magát Changarnier-t támadná meg. Terve az, hogy saját kreatúraival népesíti be a vezérkarokat; egy sor előléptetést készít elő, s még csak az elsők vannak előrehaladottabb állapotban.

Fleury őrnagynak, az elnök hadsegédének s katonai kérdésekben bizalmi emberének tulajdonítják a mondást: „Ha nincsenek tábornokaink, hát csináljunk magunknak.” A júliusi monarchia Algériában „csinált” magának tábornokokat – s az elnök is Algériában készül „előállítani” az ő embereit. Hogy félreállíthassa Lajos Fülöp „afrikai” gárdáját, a Changarnier-kat, Lamoricière-eket és Bedeaukat, egy második, fiatal és telhetetlen afrikai generációt hoz létre. S hogy alkalma legyen tábornokok kinevezésére, attól sem riad vissza, hogy kirobbantsa a kabilok elleni háborút.

A hat hónapra Algéria főkörmányzójává kinevezett d’Hautpoul – képviselői tiszte nem enged meg hosszabb távolmaradást a Nemzetgyűlésből – 1850 novemberében

expedíciót javasol a djurdjurai kabilok ellen. Ott akarja megszerezni a marsallbotot. De Louis-Napoléon és Fleury csak gúnyt űznek a szenilis dicsekvőből.⁴ D'Hautpoul hiába terjeszti elő teljesen kidolgozott tervét Djurdjura megtámadására, minden úgy történik, mintha addig akarnának várni a háború megkezdésével, amikor ő már nincs Algériában.

Azt, akinek karrierjét meg kell alapozni a kabíliai háborúban, 1850 végén fedezik fel. Ez a férfi az 50 év körüli Jacques Leroy de Saint-Arnaud dandártábornok. Nagy játékos, élvhajász, vagyonát vesztett, skrupulusok nélküli tiszt. A restauráció idején otthagyta a hadsereget, de másutt semmire se ment, Lajos Fülöp idején viszont visszatért a hadsereg kötelékébe, és Bugeaud támogatásával Algériában alhadnagyból (ez volt a rangja 1832-ben) 1847 végére tábornagi rangra emelkedett. Saint-Arnaud afféle zsoldosvezér.⁵ Miután elérte a tábornagi rangot és nagy nehezen hírnévre tett szert, mindenre kész hadügy-miniszter válhat belőle.

1850-ben Saint-Arnaud a constantine-i kerületben állomásozó csapatok főparancsnoka. A d'Hautpoul által elgondolt Djurdjura elleni expedíció az algíri főparancsnok hatáskörébe tartoznék, mivel Djurdjura csaknem teljes egészében Algír közelében fekszik. Hogy ez ne történhessen meg, Randon hadügyminiszter a Djurdjura elleni expedíciót a constantine-i kerületben fekvő Kis-Kabilföld elleni hadműveletté alakítja át.

⁴ D'Hautpoul, ha hihetünk a kortársak emlékiratainak, amelyeket Henri Guillemin gyűjtött össze „Le Coup du 2 Décembre” (A december 2-i államcsíny) c. könyvében (Paris 1951), senkit sem érdekelt. De Castellane tábornok „rendkívüli álnokságot” tulajdonít neki, és katonás öleléseit csupán „júdás csóknak” nevezi.

⁵ Algériai „haditetteit” hosszan zengedezi életrajzírója és csodálója, a néhai Louis Bertrand, a reakciós akadémikus. Saint-Arnaud, miután elmagyarázza, hogyan fojtott füstbe 500 algériait saját barlangjában, így ír: „A rettegés mindörökké eltakarja majd ezeknek a fanatikusoknak a tetemeit.” Lásd *Bertrand, L.: Saint-Arnaud*. 142. old.

Saint-Arnaud 1851. májusra készül fel Kis-Kabilföld lerohanására. Fleury őrnagy Algériába utazik.

„Igen kellemesen érintené az elnököt – mondta nekem Algériába utazása előtt M. Fleury –, ha kellően fényes megvilágításba helyeznék de Saint-Arnaud tábornok úr ritka érdemeit és eljövendő kabilföldi szolgálatait” – írja dr. Véron „Mémoires d'un bourgeois de Paris” című könyvében, és a *Le Constitutionnel* nem is sajnálja a dicséretet Saint-Arnaud-tól, még mielőtt arra akár a legkisebb alapja lenne.

Fleury rendszeresen végez felderítést Afrikában a zászlóaljparancsnokok, az alezredek, ezredek és tábornokok körében, olyanok után kutatva, akik „egyaránt irtóznak a parlamentarizmustól és a szocializmustól”. Sok főtitstet sikerül megnyernie, ezeknek aztán a Második Császárság a legmagasabb kitüntetések juttatja; köztük vannak a tábornoki karból Pélassier és Bosquet, Marulaz, a 20-asok ezrede, Bourbaki, a lövészek zászlóaljparancsnoka stb. Az *Ifjú Afrika* – ahogy nevezik – megtér a bonapartizmus kebelére. Miután 1851 júliusában a Kis-Kabilföld elleni hadjárat befejeződött⁶, Saint-Arnaud megkapja a harmadik csillagot. Az elnök személyesen tudatja vele a jó hírt. Saint-Arnaud felesége, egy belga márkai lánya, aki szeretne Franciaország marsallja felesége lenni, végül is meggyőzi férjét, hogy nem kell a Louis-Napoléon iránti odaadásról szűkmarkúan alkudozni, be kell szállni terveibe.

1851. július 26-án Saint-Arnaud-t egy párizsi hadosztály parancsnokává nevezik ki; már nem Changarnier a párizsi hadosztályok főparancsnoka.

⁶ *Guillemin, H.*: Id. mű, 289. old. – A szerző részleteket közöl a hadjárat idején Saint-Arnaud-nak néhány, feleségéhez intézett leveléből. „Sátramból látom, hogyan pusztítja a tűzvész az arab falvakat. Remélem, jó lecke lesz, s használni fog nekik.” (Május 12.) „Mekkora pusztítás kísérte utunkat! [...] Sok falut felégettem és sok kabilt megöltem.” (Május 14.) „A lovasság 30 fejet hozott magával [...] Több mint 40 falut égettünk fel, ez igen szép győzelem.” (Május 19.) „Több mint száz kabilt öltünk meg; a csatatér levágott karokkal meg fülekkel van tele.” (Július 17.)

Changarnier-t valójában már januártól mellőzték, mikortól mellőzése csak politikai problémákat támasztott, katonaiakat nem. A végső ürügy Changarnier szabályos összeesküvése volt. Az az ezredes, akire számított, hogy közreműködik az elnök letartóztatása végrehajtásánál, mindent jelentett az Elysée-palotában.

Changarnier kettős parancsnokságát úgy szüntették meg, hogy a vonatkozó dekrétumban meg sincs említve a neve. A párizsi Nemzetőrségnél a júniusi megtorlásoknál kitűnt Perrot tábornok lesz az utóda. A párizsi hadsereghez az ideiglenesen parancsnokoló Baraguay d'Hillier után egy, az elnöknek megfelelő főparancsnokot neveznek ki, az 1849. június 15-i croix-rousse-i sortüzet irányító Magnan tábornokot, aki ravasz és pénztelen, és rááll minden kalandra, ha az hasznot sejtet, de kivonja magát belőle, ha balsiker fenyeget.

Az államcsíny előjátéka

(1850 ősze–1851 nyara)

Az Elysée és a Törvényhozó Nemzetgyűlés közti nyílt háború 1850 őszén kezdődik.

Őszintén szólva, a vezérkarok még sokáig udvariaskodnak egymással, annál is inkább, mert az elnököt nem csupán a győzelem izgatja. Győzelme után maga mellé kívánja állítani jelenlegi ellenfeleit. Így aztán nem paradoxon, hogy a háború – e valóságos idegháború – fegyverszünettel kezdődik.

Az 1850. november 12-i elnöki üzenet

Baroche belügyminiszter az elnök eszköze a Nemzetgyűlés megnyugtatózásához. A világfi ügyvéd – 1847-ben Despans-Cubières generálist védte –, a feddhetetlen bíró, a veszélyben levő társadalom védelmezője – államügyész-ként 1849-ben ő képviselte a vádat a bourges-i bíróságon Blanqui, Barbès és Raspail ellen – rendelkezik mindazokkal a tulajdonságokkal, amelyek bizalmat ébreszthetnek a rend pártjában.

Már 1850. április 17-én élesen válaszolt azoknak a képviselőknek, akik (az Elysée-párti újságok cikkei alapján) azzal gyanúsították az elnököt és környezetét, hogy Nemzetgyűlés-ellenes akciót akarnak indítani.

„A hatalom – mondta – csak tetteiért felelős... Akik a hatalom nevében beszélnek, saját kockázatukra szólnak, nem a miénkre. Mindazok, akik azt mondják majd Önöknek, hogy a végrehajtó hatalom meg akarja sérteni az alkotmányt, akik ezt kinyomatják a lapjaikban, a hatalom szemében bűncselekményt követnek el...”

Baroche, aki egy 1850. június 18-i privát feljegyzésében megállapítja, hogy „a jobboldal egy része” elkülönül az

Elysée-től, július 15-én a Nemzetgyűlést az Elysée iránti hűségre szólítja fel:

„A két hatalom egy célt, egyetlen célt tűzött maga elé... hogy helyreállítja a rendet és a nyugalmat ebben az országban, és – ahogy ezt Önök is jól tudják – a két hatalomnak azok ellen kell harcolnia, akik meg akarnak minket osztani.”

Ám Baroche-nak egyre nehezebb eljátszania a *charmeur* szerepét, bár a július 26-i ülés interpelláció-kereszttüze alkalmával, amit a *Le Moniteur du Soir* előző napi cikke zúdított a fejére, még sikerül kimásznia a bajból. (A cikk tartalmát fentebb már ismertettük.)

Az orleanista Baze, noha felettébb Elysée-ellenes, kijelenti, hogy kielégítőnek tartja a választ.

Augusztus 11. után Baroche-nak a parlament állandó bizottsága előtt kell magyarázkodnia. Szeptember 19-én az elnök cherbourg-i utazásáról való hazaérkezése alkalmából rendezett szeptember 12-i tüntetés kapcsán a *Société du Dix-Décembre* „politikai jellegéről” tesznek fel neki kérdéseket. A miniszter tagadja a *Société* politikai jellegét, de ez nyilvánvalóan senkit se győz meg. Október 31-én bejelenti, hogy „ünnepélyes nyilatkozat hangzik el majd a Nemzetgyűlés előtt, rögtön az ülésszak kezdetén.”

Az az ünnepélyes nyilatkozat, amit az elnök és belügy-minisztere október 31-én kezdenek kidolgozni, nem más, mint a november 12-i elnöki üzenet.

Az elnök megerősíti a törvényességhez való ragaszkodását.

„Valahányszor alkalmam volt nyilvánosan kifejteni gondolataimat – szól az üzenet –, kijelentettem, hogy nagy bűnösöknek tartom azokat, akik képesek személyes ambícióból veszélyeztetni azt a csekély stabilitást, amit az alkotmány biztosít számunkra. E mélységes meggyőződésem sohasem rendült meg. Csakis a közrend ellenségei magyarázhatták szándékosan félre a pozícióból adódó legszimplább eljárásokat.”

Az elnök ekképp adja okát utazásainak és népszerűség-hajhászásának:

„Mint a köztársaság legmagasabb tisztségviselőjének kötelességem volt, hogy kapcsolatot teremtek a klérussal, a magisztrátusokkal, a mezőgazdászokkal, az ipar, az adminisztráció, a hadsereg képviselőivel; személyes befolyásomat mindig a rend javára fordítottam.”

Befejezésül az elnök kinyilvánítja konzervatív lojalitását:

„Legyenek meggyőződve róla, nem az foglalkoztat elsősorban, hogy tudjam, ki fog 1852-ben Franciaországban kormányozni, hanem a még rendelkezésemre álló idő olyan felhasználása, hogy bármilyen legyen is az átmenet, nyugtalanság és zűrzavar nélkül menjen végbe. Egy emelkedett lélek legméltóbb és legnemesebb célja, ha hatalom van a kezében, nem annak kutatása, hogyan tehetné ezt a hatalmat örökkéssé, hanem az, hogy szüntelenül őrkdjék ama eszközök felett, amelyekkel – mindnyájunk előnyére – konszolidálni lehet a tekintélynek és az erkölcsnek az emberi szenvedélyekkel és a törvények bizonytalanságaival dacolni képes elveit.”

A royalista képviselők és az újságok fogékonyak e nagylelkűség iránt, és elfogadják a felajánlott fegyverszünetet.

A fegyvernyugvás egyértelmű megnyilvánulása, hogy öt nappal a november 12-i elnöki üzenet előtt feloszlatják a *Société du Dix-Décembre*-ot. Egy, a Nemzetgyűlés pártján álló rendőrtiszt úgy vélte, hogy a *Société* által Dupin nemzetgyűlési elnök és Changarnier ellen szervezett összeesküvés nyomára jutott. A kormány hozzájárul a *Société* feloszlatásához, hogy eloszlassa a Nemzetgyűlés gyanakvását. De egyidejűleg az Elysée sajtója kifigurázza az összeesküvés gyanúját, és ezzel együtt jó egészségnek örvendő „áldozatait” is.

Különben is, mit számított már a *Société du Dix-Décembre*? A bonapartizmus immár elég erős ahhoz, hogy meglegyen nélküle.

Az 1849. november 2. óta működő kormánynak sokat kellett Changarnier-val foglalkoznia. Pontosan őmiatta kellett ennek a miniszterelnök nélküli kormánynak elveszítene azt, aki megalakulásán munkálkodott, vagyis d'Hautpoult. A tábornok 1850. október 22-én mondott le. De Baroche, a kormány második belügyminisztere már oly régen háttérbe szorította d'Hautpoult, hogy lemondását észre sem veszik.

Közben Louis-Napoléon le akarja váltani egyes tárcák viselőit, és meg akar szabadulni Changarnier-től is.

Elhatározza, hogy meggyorsítja a dolgokat. A *La Patrie* 1851. január 2-i száma nyilvánosságra hozza Changarnier datálatlan utasításait, amelyek azt tartalmazzák, hogy a tisztek csak a párizsi hadsereg főparancsnoka vagy alárendeltjei által kiadott rendelkezéseknek kötelesek engedelmeskedni, azon kívül még a Nemzetgyűlés elnökétől származó parancsoknak sem.

Changarnier január 3-án kijelenti a Nemzetgyűlés előtt, hogy a *La Patrie* által közölt dokumentum „nem létezik”, de hogy röviddel a júniusi napok után, a parancsnoklás egységének biztosítása érdekében utasításokat adott a Nemzetőrségnek, s hogy a *La Patrie* szövege ennek a hamisítványa. Hozzáteszi, hogy elismeri a Nemzetgyűlés „alkotmányos jogát a haderő felett való rendelkezésre”. A többség megtapsolja Changarnier-t. Az Elysée-csoport megosztó manővere nem járt sikerrel.

Az elnök még aznap este bejelenti Changarnier azonnali elmozdításáról szóló döntését. A miniszterek lemondanak.

Megdöbbenés a Nemzetgyűlésben. Ki lesz hajlandó részt venni egy olyan kormányban, amelynek első ténykedése Changarnier elmozdítása? Louis-Napoléon felröppenti egy „megbízható és csaknem ismeretlen emberekből álló kormány” alakulásának hírért (így fejezi ki magát egy Baroche-hoz intézett levelében). Más szóval a Persigny-

féle kormányét. Ám január 9-én Baroche (belügy-), Rouher (igazságügy-), Fould (pénzügy-) és Parieu (közoktatásügyi) miniszterek vállalják, hogy a kormányban maradnak. Ők alkotják annak az új felállásnak szilárd magvát, amibe belép a régi bonapartista Regnault de Saint-Jean d'Angély tábornok, hadügyminiszterként, Drouyn de Lhuys külügyminiszterként, Ducos (az 1799-es év ideiglenes konzulja, Roger Ducos unokaöccse) tengerészeti miniszterként és Magne földművelés- és kereskedelemügyi miniszterként.

Két rendelet jelenik meg 1851. január 9-én: a miniszterek kinevezéséről szóló és egy másik, amely szétválasztja azt a két parancsnoki funkciót, amelyet Changarnier töltött be: a párizsi Nemzetőrség és a párizsi hadsereg vezetését.

Hogy a január 9-i dekrétum vakmerőségét enyhítse, Baroche megbízza Carlier rendőrprefektust, hogy mossa meg az Elysée-párti újságírók fejét.

A Nemzetgyűlés azonban ez alkalommal eddig még sose tanúsított szenvedéllyel lép fel jogai védelme érdekében. Január 10-én Rémusat így beszél:

„Uraim, azok után a súlyos és rendkívüli események után, amelyeket a *Le Moniteur* mai száma jelentett be Franciaországnak, azt vártam, hogy a miniszterek, engedelmeskedve ez alkalommal is minden képviseleti kormányzat elfogadott gyakorlatának, eljönnek, hogy magyarázatot adjanak ezen az emelvényen arról, mit is keresnek itt. Vártam, hogy magyarázatát adják: egy olyan lemondás után, amit nem értek, miért történt egy olyan kormányalakítás, amit még kevésbé értek. E magyarázatok híján a Nemzetgyűlésnek kell beszélnie, meg kell törnie azt a csendet, amely máris túl régóta tart.”

Bedeau pedig így beszél: „Satoryban a lázadás hangjai hallatszottak. És kire sújtottak le? Azokra, akik kiáltoztak? Nem, hanem Neumayer tábornokra, aki a szabályzat betartására intett. Changarnier tábornok kifejezte a Nemzetgyűlés iránti tiszteletét. És mi történik másnap? Elmozdítják.”

Január 15-én Baroche azt bizonygatja, hogy Changarnier félreállítása nem „jelent fenyegetést az alkotmányra, nem annak a jele, hogy bárki is támadni akarná a Törvényhozó Nemzetgyűlést”. Nevetés és kiáltások szakítják félbe, főként akkor, amikor azt fejtegeti, hogy „a köztársasági elnök úr az egyetlen, akinek nem lehet a császári restauráció gondolatát a szemére vetni”. Január 17-én visszatér a kérdésre:

„Nem kérünk – ordítja – a monarchista restaurációból, akár az idősebb ágról, akár a fiatalabbról legyen szó, és a harmadik dolog, amiből nem kérünk, az a császári restauráció.”

Thiers cáfolja: „Ma az államban két hatalom van, a végrehajtó és a törvényhozó hatalom... Ha a Nemzetgyűlés ma enged, csak egy hatalom marad, a kormányforma megváltozik... Amikorra kell, meglesz a neve is. Már most ki lehetne mondani: Íme itt a császárság.”

A mérsékelt republikánus Pascal Duprat kifejti a royalistáknak a republikánusok álláspontját:

„Ami Louis-Napoléon herceg köztársaság iránti hűségét illeti, nincs nagy bizalmunk benne, és még kevesebb a bizalmunk az Önök és Changarnier tábornok hűségében.”

Január 18-án bizalmatlansági indítványt¹ szavaznak meg 415 szavazattal 286 ellenében. A kormányellenes koalíció a republikánusokon kívül magában foglalja a royalisták mindkét szárnyát. A kormány január 20-án lemond. Január 24-én az elnök új kormány kinevezését jelenti be, „ami olyan szakemberekből áll, akik nem tartoznak a Nemzetgyűlés egyik frakciójához sem”.

Magne mellett, aki megtartja a közmunkaügyi tárcát, a többiek – Randon kivételével, ő marad a hadügyek élén – mind ismeretlen személyek, nem tagjai a Nemzetgyűlésnek. Royer, Schneider, Germiny stb., akiket a Második Császárság majd kitüntetéseivel halmoz el. Alá kell azonban húznunk, úgy is mint a nagyburzsoázia politikai hely-

¹ Ez az a bizalmatlansági indítvány, amiről Engels tesz említést Marxhoz intézett 1851. február 5-i levelében. Lásd a 383. oldalt.

zete átalakulásának jellemzőjét a Creusot, még hozzá a nagyon prosperáló Creusot urának, Eugène Schneidernek jelenlétét a kormányban. Ugyanilyen értelemben kell figyelni a tőzsde kedvező reakciójára: Changarnier eltávolítása után emelkedik az államkölcsönök árfolyama, és ezután mindannyiszor emelkedik, valahányszor az elnök sikert arat. Ami Baroche-t, Rouher-t meg Fould-t illeti, ők tartalékba kerülnek.

A Changarnier-ügy jelentősége jóval túlnőtt Changarnier hiú személyén. Arra törekedett, hogy ő legyen a restaurált monarchia Monkja* vagy egy De Broglie elvei szerinti konzervatív köztársaság Washingtonja. Bukása látványos lett. S a monarchistáké nemkülönben. Megosztottak, és elvesztették a „Nemzetgyűlés tábornoka” sokat takaró leplét.

A nyílt és dicstelen harc
(1851. január 27–április 10.)

A hegyparti Mathieu de la Drôme január 27-én azt indítványozza a monarchista többségnek:

„Ha Önök azt akarják, hogy a nép Önökkel tartson, álljanak hát mellé, adják meg neki jogait, ha azt akarják, hogy támogassa Önöket... Ha ellen akarnak állni a császári hatalom túlkapásainak, legyen ellenállásuk alapja az alkotmány, a köztársaság, a nemzeti hatalom, az általános választójog.”

És valójában az általános választójogról van szó. Bármilyen ellenségesek is a monarchisták az Elysée-vel szemben, sokkal jobban félnek a demokráciától, mint a császárságtól.

A császárság azonban a küszöbön áll. „Vagy Caesar

* George Monk (1608–1670) – angol hadvezér, aki miután Cromwell seregében harcolt, kapcsolatba lépett a royalista ügynökökkel és a monarchistákhoz csatlakozott, majd a restaurált királyság szolgálatába állt.

vagy Clichy”^{*} – írja Engels Marxnak 1851. február 12-én.² Az Elysée-nek már egy fillérje sincs. A bankok nem fogadják el a váltókat. De „a jöttment, eladósodott hadnagyocskák” (Engels kifejezése), más szóval az elnök környezetének tagjai most is olyan telhetetlenek, mint mindig. Az elnök eladja lovait, elbocsátja személyzetét, hogy eltarthassa barátait. Barátnője³ minden lehető módon segíti, pénzzé téve vagyonát. Túlságosan is vonzó lehetőség újból a Nemzetgyűléstől kérni pénzt, semhogy Louis-Napoléon ellen tudjon állni a csábításnak. Ám a gyűlés, Montalembert erőlködése ellenére, 396 szavazattal 294 ellenében elutasítja az 1 800 000 frank megadását 1851 februárjában.

A republikánusok úgy várják 1852-t, mint a szabadulás pillanatát. A szegényparasztnak mozgolódnak. Bugeaud 1849-es példáját követve, gróf Castellane tábornok, Lyon parancsnoka megelőző intézkedéseket tesz, elrendeli a „vörös” département-okban az ostromállapotot. Az Elysée egyetért azzal, hogy nagyítsanak fel minden incidenst, hogy nagy hűhót csapjanak minden politikai per körül. Ez történt az 1851 augusztusában tárgyalt lyoni „összeesküvés” esetében is, ahol Charles Delescluze barátját, Alphonse Gent-t vádolják – a legkisebb bizonyíték nélkül –, hogy 1850. november 11-én felkelést akart kirobbantani.⁴ A rendőrség, ha nem talál okot, hogy fellépjen a „demagógia” ellen, provokál. Minden lehető megtesznek, hogy alátámasszák a hiedelmet: széles körű demokratikus összeesküvés készül kitörni a mágikus 1852-es év – az elnöki megbízatás lejárt – előtt. Carlier rendőrprefektusnak és a vidéki rendőri apparátusnak elég spiclije és hamis tanúja van, hogy kimutassák: új június készül. Mindennek

^{*} Clichy az adósok börtöne volt Franciaországban, azaz Louis-Napoléon előtt ez a választás állt: vagy császár lesz, vagy az adósok börtönébe kerül. – *A szerk.*

² Marx-Engels Művei. 27. köt. 175. old.

³ Még mindig ugyanaz az angol nő, Miss Howard.

⁴ Dessal, M.: Le Complot de Lyon et la résistance au coup d'Etat dans les départements du Sud-Est. 1848, 1951. decemberi szám.

ellenére a párizsi republikánusok lelkesen ünneplik 1851. február 24-ét.

A rend régi pártja tanácstalan, a leggyávábbak végleg otthagyják. Louis-Napoléon konspirál. De nem veszélyesebbek a „vörösök”? Hogyan lehet legyőzni az elnököt is meg a „vörösöket” is? Ez a nagy kérdés. Vajon van-e egyáltalán a probléma megoldásának más útja, mint hogy ők is konspiráljanak? Igen, csak hogy ki legyen az összeesküvés kardja most, hogy Changarnier csak egy a képviselők között? És végül, ki húzzon hasznát az összeesküvésből? Minden lépéssel csak újabb nehézségek születnek. A fúzió egyre inkább lehetetlen. Berryer a szónoki emelvényről a monarchia dicséretét zengi, de ez a dicséret gyászbeszédként cseng. Thiers teljes erejéből próbál megoldást találni, amivel kielégítené a kretén iránti gyűlöletét; úgy képzelte, felhasználhatja terveit, de fordítva történt, őt használta fel és nevetségessé teszi.

A Törvényhozó Nemzetgyűlésben dühöng a reakció. Franciaországban nincs már se gyülekezési, se sajtósabadság, nincs általános választójog – de még megvan a Nemzetőrség, és annak egyes tisztjei még elég bátrak, hogy republikánus magatartást tanúsítsanak. A „fegyverviselési jog” most csaknem olyan botrányosnak tűnik a monarchisták szemében, mint valaha a munkához való jog; tervük a Nemzetőrség olyan megreformálása, amibe belepusztul.

Egyéb se kell Louis-Napoléonnak, akinek szintén útjában áll a Nemzetőrség. Tárgyalásokba is kezd néhány monarchista vezetővel. Céljai valójában felettébb konkrétak: a Nemzetőrség elapasztása fejében⁵ azt kívánja, hogy szavazzassák meg a Nemzetgyűléssel elnöki megbízatása meghosszabbítását.

Puhatolóznak Odilon Barrot-nál, elfogadná-e a minisz-

⁵ A Nemzetgyűlésnek nem sikerül a Nemzetőrséggel kapcsolatos törvényt keresztülhajszolnia. 1852 januárjában, az államcsíny után a herceg-elnök megfosztja a Nemzetőrséget attól a jogától, hogy maga választhassa meg tisztjeit.

terséget. 1851. április elején a megbeszélések olyan kormánykombinációhoz vezetnek, amelyben Tocqueville és Léon de Malleville is részt vennének, a bonapartista Abbattuccival együtt. Ez a kombináció elbukik. Léon Faucher kezd új terveket kovácsolni.

Április 10-én este a *Le Moniteur* melléklete bejelenti az új miniszterek kinevezését. A kabinet koalíciós jellegű: az Elysée-párton kívül a konzervatív monarchisták egy frakciója vesz részt benne. Magne még megtartja ugyan a közmunkaügyi tárcát és Randon marad a hadügyek élén, de Fould újra pénzügyminiszter lesz, Rouher igazságügy-miniszter és Baroche, tárcát változtatva a külügyeket veszi át. Ők képviselik az Elysée-pártot. A konzervatív monarchisták emberei Léon Faucher belügyi, Chasseloup-Laubat tengerészetügyi, Dombidau de Crouseilhaes közoktatási és Buffet mezőgazdasági és kereskedelemügyi miniszterek.

Április 11-én bizalmatlansági indítványt terjesztenek a Nemzetgyűlés elé a kormányalakítás kapcsán, amit az új életre keltett „Baroche-kormányként” aposztrofálnak. Az interpelláció a kormány parlamenten kívüli tagjai eltávolításának és a koalíció céljának kérdéseit firtatja. Léon Faucher, a kormány miniszterelnöki titulus nélküli feje így tiltakozik a képviselők által neki tulajdonított homályos szándékok ellen:

„Ha eszünkbe ötlene, hogy akár a legapróbb támadást intézzük is a parlamenti hatalom ellen, amelynek csak alázatos emanációja vagyunk, ez az emelvény omoljék össze, hogy romjai alá temessen bennünket.”

A többséget becsapják vajon, vagy becsapottnak teszi magát? Akár így, akár úgy, bizalomnyilvánítással hálálják meg, hogy Léon Faucher ékesszólóan rosszalotta az államcsínyt.

Annak érdekében, hogy elérjék a 45. cikkely, vagyis az elnök újraválaszthatósága tilalmának eltörlését, az elnök és barátai egy országos kampánnyal egyidejűleg a kormány oldaláról is erős nyomást gyakorolnak a Törvényhozó Nemzetgyűlésre.

Márciusban egy bizottság alakult párizsi üzletemberekből; ez, rögtön a kormány április 10-i megalakulása után, petíciókat kezd terjeszteni és aláírásokat gyűjt. A bizottság által összeállított végleges szöveg törvényes revíziót kér. De a bonapartisták helyi csoportjai változtatásokat hajtanak végre rajta. Egyesek azt akarják, hogy a Nemzetgyűlés azonnal és saját hatáskörében járjon el az elnöki megbízatás meghosszabbítása érdekében, a többiek egy, az alkotmány előírta eljárástól eltérő alkotmányrevíziós procedúrát javasolnak.

A petíciók tagadhatatlanul sikert aratnak a falusiaknál, a polgárság körében, sőt a nagyvárosok egyes munkáskezdeteiben is. Július 1-én már 1 123 000 aláírást számolnak össze.

Léon Faucher, az elnök iránti elkötelezettségéhez híven, támogatja az aláírásgyűjtési akciót, de nem olyan ügyetlen, hogy feltűnően közbelépne.

A republikánusok ellene vannak egy, az 1850. május 31-i megcsonkított szavazati jog alapján megválasztandó revíziós Nemzetgyűlésnek. Nem mintha nem kívánák ennek az elnökségnek eltörlését, hisz félmonarchikus jellegét legélesebb szemű társaik már 1848 őszén leleplezték.

A fúzióellenes monarchisták azt hiszik, a választók 1852-ben Thiers-t vagy Changarnier-t választják, ha ugyan nem egy orléans-i herceget. A május 31-i törvény intézkedései miatt a revízió ellen vannak.

A revízió hívei az Elysée-pártból, az általában hozzájuk csatlakozó konzervatívokból, Berryer-vel és Falloux-val a legitimisták többségéből és az orleanisták néhány fuzionista hívéből (pl. Molé) tevődnek össze; de együtt sem alkot-

ják a Nemzetgyűlés alkotmányrevízióhoz szükséges háromnegyedét. Az elnök barátai tehát szavazatokat próbálnak nyerni. Persigny felkeresi Changarnier-t, előadja neki, hogy Louis-Napoléon újraválasztása már biztos, hogy a herceg akár el is tekinthet a Nemzetgyűléstől, de szívesebben hajlik a legalitásra. Ha Changarnier a szónoki emelvényről felhívja barátait, hogy Louis-Napoléonra szavazzanak, meglesz a vizsontszolgálat. Persigny latba veti minden képességét: Changarnier-t „olyan embernek nevezi, akinek nagy befolyása van az országban”. Changarnier ellenáll a hízélgésnek.

1851. május 31-én az általában az Elysée-párttal tartó konzervatív képviselők revíziót sürgető petíciót nyújtanak be a Nemzetgyűlés Irodájához. Az aláírók közt az Elysée főkorifeusai – Persigny és Abbaticci – mellett de Broglie herceg és Montalembert neve is ott szerepel.

A reménykedő Léon Faucher döntő fordulatot vár a parlamenti petíciótól. Úgy okoskodik, hogy ha nem is érik el a háromnegyedes többséget, a különbség olyan csekély lesz, hogy a közvélemény segítségével a revízió a második menetben át fog menni. Nyugodt lélekkel indul el 31-én este, hogy másnap részt vegyen Dijonban a tonnere-díjoni vasúti vonalszakasz felavatásán.

Protokollutazás. Több miniszter mellett részt vesznek a felavatáson a Törvényhozó Nemzetgyűlés Irodájának tagjai és Boulay de la Meurthe köztársasági alelnök is. Június 1-én este, a Bourgogne-i Rendek Termében rendezett banketten a polgármester pohárköszöntőjére adott nyugodt hangú válaszában Louis-Napoléon meglepő támadást intéz a Nemzetgyűlés és a „régí pártok” ellen.

„Három év tapasztalata alapján elmondhatom, hogy segítséget kaptam mindig, valahányszor elnyomó intézkedésekkel kellett legyőzni a zűrzavart. De ha valami jót akartam tenni, megalapítani a *Crédit foncier*-t, a nép sorsának javulása érdekében akartam intézkedéseket hozni, csak tehetetlenséget tapasztaltam... Ha Franciaország felismeri, hogy sorsa felől nélküle nem rendelkezhetnek jogosan, nem kell egyéb, csak az, hogy Franciaország ezt

kinyilvánítsa: bátorságom és tetterőm készen áll szolgálatára.”

Általános megdöbbenés. A Nemzetgyűlés Irodája tagjai tiltakozó gesztusokat tesznek. Léon Faucher-t is megdöbenti az elnöki megnyilatkozás. Mihelyt lehet, munkához lát, tompítandó a kifejezések élet, aztán különvonaton tér vissza Párizsba, hogy saját kezűleg vigye el a *Le Moniteur* szerkesztőségbe a megszelídített szöveget. De igyekezete, hogy megakadályozza az autentikus szöveg elterjedését, csak félig-meddig jár sikerrel; újságírói és képviselői körökben még többet tulajdonítanak az elnöknek, mint amit valójában mondott. Ami a belügyminisztert illeti, már 1849 óta közismert skrupulusmentességéről, és reputációja ezzel a manőverrel semmit sem javul, erősebben kompromittálta magát, semmint akarta volna.

A revíziós vita így hát a legteljesebb zűrzavar körülményei közt indul meg. Az alkotmányrevízióra sok és egymásnak ellentmondó javaslat hangzik el.

A revíziós bizottság 15 tagja a legkülönbébb politikai árnyalatokat képviseli. A bizottság 9 szavazattal 6 ellenében az alkotmányrevízió mellett foglal állást. Többségét de Broglie és Tocqueville, kisebbségét Cavaignac, Charras és Jules Favre vezetik. A többségből egyébként hiányzik minden lelkesedés; maga Tocqueville, akit a téma előadójának jelölnek, csüggedt, a „a jövőt sötétben látó”, amint ez levelezéséből kiderül.

Tocqueville, az 1848. november 4-i alkotmány egyik szövegezője július 8-án emelkedik szólásra a Nemzetgyűlésben. Lendület, szenvedély nélküli beszédében a revíziót javasolja. Okfejtését némán hallgatják. Tocqueville fél a hatalmi úrtól, ami 1852-ben keletkezik, mikor „ugyanabban a hónapban, néhány napnyi különbséggel gazdát cserél a végrehajtó hatalom és a törvényhozás”.

„A jelenlegi status quónak – mondja – szinte szükségszerűen kell az anarchiába vagy a hatalombitorlásba torkollnia, de mindenesetre le fogja rombolni a köztársaságot és talán a szabadságot is.”

Egyetlen megoldás van: gyorsan meg kell választani egy

olyan „Alkotmányozó Nemzetgyűlést, amely maga mögött tudja a nemzet tekintélyét és amit támogat az ifjúság ereje”.

Július 14-től 19-ig csatáznak a szónokok. Falloux nem rejti véka alá, hogy totális revíziót remél, a monarchia előjátékaként. Michel de Bourges felettébb meggondolatlanul henceg a köztársaság szilárdságával.

„Önök 500-an vannak, mi 200-an. Önök mögött ott állnak a hivatalnokok, a hadsereg, az anyagi erők, de Önök mégsem döntenek meg minket! A köztársaság mégis él! Íme ez az, ami erőnket tanúsítja, s ami a reményünk.”

Berryer „royalista patriótának” vallja magát, és *kéri társait, ne nevéssék ki ezért a szokatlan szópárosításért.* Victor Hugo, akit a konzervatívok inzultálnak, így kiált fel:

„Micsoda? Azért, mert volt egy férfi, aki megnyerte a satoryi csatát... Micsoda? Azért, mert volt egy férfi, aki ezer év múltán megragadta Nagy Károly pallosát és jogarát, Ön most szintén meg akarná fogni ezt a pallost és jogart a nyomorúságos kis kezével? Micsoda!? Augustus után Augustulus? Micsoda!? *Azért, mert volt egy Nagy Napóleonunk, most legyen egy Kis Napóleonunk is!?”*

Ezek már a „Les Châtiments” nagyszerű témái.

Július 19-én a szavazásnál a revízió 446 szavazatot kap. Ez nem elégséges, 543 szavazat kellene. Revízióellenesek – szám szerint 270-en – a republikánus, egyes orleanista (Thiers, Rémusat, Dufouré) képviselők, valamint az „öreg” afrikai tábornokok, tekintet nélkül politikai színezetük különbségeire (Cavaignac, Leflô, Bedeau, Lamoricière, Changarnier).

Kibogozhatatlan helyzet. Mert a kormány revíziós törekvései ugyan szinte célhoz jutottak, mégis meg kell érnie egy bizalmatlansági támadást amiatt, hogy befolyását petíciós listák terjesztésére használta fel.

Kibogozhatatlan helyzet. Annyit beszéltek államcsínyről, hogy a konzervatívok felteszik maguknak a kérdést, nem mese-e az egész. Június 3-án kedvenc generálisuk, Changarnier balzsamot csepegtet a szívükre, amikor a had-

sereg hazafiságának kezeseként lép fel. Szerinte egy államsíny „*egyetlen zászlóaljat, egyetlen századot, de még egyetlen szakaszt* se tudna maga mellé állítani, és azokkal a vezetőkkel találná magát szemben, akiket Franciaország mindig is követ a kötelesség és a becsület útján. *Franciaország küldöttei, tanácskozzatok békében.*”

1851. augusztus 9-én a Törvényhozó Nemzetgyűlés elnapolja üléseit november 4-ig, s talán kevesebb aggodalom él most a szívekben, mint az előző évben.

„A rendpárt a revízióról hozott határozatával bebizonyította, hogy sem uralkodni, sem szolgálni, sem élni, sem meghalni nem tud, a köztársaságot sem elviselni, sem megdönteni, az alkotmányt sem fenntartani, sem sutba dobni nem tudja, hogy az elnökkel sem együttműködni, sem szakítani nem tud. Kitől várta hát mindezen ellentmondások megoldását? ...”⁶

⁶ Marx: Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája. Marx-Engels Művei. 8. köt. 170. old.

Az 1851. december 2-i államcsíny

1851 nyara, az elnök harmadik utazásra és személyes propagandára fordított nyara az az időszak, amely alatt az államcsínyt közvetlenül előkészítik.

Az elnök beszédei elég kevés hatást keltenek. De július 6-án, Beauvais-ban Jeanne Hachette emlékműve leleplezésekor minden eddiginél világosabban ajánlja önmagát, a sors küldöttét:

„Bátorságot önt belénk a gondolat: végveszélyben a gondviselés gyakran egyetlen embert szemel ki, hogy a közjó eszköze legyen.”

De a fülek süketek, nem hallják meg az elnöki szólásokat. És Louis-Napoléon szónoki vénája is hamarabb merül ki, mint az előző években.

Mert hát könnyebb neki cselekedni, mint gondolatokat kifejteni. Az Elysée-t a bukás réme fenyegeti. Az elnök rátette kezét egy olyan összegre, amely a Banque de France útján az államot illette volna; a művelet erősen hasonlít a lopáshoz. A Fould bankház, ami már kompromitálta magát az Elysée-nek nyújtott hitelekkel, rég bezárta volna kapuit, ha tulajdonosa nem vette volna ismét át a pénzügyminiszteri tárcát.

A fényűző kiadások ideje lejárt, elérkezett a tettek ideje.

Az államcsíny végrehajtói

Granier de Cassagnac „Souvenirs du Second Empire”-ja szerint az összeesküvők első összejövetelére 1851. augusztus 11-én¹ Saint-Cloud-ban került sor. Csak egy miniszter vett részt, Rouher igazságügy-miniszter. A többiek: Fialin

¹ Fleury szerint augusztus 20-án.

de Persigny, Morny, az elnök féltestvére, Carlier rendőrprefektus és Saint-Arnaud. Ezen az összejövetelen szerkesztették meg nagy vonalakban azokat a szövegeket, amelyeket három hónap múlva felhasználtak. A második, a szeptember 10-i megbeszélés szeptember 17-re tűzte ki az államcsínyt. De aztán mégsem tartották magukat ehhez a dátumhoz, attól félve, hogy a nyári szünetét tartó Nemzetgyűlés esetleg újjáalakul egy vidéki városban. Valami ki is szivároghatott, mert a szeptember 20-i és 21-i lapoknak cáfolniok kellett a törvénytelen machinációkról keringő híreket.

Úgy tűnik, Louis-Napoléon ekkorra még nem valósította meg cinkosai körében a nézeteknek azt az egységét, ami a sikerhez elengedhetetlen, sőt még a végrehajtásra kiszemelteknek a szükséges posztokon való elhelyezése se történt meg. Carlier a royalistákat támogatta, és elutasította azt az elgondolást, hogy a néppel való megbékélés érdekében eltöröljék az 1850. május 31-i törvényt. Saint-Arnaud még csak a párizsi hadsereg egyik hadosztályparancsnoka volt. Magnan személye egyáltalán nem látszott bizonyosnak². Az ésszerű óvatosság egy kevés várakozásra intett, ha már olyan irdatlan hosszú ideig vártak.

Különben is hasznosabbnak látszott előbb megszabadulni a „Léon Faucher-féle kormánytól”. A műveletet nagy határozottsággal hajtották végre. Az elnök nyilvánosságra hozta azt a szándékát, hogy vissza kell térni az 1849. március 15-i választási törvényhez, vagyis az egyszerű és tiszta általános választójoghoz. A parlamenti tag miniszterek annak idején részt vettek a május 31-i törvény kidolgozásában; a tisztességgel összeférhetetlennek ítélték, hogy most ők javasolják eltörlését. Magne és Randon tábornokok, noha nem voltak tagjai a Nemzetgyűlésnek, csatlakoztak hozzájuk. Az Elysée-párt lapjai október 12-én bejelentették, hogy küszöbön áll a kormányválság.

² Magnan részt vett a boulogne-i összeesküvésben 1840-ben, de Henri Guillemin idézett művének találó szavával élve, már „a margón volt” és a per során megtagadta Louis-Napoléont. (V. ö. Le Moniteur, 1840. október 1.)

Október 27-én a *Le Moniteur* közölte az új miniszterek listáját. Saint-Arnaud kapta a hadügyi tárcát. Fáradságos tárgyalások után is mindössze három képviselő vállalta, hogy részt vesz a május 31-i törvény elleni hadjáratban, jöllehet korábban megszavazta azt: Lacrosse közmunkaügyi, Fortoul tengerészetügyi és Casabianca földművelésügyi miniszter lett. A többiek, mint Torigny (belügyminiszter), volt államjogász, Turgot (külügyminiszter) stb. „szakemberek” és nem tagjai a Nemzetgyűlésnek. Haute-Garonne prefektusa, Maupas – akit Louis-Napoléon rövid idő alatt bizalmasává avatott, mert megtalálta benne a morális lelkiismeret abszolút hiányát, ami a siker iránti féktelen vágygal párosult – követte Carlier-t a rendőrprefektúra élén.

Lamoricière megjósolta: „Ha azt látjátok, hogy Saint-Arnaud a hadügyminiszter, mondhatjátok: íme az államcsíny.” S igaza volt. Az új miniszter, mikor közölte kinevezését csapataival, elfelejtett a törvényesség, az intézmények iránti tiszteletéről beszélni, de úgy jellemezte a hadsereget, mint „a közjó eszközét”, amit fel kell használni a „veszélyeztetett társadalom” érdekében, és a passzív engedelmséget dicsőítette.

Az elnöknek a Nemzetgyűléshez intézett november 4-i üzenete ravaszul volt megszerkesztve. A jobboldalnak „a vörös kísértetről”, a baloldalnak a május 31-i törvény revíziójáról beszélt. De a Nemzetgyűlés nem szavazta meg a revízió sürgősségét, sőt később – november 14-én – magát a revíziót sem.

A képviselők biztonságával és a rend felügyeletével megbízott háznagyok azt javasolták, hogy a Nemzetgyűlés elnöke közvetlenül fordulhasson a csapatokhoz és a köztisztviselőkhez (november 6.). Leflô tábornok, az egyik háznagy meg volt győződve róla, hogy a hadsereg különösebb habozás nélkül követi majd az elnököt, ha felhívják az államcsínyben való közreműködésre, ezért helyes, ha felhasználják az alkotmány 32. cikkelyét, amely a Nemzetgyűlésnek biztosította a jogot, hogy „megszabja a biztonságához szükséges katonai erők nagyságát és rendelkez-

zék felettük”, így gondolkodásra készítetik a tábornokokat.

Röviden tehát arról volt szó, hogy az elnöknek és Saint-Arnaud hadügyminiszternek engedelmeskedő hadsereggel szemben egy kicsiny, a Nemzetgyűlés rendelkezése alatt álló hadsereget hozzanak létre, amelynek parancsnokságát Changarnier valószínűleg vállalná. Az 1848-as alkotmány minden abszurditása összegeződött a háznagyok e javaslatában, amely végeredményben ki akarta vonni a végrehajtó hatalom hatásköréből alkotmány adta előjogai egy részét.

A november 10-i ülésen Saint-Arnaud úgy tesz, mintha nem értené meg a háznagyok javaslatát: „A Nemzetgyűlés – mondta – forduljon a miniszterhez, s a miniszter sürgősen végrehajtja a Nemzetgyűlés utasításait s védelmére indul.” Ezután célzások hangzottak el valamiféle „antagonizmusra”, vagyis – óvatos megfogalmazásban – az államcsínyre. Saint-Arnaud reagálása: „Nem válaszolhatok egy feltételezésre, amit nem tudok elfogadni.” Majd azt követeli, hogy mint jogkörébe eső intézkedést, bízzák rá a parlamenti őrség vezetőjének kinevezését.

A republikánusok és a monarchisták szinte azonos okok miatt érzik magukat veszélyben. Ennek ellenére nem tudnak közös álláspontra jutni. Carnot, a mérsékelt republikánus a döntő megbeszélésen sem éri el partnerénél, Duvergier de Hauranne-nál, hogy a monarchisták garanciát nyújtsanak köztársaság iránti lojalitásukra. Changarnier-t bizalmatlanabbul nézik a Hegypárt körében, mint Louis-Napoléont. És mi történne, ha a Nemzetgyűlésnek Changarnier segítségével sikerülne megszabadulnia Louis-Napoléontól?

1851 republikánusainak gyakran a szemükre vetik, hogy nem törekedtek megegyezésre. Kétségtelen, történtek hibák, ám vajon az ő részükről? Eugène Tenot, a republikánus újságíró „Paris en décembre 1851” (Párizs 1851 decemberében) című könyvében már 1868-ban megállapította:

„Az ellenségnek tekintett, 1849. június 13. után megti-

zedelt republikánus kisebbség egyedül maradt a fedélzetten, hogy megvédje az alkotmányt és a közjogokat a többség reakciós rohamaival szemben; ennek a republikánus kisebbségnek joga volt, hogy kivárja, míg részvételére igényt tartanak, komoly biztosítékot nyújtva neki arról, hogy újból becsületesen figyelembe veszik az alkotmányt. Úgy tűnik, a jobboldal nem is gondolt ilyesmire. Azt képzelte, a hadseregtől szerzi meg azokat az eszközöket, amelyekkel megvédheti magát a végrehajtó hatalom agressziójával szemben. A baloldaltól való eltávolodása és a republikánusok iránti ellenszenve akkora volt, hogy ez a többség, amely arra készült, hogy az alkotmányra támaszkodva védje meg magát, egy percig sem mondott le gyűlöletének kinyilvánításától mindazokkal szemben, akik ragaszkodtak a köztársasághoz.”

A november 17-i nyilvános vitán a jobboldal a republikánusok ellen is keserű támadásokat indít. Azt is el kell mondanunk, hogy Michel de Bourges, a Hegypárt leg-sikeresebb szónoka³ nem sok éleslátásról tett tanúságot, mikor így kiáltott fel: „Nincs veszély, és hozzáteszem, ha veszély lenne, van itt egy *láthatatlan őrszem*, aki megvéd bennünket, és ez a láthatatlan őrszem a nép.” A szavazásnál 408 szavazattal 300 ellenében elutasítják a háznagyok javaslatának figyelembevételét. Mintegy 20 republikánus (Charras, Bixio, Cavaignac, Grévy stb.) a jobboldallal tart.

Ha a háznagyok javaslata győzedelmeskedett volna, lehetséges, hogy az államcsínyt még az ülés ideje alatt végrehajtják. Az ezredek készen álltak. Magnan és Maupas még a vita befejezése előtt távoztak az ülésteremből.⁴

³ Ez a férfi, aki nagy szerepet játszott George Sand szexuális és érzelmi életében (lásd *Maurois, A.: Lélia ou la vie de George Sand*. Paris 1952.), kétségtelenül rátermett ügyvéd volt, de bizonyosan gyatra politikus.

⁴ „A dolog a Nemzetgyűlés feloszlásával végződött volna, egész Párizs tapsától kísérve, s a járadékkötvények 10 százalékkal emelkedtek volna.” (Flahaut 1851. november 18-i levele Flahaut grófnőhöz.)

Az Elysée mégis örömmel fogadta a hírt. Így haladékot nyert, hogy kivárja a legalkalmasabb időpontot, hogy semmit ne kényszerüljön a véletlenre bízni.

A „vörös kísértet” és az államcsíny időpontja

Az elnök környezetében tudott dolog volt, hogy a vidéki konzervatívok egész lelkükkel egy szabadítóért esengenek, és hogy a jobboldali képviselők, tétovázásuk folytán, elvesztették minden tekintélyüket híveik előtt.

Október 11-éről 12-ére virradóra történt, hogy régimódi puskákkal, villákkal és botokkal felfegyverzett parasztok gyülekeztek Sancerre (Cher) és Tracy-sur-Loire (Nièvre) környékén, a Loire két partján levő községekben. Az volt a céljuk, hogy kiszabadítsák a körzet Sancerre-ben fogva tartott republikánusait. A hatóság könnyen végére járt ennek az embriónyi parasztlázadásnak, és ostromállapotot rendelt el Cher és Nièvre département-okban. De az Elysée lapjai és a monarchista sajtó felfújta az ügyet, a gazdag birtokosok nyugtalanságát a végsőig csigázták.

Az Elysée ezt a nyugtalanságot minden lehetséges eszközzel fenntartja.

A „Le Spectre rouge de 1852” (Az 1852-es vörös kísértet) című szorongást keltő brosúra egy általános parasztfelkelés „lehetőségének” előjeleit tárgyalja, valamint az okokat, amiért tartani lehet attól, hogy 1852-ben kitör, s végül a biztos hatású gyógymódot is vázolja.

„Nem bánom – írja a szerző –, ha megélem ezt a szomorú időt, feltéve, hogy végre láthatom, hogyan üldözik és korbácsolják a tömeget, ezt a kegyetlen és ostoba állatot, amely mindig elborzasztott.”

Aztán arra szólítja fel a burzsoákat, hogy a kardok árnyékában keressenek védelmet: „Az ügyészek és boltosok e társadalma agonizál, és ha még talpra állhat, annak köszönheti, hogy egy katona magára vállalta megmentését. Csakis az ágyú rendezheti századunk kérdéseit, és rendet is teremt majd, még ha Oroszországból kell is érkez-

nie... Ó ti polgárok, nem ti képviselitek a rendet, csakis az erő annak a jelképe... A kard civilizáló elemmé vált... Azt mondom nektek, polgárok, hogy társadalmi szerepeiteknek vége. 1789-től 1848-ig máris túl sokáig tartott... A társadalmi rend egyedüli és valóságos támasza nem halomnyi nevetséges törvényetek, de az a bajonettekkel és tüzéséggel megtüzdelt erős bástya, amit hadseregnek neveznek... Akárki is legyen az a vezér, szerepe egyszerű: vegye erős kezébe az abszolút diktatúrát, és önmagával helyettesítse mindazokat a szövegeket, amelyek hatvan éve kormányoznak minket.”

A „Le Spectre rouge” nagy sikert arat.⁵ Ennél direktívebb módon már nem is lehetett volna egy újabb brumaire 18-ra és a Második Császárságra felszólítani. Most is, mint más alkalmakkor, hazug propaganda készítette elő a francia polgárságot arra, hogy viselje el az egyszemélyi diktatúrát a társadalmi forradalom elkerülése érdekében, miután rendőri provokációk segítségével végül is sikerült sokakat meggyőzni arról, hogy forradalom fenyeget.

De 1851-ben a gazdasági élet hullámozása, az 1847–1848-as válság e természetes következménye is nyugtalanítóan hatott. Hátha egy újabb válság előjele ez! A nyári hónapok igen élénk munkásmegmozdulásai semmi jóra nem engedtek következtetni.⁶ A marseille-i és touloni kikötők forgalma csekély. Calvados textilipara leállt. A vidék sze-

⁵ A *Bibliothèque Nationale* három nagy példányszámú kiadásával rendelkezik.

⁶ Lásd *Léon, P.*: Id. mű. II. köt. 766. old. – A szerző 1851. áprilistól szeptemberig jegyez fel munkásakciókat. Ezek színhelyei: Isère département-ban Voiron, Bourgoin, Vienne, Grenoble, Vizille; Drôme département-ban Montélimar, Nyon, Buis, Die. – *Agulhon, M.*: „La Crise dans un département méditerranéen: le cas du Var” c. munkájában erről a département-ról a következőket jegyzi meg: „1851: prosperitás, amit az év közepén kis visszaesés rendít meg.” (*Bibliothèque de la Révolution de 1848*. XIX. köt. 1956.)

gény népessége mindenütt a munkanélküliség és a mezőgazdasági termékek árzuhanása miatt senyved.

November közepe felé már minden készen áll az államsínyhez. A párizsi sajtót az Elysée lapjai uralják. Louis-Napoléon emberei markukban tartják a rendőrséget. A párizsi hadsereg parancsnokai az „afrikaiak” fiatalabb generációjából kerültek ki, s betetőzésül a szintén „afrikai” Espinasse ezredes őrzi a 42-esek élén állva a Nemzetgyűlést. Semlegesítették a Nemzetőrséget: vezérkari főnöke megígérte, hogy megakadályozza a riadóztatást. A Nemzeti Nyomda igazgatója vállalta, hogy bármikor kinyomatja a proklamációkat.

A terv lényege: el kell foglalni a Nemzetgyűlést, a szerkesztőségeket, a harangtornyokat (megakadályozandó, hogy megkondítsák a vészharangokat), és le kell tartóztatni az ellenállás szervezésére alkalmas képviselőket.

November 20-án lesz? Vagy november 25-én? A republikánusok és a monarchisták nem észlelik, hogy bármi is történik, ezért olyan következtetésre jutnak, hogy van még idejük. Az elnök barátai szimbolikus dátumot, december 2-át választották: I. Napóleon császárrá koronázása (1804. december 2.) és az austerlitzi győzelem (1805. december 2.) napját.

Az események bekövetkezte után az áldozatok nevetésesnek találták, hogy nem is gondoltak december 2-ára.

Engels ezt írta Marxnak december 3-án Manchesterből: „És milyen szépen összefogdosták a vén szamarakat egytől egyig! A vén Thiers, egész Franciaország legravaszabb rókája, Dupin úr, az ügyvédi kar legdörzsöltebb fiskálisa, beleestek abba a csapdába, melyet az évszázad leghírhedtebb marhája állított nekik; éppolyan könnyen estek bele, mint Cavaignac úr meredt republikánus erényével és mint a szájhős Changarnier.”⁷

⁷ Marx–Engels Művei. 27. köt. 354. old.

December 1-én, hétfőn este, mint minden más hétfőn, fogadás zajlik az Elysée-palotában. Az elnök rendkívül jókedvű. A fogadás mégis korán befejeződik. Éjfél után egy órakor kialszanak a palota fényei, és George Sand, aki színház után arrafelé jár, így következtet: „Még nem jött el a nap.”

George Sand tévedett. Mikor a szalonok fél tizenegy felé kezdenek kiürülni, az elnök visszavonul lakosztályába, hogy az államcsíny vezérkarával találkozzék. Ott van már Saint-Arnaud, Maupas, Persigny és Morny, aki megtévesztésül az este folyamán előbb a Jockey-klubban mutatkozott, aztán az Opéra-Comique-ban, Lamoricière-ével és Cavaignac-éval szomszédos páholyában. Miután a szerepeket már gondosan elosztották és miután Morny megkapta a megbízatást a jelentéktelen Thorigny belügy-miniszter leváltására, Louis-Napoléon 30 000 frankot ad át Saint-Arnaud-nak, hogy másnap reggel ossza szét a katonák között. Ez az összeg maradék pénzének fele.

Éjfélkor viszi el egy hadsegéd a proklamációt a Nemzeti Nyomdába, amely ekkor a Rue Vieille-du-Temple-ban volt. A munkások csak a szöveg egy-egy részét kapják meg a szedéshez, úgyhogy nem érthetik összefüggő értelmét. A nagyobb biztonság kedvéért, elővigyázatból csendőrök őrzik a kijáratokat. Valamivel hajnali kettő után a proklamáció már a rendőrprefektúrán van.

Maupas saját hatáskörébe rendel 800 rendőrt azzal az ürüggyel, hogy a párizsi demokraták Ledru-Rollint és Caussidière-t várják Londonból – ezt az álhírt már több ízben felröppentették, hogy ezáltal indokolják a nagyfokú rendőri készséget. Maupas három és négy óra közt összehívja az általa kiválogatott rendőrbiztosokat, hogy hajtsák végre 78 személy – köztük 16 képviselő – letartóztatását.

A 16 képviselőből hatan katonák: Changarnier, Bedeau, Lamoricière, Cavaignac, Leflô tábornokok, valamint Charras ezredes. Heten a Hegypártból valók, ezeknek

ismert a kapcsolatuk a munkásosztállyal, illetve korábban a titkos társaságok tagjai voltak, mint Greppo, Nadaud, Miot, Baune, Lagrange, vagy közismerten energikus egyéniségek, mint Cholat és Valentin hadnagy. Végül hárman orleanisták: Thiers, valamint barátja, Roger du Nord és Baze, a háznagy. Mindhárman igen ellenségesen viszonyulnak az Elysée-hez. Ezenfelül még 62 letartóztatási parancsot adnak ki, kizárólag demokrata újságírók, a februári forradalom felkelői és a júniusi események amnesztia folytán szabadlábra került résztvevői ellen. A vád: az állam biztonsága elleni összeesküvés. Hét órára mindnyájan a mazas-i börtön foglyai.

Hajnali négyre a rendőrbiztosoknak sikerült a Nemzetgyűlést eláruló Espinasse ezredes támogatásával elfogniuk a Bourbon-palotában elszállásolt két háznagyot, Leflô tábornokot és Bazét. Dupin, a Nemzetgyűlés elnöke még csak fel se ébredt a zajra.

Reggel fél hétkor Morny egy gyalogoszászlóalj kíséretében felkeresi – s ezzel bonapartista buzgalmában megbántja – Thorignyt, hogy átadja neki az elnök levelét, amelyben Louis-Napoléon megköszöni szolgálatait, és közli, hogy utódjává Mornyt nevezte ki.

Körülbelül ugyanekkor plakátolja ki a rendőrség Párizsban Louis-Napoléon proklamációit.

Hajnalban már a párizsi hadsereg is talpon van. Elfoglalja az útkereszteződéseket. Erősítést kértek a versailles-i és a saint-germain-en-laye-i garnizonoktól. A tábornokok és az ezredek azonnal csatlakoztak az államcsínyhez, amint írásos parancsot kaptak, vagyis miután szolgálatilag fedezve érzik magukat. Saint-Arnaud-nak csak a 14-esek ezredesét kell leváltania, mert megengedte magának a megjegyzést: „Ez egy új Strasbourg, egy új Boulogne.”

Mire megvirrad, a párizsiaknak három okuk is van a meglepetésre. A rikkancsok az utcákon csak a *La Patrie*, a *Le Constituionnel* és a *Le Moniteur* címét kiabálják. Az első kérdőjel: ezek szerint a többi újság nem jelent meg? Mindenfelé gondosan elosztott csapatokat lehet látni Párizs központjában. A második kérdés: vajon ez az államcsíny, amiről annyit suttogtak már, vagy valami egyéb? Egyesek ugyan azt állítják, hogy a katonai erők felvonulása – 25 000 emberé – egyszerűen csak Devinck csokoládégyáros megválasztásának érdekében történt, hogy megvédjék az urnákat egy, a „vörösök” által tervezett támadás ellen! Az enyvtől ragacsos plakátok ott terpeszkednek a falakon. Ez a harmadik ok a csodálkozásra. De itt már nincs helye a kételynek.

A Louis-Napoléon által aláírt és Morny által ellenjegyzett dekrétum kimondja a Nemzetgyűlés és az Államtanács feloszlatását, ostromállapotot rendel el Párizsban, visszaállítja az általános választójogot, és a választókat a december 14. és 21. közti időszakra mozgósítja.

A két proklamáció közül az egyik a néphez fordul: az elnök a népet teszi meg a közte és a Nemzetgyűlés – „az összeesküvések központja” – között kialakult konfliktus döntőbírójává, úgy jellemezve saját magát, mint akinek az a feladata, hogy „fenntartsa a köztársaságot”, akinek az a küldetése, hogy a nép jogos szükségleteinek „kielégítésével” és „olyan intézmények megteremtésével, amilyenek túlélnek az embereket” „lezárja a forradalmak korát”. A népi szavazóknak egy alkotmányyszerű szervezet körvonalait vázolja fel; e szerint a vezetőt tíz évre nevezik ki, a miniszterek csak ettől a vezetőtől függnének, az Államtanács készíti elő a törvényeket, a törvényhozó testület szavazza meg azokat – egy másik Nemzetgyűlés, a „mérlegelő hatalom”. Ez volt – állítása szerint – az első konzul rendszere is, és a néptől várt válasz: „igen” vagy „nem”. Így jelenti be a népszavazást, amelynek pontos szövegét később teszik közzé: „A francia nép Louis-Napoléon

hatalmának fenntartását kívánja, és ráruházza a szükséges jogokat, hogy a december 2-i proklamációjában javasolt elvek alapján dolgozzon ki egy alkotmányt.”

A második proklamáció a hadsereghez szól. Az elnök ebben ügyesen hízeleg a katonáknak, „a nemzet elitjének” nevezi őket, rájuk bízta, hogy biztosítsák a „népfelség szabad gyakorlását”, és végezetül burkoltan a napóleoni dicsőséget idézi fel.

Ezzel egyidejűleg Maupas felhívja a jó párizsi polgárokat, hogy csatlakozzanak az elnök „bátor kezdeményezéséhez”.

„Legyen bizalmatok ahhoz – mondja –, akit hatmillió szavazat emelt az ország legmagasabb tisztébe. *Amikor felhívja az egész népet, hogy nyilvánítsa ki akaratát, csak pártütők volnának képesek ezt megakadályozni.* Ezért minden rendbontási kísérletet azonnal és hajthatatlanul meg fogunk torolni.”

A munkába menő emberek megállnak, hogy elolvassák a plakátokat, vagy megveszik az újságot. Összességükben elégedettnek látszanak, hogy visszaállították az általános választójogot, és úgy tűnik, nem érinti őket érzékenyen az alkotmány megsértése, vagyis a Nemzetgyűlés feloszlata. Sőt, ennek még örülni is lehet, akár egy régi ellenség bukásának. Nemigen veszik észre, hogy a Hegypártot érte a legsúlyosabb veszteség, mivel a 78 letartóztatott közül 69 a Hegypárt képviselője vagy ennek a pártnak harcosa volt. Az ügyet inkább az elnök és a burzsoázia közti csetepaténak tekintik, olyan vitának, amivel nincs miért törődniük.

A republikánus burzsoáziát ezzel szemben megdöbbenés fogja el. Mohón várják a valódi vagy álhíreket. Bedeau-t állítólag majdnem megölték a rendőrök (valójában csak durván bántak vele); Charras viszont állítólag maga ölt meg egyet a letartóztatására küldöttek közül (ez a hír szintén nagyon messze jár a valóságtól) stb. A republikánus burzsoázia kétségbeesetten hadakozik, de ez csak amolyan szalonhadakozás. Arról még csak nem is álmodik, hogy fegyvert fogjon, csupán tajtékzik, amiért a nép

– szokása ellenére – nem ragad helyette fegyvert. Az a **maximum**, ha egy polgár nyilvános helyen „Éljen az alkotmány!”-t vagy „Éljen a köztársaság!”-ot mer kiáltani.

Szinte egyöntetűnek mondhatnánk a párizsi polgári osztály ellenséges érzületét, legalábbis az első pillanatban. Egy bonapartista tiszt, aki december 2-án végigjárta a körutakat, be is vallja:

„Sétálgattam a jó társaság tagjaiból összeverődött tömeg közt forgolódva – írja –, és tanulmányoztam hangulatát, szándékait, érzelmeit. Nyilvánvalóan ellenséges érzülettel voltak az elnök és a hadsereg iránt...”⁸

A monarchista érzelmű konzervatívok azonban dél felé már hajlanak arra, hogy tudomásul vegyék az államcsínyt. Elveszítvén minden győzelmi reményüket, már attól félnek, hogy az elnök veresége a saját vereségük is lenne, a demokrácia győzelmét jelentené.

Ám mihelyt ismertté válnak az éjszaka történetek, mindenki felmerül a kérdés: mit tesznek a képviselők? Részben az ő magatartásuktól függ a választók reakciója.

A kora reggeli óráktól folynak a parlamentiek tanácskozásai. Az orleanistáké Odilon Barrot-nál. A legitimistáké és az orleanistáké a Rue de Lille-ben. Tíz óra felé mintegy ötven képviselőnek sikerült egy őrizetlenül hagyott kapun bejutnia a Bourbon-palotába, egészen az ülés-teremig. Egy csendőrparancsnok azonban kizavarja őket.

Dupin, a Nemzetgyűlés elnöke azonnali megjelenésre való felszólításokat küld szét Párizsban.

Tizenegy órakor 250, többségében monarchista képviselő gyülekezik a X. kerületi előljáráson, a croix-rouge-i kereszteződésnél, de ebben a gyülekezésben alig-alig van valami szerepe a Dupin-féle mozgósításnak, mivel ekkorra épp hogy kikézbcsíthették értesítéseit. Berryer a Törvényhozó Nemzetgyűlés végvonaglásának kiemelkedő figurája. A jelenlévőkkel egyhangúlag fogadtatja el az alábbi dekrétumot: „A Nemzetgyűlés kijelenti, hogy

⁸ *Hippolyte de Mauduit kapitány: La Révolution militaire du 2 Décembre. Paris 1852.*

Louis-Napoléont megfosztotta a köztársasági elnök tiszteletől, és ennek következtében a végrehajtó hatalom jog szerint a Nemzetgyűlésre száll.”

Ezután felolvassa a dekrétumot az előljárásság előtt összegyűlt tömegnek, és bejelenti, hogy a hadsereg és a Nemzetőrség parancsnokává Oudinot tábornokot nevezték ki.

Mikor odaérkezik a katonaság a rendőrbiztosokkal, hogy közbeavatkozzék, a Törvényhozó Nemzetgyűlés egyik alelnöke többször felolvassa az alkotmány 68. cikkelyét, amely szerint Louis-Napoléon cselekedete hazaárulás bűnének minősül, s ennek következtében azonnal össze kell ülnie a Legfelsőbb Bíróságnak, és e testület szóról szóra jóváhagyta Berryer dekrétumát. A tisztek és a rendőrök viszont kapott parancsaikra hivatkoznak. A legitimisták és az orleanisták – mintha még élne – azt a köztársaságot éltetik, amit csapásaik sorozatával apródonként éppen ők öltek meg. Tragikomédia.

A parancs úgy szól, hogy csupán azokat a képviselőket kell letartóztatni, akik nem engedelmesskednek az „Oszolj!” felszólításnak. A képviselők válasza: „Mind a Mazas-ba megyünk! Rajta! Alkalmazzanak erőszakot!” Mint a vonakodó gyerekeket, karonfogva vezetik őket a rendőrök. A X. kerületi polgárok és az egyenruhás nemzetőrök – akik ugyancsak meg lettek volna lepve, ha valaki azt mondja nekik, amikor szavazatukat a rend embereire adták le, hogy egy napon még idáig jutnak – azt kiáltják: „Éljen a köztársaság! Éljen az alkotmány! Éljen a Nemzetgyűlés!”

Kevéssel délután három után 220, szuronyos gyalogosoktól körülvett képviselő masíroz a Faubourg Saint-Germainen a Quai d'Orsay-i kaszárnyához, ahova bezárják őket.

A Palais de Justice-ben gyülekező és ülésre készülő Legfelsőbb Bíróságot szintén szétozlatják kora délután.

Az államcsíny megtörtént. Azok, akik magukat a rend fenntartóinak tekintették mindenféle erőszakkal szemben, csupán plátói tiltakozásra képesek. A látszólagos ellen-

állás sokuknál, főként ami a legszenvedélyesebbeket illeti, igen gyorsan átalakul majd az új rendszer iránti hódolat kifejezésévé. A konzervatív párt nevetségességbe fullad.

„A többség hátrálva, folyvást Bonaparténak tapsolva érkezik el a gödörhöz, amit Bonaparte készített neki, hogy belebuktassa” – írja Victor Hugo az „Historie d'un crime”-ben (Egy bűntény története).

A köztársaságiak ellenállása

December 2-án délelőtt Louis-Napoléon nagybátyja, Jérôme de Westphalie exkirály, valamint gróf Flahaut, Saint-Arnaud, Magnan és néhány más személy kíséretében kilovagol az Elysée-palotából. A menet éljenzést szeretne hallani, de csak közömbösséggel találkozik. Hogy az utcai bábmézkodókat üdvözlje, Louis-Napoléon integet, erre az emberek csöndesen kalapot emelnek. A Pont-Royal környékén még pár „Éljen a köztársaság”! kiáltás is felhangzik. Az elnök kissé leforrázva tér vissza az Elysée-be.

Délután még szemlét tart néhány ezred fölött, de azután már nem hagyja el az Elysée-t, amíg minden be nem fejeződött.

Környezetében arra számítottak, hogy Párizsban barikádok lesznek és vidéken parasztmegmozdulások – de azért bizonyosak voltak a győzelmükben.

A párizsi ellenállás megszervezése (december 2. délután és este)

A republikánus képviselők legnagyobb része lehetetlennek ítéli a törvényes ellenállásnak azt a formáját, amit a monarchisták próbáltak alkalmazni. És míg Odilon Barrot, Berryer, Broglie, Dufaure, Duvergier de Hauranne, Falloux, Oudinot tábornok, Rémusat, Tocqueville, a rendpárt legkülönbözőbb árnyalatú csoportjaihoz tartozó, legismertebb emberek – Montalembert kivételével, akit az Elysée már félig-meddig megnyert magának – éppen helyüket keresik a Quai d’Orsay-i kaszárnya valamelyik közös hálótermében, csak néhány mérsékelt republikánust találni köztük, mint pl. Pascal Duprat-t meg Grévyt.

A többiek – hegy pártiak, sőt mérsékeltek is –, miután távol tartották magukat a X. kerületi előljáróság „hősi” megmozdulásában való részvételtől, még szabadlábbon vannak.

Mindük közül Victor Hugo tűnik ki legjobban cselekvési vágyával. „Kössünk kokárdát, vonuljunk ki azonnal az utcára, kezdjünk harcba” – szól. A délelőtt vége felé felkeresi a Rue Blanche 70. alatt tanácskozó köztársasági vezérkart. Mintegy hatvan képviselő gyűlt itt össze. Van-
nak köztük katolikus demokraták, mint Arnaud de l’Ariège, mérsékelt republikánusok, mint Carnot és Edgar Quinet, hegy pártiak, mint Deflotte, Esquiros, Joigneaux, Baudin, Michel de Bourges stb., valamint újságírók. Victor Hugo felhívás kibocsátását javasolja. Felszólítják, hogy diktálja le:

„Louis-Napoléon áruló!

Lábbal tiporta az alkotmányt!

Ő maga helyezte magát törvényen kívül!...

A nép tegyen eleget kötelességének, a köztársaság képviselői vezetik őket!

Éljen a köztársaság! Éljen az alkotmány!

Fegyverbe!”

Ezután a republikánus vezetők, hogy kijátsszák a rendőrséget, a Rue de Blanche-ból átmennek Charles Beslay – a régi Alkotmányozó Nemzetgyűlés egyik tagja és jövőendő kommünár – Rue de la Cerisaie-beli lakásába, majd onnan, ugyancsak a rendőrség kijátszása érdekében, más kerületekbe, úgyhogy éjfél felé a Rue Popincourt-on, Frédéric Cournet, a volt tengerésztiszt és júniusi felkelő lakásán kötnek ki.

Kinyomtatták a proklamációt. Cournet lakásán létrehozzák az ellenállási bizottságot. Tagjai: Victor Hugo, Carnot, Jules Favre, Michel de Bourges, Madier-Montjau, Schoelcher és Deflotte, vagyis hegy pártiak és mérsékeltek. Elhatározzák, hogy másnap reggel a népképviselők a munkáskerületekbe mennek és maguk fognak barikádok

építésébe. A Cournet lakásán megjelent Faubourg Saint-Antoine-i munkások ígéretet tesznek, hogy az egész kerület kész a felkelésre, ha – ahogy állítják – a Hegypárt képviselői képesek az élükre állni.

Mikor éjfél után, egy óra felé, eltávoznak Cournet lakásából, hogy a jó rejtekhelyet nyújtó baráti otthonokban szálljanak meg, ahol szívesen látják őket éjszakára, az ellenállási bizottság tagjai örömmel állapíthatják meg: Párizs nem olyan nyugodt, mint ahogy gondolták. A Quartier Latin, ahonnan a nap folyamán egy sereg diák indult a X. kerületben tárgyaló képviselők segítségére, még mindig nagy izgalomban van a vállalkozás csődje miatt: a Place Saint-Sulpice-nél ugyanis feltartóztatta őket a lovaság. A jobb parton munkászubbonyos és szalonkabátos emberek csoportosulnak izgatottan. A Boulevard des Italiens elegáns közönsége hangos és csípős megjegyzéseket tesz a dülöngélő katonák borvirágos képére. Leítatásukra áldozta az elnök utolsó krajcárjait.

Fegyveres ellenállás Párizsban (december 3. és 4.)

A várakozások ellenére a december 3-i, szerdai *Le Moniteur* nem közölte az új miniszterek listáját. Maga Rouher, akit az igazságügyi tárca viselésére jelöltek, sem mutatkozott hajlandónak annak elfogadására. A *Le Moniteur* mindössze egy tanácsadó bizottság első tagjainak névsorát hozta nyilvánosságra. Köztük a legnevesebbek Montalembert, Baroche, és Billault. Léon Faucher-t is be akarták választani, de visszautasította.

Morny a legnagyobb nyugalommal veszi és küldi a táviratokat, s mindenkit megnyugtat.

A republikánus képviselők reggel nyolc felé érkeznek a Faubourg Saint-Antoine-ra. Arra buzdítják a munkásokat – akik közül igen sokan nem mentek munkába –, hogy fogjanak fegyvert. Egyesek ráállnak. Mások megtagadják. A többség pedig azt válaszolja, hogy június óta

nincsenek fegyvereik. Közben arra haladnak a kocsik, amelyek az előző nap elfogott monarchistákat a Quai d'Orsay kaszárnyából a vincennes-i erődbe viszik. Malar-dier és Frédéric Cournet képviselők hajlandónak mutatkoznak, hogy megrohamozzák az őrséget s kiszabadítsák őket, de a foglyok könyörögnek, hagyják meg őket rab-ságukban. Az, hogy így beletörődtek sorsukba, nem olyasmi, ami lelkesedést kelthet a munkásokban a kép-viselők iránt.

Mintegy százfőnyi munkás, néhány képviselő, köztük a hegypárti Baudin, Ain département küldötte, valamint Deflotte, Schoelcher és néhány újságíró mégis hozzálátnak egy barikád építéséhez; a gyenge alkotmány a Rue Sainte-Marguerite sarkán emelkedik. Puskát egy közeli katonai őrszobáról szereznek, amelynek katonái hagyják magukat lefegyverezni. Baudin az alkotmány védelmére szólítja fel az embereket. Úgy mondják, valaki a tömegből ezt kiál-totta neki: „Mit képzelsz, hagyjuk magunkat legyilkolni, hogy önök megtarthassák a napi huszonöt frankjukat?” S erre Baudin állítólag ezt a választ adta: „Maradjon csak egy percig, barátom, és megláthatja, hogyan hal meg az ember huszonöt frankért.”

Baudin és barátai hiába próbálják meggyőzni az oda-érkező katonaságot, hogy a törvény védelme a kötelessé-gük s nem pedig a megsértésében való közreműködés. Egy munkás, aki azt hiszi, hogy a barikád tetején tárgyaló, ba-jonettekkel körülvett képviselők veszélyben vannak, el-süti fegyverét. Sortűz a válasz, ami azonnal megöli Bau-dint. A többi képviselőnek sikerül elmenekülnie és más kerületekbe jutnia.

A felkelés, úgy látszik, kezd valóban kibontakozni Pá-rizs centrumában: a Rue du Temple-tól a Rue Saint-Denis-ig, a város északi részén Belleville-ben és a bal parton a Faubourg Saint-Marceau-ban mozgolódik a nép.

Vajon délutánra megmozdul-e a munkásosztály? Rész-vétele nélkül semmi sem sikerülhet. Előző este Auguste Desmoulins nyomdásznak (Pierre Leroux vejének) sike-rül összegyűjtenie a legfontosabb szakmai testületek 52

küldöttét.¹ A *Comité Central des Corporations* (Korporációk Központi Bizottsága) nevet vették fel, és megállapodtak egy kiáltványban. Ebben a kiáltványban, amely 3-án röpiratként széles körben elterjedt, többek közt ez áll:

„Polgártársak, Szaktársak! Louis-Napoléon törvényen kívül helyezte magát. A Nemzetgyűlés többsége, az a többség, amely kezet emelt az általános választójogra, feloszlott. *Egyedül az ellenzéki kisebbség rendelkezik törvényes hatalommal.* Tömörüljünk e körül a kisebbség körül. Szabadítsuk ki a fogva tartott republikánusokat; egyessük magunk köré az általános választójoghoz hű képviselőket, saját testünkkel védelmezzük őket; *soraikat a mi küldötteink gyarapítsák, és együttesen alkossák az új Nemzetgyűlés magvát!*”

Kitűnő szöveg; igen alkalmas arra, hogy lecsendesítse a munkásosztály jogos parlamentarizmusellenességét.

Maupas és Saint-Arnaud három felé kezdik kiragasztani kiáltványaikat – ki-ki a sajátját – a plakátragasztókká átvedlett rendőrökkel. Maupas proklamációja arra int, hogy tilos a gyülekezés, és hogy erővel oszlatják szét a csoportosulásokat; tilos más írásokat terjeszteni, mint „a szabályosan kialakult hatalom” közleményeit. Saint-Arnaud azzal vádolja a felkelőket, hogy „fosztogatást és rombolást” akarnak, tehát olyan vádakkal illeti őket, mint a május 15-i és a júniusi felkelőket. „Minden egyén, akit barikád építésénél vagy védelmezésénél, avagy fegyverrel a kézben fognak el, kivégeztetik.” A foglyok agyonlövése – aminek súlyát a júniusi győzők igyekeztek vitatni, azokat az eseteket pedig, amiket végképp nem tudtak tagadni, a gyilkos harcokból kikerült katonák kétségbeesésével próbálták magyarázni – most törvényessé, elfogadottá lett.

Az államcsíny szerzői láthatóan vad utcai harcokkal számoltak.

Alkonyatkor valóban kialakult néhány többé-kevésbé

¹ Gossez, R.: Id. mű.

komoly csata a Rue du Temple és a Rue Saint-Denis, a Rue de Gréneta, a Rue Beaubourg és a Rue Aumaire körül. A Rue Beaubourg-on a barikád csak akkor esik el, amikor két század veszi tűz közé.

Ez idő alatt az ellenállási bizottság tagjai dekrétumokat szerkesztenek és nyomtatnak ki. A dekrétumok egyike arra hívja fel a választókat, hogy jelöljenek ki egy önálló Nemzetgyűlést.

Olyan, a politikától visszavonult személyek, mint Garnier-Pagès és Marie tanácskozást kezdenek a Hegypárttal. A lovasság rohamai ellenére újabb csoportosulások vannak a körutakon. A forradalmi mozgalmak szakértői úgy gondolják, küszöbön áll a forradalom. Morny is egy új február 22-ére gondol, és három kínos napot jósol Magnan tábornoknak. Az elnök bizalmi emberei, akárcsak Cavaignac júniusban, haditervet dolgoznak ki; ez kizárja, hogy őrzőerőket küldjenek a szűk utcákba. Morny írja Magnannak: „Nincs más mód a város legyűrésére, mint az, hogy tökéletesen lemondva a csetepatékról, *körülveszünk egy városnegyed*et, és vagy erővel vesszük be, vagy terrorral rohanjuk le, utcáról utcára haladva.”

Csütörtökön reggel, 4-én a munkásnegyedek már teljesen az államcsíny ellen vannak. Az ostromállapottal érvelve Maupas még az omnibuszok és a privát kocsik közlekedését is megtiltja, és azt ajánlja „*a békés polgároknak*”, hogy maradjanak „*otthonukban*”, egyúttal bejelenti, hogy „*a gyalogosok gyülekezését a közutakon, valamint a csoportosulásokat minden külön figyelmeztetés nélkül erőszakkal oszlatják szét*”. Hozzáteszi még, hogy „súlyos büntetést von maga után a kiadott rendelkezésekkel való szembeszegülés”. „Értetek fognak gyilkolni, becsületes polgárok, ti ne avatkozzatok semmibe” – jegyzi fel naplójába George Sand.

Reggel kilenctől ismét barikádok kezdenek emelkedni a Rue Montmartre, a körút, a Rue du Temple és a rakpartok által határolt utcácskák labirintusában, ott ahol az elmúlt napon is csatározások folytak, s ahol 1848.

június 23-tól 25-ig olyan izzó volt a harc Lamoricière ellen. Morny taktikájának megfelelően a katonák egyáltalán nem mutatkoznak. Dél felé már mindenütt barikádok emelkednek, a legjelentősebbek a Rue Saint-Denis-n, a Rue Saint-Martinen, a Képző- és Iparművészeti Főiskola táján, a Saint-Merri kolostornál, a Rue du Temple-on, a Rue Rambuteau sarkán, a Boulevard Bonne-Nouvelle-en, a Porte Saint-Denis közelében.

Ismét talpon áll Lajos Fülöp uralkodása első felének, 1848 februárjának és júniusának forradalmi Párizsa. A bal parton a Quartier Latin és a Faubourg Saint-Antoine is mozgásba lendül.

Elegendő volna, ha egyetlen ezred csatlakozna a felkeléshez és odalennének a kormány győzelmi esélyei. De a csapatokat olyan jól ellátták élelemmel és itallal és olyan jól megdolgozták politikailag, hogy semmi ilyesmi nem következik be.

Két órakor megindulnak a párizsi hadsereg egységei, hogy bekerítsék a felkelés fő góczát. Az 1851-es republikánusok a szembenállók erőviszonyait úgy becsülik fel, hogy a felkelők 1200 puskájával a hadsereg 20 000 fegyvere állt szemben. A hősie kitartás ellenére a felkelők háromórás tűzharc után alulmaradnak.

Miközben délután három felé a katonaság elvonul a Boulevard des Italiens-en és a Boulevard Montmartre-on, az elegáns tüntetőket, akik korábban így kiáltoztak: „Le a pretoriánusokkal!”, „Le a diktátorral!”, Rochefort ezredes lándzsásai lekaszabolják, a többiek Canrobert tábornok katonái sortüzének esnek áldozatul. Nagy az előkelő negyedek felzúdulása, de még nagyobb a félelmük. Minden valószínűséget nélkülöz Morny, Magnan és cinkosaik későbbi állítása, hogy az utat szegélyező házakból lőttek először.

Este nyolc óra felé, amikor a támadás már elsöpörte a Faubourg Saint-Antoine védelmezőit és a diákok kénytelenek voltak lemondani a Saint-Michel-híd környéki barikádjuk építéséről – néhány hajthatatlan még megpróbál ellenállni a Rue Montorgueil-nél.

A Rue Montorgueil-nél – Magnan jelentése szerint – azonnal agyonlőttek 40 felkelőt. A halottak, kivégzettek és sebesültek teljes számát a győztesek természetesen gondosan eltitkolták, kivéve persze a hadsereg veszteségeit illető adatokat. A hivatalos jelentés szerint az ő oldalukon 25-en estek el és 184-en sebesültek meg. A rendőrprefektúra listája szerint összesen 153 civil esett el, ezek közül a Boulevard des Italiens-en és a Boulevard Montmartre-on 33-an. Ez a lista bizonyosan nem teljes. 1852-ben a londoni *Times*-szal vitázva, a *Le Moniteur* 380 halottat vall be, ami közel kétszerese az 1848 februárjában elesettek számának. És semmi okunk azt hinni, hogy ezen a napon (1852. augusztus 30.) a *Le Montieur* a teljes igazságot írta meg. A prefektúra listája mindenesetre érdekes, mert megadja az áldozatok foglalkozását. Lényegében munkások és boltosok voltak, kivéve a körutakon elesetteket, akik polgárok.

Ami fegyveres ellenállás Párizsban volt, az a proletariátus és a vele szövetséges kispolgárság fegyverténye; proletariátus és kispolgárság összébékült június véres napjai után. A burzsoák csak közvetve vettek részt a küzdelemben, vagy „ártatlanul” ölték meg őket.

December 5-én, pénteken Párizs ismét nyugodt, de gyászos. Az ellenállási bizottság elrejtőzik. Utolsó ülését 6-án tartja, miközben 17-szer változtatja tartózkodási helyét, ha hihetünk Victor Hugo „Histoire d'un crime”-je állításának.

Fegyveres ellenállás vidéken (december 3–8.)

A republikánus és szocialista propagandától leginkább áthatott département-okban az államcsíny hírére többé-kevésbé jelentős megmozdulások bontakoztak ki, de végső soron a fegyveres ellenállás vidéken szélesebb körű, mint amilyen Párizsban volt.

Kétségtelen, hogy a nép éppen olyan lefegyverzett a

nagyvárosokban, mint Párizsban, és nem tehet mást, mint hogy méltatlankodó tömegfelvonulásokat szervez. Strasbourg-ban, Metzben, Nancyban, Lille-ben, Orléansban, Dijonban a viharos csoportosulásokat a hatóság könnyűszerrel szétveri.

De nem így a falvakban és a kisvárosokban, ahol a polgármester és az alprefektus csak minimális rendőri erővel rendelkeznek. A monarchista nagybirtokosokkal szemben – akik habozás nélkül csatlakoznak az államcsínyhez – összefognak a „vörös” parasztok, a feles bérlők, a nemzeti javak talpalatnyi részét megszerzettek lezármazottai. Lehetséges, hogy nem annyira a katonai diktatúra, mint inkább a Törvényhozó Nemzetgyűlés monarchistáinak ultrareakciós politikája ellen láznak fel. Az államcsínyt azonban reakciós megmozdulásnak látják, ebben egyetértenek ellenfeleikkel, a kastélyok uraival: ők is úgy ítélik meg, akárcsak Montalembert a *L'Univers*-ben, hogy „a december 2-án történtek megzavarták a forradalmárokat, a szocialistákat, Franciaország és Európa valamennyi banditáját”², és hogy az a helyes, ha „minden becsületes ember örül ennek, és ha belenyugszanak azok is, akiket leginkább sért”.

A kis települések úgy-ahogy felfegyverzett parasztjai és mesteremberei, mihelyt hírért veszik a Párizsban folyó harcnak, mintegy húsz délnyugati, languedoc-i, délkeleti, centrális és Jura vidéki département-ban megindulnak a járások vagy alprefektúrák székhelyei felé.³

Több napig tartani tudják magukat délnyugaton Marmande-ban, Auchban, Condomban, Villeneuve-sur-Lotban, Marmande-ban, Languedoc területén Béziers-ben és

² Ha nem sikerült volna Louis-Napoléon államcsínye, Montalembert azt is elfogadta volna, hogy kozák és osztrák katonaság jöjjön leverni Franciaország „vöröseit”.

³ *Milletot, N.*: Notes rectificatives sur les événements de Clamecy de 1851 adressées à M. Eugène Ténor. Paris 1869. – A szerző azt írja, hogy a hírt december 3-án este tudták meg a clamecyi republikánusok. Numa Milletot szerint – aki az egyik legismertebb alakja volt a clamecyi republikánusoknak – azt tervezték, hogy Auxerre-en és Joigny-n át eljutnak Párizsba.

Bédarieux-ben; délkeleten Forcalquier-ben és Digne-ben; a központi területeken Donjonban és Clamecyben.

Meneteiket helyenként megállítják az alprefektusok, a csendőrök és a katonák; így a donjoni felkelőket, akik a La Palisse-i (Allier) alprefektúra ellen vonulnak, a brioude-i (Haute-Loire) alprefektúrára induló limagne-i parasztokat, a Saint-Chaptes, Lussan és Saint-Laurent-la-Varnède környéki parasztoknak az uzès-i (Gard) alprefektúra elleni felvonulását.

A felkelés, a parasztmegmozdulás legnagyobb intenzitását a déli – pireneusokbeli és földközi-tengeri – département-okban éri el: Gers-től Varig, Pyrénées-Orientales, Hérault, Gard, Ardèche, Bouches-de-Rhône, Vaucluse, Drôme és Basses-Alpes vidékeit ragadva magával. Az 1814-ben hazatért emigránsok és leszármazottaik gőgje itt idézi leginkább az *ancien régime* korát.⁴ Ezeken a vidékeken a titkos társaságok kitűnően szervezettek (például a *Nouvelle Montagne*). Draguignanban működik egy földalatti demokratikus szervező bizottság, vezetői azonban csak gyengén támogatják a Var megyei felkelést.

December 3. és 8. között Franciaország központi és déli területein a rend erőinek végül is mintegy száz kisebb csatát kell vívniuk; néhány esetben a felkelők kemény ellenfélnek bizonyulnak. A rend ennek ellenére hamarosan győz, és a leggyalázatosabb bűnökkel vádolja a felkelőket, a legitimisták segítségére támaszkodva, akik – mint Lorgues-ban (Var) is – spontán módon segédcsapatokat szerveznek. Mindennek tetejében a felkelők haditervei mindenütt gyermetegek. Miután feloszlatták az államcsínyhez csatlakozott adminisztratív testületeket, felolvassa nekik az alkotmány 68. cikkelyét, amely erre a feloszlásra jogot adott, nem tudták, mihez fogjanak. Határozatlanságuk jelentősen hozzájárult vereségükhöz.

⁴ 1815 márciusában az Elbáról visszatérő I. Napóleonnak elmondták az Alpok parasztjai, hogy az első restauráció alatt azzal fenyegették meg őket régi uraik, őket fogják be az eke elé. 1815-ben, a száz nap után a földközi-tengeri département-ok szenvedték el a legvérengzőbb fehérterrort.

Harminckét département-ban mondják ki az ostrom-állapotot. 26 000 letartóztatást foganatosítanak. Franciaország területének egyharmadán a katonai törvényszékek az urak.⁵

Népszavazás és népüldözés

A december 2-án bejelentett népszavazás 21-én és 22-én zajlik le. Engels egy Marxhoz intézett december 10-i levelében már megjósolja a népszavazás sikerét: „Napóleont megválasztják, ez nem kérdéses, a burzsoáziának nincs választása, s ugyan ki fogja a szavazólapokat ellenőrizni?”⁶ Nemcsak a burzsoáziának, a nagybirtokosságának sem marad más választása, mint hogy igent mondjon a népszavazáskor. Ami a szavazatok ellenőrzését illeti, nyilvánvaló esztelenség lenne azt képzelni, hogy komolyan lehet arra számítani. A vagyonosok, akiket megijesztett a déli és központi országrészek „vöröseinek banditizmusa”, szintén csatlakoznak. A monarchista újságok – ezek közül sokat nem tiltottak be, jóllehet a republikánus lapokat teljesen tönkretették – az Elysée sajtójával kórusban „gyilkosoknak” bélyegzik a bédarieux-i és clamecyi felkelőket. S bár a szavazást titkossá tették – a december 2-i proklamáció még nyílt szavazásról beszélt –, leplezetlen nyomás nehezedik a vidéki választókra.

Hivatalosan végül is 646 737 *nemmel* szemben 7 439 216 *igent* számlálnak. Ez az eredmény meglepi Franciaország és a külföld legjobb megfigyelőit is. Engels Manchesterből csak három és fél millió *igenre* számított.

⁵ Maurice Agulhon „1848 ou l'apprentissage de la République” című művében (178–197. old.) részletes és részben új elemzése található az államcsíny elleni vidéki lázadásnak. Ugyanő közli a megtorlásra vonatkozó statisztikai adatokat és a 26 844 letartóztatott szociális-foglalkozási osztályozását is adja. Ebből kitűnik, hogy 27 százalékuk az ipari és mezőgazdasági szektorok népi rétegeihez tartozott.

⁶ Marx–Engels Művei. 27. köt. 360. old.

Most tehát hatalmon van Napóleon, s hatalma azzal a kötelezettséggel jár, hogy egy, a konzulátuséhoz hasonló alkotmányt dolgozzon ki. Időközben – december 4-én – olyan kormányt nevezett ki, amelynek összetétele alkalmas arra, hogy bizonyítsa jóindulatát a képviselőtestület azon tagjai iránt, akik megértéssel fogadták magatartását: tudniillik, hogy egy Bonaparténál szükségszerű legszen-
tebb esküinek megszegése.

Morny, Saint-Arnaud és Turgot megtartották a bel-
ügyi, hadügyi illetve külügyi tárcákat, Fortoul tárcát cse-
rélt – a tengerészetit a közoktatásira –, és újra kormány-
képesek lettek azok, akik októberben nem akarták a
május 31-i törvény eltörlését: Fould megkapta a pénz-
ügyeket, Rouher az igazságügyet, Magne a közmunka-
ügyet és Ducos visszatért a tengerészeti tárca élére. Csak
egy új fiú van, Lefèvre-Durufié, egy eure-i nagyipari vál-
lalkozó a mezőgazdasági és iparügyi miniszteri székekben.

Az elnyomás taktikája is az elnök kíméletét van hivatva
bizonyítani a régi többség irányában. A Quai d'Orsay-i
foglyokat, akiket egyrészt Vincennes-be, másrészt a mont-
valérieni börtönbe szállítottak át, most szabadlábra he-
lyezik. A börtönöket republikánusokkal töltik meg.
Egyesek azok közül, akik a X. kerületi előljáráson csü-
törtököt mondtak, elfogadják, hogy részt vegyenek a ta-
nácsadó bizottságban. December 2-a kísértetelnökét,
Dupint magas jogi méltóságba emelik. De az 1852. január
2-i dekrétum 65 republikánus képviselőt száműz Francia-
országból, köztük van Victor Hugo, Schoelcher, Charras,
Mathieu de la Drôme, és köztük vannak a júliusi mo-
narchia titkos társaságainak veteránjai – Baune és Lag-
range –, valamint olyan munkásharcosok, mint Agricol
Perdiguier és Martin Nadaud; olyan ismert szocialisták
és kommunisták, mint Jules Leroux (Pierre Leroux fivére)
és Esquiros, aztán a „vörös” tanító, Malardier, de köztük
van a júniusi felkelés résztvevője, Deflotte és az 1871-ben
ostrom alá vett Strasbourg jövőendő prefektusa, Edmond
Valentin. A száműzöttekhez kilenc *eltávolított* is csatla-
kozik: Edgar Quinet, Pascal Duprat, Emile de Girardin,

Thiers, Rémusat stb. Néhány napra rá újabb négy személy száműzetését mondják ki, köztük a lyoni selyemszövő munkását, Greppóét. Miot gyógyszerésznek, Nièvre hegypárti képviselőjének a legkeményebb a büntetése: Afrikába szállítják, egyedül neki tartották fenn ezt a megkülönböztetést.

A száműzöttek túlnyomó része nem várja meg, hogy megjelenjék az ítéletről szóló dekrétum. Victor Hugo és még mások Brüsszelben vannak, mikor nyilvánosságra kerül. Olyanok is velük tartanak, akiket a rendelet nem érint, mint például Michel de Bourges. Ő – Victor Hugo szerint – gyáva megkönnyebbüléssel fogadta, hogy neve nem szerepelt a száműzetési listán.

A felkelőkkel, a szürke republikánusokkal szemben a kormányzat eleinte ugyan tervszerűtlenül lép fel, de mindenestre felhasználja ellenük a teljes fegyveres, jogi és adminisztratív apparátust. 1852. január végén a kormány megyei bizottságokat állít fel (pontatlan módon vegyes bizottságoknak nevezvén, mert a prefektus, egy bíró és egy magas rangú tiszt a tagjai); e bizottságok szerepe az, hogy megrostálják a vádlottakat és azután átadják „a legbűnösebbeket” a haditörvényszéknek, a „visszaesők” esetében pedig kimondják a Cayenne-be való deportálást. Hatalmuk teljesen önkényes. A vegyes bizottságok, büntetőtörvényszékek és haditanácsok mintegy 30 000 esetet vizsgálnak. A megyei bizottságok ítéleteinek vagy „döntéseinek” skálája széles. Végül összesen 10 000 tengerentúli deportálást mondanak ki. Még a falusi felkelők a Nièvre, Hérault, Var megyékből valók – ellen is néhány esetben igen súlyos ítéletet hoznak, „köztörvény elleni bűn” címén.

Az eljárást gyakran a vádlott távollétében folytatják le, és vidéken nagy szerepet játszik a bosszú is. Egész Franciaország ki van szolgáltatva a gyűlölködő konzervatívok dühének, ami a júniusi napok után Párizst már feldúlta. Miután megölték a köztársaságot, a reakciók és a katonai vezetők minden lehető módon irtották a republikánusokat, nem kímélve sem a nőket, sem az öregeket.

A *La Revue des Deux Mondes* 1848. március 1-i száma politikai krónikájában megállapította:

„Nemzetünknek – úgy látszik – szüntelenül próbatételeket kell kiállnia; mondhatnánk, azt szabta rá a sors, hogy a többi nép hasznára szerezzen folytonosan politikai tapasztalatokat.”

Nehogy alulmaradjon, a konzervatív lap – Guizot-t sorsára hagyva – azonnal kidolgozza az ellenforradalmi taktikát is:

„Egy ilyen hajótörésben nincs mit válogatni pártok közt: meg kell erősíteni és egybe kell fogni mindenkit, aki rendet és biztonságot akar.”

A „rend” neve folyamatosan változik: előbb úgy hívják, Lamartine, aztán Cavaignac, majd Thiers, végül – Louis-Napoléon. A *La Revue des Deux Mondes* többkevesebb hajlandósággal folyamatosan megfonja a maga koszorúját a cserélődő fejek számára. Másfelől pedig sorra elmarasztalja a legyőzött személyeket, pártokat, társadalmi csoportokat. Három hónapnyi – 1848. március–május – óvatoskodás után sárba rántja a „júniusi brigantikát”. Még néhány szám, és már „a februári nagyurak” ellen támad, még egy pár szám, és ezzel a névvel illeti a vidék demokratáit: „Már csak a falvakban és a kisvárosokban maradtak meg a februári uraságok. A demagógia a központból a végekre menekült.” (1850. január 1-i szám.)

1850. április 1-én „permanens forradalom” névvel illeti az általános választójogot. A hadsereg dicséretét gyönyörűséggel zengi: „Mostantól fogva a hadsereg szociális erő: nem állítjuk, hogy ez lenne a döntő társadalmi erő, de egyes esetekben meghatározó.” (1850. január 15-i szám.)

A lapot mindenesetre zavarják egy kissé egy katonai

államcsíny bizonytalansági tényezői. Azt kívánná, hogy a hadsereg egy monarchikus restauráció „meghatározó ereje” legyen, és a december 2-át követő számok kommentárjai józanok. „Figyelj és várj” – ez lehetne a jelszava, ugyanúgy, mint február után.

De most rövidebb a várakozás. Nem kell több, mint két hét, és Louis-Napoléon, a megmentő nyíltan kifejezésre juttatja, hogy villámait csak a „vörös” republikánusoknak tartogatja.

A polgári republikánusokat, ha valódi biztosítékokat nyújtanak a reakciónak, éppúgy kímélni fogják, mint a monarchistákat, akik elég bölcsek, hogy szövetséget ajánljanak, vagy ha nem, hát egy szalonellenzéki ségben sáncolják el magukat.

Cavaignac tábornok esete, aki arra készül, hogy a börtönben vegye feleségül fiatal jegyesét, Mademoiselle Odier-t, felettébb jellemző. Az elnök megkegyelmez neki, hogy lehetővé tegye számára a nyilvános esküvőt. Morny pedig december 15-én ezt írja a jövőendő anyósának (akit Thiers kedveseként tart számon a világ):

„A köztársaság elnöke kezdetben kénytelen volt bizonyos szigorú rendszabályokat alkalmazni; de kifejezésre juttatta előttem azt a kívánságát, hogy visszaadja Cavaignac tábornok szabadságát, mihelyt helyreáll a rend. Nem felejtette el a tábornok nagy szolgálatait, amelyeket a társadalomnak, a törvénynek és a rendnek tett, és távol áll tőle, hogy őt azon összeesküvők kategóriájába sorolja, akik hatalmát próbálták lerombolni.”

Cavaignac méltósággal válaszol, de él a kegyelemmel. S a jövőben ellenséges töltésű rosszkedve sokkal kevésbé lesz veszélyes a császárság számára.

Ami a *La Revue des Deux Mondes*-ot illeti, a kezdeti hűvösséget hamarosan a meggondolt csatlakozás váltja fel.

Ugyanakkor szinte azonnal tapasztalható a különbség a herceg-elnök – ahogy most hivatalosan nevezik – államcsíny utáni belpolitikája és a monarchista pártok államcsíny előtti belpolitikája közt. Ez a különbség a bona-

partista demagógiában mutatkozik meg, vagy pontosabban abban, hogy a bonapartista demagógia az elnöki hatalom megerősödése révén, ettől fogva hatékonyabban bontakozhat ki.

Az 1852. január 22-i rendelet, amely az Orléans-család javainak elkobzását mondja ki, 6. cikkelyében előírja: „10 milliót arra használnak majd fel, hogy javítsák a nagy gyárvárosokban a munkások lakáskörülményeit.”

Az 1852. február 28-i dekrétum, ami a *Crédit foncier*-t szervezi meg, a parasztoknak szól.

Az 1852. március 3-i dekrétum a *Banque de France* leszámítolási kamatlábját 4 százalékról 3 százalékra csökkenti, ezzel a kiskereskedőket és a középburzsoáziát kívánja elégedetté tenni; persze ez nem tetszik a bankároknak, akik a magasabb kamat melletti pénzkölcsönzés harcosai.

Tegyük hozzá, hogy rendeletek egész sora, például az 1852. január 6-i – amely a Párizs–Lyon vonal befejezésére vonatkozik – gyorsítja a vasútépítési munkákat.

Az államcsínnyel hatalomra került kormány tehát arra törekszik, hogy munkaalkalmat teremtsen a proletariátusnak. A dolgozó népről való gondoskodást, aminek megvalósításában – állítása szerint – a monarchisták akadályozták (lásd az 1851. június 1-én Dijonban tartott beszédét), a herceg-elnök most szabadon gyakorolhatja. De milyen célok és érdekek játszanak közre ebben?

Egyfelől az, hogy a munkásosztály, ha nem is védte meg a köztársaságot – nem lévén semmije, hogy megvédje –, hű maradt „demokratikus ösztöneihez”, ahogy a *Le Siècle* írja 1852. szeptember 21-i számában. Másfelől pedig a tízéves elnöki megbízatásnak, az 1852. január 14-i alkotmány szerint mint olyan osztályok feletti hatalomnak, amely igazságot tesz a földbirtokosok és a kapitalista polgárok közt, meg kell javítania – ha csak kis mértékben is – az 1847–1848-as gazdasági válság után a proletariátus és a szegényparaszság terhére megromlott osztályegyensúlyt. Tíz évre megbízott elnökként vagy (1852. december 2. után) császárként Louis-Napoléon olyan benyomást

kelt, hogy a bérörögztetés érdekében lép fel. De ez csak benyomás.

S mindez még egy megjegyzést kíván Louis-Napoléon „szociális politikájának” értelmét illetően. Proudhon írt egy könyvet, címe: „La Révolution sociale démontrée par le Coup d'Etat du 2 décembre” (A szociális forradalom, ahogy azt a december 2-i államcsíny demonstrálja). Terjesztését 1852. július 31-én engedélyezte a rendőrség. Ez a könyv megdöbbenést vagy felháborodást váltott ki a francia demokratákból és szocialistákból. Volt is miért! Proudhon nem állít kevesebbet, mint hogy az államcsíny után a „megvalósult szocializmusban vagyunk”, mert „december 2-a jelentése, az eszme, amit képvisel, nem más, mint a forradalom”, mert „Bonaparte visszatér 89 eszméihez: s ez forradalom”, mert minden úgy történik, mintha Bonaparte azt mondta volna az országnak: „Franciaországnak forradalmat kell végrehajtania. Ennek a forradalomnak terhet a nép beleegyezésével magamra vállalom, és lássátok, mi lesz az én hozzájárulásom.”

Proudhon, a politikai fogoly, aki december 2-án „eltávozást” kapott, és aki már másnap visszatért börtönébe, állítólag azt mondta Victor Hugónak az államcsíny estéjén: „Hagyja az ellenállást, higgyen nekem.”¹

Nem, december 2. nem az volt, aminek Proudhon nevezte: nem volt „jeladás a forradalom útján való előrehaladásra”. A személyi hatalomnak egyszerűen szüksége volt tömegbázisra. És ezt úgy kereste, hogy megragyogtatta „szociális” politikájának talmi fényét, közben pedig a birtokos osztályoktól csekély áldozatok meghozatalát kérte, nyugalma érdekében. De ezerszeresen igaza volt az 1851. december 7-i *Le Constitutionnel*-cikknek, mikor azt írta, hogy az államcsíny révén „ismét lehetséges, sőt könnyű nagy üzleteket kötni”. És azok a bizonyos áldozatok gyakran sok hasznót hajtottak. Így például a

¹ Victor Hugo: Histoire d'un crime. I., XVII. – A politikai foglyoknak általában engedélyezték, hogy rendszeres időközönként, becsületszóra elhagyhatják a börtönt.

Roubais irányítása alatt épült munkáslakások kamata a Második Császárság alatt eléri a 25 százalékot is.²

December 2. és a december 2-i rezsim a februári forradalommal kezdődő történelmi korszak lezárulása.

Azok szemében, akik a történelmet valami másnak tekintik, mint az emberiség lassú haladásának az osztály nélküli társadalom világa felé, a francia nép több mint egy évszázaddal ezelőtt átélt kalandja talán nem méltó az érdeklődésre. Azok számára – hogy Emile Tersen találó szavait idézzük – „létezik egy 1848-as Konvent, amelynek személyiségeit nemcsak dagályos és fecsegő jelzővel illetik, hanem ügyetlenségük híre is megingathatatlan: a 48-as kifejezést arra találták ki, ami talán nem tiszta agyszülemény, de minden bizonnyal valaminek az eltűlése.”³

A haladásban bízó embereknek 1848 tanulmányozása egészen a decemberi végkifejletig tanulságokban gazdag. S a forradalom mérlegének mindenekelőtt pozitív elemei vannak. Azóta sem az általános választójogot, sem a gyarmati rabszolgaságot nem lehetett komolyan és tartósan kérdésessé tenni, még a legreakciósabb kormányoknak sem, amelyeket Franciaországnak el kellett viselnie. Ami az általános választójog ellen 1850. május 31-én elkövetett monarchista merényletet illeti, az olyanféle örület, amit Jupiter azokban kelt, akiket el akar veszíteni. Louis-Napoléon könnyűszerrel játszhatta el csalárd módon a népnek „a forradalmár” figuráját. Emile Tersen azt írja, más oldalról világítva meg a dolgot:

„1848 forradalmi lendülete ... nem holt dolog. A világ, amelyben élünk, még mindig ugyanazokkal a problémákkal találja magát szemközt, amik akkor merültek fel; legtöbbjük csak hozzávetőleges vagy kétes megoldást nyert. Kemény tanítás a világnak, amelyben élünk, hogy minden szabadság elveszíthető, hogy a szabadságért harcolni kell, és meg is kell védeni.”

² Guillemin, H.: Id. mű, 448. old.

³ Az 1848 1946. őszi számában.

Néhány, 1957 óta megjelent munka

M. Agulhon: La République au village. 1970.

M. Agulhon: Une ville ouvrière au temps du socialisme utopique. Toulon de 1815 à 1851. 1970.

M. Agulhon: 1848 ou l'apprentissage de la République. 1848–1852. 1973.

A. Armengaud: Les Populations de l'Est aquitain au début de l'époque contemporaine (vers 1845–1871). 1961.

J. et J. Duhart: La République de 1848 à Givors. 1973.

G. Dupeux: Aspects de l'histoire sociale et politique du Loir-et-Cher, 1848–1914. 1962.

L. Girard: La IIe République (naissance et mort). 1968.

J. Godechot: La Révolution de 1848 („Le Mémorial des siècles”). 1971.

H. Guillemin: La Première résurrection de la République. 1967.

R. Gossez: Les Ouvriers de Paris. Livre premier: L'Organisation. 1848–1851. 1968.

J. LeYaouang: 1848 en Europe (Dossiers Clio). 1970.

J. Maitron (et collaborateurs, dont Jean Dautry): Dictionnaire biographique du mouvement ouvrier (période de 1789–1864 en 3 volumes).

A. J. Tudesq: L'Élection présidentielle de Louis-Napoléon Bonaparte, 10 décembre 1848 (collection Kiosque). 1965.

Ph. Vigier: La Seconde République (Collection „Que sais-je?”). 1967.

Ph. Vigier: La Seconde République dans la région alpine. Étude politique et sociale, 2 volumes. 1963.

Jean Dautry

(1910–1968)

Jean Dautry „Az 1848-as francia forradalom és a köztársaság” c. könyvének harmadik kiadása* nem jelenhet meg anélkül, hogy ne idéznénk fel szerzőjének emlékét. Hosszú éveken át fűzött hozzá elvtársi kapcsolat és barátság. Családja a Bourbonnais-vidékről származott, s Jean Dautry mindvégig mély ragaszkodást érzett ehhez a földhöz. Ősei között köztársaságpártiakat, szindikalistákat és szocialistákat találunk. Apai nagyapja, akit szintén Jeannak hívtak, szocialista volt. Édesapja – Félicien – postai alkalmazott. A „régí szép idő” postássztrájkjai idején mint forradalmi szindikalistát elmozdították állásából, majd később visszavették.

Jean Dautry 1910. július 27-én született Párizsban. Már első tanulmányai arról tanúskodnak, hogy a kultúra tág köre csábította. Érdeklődése azonban a történelem iránt a legerősebb, így Mathiez irányításával – kinek egyik utolsó tanítványa – a „Section des Piques”**-ről készíti el diplomamunkáját. A francia forradalom ezen témája iránti komoly érdeklődését mindvégig megőrzi. Ezt bizonyítják Babeufról írt tanulmányai és közreműködése az *Annales historiques de la Révolution française* (A francia forradalom történeti évkönyve) munkálataiban. Jean Dautry ezután jogi tanulmányokat folytat. Fáradhatatlan kíváncsisága a legkülönbözőbb irányokba vezeti el, de azután végérvényesen visszatér a történelemhez, és 1939-ben leteszi a tanári szakvizsgát. Eleinte anarchistákhoz közel álló és szürrealista körökben mozog, 1941-ben azon-

* A fordítás alapjául a harmadik francia nyelvű kiadás szolgált. – *A szerk.*

** A nagy francia forradalom idején működött lándzsás szekcióról. – *A szerk.*

ban belép a kommunista pártba, és hű marad hozzá egészen haláláig. Aki nem hallotta, hogyan beszélt „alaptevékenységéről”, vagyis a montgeroni városi tanácsban végzett munkájáról, nem tudja elképzelni, milyen szenvedéllyel szentelte magát pártfeladatának – ez a szenvedély azonban nem zárta ki sem az iróniát, sem a derűt.

Testalkata, életszeretete erőteljes embernek, vasesztés-gűnek mutatta. Úgy látszott, sosem merítik ki a kutatómunkával töltött éjszakák; rajongott a hosszú gyalogtúrákért. Sajnos, nem volt hajlandó gazdálkodni erejével. Mintha azért habzsoltna volna, mert rövidre volt szabva az ideje. Először is ott voltak az olvasmányai, azután hosszú órákat töltött a *Bibliothèque Nationale*-ban, a Levéltárban, tanítványaival alapos, nagy gonddal előkészített beszélgetéseket folytatott (kollégája voltam a Buffon-líceumban), sok idejét rabolta el kiterjedt levelezése, a rengeteg tárgyalás és megbeszélés. 1957 szeptemberében éri először szívroham. Felépül belőle, de le kell mondania az élőszóban való tanításról, és levelező oktatással bízzák meg.

Némiképpen hozzászoktunk a betegségéhez. Hol jobban volt, hol rosszabbul. De minden rosszulléte múltával ugyanazt a változatlan tetterekészséget tapasztaltuk nála: tele volt tervekkel. Még a krízisek alatt, mikor kórházi ágya mellett ültünk, akkor sem önmagáért aggódott, csakis az övéért. A kommunista pártról beszélgettünk, gondjairól, nehézségeiről, és mindarról, amit mint szükséges történelmi erő képvisel. Új kutatásokat tervezgettünk. Nagyon szerette az életet, és még makacsabbul ragaszkodott hozzá, amikor érezte, hogy kicsúszik a kezéből. 1967 őszén így írt nekem: „*Hogy mit csinálok? Szinte semmit. Az egészségem közepes. Gyenge az életkedvem, bár az orvostudomány élesztgeti, ahogy tudja... Figyelemmel kísérem az eseményeket. A legjobb történelmi munkákat olvasom, amikor csak lehet. Általános utasítás: nem szabad kifárasztanom magamat. És nem is fárasztom ki magam, elhiheted! Vagy pedig elfelejtettem ennek az ígének az értelmét. Azt szeretném, ha a francia és nemzetközi események időről időre feltüznének bennem (bennünk) a régi*

reményeket. De sajnos ezek az alkalmak ritkák. Természetesen nem vonom kétségbe a történelem fejlődésének irányát. Ami bánt, az a ritmus lassúsága. Nem vigasztalgotom magam azzal a magyarázattal, hogy a történelem ritmusának nem kell a priori igazodnia türelmetlenségemhez, vagy hogy csúfosan öregszem. Mindkettő igaz, de nincs bennük semmi különösebb vigasztaló. Amit írok, bizonyára komor. Ne hidd, hogy olyan gyengén érzem magam, mint egy éve. Egyáltalán nem. Lélegzem, alszom stb. Igaz viszont, hogy rosszabbul viselem az általános ernyedtséget, mint a heveny rohamot..." Így állt helyt betegen is. Majd 1968. március 7-én elhagyott minket. A montgeroni kommunisták vörös lobogója mögött kísértük ki a nagyvárosi övezet e kisvárosának temetőjébe, a városéba, amit magáénak vallott és amelynek lakói a magukénak fogadták őt.

Jelentős életművet hagyott hátra. Írásai számos folyóiratban, de főként a *La Pensée*-ben szétszórva találhatók meg. Noha elutasította a túlzott specializációt, mert beszűkítőnek érezte, mindinkább Saint-Simonnak szentelte magát, akit egyszer „a társadalomtudomány Stendhaljának” nevezett. Eltávozott anélkül, hogy képes lett volna befejezni azt a nagy művet, amit egyedül ő adhatott volna nekünk. De neki köszönhetjük Saint-Simon „Válogatott írásai”-nak¹ előszavát, és közreműködött a nagy utópista szocialisták műveinek új kiadásában is.² Jelentős részt vállalt abból a kollektív munkából, melynek eredményeként 1960-ban megjelenhetett a Párizsi Kommün történetét³ feldolgozó kötet. Jean Dautry közreműködött a Jean Maitron-féle *Dictionnaire biographique du mouvement ouvrier français* (A francia munkásmozgalom életrajzi lexikonja) első része munkálataiban is (az 1789 és 1864 közti időszakot dolgozta fel). Az 1848-ról és a Második

¹ Az Editions Sociales „Classiques du Peuple” sorozatában jelent meg.

² Editions Anthropos. 6 köt. 1966.

³ *Bruhat-Dautry-Tersen: La Commune de 1871*. Editions Sociales. 1960. (Az 1970. évi 2. kiadás javításai sajnos már Dautry nélkül történtek.)

Köztársaságról szóló művét tudta csupán befejezni. De a kép teljességéhez hozzátartozik, hogy minden érdekelte, mindenről olvasott. *La Pensée*-beli könyvismertetések sora bizonyítja műveltsége egyetemességét, s egyben élénk kritikai szellemét. Minduntalan rádöbrentünk (de mindig csak véletlenül, mert rendkívül szerény volt), hogy ezt meg azt a szerzőt eredetiben forgatja. Németül, spanyolul, olaszul, angolul és oroszul olvasott, nem is szólva a klasszikus nyelvekről (mindenekelőtt a latin volt a gyengéje)⁴. Rendkívüli, élő műveltsége, örökké figyelmes szelleme tette képessé arra, hogy úgy sétáljon a szocializmus történetének útjain és úgy vezesse olvasóit vagy hallgatóit ezeken az ösvényeken, mint egy jól ismert kert fasorai-ban. Ismerte minden zegzugát. Jó előadó volt, és rendkívül értette és értékelte a mélyre világító anekdotákat. Gyakran sétáltunk együtt Párizs munkáskerületeiben. A 48-asok és a kommünárok nyomait kereste. De a Bourbonnais-vidék parasztjainak sem volt titkuk előtte. Gazdag, tartalmas bevezetőt írt Vallès: „Les Blouses” (Munkászubbonyok) c. regényéhez.⁵ Mélyen ismerte és értette a marxizmust, s ez megóvta attól, hogy gondolkodása sémákba merevedjen. De bármely vizsgált korszak történetében fel tudta tárni az osztályharc megnyilvánulásait. Nem adta fel tudós mivoltát, úgy választotta meg azt a területet, amely felé szimpátiája és reményei fordultak. Arcáról jóindulat és igazi jóság sugárzott, de ez nem akadályozta abban, hogy szükség esetén kemény is tudjon lenni. Nemcsak a Cavaignac- és Galliffet-félékre csapott le könyörtelenül, hanem a képmutatókra, az önteltekre és a lelkiismeretlen történészekre is.

Henri Dubief, akihez negyvenéves barátság fűzte, ezekkel a mondatokkal fejezi be az *Annales historiques de la Révolution française* számára Jean Dautryről írt életrajzát: „Jean Dautryban nagy fizikai és erkölcsi bátorság

⁴ Közreműködött az Hachette-nál 1952-ben megjelent „Guide romain antique” szerkesztésében.

⁵ Oeuvres de Jules Vallès. Editeurs Français Réunis. 1957.

lakott.⁶ Erős támasz volt a küzdelemben, és sose jutott eszébe, hogy valaha is pirulnia kellene valamelyik tette vagy írása miatt. Ez a tisztaság volt jellemének egyik legfőbb vonása, amit megkoronázott a barátaihoz és pártjához való hűsége. Ez a vidám, jóindulatú, közlékeny, nagylelkű és tisztán látó, ám néha kérlelhetetlen férfi nézetem szerint egyben nemzedékének egyik legokosabb embere is volt. Erkölcsi megingathatatlanságából következett, hogy nem kereste a feltűnő sikereket, amik lehetővé teszik, hogy az ember széles körben hasson, de mindenki, aki kapcsolatba került vele, jelentősen gazdagodott személyiségétől, és pedig azért, mert tele volt az emberek iránti szeretettel, és mert szelleme nyitva állt az intelligencia és nagylelkűség minden megnyilvánulása előtt.”

Kívánom, hogy az 1848-as forradalom története ez újabb kiadásának olvasói fedezzék fel vagy találják meg újra e lapokon Jean Dautry erős egyéniségét, kívánom, hogy élvezzék tömör és élénk stílusát – a stílust, amelyben meghatva ismerem fel az embert, a nagy történészt és az igaz társat.

JEAN BRUHAT

⁶ 1939-ben alhadnagy volt, és hogy ne kelljen „a furcsa háborúban” részt vennie, Norvégiába ment önkéntesnek.

Névmutató

Abbatucci, Jacques Pierre Charles – 403, 405

Adam – 256

Affre, Denis – 101, 250, 253, 254, 255, 285

Agoult, Marie d' lásd Stern, Daniel

Agulhon, Maurice – 415, 434, 442

Aladenize – 228

Albert (Martin, Alexandre) – 69, 90, 92, 93, 95, 96, 108, 122, 125, 135, 139, 140, 159, 160, 164, 166, 167, 168, 174, 178, 183, 185, 188, 205, 206, 313, 314

Alpatov, M. A. – 59

André-Maurois, Simone – 301

Apponyi Antal, gr. – 192

Arago, Emmanuel – 131, 140, 154, 161, 175, 307

Arago, Etienne – 98, 292, 307, 335

Arago, François – 29, 89, 90, 92, 93, 96, 126, 132, 135, 148, 154, 156, 167, 178, 183, 185, 186, 191, 237, 240, 241, 261, 322

Arc, Jeanne d' – 111

Ardèche, Laurent de l' – 271, 372

Argout, Antoine, baron d' – 129

Armengaud, André – 442

Arnaud de l'Ariège, Frédéric – 425

Augé-Laribé, Michel – 19, 142

Aumale, Henri Eugène Philippe d'Orléans, duc d' 380

Babeuf, François Noël – 31, 52, 320, 443

Balland, R. – 72

Balzac, Honoré de – 299

Bandy, W. T. – 110

Bapst – 389

Baraguy d'Hillier, Achille, comte – 393

Barbès, Armand – 50, 110, 111, 115, 117, 146, 157, 159, 162, 163, 164, 166, 174, 177, 178, 179, 184, 188, 190, 198, 202, 203, 204, 205, 206, 208, 216, 217, 230, 236, 248, 313, 314, 394

Baroche, Pierre Jules – 351, 356, 382, 383, 384, 394, 395, 397, 398, 399, 400, 403, 426

Barrault, Emile – 231, 264

Barrot, Ferdinand – 344, 350, 351

Barrot, Camille Hyacinthe Odilon – 15, 29, 56, 61, 62, 63, 64, 72,

74, 76, 86, 87, 100, 171, 179, 187, 270, 278, 280, 281, 282, 306,
 309, 310, 311, 313, 325, 326, 330, 333, 344, 353, 358, 402, 421, 424
 Barthélemy – 238
 Bastiat, Frédéric – 116
 Bastid, Paul – 277
 Bastide, Jules – 185, 193, 266, 321, 328, 353
 Baudelaire, Charles – 110
 Baudin, Jean Baptiste Victor – 425, 427
 Baune – 418, 435
 Bayard, Pierre – 111
 Baze – 274, 395, 418
 Beau de Loménie, E. – 23
 Beauharnais, Hortense de – 295, 317
 Bedeau, Marie Alphonse – 86, 97, 207, 241, 242, 390, 398, 407, 418,
 420
 Belin-Milleron – 189
 Béranger, Pierre Jean de – 27, 99, 144, 186, 218
 Bernard, Martin – 337, 350
 Bernstein, Samuel – 194, 208
 Berryer, Pierre Antoine – 28, 29, 179, 187, 189, 272, 279, 284, 296,
 298, 322, 352, 358, 379, 381, 382, 402, 404, 407, 421, 422, 424
 Bertrand, Louis – 391
 Beslay, Charles – 251, 425
 Bethmont, Eugène – 96, 167, 185, 266
 Billault, Adolphe Augustin Marie – 426
 Bineau, Jean Martial – 344, 350
 Bixio, Jacques Alexandre – 307, 311, 413
 Blanc, Louis – 30, 31, 47, 48, 53, 65, 69, 74, 75, 76, 82, 90, 91, 92, 95,
 104, 105, 108, 118, 121, 122, 123, 125, 135, 136, 138, 139, 140, 145,
 152, 153, 154, 155, 157, 158, 159, 160, 163, 164, 165, 166, 167, 172,
 174, 178, 182, 183, 185, 188, 190, 194, 202, 203, 204, 205, 206, 217,
 218, 223, 248, 270, 271, 313, 351, 368, 371
 Blanqui, Adolphe – 44, 103, 109, 110, 111, 120
 Blanqui, Louis Auguste – 33, 44, 50, 67, 104, 110, 114, 154, 155, 156,
 157, 161, 162, 163, 164, 165, 168, 177, 198, 202, 203, 205, 207, 208,
 209, 216, 221, 230, 235, 238, 248, 313, 314, 370, 377, 394
 Boichot – 322, 334, 336
 Boigne, Louise d'Osmond, comtesse – 211
 Boissel – 219
 Bonald, Louis Gabriel Ambroise – 94
 Bonamy – 44
 Bonaparte-család – 100, 219, 221, 289, 295, 381, 388
 Bonaparte, Jérôme – 100, 221, 424
 Bonaparte, Jérôme-Napoléon – 221, 317
 Bonaparte, Lucien – 221
 Bonaparte, Pierre-Napoléon – 100, 221

Bonnet, J. – 44
 Bosquet, Pierre – 392
 Bouillon, Jacques – 324
 Boulay de la Meurthe, Henri Georges – 312, 349, 405
 Bourbaki, Charles Denis Santer – 392
 Bourbonok – 15, 21, 30, 88, 217, 221, 383
 Bourbon-Busset – 17
 Bourges, Michel de – 322, 407, 413, 425, 436
 Boussac – 59
 Bresson, Jacques – 24
 Brochon, P. – 374
 Broglie, Albert de – 274, 381
 Broglie, Léonce Victor, duc de – 27, 322, 381, 400, 405, 406, 424
 Bréa – 248, 251, 252, 253, 258
 Briquet, Jean – 45, 139, 178
 Bruhat, Jean – 445, 447
 Bugeaud de la Piconnerie, Thomas Robert – 85, 86, 88, 101, 137, 295, 307, 314, 317, 323, 325, 391, 401
 Buonarroti, Filippo Michele – 31
 Buchez, Philippe Joseph – 33, 173, 178, 182, 201, 202, 216
 Buffet, Louis – 403
 Butot – 100

 Cabet, Etienne – 32, 47, 49, 52, 111, 156, 157, 158, 164, 165, 194, 207, 248, 370
 Caen, Gervais de – 292, 307
 Camp, Maxime du – 262
 Campbell, Forbes – 297, 301
 Canler – 98
 Canrobert, Certain – 388, 389, 430
 Carlier, Pierre Charles Joseph – 355, 398, 401, 410, 411
 Carnot, Hippolyte – 29, 96, 131, 139, 167, 170, 179, 184, 189, 266, 267, 311, 321, 346, 351, 412, 425
 Carnot, Lazare – 29, 96
 Carteret – 185
 Casabianca, François, comte de – 411
 Castellane, Boniface de – 391, 401
 Caussidière, Marc – 50, 51, 83, 97, 98, 104, 157, 161, 163, 167, 174, 185, 194, 205, 206, 207, 208, 219, 220, 228, 238, 243, 248, 254, 263, 270, 271, 313, 314, 417
 Cavaignac, Eugène – 116, 182, 185, 213, 216, 222, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 249, 250, 251, 254, 255, 256, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 271, 272, 273, 274, 283, 285, 289, 290, 292, 293, 294, 297, 298, 299, 300, 304, 306, 311, 313, 321, 322, 325, 327, 328, 329, 334, 336, 343, 345, 350, 352, 354, 406, 407, 413, 416, 417, 418, 429, 437, 438, 446

Cavaignac, Godefroy – 244, 245
 Cazy – 185
 Cessiat, Valentine de – 216
 Chaix-d'Est-Ange, Gustave Louis Adolphe Victor-Charles – 384
 Chalmin, P. – 106, 107
 Chambord grófja – lásd Henrik, V.
 Champfleury, Jules Husson – 110
 Changarnier, Nicolas Anne Théodule – 165, 219, 266, 274, 295, 303, 307, 311, 312, 314, 315, 324, 335, 363, 388, 389, 390, 392. 393, 396, 397, 398, 399, 400, 402, 404, 407, 412, 416, 418
 Charles, Albert – 220, 350
 Charras, Jean Baptiste Adolphe – 132, 185, 247, 384, 406, 413, 418, 420, 435
 Charton, Edouard – 96
 Chasseloup-Laubat, Justin – 403
 Chatelain, A. – 352
 Chateaubriand, François René de – 100
 Chenu – 373
 Chevalier, Louis – 366
 Chevreul, Eugène – 16
 Chobaut, H. – 141
 Choiseul, Charles de, duc de Praslin – 38
 Cholat – 418
 Clavel – 103
 Coffineau – 50
 Cogniot, Georges – 346
 Collart, Jean – 253
 Commissaire – 322
 Considerant, Victor – 32, 47, 63, 139, 242, 336, 337, 350, 371
 Constant, Alphonse Louis – 49
 Coornaert, E. – 45
 Coquerelle, S. – 146
 Corbon, Claude Anthime – 33, 48, 173, 178, 182
 Cormenin, Louis Marie de Lahaye – 182
 Corne – 270
 Cornu, Auguste – 194
 Cornu, Mme – 356
 Cournet, Frédéric – 238, 425, 426, 427
 Courtais – 98, 151, 153, 159, 164, 181, 182, 200, 201, 206, 313, 314, 336
 Cousin, Victor – 275, 347
 Crémieux, Isaac-Moïse (Adolphe) – 63, 77, 81, 88, 89, 90. 92. 94, 95, 122, 132, 178, 185, 202, 217, 218, 280, 322
 Creton, Nicolas Joseph – 382

Damesme, Léonard – 242, 248, 251
 Dantes, Georges, Heeckeren bárója – 179–180
 Danton, Jacques – 97
 Darenberg – 337
 Daumier, Honoré – 385
 Dautry, Félicien – 443
 Dautry, Jean – 442, 443, 445, 446, 447
 Dautry, Jean (id.) – 443
 Deflotte, Paul Louis François René – 205, 238, 314, 377, 425, 427, 435
 Delahodde, Lucien – 50
 Delescluze, Charles – 111, 130, 131, 196, 301, 401
 Delessert – 72, 76, 129
 Delvau, Alfred – 109
 Deroin, Jeanne – 112, 368
 Deschamps – 130, 131, 176, 177
 Desfossés, Romain – 344
 Desmoulins, Auguste – 427
 Dessal, Marcel – 100, 196, 401
 Desteract – 254
 Devinck – 419
 Dézamy, Théodore – 49, 50, 110, 156
 Didier – 196
 Dollfuss, Emile – 309
 Dollfuss-Mieg – 17
 Dombasle, Mathieu de – 19
 Dombidau de Crouseilhes – 403
 Dommanget, Maurice – 208, 370, 377
 Dordelin – 252
 Dornès – 183
 Drouillard – 58
 Drouyn de Lhuys, Edouard – 189, 306, 330, 331, 332, 398
 Dubief, Henri – 373, 446
 Dubuc, A. – 177
 Duchâtel, Charles Marie Tanneguy, comte – 57, 60, 61, 63, 128, 129
 Duclerc, Charles Théodore Eugène – 185, 225, 244
 Ducos, Jean – 398
 Ducos, Roger – 398
 Dufaure, Jules Armand Stanislas – 179, 278, 291, 292, 293, 298, 325, 326, 338, 345, 356, 407
 Duhart, J. – 442
 Dumas, Jean Baptiste – 344
 Dumesnil, Alfred – 285
 Dumouriez, Charles François – 29, 52
 Dupanloup, Félix – 343, 347, 348
 Dupeux, G. – 442

- Dupin, André Marie Jacques – 31, 133, 278, 281, 324, 333, 396, 414, 418, 421, 435
- Dupont, Pierre – 287, 370, 374, 375
- Dupont de l'Eure, Jacques Charles – 89, 92, 93, 99, 122, 145, 146, 154, 178, 181, 182, 321, 352
- Dupont-White, Charles Brook – 139
- Duprat, Pascal – 244, 399, 424, 435
- Duroselle, J. B. – 103
- Durrieux, Xavier – 109
- Dussard, Hippolyte – 308
- Duvergier, Charles – 139
- Duvergier de Hauranne, Prosper – 48, 60, 62, 73, 86, 171, 322, 414, 424
- Duveyrier, Charles – 294
- Duvivier, Franciade Fleurus – 107, 165, 228, 242, 247, 248, 250
- Engels, Friedrich – 5, 8, 9, 31, 46, 47, 64, 92, 93, 99, 194, 209, 260, 261, 382, 383, 399, 401, 416, 434
- Emerit, M. – 263
- Epinal, Mathieu d' – 177
- Espinasse, Charles Esprit – 416, 418
- Esquiros – 323, 370, 425, 435
- Eynard, Gabriel – 274
- Falloux, Alfred Frédéric Pierre, comte de – 28, 99, 170, 179, 181, 183, 184, 187, 201, 225, 226, 227, 228, 242, 264, 265, 274, 275, 307, 311, 322, 325, 326, 329, 330, 340, 343, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 353, 354, 363, 380, 404, 407, 424
- Faucher, Léon – 228, 307, 314, 315, 321, 325, 367, 403, 404, 405, 406, 410, 426
- Favre, Jules – 130, 185, 217, 218, 221, 244, 274, 314, 321, 329–330, 352, 372, 406, 425
- Fayet – 179, 187
- Ferdinand, V. – 261
- Fialin de Persigny – 295, 317, 322, 409–410
- Flahaut de la Brillarderie, Auguste, comte de – 317, 413, 424
- Flaubert, Gustave – 24, 65, 114, 119, 237, 262, 314
- Fleury, Emile Félix – 388, 390, 391, 392, 409
- Fleury, Victor – 42, 195
- Flocon, Ferdinand – 30, 31, 85, 87, 90, 92, 95, 122, 125, 134, 167, 174, 178, 185, 194, 205, 206, 225, 261, 271, 321
- Flotte – 313, 314
- Fohlen, Claude – 17, 307, 364
- Fortoul, Hippolyte – 411, 435
- Fould, Achille – 301, 343, 357, 398, 400, 403, 409, 435
- Fourier, François Marie Charles – 31, 32, 47, 48, 139

Franck-Carré – 177
 Frayssinous, Denin – 345
 Freslon – 291, 293
 Freycinet, Charles Louis de Saulses de – 108, 200

 Gaillard, Jeanne – 373
 Galliffet, Gaston Auguste, marquis de – 446
 Gambetta, Léon – 262
 Gambon – 323
 Garnier-Pagès, Etienne Joseph Louis – 30, 94
 Garnier-Pagès, Louis Antoine – 61, 85, 89, 90, 92, 95, 122, 143, 144, 145, 146, 148, 167, 178, 182, 183, 185, 186, 204, 235, 240, 291, 292, 321, 429
 Gaspard, Pierre – 260
 Gent, Alphonse – 401
 Gérard – 67, 176
 Gergely, XVI. – 55
 Germiny – 399
 Gillard – 33
 Girard, L. – 26, 442
 Girardin, Emile de – 32, 57, 59, 100, 115, 265, 299, 372, 435
 Godechot, Jacques – 43, 442
 Golovin, Ivan – 195
 Gorce, Pierre de la – 260, 261
 Gossez, Rémi – 46, 139, 146, 231, 265, 368, 428, 442
 Goudchaux, Michel – 94, 96, 104, 142, 219, 227, 266, 272, 273, 292, 321, 353, 380
 Grandilhon, R. – 100
 Granier de Cassagnac, Bernard Adolphe – 342, 359, 383, 384, 409
 Graveran – 179, 187
 Greppo – 175, 188, 418, 436
 Greveuil, G. – 44
 Grévy, Jules – 271, 282, 322, 352, 413, 424
 Gudin – 38
 Guépin – 44
 Guichen, Vicomte de – 339
 Guichonnet, Paul – 274
 Guillemin, Henri – 391, 392, 410, 441, 442
 Guinard, Auguste Joseph – 182, 336
 Guizot, François Pierre Guillaume – 9, 13, 15, 20, 21, 23, 24, 26, 27, 28, 29, 33, 38, 43, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 65, 66, 74, 78, 81, 82, 83, 85, 87, 94, 98, 99, 123, 124, 128, 129, 161, 170, 179, 200, 201, 291, 306, 312, 313, 317, 329, 347, 355, 380, 381, 437

 Gyergyai Albert – 114, 237, 262

Hachette, Jeanne – 409
 Habsburgok – 191, 327
 Hamilcar, Barcas – 190
 Hannibal – 190
 Harrison – 364
 Hautpoul, Alphonse Henri Beaufourt, marquis d' – 322, 343, 344, 356, 388, 390, 391, 397
 Heine, Heinrich – 9, 31, 36, 49, 51
 Heilmann, Josué – 364
 Henri – 238
 Henrik, IV. – 341
 Henrik, V. (Chambord grófja) – 219, 231, 298, 379, 380, 381, 382
 Herwegh, Georg – 195
 Hitte, de la – 344
 Holbein – 109
 Howard, miss (Elizabeth Hargett) – 301, 401
 Huber, Louis – 198, 199, 200, 202, 205, 208
 Hugo, Victor – 31, 44, 80, 219, 228, 269, 284, 298–299, 324, 328, 349, 352, 353, 354, 363, 368, 372, 407, 423, 425, 431, 435, 436, 440

 Javelot – 50
 Joigneaux – 320, 323, 372, 373, 376, 425
 Joinville, François Ferdinand Philippe Louis Marie, duc d'Orléans, prince de – 56, 219, 231, 380, 381
 Jouffroy, L.-M. – 23

 Károly, X. – 15, 62, 87, 240, 298, 379
 Károly Albert – 55
 Kiszeljov, Pavel Dmitrijevs – 192, 193
 Koechlin – 17
 Kretschmar, Hermann – 194
 Kuhlmann, Frédéric – 16

 Labiche, Eugène – 113, 170
 Lacollonge – 234, 238, 254, 264
 Leclerc – 351
 Lecompt, C. – 367
 Lacordaire, Henri – 101, 172, 181, 188, 218, 294
 Lacrosse, Bertrand Théobald Joseph – 411
 Lafargue, Paul – 5
 La Fayette, Marie Joseph, marquis de – 15
 Laffitte, Jacques – 16, 27
 Lagarde, Jean Baptiste – 139, 199, 257
 Lagrange, Charles – 83, 219, 220, 418, 435
 Lahr – 252

Lajos, XIV. – 54
 Lajos, XV. – 349
 Lajos, XVI. – 66, 71, 123, 320, 379
 Lajos Fülöp – 7, 9, 15, 16, 21, 26, 27, 28, 30, 36, 40, 42, 52, 54, 62, 65, 66, 81, 85, 86, 87, 93, 94, 97, 101, 110, 116, 124, 129, 151, 179, 192, 198, 217, 218, 240, 247, 249, 253, 291, 298, 311, 324, 365, 366, 380, 381, 390, 391, 430
 Lalanne – 224
 Lamartine, Alphonse Marie Louis de – 24, 31, 53, 56, 63, 73, 74, 89, 90, 93, 94, 99, 103, 104, 105, 106, 122, 123, 125, 134, 136, 145, 148, 154, 157, 158, 164, 165, 167, 173, 178, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 191, 192, 193, 195, 196, 206, 207, 208, 216, 218, 221, 240, 246, 280, 281, 282, 283, 301, 303, 307, 321, 350, 352, 437
 Lamennais, Félicité de – 32, 116, 144, 186, 188, 215, 265, 268, 269, 271
 Lamoricière, Louis Christophe Léon Juchault de – 87, 213, 241, 242, 248, 250, 254, 255, 456, 266, 274, 358, 390, 407, 411, 418, 430
 Lanjónais – 312, 326
 Landrin – 217, 218
 Laponneraye – 52, 53
 Larabit – 255
 Lator László – 44
 La Rochejacquellain, Henri Auguste Georges, marquis de – 28, 89, 99, 170, 179, 187, 284, 381, 382
 Laroque, Benjamin – 238
 Lavis, Ernest – 204
 Lebas, Philippe – 172
 Lebon, Napoléon – 111, 336
 Lebreton – 247, 250, 256
 Ledru-Rollin, Alexandre Auguste – 30, 61, 63, 64, 65, 71, 74, 82, 89, 92, 95, 115, 122, 123, 125, 126, 129, 130, 131, 134, 145, 153, 157, 158, 160, 161, 163, 164, 166, 167, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 178, 179, 182, 183, 184, 185, 186, 188, 195, 196, 204, 205, 206, 217, 221, 240, 270, 280, 291, 301, 302, 303, 311, 313, 315, 316, 322, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 350, 417
 Lefebvre, Georges – 20, 148
 Lefèvre-Durufé – 435
 Leflô, Adolphe Emmanuel Charles – 407, 411
 Leflon, Jean-Marie – 253, 254
 Lefrançais, Gustave – 368, 373
 Legenissel – 238
 Lerminier – 312
 Lesseps, Ferdinand de – 331, 332
 Léon, Pierre – 42, 338, 415
 Le Play, Frédéric – 139
 Leroux, Jules – 435

Leroux, Pierre – 32, 59, 111, 112, 117, 174, 179, 219, 220, 248, 263,
 264, 284, 373, 427, 435
 Levron, Jacques – 59
 LeYaouang, J. – 442
 Limousin-Lamothe – 253
 Louvel, A. – 131

 Macé, Jean – 302
 MacMahon, Patrice de – 381
 Madier-Montjau – 425
 Magnan, Bernard Pierre – 337, 393, 410, 413, 424, 429, 430, 431
 Magne, Pierre – 398, 399, 403, 410, 435
 Maistre, Joseph Marie – 94
 Maitron, Jean – 442, 443
 Malardier – 322, 323, 427, 435
 Malleville, Léon de – 59, 306, 311, 314, 340, 403
 Manin, Daniel – 329
 Marche – 105, 108, 238
 Mária Amália – 42, 66
 Marie de Saint-Georges, Alexandre Thomas – 47, 62, 63, 73, 77, 81,
 88, 89, 90, 92, 94, 133, 134, 136, 147, 178, 183, 185, 186, 223, 235,
 236, 240, 296, 321, 429
 Marrast, Armand – 30, 73, 74, 84, 89, 90, 94, 95, 122, 125, 128, 152,
 153, 163, 164, 167, 173, 178, 182, 185, 187, 188, 205, 206, 208, 216,
 217, 218, 220, 224, 227, 266, 271, 276, 278, 279, 280, 281, 283, 291,
 313, 321, 353
 Martin-Bernard – 50, 111
 Marx, Karl – 8, 9, 11, 21, 31, 36, 47, 71, 92, 97, 107, 108, 122, 166,
 167, 168, 185, 193, 194, 195, 208, 209, 219, 237, 238, 246, 260, 310,
 319, 338, 363, 382, 383, 399, 401, 408, 416, 434
 Marulaz – 392
 Mathieu de la Drôme, Philippe Antoine – 280, 322, 357, 400, 435
 Mathiez, Albert – 413
 Maudit, Hippolyte de – 421
 Maupas, Charlemagne Emile – 411, 413, 417, 420, 428, 429
 Maurois, André – 413
 Mazauric, M. – 20
 Melin, Armand de – 380
 Ménard, Louis – 73, 164, 167, 184, 186, 204, 257, 259
 Mérentié – 379, 380
 Mérimée, Prosper – 71, 211
 Metternich, Clemens Wenzel Lothar, Fürst von – 54, 55, 56
 Meunier, Arsène – 373
 Michelet, Jules – 53, 72, 285
 Mickiewicz, Adam – 197
 Miklós, I. – 192, 339

V
V
Villetot, Numa – 432
Viot – 323, 418, 436
Vitard, Stanislas – 30
Volé, Louis Mathieu, comte – 27, 81, 82, 83, 85, 87, 98, 179, 297,
V322, 325, 358, 404
Volière (Jean Baptiste Poquelin) – 99
Volinari, Gustave de – 116
Viblok, A. J. – 234, 307
Vonk, Georg – 400
Vontalembert – 390
Vontalembert, Charles, comte de – 28, 102, 171, 173, 181, 187, 189,
V284, 297, 304, 307, 322, 340, 346, 347, 349, 352, 356, 363, 401, 405,
 424, 426, 432
Wontholon – 296
Wantpensier, Antoine Marie Philippe Louis d'Orléans, duc de – 48
Wauquet, J. – 110
Wreau – 219
Wemy, Charles, duc de – 170, 317, 410, 417, 418, 419, 426, 429, 430,
W35, 438
Wrat, Lucien – 322
Z

Zaud, Martin – 363, 418, 435
Zy Károly – 407
Zóleon, I. (Bonaparte) – 26, 28, 127, 255, 281, 289, 296, 299, 305,
 42, 346, 347, 357, 358, 385, 388, 407, 416, 433
Zóleon, III. (Louis Bonaparte) – 8, 22, 97, 108, 131, 170, 171,
 89, 198, 208, 219, 220, 221, 222, 228, 231, 234, 236, 248, 265, 281,
 32, 287, 289, 295, 296, 298, 299, 300, 302, 303, 304, 305, 310, 311,
 16, 319, 322, 325, 329, 332, 342, 343, 344, 345, 350, 351, 356, 357,
 39, 361, 385, 386, 387, 388, 389, 391, 392, 397, 399, 401, 402, 405,
 37, 408, 409, 410, 411, 412, 416, 417, 418, 419, 422, 423, 424, 425,
 32, 434, 435, 437, 438, 439, 440, 441, 442
Zier, François de – 250, 254
Zours-i herceg (Louis Charles Philippe d'Orléans, duc de
 enours) – 66, 88
Zelrode, Karl Robert – 193, 528
Zmayer, Maximilien Georg Joseph – 390, 398
Z. Napoléon Henri Edgar, comte de – 339, 341, 343
Zyet, Eugénie – 112
Zre – 436
Z. Victor – 221
Zl Roger du – 418
Zramby – 192

Zr – 438

Zier, Emile – 131

Ordener, Michel – 176
 Orléans-i család – 15, 221, 439
 Orléans-i hercegnő (Hélène Louise de Mecklembourg) – 65, 66, 88, 89, 101, 102, 380, 381
 Oudinot, Nicolas Charles Victor – 331, 333, 339, 340, 422, 424

 Pagnerre, Laurent Antoine – 61, 72, 121, 185
 Palmerston, Henry John Temple, Lord – 55, 191
 Parrieu, Marie Louis Esquiron de – 343, 356, 398
 Parisis, Pierre Louis – 179, 187
 Párizs grófja (Philippe d'Orléans, comte de Paris) – 65, 88, 298, 380, 381
 Passy, Hippolyte – 306
 Pecqueur – 118, 139, 140
 Pélessier, Aimable Jean Jacques, duc de Malakoff – 392
 Pelletier – 280
 Perdiguier, Agricol – 45, 139, 178, 435
 Périer, Casimir – 15, 16, 23, 27
 Périer, Claude – 23
 Perreux, Gabriel – 247
 Perrot, Benjamin Pierre – 250, 254, 255, 256, 393
 Persigny, Jean Gilbert Victor Fialin, comte – 171, 307, 397, 405, 417
 Peupin – 33, 178, 347
 Pillot – 49
 Pius, IX. – 55, 56, 328, 329, 339, 340
 Pokrovski, M. N. – 193
 Polignac, Auguste Jules Armand Marie, prince de – 62
 Portais – 217, 218
 Potemkine, F. V. – 17
 Pouthas, Charles-H. – 96, 121, 366
 Pouyer-Quertier, Auguste – 17
 Préclin, Edmond – 338
 Proudhon, Pierre Joseph – 110, 111, 117, 219, 220, 248, 256, 259, 264, 272, 276, 284, 332, 370, 371, 440
 Pujol, Louis – 235, 236, 239
 Puskin, Alekszandr Szergejevics – 180
 Pyat, Félix – 111, 188, 282, 319, 320, 322, 337, 350

 Quentin – 313, 314
 Quinet, Edgar – 425, 435

 Racary – 254, 257
 Randon, Jacques César, comte – 391, 399, 403, 410
 Raspail, François Vincent – 48, 91, 111, 116, 164, 174, 178, 179, 200, 202, 205, 207, 230, 248, 281, 301, 302, 303, 313, 314, 394
 Ratapoil – 385

Rateau, Jean Pierre Lamotte – 306, 312
 Rattier – 322, 334, 336
 Raymond, Jean – 267
 Recurt, Adrien Barnabé Athanase – 48, 67, 182, 185, 207, 227, 255, 266, 291, 292
 Regnault, Elias – 130
 Regnault de Saint-Jean d'Angély, Auguste Michel – 250, 398
 Reichstadti herceg (II. Napoléon) – 231, 295
 Rémusat, Charles François Marie, comte de – 60, 73, 86, 179, 322, 381, 398, 407, 424, 436
 Renan, Ernest – 259, 309
 Renan, Henriette – 259
 Renard, Georges – 111, 135, 324
 Renouvier, Charles – 110
 Reybaud, Louis – 44
 Reynaud, Jean – 96, 139, 183
 Ribera, José de – 109
 Robespierre, Maximilien Marie Isidore de – 52, 53, 172, 371
 Roland, Pauline – 112, 368
 Rotschild, James, baron de – 22, 23, 101, 388
 Rossi, le comte Pellegrino – 329
 Roubais – 441
 Rouet – 323
 Rouher, Eugène – 343, 350, 384, 389, 400, 403, 409, 426, 435
 Roux – 253
 Royer, Paul Henri Ernest de – 399
 Rude, Fernand – 33
 Rulhière, Joseph Marcellin – 307

 Sallandrouze-Lamornais – 59
 Saint-Arnaud, Armand Jacques Achille Leroy de – 391, 392, 410, 411, 412, 417, 418, 424, 435
 Saint-Jacob, P. de – 142
 Saint-Just, Louis de – 109
 Saint-Priest, Emmanuel Louis Marie Guignard, vicomte de – 358
 Saint-Simon, Claude Henri de Rouvroy – 92, 445
 Sand, George – 32, 45, 59, 95, 117, 166, 167, 169, 216, 264, 265, 285, 413, 417, 429
 Savary – 179
 Scheler, Lucien – 39
 Schlechte, H. – 194
 Schmidt, Charles – 234
 Schneider, Antoine Virgile – 23
 Schneider, Eugène – 399, 400
 Schnerb, M. R. – 272, 323
 Schoelcher, Victor – 127, 128, 132, 425, 427, 435

Schramm, Jean Paul, comte de – 390
 Sébastiani, Horace François Bastien, comte – 38
 Seillière – 23
 Seignobos, Charles – 85, 204
 Sénard, Antoine – 67, 69, 176, 182, 184, 216, 244, 251, 255, 263, 266, 274, 291, 321
 Senoir, Nassau – 359
 Sibour, Marie Dominique – 285, 347
 Simiand, François – 308
 Soboul, Albert – 120, 121, 146
 Sobrier – 83, 97, 111, 117, 156, 157, 174, 178, 202, 207, 221, 313, 314
 Soult, Nicolas – 27, 65
 Spuller, Eugène – 262, 266
 Stern, Daniel (Marie d'Agoult) – 77, 81, 215
 Subervie, Jacques Gervais, baron – 96, 175
 Sue, Eugène – 117, 173, 351, 354, 370, 373

Szvecsin – 101
 Szent Bernát – 341

Talleyrand-Périgord, Charles Maurice de – 317
 Taschereau – 161, 162, 163, 165, 313
 Ténor, Eugène – 412, 432
 Tersen, Emile – 127, 253, 441, 445
 Teste, Jean Baptiste – 37
 Thiers, Louis Adolphe – 27, 29, 37, 52, 59, 61, 62, 64, 81, 85, 86, 87, 98, 100, 115, 148, 170, 179, 219, 220, 249, 258, 265, 266, 272, 273, 275, 279, 280, 283, 291, 295, 297, 298, 306, 322, 323, 325, 330, 333, 340, 345, 347, 348, 352, 353, 356, 365, 373, 384, 399, 402, 404, 407, 416, 418, 436, 438
 Thomas, Clément – 207, 239
 Thomas, Edith – 112
 Thomas, Emile – 136, 137, 158, 175, 199, 208, 222, 223, 224
 Thoré, Etienne Joseph Théophile – 109, 117, 264
 Thorigny, Pierre François Elisabeth – 411, 417, 418
 Thuillier – 117
 Thouret – 266
 Tocqueville, Alexis de – 11, 25, 35, 59, 99, 123, 124, 211, 213, 278, 280, 325, 326, 327, 332, 333, 343, 359, 403, 406, 424
 Tolsztoj – 297
 Toubin – 110
 Toussenel, Alphonse – 22, 23, 110, 139, 370
 Tracy, de – 306
 Trélat, Ulysse – 181, 183, 185, 223, 224, 226, 235, 321
 Trouvé-Chauvel – 208
 Turgot – 411, 435

alentin – 418
 alentin, Edmond – 435
 allès, Jules – 39, 375, 446
 éron – 325, 345, 384, 392
 euillot, Louis – 28, 102, 171, 298, 317, 348
 idal, François – 118, 139, 140, 174, 178, 351
 idalenc, Jean – 17, 20, 246
 igier, Ph. – 442
 któria – 54
 llain – 111
 ncard, Pierre – 199, 264
 ncard – 199
 nien, Alexandre François Auguste – 291, 292, 293
 isembert – 238

 Maldeck-Rousseau, René – 304
 Washington, George – 400
 Massermann, Susanne – 110
 Matling, Christian Wilhelm – 47, 194
 Movski, Louis – 139, 201
 Arcell – 192

 Mu
 nkenker, V. E. – 219, 253, 318, 320

 Na
 Na;
 Na;
 3
 Na;
 1.
 2.
 3
 3:
 4:
 4:
 Nég
 Nen
 N
 Nes
 Neu
 Ney
 Nib
 Niè
 Noir
 Nor
 Nor

 Odie
 Olliv

Tartalom

Bevezetés 7

A forradalom előzményei 11

A júliusi monarchia 15

A rendszer válsága 1847-ben 37

A Guizot elleni roham 52

A forradalom felfelé ívelő szakasza
(1848. február 22–május 15.) 67

A februári forradalom 71

Az Ideiglenes Kormány 92

A népi mozgalom 108

Az Ideiglenes Kormány tevékenysége 121

A nép felfegyverzése és a demokratikus választások 150

Az április 23–24-i választások 169

Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés és a Végrehajtó

Bizottság 181

Párizs népe előzönli a Nemzetgyűlést 190

A júniusi napoktól az 1848. november 4-i alkotmányig:
a köztársasági reakció felülkerekedéséig 211

Támadás a februári forradalom és eredményei ellen 215

A júniusi napok 230

A lehetetlen polgári köztársaság 263

Az 1848. november 4-i alkotmány 277

Louis-Napoléon Bonaparte és a monarchista reakció
(1848. december 10–1850. nyár) 287

Az 1848. december 10–11-i elnökválasztás 291

Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés agóniája
(1848. december 20–1849. május 26.) 306

A Törvényhozó Nemzetgyűlés 316

Újabb republikánus vereség

(1849. június 23.) 327

Az elnök és az 1850. évi reakciós törvények 341

Az 1851. december 2-i államcsíny 359

A francia nemzet 1850 derekán 363

A bonapartista párt megalakulása 379

Az államcsíny előjátéka

(1850 ősze–1851 nyara) 394

Az 1851. december 2-i államcsíny 409

A köztársaságiak ellenállása 424

Végkövetkeztetések 437

Néhány, 1957 óta megjelent munka 442

Jean Dautry (1910–1968) 443

Névmutató 449

A kiadásért felel a Kossuth Könyvkiadó igazgatója

80.1260/1–3311–Zrínyi Nyomda, Budapest

Felelős vezető Bolgár Imre vezérigazgató

A kötetet szerkesztette Farkas Mária

A borító, a kötéstervezés és a tipográfia Jordán Kati munkája

Műszaki vezető Aranyi Imre

Terjedelme 23,4 (A/5) ív